

«ԲԱՆ ԵՒ ԳԻՐ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՒ 4

ՋԱՐԵՀ ԱՐՔ. ԱԶՆԱԽՈՐԵԱՆ

ՍԵՐՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐՔԻ

ԽՄԲԱԳԻՐ՝

ԳԱՌՆԻԿ ԶՀՆՅ. ԳՈՅՈՒՆԵԱՆ

Հրատարակութիւն

Գանատայի Ազգային Առաջնորդարանի

ՄՈՆԹՐԵԱԼ

2006

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՄԵԾԻ ՏԱՆԱ ԿՈՒԿՐՈՂ

ՀՐԱՄԱՆԱԷ
Տ. ԽԱԺԱԿ ԱՐԺ. ՅԱԿՈԲԵԱՆԻ
ԱՌԱՋԱՆՈՐԴԻՆ ԳԱՆԱՏԱՅԻ ՀԱՅՈՅ

ՄՐՏԻ ԽՕՍՔ
Այս Հասորին Առնում

Գերաշնորհ Տ. Զարեհ Արք. Ազնաւորեանի վաղաժամ վախճանումով (30 Ապրիլ 2004), Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցին ընդհանրապէս եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը յատկապէս կորսնցուց 20-րդ դարու երկրորդ յիսնամեակին վրայ շողարձակող իր պայծառ դէմքերէն մին, որ շուրջ քառասուն տարի իր մաքրամաքուր կենցաղով ու առաքելատիպ ծառայութեամբ Հայց. Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ եղաւ ու մնաց Աստուածաշնչական ճշմարտութեանց անխռնջ քարոզիչներէն:

Անոր կեանքի վերջին քսանամեակը յատկանշուեցաւ Աստուածաշունչ մատենի ժողովրդականացման եւ տարածման համար երախտարժան գործունէութեամբ:

Կիրակի օրերու Հին Կտակարանեան ընթերցումները եւ ամբողջ Նոր Կտակարանը արդի հայերէնի թարգմանելու եւ զայն ժողովուրդին հասկնալի եւ հասանելի դարձնելու իր ճիգերը՝ անփոխարինելի ներդրում են ոչ միայն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ու լիբանանահայ գաղութի շրջագիծին մէջ, այլեւ՝ առհասարակ Հայց. Եկեղեցւոյ ու համայն հայութեան կեանքին: Վստահ ենք, որ Հոգեւոյս Սրբազանի գործին ալիքները ժամանակի ընթացքին պիտի շարունակեն առաւել եւ առաւել տարածուիլ եւ արդիւնաւորուիլ մեր ժողովուրդի հոգեւոր վերազարթօնքի ու հաւատքի ուղեւորութեան մէջ:

Ան իր կեանքին ու առաքելութեան ամբողջ տեւողութեան եղաւ կատարեալի որոնումին եւ ամբողջականին հասնելու տագնապին մէջ եւ այդ պատճառով ալ զգուշացաւ, կամ աւելի ճիշդ՝ ինքզինքին չթոյլատրեց հրատարակութեան տալ իր աշխատութիւն-

ներէն շատ բան:

Իր վախճանման առիթով, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. կաթողիկոսի բարձր տնօրինութեամբ հաստատուեցաւ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան Հիմնադրամը՝ կրօնական հրատարակութեանց զարկ տալու առաջադրանքով: Եւ կարգ մը միաբանակից եղբայրներ՝ ծրագրեցին հրատարակութեան տալ Հոգեւոյս Սրբազանին աշխատութիւններէն անոնք՝ որ խմբագրելի եւ հրատարակելի են:

Գանատայի Հայոց Առաջնորդարանը ստանձնեց հրատարակել անոր սերտողութիւնը «Յայտնութիւն Յովհաննէս Առաքելին» գիրքին: Այստեղ կ'նկենք ուրախութեամբ արձանագրել, որ Մոնթրէալի Ս. Յակոբ Առաջնորդանիստ Մայր եկեղեցին, 2004 թուականին հրատարակած էր հատոր մը («Աստուածաշունչ/Թարգմանութիւն եւ Սերտողութիւն»), որ Սրբազանէն չորս յօդուածներ կ'ամփոփէր: Հատորը լոյս տեսած էր խմբագրութեամբ Արժ. Տ. Գառնիկ Քենյ. Գոյունեանի:

Յայտնութեան գիրքը Նոր Կտակարանի ամենէն խրթին գրութիւններէն մէկն է: Անիկա կը պատկանի «յայտնութեանական» (apocalyptic) կոչուած սեռին: Մեր Փրկիչին՝ Յիսուս Քրիստոսի ծրնունդը կանխած եւ անոր յաջորդած հարիւրամեակներուն լոյս տեսած են շարք մը յայտնութեանական գիրքեր:

Պատմութեան ընթացքին, ինչպէս եւ մեր օրերուն, հաւանաբար ամենէն աւելի մեղան հոսեցուցած ու ալլազան եւ շատ յաճախ ալ տարօրինակ մեկնաբանութիւններու ենթարկուած Նոր Կտակարանեան գիրքերէն մէկը եղած է Յայտնութեան գիրքը:

Պատմական ճշմարտութիւնը այն է սակայն, որ յայտնութեանական գիրքերը գրուած են հաւատացեալներու տառապանքի,

հալածանքի ու գոյապայքարի օրերուն, յուսադրելու եւ քաջալերելու համար զանոնք, որպէսզի անոնք չկտրեն իրենց յոյսը, ամուր պահեն հաւատքը եւ շարունակեն սրբազան պատերազմը:

Նոյնն է պարագան նաեւ Յովհաննէս առաքեալի գրի առած յայտնութեան:

Համաշխարհայնացումի, աշխարհայնացումի, բարոյագուրկ ազատականացման քառասմբակ արշալի, աւետարանի ճշմարտութիւններուն եւ եկեղեցւոյ բարոյական արժէքներուն դէմ շղթայագերծուած ծածուկ կամ բացայայտ հալածանքի ու պայքարի այս օրերուն Յայտնութեան գիրքը իր պատկերներով, յոյսի ու հաւատքի իր պատգամներով, նորօրեայ հաւատացեալին այժմեական գիրքն է գերազանցապէս: Անկա, ինչպէս կը բնութագրէ Հոգելոյս Սրբազանը, «կը սկսի երկրէն՝ այս աշխարհէն կամ աշխարհային պայմաններէն, եւ քրիստոնեայ մարդուն կողմէ չարին ու աշխարհային տարրերուն դէմ մղուած պայքարի պատկերացումէն ետք՝ կը ներկայացնէ մարդուն ազատագրումը մեղքէն ու չարին տիրապետութենէն, նիւթէն ու նիւթական մտածողութենէն եւ վերադարձը դէպի երկինք, դէպի կորսուած դրախտը, դէպի ամէն բանի Սկիզբն ու Վախճանը՝ Աստուած»:

Այս առիթով խորապէս շնորհակալ ենք Արժ. Տ. Գառնիկ Քինյ. Գոյունեանին, որ սիրով փութացած էր խմբագրել սերտողութիւնը եւ հմտօրէն իր աւարտին հասցուցած: Շնորհակալութիւն նաեւ անոնց՝ որոնք նիւթապէս եւ գործակցութեամբ նպաստեցին սոյն աշխատանքի հրատարակութեան:

Թող այս հատորը ծաղկեփունջ ըլլայ Հոգելոյս Սրբազանի անթառամ յիշատակին:

Յիշատակն արդարոյն օրհնութեամբ եղիցի:

ԽԱՇԱԿ ԱՌԷ. ՅԱՅՈՐԱՆԱ

ԽՈՒՐԱԳՐԱԿԱՆ

Հոգելոյս Տ. Զարեհ Արքեպս. Ազնաւորեան 20-րդ դարու սրբակենցաղ, հինները պիտի ըսէին՝ հրեշտակակրօն եկեղեցականը եղաւ: Ան իր սրբութեան քովն ի վեր ճառագայթեց նաեւ բազմազան հրմտութիւններ, որոնցմէ գլխաւորը եւ խորագոյնը՝ Աստուածաշունչի իր հմտութիւնն էր:

Նախապէս՝ 2004-ին, այս մատենաշարի երկրորդ թիւին մէջ լոյս տեսաւ իր «Աստուածաշունչ / Թարգմանութիւն եւ Սերտողութիւն» գիրքը, որ հիմա արդէն սպառած է:

Մատենաշարի այս թիւով ուղեցի պատրաստել իր սերտողութիւնը Աստուածաշունչի վերջին գիրքին՝ Յայտնութեան, որովհետեւ ներկայի հոգեւոր շարժումները առհասարակ կը ներշնչուին այս գիրքէն: Եւ որովհետեւ՝ աշխարհի վախճանի եւ դատաստանի հարցը լրջօրէն կը մտահոգէ եւ երբեմն կը մտատանջէ շատերը, ու առիթ է բազմաթիւ շփոթութիւններու եւ զառաժոժումներու: Ուստի անհրաժեշտ է հայ ընթերցողին տալ հաւատքի եւ իմացականութեան աչքով մօտեցումի ժամանակակից փորձ մը:

Գիրքին անունը «Սերտողութիւն Յայտնութեան Գիրք»ի դրի, որովհետեւ հեղինակը իր աշխատանքը տեսած է իբր սերտողութիւն: Թէ ի՞նչ է տարբերութիւնը սերտողութեան եւ մեկնութեան կամ մեկնաբանութեան: Նախ, Զարեհ Արքեպս. «ուրուագծած» է տարբերութիւնը սերտողութեան եւ մեկնութեան.

«1.- Աշխատանքի Գլխաւորը: Մեկնութիւնը կարելի է ինքնավախճան աշխատանք մը կոչել. անոր միակ դիտումը կամ նպատակը՝ բնագիրը ուղիղ հասկնալն է: Այդ առումով՝ անշահախնդիր (բառին դրական իմաստով) աշխատանք մըն է: Նաեւ՝ անժամանակ է. որովհետեւ

իր փնտռած իմաստը ո՛չ երէկին կապուած է, ո՛չ այսօրուան պայմաններուն, այլ՝ բնագրին ճշգրիտ իմացումին՝ իր անմիջական եւ ամբողջական շրջագծին:

Սերտողութիւնն ալ մեկնութիւն է, այսինքն բնագիրը ուղիղ հասկնալու ճիգ է, բայց ինքնավախճան չէ այս ճիգը: Անիկա որոշակի ժամանակով մը պայմանաւորուած, եւ որոշակի նպատակի մը ուղղուած է: Բնագրի իմաստին թափանցումը անհրաժեշտ է մեզի (կամ ինծի) համար՝ անոր այսօրուան նշանակութիւնը եւ գործնական հրամայականները կամ թելադրութիւնները գտնելու:

2.- Աշխատանքիմ հասցէատէրը: Մեկնութիւնը չէզոք աշխատանք է: Բոլորին ուղղուած, մասնաւորաբար՝ մասնագէտին, ուսումնասիրողին, քարոզիչին, որոնց բոլորին ալ հում նիւթ, նիւթի եւ խորքի ծանօթութիւն, լուսաբանութիւն, թելադրական տուեալներ կը հայթայթէ:

Սերտողութիւնը ուղղուած է որոշակի խմբակի մը, եւ պայմանաւորուած՝ այդ խմբակի հաւաքման դիտումով, անոնց մըտաւորական մակարդակով, եւ գործնապաշտ որոշակի հեռանկարով:

3.- Բնագրի ճշդում: Մեկնութեան համար չափազանց կարեւոր, էական է այս մէկը: Մեկնիչին առաջին մտահոգութիւնը ճշգրտագոյն (եւ քննական) բնագիր մը ձեռքի տակ ունենալը, եւ առաւելագոյն չափով սկզբնական բնագրին, հեղինակին բուն մտքին հասնիլն է: Ահա թէ ինչու յաճախ կը զբաղի բնագրագիտական հարցերով, ձեռագրական տարբերթերցուածներով, անցեալի մատենագրութեան մէջ տուեալ խօսքին վկայակոչումներով եւայլն:

Սերտողութիւնը այդ հարցը գրեթէ չունի, որովհետեւ առհասարակ կը հիմնուի ընտրուած թարգմանութեան մը վրայ: Կը բաւէ, որ այդ թարգմանութիւնը ըլլայ ճշգրիտ ու լաւ, կարելի եղածին չափ բնագրին հաւատարիմ:

4.- Բնագրի ֆնոտիպներ: Մեկնութիւնը հետախուզական արշա-
ւանք է: Բազմաթիւ հնագիտական շերտեր կան, որոնք մէկ առ մէկ պէտք
է բացուին, պէտք է հասնինք մինչեւ հնագոյն շերտը (պատմական,
մշակութային, լեզուական, գիտական, ընկերային, քաղաքական): Բազ-
մակողմանի եւ սպառիչ քննութիւն մըն է, կարելի եղածին չափ շատ եւ
ամբողջական լուսարանութիւններ գտնելու եւ մատուցանելու համար:

Սերտողութիւնը բազմակողմանի քննութեանց մէջ չի մտներ, եւ
պէտք ալ չունի բոլոր երեսներուն վրայ կանգ առնելու, այլ՝ ասոնց հա-
մադրումէն կ'օգտուի՝ հասնելու համար որոշակի պատգամի, կամ պատ-
գամներու, որոնք բնագիրը այսօրուան (ընդհանրապէս) եւ մանաւանդ
մեր սերտողութեան անմիջական նպատակին (մասնաւորապէս) կ'առ-
ընչեն» (ԱԹՍ, էջ 94-95): Սերտողութեան համար առաւել բացատրութիւն
մը. անոր «վախճանական նպատակն է. Աստուծոյ յայտնութիւնը եւ
կամքը կեանքի կոչել, զայն մեր հոգիին մէջ աճեցնել եւ մեր կեանքին մէջ
փոխադրել, որպէսզի Աստուծոյ խօսքը իսկապէս պտղաբեր դառնայ եւ իր
հրաշքը գործէ մեր կեանքին մէջ» (նոյն, էջ 102): Իսկ մեկնաբանութեան
մասին: Սրբազանը բան չէ ըսած: Գրեթէ «մեկնաբանութիւն» բառն ալ չէ
գործածած: Իսկ եզրին պատահականօրէն երեւնալը անոր խօսքին մէջ եւ
զրիչին տակ, չի յայտնիր մեկնութենէն տարբեր ընկալում մը:

Ըստ իս, մեկնաբանութիւնը մեկնութենէն եւ սերտողութենէն
բոլորովին տարբեր աշխատանք մըն է: Մեկնաբանութիւնը՝ կրնայ վար-
դապետական կամ զաղափարաբանական մեկնութիւն ըլլալ եւ կամ՝ խօս-
քի ներկային մէջ նշանակութեան վերաբերող իմացական աշխատանք մը:

Արդ, այս գիրքը սերտողութիւն է:

Զարեհ Սրբազան Յայտնութեան գիրքին սերտողութիւնը ըրած է
Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ, 1997-ի 8 Յունուարէն 28 Մայիս՝ իբր
իրագործում Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Քրիստոնէական Դաստիա-

րակութեան Գրասենեակի ծրագրին: Անիկա ամբողջութեամբ արձանագրուած է ձայներիզներու վրայ: Եզրափակիչ երեկոյի իր տեղեկագրին մէջ, Սրբազանը յոյս յայտնած է կատարած սերտողութիւնը «փոքրիկ վերամշակում»ի մը ենթարկելու եւ առանձին գիրքով մը հրատարակելու:

Ան չկրցաւ իր յոյսը իրականացնել: Միայն վերամշակեց Ներածութիւնը եւ առաջին վեց գլուխները (մինչեւ 6-րդ գլխուն 10-րդ համարը), զորս հրատարակութեան տուաւ «Արծիւ» շաբաթաթերթի 16 Յունուար 1997 –1 Յունուար 1998 թիւերուն մէջ:

Մնացեալ գլուխներուն խմբագրումի աշխատանքն է, որ ըրած եմ այստեղ: Նախ զգուշութեամբ մտիկ ըրած եմ ձայներիզները եւ բառ առ բառ գրաշարած եմ զանոնք:

Կենդանի խօսքը հաշիւը կ'ընէ ունկնդիրներուն, թէ՛ կիրարկումէ առաջ եւ թէ՛ կիրարկումի ընթացքին, անիկա ազատութիւններ ունի, պարտաւորութիւններ ունի, լուսաբանական փակագծումներ ունի, շեղումներ ունի, կրկնութիւններ ունի՝ թէ՛ բառերու եւ անոնց հոմանիշներուն եւ թէ՛ մտքերու, որոնք երբեմն փնտռած են ճշգրտագոյն արտայայտութիւնը, եւայլն:

Փորձած եմ խմբագրումի աշխատանքս տանիլ նախ եւ առաջ մօտիկը կենալով Յայտնութեան գիրքի իւրաքանչիւր գլուխին եւ համարին: Ապա յուսացած եմ վերապրիլ Զարեհ Սրբազանի ոգիին ներկայութիւնը եւ կարելի սեւեռումով մը հետեւած սերտումի մայր գծին՝ կարենալ անաղարտ պահելու բացատրութիւններուն շունչն ու միտքը եւ զանոնք արտայայտելու ամբողջականօրէն: Կատարած եմ լեզուական հպումներ: Եւ սերտողութեան կտաւէն առաջ գետեղած եմ «Յայտնութեան Գիրքը Սերտելու Թելագրութիւններ» գրութիւնը, իսկ մէջը՝ «Հազարամեակը Եւ Անոր Կապուած Հարցերը» գրութիւնը, զորս Սրբազանը սերտողութեան ընթացքին բաժնած էր մասնակցողներուն:

Այստեղ կ'ուզեմ շնորհակալութիւններ յայտնել Գանատայի Հայոց Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Յակոբեանին, որ քաջալերեց սոյն աշխատանքը: Մեղրիկ Մ. Վրդ. Բարիքեանին՝ որ խանդավառութեամբ խոստացաւ հրատարակութեան աշխատանքին նպաստել: Մաշտոց Վրդ. Չօպանեանին՝ որ փութաց խնդրանքս կատարել եւ ինծի դրկեց «Արծիւ»ի մէջ լոյս տեսած յօդուածներուն պատճենները: Պրն. Հայկ Գազանճեանին՝ պատճեններու գրաշարման համար եւ սրբազրութեան: Տիկ. Ալիս Պայրազտարեանին՝ որ տրամադրեց սերտողութեան ձայներիզները: Եւ Պրն. Յարութիւն Փալանճեանին՝ էջադրութեան համար:

Եւ վերջապէս յատուկ շնորհակալութիւններ Մոնթրէալի Ս. Յակոբ Առաջնորդանիստ Մայր Եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան, Ս. Յակոբ եւ Թորոնթոյի Ս. Աստուածածին Եկեղեցիներու Քրիստոնէական Դաստիարակութեան Յանձնախումբերուն, նաեւ Ս. Յակոբի Տիկնանց Օժանդակ Մարմնին եւ Հոգեւոր քոյրերու ժողովին, որոնք հրատարակութեան ծախսը ստանձնեցին:

Գ.Ք

ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐՔԸ ՄԵՐՏԵԼՈՒ ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ ՄԸ ՈՒՆԵՑԻՔ

Ս. Գիրքի սերտողութիւնը հաճելի ըլլալէ զատ՝ պէտք է նաեւ մնայուն բարիք մը դառնայ, եւ ատոր համար լաւ կ'ըլլայ որ իւրաքանչիւրը իր Աստուածաշունչը ունենայ:

Հաւաքական աշխատանքին մասնակից դառնալու եւ լաւագոյնս օգտուելու համար Նոր Կտակարան մը ունեցէք (մենք Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան նոր թարգմանութիւնը պիտի գործածենք), եւ սերտողութեան գալէ առաջ անպայման կարդացած եղէք որոշուած գլուխը կամ գլուխները:

ԱՌԱՆՁԻՆ ՍԵՐՏԱԾ ԱՏԵՆ

Որեւէ հատուածի կամ համարի ճիշդ իմաստը հասկնալու համար անհրաժեշտ է լաւ աչքէ անցընել կամ հասկնալ կարդացուածին բովանդակութիւնը: Ատոր համար միշտ դուք ձեզի հետեւեալ հարցումները ըրէք.-

- 1.- Ինչի՞ մասին է այս հատուածը:*
- 2.- Ի՞նչ է կատարուածը, կամ որո՞նք են այստեղ գործող անձերը:*
- 3.- Ե՞րբ է որ տեղի կ'ունենայ հատուածին մէջ ներկայացող գործողութիւնը:*
- 4.- Ո՞ւր տեղի կ'ունենայ գործողութիւնը:*
- 5.- Ինչո՞ւ այս կամ այն բանը կ'ըլլայ, կամ ինչո՞ւ այս կամ այն բանը կ'ըսուի:*

ԶԳՈՒՇԱՑԷՔ ԿԱՄԱՅԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷ

Յաճախ մեր հասկացողութիւնը կը պղտորի՝ աջէն ու ձախէն

եկող ամէն տեսակի կամայական բացատրութիւններու ականջ տալէն: Ամենէն ապահով կերպը՝ Աստուածաշունչին կապուած մնալն է, եւ մեզի ներկայացող որեւէ ճշմարտութիւն՝ Աստուածաշունչին մէջ նոյն ճշմարտութեան վերաբերող հաստատումներու լոյսին տակ քննելը: Իսկական սերտողութիւնը այսպիսին պէտք է ըլլայ:

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԴԱՐՁՈՒՑԷՔ

Նկատի ունենալով, որ հիմնականին մէջ գիրքը մարգարէական է եւ մօտիկ թէ հեռաւոր ապագային վերաբերեալ խոստումներ ունի, յատուկ ուշադրութիւն դարձուցէք բայական ժամանակներուն, թէ արդեօք ներկայացուած զէպքերը կամ գործողութիւնները Անցեալ (արդէն եղած) են, Ներկայ (այսինքն՝ Յովհաննէս առաքեալի ժամանակ, առաջին դարու վերջաւորութեան կատարուող), թէ՛ Ապառնի (գալիք, մօտ կամ հեռու ապագային ըլլալիք):

Նման հայեացք մը ինքնին շատ բան կը յստակացնէ եւ կը լուսաբանէ մեզ, հեռու պահելով շփոթներէ, որոնք այլապէս շատ դիւրին կերպով կրնան պատահիլ:

ԴԻՏԵՑԷՔ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻՆ ԱՆՁԵՐԸ

Յայտնութեան գիրքը մասնաւորաբար «Քրիստոսի Գիրք»ն է: Արդ, ընթերցանութեան եւ սերտողութեան ատեն մասնաւոր ուշադրութիւն դարձուցէք նաեւ Ամենասուրբ Երրորդութեան իւրաքանչիւր անձին՝ Հօրը, Որդիին եւ Ս. Հոգիին տրուած անուններուն կամ տիտղոսներուն կամ ստորոգելիներուն, եւ կամ իւրաքանչիւրին համար գործածուած յատուկ բացատրութիւններուն, եւ անոնց իրարու վերաբերմամբ ունեցած դիրքին, որոնք կարեւոր են Ս. Երրորդութեան մասին մեր հաւատքը լուսաբանելու տեսակէտէն:

ՍԵՐՏՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ԱՂՕԹՔՈՎ ԵՒ ԱՂՕԹԻ ԱՌԻԹ ԴԱՐՁՈՒՑԷՔ

Աստուածաշունչին բանալին աղօթքն է: Առանց աղօթքի՝ մենք Աստուծոյ խօսքը հասկնալ կը փորձենք մարդկային մտածո-

դուժեհան ապաւինելով: Բայց մարդկային մտածողութիւնը չի կրնար Աստուծոյ խօսքին ներկայացուած խորհուրդներուն թափանցել: Աստուծոյ խորհուրդներուն թափանցելու համար Աստուծոյ Հոգին պէտք է ունենայ (Ա. Կր 2. 11), եւ Աստուծոյ Հոգիին օգնականութիւնը ունենալու միակ կերպը աղօթքն է: Հետեւաբար միշտ աղօթքով պէտք է սկսիլ Աստուծոյ խօսքին ընթերցումը եւ սերտողութիւնը:

Պէտք է միշտ յիշել նաեւ, որ Աստուածաշունչը գասագիրք մը չէ, որ կը կարդանք՝ պարզապէս բան մը սորվելու, անհրաժեշտ ծանօթութիւններ ամբարելու համար: Աստուածաշունչը Աստուծոյ «շունչ»ն է: Անոր ընթերցումն ու սերտողութիւնը պէտք է ծառայեն մեր միտքը հաւատքով լուսաւորելու, մեր հոգին յոյսով սնուցանելու, մեր սիրտը սիրով ջերմացնելու, միշտ աւելի Աստուծոյ մօտենալու, եւ հոգւով ու մտքով եւ մարմնաւոր բարբառով զԱստուած պաշտելու, զԱստուած փառաբանելու: Այսպիսի մօտեցումով ընթերցումը ինքնին կը վերածուի աղօթքի եւ օրհնաբանութեան, եւ կը ծառայէ իր իսկական նպատակին, որուն կը կանչէ մեզ Աստուած:

ՄԵՐՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐՔԻ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐՔԸ

Աստուածաշուկան, կամ աւելի ճիշդ՝ աստուածաշնչական յայտնութիւնը, իր ամբողջութեան հասցնող գիրքն է «Յայտնութիւն»ը, որ, հետեւաբար, արդարօրէն կը գրաւէ Նոր Կտակարանի գիրքերուն վերջնական տեղը: Այդ իմաստով շատ հետաքրքրական է հպանցիկ բաղդատական մը ընել՝ Աստուածաշուկանի առաջին գիրքին՝ Ծնունդներու գիրքին եւ Յայտնութեան միջեւ:

Առաջինը՝ Ծնունդներու գիրքը, կը սկսի երկինքէն՝ Աստուծոյ, եւ ստեղծագործութեան ճամբով կ'իջնէ երկիր: Իսկ այդ ստեղծագործութիւնը կը ներկայանայ՝ իբրեւ Աստուծոյ ստեղծած դրախտային պայմաններէն աստիճանաբար հեռացող եւ ի վերջոյ Աստուծոյ Հոգիէն «մերկացող», հեռզհեռէ աւելի թանձրականին՝ նիւթին ու նիւթական մտածողութեան կառչելու ընթացք մը, որ մարդս գերի կը դարձնէ մեղքին եւ այս աշխարհի տարրերուն: Մինչդեռ երկրորդը՝ Յայտնութիւնը, կը սկսի երկրէն՝ այս աշխարհէն կամ աշխարհային պայմաններէն, եւ քրիստոնեայ մարդուն կողմէ չարին ու աշխարհային տարրերուն դէմ մղուած պայքարի պատկերացումէն հոսք՝ կը ներկայացնէ մարդուն ազատագրումը մեղքէն ու չարին տիրապետութենէն, նիւթէն ու նիւթական մտածողութենէն, եւ վերադարձը դէպի երկինք, դէպի կորսուած դրախտը, դէպի ամէն բանի Սկիզբն ու Վախճանը՝ Աստուած:

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆ ՍՊԱՍՈՒՄԸ

Քրիստոսի եկեղեցին կ'ապրի յոյսով եւ սպասումով: Այդպէս ալ կը բնորոշուի անիկա՝ իբրեւ սպասող համայնք մը, որ անդադար

կ'աղօթէ՝ «Եկեսցէ արքայութիւն քո» – «Թող թագաւորութիւնդ գայ»: Մինչեւ գայ այն օրը՝ երբ Քրիստոս վերստին պիտի գայ իր թագաւորութեամբ, եւ ներկայ աշխարհը ամբողջականօրէն պիտի վերափոխուի: Երբ մեզքի տիրապետութեան տակ ինկած այս աշխարհին չար պատկերը պիտի փոխուի ի վերջոյ: Մարդկային ներկայ մեր կեանքը յատկանշող անարդարութիւնը, հսակեղրոն մտածելակերպն ու վարուելակերպը, չարակամութիւնը, վայրագութիւնը, յափշտակութիւնն ու զրկանքը, ցաւն ու հեծութիւնը աստուածային ձեռքին զօրեղ միջամտութեամբ վերջ պիտի գտնեն, եւ ամէն ինչ պիտի ենթարկուի Աստուծոյ կամքին ու ծրագրին: Պետրոս առաքեալի դիպուկ բացատրութեամբ՝ «... մենք՝ Աստուծոյ խոստումին համաձայն՝ կը սպասենք նոր երկինքի մը եւ նոր երկրի մը, ուր արդարութիւնը պիտի իշխէ» (Բ. Պտ 3.13):

Ե՞րբ պիտի գայ այդ արքայութիւնը, որուն մասին կը խօսին Հին եւ Նոր Կտակարանները: Ահա՛ հարցումը, որուն պատասխան փնտռելը են մարդիկ անդադար, Հին Կտակարանեան ժամանակներէն սկսեալ, եւ մանաւանդ քրիստոնէական առաջին դարէն սկսեալ մինչեւ հիմա: Ե՞րբ Աստուած պատասխան պիտի տայ մարդուն այս հարցումին:

Մէկէ աւելի անգամներ Յիսուսի աշակերտները իրեն ուղղեցին այս հարցումը, եւ մէկէ աւելի անգամներ Յիսուս անոնց պատասխանեց՝ որ Աստուծոյ թագաւորութեան հասնելուն օրն ու ժամը Աստուած չ'ուզեր յայտնել մարդուն (Մտ 24.36: Մր 13.32: Գրծ 1.6-7): Աստուծոյ ծրագրին ծածուկ երեսն է անիկա, զոր գիտնալը մարդուն տրուած չէ: Եւ զուր են զայն յստակ թուականներով որոշելու բոլոր փորձերը: (Օրինակ, ըստ ոմանց հաշումին, 1996 տարին պիտի ըլլար Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, որովհետեւ կ'ըսէին՝ Աւետարանին մէջ նշուած «երբ թզենին ծաղկի» բացատրութիւնը կը վերաբերի Իսրայէլի պետութեան վերականգնումին, որ տեղի ունեցաւ 1947 թուականին: Ատոր վրայ գումարելով Դանիէլ մարգարէի յիշած եօթը եօթնեակները, որ 49 տարիներ կ'ընեն, կ'ունենանք 1996 թուականը: Իսկ մենք ահա արդէն 1997 թուականը անցած ենք...):

Բայց անկախ որեւէ թուականէ, արքայութեան գալուստը եւ անոր գալուստին կերպը ոեւէ քրիստոնեայի համար կը մնայ հետաքրքրութեան կեդրոն, եւ նոյնինքն այդ իրողութիւնն է, որ Յայտնութեան գիրքը բոլոր ժամանակներու մարդուն համար ալ դարձուցած է գրաւիչ, հակառակ անոր ներկայացուցած որոշ խրթնութիւններուն եւ զայն հասկնալու որոշակի դժուարութիւններուն:

Այն խրթնութիւններն ու դժուարութիւնները պատճառ եղած են եւ են, որ շատեր այս գիրքին մօտենան վերապահութեամբ կամ ժխտականօրէն, երբեմն ալ բացարձակօրէն մերժեն զայն: Եւ սակայն անիկա նոր եւ խորթ ուսուցում մը չէ, որ կու տայ: Հետաքրքրական եւ միաժամանակ յատկանշական է դիտել, որ աւետարաններուն մէջ արքայութեան մասին Քրիստոսի ուսուցումները, ինչպէս նաեւ գալիքին մասին անոր յայտնութիւնները՝ նոյնն են այս գիրքին յայտնութիւններուն հետ: Այսպէս, Յիսուս իր առակներով արքայութեան մասին տուաւ հետեւեալ պատկերացումները.–

1. Մեկնած Տիրոջ վերադարձի պատկերացումը: Ծառան պէտք է արթուն եւ պատրաստ սպասէ ժամանակաւորապէս «հեռու աշխարհ մեկնած» իր Տիրոջ վերադարձին, որպէսզի երբ ան վերադառնայ եւ դուռը բաղխէ՝ անմիջապէս տունը բանայ անոր առջեւ (տե՛ս Մր 13.33–37: Ղկ 12.35–40): Պատկերացում մը, ուր կը շեշտուի ժամանակին անակնկալ հասնիլը: Յայտնութեան գիրքը ինք եւս նոյն բանը կը յիշեցնէ. «Եթէ արթուն չմնաս՝ գողի պէս պիտի գամ եւ ո՛ր մէկ ժամուն քեզի գալս պիտի չիմանաս» (3.3), եւ արթուն ծառաներուն համար խոստում մըն ալ կ'աւելցնէ. «Ահա ես դրան առջեւ եմ ու կը բաղխեմ: Եթէ մէկը իմ ձայնս լսէ եւ դուռը բանայ՝ ներս պիտի մտնեմ եւ անոր հետ պիտի ընթրեմ, ան ալ՝ ինծի հետ» (3.20):

2. Բերքատուութեան պատկերացումը: Աստուած իր այգին յանձնած է մեզի, որպէսզի ատենին սպասուած պտուղը տանք իրեն (Մտ 21.33–44): Պատկերացում մը, ուր կը շեշտուին կեանքի արդիւնաւորումը եւ արժեւորումը: Հմմտ Յայտնութեան մէջ եօթ եկեղեցիներուն զրուած նամակները, ուր Տէրը ապաշխարութեան

գործեր կը պահանջէ եկեղեցիներէն, իբրեւ վկայութիւն հաւատքի արդիւնաւոր կեանքի մը:

3. Հունձֆի պատկերացումը: Աշխարհի արտին մէջ Աստուած մաքուր եւ ընտիր ցորեն ցանած է, բայց չարին կողմէ անոր կողքին սերմանուած որոմը կայ, որ պիտի մնայ մինչեւ հունձքի ժամանակը, երբ կը հասնի որոմը խլելու եւ բոցավառ կրակը նետելու պահը (Մտ 13.24-30): Պատկերացում մը, ուր կը յիշեցուի դատաստանին գոյութիւնը եւ գալը: Յայտնութիւնը այդ դատաստանը կը ներկայացնէ բազմաթիւ կերպերով:

4. Հարսանիքի պատկերացումը: Թագաւորը, որ իր որդիին հարսանիքին կը հրաւիրէ մարդիկը, եւ յիմար ու իմաստուն կոյսերը, որոնք կը սպասեն փեսային գալուն (Մտ 22.2-14, 25.1-13): Պատկերացում մը, ուր կը ներկայացուի Փեսային՝ Բրիստոսի եւ Հարսին՝ Եկեղեցւոյ վերջնական միաւորումը: Յայտնութեան գիրքը կը ներկայացնէ թէ՛ Փեսան՝ իր Թագաւորական ամբողջ փառքով, եւ թէ՛ Հարսը՝ Երկնային Երուսաղէմը, որ երկինքէն կ'իջնէ ամբողջական գեղազարդութեամբ:

5. Խրախնամքի պատկերացումը: Հարսանիքի սեղանը, կամ արքայութեան սեղանը, ուր Յիսուս փրկութեան նոր գինին պիտի խմէ իրեններուն հետ (Ղկ 14.15-24: Մտ 26.29): Պատկերացում մը, ուր կը շեշտուի արքայութեան մէջ անսահման ուրախութիւնը: Յայտնութիւնը այս պատկերացումը ունի 21 եւ 22 գլուխներուն մէջ:

Արդ, պատգամին այս նոյնութիւնը կու գայ յայտնութեան հեղինակէն, որ նոյն Տէրն ու Փրկիչն է, եւ ինչ որ ան իր երկրաւոր օրերուն տուած էր սեղմ կերպով, այս գիրքին մէջ այժմ կու տայ ընդարձակ կերպով, իր վերահաս գալուստի լոյսին տակ:

ԳՐՈՂ ԵՒ ԹՈՒԱԿԱՆ

Հինէն ի վեր Յայտնութեան գիրքին դրող ճանչցուած է Յիսուսի «սիրելի» աշակերտը, Զեքիէոսի երկու որդիներէն՝ Յակոբոսի եղբայր Յովհաննէսը: Աւանդութեան համաձայն, անիկա իր կեանքին երկրորդ կէսը անցուց Փոքր Ասիայի եկեղեցիներուն մէջ, կեդրոն ունենալով Եփեսոսը: Եւ արդէն այս գիրքին մէջ ականարկուած

եօթը եկեղեցիները, որոնցմէ իւրաքանչիւրին նամակ մը կ'ուղղուէր Քրիստոսի կողմէ, Փոքր Ասիայի նշանաւոր եկեղեցիներն են: Այդ մասին կը վկայեն նաեւ եկեղեցւոյ հայրերը՝ Յուստինոս Վկայ, Երանոս Հայրապետ Լիոնի, Տերտուղիանոս, Հիպպոլիտոս, Կղեմէս Աղեքսանդրացի, Որոգինէս եւայլն, որոնք երկրորդ դարէն սկսեալ՝ գրեթէ միաձայնութեամբ այս գիրքին իբրեւ գրող կը ճանչնան Յովհաննէս առաքեալը:

Ե՞րբ գրի առնուած է այս յայտնութիւնը:

Գրողը ինք ցոյց կու տայ, որ գրի առնուած է Պատմոս կղզիին վրայ, ուր աքսորուած էր Յովհաննէս առաքեալ, Հռոմէական կայսրութեան մէջ քրիստոնէութեան դէմ յարուցուած հալածանքներուն ատեն, այսինքն՝ Դմետրիանոս կայսրի (Ք. Ե. 81-96)օրերուն: Ուստի գրառման թուականը պէտք է ըլլայ մօտաւորապէս 95 թուականը:

ԳԻՐՔԻՆ ԲՆՈՅԹԸ ԵՒ ՀԱՍՑԷՆ

Գիրքը, ինչպէս կը մատնանշեն ոմանք, գուտ երբայական մտածողութեան ծնունդ է, սերտօրէն առնչուած Դանիէլի մարգարէութեան: Հետաքրքրական է մատնանշումը, որ Նոր Կտակարանի գիրքերուն մէջ ամենէն «երբայական» համարուած երեք գիրքերն են՝ Մատթէոսի աւետարանը, Երբայեցիներուն գրուած նամակը եւ Յայտնութիւնը, եւ երեքն ալ Հին Կտակարանեան մէջբերումներով կամ յղումներով լեցուն են: Առաջինը 92 մէջբերումներ ունի, երկրորդը՝ 102 հատ, իսկ Յայտնութիւնը՝ 285 յղումներ:

Ասիկա չի նշանակեր, սակայն, թէ գիրքը ուղղուած է երբայական համայնքին: Ո՛չ ալ անիկա միայն Փոքր Ասիայի եօթը եկեղեցիներուն ուղղուած է: Յայտնութիւնը ուղղուած է բոլո՛ր եկեղեցիներուն եւ աշխարհի չորս ծագերուն ապրող բոլո՛ր ժամանակներու քրիստոնեաներուն:

Ակնարկուած յղումներուն աչք մը նետողը շուտով կը տեսնէ, թէ Յայտնութեան գիրքը շատ սերտ կապ ունի Եզեկիէլի, Զաքարիայի եւ մանաւանդ Դանիէլի մարգարէութեանց հետ: Իսկ Հին Կտակարանի այդ երեք գիրքերն ալ հարուստ են տեսիլքներով, գլխաւորաբար

կապուած Տիրոջ մեծ եւ ահեղ օրուան, դատաստանի օրուան: Տեսիլքները իրենց մէջ առատ խորհրդանիշներ եւ այլաբանութիւններ ունին, որոնք կամաւորաբար մարգարէական պարզ խօսքը կը փոխարինեն պատկերաւոր պատգամով: Այս պատկերաւորութիւնը եթէ մէկ կողմէ պատգամը աւելի տպաւորիչ եւ ազդու կը դարձնէ, սակայն միւս կողմէ չափով մը կը քօղարկէ կամ կը մշուշէ անոր անմիջական իմաստը, մանաւանդ անոնց համար՝ որոնք այդ խորհրդանիշներուն եւ այլաբանութիւններուն ծանօթ չեն: Այս կապակցութեամբ յատկանշական է 1.1-ը, ուր բնագիրը բառացի կերպով կ'ըսէ. «Յիսուս Քրիստոսի յայտնութիւնը, որ Աստուած անոր տուաւ՝ որպէսզի իր ծառաներուն ցուցնէ ինչ որ շուտով պիտի ըլլայ, եւ որ նշանակեց (=նշաններով ցոյց տուաւ)՝ իր հրեշտակին միջոցաւ իր ծառային՝ Յովհաննէսին ղրկելով»:

Կատարուած յայտնութիւնները «նշաններ» են, որոնք իբրեւ ուղեցոյց եւ ազդարարութիւն պէտք է ծառայեն ընթերցողին, որպէսզի անիկա կարենայ պատմութեան ընթացքը տեսնել եւ ըստ այնմ իր ընթացքը ուղղել (յիշել այս մասին Յիսուսի խօսքը՝ Ղկ 12:56):

Որոշ խորհրդանիշներ գիրքին մէջ բացատրուած են արդէն, բայց ուրիշներու նշանակութիւնը տրուած չէ, որովհետեւ Յովհաննէս առաքեալի ժամանակակից քրիստոնեան գիտէր եւ կը հասկնար զանոնք, մինչդեռ մենք չատ մը խորհրդանիշներու իսկական կամ ամբողջական նշանակութիւնը չենք գիտեր, թէպէտ ատով բնաւ ալ անոնց կարեւորութիւնը չի նուազիր:

ԱՆՀԱՍԿՆԱԼԻ՞ ԳԻՐՔ ՄԸ

Յաճախ ըսուած ու կրկնուած է, թէ դժուար հասկնալի կամ աւելի շուտ՝ անհասկնալի է Յայտնութեան գիրքը: Այս հաստատումը ուղիղ չէ հարկաւ, թէպէտ գիրքը չատ դիւրաւ կրնայ անհասկնալի դառնալ՝ եթէ մենք միշտ մտքի մէջ չունենանք գէթ հետեւեալ քանի մը տարրական սկզբունքները.՝

Ինչպէս մարգարէական գրականութեան յատուկ է, Յայտնութեան մէջ կը գտնենք առատ խորհրդանիշներ ու պատկերներ, որոնք անհասկնալի չեն, բայց «ծածուկ» լեզու մըն են, որուն

Թափանցելը այնքան ալ դժուար չէ սակայն: Գրողը ստիպուած է իր միտքը մասամբ մը քողարկուած ըսելու, դիմելով խորհրդանիշներու եւ պատկերներու օժանդակութեան: Բայց ասիկա որեւէ ձեւով անհասկնալի չի դարձնել տրուած ՊԱՏԳԱՄԸ: Կրնանք ըսել՝ նոյնիսկ կարեւոր չէ՝ բոլոր խորհրդանիշները կամ պատկերները հասկնալ: Օրինակներով բացատրենք.-

Տարբեր բան է ամէն մէկ նշան կամ խորհրդանիշ կամ պատկեր հասկնալը՝ թէ ի՞նչ է կամ ի՞նչ ցոյց կու տայ, եւ տարբեր բան է՝ գիտնալ թէ այդ նշանով կամ խորհրդանիշով կամ պատկերով Աստուած ի՞նչ կ'ուզէ ըսել կամ յայտնել մեզի: Յաճախ առաջիկինս ճշգրիտ ինչուութիւնը կը խուսափի մեզմէ:

Օրինակ, 9-րդ գլխուն սկիզբը կը նկարագրուի 5-րդ փողին հնչումով սկիզբ առած աղէտ մը, որ կու գայ մարախներու միջոցաւ: Սովորական մարախներ չեն անոնք, այլ պարզապէս մարախի նմանող արարածներ (տե՛ս հմր 7-11): Ի՞նչ են իսկապէս՝ ոչ ոք կրնայ ըսել, թէ՛պէտ ենթադրութիւններ չատ են (օրինակ՝ ոմանք անոնց ետին կը տեսնեն ներկայ ժամանակի պատերազմական ուղղաթիռները): Կամ, ուրիշ օրինակ մը.- Կարեւո՞ր է գիտնալ ինքնութիւնը այն երկու հրաշագործ վիաներուն կամ մարգարէներուն, որոնք կը նկարագրուին 11-րդ գլխուն մէջ, եւ որոնք երեքուկէս տարի մարգարէութիւն կ'ընեն՝ ապաշխարութեան կոչով: Ոմանք զանոնք Մովսէս եւ Նդիա մարգարէները կը համարեն, ուրիշներ Շնովքը եւ Նդիան կը համարեն, ոմանք այլ ենթադրութիւններ կ'ընեն: Բայց կարեւոր չէ գիտնալը մարախներուն ի՞նչ եւ մարգարէներուն ո՛վ ըլլալը: Ատիկա գիտնալը բնագիւրը հասկնալուն կամ չհասկնալուն հետ կապ չունի: Առանց այդ մարախներուն ճիշդ ի՞նչ ըլլալը գիտնալու, մենք շատ լաւ կը հասկնանք՝ թէ անոնք Աստուծոյ արդար զայրոյթը ի գործ դնող դորձակալներ են. եւ ատիկա ինքնին բաւարար է Աստուծոյ պատգամը ամբողջապէս եւ լաւապէս ընկալելու, «Հասկնալու»:

ԱՆՀԱՍԿՆԱԼԻ՞՞Թ ԺԱՄԱՆԱԿ ՄԸ

Անհասկնալիութեան երկրորդ տպաւորութիւնը արդիւնք է Քրիստոսի երկրորդ գալստեան ակնկալութեան պակասին: Անոնք

որոնք կը մոռնան մեր հաւատքին այս կարեւորագոյն կէտը եւ կ'անտեսեն այդ գալուստին կապուած Քրիստոսի իսկ կանխասացութիւնները (տե՛ս Մտ 24.3-31: Մկ 13.3-27: Ղկ 21.7-36), զժուարթէ հասկնան Յայտնութեան գիրքը, որ Յիսուսի մարգարէական կանխասացութիւններուն ընդարձակ յայտնութիւնը կամ բացայայտումն է: Եւ արդէն այս գիրքին յունարէն անուանումը, որ 1.1 համարէն առնուած ամփոքալիփսիս բառն է, տառացիօրէն կը նշանակէ՝ բացայայտում, այսինքն՝ յայտնութիւն:

Քրիստոսի երկրորդ գալուստը առնչուած է երկրորդ բացատրութեան մը՝ «աշխարհի վախճան»ին (հմտտ Մտ 24.3 եւ 14: Մկ 13.7: Ղկ 21.9): Անիկա կը նշանակէ աշխարհի ներկայ վիճակին արմատական փոփոխութիւնը եւ վերստեղծումը՝ Աստուծոյ կամքին համաձայն, երբ չարին ներկայութիւնը ընդմիշտ պիտի սրբուի աշխարհէն:

Պատմութիւնը աննպատակ ընթացք մը չէ, այլ՝ դէպի յստակ նպատակակէտ մը կամ բարձրակէտ մը կ'ընթանայ: Նպատակաւաց այդ ընթացքին վրայ, ներկայ ժամանակը յատկանշող չարին ու բարիին պայքարը աստիճանաբար կը ծաւալի ու կը խտանայ, մինչեւ հասնի գերագոյն լարման ու վերջնական բաղխումին, որ պիտի աւարտի չարին ջախջախումով եւ բարիին յաղթանակով: Յայտնութեան գիրքը այդ վերջին հանգրուանին պատկերացումն է, ուր տպաւորիչ նկարագրութեամբ կը հանդիսադրուին այդ պայքարին տարբեր երեսները, Աստուծոյ արդարութեան, զօրութեան ու թագաւորութեան աներկբայ յաղթանակին փառաւոր ցուցագրութեամբը:

ԱՆՀԱՍԿՆԱԼԻ՞Ց ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐ

Անհասկնալիութեան երրորդ տպաւորութիւնը վստահաբար կու գայ նաեւ նկարագրուած աղէտներու յաճախ աներեւակայելի եւ ահարկու բնոյթէն: Մարդկային միտքը յաճախ կը սիրէ մանրամասնութեանց վրայ կանգ առնել, մինչդեռ տրուած պատկերին իսկական դիտումը ատիկա չէ: Ով որ կանգ կ'առնէ այդպիսի մանրամասնութեանց վրայ, ամենայն հաւանականութեամբ մտքէ կը

հանէ գործին ամբողջականութիւնը եւ նոյն պատկերին ունեցած տեղը եւ դերը կամ նշանակութիւնը՝ ամբողջին մէջ: Ճիշդ է որ կարգ մը երեւոյթներու կամ իրողութեանց պատկերացումները ծանրաբեռնուած են խորհրդանշներով, բայց եւ այնպէս միշտ ալ յստակ կը մնայ, որ անոնք փոխն ի փոխ կը ներկայացնեն Աստուծոյ թագաւորութիւնն ու փառքը երկինքի մէջ, եւ Աստուծոյ պաշտպանութիւնն ու փրկութիւնը իրեն հաւատարիմ մնացողներուն, եւ միւս կողմէ՝ ներկայ ժամանակին մէջ չարին գործունէութիւնը երկրի վրայ եւ չարին հետեւորդներուն ու զԱստուած մերժողներուն վերապահուած աղէտները՝ իբրեւ պատիժ, մինչեւ հնչէ Քրիստոսի երկրորդ գալուստին ժամը եւ Աստուծոյ թագաւորութիւնը հաստատուի աշխարհի վրայ, իր մէջ առնելով հաւատքով «յաղթանակող»ները:

ԹԻՒԵՐՈՒՆ ՈՒՆԵՑԱԾ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Անհասկնալիութեան տպաւորութեան մէջ դեր ունին նաեւ յաճախակիօրէն տրուած թիւերը:

Յայտնութեան գիրքին մէջ մեծ է կարեւորութիւնը թիւերուն եւ անոնց ներկայացուցած նշանակութեան, թէպէտ այս «թուաբանութիւնը» շատ մութ կամ դժուար չէ: Յայտնութեան կանգրաւանութեան յատուկ երեւոյթ մըն է անիկա, ինչպէս Դանիէլի գիրքին ծանօթ եղողները լաւ գիտեն:

Իրականին մէջ այդ թիւերը խորհրդանշներ են, որոնք կ'արտայայտեն անձի մը կամ առարկայի մը վերացական յատկանիշները: Այսպէս, օրինակ, այնքան շատ գործածուած 7 թիւը կատարելութեան խորհրդանիշ է: Ասոր հակառակն է 6 թիւը, որ անկատարութիւն կ'արտայայտէ: Կատարելութիւն կամ ամբողջականութիւն արտայայտող ուրիշ թիւեր են՝ 3-ը կամ 10-ը: 4 թիւը խորհրդանիշն է աշխարհին: Աստուծոյ ժողովուրդին ամբողջականութիւնը այս աշխարհի վրայ կ'արտայայտուի 12 թիւով, իսկ երկինքի մէջ՝ 24 թիւով, եւայլն:

Թիւերը շատ մեծ տեղ ունին նաեւ գիրքին ընդհանուր կառոյցին կամ տեսիլքներուն շարքին մէջ, երբեմն բացայայտօրէն

նշուած, երբեմն ալ քննութեամբ տեսանելի: Այնտեղ կարգով կը գտնենք հետզհետէ բացուող 7 կնիքներ, դատապարտութիւն հնչեցընող 7 փողեր, Աստուծոյ բարկութեան 7 անօթներ: Գիրքին տարբեր մասերուն մէջ արձանագրուած 7 «երանի»ներ կան (1.3, 14.13, 16.15, 19.9, 20.6, 22.7 եւ 22.14): 4-20 գլուխները մեզի փոխն ի փոխ կը ներկայացնեն երկինքի ու երկրի 7 տեսիլքներ, ուր երկինքի մէջ հռչակուած վճիռներուն երկրի վրայ գործադրութիւնը ցոյց կը տրուի:

ԳԻՐՔԻՆ ՊԱՏՄԱ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԽՈՐՔԸ

Գիրքը հասկնալու համար կարեւոր է գէթ մասամբ մը ճանչնալ այն պատմական, քաղաքական կամ ընկերային կացութիւնը, որուն մէջ գրուած է անիկա:

Առաջին հերթին պէտք է բնաւ մոռնանք, որ առաջին դարը հալածանքներու եւ նահատակութեանց դար է: Իւրաքանչիւր քրիստոնեայ իր ամենօրեայ կեանքով վկայութիւն պէտք էր տար իր հաւատքին, եւ ժամանակի կրօնա-քաղաքական դրութեան եւ պայմաններուն մէջ ատիկա կը նշանակէր՝ ամենօրեայ բաղխում կրօնական թէ քաղաքական իշխանութեանց հետ, որուն կը յաջորդէին հալածանքները իրենց բոլոր տեսակներով.- ընդդիմութիւն, ծաղր, արգելքներ, կալանք, աքսոր, նահատակութիւն:

Երկրորդ, նոյնպէս պէտք է մոռնալ, որ առաջին դարու քրիստոնեաները կ'ապրէին «կրօնականացած» ընկերութեան մը մէջ: Այսօր կրօնքը զուտ անձնական համոզումի եւ խղճի հարց է, եւ մենք տարիներով կրնանք ապրիլ մէկու մը դրացնութեան մէջ եւ նոյնիսկ բարեկամութիւն ընել հետը՝ առանց երբեք հետաքրքրուելու կամ հարցնելու իր կրօնական համոզումներուն մասին: Այդպիսի բան կարելի է երեւակայել անցեալին համար: Կրօնքը ներկայ էր կեանքի բոլոր մարզերուն մէջ՝ տաճարէն մինչեւ շուկայի առուծախը: Չմասնակցիլ շրջապատի հեթանոսական պաշտամունքներուն՝ կը նշանակէր հակադրուիլ, այսինքն՝ կը թարգմանուէր իբրեւ թշնամութիւն աստուածներուն եւ այդ աստուածներուն հովանաւորութեան

տակ դրուած երկրին, գաւառին կամ քաղաքին:

Ասոր վրայ կ'աւելնար կայսրին պաշտամունքը: Ներոն կայսրէն սկսեալ՝ կայսրեր իրենք զիրենք աստուածներ յայտարարեցին, կայսրութեան տարբեր ոստաններուն մէջ իրենց համար տաճարներ շինել տուին, եւ իրենց պաշտամունքը պարտադիր դարձաւ կայսրութեան բոլոր հպատակներուն համար: Չհամակերպիլ այդ պաշտամունքին՝ կայսրին դէմ թշնամութիւն եւ ըմբոստութիւն, այսինքն՝ քաղաքական դաւաճանութիւն կը համարուէր:

Արդ, որովհետեւ քրիստոնեայ մարդուն շրջապատը հեթանոսական կրօնքները եւ անոնց կապուած հաւատալիքներն ու աւանդութիւններն էին, ամենօրեայ խնդիր եւ յաճախ տաղնապ էր՝ ինչպէ՞ս յարաբերիլ նման շրջապատի մը հետ, ի՞նչպէս վերաբերիլ՝ ընկերային գետնի վրայ յաճախ պարտադիր դարձած ընկալեալ սովորութեանց հետ, որոնք հեթանոսութեամբ թաթախուած էին: Նման միջավայր մը եւ կացութիւն մը ո՛չ միայն կը դժուարացնէին քրիստոնեայ մարդուն գործը եւ յարաբերութիւնները, այլ նաեւ՝ մնայուն փորձութիւն մըն էին, կրկնակ իմաստներով:—

1.—Մարդը ընկերային արարած մը ըլլալով՝ բնական հակումը ունի շրջապատին նմանելու կամ շաղուելու, տարբեր չըլլալու եւ տարբեր չերեւելու՝ անկէ: Քրիստոնեաներ յաճախ կամայ թէ ակամայ կը հետեւէին ժամանակակից կեանքի ընկերային որոշ երեւոյթներուն՝ հրապարակային թէ առտնին, ինչ որ երբեմն իրենց եւ երբեմն ալ իրենց հաւատակից ուրիշ անձերու գայթակղութեան եւ հաւատքէ գլորումին պատճառ կը դառնար: Պօղոս առաքեալ իր նամակներուն մէջ քանիցս անդրադարձած է նման երեւոյթներու եւ հարցերու, որոնք կատարեալ «փորձութիւններ» էին (տե՛ս, օրինակ, Ա. Կր 8.1–13, 10.12–33):

2.— Մարդս մտածողութեան եւ զգացողութեան զանազան հոսանքներու միջեւ մնայուն ծփանքի վիճակի մը մէջ է, մանաւանդ եթէ իր սորված, ընդունած ու դաւանած սկզբունքները խոր արմատ չեն նետած իր մէջ եւ բացարձակ համոզումի վերածուած չեն: Մտածողութեան եւ զգացողութեան նման ծփանուտ վիճակի մը մէջ՝ մարդս դիւրաւ կրնայ ենթարկուիլ որոշ ազդեցութիւններու, առանց

իր վրայ դրուած որեւէ պարտադրանքի կամ ճնշումի: Այդպէս էր, որ հեթանոսական որոշ գաղափարախօսութիւններ կամ իմաստասիրական մտածողութիւններ ուղղակի թէ անուղղակի ազդեցութիւններ թողուցին որոշ քրիստոնեաներու կամ քրիստոնեայ համայնքներու («եկեղեցի») վրայ, ինչպէս Յայտնութեան գիրքին մէջ այդ մասին վկայութիւններ կը գտնենք:

Հալածանքները եւ նեղութիւնները միայն հեթանոսական ճակատէն չէին գար: Կար նաեւ հրէութիւնը: Քրիստոնեաներ Քրիստոսի հանդէպ իրենց հաւատքին բերումով չեղելով հանդերձ հրէական կրօնքէն, իրենց կապերը անմիջապէս չխզեցին տաճարին կամ ժողովարաններուն հետ: Կապը խզողները մոլեռանդ հրեաները եղան, որոնք կատաղի կերպով սկսան հալածել Քրիստոսի յարողները Հրէաստանի եւ Պաղեստինի մէջ, իսկ անկէ դուրս՝ հռոմէական կայսրութեան ամբողջ տարածքին՝ իրենց ժողովարաններէն արտաքսելով եւ հռոմէական իշխանութեանց ձեռքը յանձնելով զանոնք՝ իբրեւ կայսրէն զատ ուրիշ թագաւորի մը հպատակները, որոնք ատով իսկ կայսրութեան թշնամի կը յայտարարուէին: Հրէութեան կողմէ այս կատաղի հակառակութեան եւ թշնամական վերաբերումին համար է, որ անոնք այս գիրքին մէջ կը բնորոշուին իբրեւ «Սատանայի ժողովք» կամ «Սատանայի հետեւորդներ» (տե՛ս 2.9 եւ 3.9: Հմմտ Յիսուսի նոյնանման բացատրութիւնը՝ ՅՏ 8.44 եւ 47):

Քաղաքական, կրօնական եւ ընկերային այսպիսի կացութեան մը մէջ է, որ կը դրուի Յայտնութեան գիրքը, զայն կարդացող քրիստոնեաներուն պատասխան մը բերելու համար Աստուծոյ կողմէ: Հաւատքի պատասխան մը, որ յայտնութեան ձեւով կը տրուի նոյնինքն մեր «հաւատքի հիմնադիրին»՝ Յիսուս Քրիստոսի կողմէ (հմտ եբք 12.2):

ԳԻՐՔԻՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Գիրքը իր ամբողջութեանը մէջ հասկնալու համար՝ շատ կարեւոր է նաեւ հասկնալ անոր նպատակը:

Եթէ մտքէ չհանենք այն իրողութիւնը, որ Յայտնութեան

գիրքը կը բացուի եւ կը փակուի մեր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուս Քրիստոսի վերահաս դալուստի խոստումովը, եւ թէ այդ անմիջական վերադարձին լոյսին տակ ալ յայտնութիւնը կատարող Տէրը Յովհաննէս առաքելին կը հրահանգէ՝ «Այս գիրքին մարգարէութեան խօսքերը կնքուած մի՛ պահեր, որովհետեւ ժամանակը մօտեցած է» (22.10), պարզ ու յստակ կը դառնայ, որ գիրքը կը հետապնդէ անմիջական երկու նպատակներ, որոնք մեծ ու բացառիկ կարեւորութիւն կը ներկայացնեն Աստուծոյ եւ իր եկեղեցիին աչքին:

Առաջին նպատակն է՝ սկիզբէն ցոյց տալ ինչ որ պիտի պատահի շուտով (1.1): Թէ ի՛նչպէս եկեղեցին մեծ փորձութեանց ու վտանգներու պիտի մատնուի, թէ ի՛նչ ուղղութիւն պիտի բռնէ աշխարհը՝ կրօնական, քաղաքական, թէ ընկերային ու բարոյական մարզերուն մէջ, եւ թէ ի վերջոյ ի՛նչ բանի պիտի յանգի ամբարիշտ այդ ուղղութիւնը, եւ ի՛նչպէս Աստուած պիտի միջամտէ՝ անօրէնութեամբ յղփացած այդ աշխարհը իր բարկութեան հնձանին մէջ կոխկռտելու եւ արդարութեամբ ու խաղաղութեամբ բնակուած նոր աշխարհակարգ մը հաստատելու համար:

Այսպիսի հեռանկարի մը դիմաց՝ գիրքին երկրորդ նպատակն է. -

1.- ԱԶԴԱՐԱՐԵԼ ՈՒ ՅՈՐԴՈՐԵԼ: Ուրուագծային ձեւով ճանչնալէ ետք առաջին դարու քաղաքական, կրօնական եւ ընկերային պատկերը, եւ այդ պատկերին մէջ այն կացութիւններն ու մտածողութիւնները, զորս քրիստոնեաներ պիտի դիմագրաւէին, կրնանք լաւապէս հասկնալ, թէ ինչո՞ւ Յայտնութեան գիրքը կու գայ զօրեղապէս ազդարարելու եւ թելադրելու, որ Քրիստոսի հետեւորդները յստակ կեցուածք ճշդեն աշխարհին եւ աշխարհայինին դիմաց: Զփորձե՛ն զանոնք հաշտեցնել իրենց հաւատքին հետ, հալածանքին ու նեղութեան դիմաց չփորձե՛ն ճկիլ ու փախուստի դուռ եղող կիսամիջոցներու դիմել, այլ՝ քաջութիւնը ունենան մինչեւ վերջ դիմադրելու եւ հաստատ մնալու իրենց հաւատքին մէջ, որովհետեւ իրենց Տէրն ու Վարդապետը՝ Յիսուս Քրիստոս, որ մեռաւ եւ յարութիւն առաւ եւ յաւէտ կենդանի է (Յյտ 1.18, 2.8), որ յաղթեց աշխարհին, շուտով պիտի գայ վերջնականօրէն տապալելու այս

աշխարհի չար տիրապետութիւնները եւ իր թագաւորութեան հովանին տարածելու ամբողջ աշխարհի վրայ, եւ արգարութեան փառաւոր պսակով պիտի հատուցանէ իրենց:

2.- ՎՍՏԱՀՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐՇՆՁԵԼ: Գիրքին նկարագրին մասին խօսելով՝ հաստատեցինք, թէ անիկա գրուած է խորհրդանշաներու լեզուով, երկնային տեսիլքներու կերպով, եւ վերահաս աղէտներու եւ մեծ նեղութեան պատկերներով: Այդուհանդերձ, բնա՛ւ գիրքին նպատակը չէ՛ հաւատացեալները վերահաս վախճանի մը սարսափովը լեցնել: Ընդհակառակը, նպատակն է՝ վստահութիւն ներշնչել Տիրոջ երկրորդ գալուստին կապակցութեամբ, որ ազատագրութեան եւ փրկութեան ըղձալի պահը պիտի ըլլայ: Այդ իսկ պատճառով գիրքը կը փակուի Յարուցեալ Փրկիչին ազգարարող խոստումովը. «Ահա շուտով կու գամ» (22.12 եւ 20), եւ այդ գերագոյն պահուն սպասումովը լեցուն եկեղեցիին թախանձագին մաղթանքովը. «Ամէն: Եկո՛ւր, Տէր Յիսուս» (22.20):

3.- ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՂԹԱԿԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՅՑ ՏԱԼ ԵՒ ՔԱՋԱԼԵՐԵԼ: Յայտնութեան գիրքը նաեւ կը փորձէ ցոյց տալ, թէ Քրիստոսի հաւատացող մարդուն համար երեւոյթները պէտք չէ՛ ըլլան կարեւորը: Աշխարհը կրնայ զօրաւորինը թուիլ, իշխանութեան գլուխ եղողը կրնայ ինքզինքը ամենատէր կարծել, չարին ահաւոր ներկայութիւնը կրնայ յաճախ մոռցնել Աստուծոյ տիրապետութիւնը աշխարհի վրայ: Բայց երեւոյթներէն անդին կայ իրողութիւն մը, որ միայն հոգեւոր ա՛չքը կրնայ տեսնել, որ միայն աստուածային ճշմարտութեանց հաղորդ հոգի՛ն կրնայ կարդալ կամ զգալ եւ խոստովանիլ: Ատիկա Աստուծոյ ներկայութիւնն է աշխարհի մէջ, Աստուծոյ զեկաւարտութիւնն է՝ աշխարհի պատմութեան եւ մարդոց կեանքի ընթացքին մէջ, եւ Աստուծոյ թագաւորութիւնը՝ հաւատացող հոգիներուն մէջ: Իսկական ոյժը եւ արգարութիւնը, զօրութիւնն ու փառքը, թագաւորութիւնն ու պատիւը՝ աշխարհի մէջ եւ աշխարհին իշխող քաղաքական իշխանութեանց չե՛ն պատկանիր, այլ՝ Քրիստոսի: Աշխարհի իշխանութիւնն ու թագաւորութիւնը Սատանային կամ Հռոմին չե՛ն պատկանիր, այլ՝ Քրիստոսի: Ա՛յդ է պատգամը այս գիրքին, ուր կը նկարագրուին երկինքէն հնչող ձայները, որոնք

կ'ըսեն.- «Այլեւս ամբողջ աշխարհի թագաւորութիւնը կը պատկանի մեր Տիրոջ եւ իր Օծեալին, որ պիտի թագաւորէ յաւիտեանս յաւիտենից» (11.15): Արդ, Քրիստոսի հետեւորդը պէտք է գիտնայ, որ Քրիստոս յաղթեց աշխարհին եւ ի'նքն է բացարձակ Տէրը անոր եւ Դատաւորը բոլորին: Այդ գիտակցութիւնը զօրութեան աղբիւր կը դառնայ Քրիստոսի հետեւորդին համար, եւ հալածանքներու, նեղութեանց ու սատանայական փորձութեանց դէմ յաղթող կը դարձնէ զայն, մղելով՝ որ չտկարանայ ու չենթարկուի՝ չարին այլասերիչ կամքին, այլ՝ կեանքի խոռովիչ իրականութեանց գիմաց՝ իր հոգիի անդորրը գտնէ եւ ինքզինք ենթարկէ Աստուծոյ փրկարար կամքին: Չէ՞ որ Յիսուս ինք վերնատան մէջ իր աշակերտներուն ըսաւ. «Ասոնք խօսեցայ ձեզի, որպէսզի ինձմով խաղաղութիւն ունենաք: Աշխարհի վրայ նեղութիւն պիտի ունենաք, բայց քաջալերուեցէ՛ք, որովհետեւ ես յաղթեցի աշխարհին» (ՅՎ. 16.33):

ԳԻՐՔԻՆ ԿԱՌՈՅՑԸ ԿԱՄ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Շատեր տարբեր ձեւերով կը բաժնեն գիրքը, բայց հիմնականին մէջ գիրքը ունի բնական բաժանում մը, որ բոլորին կողմէ ալ կը ճանչցուի: Բնական այդ բաժանումով գիրքը երեք մասեր ունի.-

1.- Մուտքը, ուր Յովհաննէս առաքեալ կը ներկայացնէ իր ունեցած տեսիլքը եւ ստացած մարգարէական պատգամը, որ կը փոխանցէ Փռքը Ասիայի հօթը եկեղեցիներուն (1-3 գլուխներ):

2.- Երկնային ատեանը եւ աստուածային դատաստանները, որոնք իբրեւ պատիժ կը թափուին երկրի վրայ, չար աշխարհին եւ զայն մոլորութեան առաջնորդող չար ոյժերուն դէմ (4-19 գլուխներ):

3.- Քրիստոսի յաղթական վերադարձը եւ հազարամեայ թագաւորութիւնը, ապա վերջին ապստամբութիւնը եւ վերջին դատաստանը, որուն կը յաջորդէ պատկերացումը յաւիտենական կեանքի երանական վիճակին, որ բաժինը պիտի ըլլայ Աստուծոյ հաւատարիմներուն, չարին դէմ պայքարին մէջ յաղթանակողներուն (20-22 գլուխներ):

Ասոնց առաջին մասը կը ներկայացնէ ներկայ ժամանակը, այսինքն՝ Յովհաննէս աւետարանիչի ժամանակակից եկեղեցին եւ

աշխարհը:

Երկրորդ մասը կը ներկայացնէ անմիջապէս հոքը գալիք ժամանակը, որ կ'երկարի մինչեւ կատարածը, այսինքն՝ մինչեւ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը:

Իսկ երրորդ մասը կը ներկայացնէ այս աշխարհի վախճանը կամ կատարածը, որ Քրիստոսի երկրորդ գալուստով կը բացուի:

ԳԻՐՔԻՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱՆՑԵԱԼԻՆ ԵՒ ՆԵՐԿԱՅԻՍ

Մեկնութեան կալուածէն ներս այս գիրքին ներկայացուցած դժուարութիւնը բոլոր ժամանակներուն ալ ճանչցուած եւ խոստովանուած է: Բայց նոյնիսկ եթէ մարդիկ չեն համարձակած անոր մեկնութիւնը կատարել, բնաւ ալ չեն դադրած, զայն հետաքրքրութեամբ կարդալէ:

Ի՞նչպէս մեկնել զայն: Մարգարէական այս յայտնութիւնները անմիջակա՞ն, մօտի՞կ, թէ հեռաւոր ապագային մասին կը խօսին: Ահա մեկնիչներուն դիմաց դրուած հարցը, որուն ի պատասխան՝ մեկնութեան չորս տարբեր ուղղութիւններ յառաջ եկած են.:

1.- ԱՆՑԵԼԱՀԱՅԵԱՑ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ: Այս հայեացքը գիրքը կը դիտէ գլխաւորաբար իբրեւ արձանագրութիւնը առաջին դարու եկեղեցիին հրէութեան եւ հեթանոսութեան հետ բաղխումներուն: Ըստ այս տեսութեան, 5-11 գլուխները կ'արձանագրեն եկեղեցւոյ յաղթանակը հրէութեան դէմ, իսկ 12-19 գլուխները՝ եկեղեցւոյ յաղթանակը հռոմէական կայսրութեան եւ հեթանոսութեան դէմ: Այս մեկնութիւնը Յայտնութեան գիրքին մարգարէութիւնները կատարուած կը նկատէ մինչեւ քրիստոնէութեան ազատ կրօնք հռչակումը Կոստանդիանոսի ձեռքով (Ք. Ե. 312):

2.- ՊԱՏՄԱՀԱՅԵԱՑ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ: Ըստ այս տեսութեան պաշտպաններուն, Յայտնութիւնը կ'ընդգրկէ եկեղեցւոյ ամբողջ պատմութիւնը, սկիզբէն մինչեւ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, եւ կը ներկայացնէ եկեղեցւոյ մնայուն պայքարը չարին դէմ: Այս մեկնութեան պաշտպաններուն մէջ կը մտնեն շատ մը կաթողիկ եւ բողոքական աստուածաբաններ, եւ ըստ իւրաքանչիւր մեկնիչի

պատկանելիութեան եւ համոզումներուն՝ որոշ խորհրդանիշներու տակ կը կարգացուին եկեղեցւոյ կեանքին տարբեր երեսները կամ երեւոյթները (ինչպէս օրինակ՝ Հռոմի անկումը, արաբական արշաւանքները, բողոքական բարեկարգական շարժումը, հռոմէական եկեղեցւոյ որոշ չարաշահումները եւ անոր դէմ պայքարը եւայլն):

3.- ԱՊԱԳԱՅԱՀԱՅԵԱՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ: Այս հայեացքը Յայտնութեան գիրքը կը դիտէ գլխաւորաբար իբրեւ մարգարէութիւն մը, որ տակաւին իր կատարումը պիտի գտնէ, եւ հետեւաբար 4-19 գլուխները կը դիտէ ո՛չ թէ իբրեւ արդէն կատարուած, այլ՝ Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն անմիջապէս առաջ կատարուելիք դէպքեր: Այս մեկնութեան պաշտպանները հազարամեակը կը հասկնան տառացիօրէն իբրեւ հազար տարիներ, որոնք պիտի յաջորդեն Քրիստոսի երկրորդ գալուստին, եւ որու աւարտին տեղի պիտի ունենան վերջին դատաստանը, երկինքի ու երկրի նորոգութիւնն ու յաւիտենական կեանքի սկիզբը: Կանխագոյն եկեղեցւոյ հայրերէն շատեր, ինչպէս՝ Յուստինոս Վկայ, Երանոս հայրապետ, Հիպպոլիտոս եւայլն՝ այս տեսակէտը ունեցած են:

5.- ԻՏԷԱԼԱՊԱՇՏ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ: Հոգեւոր մեկնութեան կողմնակից որոշ մեկնիչներ, գլխաւորութեամբ Որոգինէսի եւ Կղեմէս Աղեքսանդրացիի, Յայտնութեան գիրքին տուեալները զուտ այլաբանական կը նկատեն: Այդ այլաբանութեանց նպատակն է, ըստ այս տեսութեան, չարին ու բարիին յաւիտենական հակադրութիւնն ու պայքարը պատկերացնել, եկեղեցին քաջալերել եւ հոգեւոր կարգ մը դասեր տալ: Այս տեսութեան յարողները առհասարակ հազարամեան կը մերժեն տառացիօրէն առնել: Այս հասկացողութեան կողմնակիցներէն մէկն է մեր եկեղեցւոյ հայրերէն Ս. Գրիգոր Տաթեւացի:

Ինչ ալ ըլլայ մեկնիչի մը որդեգրած ուղղութիւնը, կարեւորը՝ չկորսնցնելն է այս գիրքին հիմնական պատգամը, որ արթնութեան հրաւէր է, հաւատքի ամրութեան կոչ, Աստուծոյ հանդէպ հաւատարմութեան յանձնառութիւն, եւ չարին դէմ պայքարին մէջ յաղթանակի տեսիլք ու խոստում, որ մարդս մասնակից կը դարձնէ Քրիստոսի վերահաս յաւիտենական թագաւորութեան անանց փառքին եւ անպատմելի օրհնութիւններուն:

Փակել է առաջ ներածական այս խօսքը, քանի մը հաստատումներ եւս Յայտնութեան գիրքին մասին։-

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՐՔԸ

Պատահականօրէն չէ՛ որ Յայտնութիւնը Աստուածաշունչի վերջին գիրքն է։ Իսկական իմաստով անիկա լրումը, ամբողջացումն է Աստուծոյ յայտնութեան, Աստուծոյ փրկագործական ծրագրին իւրատեսակ ամփոփումը եւ փառաւոր եզրակացութիւնն է անիկա, Աստուծոյ վերջին յայտնութիւնը եւ վերջին խօսքը իր եկեղեցիին՝ մեզի ուղղուած։ Յայտնութեան գիրքով, Աստուծոյ փրկագործութեան եւ անիմանալի արդարութեան յոսացողներուն երանական վախճանին մասին ըսուելիքը ըսուած է, արթնութեան եւ պատրաստութեան ազդարարութիւնն ու յորդորը զօրեղ թելադրականութեամբ տրուած են, եւ եկեղեցիին, այսինքն՝ մեզի կը մնայ լսել անոր պատգամը, եւ մեր հաւատքին ամբողջ զօրութեամբ փարիլ այն կոչումին, որուն մեզ հրաւիրեց Աստուած՝ ընտրելով մեզ (Բ. Պա 1.10)։

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԳԻՐՔԸ

Յայտնութիւնը գերազանցապէս Քրիստոսի գիրքն է։ Աւետարանները, բացառելով Յովհաննէսի աւետարանը, Քրիստոսի մարգեղութիւնը եւ երկրաւոր կեանքն ու փրկագործական առաքելութիւնը, խաչի վրայ զոհագործական մահն ու փառաւոր յարութիւնը եւ երկինք համբարձումը կը ներկայացնեն, միաժամանակ տալով անոր կենդանացուցիչ խօսքին ու կենարար ուսուցումներուն կարեւոր կորիզը։ Անոնց մէջ աւելի մարդ-Յիսուսն է որ կը ներկայանայ ու կը խօսի մեզի։ Շատ քօղարկուած ձեւով միայն կը ներկայանայ Քրիստոսի աստուածութիւնը։ Մինչդեռ Յայտնութեան գիրքին առաջին էջէն մինչեւ վերջին վերջակէտը Քրիստոս կը ներկայանայ իր աստուածային փառքով։ Հոն այլեւս չկայ քօղարկում։ Քրիստոս բացարձակ Տէրը եւ Աստուածն է, Ամենակալը, Առաջինն ու Վերջինը, ամէն բանի Սկիզբն ու Վախճանը, Այբը եւ

Ֆէն, Սուրբը, Ճշմարիտը, Թագաւորներուն Թագաւորը եւ տէրերուն Տէրը, «ան որ է, որ էր եւ որ պիտի գայ», Ան՝ որ Հօրը հետ նոյն գահը եւ նոյն իշխանութիւնը ունի, եւ Հօրը համահաւասար փառք եւ երկրպագութիւն ու պաշտամունք կը ստանայ:

Այո՛, Քրիստոսի գիրքն է Յայտնութիւնը, որովհետեւ իբրեւ յայտնութիւն եւ իբրեւ մարգարէութիւն՝ անիկա ծայրէ ծայր վկայութիւն մըն է Քրիստոսի եւ անոր ճշմարիտ ինքնութեան մասին: Վկայութիւն մը, որ կու տան հրեշտակները եւ կու տայ եկեղեցին, եւ, ինչպէս պարզորոշ կերպով հրեշտակը կ'ըսէ՝ «Յիսուսի մասին վկայիլն է բուն մարգարէութեան հոգին» (19.10):

ՅՈՅՍԻ ԵՒ ՍՊԱՍՈՒՄԻ ԳԻՐՔԸ

Յայտնութեան գիրքը նաեւ Քրիստոսի գիրքն է, որովհետեւ ծայրէ ծայր լեցուն է երջանիկ յոյսով մը, կենդանի ակնկալութեամբ մը, ակնկառոյց սպասումովը Քրիստոսի երկրորդ գալստեան: Գալուստ մը՝ ապահով եւ անսխալ՝ որ տեղի պիտի ունենայ մօտիկ ապագային, եւ որուն ո՛չ միայն խոստումը, այլ նաեւ ահեղ ու փառաւոր պատկերացումը կը տրուին այստեղ: «Ահա անիկա կու գայ ամպերու վրայ: Ամէն մարդ պիտի տեսնէ զայն, նաեւ անոնք՝ որոնք խոցեցին զինք» (1.7): Քրիստոս ինք ալ քանիցս կ'ըսէ՝ «Ահա շուտով կու գամ», իսկ եկեղեցին՝ Քրիստոսի Հարսը, այլ խօսքով մենք՝ իրեն սպասողներս, Թախանձագին կ'աղօթենք ու կ'աղերսենք՝ ըսելով. «Ամէն: Եկո՛ւր, Տէր Յիսուս»:

ԱՐԹՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՉԻ ԳԻՐՔԸ

Ինչպէս աշխարհի կատարածին եւ իր երկրորդ գալստեան մասին յայտնութենական իր խօսքերը Քրիստոս միշտ կնքեց ազդարարութեամբ եւ արթուն հսկելու կոչով, որպէսզի Տիրոջ օրը գողի պէս գալով մեզ անպատրաստ չգտնէ, եւ յիմար կոյսերուն պէս դուրս չմնանք Երկնաւոր Հարսանիքէն, այս գիրքն ալ մնայուն զգաստութեան եւ արթնութեան հրաւէր մըն է, որ կ'ողողէ բոլոր եկեղեցիներուն եւ բոլոր ժամանակներու ընթերցողներուն: Որովհետեւ, Քրիստոսի երկրորդ գալուստը եթէ երջանիկ յոյսի մը աւետիսը

եւ ակնկալութիւնն է մէկ կողմէ, բայց միւս կողմէ՝ վերջին դատաստանի ահեղ ակնկալութիւնն է: Մեծ ու փառաւոր են խոստումները անոնց համար՝ որոնք արթուն եւ զգաստ կը մնան, իրենց զգեստները մաքուր կը պահեն եւ կեանքի Գիրքին մէջ կ'արձանագրուին, բայց ինչքան դառն ու ողբալի պիտի ըլլայ վիճակը անոնց, որոնք հաւատքի կեանքին մէջ իրենց անհոգութեան եւ անտարբերութեան, իրենց ծուլութեան եւ թուլութեան հետեւանքով պիտի կորսնցնեն իրենց ճրագարանը, եւ իրենք զիրենք գտնեն ընդմիջտ զրկուած Աստուծոյ ներկայութենէն:

ՍԵՐՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՅԻՍՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ

Ա. ԳԼՈՒԽ

Նախաբան (1.1-3)

Այս կարճ նախաբանը քանի մը ճշգրտման կը բերէ մեզի. 1.- Նախ՝ կը ճշդէ հեղինակը: Յատակօրէն կ'ըսէ, թէ ընծայող յայտնութիւնը Յովհաննէս առաքեալինը չէ՛, այլ՝ Յիսուս Քրիստոսի՝ յայտնութիւնը Յովհաննէս առաքեալին (հմր 1): Անիկա մարդու մը խօսքն է՛, այլ «Աստուծոյ խօսքն եւ Յիսուս Քրիստոսի տուած վկայութիւնը» (հմր 2): Այս վերջին բացատրութիւնը ցոյց կու տայ, թէ Քրիստոս այս գիրքով նոր եւ վերջին յայտնութիւն մը կը բերէ մեզի, որ ամբողջացումն է աւետարաններուն ընդմէջէն մեզի աւանդուած իր նախորդ յայտնութիւններուն: 2.- Կը ճշդէ նպատակը. «որպէսզի ան իր ծառաներուն ցոյց տայ, թէ ի՛նչ պիտի պատահի շուտով» (հմր 1: Հմմտ 4.1 եւ 22.6): Բացատրութեան այս կերպը յայտնութենական գրականութեան մէջ ակնարկութիւն է վերջին ժամանակներուն, նկատի ունենալով, որ գրողը ինքզինք կը նկատէ աշխարհի կատարածը կամ վախճանական ժամանակները կանխող վերջին սերունդի ներկայացուցիչ (հմմտ Գն 2.28-29 եւ 45): 3.- Կը ճշդէ՝ թէ այս յայտնութիւնը հրեշտակի մը միջնորդութեամբը տրուած է Յովհաննէս առաքեալին, որպէսզի սա իր կարգին զայն իբրեւ վկայութիւն փոխանցէ եկեղեցիին (տե՛ս հմր 1-2): Այստեղ բնագրային բայն է՝ «նշանակեց» (յունարէն՝ *էսխմանեն*), ինչ որ ցոյց կու տայ՝ թէ այս յայտնութիւնը կատարուած է ճշաններով կամ խորհրդանշաններով, բան մը՝ որ բնորոշ է յայտնութենական գրականութեան: 4.- Ի վերջոյ, կը ճշդէ՝ թէ մօտ է յայտնուած դէպքերուն կատարումը, եւ երանի կու տայ զայն կարդացողներուն, լսողներուն եւ պահողներուն (տե՛ս հմր 3): Սոյն երանին կ'ընդգծէ այս գիրքին կարեւորութիւնը, ասոր պատգամներուն անյետաձգելի այժմէականութիւնը ու քրիստոնէական վախճանաբանութեան կապակցութեամբ ասոր բերած մեծ լոյսը եւ յոյսը:

Արդ,

«...որպէսզի ան իր ծառաներուն ցոյց տայ, թէ ի՛նչ պիտի պատահի շուտով» (Հմր 1): Այս «շուտով»ը շատեր հասկցած են անմիջականութեան մը իմաստով, եւ ըստ այնմ ալ յաջորդող յայտնութիւնները հասկցած են առաքեալին ժամանակակից դէպքերուն համար: Բայց այս «շուտով»ը հաւանաբար աւելի յարաբերական իմաստ մը ունի, եւ կրնայ նշանակել ամբողջ ներկայ ժամանակը՝ մինչեւ վախճանը այս աշխարհի, մինչեւ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, որ նոյնպէս «շուտով» պիտի ըլլայ (Հմմտ 22. 7, 12 եւ 20):

Հետաքրքրական է դիտել, որ Քրիստոս այս առիթով ապագային վերաբերմամբ բաներ կը յայտնէ, որ չէր յայտնած իր մարդկութեան օրերուն, եւ միայն բաւարարուած էր ըսելով. «Տակաւին շատ բաներ ունիմ ըսելիք ձեզի, սակայն այժմ չէք կրնար տանիլ» (ՅՏ 16.12): Այժմ, որ աշակերտները եւ եկեղեցին ունին հրաշափառ սուրբ յարութեան ապացոյցն ու յարուցեալ կեանքի փորձառութիւնը, այժմ որ զինք կը ճանչնան ո՛չ միայն իր կատարեալ մարդկութեան, այլ նաեւ իր կատարեալ աստուածութեան մէջ, այժմ որ զինք կը ճանչնան Տէր եւ Արարիչ, իբրեւ «Սկիզբն ու Վախճանը» (Հմր 8 եւ 17), այսինքն՝ անժամանակ եւ յաւիտենական Աստուածը, որ ունի ո՛չ միայն անցեալին ու ներկային, այլ նաեւ ապագային գիտութիւնը (Հմմտ ՅՏ 13.19), այժմ անոնց կը յայտնէ գալիք իրականութեանց որոշ ծալքերը, զանոնք նախապատրաստելու համար իր մեծ գալուստին եւ արքայութեան հաստատման:

«...իր տեսած բոլոր բաներուն մասին» (Հմր 2): Խօսքը կը վերաբերի Յովհաննէս առաքեալի ունեցած տեսիլքին եւ այդ տեսիլքով իրեն բոլոր յայտնուած բաներուն (տե՛ս Հմր 9-20): Այստեղ քանի մը ձեռագիր կ'աւելցնեն՝ «ի՛նչ որ հիմա կը պատահի եւ ի՛նչ որ այսուհետեւ պատահելիք է»:

«Երանի՛ անոր, որ կը կարգայ ինչ որ այս գիրքին մէջ գրուած է, եւ երանի՛ անոնց, որոնք կը լսեն ու կը պահեն այս մարգարէութեան պատգամները» (Հմր 3): «Երանի՛» բացատրութիւնը Աստուածաշունչին մէջ կ'արտայայտէ այն առանձնաշնորհումը, որ Աստուած ներկային

մէջ կը պարգեւէ եւ մանաւանդ հանդերձեալին մէջ պիտի պարգեւէ իրեն հաւատացող եւ ամբողջապէս իրեն ապաւինած ռեւէ մարդու, անկախ՝ աշխարհի մէջ անոր ունեցած դիրքէն կամ նիւթական վիճակէն: Այդպիսի երանիներ յաճախ կը կարդանք Հին Կտակարանին մէջ (տե՛ս, օրինակ, Սղ 1.1, 2.13, 34.8, 41.1, 94.12, 106.3, 112.1, 119.1-2, 128.1: Առ 14.21, 29.18: Ես 56.2 եւ այլն): Այդպիսի երանիներ տուաւ Քրիստոս՝ ճշմարտօրէն իրեն հետեւողներուն եւ Աստուծոյ սիրոյն համար սուգ ու տրտմութիւն, քաղց ու ծարաւ, զրկանք ու հալածանք յանձն առնողներուն (տե՛ս Մտ 5.3-12): Հետաքրքրական եօթը երանիներ ունի նաեւ այս գիրքը (միւս 6-ը տե՛ս՝ 14.13, 16.15, 19.9, 20.6, 22.7 եւ 14): Առաջին այս երանին կ'ուղղուի այս գիրքով Աստուծոյ տուած պատգամին ականջ դնողներուն, որովհետեւ յաւիտենական Կեանքին տիրանալու միակ ճանապարհն է անիկա: Եւ պատգամին այժմէականութիւնը եւ բացառիկ կարեւորութիւնը կը շեշտուի՝ «որովհետեւ ժամանակը մօտեցած է»:

Աստուծոյ խոստումներուն կատարման սպասող եկեղեցիին եւ անհատ հաւատացեալին համար չի՛ կրնար ըլլալ աւելի ուրախացուցիչ եւ միանգամայն զգաստացուցիչ բան, քան անդրադառնալը այն իրողութեան, որ Աստուած մեր ուշադրութեան կը յանձնէ:

Ողջոյն Եօթը Եկեղեցիներուն (1.4-8)

Այն եօթը եկեղեցիները, որոնց ուղղուած է ողջոյնը, Փռք Ասիայի հարաւարեւմտեան ծայրամասին գտնուող քրիստոնէական համայնքներ էին, որոնք տուեալ ժամանակաշրջանին բոլորն ալ մաս կը կազմէին հռոմէական միակ նահանգի մը՝ Ասիա կոչուած, որ իր մէջ կ'առնէր անցեալի Փոփոցիա, Միսիա, Գարիա եւ Լիդիա փոքրիկ նահանգները: Շրջանին միակ եկեղեցիները չե՛ն ասոնք, թէպէտ վստահաբար կարելորագոյններն են. այդուհանդերձ՝ յիշուած են ներկայացուցչաբար: Ակնարկուած եօթը եկեղեցիները անունով յիշատակուած են 11-րդ համարին մէջ, եւ թերեւս առաջին հերթին այս գիրքը ուղղուած էր անոնց: Բայց գիրքին ողջոյնը եւ պատգամը միայն «Եօթը եկեղեցիներուն» համար սահմանափակելը՝ արդար չըլլար. այս յայտնութիւնը ուղղուած է նաեւ բոլոր եկեղեցիներուն: Պէտք է մտնանք, որ գիրքը առատօրէն խորհրդանիշներ կ'օգտագործէ, եւ այստեղ եօթը թիւը կը թուի, թէ խորհրդանիշ մըն է՝ ամբողջականութիւն եւ կատարելութիւն արտայայտող: Ուստի

տրուած յայտնութիւնը միայն 7 եկեղեցիներուն չի՝ վերաբերիր, այլ՝ Քրիստոսի ամբողջ եկեղեցիին: Ողջոյնի բանաձեւը անցեալի նամակագրութեան ընդունուած կաղապարին կը հետեւի: Նոյնպէս են յաջորդող առաջին բառերը՝ «Շնորհք եւ խաղաղութիւն ձեզի», որ քրիստոնէական ողջոյնի ձեւն է, եւ յատուկ է նոր Կտակարանին մէջ առկայ բոլոր նամակներուն: Պէտք է յիշել, սակայն, որ զոյգ այս բառերն ալ, որոնք պարզ բարեւ մը կրնային նշանակել, կամ առաւելագոյնը՝ Աստուծոյ պարգեւը կրնային յիշեցնել ոեւէ արեւելցիի, Քրիստոսի եւ ապա իր եկեղեցիին բերնին մէջ արտայայտիչը դարձան՝ Աստուծոյ փրկութեան եւ այդ ձրի եւ սեփանչելի փրկութեան բերած խաղաղութեան, Աստուծոյ եւ մարդոց հետ հաշտութեան (հմմտ նփ 2.4-10 եւ 14-18):

«...անկէ՝ որ է, որ էր եւ որ պիտի գայ» (Հմր 4) բացատրութիւնը որոշապէս մէկ տարբերակն է Աստուծոյ անուանին, «ԵՍ [ԱՆ] ԵՄ ՈՐ Է», որ կը գտնենք Ելքի գիրքին մէջ (3.14), եւ կը շեշտէ Աստուծոյ անփոփոխելիութիւնը եւ մշտնջենաւորութիւնը: Իսրայէլի պատմութեան մէջ յայտնուած Աստուածը նոյնն է տիեզերքի արարիչ Աստուծոյն հետ, եւ նոյնն է՝ ամբողջ ստեղծագործութիւնը իր սկզբնական միութեան եւ նպատակին կոչող, առաջնորդող եւ իր կատարումին հասցնող Աստուծոյն հետ: Իր մէջ կը միաւորուին անսկիզբ անցեալը, մշտական ներկան եւ անվախճան ապագան: Այսպիսի անուանում մը կատարելապէս համապատասխան է այս գիրքին յայտնութեան, որովհետեւ գիրքը ինք ալ մեզի կը միտի ցուցնել անցեալը, ներկան եւ գալիքը (տե՛ս Հմր 19):

Ոմանք այդ անուանումին տակ միայն Հայրը կ'ուզեն հասկնալ, նկատի առնելով որ 5-րդ համարին սկիզբը Յիսուս Քրիստոսի անունը «եւ» շաղկապով անջատաբար գրուած կայ: Բայց ուղիղ չէ այդ հասկացողութիւնը: Հակառակ երեւութական անջատումին՝ իսկական իմաստով անջատում չկայ Հօրը եւ Որդիին միջեւ: Փաստօրէն նոյն այս գլուխին մէջ Որդին ինքզինք կը ներկայացնէ այսպէս. «Ես եմ Այբը եւ ես եմ Ֆէն» կամ «Ես եմ Սկիզբը եւ ես եմ Վախճանը» (Հմր 8 եւ 17), որ նոյնպէս կը նշանակէ՝ անցեալը (Սկիզբը), ներկան (Եմ) ու գալիքը (Վախճանը): Իսկ 7-8 համարները ցոյց կու տան՝ թէ այդ բանաձեւումը առաւելաբար Որդիին՝ կը

վերաբերի (Հմմտ Եբր 13.8), ինչպէս յիշեալ համարներուն մեկնութենէն պիտի տեսնենք:

«...եւ եօթը հոգիներէն, որոնք Աստուծոյ գահին դիմաց են» (Հմր 4): Ոմանք այս բացատրութեան տակ կը հասկնան Ս. Հոգին: Թէպէտ այստեղ եօթը հոգիներ յիշուած են, բայց վերը ըսինք, որ եօթը թիւը ամբողջութիւնն է և կատարելութիւնն կը խորհրդանշէ, եւ այս պարագային անիկա կրնայ խորհրդանշի մը ըլլալ շնորհքներու ամբողջութեան, որ Աստուծոյ Ս. Հոգին կը պարգեւէ, եւ որոնք նոյնպէս եօթը թիւով ներկայացուած են Եսայի մարգարէին կողմէ (11.2: Հմմտ Զք 4.2 եւ 10): Ուրիշներ այս նոյն բացատրութեան տակ կը տեսնեն Ասիա նահանգի եօթը եկեղեցիներու (այլ խօսքով՝ իւրաքանչիւր եկեղեցիի) պահապան հրեշտակները, որոնք Աստուծոյ դիմաց կը կանգնէին, ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս, ըստ Յիսուսի բացատրութեան, իւրաքանչիւր «փոքրիկ» հաւատացեալ իր պահապան հրեշտակը ունի, որ միշտ Աստուծոյ ներկայութեան կանգնած է (Հմմտ Մտ 18.10):

«...եւ Յիսուս Քրիստոսէն» (Հմր 5): Հօրմէն եւ Ս. Հոգիէն ետք այժմ կը յիշուի Որդին, իր մարդեղութեան անուանումովը՝ Յիսուս Քրիստոս: Այս ձեւով կ'ամբողջանայ ամենասուրբ Երրորդութեան յիշատակութիւնը, եւ ցոյց կը տրուի՝ թէ այս գիրքով տրուած յայտնութիւնը մէկ եւ նոյն աստուածութեան երեք անձերէն մէկուն կամ միւսին կողմէ առանձնապէս տրուած յայտնութիւնն է, այլ՝ երեքին կողմէ միասնաբար: Միակ հետաքրքրականը, այս պարագային, Երրորդութեան անձերուն յիշատակութեան կարգն է, որովհետեւ Որդին կը յիշատակուի Ս. Հոգիէն ետք, թէպէտ, ինչպէս ըսինք, իր մարդեղութեան անունով, որ կրնայ բացատրութիւն մը ըլլալ շրջումին:

«...հաւատարիմ վկայէն» (նոյն): Որդին, Հօրը եւ Ս. Հոգիին հետ միասին, հեղինակն է այս յայտնութեան եւ միաժամանակ՝ զայն մեզի փոխանցողը, յայտնողը: Այստեղ Որդին մեզի ցոյց կը տրուի իբրեւ հաւատարիմ վկան (Հմմտ Ես 55.4: ԹՀ 18.37: Ա. Տմ 6.13: Տե՛ս նաեւ Յտ 3.14), որ Աստուծոյ կողմէ այդ վկայութիւնները մեզի բերու:

Որդին ո՛չ միայն հեղինակն է այս յայտնութեան, այլ՝ գլխաւոր

ւորաբար ի՛նքն է նաեւ անոր առարկան: Արդարեւ, այս գործին միջին չորս բաժինները չորս տեսիլքներ են, որոնցմէ իւրաքանչիւրին մէջ Քրիստոս կը պատկերուի մեր դիմաց, եւ իւրաքանչիւր երեւում զայն կը պատկերացնէ տարբեր կերպով մը: Այդ չորս տարբեր պատկերացումներուն մէջ կարելի է տեսնել արտացոլացումը Քրիստոսի չորս տարբեր պաշտօններուն, որ կարելի է արտայայտել 4.7-ի մէջ ներկայացուած չորս գերերկրային «կենդանի» էակներուն նմանութեամբ.– Առիւծին, Եգիւն, Մարդուն եւ Արծիւին: Այսպէս.–

1.– Առաջինին մէջ (2–3 գլուխներ) Քրիստոս կը ներկայանայ իբրեւ Թագաւոր իր եկեղեցիին եւ ամբողջ աշխարհի վրայ, ինչ որ կը համեմատի Առիւծի պատկերին:

2.– Երկրորդին մէջ (4–5 գլուխներ) կը ներկայանայ իբրեւ քառութեան կատարեալ Ջոհը՝ Աստուծոյ գահին դիմաց դրուած իբրեւ Գառնուկ, որ մնայուն բարեխօսն է բոլոր մարդոց համար (հմտ. Ա. ՅՏ 2.1–2), ինչ որ կը համեմատի Եգի պատկերին:

3.– Երրորդին մէջ (6–20) ան կը ներկայանայ իբրեւ գերագոյն Դատաւորը բոլորին, կենդանիներուն ու մեռածներուն, ինչ որ կը համեմատի Մարդու կամ Մարդու Որդիի պատկերին:

4.– Իսկ չորրորդին մէջ (21–22) կը ներկայանայ իբրեւ «Յաւիտենականութեան Հայրը» (հմտ. Ես 9.6), ինչ որ կը համեմատի Արծիւի պատկերին:

«...որ մեռելներէն յարութիւն առնողներուն առաջինն է եւ երկրի թագաւորութիւններուն Իշխանը» (նոյն): «...մեռելներէն յարութիւն առնողներուն առաջինն է», բառացի՝ «մեռելներուն անդրանիկն է»: Քրիստոս իր մարդեղութեան մէջ ամբողջութեամբ մեղի նման եղաւ, բացի մեղանշումէն, որպէսզի կատարելապէս նոյնանայ բոլոր մարդոց հետ, եւ դառնայ բոլորին գլուխն ու առաջնորդը, եւ իրմով ամբողջ զանդուածը՝ եկեղեցւոյ «մարմինը» դարձնէ իր փրկութեան եւ իր յարուցեալ կեանքին հաղորդ: «Ա՛ն է Գլուխը մարմնին, այսինքն՝ եկեղեցիին: Ա՛ն է սկիզբը, որ անդրանիկ ծնունդն եղաւ՝ մեռելներէն, որպէսզի ինք առաջնութիւնն ունենայ ամէն, ամէ՛ն բանի մէջ» (Կղ 1.18), ինչպէս կ'ըսէ Պօղոս առաքեալ:

«Անիկա մեզ սիրեց եւ իր արիւնով մեր մեղքերուն չղթաները փշրեց,

ու մեզ ըրաւ քահանաներու թագաւորութիւն մը, ծառայելու Աստուծոյ՝ իր Հօր» (Հմր 5-6): Աստուծոյ փրկագործական ծրագրին եւ արարքին երեք կարեւոր երեսներն ու քայլերը կը ներկայացուին այստեղ.- Նախ՝ մղիչ պատճառը, ապա՝ միջոցը, եւ ի վերջոյ՝ անոր նպատակը կամ արդիւնքը:

1.-«Անիկա մեզ սիրեց»: Աստուծոյ սէրը սկիզբն ու պատճառն էր առաջին՝ նիւթեղէն ստեղծագործութեան, եւ սկիզբն ու պատճառն է փրկագործութեան (Հմատ ԹՀ 3.16), որ երկրորդ եւ հոգեւոր ստեղծագործութիւն մըն է: Հետաքրքրական է, որ բնագրային իր վիճակին մէջ՝ բայը ո՛չ թէ անցեալ կատարեալ, այլ՝ ներկայ ժամանակ («կը սիրէ») ցոյց կու տայ, ինչ որ կը շնչոյտէ այդ սիրոյն մնայուն դրսեւորումը եւ մանաւանդ ներկայ ժամանակին մէջ անոր սպասումը մեր պատասխանին, որ փրկութեան ընկալումն է երախտագիտութեամբ (Հմատ Սղ 116. 12-13)

2.- «...իր արիւնով մեր մեղքերուն չղթաները փշրեց»: Ինչո՞վ կամ ի՞նչպէս իրագործուեցաւ մարդուն փրկութիւնը: Արիւնը Աստուածաշունչին մէջ կեանք կը խորհրդանշէ, իսկ թափուած արիւնը՝ մահ. նաեւ՝ զոհագործում, ինչպէս այստեղ կ'ակնարկուի խաչին վրայ Յիսուսի զոհագործական մահուան: Այդ կամաւոր պատարագումով էր, որ իրագործուեցաւ անկեալ մարդուն փրկութիւնը՝ չարին ու մեղքին կապանքներէն, որպէսզի աստուածաստեղծ մարդը Աստուծոյ վերադառնայ: Քրիստոսի մարդեղութեան, աշխարհ գալուն սքանչելի զիտումն էր ատիկա (Հմատ Ա. Տմ 1.15: Ա. ԹՀ 3.5), աստուածային սէրէն մղում առած:

3.-«Մեզ ըրաւ քահանաներու թագաւորութիւն մը» (Հմր 6). բնագիրը բառացի կ'ըսէ՝ «Մեզ թագաւորութիւն մը ըրաւ, քահանաներ՝ Աստուծոյ եւ իր Հօրը»: Փրկագործական արարքին վախճանական նպատակն է ասիկա: Հին Կտակարանը ցոյց կու տայ, թէ Աստուած քահանաներու թագաւորութիւն մը կ'ուղէր դարձնել իր ժողովուրդը (Հմատ Ելք 19.6), որուն արժանի չեղաւ հին Իսրայէլը, եւ ուստի Աստուած Քրիստոսով նոր ժողովուրդ մը՝ եկեղեցին կոչեց այդպիսին ըլլալու (Ա. Պտ 2.5 եւ 9): Այդ կոչումը պիտի իրագործուի Քրիստոսի երկրորդ գալուստով (տե՛ս 20.6):

«Ահա անիկա կու գայ ամպերու վրայ» (Նմր 7): Գիրքին առանցքային հաստատումը եւ պատգամը: Ներկայացուած բոլոր տեսիլքները Քրիստոսի մասին ի՛նչ պատկերացում ալ բերեն, նպատակ ունին մեզ դնելու ներկայութեանը մէջ Անոր՝ որ շուտով պիտի գայ աշխարհը վերափոխելու: Աշխարհի պատմութեան բարձրակէտը եւ կատարումն է այդ գալուստը, որուն ազդարարութեամբն ու աւետիսովը կը բացուի ու կը փակուի գիրքը:

«Ամէն մարդ պիտի տեսնէ զայն, նաեւ անոնք՝ որոնք խոցեցին զինք» (Նոյն): Քրիստոսի երկրորդ գալուստին կապուած կարեւոր հաստատում մը կ'ըլլայ այստեղ, որովհետեւ կը հաստատուի այդ գալուստին տեսանելի ըլլալը: Հոգեւոր եւ անտեսանելի գալուստ մը չէ՝ ասիկա, ո՛չ ալ հոգեւոր եւ անտեսանելի «ներկայութիւն մը», ինչպէս որոշ աղանդաւորներ կը ջատագովեն՝ իրենց նպատակներէն մեկնած: Այդ հոգեւոր եւ անտեսանելի ներկայութիւնը Եկեղեցին մնայուն կերպով ունի՝ արդէն, որովհետեւ Քրիստոս ըսաւ. «... եւ ահա միշտ ձեզի հետ պիտի ըլլամ (բառացի՝ եմ), մինչեւ աշխարհիս վախճանը» (Մտ 28.20): Երկրորդ գալուստը նիւթեղէն աչքերով տեսանելի պիտի ըլլայ, առաջին գալուստին պէս, եւ ամէն աչք պիտի տեսնէ զայն: Բայց մանաւանդ զայն պիտի տեսնեն եւ իր իսկական փառքին մէջ զինք ճանչնան անոնք՝ որոնք Աստուծոյ Իսրայէլն էին, Աստուծոյ կողմէ իր սեփական ժողովուրդը ըլլալու կոչուած էին, Աստուծոյ հետ մտերմագոյն կապը վայելելու առանձնաշնորհումը ստացած էին, բայց չկրցան եւ չուզեցին ճանչնալ մարդկային մարմնով իրենց այցի եկած, իրենց փրկութեան համար իր աստուածային փառքէն խոնարհած, իր անմատչելի բնութենէն անսահմանօրէն խոնարհած եւ նիւթեղէն շօշափելի բնութեան մէջ պարփակուած անսկիզբ եւ անվախճան Աստուածը՝ Յիսուս Քրիստոս մարդը, որ մերժեցին ու խաչի մահուան մատնեցին, իրենց ձեռքերով «խոցելով» զայն, որպէսզի կատարուի աստուածային կանխատեսութիւնը, թէ «...անիկա մեր մեղքերուն համար վիրաւորուեցաւ, եւ մեր անօրէնութիւններուն համար ծեծուեցաւ: Մեր խաղաղութեան պատիժը անոր վրայ եղաւ, եւ անոր վէրքերովը մենք բժշկուեցանք» (Ես 53.5): Եւ ինչպէս որ խաչափայտին վրայ նախ իրականացաւ

Զաքարիայի մարգարէութիւնը, թէ՛ «Ինծի՛ իրենց խոցածին պիտի նային» (Զք 12.10: Հմմտ ՅՃ 19.34 եւ 37), այնպէս ալ նոյն մարգարէութիւնը վերջին անգամ պիտի կատարուի Քրիստոսի երկրորդ գալուստին, երբ զինք մերժած ազգը ի վերջոյ պիտի ճանչնա՛յ զինք եւ պիտի դառնայ ու նայի՛ անոր՝ յաւիտենական կեանքը ունենալու յոյսով (Հմմտ ՅՃ 3.14-15):

«Երկրի բոլոր ժողովուրդները պիտի ողբան անոր վրայ» (նոյն): Գալուստի այդ պահը փրկութեան ժառանգորդներուն համար գերագոյն ուրախութեան պահն է, բայց ողբի ու սուգի պահն է բոլո՛ր անոնց համար՝ որոնք զԱստուած եւ անոր ընծայած փրկութիւնը մերժեցին, իրենք զիրենք յաւիտենական դատապարտութեան ենթարկելով: Այն ատեն անոնք պիտի ողբան, «պիտի լան եւ (իրենց) ակռաները կրճտեն» անյուսօրէն (Հմմտ Մտ 8.12, 13.42 եւ 50, 22.13, 24.51), բայց պիտի չկարենան փոխել այն վախճանը, որ իրենք իրենց կամքով եւ իրենց ձեռքով իրենց համար պատրաստեցին: Ի՛նչ դառն պիտի ըլլայ անոնց վիճակը, մինչ անհուն երանութեամբ պիտի լեցուին հաւատքով ու յոյսով եւ բարի գործերով Տիրոջ գալուստին սպասողները. Օրհնեա՛լ սպասում, որ Յովհաննէս կը կնքէ կրկնակ հաստատումով. «Այո՛, թող այդպէս ըլլայ» (Հմր 7):

« “Ես եմ Այբը եւ ես եմ Ֆէն”, այսինքն՝ Սկիզբն ու Վախճանը, կ’ըսէ Տէր Աստուած, ան՝ որ է, որ էր եւ որ պիտի գայ, ինք՝ Ամենակալը» (Հմր 8): Յունարէն ձեռագիրներու մեծամասնութիւնը չունի «այսինքն՝ Սկիզբն ու Վախճանը» բառերը: Բայց արդէն «Այբը եւ Ֆէն» (յունարէն՝ «Ալֆան եւ Օմեկան»), այբուբենի տառերուն առաջինն ու վերջինը, համագօր են ըսելու՝ «Սկիզբն ու Վախճանը», ինչպէս 21.6-ը եւ 22.13-ը ցոյց կու տան: Աստուած է ամէն բանի սկիզբն ու վախճանը, որ կը նշանակէ՝ թէ Ա՛ն է բացարձակ Տէրն ու զեկամարը պատմութեան, «Ամենակալը»: Հետաքրքրական է, որ Աստուծոյ տրուած այս տիտղոսը 12 անգամներ գործածուած է նոր Կտակաւորանին մէջ, որոնցմէ 9 գործածութիւնները կը գտնենք այս գիրքին մէջ:

Յիսուսի Տեսիլքը Յովհաննէս Առաքեալի Կողմէ (1.9-20)

«Ես, Յովհաննէս, ձեր եղբայրն եմ եւ Յիսուս Քրիստոսի միացած ըլլալով՝ մասնակից եմ ձեր նեղութեան, արքայութեան, յոյսին եւ համբերութեան» (Հմր 9): Այս չորս բառերը առանցքն են այս զիրքին, որ կը պատկերացնէ եկեղեցւոյ կրած նեղութիւնը, Քրիստոսի թագաւորութեան ներկայութիւնը եւ այն յուսալից համբերութիւնը, որ արդարները կը ցուցաբերեն՝ տիրանալու համար արդարութեան պսակին:

«Աստուծոյ խօսքին եւ Յիսուս Քրիստոսի վկայելուս համար՝ Պատմոս կոչուած կղզին աքսորուած էի» (նոյն): Պատմոսը եփեսոսէն շուրջ հարիւր քլմ. հեռաւորութեան վրայ գտնուող ժայռոտ փոքրիկ կղզի մըն է, Եգէական ծովուն մէջ, որ անցեալին յաճախ իբրեւ աքսորավայր կը դործածուէր: Եւսեբիոս պատմիչը իր «Եկեղեցական Պատմութիւն» գործին մէջ կը յիշէ, թէ Յովհաննէս առաքեալ այս կղզիին վրայ իր աքսորէն ազատեցաւ Ներվա կայսրին օրով (Ք. Ե. 96-98 թուական):

«Եւ ահա Կիրակի օր մը, Սուրբ Հոգիով լեցուեցայ, եւ ետեւէս փողի հնչիւնի նման զօրաւոր ձայն մը լսեցի» (Հմր 10): Կիրակի օր մը, բառացի՝ «Տիրոջ օրը»: Այս վերջին բացատրութիւնը կրկնակ նշանակութիւններ կրնայ ունենալ: Ընդհանուր իմաստով առած՝ կրնայ նշանակել մարգարէական գրականութեան մէջ այս անուանումով նշուած Աստուծոյ դատաստանի եւ հատուցման օրը (տե՛ս Ես 2.12, 13.6 եւ 9, 61.2: Ամվ 5.18, 20: Յվլ 1.15: 2.1, 11 եւ 31, 3.14: Սփ 1.14: Մղ 4.1 եւայլն), որ կը նոյնանայ Քրիստոսի երկրորդ գալուստին հետ: Մասնայատուկ իմաստով՝ անիկա քրիստոնէական գրականութեան մէջ կը նշէ «Մէկշաբթի» օրը, երբ Յիսուս յարութիւն առաւ եւ ինքզինք իր աշակերտներուն կենդանի ցոյց տուաւ (ՅՃ 20.1 եւ 19: Հմմտ 26), եւ այդ պատճառով ալ այդ օրը կոչուեցաւ «Տէրունի», յունարէն՝ «Կիրիակի» եւ այդպէս ալ նուիրագործուեցաւ: Եւ քրիստոնեայ համայնքները միշտ այդ օրն էր, որ իրենց հաւաքոյթները կ'ունենային (տե՛ս Գրծ 20.7: Ա. Կր 16.2):

«Սուրբ Հոգիով լեցուեցայ», բառացի՝ «Սուրբ Հոգիին մէջ

եղայ» (գրաբար՝ «Եղէ Հոգւով»)։ Բացատրութեան կերպ մըն է, որ ցոյց կու տայ, թէ Յովհաննէս առաքեալ առանց քնացած ըլլալու, արթուն վիճակի մէջ՝ Սուրբ Հոգիով վերացաւ, յափշտակուեցաւ՝ յատուկ տեսիլք մը ունենալու համար։ Այս բացատրութիւնը չորս անգամներ կը գտնենք այս գիրքին մէջ, եւ ամէն անգամ նոր տեսիլք մը կը տրուի՝ ամբողջութեամբ տարբեր թատերաբեմով։ Առաջին այս տեսիլքը վայր չի ճշդեր. տեսանողը՝ Յովհաննէս առաքեալ մարմնապէս Պատմոս կղզիին վրայ է, բայց մտքով յափշտակուած Քրիստոսի ներկայութեան, որ իր եկեղեցիին այցի եկած է կարծէք (հմտ 1.13)։ Երկրորդ տեսիլքին՝ Յովհաննէս առաքեալ երկինք կը յափշտակուի (4.1-2)։ Երրորդին մէջ՝ ինքզինք կը գտնէ անապատի մը մէջ (17.3)։ Իսկ չորրորդին մէջ՝ լերան մը վրայ (21.10), որ կը թուի՝ թէ Աստուծոյ Թագաւորութիւնն է։ Ոմանք գիրքին կառոյցի իրենց պատկերացումը կը հիմնեն այս բացատրութեան վրայ, որ կարծէք ներածական բանաձեւ մը կամ բակառութեան ձեւ մը կը դառնայ, չըջանակելով ու սահմանադատելով տեսիլքները կամ բաժինները։

«...եւ ետեւէս փողի հնչիւնի նման զօրաւոր ձայն մը լսեցի» (նոյն)։ Աստուածաշունչին մէջ յաճախ հրեշտակներու կամ նոյնինքն Աստուծոյ ձայնը կը նմանցուի կամ կը համեմատուի փողի հնչիւնին։ Այսպէս, Ելքի գիրքը Աստուծոյ անմիջական ներկայութեան կը կապէ «փողին ձայնը, որ երթալէն կը սաստկանար» (Ելք 19.16, 20.18)։ Քրիստոսի երկրորդ գալուստի պատկերը տուած ատեն Պօղոս առաքեալ նոյնպէս կ'ըսէ, թէ այդ գալուստը պիտի ըլլայ՝ «երբ հրամանը լսուի, հրեշտակապետը ազդարարէ եւ Աստուծոյ փողը հնչէ» (Ա. Թս 4.16)։ Այստեղ Աստուծոյ Որդիին ձայնն է, որ կը հնչէ փողի նման (հմտ 4.1)։

«...որ ինծի կ'ըսէր՝ ? Գիրքի մը մէջ գրի՝ առ ինչ որ կը տեսնես?, եւ գիրքը զրկէ եօթը եկեղեցիներուն, որոնք կը գտնուին Եփեսոսի, Չմիռնիայի, Պերգամոնի, Թիատիրի, Սարգիկէի, Ֆիլատելիայի եւ Լաւդիկէի մէջ» (հմր 11)։ Քրիստոնէական երկրորդ դարէն առաջ ներկայ ձեւով կազմուած գիրքերու ձեւը ծանօթ չէր։ «Գիրք» արտայայտութիւնը կը գործածուէր նշելու համար մագաղաթի կամ պապիրոս թուղթի այն ոլորը, որ փաթթուած կ'ըլլար փոքր գլանի մը վրայ։

«Ետեւ զարձայ՝ տեսնելու համար թէ ո՛վ էր հետս խօսողը, եւ տեսայ եօթը ոսկի ճրագարաններ» (հմր 12): Եօթը ոսկի ճրագարանները, ինչպէս յայտնութիւնը կատարողը ինք կը բացատրէ (տե՛ս հմր 20), խորհրդանիշներ են եւ եօթը եկեղեցիները ցոյց կու տան:

«Այդ եօթը ճրագարաններուն միջեւ Մարդու Որդիին նմանող մէկը տեսայ, որ երկար պատմուճան հագած էր եւ կուրծքին՝ ոսկի դօտի կապած» (հմր 13): Քրիստոս այստեղ կը ներկայանայ իբրեւ եկեղեցւոյ Տէրը, որ անոնց մէջ կը շրջի իբրեւ Մեծ եւ Յաւիտենական Քահանայապետը: Արդարեւ անիկա մարդեղութեան պատկերը կը կրէ իր վրայ, այսինքն՝ մարդկային իր մարմնով ու կերպարանքով կը յայտնուի, եւ ատոր համար ալ Յովհաննէս առաքեալ կ'ըսէ՝ «Մարդու Որդիին նմանող մէկը տեսայ», ինք՝ որ Մարդու Որդին ճանչցաւ ո՛չ թէ տեսականօրէն, ո՛չ թէ Դանիէլի մարգարէութեան գիրքէն (Դն 7), կամ եբրայական յայտնութեանական գրականութենէն, այլ՝ անձնական փորձով ու կեանքով (հմտտ Ա. ՅՀ 1.1): Բայց այստեղ Մարդու Որդին միայն Յաւիտենական Թագաւորը եւ Դատաւորը չէ՛, այլ՝ Քահանայապետը, ինչպէս անոր հանդերձանքը ցոյց կու տայ: Անիկա քահանայապետական երկար պատմուճան մը հագած է (հմտտ Ելք 28.4, 29.5), իսկ կուրծքին կապած ոսկի դօտի մը, Ահարոնի լանջապանակին նմանութեամբ (հմտտ Ելք 28.15-28):

«Անոր գլխուն մագերը բուրդի պէս ճերմակ էին, սպիտակ՝ ձիւնի պէս, աչքերը՝ կրակի բոցի պէս» (հմր 14): Մարդու Որդիին մագերը այստեղ կը յիշեցնեն Դանիէլի տեսիլքին Հինաւորացը, որուն «գլխուն մագը մաքուր բուրդի պէս էր» (Դն 7.9): Այս սպիտակութիւնը Աստուծոյ յաւիտենականութեան խորհրդանիշն է եւ միաժամանակ է իմաստութեան նշան: Եսայի մարգարէի նախաձայնած «Յաւիտենականութեան Հայրն է» Մարդու Որդին (Ես 9.6): Իսկ անոր աչքերը կրակի բոցի պէս են (հմտտ Դն 10.6), որ կը խորհրդանշէ անոնց թափանցողութիւնը եւ Աստուծոյ Որդիին անսահման գիտութիւնը, ցոյց տալով որ չկայ բան մը որ վրիպի անոր տեսողութենէն կամ գիտութենէն:

«...անոր ոտքերը բոցավառ հնոցէն ելած հրաշէկ անագապղինձի կը նմանէին, եւ ձայնը՝ առատահոս ջուրերու շառաչին» (հմր 15): Հրաշէկ

ոտքերը խորհրդանիշ են աստուածային դատաստանի եւ վրէժ-
խնդրութեան, անօրէնները կոխկռտելու եւ սպառելու (տե՛ս Ես 63.3:
Ողբ 1.15: Հմմտ Յյտ 14.19-20): Իսկ ձայնը՝ գերադոյն Դատաւորին
աստուածային հեղինակութեան նշանը եւ բարձրագոյն վճիռն է բոլոր
ժողովուրդներուն վրայ, որոնք խորհրդանիշներու լեզուով «ջուրեր»
կը կոչուին (տե՛ս Յյտ 17.15: Հմմտ Սղ 29.3: Ես 8.7):

«Անիկա իր աջ ձեռքին մէջ բռնած էր եօթը աստղեր, եւ անոր
բերանէն կ'ելլէր սրուած երկսայրի սուր մը» (Հմր 16): Աստղերը, ինչպէս
այս գլխուն վերջին համարին մէջ կը բացատրուի, հրեշտակներու
խորհրդանիշն են, իսկ եօթը թիւը, ինչպէս ըսի, ամբողջութիւն եւ
կատարելութիւն ցոյց կու տայ. եւ հետեւաբար եօթը աստղերը կը
ներկայացնեն Աստուծոյ բոլոր հրեշտակները, որոնք Մարդու Որդիին
ձեռքին մէջ են, այսինքն՝ անոր կամքին հնազանդ ծառաներն են (Սղ
104.4 [LXX]: Հմմտ Եբր 1.7), եւ այստեղ կը ներկայանան նաեւ իբրեւ
երկնաւոր Թագաւորին արքունիքին անդամները եւ Դատաւորին
օգնականները: «Երկսայրի սուր մը», սուրը դարձեալ եւ գերա-
զանցօրէն աստուածային դատաստանի խորհրդանիշն է (Հմմտ Ես
49.2: Եբր 4.12):

«Անոր դէմքը կէսօրուան արեւուն նման կը փայլէր» (նոյն):
Մարդու Որդին աստուածային իր ամբողջ փառքով կը ներկայանայ
այստեղ: Անիկա կը ներկայանայ իբրեւ աստուածային Փեսան, որ
«արեւուն վրայ զարկած է իր վրանը եւ ինք փեսայի մը պէս դուրս կու
գայ իր առաջաստէն» (Սղ 19.4-5):

«Եբր զայն տեսայ, մեռելի նման ինկայ անոր ոտքերուն առջեւ:
Անիկա իր աջ ձեռքը դրաւ վրաս եւ ըսաւ.- Մի՛ վախճար: Ես եմ Սկիզբը եւ
ես եմ Վախճանը» (Հմր 17): Տեսիլքին ահաւորութիւնը, որուն կապուած
է՝ գԱստուած տեսնելուն առնչուած մահուան սարսափը (տե՛ս Ելք
33.20: Հմմտ Յյտ 19.21 եւայլն), թէպէտ նոյնը յաճախ առնչուած է
նաեւ հրեշտակներու երեւումին կամ տեսիլքին (տե՛ս Դտ 6.22-23
եւայլն): «Սկիզբը եւ Վախճանը»՝ ըստ գրաբարին, մինչ յունարէնը
կ'ըսէ՝ «Առաջինն ու Վերջինը»: Ինչ որ Յ-բղհամարին մէջ ըսուած էր՝
այստեղ կը կրկնուի եւ կը սահմանափակուի միայն Որդիին համար,
ինչ որ ցոյց կու տայ՝ թէ վե՛րը եւս խօսքը Անոր կը վերաբերի:

«Ես եմ կենդանի եղողը եւ ես եմ որ մեռայ եւ ահաւասիկ կենդանի եմ յաւիտեանս յաւիտենից: Մահուան ու դժոխքի բանալիները իմ ձեռքս են» (Հմբ 18): Հին Կտակարանին մէջ «Կենդանի եղողը» կամ «Կենդանին» բացատրութիւնը միշտ Աստուծոյ կը վերաբերի (տե՛ս, օրինակ, Յես 3.10: Սղ 42.2, 84.2): Հետաքրքրական է հակադրութիւնը երկու հաստատումներուն: Որդին, Հօրը հաւասարակից եւ համագոյակից Աստուածը, որ յաւերժօրէն կենդանի եւ անմահ է, մեր սիրոյն եւ մեր մեղքերը քաւելու համար յանձն առաւ մարդանալ, մահկանացու դառնալ եւ մահը ճաշակել իր մարդկային մարմնին մէջ, որպէսզի մեզ իր անմահութեան, իր աստուածային կեանքին ու փառքին հաղորդ դարձնէ: Աստուծոյ մարդասիրութեան եւ անպատմելի փրկագործութեան սքանչելի մէկ վկայութիւնը, որ Քրիստոս ինք կու տայ մեզի: Այդ վկայութեան կը միանայ երկրորդը, թէ այլեւս խորտակուած է մահուան իշխանութիւնը՝ մահուան վրայ Քրիստոսի տարած բացարձակ յաղթանակով, որուն արտայայտիչ խորհրդանիշն են «մահուան եւ դժոխքի բանալիները», եւ այս յաղթանակին ծանուցումը՝ մահուան սարսափին տակ ապրող մարդուն հոգիի խաղաղութիւն եւ բերկրանք կը նշանակէ: «Դժոխք» բառը Աստուածաշունչին մէջ առհասարակ կը նշէ՝ ո՛չ թէ չարչարանքի վայր մը, այլ՝ մեռելներու աշխարհը, հոն՝ ուր հոգիները համախումբ կը սպասեն դատաստանին եւ իրենց սպասող հատուցման:

«Ուրեմն գրէ՛ ինչ որ կը տեսնես, ինչ որ հիմա կը պատահի եւ ինչ որ այսուհետեւ պատահելիք է» (Հմբ 19): Այս համարը շատերու համար ամբողջ գիրքին ներկայացուցած պատկերին խտացումն է: Այլ խօսքով, այս բացատրութեան մէջ կը տեսնեն այս գիրքին եռամասնեայ կառոյցը, ուր.-

1.- «Ինչ որ կը տեսնես» բացատրութիւնը կը հասկնան իբրեւ Յովհաննէս առաքելի ունեցած տեսիլքը, այլ խօսքով՝ ներկայ առաջին գլուխը:

2.- «Ինչ որ հիմա կը պատահի» բացատրութեան տակ կը հասկնան յաջորդող երկու գլուխները, որոնք եկեղեցւոյ ներկայի կեանքին պատկերացումը կը կազմեն: Եւ

3.- «Ինչ որ այսուհետեւ պատահելիք է» բացատրութեան մէջ

կը տեսնեն 4-րդ գլուխէն անդին ներկայացուած բոլոր մարդարեական պատգամներն ու տեսիլքները, եւ որոնք վերջին նեղութեան ժամանակներուն պատկերացումը կը կազմեն:

Ուրիշներու համար այս երեքի բաժանումը գոյութիւն չունի, եւ այս գիրքին յայտնութիւնները իրենց մէջ կ'ընդգրկեն թէ՛ ներկան եւ թէ՛ ապագան, եւ որոնք գլուխներու որոշակի բաժանումով մը չեն ներկայանար:

«Եօթը աստղերուն, որ կը տեսնես աջ ձեռքիս մէջ, եւ եօթը ոսկի ճրագարաններուն իմաստը հետեւեալն է.- Եօթը աստղերը եօթը եկեղեցիներուն հրեշտակներն են, իսկ եօթը ճրագարանները՝ եկեղեցիները» (Հմր 20): Յայտնութեան գիրքը շատ մը պարագաներու կը բացատրէ իր գործածած խորհրդանիշները, ինչպէս այստեղ կը տեսնենք, թէպէտ մեզի համար յաւելեալ բացատրութիւններ եւս անհրաժեշտ կ'ըլլան երբեմն: Այսպէս, օրինակ, աստղերը կը բացատրուին իբրեւ հրեշտակներ: Բայց անմիջապէս երեք տարբեր իմաստներ կը թելադրուին մեր միտքին.-

1) Եօթը աստղերը կրնան բոլոր հրեշտակները նշանակել, ինչպէս վերը եւս ականարկեցինք (Հմր 16), թէպէտ հոս այդ իմաստը հաւանական չէ, քանի որ ասոնք անմիջականօրէն կապուած են եօթը եկեղեցիներուն:

2) Աստղերը հրեշտակներ կը նշանակեն, բայց այստեղ խօսքը կրնայ վերաբերիլ՝ կա՛մ միայն եօթը հրեշտակներու, որոնք անունով յիշուած եօթը եկեղեցիներուն անձնաւորումը, կա՛մ անոնց պահապան հրեշտակներն են, կա՛մ կ'ականարկեն աշխարհի վրայ իւրաքանչիւր եկեղեցիի պահապան հրեշտակին, առանց թիւի սահմանափակում պարունակելու:

3) «Հրեշտակ» բացատրութիւնը այստեղ (ինչպէս յատուկ է երբայիբէն եւ յունարէն լեզուներուն, եւ յատուկ է նաեւ գրաբարին) կրնայ նշանակել նաեւ՝ «ներկայացուցիչ», կա՛մ «պատգամաւոր, դեսպան, նուիրակ»: Այլ խօսքով, կրնայ նշել տուեալ եկեղեցիին առաջնորդը: Նոյն հարցը անմիջապէս կը ծագի նաեւ յաջորդ գլխուն առաջին համարէն սկսեալ:

Բ.-Գ.ԳԼՈՒԽՆԵՐ

Բ. եւ Գ. գլուխներուն մէջ մեզի կը ներկայացուին եօթը եկեղեցիներուն ուղղուած եօթը նամակներ, որոնք որոշակի նմանութիւններ ունին իրարու հետ: Այսպէս. 1.- **Սկզբնական բանաձեւ:** Բոլորն ալ կը սկսին նոյն բանաձեւով, որ հրահանգ մըն է գրողին՝ Յովհաննէս առաքելի ուղղուած: Բոլորն ալ թելադրուած են Յիսուս Քրիստոսի կողմէ: 2.- **Ողջոյն:** Բոլորն ալ նամակագրական նոյն կաղապարին կը հետեւին, թէպէտ իւրաքանչիւրին բովանդակութիւնը եւ պատգամը կը տարբերի: Եկեղեցւոյ գլուխը ինք՝ Քրիստոս, նախ իր ողջոյնը կու տայ իւրաքանչիւր եկեղեցիի, եւ իւրաքանչիւր անգամ ինքզինքն կը ներկայացնէ նոյն այն բացատրութիւններով կամ տիտղոսներով, որոնք առաջին գլխուն տեսիլքին տարրերը կը կազմէին («ան՝ որ իր աջ ձեռքին մէջ ունի եօթը աստղերը», «ան՝ որ մեռաւ ու վերակենդանացաւ», «ան՝ որ սրուած երկսայրի սուրը ունի» եւայլն), եւ որոնք Քրիստոսի աստուածային ինքնութիւնը բացայայտելու տեսակետէն անչափօրէն կարեւոր են: Հետաքրքրական է, որ իւրաքանչիւր պարագային յիշուած տիտղոսները ամփոփականօրէն առնչուած են այն պատգամին՝ որ Քրիստոս կ'ըզէ տալ տուեալ եկեղեցիին: 3.- **Գնահատումներ եւ դժգոհութիւններ:** Ապա իւրաքանչիւրին ուղղելով իր հակիրճ խօսքը, կ'ըսէ՝ թէ գիտէ անոր ընթացքը, առաւելութիւններն ու թերութիւնները, որոնք ըստ այնմ գովելի կամ խոտելի են: Զանոնք կը զգուշացնէ եկեղեցի թափանցել սկսած սխալ վարդապետութիւններէն եւ իրատեսական ուղիղ ու մաքուր կենցաղին սպառնացող փորձութիւններէն: 4.- **Ազդարարութիւն:** Այնուհետեւ կ'ազդարարէ անոնց, թէ ի՞նչ կրնայ պատահիլ՝ եթէ չանսան եւ չապաշխարեն, որովհետեւ ինք շուտով կու գայ իւրաքանչիւրին ըստ սեփական գործերուն հատուցանելու: 5.- **Յորդոր եւ խնստում:** Ամէն մէկ նամակ կ'աւարտի յորդորականով մը՝ լսելու Ս. Հոգիին ազդարարութիւնը, դարմանելու տուեալ եկեղեցիին մէջ առկայ սխալները կամ թերիւնները, ամուր մնալու հաւատքին մէջ եւ յաղթանակ տանելու, որովհետեւ միայն յաղթանակողն է որ յաւիտենական կեանքը պիտի ժառանգէ եւ արժանի վարձատրութիւն պիտի ստանայ Աստուծմէ: Ի՞նչ կը ներկայացնեն եօթը եկեղեցիները: Այս կապակցութեամբ արդէն տեսանք մեկնութեան որոշ նշմարներ: Առհասարակ մեկնիչներու հայեացքը պատմական է՝ զոյգ իմաստներով, այսինքն՝ այս եկեղեցիներուն մէջ կը տեսնեն. 1.- Յովհաննէս առաքելի ժամանակակից Փոքր Ասիայի տարածքին հաստատուած եկեղեցական համայնքներ, որոնցմէ իւրաքանչիւրին ներկայացուցած յատկանիշները

յատուկ են նաեւ բոլոր ժամանակի ֆրիստոնէական համայնքներուն կամ եկեղեցիներուն: 2.- Եկեղեցիին շարունակական պատմութիւնը՝ իր յաջորդական եօթնապատիկ հանգրուաններով, որ կը սկսի Եփեսոսի եկեղեցիին ներկայացուցած դրական ու գովելի պատկերով, եւ ժամանակի ընթացքին աստիճանականօրէն կ'ալիստայի, թէ՛ ֆրիստոնէական վարդապետութեան եւ թէ բարոյականութեան նշմարիտ ուղղութենէն հեռացումով, մինչեւ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը՝ երբ անիկա պիտի հասած ըլլայ Լառողիկիայի եկեղեցիին ներկայացուցած գաղջ եւ անտարբեր վիճակին:

Նամակ Եփեսոսի Եկեղեցիին (2.1-7)

«Եփեսոսի եկեղեցիի հրեշտակին գրէ՝» (Հմբ 1): Առաջին նամակը կ'ուղղուի «Եփեսոսի եկեղեցիին»: Յովհաննէս առաքեալի ժամանակ Եփեսոսը Ասիա նահանգին կարեւորագոյն եւ ամենէն բազմամարդ քաղաքն էր, եւ հռոմայեցի կառավարիչի նստավայր: Վաճառականական ուղիներու հանգոյց մը ըլլալուն՝ վաճառականական կարեւոր կեդրոն մըն էր նաեւ: Եւ թէպէտ քաղաքը անմիջականօրէն ծովեզերքին չէր գտնուեր, բայց ունէր իր նշանաւոր ներցամաքեայ նաւահանգիստը, որ Կայստեր գետին միջոցաւ կը միանար 5 քլմ. հեռու գտնուող Եփէական ծովուն: Քաղաքը ունէր նշանաւոր շինութիւններ, որոնցմէ մէկն էր Արտեմիս չաստուածուհիին (համապատասխանը հայկական Անահիտին) նուիրուած տաճարը, հին աշխարհի եօթը հրաշալիքներէն մէկը, որ հռչակուած ուխտատեղի մըն էր (տե՛ս Գրծ 19.23-31): Քրիստոնէութեան սերմերը այստեղ ցանուած էին արգէն, երբ Պօղոս առաքեալ եկաւ աւետարանելու, եւ երկու տարիներ մնաց այնտեղ (Գրծ 19. 1-10):

«...հրեշտակին գրէ՝»: Մեկնիչներէն շատեր ասիկա կ'ուզեն հասկնալ՝ ո՛չ իբրեւ Եփեսոսի եկեղեցիին պահապան հրեշտակին ականարկութիւն, այլ՝ այն եկեղեցիին ներկայացուցիչ առաջնորդին, վերականգունին կամ պատասխանատուին:

«Այսպէ՛ս կ'ըսէ ան՝ որ իր աջ ձեռքին մէջ ունի եօթը աստղերը եւ որ կը շրջի եօթը ճրագարաններուն միջեւ» (նոյն): Տեսանք, որ եօթը աստղերը եօթը եկեղեցիներուն հրեշտակները կամ առաջնորդներն են, իսկ եօթը ճրագարանները՝ նոյնինքն եօթը եկեղեցիները, այլ խօսքով՝

եկեղեցիին իր ամբողջութեանը մէջ: Քրիստոս կը ներկայանայ իբրեւ իր եկեղեցիին բացարձակ Տէրը, Թագաւորը եւ Մեծ ու Յաւիտենական Քահանայապետը, որ եկած է իր հետեւորդները փորձելու, թէ հաւատքը կը պահե՞ն արդեօք (հմտ Ղկ 18.8: Բ. կր 13.5), տեսնելու՝ թէ եկեղեցիին փոխանցած իր պատուիրանները եւ աւանդը կը պահե՞ն. քննելու անոնց դործերը եւ իր վճիռը տալու անոնց մասին, ինչպէս պիտի տեսնենք անմիջապէս, Եփեսոսի այս եկեղեցիէն սկսեալ:

«Գիտեմ քու գործերդ, վաստակդ եւ համբերութիւնդ: Գիտեմ որ չես հանդուրժեր չար մարդոց: Փորձեցիր անոնք, որոնք իրենք զիրենք առաքեալ կը կոչեն եւ սակայն չեն, ու գտար որ անոնք ստախօս են» (հմր 2): Եփեսոսի եկեղեցիին մասին ներկայացուած բոլոր տուեալները դրական են: Անիկա կը յատկանշուի ու կը փայլի իր գործերով, իր վաստակով եւ համբերութեամբ: Բայց առաքինութեանց ցանկը անոնցմով չի սպառիր: Անիկա նաեւ ուղղամիտ ու ճշմարտասէր է եւ սուտին թշնամի, իսկ սուտը արդէն թափանցել սկսած է ո՛չ միայն անհատ մարդոց վարքին մէջ, այլ նաեւ՝ քրիստոնէական վարդապետութեան եւ եկեղեցւոյ մէջ, ուր կան սուտ առաքեալներ կամ մարգարէներ:

Տխուր բան է տեսնել բարիին այլասերումը, թէ ի՛նչպէս հազիւ բարին սերմանուած՝ չարը կու գայ անոր կողքին յայտնուելու. բայց ատիկա ներկայ աշխարհին դժբախտ իրականութիւնն է, որ Քրիստոս պատկերացուց Որոմներու Առակին մէջ (Մտ 13.25-30): Այդպիսիները ճանչնալու համար՝ պէտք է զանոնք փորձել, քննարկել անոնց քարոզութիւնը, անոնց տուած պատգամները (Ա. կր 14.29). փորձել՝ «գիտնալու համար, թէ իրապէս Աստուծո՞յ Հոգիով կը խօսին» (Ա. ԹՀ 4.1):

«Դուն համբերեցիր եւ տառապեցար ինծի համար, ու տեղի չտուիր» (հմր 3): Ով որ կ'ապրի սուտին ու կեղծիքին մէջ՝ երկու ընտրութիւն ունի. կա՛մ կը համակերպի շրջապատին եւ ինքն ալ կը բռնէ նոյն ճամբան, կամ՝ կ'ընդդիմանայ ու կը հակադրուի անոր, եւ անխուսափելի կը դառնայ բաղխումը՝ թէ՛ ներքին հոգեկան մակարդակի վրայ, որ տառապանքի դուռ կը բանայ, եւ թէ՛ արտաքին մարմնաւոր մակարդակի վրայ, որ կրնայ հասնիլ հալածանքի ու մահուան: Արդ,

Եփեսոսի եկեղեցիին ուրիշ մէկ առաքինութիւնն է՝ Քրիստոսի անունին համար յանձն առած տառապանքը, առանց երբեք տեղի տալու:

«Բայց հիմա դժգոհ եմ քեզմէ, որովհետեւ զիս առաջուան պէս չես սիրեր» (Հմր 4): Այդքան գովելի առաքինութեանց դիմաց՝ կայ սակայն դժգոհութեան կէտ մը, որ իբրեւ ազդարարութիւն կը հնչէ: Ատիկա՝ սիրոյ նուազումն է: Այս եւս մարդկային կեանքին յատուկ է, եւ անոր տխուր երեսներէն մէկն է: Մարդը ժամանակաւոր եւ անցաւոր ըլլալուն, ինչպէս իր մարմինը կը հիննայ ու կը մաշի, այնպէս ալ իր մէջ կը մաշին ու կը մարին հետաքրքրութիւնները, եւ որ աւելի վտանգաւորն է՝ կը մաշի սէրը, բոլոր մակարդակներու վրայ: Ինչքան յաճախ կը տեսնենք ուժգին սիրոյ սկզբնական անզուսպ պոռթկում մը, որ ժամանակ մը ետքը աստիճանաբար տեղի կու տայ, սկզբնական ջերմութիւնը կը կորսնցնէ, եւ շատերու մօտ ամենեւին կը մարի, կը սառի: Նոյն երեւոյթը Եփեսոսի եկեղեցիին մէջ կը մատնանշէ Քրիստոս, մղելու համար որ անիկա արթննայ եւ վերադարձ մը կատարէ, իր մէջ վերարծարծելու համար սկզբնական սէրը եւ նախանձախնդրութիւնը իրեն հանդէպ:

Բնագրին մէջ չկայ «զիս», եւ ուստի այդ սէրը կարելի է հասկնալ՝ ո՛չ միայն Քրիստոսի հանդէպ ցուցաբերուածը, այլ նաեւ՝ իրարու հանդէպ ցուցաբերուած սէրը: Երկու պարագային ալ՝ սիրոյ նուազումը կընայ առաջնորդել քրիստոնէական ոգիի եւ նախանձախնդրութեան նուազումին, որ կը սպառնայ հաւատքին եւ հետեւաբար՝ փրկութեան:

«Յիշէ՛, հետեւաբար, թէ ի՛նչ վիճակէ հոս ինկար, ապաշխարէ՛ եւ վերադարձի՛ր նախկին գործերուդ. ապա թէ ոչ՝ եթէ չապաշխարես՝ շուտով կու դամ եւ կը վերցնեմ քու ճրագարանդ իր տեղէն» (Հմր 5): Եթէ ուրիշները փորձելը անհրաժեշտ է խոտելու համար սուտն ու կեղծը, որքա՛ն աւելի կարեւոր է նաեւ ինքզի՛նք փորձելը, դէթ երբեմն երբեմն, տեսնելու համար մեր անցած ճանապարհը, եւ մեր կեանքը գնահատելու համար սիրոյ եւ հաւատարմութեան աստուածային պահանջքին չափանիշով: Եւ յաճախ կընայ պատահիլ, որ դէպի ետ նետուած այդ հայեացքը մեզ զնէ ցաւալի իրականութեան մը դիմաց,

եւ մենք կ'անդրադառնանք, թէ չենք գտնուիր հոն՝ ուր կոչուեցանք եւ ուր կը գտնուէինք ժամանակ մը: Թէ չենք գտնուիր երբեմնի այն առանձնաշնորհեալ վիճակին մէջ, ուր հրաւիրեց եւ զրաւ մեզ Աստուած՝ հակառակ մեր թերութիւններուն, ակարութիւններուն եւ մեր անարժանութեան (հմտ Ա. Կր 1.26): Եւ հետեւաբար անդրադառնանք, թէ մենք դաւաճանած ենք Աստուծոյ, չարաշահած ենք իր հայրական վստահութիւնը, անտեսած ենք Անոր անսահմանօրէն մեծ սէրն ու մեզի ըրած շնորհքը, եւ անառակ որդիի մը պէս՝ ինկած ենք մեր դիրքէն ու պատիւէն, խոզերու ընկերակցութեան մէջ եւ խոզերու պէս զայն ոտքի կոխան ընելով աշխարհի կեդտին ու տիղմին մէջ:

Յետադարձ այդպիսի ակնարկ մը պէտք է առիթ ըլլայ՝ անառակին պէս զզջալու մեր կորսնցուցածին համար, ապաշխարելու եւ վերադարձ կատարելու դէպի Հայրական գիրկը, որ պատրաստ է ամենայն ներողամտութեամբ ու բացարձակ սիրով մեզ ընդունելու եւ մեզ վերականգնելու, վերստին մեզի շնորհելու նոյն այն փրկութեան ու փառքի պատմութեանը, որ մենք կամաւոր կերպով մեր վրայէն մերկացանք, եւ վերստին մեր մատերուն անցընելու այն մատանին, որ Աստուծոյ որդիութեան եւ արքայութեան ժառանգորդութեան կնիքն ու գրաւականն է: Հակառակ պարագային, եթէ չզղջանք ու չապաշխարենք, մօտ է վերջնական անկումը եւ կորուստը. շուտով Յիսուս կու գայ մեր ճրագարանը իր տեղէն հանելու ընդմիջաւ:

«Ծրագարան»ը իւրաքանչիւր եկեղեցիի համար գործածուած խորհրդանիշ մըն է, ինչպէս տեսանք: Ի՞նչպէս կ'ըլլայ զայն իր տեղէն հանելը: Ծրագարանը նաեւ լոյսի եւ փրկութեան խորհրդանիշ մըն է, եւ եկեղեցւոյ ճրագը Քրիստոս ինքն է: Քրիստոս կը սպառնայ իր լոյսէն, իր լոյս ներկայութենէն եւ փրկութենէն զրկել զայն, այնպէս՝ ինչպէս առաջին մարդը՝ Ադամ Աստուծոյ անմիջական ներկայութեան շնորհքը կը վայելէր մինչեւ իր անկումը, իսկ այնուհետեւ կորսնցուց զայն:

«Միակ նպաստաւոր բանը որ ունիս՝ այն է, որ կ'ատես նիկողայոսի հետեւորդներուն գործերը, որ ես ալ կ'ատեմ» (հմր 6): Առաջին դարը ներկայ մեր դարէն ոչ նուազ աղանդաւորական հոսանքներ ու

մտածողութիւններ ունեցաւ: Ոմանք Քրիստոսի աստուածութիւնը չճանչցան, ուրիշներ անոր ճշմարիտ մարդեղութիւնը ուրացան (Ա. ԹՃ 4.2-3 եւայլն), ուրիշներ մարմիններու յարուսթիւնը մերժեցին կամ միայն հոգեղէն յարուսթիւն մը ընդունելով՝ արդէն իսկ մեռելներու յարուսթիւնը եղած հոչակեցին (Բ. Տմ 2.17-18), եւ տակաւին տեսակ տեսակ մոլորութեանց մէջ ինկան: Այն աղանդներէն ոմանց մասին բաւական պատկերացում ունինք, իսկ ուրիշներու մասին շատ քիչ եւ շատ անբաւարար բան գիտենք: Այս վերջիներէն է Նիկողայոսեանց աղանդը, որուն մասին գրեթէ ոչինչ գիտենք:

Ըստ 3-րդ դարու հեղինակ Եւսեբիոս Պատմիչին, այս աղանդին հիմնադիրը Երուսաղէմի առաջին եկեղեցւոյ եօթը սարկաւագներէն՝ Նիկողայոս կոչուածն է, բնիկ Անտիոքացի (Գրծ 6.5): Աղանդը, ինչպէս այս գիրքին մէջ տրուած անկատար տեղեկութիւններէն կրնանք դատել, կը փորձէր քրիստոնէութիւնը հաշտեցնել հեթանոսութեան հետ, որդեգրելով պաշտամունքային որոշ կերպեր, բայց մանաւանդ որդեգրելով բարոյական շատ թոյլ հասկացողութիւն մը, որ անբարոյութիւնը քաջալերելու համազօր էր: Աղանդը իր հետեւորդները ունէր նաեւ ուրիշ քաղաքներու մէջ, ինչպէս՝ Պերգամոնի մէջ (տե՛ս սոյն գլխու հմր 14-15): Ըստ երեւոյթին որոշ աղերս մը կայ այս աղանդին եւ Պերգամոնի եկեղեցիին մէջ յայտնուած ուրիշ աղանդի մը միջեւ, որ Բաղասամի անունով կը յիշատակուի (սոյն, հմր 14), եւ որ դարձեալ անբարոյութեան առընչըրած է: Նոյնպէս կրնայ կապ մը ըլլալ այս աղանդին եւ Թիատիրի եկեղեցիին մէջ յայտնուած նմանօրինակ աղանդի մը միջեւ, որուն դեկավարը եղարէլ կոչուած կին մըն է (սոյն, հմր 20): Ամէն պարագայի, բոլորին հասարակաց գիծերն են՝ հեթանոսական ըմբռնումներով շաղախուած ըլլալը, կուռքերու զոհուած միս ուտելը եւ բարոյական թուլութեան քաջալերանքը:

Քրիստոս իր զօրեղ խորշանքը կը յայտնէ նման անհաւատարմութեան, բարոյական սկզբունքներու թուլութեան եւ մինչեւ իսկ պոռնկութեան առաջնորդող վտանգաւոր վարքագիծի մը հանգէպ, որ երբեք փրկութեան ելք չէ, այլ կրակի հետ խաղալ է պարզապէս, շատերը կորուստի առաջնորդող. այն շատերը՝ որոնց համար Քրիստոս

մեռաւ (Հռ 14.15: Ա. Կր 8.11): Անոր համար է որ Քրիստոս կ'ըսէ՝ թէ կ'ատէ անոնց դործերը:

Արդ, Եփեսոսի եկեղեցին եթէ իր սիրոյն մէջ թուլցած է, բայց եւ այնպէս հեռու մնացած է բարոյական այս թուլութիւններէն, որոնք հաւատքին սրբութիւնը կ'աղարտեն, փրկութեան շնորհքէն կը հեռացնեն եւ արքայութեան խոստումէն կը զրկեն մարդս (տե՛ս Թյտ 22.14-15: Հմմտ Ա. Կր 6.9-10: Գղ 5.19-21):

«Ան որ ականջ ունի՝ թող լսէ, թէ Հոգին ի՛նչ կ'ըսէ եկեղեցիներուն» (Հմր 7): Այս բանաձեւը, որ բոլոր նամակներուն աւարտին կը գտնենք, ցուցանիշ մըն է, որ խորքին մէջ նամակը ընդհանրական բնոյթ ունի. միայն մէկ եկեղեցի նկատի չունի, այլ՝ բոլո՛ր «եկեղեցիները»: Ինչ որ այստեղ կ'ըսուի՝ առաջին հերթին յատուկ կրնայ ըլլալ Եփեսոսի եկեղեցիին, բայց «ականջ ունեցողը», միտք եւ իմաստութիւն ունեցողը կը հասկնայ, որ արտայայտուած գնահատանքը, եղած քննադատութիւնը, ազդարարութիւնն ու խոստումը հաւասարապէս կ'ուղղուին բոլորի՛ն, որովհետեւ աշխարհի մէջ ո՛ւր ալ ըլլան եւ ե՛րբ ալ ըլլան՝ բոլոր եկեղեցիներն ալ դէժ յանդիման կը գտնուին նոյն հիմնական դժուարութիւններուն եւ նեղութիւններուն, ենթակայ են նոյն տառապանքներուն ու փորձութիւններուն, եւ նոյն վտանգը կրնայ սպառնալ բոլորին. ուստի բոլորին դիմաց կը դրուի նոյն պահանջը՝ ինքզինք քննելու, ապաշխարելու եւ սկզբնական անկեղծ սիրոյն ու հարազատ հաւատքին վերադառնալու, չկորսնցնելու համար Աստուծոյ թանկագին խոստումները, որոնց կատարումը մօտ է արգէն:

Հետաքրքրական է դիտել, որ մինչ նամակը (եւ յաջորդող միւս նամակները) թելադրողը Քրիստոս ինք է, աւարտին կը խօսի Ս. Հոգիին անունով, վերջին խոստումները կու տայ Ս. Հոգիին անունով. «Թող լսէ, թէ Հոգին ի՛նչ կ'ըսէ»: Երեւութապէս դարմանալի, բայց Աստուածաշունչի ներքին տրամաբանութեան մէջ շատ հետեւողական գիծ մըն է ասիկա: Ամբողջ Աստուածաշունչը, որ բնագիւղը ինք եւ բնագրին հետեւողութեամբ մենք կը կոչենք Աստուծոյ խօսքը, ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ յայտնութիւնը Որդիին, որ ինք Աստուծոյ խօսքն է: Բայց նոյն Աստուածաշունչը բազմիցս կը վկայէ, թէ զայն

արձանագրող բոլոր հեղինակներն ալ Ս. Հոգիով խօսեցան, կամ Ս. Հոգիին ազդեցութեամբ կամ մղումով խօսեցան (Հմմտ Բ. Թգ. 23.2: Նէ 9.30: Զք 7.12: Մտ 22.43. Ղկ 1.41 եւ 67: Գրծ 1.16, 11.28: Ա. Կր 2.10: Ա. Պտ 1.11-12: Բ. Պտ 1.21 եւ այլն): Ասոնք երբեք հակասական չեն, այլ՝ նոյն եւ մէկ ճշմարտութեան արտայայտութիւնները, որովհետեւ յայտնութիւնը տոկոզը Որդին է, իսկ զայն ներշնչողը Աստուծոյ Հոգին, որ շատ յատկանշականօրէն կը կոչուի նաեւ «Քրիստոսի Հոգին» (Հռ 8.9: Փլպ 1.19: Հմմտ Գրծ 16.7): Դարձեալ յատկանշական է, այս իմաստով, ինչ որ Հին Կտակարանի մարգարէներուն կապակցութեամբ կը կարդանք Ա. Պետրոսի մէջ. «Այս փրկութիւնն էր որ փնտռեցին ու փորձեցին հասկնալ մարգարէները, որոնք ձեզի տրուելիք շնորհքին մասին մարգարէանալով՝ կը փորձէին հասկնալ, թէ ի՞նչ ժամանակ եւ ի՞նչ պարագաներ կը ծանուցանէր իրենց մէջ գործող Քրիստոսի Հոգին, որ կանուխէն կը վկայէր Քրիստոսի չարչարանքներուն եւ անոնց յաջորդելիք փառքին մասին» (Ա. Պտ 1.10-11): Ահա թէ ինչո՞ւ Ս. Հոգիին անունով կը տրուի, կամ հաւատացեալներուն սրտին մէջ կը գրոշմուի, իւրաքանչիւր նամակի վերջին խոստումը: Ի վերջոյ չմոռնանք, որ Յովհաննէս առաքեալ ինքն ալ պատգամները Քրիստոսէ առաւ՝ Ս. Հոգիով լեցուելէ ետք (տե՛ս Յտ 1.10):

«Ով որ յաղթանակէ՝ անոր իրաւունք պիտի տամ ճաշակելու Կեանքի ծառէն, որ կը գտնուի Աստուծոյ դրախտին մէջ» (նոյն): ռստումի մը կապուած այս կոչի ձեւը կը գտնենք իւրաքանչիւր նամակի մէջ: Առաջին այս խոստումը կը վերաբերի Կեանքի ծառին, որ Աստուծոյ դրախտին մէջ է: Այդ ծառին առաջին յիշատակութիւնը կը գտնենք Ծնունդներու գիրքին սկիզբը (2.9, 3.22-24), իսկ երկրորդ եւ վերջին յիշատակութիւնը՝ Յայտնութեան այս գիրքին մէջ (22.2 եւ 14), որ Աստուածաշունչին եզրափակումն է եւ վերադարձ մը դէպի աստուածատունկ դրախտը:

Այս դրախտը երկրաւոր չի՛ կրնար ըլլալ, ո՛չ ալ կը նշէ Աստուծոյ անմիջական ներկայութեան ըլլալու այն վիճակը, որ աշխարհի կատարածին պիտի վայելեն Աստուծոյ ժողովուրդին մաս կազմողները: Այլ կը ներկայացնէ երանական վիճակ մը, որ առաջին

մարդուն պարգևեուած էր Աստուծոյ կողմէ, եւ որմէ արտաքսուեցաւ մարդը իր անհնազանդութենէն ետք, եւ որ այժմ, մահուան վրայ Քրիստոսի տարած յաղթանակէն ետք՝ միջանկեալ վիճակ մըն է կեանքի եւ մարմնաւոր յարութեան միջեւ, երբ արդարեւերուն հոգիները Աստուծոյ խոստացած երանական հանգիստը եւ յաւիտեանական կեանքի բարիքներուն նախաճաշակը պիտի վայելեն, մինչեւ հասնի աշխարհի կատարածը եւ բոլորը մաս կազմեն Վերին Երուսաղէմին: Քրիստոս այդ դրախտն է, որ խոստացաւ այն աւագակին, որ վերջին պահու զղջումով ապաւինեցաւ իրեն եւ փրկութիւնը ժառանգեց, լսելով անհաւատալի աւետիսը. «Այսօր ինծի հետ պիտի ըլլաս դրախտին մէջ» (Ղկ 23.43): Նոյն այդ դրախտին մասին խօսեցաւ Քրիստոս Մեծահարուստին եւ Աղքատ Ղազարոսի առակին մէջ (տե՛ս Ղկ 16.22), եւ նոյն դրախտը յափշտակուած Պօղոս առաքեալ այդ փորձառութեան մասին կը խօսի Կորնթացիներուն ուղղած իր Բ. նամակին մէջ (12.2-4):

Այս դրախտը վերականգնումն է Աստուծոյ եւ մարդուն միջեւ անխրամատ եւ սերտ մտերմութեան վիճակին, որ առաջին մարդը ունէր մեղանշումէն եւ անկումէն առաջ, եւ որ այժմ դարձեալ պիտի վայելեն իրենց հաւատքով մեղքին ու չարին վրայ յաղթանակ տանողները:

Բայց միայն ապագային նայող խոստում մը չէ՝ տրուածը: Ըսինք՝ որ իւրաքանչիւր նամակի սկիզբը յիշուած տիտղոսը անմիջականօրէն կապ ունի նոյն նամակին մէջ տրուած խոստումին կամ խոստումներուն: Եւ այս նամակին սկիզբը Քրիստոս ինքզինք կը ներկայացնէր իբրեւ Տէրը եւ Թագաւորը եւ Քահանայապետը իր եկեղեցիին, որուն մէջ կը շրջի: Արդ, եկեղեցւոյ հասկացողութեամբ ու մեկնաբանութեամբ՝ Կեանքի ծառը նոյնինքն Քրիստոս է, որ մեզի յաւիտենական կեանքը կու տայ: Եւ Կեանքի ծառին պտուղը նոյնինքն յաւիտենական կեանքը, կամ անմահութիւնն է: Կը նշանակէ՝ թէ խորքին մէջ յաղթանակող եկեղեցիին կամ հաւատացեալին Քրիստոս ինքզինք տալ կը խոստանայ, այնպէս ինչպէս քիչ մը անդին նոյնը պիտի տեսնենք երկնաւոր մանանային կապուած խոստումին առիթով (տե՛ս 2.17): Իսկ ինքզինք պարգևելու այս

խոստումը կապուած է ներկայ կեանքին, աւելի ճիշդ՝ կապուած է եկեղեցւոյ կեանքին. Քրիստոս մեզ ետ խլելով աշխարհէն, ուր արտաքսուած էինք Ադամի մեղանշումով, մեզ ժողովեց եկեղեցւոյ մէջ, որ խորհրդական զրախտն է: Եւ Քրիստոս եկեղեցւոյ այդ դրախտին մէջ յաւերժօրէն ինքզինք կը պարզեւէ իբրեւ Կեանքի ծառը, որպէսզի մենք իրմէ ճաշակենք եւ մեր մէջ ունենանք անմահութեան պտուղը:

Նամակ Զմիռնիայի Եկեղեցիին (2.8-11)

Երկրորդ նամակը Զմիռնիային է, այժմ Իզմիր անունով ծանօթ, որ կը գտնուէր Եփեսոսէն աւելի վեր, հիւսիս-արեւմուտք: Այս հօրք եւ շատ հարուստ քաղաքը, որ ընդարձակ ծովածոցի մը մէջ հաստատուած կարեւոր նաւահանգիստ մըն էր նաեւ, նշանաւոր էր կայսերական պաշտամունքի իբրեւ կեդրոն, եւ միաժամանակ ունէր հրեայ բաւական մեծ համայնք մը, որ քրիստոնեաներուն դէմ հալածանքին պիտի միանար: Կենթադրուի, որ այս եկեղեցիին «հրեշտակը» կամ առաջնորդը, որուն կ'նշուի նամակը, Յովհաննէս առաքելի Պողիկարպոս աշակերտն էր, որուն նահատակութիւնը մեզի հասած առաջին վկայագրութիւններէն մէկն է:

«Այսպէ՛ս կ'ըսէ Առաջինն ու Վերջինը, ան՝ որ մեռաւ ու վերակենդանացաւ» (հմր 8): Հալածանքներուն մէջ տուալտող Զմիռնիայի եկեղեցիին՝ Յիսուս քաջալիրութեան պատգամ կ'ուղղէ՝ նախ իր աստուածային անունն ու հանգամանքը յիշեցնելով. «Առաջինն ու Վերջինը» (գրաբարը ունի նաեւ՝ «Անսկիզբն ու Անվախճանը»): Առաջին պահէն կը յիշեցնէ, թէ ժամանակաւոր եւ անցաւոր այս աշխարհի մէջ ի՛նչ ալ ըլլայ մեզի վերապահուած բաժինը, մեր աչքերը պէտք է ուղղուած ըլլան յաւիտենականին, իրե՛ն՝ յաւիտենական Աստուծոյն, որ ո՛չ սկիզբ ունի եւ ոչ վախճան, եւ որուն ձեռքին մէջ են բոլորը, առաջինէն մինչեւ վերջինը: Աշխարհի ճակատագիրը տնօրինողը մարդիկ իրենք չեն, որքան ալ այդպէս թուի՝ մեր նիւթական մտածողութեան ու մարմնաւոր մեր աչքերուն: Հաւատքի հայեացքը ունեցողը գիտէ, թէ աշխարհի զեկն ու ճակատագիրը Աստուծոյ ձեռքերուն մէջ են, եւ ըստ այնմ ալ կը յանձնուի անո՛ր կամքին ու առաջնորդութեան:

Յիսուս նաեւ քաջալերանքի պատգամ կ'ուղղէ՝ յիշեցնելով երկրաւոր կեանքի իր օրինակը. «ան՝ որ մեռաւ ու վերակենդանացաւ»: Իր մարդեղութիւնը եւ փոխանորդական չարչարանքներն ու մահը կենդանի օրինակ մըն են այս աշխարհի մէջ ապրող իւրաքանչիւր հաւատացեալ մարդու, թէ հալածանքներն ու չարչարանքները չարին յաղթանակը չե՛ն նշանակեր, այլ՝ Աստուծոյ յատուկ ճամբան են՝ չարին դէմ պայքարելու: Պայքար մը, որուն մէջ մարդը կոչուած է մեղքին վրայ յաղթանակ տանելու: Այո՛, անոնք Աստուծոյ յատուկ ճամբան են՝ մարդս աշխարհի տիղմէն բարձրացնելու եւ իր փառքին հաղորդակից դարձնելու: Ուստի չարչարանքները ո՛չ ահարկու են եւ ո՛չ ալ նահանջելի: Աստուած ոեւէ մէկուն չարչարանքը չի՛ կամենար, բայց նաեւ չ'ուզեր որ մենք փախուստ տանք անոնցմէ, երբ կեանքը մեզ անոնց դէմ յանդիման կը դնէ, որովհետեւ անոնք մարդս մաքրող ու բիւրեղացնող քուրան են (Հմմտ Ա. Պտ 1.6-7), կատարելութեան ճանապարհը եւ դէպի արքայութեան անանց փառքը տանող սանդուխը: Ասոր համար է, որ Աստուած մարդոց փրկութեան համար իր Որդին աշխարհ դրկեց, որպէսզի փրկութեան ճանապարհը ցոյց տայ՝ անարգ խաչին միջոցաւ: Այդ նպատակը շատ լաւ կը պատկերացնէ առաքեալը. «Աստուած, որ իրեն համար ստեղծեց եւ իրմով կը պահէ ամէն ինչ, իր բոլոր որդիները մասնակից դարձնելու համար իր փառքին՝ յարմար գտաւ, որ զանոնք փրկութեան առաջնորդողը՝ Յիսուս ի՛նք օրինակը տայ չարչարանքներէն անցնելով կատարելութեան հասնելու» (Եբր 2.10): Եւ հիմա նոյն Փրկիչը ինք, «որ չարչարուելով փորձուեցաւ» եւ «կրնայ օգնել փորձութեան մէջ եղողներուն» (Եբր 2.18), իր սրտապնդիչ օգնութեան խօսքը կ'ուղղէ իրեններուն, ըսելու համար՝ թէ բոլոր անոնք՝ որոնք իր օրինակով յանձն կ'առնեն Աստուծոյ կամքը, եւ այդ կամքին հաւատարմութեան սիրոյն ի հարկին նաեւ մահը, մահէն ետք անվախճան կեանքը պիտի ունենան: Հետեւաբար հալածանք, չարչարանք եւ նոյնիսկ մահ՝ երբեք ընկճում, պարտութիւն ու վախճան չեն նշանակեր: Քրիստոս այդ ճամբայէն անցաւ՝ յաղթելով, եւ կանուխէն ալ իրեններուն ըսաւ. «Աշխարհի վրայ նեղութիւն պիտի ունենաք, բայց քաջալերուեցէ՛ք, որովհետեւ ես

յաղթեցի աշխարհին» (ՅՏ 16.33): Քրիստոսի ճամբով ընթացողը նոյնպէս յաղթող մըն է, որովհետեւ անցաւոր կեանքը կու տայ՝ յաւիտենական կեանք շահելու համար, ախտաւոր եւ անարգ կեանքին տեղ ձեռք բերելու համար անախտ ու փառաւոր կեանքը:

«Գիտեմ քու գործերդ, նեղութիւնդ եւ աղքատութիւնդ» (Հմր 9): Զմիռնիայի եկեղեցիին ունեցած երեք առաքինութիւններն են՝ գործերը եւ յանձն առած նեղութիւնն ու աղքատութիւնը, որոնց համար Քրիստոս գնահատանք կ'արտայայտէ՝ «գիտեմ» բայով, որ կը նշանակէ՝ թէ Աստուծոյ քով ատոնք մոռացութեան չեն տրուիր, այլ՝ ընդհակառակը՝ անոնք միշտ Աստուծոյ գիտակցութեան մէջ են, անուշաբոյր պատարագի պէս (Հմմտ Գրծ 10.31): Խօսքը այստեղ հաւատքի գործերուն մասին է, վստահաբար, որոնք հաւատքին կենդանութեան նշանն են (Հմմտ Յկ 2.17 եւ 26):

Նեղութիւնը այն հալածանքներն ու չարչարանքներն են, որոնց կ'ենթարկուին անոնք հեթանոսներուն թէ հրեաներուն կողմէ, եւ այդ բոլոր հալածանքներուն մէջ կը պահեն իրենց հաւատքին ջերմեռանդութիւնը: Գալով աղքատութեան, զոյգ իմաստներով կը ներկայանայ անիկա: Նախ՝ տառական իմաստով: Գիտենք որ յաճախ պետական հալածանքներուն կ'ընկերանար սեփական ինչքերու բռնագրաւումը, որ ենթական կը զրկէր իր բոլոր ունեցուածքներէն եւ կը ձգէր տառացի աղքատութեան մէջ: Երկրորդ, հալածանքին ու չքաւորութեան մէջ պահուած բարեպաշտութիւնը, որ Աստուածաշնչական լեզուին մէջ յաճախ կ'արտայայտուի «աղքատ» եզրով (տե՛ս Սղ 9.9 եւ 18, 34.6 եւ այլն: Հմմտ Մտ 11.5: Ղկ 4.18): Այդպիսի աղքատներուն է, որ Յիսուս երանի կարգաց (Մտ 5.3), եւ այստեղ նոյն երանելի վիճակին մէջ կը գիտէ ու կը յայտարարէ Զմիռնիայի եկեղեցին եւ անոր օրինակին հետեւող բոլոր ժամանակներու ճշմարիտ հաւատացեալները:

«Աղքատ կ'երեւիս, բայց հարուստ ես դուն» (նոյն): Այստեղ «աղքատ» եւ «հարուստ» բառերը դարձեալ իրենց փոխաբերական նշանակութեամբ գործածուած են: Բարեպաշտ մարդը աշխարհի աչքին զրկուած ու «խեղճ» կրնայ երեւիլ եւ մարդիկ արգահատանքով կրնան նայիլ անոր եւ ըստ այնմ վերաբերիլ անոր հետ, բայց

իրողութիւնը տարբեր է Աստուծոյ աչքին եւ Աստուծոյ հաւատացող մարդուն համար: Պօղոս առաքեալ ա՛յնքան գեղեցիկ կերպով կը բացայայտէ այդ վիճակը՝ իր սեփական փորձառութեամբը. «Ամէն տեսակ նեղութիւն ունինք, բայց ընկճուած չենք. տագնապի մատնուած ենք, բայց յուսահատ չենք. հալածանքներ անպակաս են, բայց լքուած չենք. յաճախ խոշտանգուած, բայց խորտակուած չենք: Շարունակ Յիսուսի մահը մեր մարմիններուն մէջ կը կրենք, որպէսզի Յիսուսի կեանքն ալ մեր մարմիններուն մէջ յայտնուի» (Բ. Կր 4.8-10): Նոյնպէս, կարեւորը երկրի վրայ հարուստ ըլլալը չէ՛, ո՛չ ալ մարդոց աչքին հարուստ ու փարթամ ըլլալը. կարեւորը՝ Աստուծո՛յ աչքին հարուստ ըլլալն է՝ հաւատքով եւ երկինքի մէջ իրեւ գանձ դիզուած առաքինութիւններով ու բարեգործութիւններով (տե՛ս Մտ 6.20: Ղկ 12.33: Ա. Տմ 6.18: Յկ 2.5: Հմմտ Ղկ 12.21):

«Գիտեմ անարգական խօսքերը, որ կ'ըսեն անոնք՝ որոնք իրենք զիրենք հրեայ կը նկատեն եւ սակայն չեն. անոնք Սատանայի հետեւորդներ են» (նոյն): Բացայայտօրէն կ'ականդրուի ոչ-քրիստոնեայ հրեաներու վարմունքին, որ անարգական ու կատաղօրէն մերժողական է՝ իրենց քրիստոնեայ ազգակիցներուն հանդէպ: Այդ վարմունքը անոնք ունեցան՝ ո՛չ միայն իրենց կրօնական համոզումներէն մղուած, այլ մանաւանդ՝ իրենց կոյր մոլեռանդութենէն տարուած, որպէսզի Քրիստոսի հետեւորդները չունենային կայսերական պաշտամունքէն զերծ ըլլալու իրաւունքը, որ հրեաներ ունէին, եւ ուստի՝ մատնուէին կայսերական ատեաններու հետապնդումներուն: Այսպիսի եղբայր-ատեաց վարմունքն ու եղբայրասպան տրամադրութիւնը չե՛ն կրնար Աստուծմէ գալ, այլ՝ Սատանային թելադրութիւնը միայն կրնան ըլլալ: Ատով իսկ անոնք ցոյց տուած էին, թէ իրենք ճշմարիտ հրեաներ չե՛ն (Հմմտ Հռ 2.28-29, 9.6-8), Աստուծոյ որդիներ չե՛ն, այլ՝ Սատանային ծնունդները եւ անո՛ր հետեւորդները (Հմմտ Յհ 8.40-44):

«Մի՛ վախնար այն չարչարանքներուն համար, որ պիտի կրես» (Հմր 10): 8-րդ համարին առիթով ըսի արդէն, թէ սրտապնդիչ խօսք մը ուղղելն է հիմնական նպատակը այս նամակին: Քաջալերանքի խօսք մը՝ չարչարուող եկեղեցիի մը, եւ նախազգուշացում մը, որ տակաւին ուրիշ նեղութիւն ու չարչարանքներ կան դիմացը, որոնք պէտք է

դիմագրաւել ամենայն քաջութեամբ եւ Աստուծոյ խոստումներուն վրայ կատարեալ վստահութեամբ:

«Ահա Բանսարկուն ձեզմէ ոմանք բանտ պիտի նետէ՝ ձեզ փորձելու համար, եւ ձեր նեղութիւնը տասը օր պիտի տեւէ» (նոյն): «Բանսարկու» կը նշանակէ չարախօս, զրպարտիչ. տիւղոս մը՝ որ Աստուածաշունչին մէջ տրուած է Սատանային, նկատի ունենալով այն դերը, որուն մէջ գինք կը ներկայացնէ յատկապէս Յորի գիրքը (Հմմտ Յոր 1.6-12, 2.1-6): Այդ գիրքէն կը սորվինք նաեւ, թէ Աստուած թոյլ տուած է Բանսարկուին՝ փորձելու մարդիկը, որպէսզի փորձաքարի զարնուելով ի յայտ գայ մարդոց առաքինութիւնը եւ Սատանան տկար մարդոց իսկ ձեռամբ պարտուի՝ Աստուծոյ դիմաց իր ամբարտաւան յաւակնութիւններուն մէջ: Այս իրողութիւնը յիշեցնելով մէկտեղ, Քրիստոս ընդգծելով կը յիշեցնէ ուրիշ ճշմարտութիւն մը, որ ամէն մէկ հաւատացեալ պէտք է դիտնայ, թէ Աստուած Սատանային թոյլ չի՝ տար մարդու կարողութիւններէն վեր փորձել զայն (Ա. Կր 10.13: Հմմտ Յկ 1.13), եւ թէ՝ փորձութիւնը կարճ ժամանակի համար է միայն: «Տասը օր» բացատրութիւնը չի միտիւր օրերու ճշգրիտ գումար մը նշել, այլ պարզապէս՝ շատ կարճ ժամանակ մը նշել (Հմմտ Մն 24.55: Դն 1.12), ըսելու համար՝ թէ մեր ժառանգելիք յաւիտենականութեան դիմաց՝ ոչինչ բան է չարչարանքներու տեւողութիւնը (Հմմտ Հռ 8.18):

«Հաւատարիմ եղիւ ինծի, նոյնիսկ եթէ մեռնիլ պէտք է, եւ ես քեզի կեանքի պսակը պիտի տամ» (նոյն): Պսակը այստեղ դափնիի ճիւղերով կամ ուրիշ դալար ոստերով կամ ծաղիկներով պատրաստուած պսակն է, որ անցեալին կը տրուէր մարգական խաղերուն մէջ յաղթական հանդիսացողին: «Կեանքի պսակը», ակնարկութիւն է յաւիտենական կեանքին, որ Քրիստոսի հաւատարիմները կը շահին մրցադաշտին վրայ շահուած դափնեպսակի մը պէս (Հմմտ Ա. Կր 9.24: Փլպ 3.12 եւ 14: ՏԵՍ՝ նաեւ Յյտ 3.11, 4.4 եւ 10, 6.2 եւ այլն), իբրեւ յաղթանակի եւ փառքի պսակ: Եւ իրօք քրիստոնեային կեանքը այդպիսի մրցանք մըն է, ո՛չ թէ անցաւոր եւ վաղաթարշամ պսակ մը ձեռք բերելու համար, այլ՝ շահելու համար անանց փառքի անթառամ պսակը, «արդարութեան պսակը», որ Փառաց Տէրը, Արդար Դատաւորը այն օրը իբրեւ հատուցում պիտի տայ իրեններուն (Հմմտ Բ. Տմ 4.7-8):

Հաւատքի կատարեալ հաւատարմութիւն ցուցաբերած եւ Հարին դէմ յաղթանակ տարած հաւատացեալը յաւիտենական կեանքի պարգեւէն զատ՝ պիտի ստանայ նաեւ Քրիստոսի հետ թաղաւորելու, անոր թաղաւորական պատիւին ու փառքին մասնակից դառնալու բացառիկ առանձնաշնորհումը (ՏԵՍ Բ. Տմ 2.12: Հմմտ Մտ 19.28: Ղկ 22.30):

«Ան որ ականջ ունի՝ թող լսէ թէ Հոգին ի՛նչ կ'ըսէ եկեղեցիներուն.– Ով որ յաղթանակէ՝ երկրորդ մահէն պիտի չվնասուի» (Հմր 11): Նախորդ բացատրութեան կրկնութիւնն է՝ տարբեր պատկերով մը: Դարձեալ յաւիտենական կեանքի խոստումն է, որ կը տրուի, բայց՝ ականարկելով այն «երկրորդ մահուան», որ անհաւատներուն եւ անօրէններուն բաժինը պիտի ըլլայ:

Առաջին մահը բնականօրէն եւ անշփոթ կերպով կը հասկնանք որպէս մարմնաւոր մահը, որուն ենթակայ ենք բոլորս, եւ որ, ահա, հալածանքի ու չարչարանքի ենթակայ քրիստոնեաներուն ամէն վայրկեան կը ներկայանար՝ իբրեւ իրենց գլխուն վրայ կախուած Դամոկլեան սուր: Իսկ ի՞նչ է այդ «երկրորդ մահը», որուն մասին կը խօսի Քրիստոս, եւ ոմանց միտքին մէջ չփոթ ստեղծած է մինչեւ հիմա: Այն աղանդները կամ մարդիկ, որոնք դժոխքին զաղափարը չեն ուզեր ընդունիլ կամ ճանչնալ, այս «երկրորդ մահ» բացատրութիւնը կ'ուզեն հասկնալ դարձեալ մարմնաւոր իմաստով մը, ըսելով՝ թէ մարմինով յարութիւն առնելէ ետք, աստուածային դատաստանով դատապարտուածները անգամ մը եւս պիտի մեռնին, եւ՝ ա՛լ վերջնականապէս: Ատիկա անոնց ամբողջական բնաջնջումը պիտի ըլլայ, կ'ըսեն: Բայց նման տեսութիւն մը Աստուածաշունչէն չի գար, այլ արդիւնք է քմահաճ ցանկութեան եւ կամաւորաբար Աստուածաշունչը սխալ հասկնալու դիտումին:

Նախ ըսենք, որ ամբողջ Նոր Կտակարանին մէջ միայն այս գիրքն է, որ կը խօսի երկրորդ մահուան մասին: Երկրորդ, նոյն այս գիրքին 20.6-ին մէջ դարձեալ կը յիշուի անիկա, եւ 20.14-ին մէջ կը բացատրուի՝ իբրեւ «կրակի լիճը» (Հմմտ 21.8), ուր նետուողները «պիտի չարչարուին գիշեր ու ցերեկ, յաւիտեանս յաւիտենից» (20.10): Արդ, կրնա՞յ ըլլալ, որ այս լիճը նետուողները մարմնաւորապէս մեռած եւ բնաջնջուած ըլլան եւ յետոյ չարչարուին գիշեր ու ցերեկ

յաւիտեանս յաւիտենից: Ծիծաղելի չէ՞՞ այդպիսի անհեթեթ բացատրութիւն մը: Մինչդեռ եթէ թոյլ տանք, որ բնագիրը ինքզինք բացատրէ, կը գտնենք ճշմարտութիւնը՝ թէ ինչպէս ամբողջ գիրքը փոխաբերութիւններով ու խորհրդանիշներով կը յորդի, այնպէս ալ «երկրորդ մահ» բացատրութիւնը փոխաբերական իմաստ մը ունի, եւ կը նշանակէ՝ թէ անիկա այն ծանրագոյն դատապարտութիւնն է, որուն կրնայ ենթարկուիլ ոեւէ արարած: Ինչպէս Ֆիզիքական մահը մեր նիւթական մտածողութեան մէջ յետին չարիքն է, այնպէս ալ «Հոգեւոր» մահը կրօնական մտածողութեան մէջ չարիքներու չարիքն է: Արդ, երկրի վրայ կեանք եւ մահ բացատրութիւնները մարմինին յարաբերաբար կը հասկնանք, բայց երկնային յաւիտեական կեանքի մէջ այդ մարմնաւոր հասկացողութիւնը չկայ, եւ ուստի «մահ» բացատրութիւնը տարբեր, հոգեւոր նշանակութիւն ունի: Ինչպէս որ «յաւիտեական կեանք»ը Աստուծոյ ներկայութեան եւ Աստուծոյ հետ ապրուած կեանքն է՝ իրեն յատուկ բոլոր երեսներով.- լուսաշող ու սրբաբոյր եւ զուարթառատ կեանքով, արդարութեան ու խաղաղութեան յագեցածութեամբ, կատարեալ երանութեամբ ու փառքով. այնպէս ալ «յաւիտեական մահ»ը Աստուծմէ հեռու եւ Աստուծմէ զուրկ ապրելու դատապարտումն է՝ իրեն յատուկ բոլոր երեսներով.- խաւարով եւ պիղծ խորհուրդներու ահացուցիչ տապնապովն ու տառապանքովը յատկանշուող, ուր խաղաղութիւնը ընդմիշտ կորսւած պիտի ըլլայ, եւ դառն զրկանքը, անօգուտ զոյնումն ու հառաչանքը եւ անխնայ ինքնաձաղկումը պիտի ըլլան բաժինը անոր ենթարկուողներուն:

Ահա ա՛յս մահէն է, որ պիտի փրկուին Բանսարկուին փորձութիւններուն եւ կեանքի նեղութիւններուն դէմ դնողները եւ յաղթանակողները, ինչպէս կը յիշեցնէ մեզի Աստուծոյ Հոգին:

Նամակ Պերգամոնի Եկեղեցիին (2.12-17)

Բրիստոնէական առաջին դարերուն Պերգամոնը հռոմէական կարեւոր եւ ծաղկուն քաղաք մըն էր, շեշտուած կրօնական ցկարագրով: Մաս կը կազմէր Փոքր Ասիայի Միսիա նահանգին, որ Ատտալեան թագաւորներու նստավայրը եղած էր նախապէս: Քաղաքը իր անունը առած է մագաղաթէն, որ հոս կ'արտադրուէր, եւ անուանի էր

200,000 գիրքեր հաշուող իր մատենադարանով, որ հռոմայեցիներու օրով կողոպտուեցաւ: Գիրքերը տարուեցան եգիպտոս, Աղեփսանդրիայի մատենադարանը: Հնագիտական պեղումները յայտնաբերած են անոր սփռուած շինութեանց ակերակները՝ Զեւսի նուիրուած տաճար մը, թատրոն, ամփիթատրոն, կրկէս, Աթենա չաստուածուհիին նուիրուած տաճար մը, եւ քժկութեան աստուած Ասկլեբիոսին նուիրուած սրբարան մը: Բազմաթիւ չաստուածներու պաշտամունքին առընթեր՝ կարեւոր տեղ ունէր նաեւ կայսեր պաշտամունքը, որուն պաշտօնական կեդրոնն էր այս քաղաքը դեռ Քրիստոսէ առաջ 29 թուականէն. եւ ըստ ոմանց՝ այդ պատճառով է, որ Յայտնութեան գիրքը այստեղ Պերգամոնը կը բնութագրէ իբրեւ «հոն» ուր Սատանան իր աթոռը ունի» (հմբ 13):

«Այսպէ՛ս կ'ըսէ ան՝ որ սրուած երկսայրի սուրը ունի» (Հմբ 12): Տե՛ս 1.16-ը եւ բացատրութիւնը: Սուրը դատաստանի, վրէժ-խնդրութեան եւ պատիժի խորհրդանշ է: Խօսողը կը ներկայանայ իբրեւ տիեզերքի գերազոյն Դատաւորը, որ գնահատանքի եւ ազդարարութեան իր արդար խօսքը կ'ուղղէ Պերգամոնի եկեղեցիին:

«Գիտեմ գործերդ եւ գիտեմ որ կը բնակիս հոն՝ ուր Սատանան իր աթոռը ունի» (Հմբ 13): Աստուծոյ ծանօթ են մարդոց գործերը եւ անոնց վիճակը, անոնց ապրած դժուարութիւններն ու վայելած դիւրութիւնները: Պերգամոնի եկեղեցին դժուար պայմաններու մէջ ապրող եկեղեցին է: «...հոն՝ ուր Սատանան իր աթոռը ունի» բացատրութիւնը ակնարկութիւն է այն իրողութեան, որ Պերգամոն քաղաքը կեդրոն էր ըլլոր հեթանոսական պաշտամունքներուն, եւ յատկապէս՝ կայսեր պաշտամունքին:

«Բայց դուն իմ անունս պահեցիր եւ ինծի հանդէպ ունեցած հաւատքդ չուրացար՝ նոյնիսկ երբ իմ հաւատարիմ վկաս, Անտիպաս, ձեր դիմաց սպաննուեցաւ հոն՝ ուր Սատանան կը բնակի» (Հմբ 13): Դիւական ոյժերու գործունէութեան այդպիսի կեդրոնի մը մէջ իբրեւ քրիստոնեայ ապրիլն ու գործելը իսկական քաջութեան եւ գնահատանքի արժանի հաւատարմութեան վկայութիւն է: Նոյն իրողութիւնը այստեղ կը շեշտուի, երբ քաղաքը նման բնորոշումով մը կը ներկայացուի իբրեւ «հոն՝ ուր Սատանան կը բնակի»: Սատանան բացարձակ տիրապետութիւն հաստատած էր Պերգամոնի մէջ, ինչ որ

կը նշանակէ՝ կատաղի հալածանք եւ ամենազգի նեղութիւն Աստուծոյ հաւատարիմներուն համար: Այդպիսի հաւատարիմ վկայ մը եղաւ այնտեղ՝ Անտիպասը, որ, ըստ եկեղեցական աւանդութեան, Դոմեստիանոս կայսեր օրերուն նահատակուեցաւ՝ պղնձեայ կաթսայի մը մէջ խորովուելով մինչեւ մահ, ատով իսկ նմանելով իր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուսի, «հաւատարիմ վկային» (1.5): Որոշապէս Քրիստոս կ'ըսէ, թէ ով որ իրեն կը հետեւի եւ իրեն հանդէպ ունեցած հաւատքը չ'ուրանար, ով որ հալածանքներու եւ շարջարանքներու մէջ իսկ իր անունը կը պահէ, այսինքն՝ իր հետքերով կը քալէ, իր կատարեալ նմանութիւնը կը դառնայ եւ Քրիստոսի հաւատարիմ վկան կոչուելու առանձնաշնորհումին կ'արժանանայ:

«Բայց քեզի դէմ կարգ մը զժգոհութիւններ ունիմ: Քու շարքերուդ մէջ ունիս Բաղասամի վարդապետութեան հետեւորդներ. այն Բաղասամին, որ Բալակի սորվեցուց՝ Իսրայէլի որդիները մեղքի մղել, որպէսզի անոնք կուռքերու գոհուած միւս ուտեն եւ պոռնկութիւն ընեն» (հմբ 14): Նահատակութեան ճամբէն քալող այս եկեղեցին վիրաւոր կողմ մը ունի սակայն: Իր շարքերուն մէջ ունի կարգ մը անձեր, որոնք նահատակութիւնը յանձն չառնելու համար սկսած են հետեւիլ Բաղասամի ուսուցած անհաւատարմութեան ճամբուն:

Բաղասամը Սուրիացի մարգարէ մըն էր, որ Մոաբի Բալակ թագաւորին կողմէ կանչուեցաւ՝ որպէսզի մարգարէանայ եւ անիծէ Աստուծոյ ժողովուրդը՝ Իսրայէլը (տե՛ս ԹԼ 22.2-6), բայց Աստուած իրեն արգիլեց անիծել, որով Բաղասամ զրկուեցաւ Բալակի խոստացած հարստութենէն: Երբ Բաղասամ մարգարէութեան ճամբով չկրցաւ Բալակի կամքը կատարել ու գայն հաճեցնել, ուրիշ կերպով փորձեց: Խորհուրդ տուաւ՝ մադիանացի աղջիկներուն միջոցաւ դայթակղեցնել ու պոռնկութեան մէջ ձգել իսրայէլացիները եւ մղել գանոնք՝ որ մադիանացիներու Բել աստուածը պաշտեն եւ անոր գոհուած միսերէն ուտեն, ատով Աստուծոյ զայրոյթն ու պատիժը բերելու համար անոնց վրայ (տե՛ս ԹԼ 25.1-3, 31-16):

Քրիստոնէութեան դէմ հալածանքներու ժամանակաշրջանին, ինչպէս բռնամիջոցները՝ այնպէս ալ համոզելու քաղցր կերպերը ի դուրծ դրուեցան, Քրիստոսի հետեւորդները մղելու՝ յանձն առնել

ուրացութիւնը եւ իրենց կեանքերը փրկել: Այս մարդիկը կայսերական պաշտօնեաներն էին յաճախ, երբեմն ալ՝ եկեղեցւոյ անդամներ, ինչպէս յաջորդ համարէն կը հետեւի: Առաջիկաները Բալակ թագաւորին նմանութիւնն էին՝ իրենց խոստումներով, երկրորդները Բաղասամի նմանութիւնն էին՝ իրենց առաջարկներով, եւ երկուքն ալ անգիտակցաբար Սատանային կամքը կը կատարէին, քրիստոնեաներուն դիմաց դայթակղութեան քար դնելով եւ կռապաշտութեան ու հեթանոսական բարքերուն եւ պոռնկութեանց մղելով զանոնք:

«Նոյնպէս, դուն ալ Նիկողայոսի վարդապետութեան հետեւորդներ ունիս» (Հմր 15): Վերը ակնարկուեցաւ Նիկողայոսի եւ անոր աղանդին: Կը թուի, թէ Նիկողայոս եւ իրեն համախոհները հալածանքներու ենթակայ քրիստոնէական համայնքներուն խորհուրդ կու տային առանց ուրանալու Քրիստոսը՝ յանձն առնել կայսերական պաշտամունքը եւ կուռքերուն զոհուած միսերէն ճաշակել: Այլ խօսքով, կը փորձէին Քրիստոսը հաշտեցնել Հռոմի հետ, քրիստոնէութիւնը հաշտեցնել հեթանոսութեան հետ, ինչ որ աներեւակայելի եւ անկարելի էր ճշմարիտ քրիստոնէական հայեացքով (Հմմտ Ա. Կր 10.20-21: Բ. Կր 6.14-16): Հաշտեցման նման փորձ մը եթէ հաւատարմութիւն պիտի նշանակէր կայսրին, եւ կեանք՝ մահուան վտանգին ենթակայ հաւատացեալներուն, բայց մեծագոյն անհաւատարմութիւն պիտի նշանակէր Աստուծոյ դէմ, եւ մահ՝ Աստուծոյ աչքին:

«Արդ, ապաշխարէ՛, ապա թէ ոչ՝ շուտով պիտի գամ եւ բերանէս ելլող սուրովը անոնց դէմ պիտի պատերազմիմ» (Հմր 16): Եթէ հեթանոսութեան հետ լեզու գտնելու հնարքը կեանքի պատճառ կրնայ ըլլալ այս աշխարհին համար, բայց մահ կը նշանակէ Աստուծոյ համար. մարմինը կը փրկուի, բայց հոգին կը մեռնի: Ապաշխարութեան կոչը սպառնական շեշտով զօրեղ ազդարարութիւն մըն է այստեղ. ազդարարութիւն մը՝ որ ուրիշ բառերով արտայայտուած կը գտնենք Աւետարանին մէջ. «Մի՛ վախնաք անոնցմէ, որոնք մարմինը կը սպաննեն եւ սաղայն հոգին չեն կրնար սպաննել: Բայց դուք վախցէք մանաւանդ անկէ, որ կրնայ թէ՛ հոգին եւ թէ՛ մարմինը կորուստի մատնել դժոխքին մէջ» (Մտ 10.28): Եթէ նամակին սկիզբը Քրիստոս ինքզինք կը ներկայացնէ իբրեւ «ան՝ որ սրուած երկսայրի

սուրբ ունի», ատիկա զուր տեղը չէ. սուրբ պատրաստ է բարկութեամբ դատելու եւ պատժելու Աստուծոյ աչքին չար գործողները (Հմմտ Հռ 13.4):

«Ան որ ականջ ունի՝ թող լսէ, թէ Հոգին ի՛նչ կ'ըսէ եկեղեցիներուն.– Ով որ յաղթանակէ՝ անոր ճաշակել պիտի տամ պահուած մանանայէն» (Հմր 17): Պերգամոնի եկեղեցիին մէջ՝ Բաղասամի օրինակին հետեւորդները երկրաւոր եւ կուռքերուն զոհուած անմաքուր ուտելիք կ'ընծայէին՝ աշխարհին հետ իրենց կապն ու միութիւնը պահելու սիրոյն: Քրիստոս իրեն հաւատարիմ մնացողներուն եւ այս մեծ փորձութեան մէջ անտեղիտալի մնացողներուն ու յաղթողներուն կը խոստանայ «պահուած մանանան», «երկինքէն հացը» կամ «հրեշտակներու հացը» (Հմմտ Սղ 78.24-25), որ «Կեանքի հաց»ն է, նոյնիքն Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնն է (Հմմտ Յհ 6.31-35 եւ 48-51), եւ Քրիստոսի հետ սերտ եւ ամբողջական միութեան խորհրդանշն է այստեղ եւ յաւիտենական կեանքի խոստումը (Հմմտ Յհ 6.58): Այս Մանանան Քրիստոս միշտ կու տայ եւ պիտի տայ իրեններուն, բայց անիկա «պահուած» կամ ծածուկ է դուրսիններէն, որոնց իրաւունք տրուած չէ ճաշակելու անկէ (Հմմտ Եբր 13.10):

«...ինչպէս նաեւ պիտի տամ մաքուր քար մը, որուն վրայ գրուած է նոր անուն մը, որ բացի ստացողէն՝ ո՛չ ոք գիտէ» (Հմր 17): Յունարէնը՝ «ճերմակ քար մը»: Թէ ի՛նչ է այս «ճերմակ քար»ին նշանակութիւնը՝ որոշ չէ: Ոմանք զայն կը բացատրեն հեթանոս աշխարհին մէջ ծանօթ սովորութեամբ մը, որով մարդիկ իրենց վիզերէն կիսաթանկագին քարեր կը կախէին՝ վրան արձանագրուած մոգական անունով մը, որ իբրեւ թէ զիրենք կը պաշտպանէր վտանգներէն ու նեղութիւններէն: Այս իմաստով առնուած, Քրիստոսի խօսքը կը հասկցուի իբրեւ խոստում մը՝ աստուածային ամբողջական պաշտպանութեան: Հեթանոսական կուռքերը եւ անոնց անունները որեւէ պաշտպանութիւն չեն կրնար տալ. բայց ես, իբրեւ Տէրը ամբողջ տիեզերքին, ձեզի պիտի տամ իսկական քար մը՝ նոր եւ աշխարհին անծանօթ անունով մը, որուն ապաւինողը իսկական պաշտպանութիւնը եւ ապահովութիւնը պիտի ունենայ:

Ուրիշներ զայն կը բացատրեն այլ սովորութեամբ մը. սերտ

մտերմութեամբ իրարու կապուած անձեր կը կրէին քարեր, կամ քարի մը կիսուած մէկ բաժինը, որոնց վրայ գրուած անունը կը կարդացուէր միայն՝ երկու բաժինները իրարու քով բերելու պարագային՝ ատով ճանչնալու համար զիրար կամ ստուգելու համար իրարու ինքնութիւնը: Այն պարագային՝ անոր վրայ գրուած անունը միայն տուողն ու ստացողը կը գիտնային: Այստեղ անունը վստահաբար Քրիստոսի անունն է, կամ թերեւս՝ «քրիստոնեայ» անունը, նշելու համար՝ թէ ստացողը Քրիստոսի՝ կը պատկանի:

Բայց անոր մէջ կարելի է տեսնել նաեւ նոր կեանքի մը խոստումը: Այս աշխարհի համար իր կեանքը կորսնցնողը Աստուծոյ քով նոր կեանք մը պիտի գտնէ՝ սրբութեամբ ու փառքով յատկանշուող (= ճերմակ), եւ անպատում երանութիւններով լեցուն, որովհետեւ «Աստուած զինք սիրողներուն համար պատրաստեց այնպիսի փառք մը, որ որեւէ աչք չէ տեսած, որեւէ ականջ չէ լսած, եւ որեւէ մէկուն միտքէն իսկ չէ անցած» (Ա. Կր 2.9: Հմմտ Ես 64.4):

Նամակ Թիապիտի Եկեղեցիին (2.18-29)

Թիապիտը, այժմու անունով Ափսիաք, Փոքր Ասիայի Լիդիա նահանգին մէկ քաղաքն էր, Միսիա նահանգին սահմանակից, հաստատուած Գալլ (յունարէն՝ Լիփոս) գետին վրայ: Հին քաղաք մը, որ յետոյ Մակեդոնիայէն եկած գաղթականներով բնակուած զինուորական կեդրոն մը դարձաւ Սելեւկոս Ա. Թագաւորին կողմէ, Ք. Ա. 281-ին: Ք. Ա. 129 թուականին ինկաւ հռոմէական իշխանութեան տակ: Վաճառականական աշխոյժ կեդրոն մըն էր, նշանաւոր՝ իր ծիրանեգոյն ներկով:

«Այսպէս կ'ըսէ Աստուծոյ Որդին, որուն աչքերը կրակի բոցի պէս են, եւ ոտքերը՝ հրաշէկ անագապղինձի նման» (Հմր 18): Տե՛ս 1.14-15-ը եւ բացատրութիւնը: Բայց մինչ առաջին գլխուն մէջ այս բացատրութեամբ կը ներկայացուէր Քրիստոս՝ իբրեւ «մարդու Որդիին նմանող մէկը», այստեղ ան ինքզինք կը ներկայացնէ իբրեւ Աստուծոյ Որդին, որուն աչքերը ամենաթափանց են եւ բոլորը լուսաւորող, եւ որուն ոտքերը, այս աշխարհին վրայ գրուած՝ հրաշէկ են, դատաստանի բոցով վառած են արդէն եւ պատրաստ են գալու եւ դատելու ամբարշտութիւնն ու անօրէնութիւնները:

Անդրէաս Կեսարացի այս բացատրութեան մէջ կը տեսնէ Քրիստոսի աստուածութեան ակնարկութիւն մը, որովհետեւ հրաշէկ ոտքերը կ'առնէ իբրեւ խորհրդանիշ անոր աշխարհ գալուն եւ մարդեղութեան խորհուրդին, որուն մէջ հողեզէն մարմինը միացաւ աստուածային բնութեան կրակին եւ դարձաւ հրաշէկ:

«Գիտեմ գործերդ, սէրդ, հաւատքդ եւ համբերութեամբ կատարած ծառայութիւնդ, եւ գիտեմ որ վերջին գործերդ նախկիններէն աւելի են» (Հմր 19): Ինչ գեղեցիկ դրուատական է, որ կու տայ Յիսուս Թիատիրի եկեղեցիին, որ պահած է եւ ունի քրիստոնէական հրեք կարեւորագոյն առաքինութիւնները՝ հաւատքը, յոյսը (=համբերութիւն) եւ սէրը (Հմմտ Ա. Կր 13.13), որոնցմէ մեծագոյնը՝ սէրը նախադաս յիշուած է: Բայց ասոնք միայն տեսական առաքինութիւններ չեն, որոնք կարելի է մտքին կամ հոգիին մէջ ամբարել. այլ՝ կ'արտայայտուին կեանքով, որ իրենց լրացուցիչն է: Հաւատքին, յոյսին եւ սիրոյն ապացոյցը, անոնց կենդանութեան նշան գործերն են, եւ մասնաւորաբար՝ ուրիշներուն ընծայուած ծառայութիւնը (Հմմտ Յկ 2.17-26):

«Բայց քեզի դէմ դժգոհութիւն ունիմ, քանի կը հանդուրժես Եզաբէլին, կնոջ մը՝ որ ինքզինք մարգարէուհի կը նկատէ: Անիկա իմ ծառաներս կը մոլորեցնէ, անոնց պոռնկութիւն ընել եւ կոռւքերուն զոհուած միս ուտել սորվեցնելով» (Հմր 20): Եթէ մեծամասնութեան համար գովասանք ունի, բայց նաեւ դժգոհութիւն ունի ոմանց դէմ:

Թիատիրի եկեղեցիին դէմ դժգոհութիւնը նման է Պերգամոնի դէմ արտայայտուած դժգոհութեան: «Եզաբէլ» անունը, որ այստեղ վստահաբար խորհրդանշական անուն մըն է, առնուած է Թագաւորութեանց գիրքերէն (Հմմտ Գ. Թգ 16.31, 19.1-2: Դ. Թգ 9.22 եւ 30), ուր Եզաբէլ Թագուհին, Փիւնիկէի Սիդոն քաղաքէն Աքաբ Թագաւորին հարս եկած զօրեղ անհատականութիւն մը, կը ներկայանայ իբրեւ հեթանոսական պաշտամունքներու եւ ապականած բարոյականութեան հովանաւոր եւ ճշմարիտ աստուածապաշտութեան մեծագոյն վտանգ մը: Այդ անունով հաւանաբար կ'ակնարկուի «Նիկողայոսի հետեւորդներու» աղանդին մէջ հեղինակութիւն վայելող կնոջ մը, «սուտ առաքեալ»ի մը (Հմմտ 2.2), ինքզինք «մարգարէուհի» նկատող եւ որպէս այդպիսին ներկայացող անձի մը,

որուն ինքնութիւնը անծանօթ է մեզի: Բայց անոր գործերը ծանօթ են եւ կը ձաղկուին:

«Պոռնկութիւն» բառը զոյգ իմաստներ ունի: Առաջին հերթին մարմնաւոր իմաստ մը չունի այստեղ, որովհետեւ առհասարակ Աստուածաշունչին մէջ այդ եզրով կը հասկցուի Աստուծոյ հանդէպ անհաւատարմութիւնը, հաւատքէն շեղումը կամ անկումը եւ օտար աստուածներու պաշտամունքը (Հմմտ Ես 1.21, 57.3-5: Եր 2.20, 3.8-9: Եզ 16.15: Ովս 3.1 եւայլն): Բայց նոյն բացատրութեան կողքին անոր բառական իմաստն ալ ներկայ է, որովհետեւ, ինչպէս Աստուածաշունչը եւ կրօններու պատմութիւնը կամ ուսումնասիրութիւնները ցոյց կու տան, պոռնկութիւնը այդ պաշտամունքներուն ընկերացող սովորական նրեւոյթ մըն էր յաճախ: Եւ թէպէտ վստահ չենք՝ եկեղեցւոյ անդամները մինչեւ հոն հասա՞ն թէ ոչ, բայց կարելի է ենթադրել, որ հաւատքէն անկումը ընականօրէն կրնայ առաջնորդել բարոյական թոյլ հասկացողութեանց եւ ամէն տեսակի արարքներու:

«Ես իրեն ժամանակ տուի, որ ապաշխարէ իր պոռնկութեան համար, բայց չապաշխարեց: Ուստի ահա պիտի հնոց պիտի նետեմ եւ իր գործակիցները, որոնց հետ շնութիւն ըրաւ, մեծամեծ նեղութիւններու մէջ պիտի ձգեմ՝ եթէ չապաշխարեն իրենց կատարած գործերուն համար» (Հմր 21-22): Քրիստոս կը յիշեցնէ իր աստուածային անսահման ներողամտութիւնը, որ կը համբերէ մարդոց չար գործերուն, սպասելով որ անոնք ուղղուին եւ փրկուին: Այդպէս ալ, Եզաբէլին ապաշխարութեան ժամանակ տրուեցաւ, բայց չապաշխարեց: Ուստի կը մնայ իր ահեղ դատապարտութիւնը: «Հնոց պիտի նետեմ», յունարէնը «անկողնի պիտի գամեմ»: Ո՛ր ձեւով ալ առնենք, բացատրութիւնը ցոյց կու տայ, թէ Եզաբէլի համար վճիռը տրուած է արդէն. անոր կը սպասէ «Հնոց»ը, որ ուրիշ մէկ անուանուածն է «կրակէ լիճ»ին (տե՛ս 20.10 եւ 14-15), կամ թերեւս ահաւոր պատիժ մը ներկային մէջ, ուր անիկա անկողինին պիտի գամուի:

Մինչ խիստ ու ծանր է դատապարտութիւնը Եզաբէլի դէմ, յարաբերաբար աւելի մեղմ է արտայայտութիւնը անոր «գործակիցներ»ուն հանդէպ, որոնք հաւանաբար աղանդին ազդեցութեան տակ են, բայց ամբողջական հետեւորդներ չեն, ուստի յոյս կայ, որ

թօթափեն այդ ազդեցութիւնները եւ դառնան ճշմարտութեան, Աստուծոյ հաւատարիմ ընթացքին:

«Չարաչար պիտի սպաննեմ իր որդիները, եւ բոլոր եկեղեցիները պիտի գիտնան՝ թէ ե՛ս եմ որ կը ճանչնամ մարդոց ցանկութիւններն ու մտածումները» (Հմբ 23): «...իւր որդիները» բացատրութեամբ կ'ակնարկէ Եզաբէլի հետեւորդներուն կամ անոր օրինակին հետեւող ուրիշներու: Անոնց ալ պատիժը ծանր պիտի ըլլայ եւ այդ պատիժը միայն Աստուծոյ ապագայ դատաստանին չի վերաբերիր, այլ վստահաբար նաեւ անմիջական ներկային, որովհետեւ Քրիստոս կ'ուզէ, որ այդ պատիժը ազդարարութիւն մը եւ զգաստացուցիչ օրինակ մը ըլլայ միւս եկեղեցիներուն:

«...եւ իւրաքանչիւրին կը հատուցանեմ իր գործերուն համաձայն» (նոյն): Աստուածային հատուցումները միշտ մարդոց գործերուն համաձայն են (տե՛ս Մտ 16.27: Հռ 2.6: Հմմտ Յյտ 18.6, 20.12-13, 22.12): Հետեւաբար կարելի չէ՝ ըսել՝ թէ մարդոց գործերը բնաւ ալ կարեւոր չեն: Այդպիսի ըմբռնում մը հակառակ է Աստուածաշունչի բոլոր ուսուցումներուն: Ճիշդ է, որ մեր փրկութիւնը ամբողջութեամբ Աստուծոյ շնորհքն է, ճրի պարզեւ մըն է մեզի տրուած, բայց անգամ մը Քրիստոսի միանալէ, իր Մարմինին մաս եւ անգամ դառնալէ ետք մեր գործերը կարեւոր են, որովհետեւ պէտք է բնական պտուղները ըլլան այդ նոր կապին, Քրիստոսի հետ մեր անմիջական յարաբերութեան: «Լաւ ծառը լաւ պտուղ կու տայ, - կ'ըսէ Քրիստոս, - իսկ գէշ ծառը՝ գէշ պտուղ» (Մտ 7.17): Եթէ մենք էապէս փոխուած ենք, մեր գործերը միայն այդ դրական փոփոխութեան արտացոլացումը պէտք է ըլլան. եթէ բարին մեր մէջ առած ենք՝ մեր գործերը այդ բարիին բնական դրսեւորումը կ'ըլլան, եւ աստուածային հատուցումն ալ միշտ կը հետեւի անոր:

«Գալով Թիատիրի մէջ գտնուող մնացեալ հաւատացեալներուդ, որ չհետեւեցաք այդ վարդապետութեան եւ չճանչցաք ինչ որ կը կոչեն «Սատանային ծածուկ խորհուրդները», ձեզի կ'ըսեմ՝ որ ուրիշ բեռ պիտի չդնեմ ձեր վրայ, սակայն ինչ որ ունիք՝ հաստատուն պահեցէք, մինչեւ որ ես գամ» (Հմբ 24-25): Գնոստիկեան աղանդի որոշ ներկայացուցիչներ կ'ուսուցանէին, որ Սատանային յաղթելու համար պէտք է անոր

միջնաբերդը մտնել, այսինքն՝ անոր ծածուկ խորհուրդները ճանչնալ, որ կարելի է միայն՝ չարին խորունկ փորձառութեամբ, գիտակցաբար ու կամաւորաբար խորանալով մեղքին մէջ: Կրնայ ըլլալ, որ նման ուսուցումի մը եւ անոր հետեւող անառակ վարքի մը կ'ակնարկուի, որ իր կարգին շատ նման է Նիկողայոսեանց աղանդին որդեգրած ուղղութեան (յիշենք, որ անոնց ուսուցումներն ալ «գաղտնի» բնոյթ ունենալ կը թուին): Ամէն պարագայի այս բացատրութեան տակ վերեւ յիշուած Եղաբէլի վարդապետութիւնը եւ ջատագոված լոյծ բարոյականն է, որ Քրիստոս նկատի ունի, եւ թերեւս երեքն ալ պարզապէս նոյն բաներն են:

«Ով որ յաղթանակէ եւ շարունակէ կատարել ինչ որ ես կ'ուզեմ, անոր իշխանութիւն պիտի տամ ազգերուն վրայ, այնպէս՝ ինչպէս որ ես ալ իմ իշխանութիւնս ստացայ իմ Հօրմէս: Անիկա պիտի հովուէ երկաթէ մականով, եւ զանոնք պիտի փշրէ կաւէ ամաններու պէս» (Հմբ 26-28): Յաղթանակողը՝ Աստուծոյ կամքը կատարողն է, որ պիտի շարունակէ այդ կամքը իշխանաբար իրաւործել նաեւ շրջապատին մէջ, աշխարհի վրայ: Իսկ այնպիսիին Քրիստոս աւելի՛ իշխանութիւն պիտի տայ, պիտի ըսէ՝ «Ապրի՛ս, բարի՛ ծառայ, քանի այդ փոքրիկ բանին մէջ հաւատարիմ դտնուեցար, ահա քեզ տասը քաղաքներու վրայ կառավարիչ կը նշանակեմ» (Ղկ 19.17): Այդ իշխանութիւնը թագաւորական փառքն էր, որ իր աշակերտներուն խոստացաւ (տե՛ս Մտ 19.28 եւ 25.31: Հմմտ Յտ 3.21): Իշխանութիւն մը՝ զօրաւոր, որուն խորհրդանիշն է «երկաթեայ մական»ը (Հմմտ Սղ 2.8-9[LXX]):

Քրիստոս զայն կը համեմատէ Հօրմէն իր ստացած իշխանութեան հետ: Այս համեմատութիւնը աղանդամիտ մարդոց մտքին մէջ սխալ կը թարգմանուի: Բայց այստեղ «ստացայ» բայը չի՛ նշանակեր, թէ Քրիստոս այդ իշխանութիւնը չունէր նախապէս: Որոշ է, որ Քրիստոս կը խօսի ո՛չ թէ իր աստուածային ծագման կամ նախադոյութեան մասին՝ թէ Հօրմէն ստացաւ բան մը, որ նախապէս չունէր, այլ՝ կը խօսի իր մարդեղութեան մասին, երբ երկրի վրայ մեղի ներկայացաւ՝ կամաւորապէս իր աստուածային փառքէն մերկացած վիճակով, Հօրը ամբողջական հնազանդութեան մէջ (Հմմտ Փլպ 2.7-8), թէպէտ իր աստուածային էութեան մէջ յաւիտենապէս եւ միշտ ունէր

ամբողջական փառքը (տե՛ս ՅՃ 17.5): Չենք մոռնար անշուշտ, որ նոյնիսկ երկրի վրայ Քրիստոս կարգ մը առիթներով ցոյց տուաւ իր աստուածային բացարձակ իշխանութիւնը (տե՛ս Մտ 11.27, 28.18: Մր 2.10: ՅՃ 3.35-36, 5.22, 10.18, 13.3, 17.2), ինչպէս նոր Կտակարանն ալ կը շեշտէ ամենուրեք (Հմմտ Գրծ 2.36: Հռ 14.9: Ա. Կր 15.25-27: Եփ 1.1-22: Փլպ 2.9-10: Եբբ 1.2):

«Անոր պիտի տամ առաւօտեան աստղը» (Հմր 28): Այս «առաւօտեան աստղը» նոյնինքն Քրիստոս է (տե՛ս Յյտ 22.16), որ ինքզինք պիտի տայ յաղթողին՝ իբրեւ զերագոյն նուէր:

Կայ, սակայն, երկրորդ հասկացողութիւն մըն ալ: Առաւօտեան աստղը կրնայ ակնարկութիւն մը ըլլալ Սատանային, որ Աստուածաշունչին մէջ ծանօթ է նաեւ Արուսեակ (=առաւօտեան աստղ) անունով (տե՛ս Ես 14.12): Նոյն անունին այս ամբողջապէս ներհակ իմաստով բացատրութիւնը մեզ պէտք է զարմացնէ, որովհետեւ մէկէ աւելի օրինակներ ունինք, որոնց մէջ կը տեսնենք՝ թէ Սատանան կը ներկայանայ Քրիստոսի իսկ տրուած անուններով: Այսպէս, երկրորդ օրինակ մըն է «Առիւծ» անուանումը, որ թէ՛ Քրիստոսին տրուած է իբրեւ տիտղոս (տե՛ս Յյտ 5.5: Հմմտ Ծն 49.8-10 եւայլն), եւ թէ՛ Սատանային (Հմմտ Ա. Պտ 5.8): Հարկաւ կը յիշենք ինչ որ Պօղոս առաքեալ սուտ առաքեալներու կապակցութեամբ կ'ըսէ. «Սատանան ինքն ալ լուսաւոր հրեշտակի կերպարանքով կը ներկայանայ» (Բ. Կր 11.14): Եւ ատիկա մեզի ցոյց կու տայ անոր նկարագիրը եւ ստութեան հայր ըլլալը (ՅՃ 8.44), որով կը փորձէ Քրիստոսի կեղծ նմանութիւնը իր վրայ առնել՝ ճշմարիտ հաւատացեալները մոլորեցնելու համար (տե՛ս նաեւ Յյտ 6.2-ին եւ 13.11-ին բացատրութիւնները):

Այս երկրորդ բացատրութիւնը որդեգրելու պարագային, Քրիստոսի խոստումը կը հասկցուի իբրեւ կատարեալ վստահութիւն մը կամ ապահովութիւն մը, որ կը տրուի հաւատացեալներուն, թէ իրենք պէտք չունին սարսափելու Սատանայէն, որուն վրայ Քրիստոս իրենց փոխարէն յաղթանակ տարաւ եւ իր յաղթական երթին մասնակից կը դարձնէ մեզ, տալով վստահութիւնը՝ որ եթէ հաւատքի իմաստութեամբ ապրինք, բարի գործերով առատանանք, եւ չար

գործերէն հեռու մնալով անմեղադրելի ըլլանք՝ Աստուած շուտով մեր ոտքերուն տակ պիտի խորտակէ Սատանան (Հռ 16.20):

Գ. ԳԼՈՒԽ

Նամակ Սարդիկէի Եկեղեցիին (3.1-6)

Սարդիկէն Լիդիա նահանգին գեղեցիկ մայրաքաղաքն էր, քրիստոնէական առաջին դարուն սկիզբը՝ 17 թուականին երկրաշարժով մը ավերուած եւ կարճ ժամանակ մը ետք վերաշինուած: Վաճառականական մեծ ճամբու վրայ, հարուստ քաղաք մը եղած է, եւ ունեցած իր թատրոնն ու կրկեսը, ինչպէս նաեւ Դեմետր չաստուծոյն նուիրուած տաճարը՝ Ք. Ա. 6-րդ դարէն: Իսկ բնակիչները ճանչցուած էին իրենց անառակութեամբ: Այժմ անոր ավերակներուն վրայ գիւղ մը միայն կայ, Սարդ-Մուսթաֆա անունով:

«Այսպէ՛ս կ'ըսէ ան՝ որ Աստուծոյ հօթը Հոգիները եւ հօթը աստղերը ունի» (Հմր 1): Տե՛ս 1.4 եւ 1.16 եւ բացատրութիւնը: Այս տիտղոսը շատ կարեւոր ու խօսուէն է Քրիստոսի համար:

2.7-ին մէջ մատնանշեցինք, որ Ս. Հոգին շատ յատկանշականօրէն կը կոչուի նաեւ «Քրիստոսի Հոգին» (Հռ 8.9: Փլպ 1.19: Ա. Պտ 1.10-11): Նոր Կտակարանին մէջ ուրիշ տեղեր անիկա կը կոչուի նաեւ «Որդիին Հոգին» (Գղ 4.6), կամ «Յիսուսի Հոգին» (Գրծ 16.7), կամ «Յիսուս Քրիստոսի Հոգին» (Փլպ 1.19), կամ «Տիրոջ Հոգին» (Գրծ 5.9, Բ. Կր 3.17-18: Հմմտ Դտ 3.10, 6.34, 11.29: Առ 6.16: Եւ 11.2, 34.16, 63.14: Եզ 11.5: Մք 3.8 եւ այլն), որոնք բոլորն ալ նոյն բանը կ'արտայայտեն: Արդ, մենք գիտենք, որ Աստուածաշունչը առհասարակ Ս. Հոգին կը ճանչնայ իբրեւ «Աստուծոյ Հոգին» (տե՛ս, օրինակ, Մն 1.2: Ելք 31.3: Թւ 24.2: Յոբ 27.3, 33.4 եւ այլն: Մտ 3.16, 12.28: Հռ 8.9 եւ 14: Ա. Կր 2.10-11 եւ այլն), կամ «Հօրը Հոգին» (Մտ 10.20): Ի՞նչ ցոյց կու տան այս բոլորը: Այս բացատրութիւնները ցոյց կու տան, թէ Ս. Հոգին ո՛չ միայն Հօր Աստուծոյ Հոգին է, այլ նաեւ Որդիին, այսինքն Քրիստոսի Հոգին, եւ Հօրմէն ու Որդիէն անբաժան կը ներկայանայ, գործունէութեան կատարեալ նոյնութեամբ մը, որ ինքնին ցոյց կու

տայ անոնց էութեան նոյնութիւնը եւ փոխադարձ կապը, որ աւելի ճիշդ՝ փոխադարձ պատկանելիութիւնն է: Ատիկա անառարկելիօրէն մեզի կ'ըսէ, թէ Որդին եւ Ս. Հոգին իրենք Հօրը հետ միասին նոյն եւ մէկ աստուածութիւնը կը ներկայացնեն, եւ թէ իր աստուածային բնութեան մէջ Ս. Հոգին Որդիէն անբաժան է: Այս սերտ, բնութենական միութիւնն է, որ առաջին հերթին պատկերաւոր ձեւով կ'արտայայտուի Քրիստոսի այս տիտղոսի առաջին բաժինին մէջ:

Երկրորդ, եկեղեցին Աստուծոյ ծնունդը եւ Աստուծոյ տաճարն է, եւ Ս. Հոգիին ներգործութեան վայրը: Հոն է, որ Ս. Հոգին կը գործէ, պարզեւելով իր շնորհները իրենց ամբողջութեանը մէջ: Իսկ Ս. Հոգիին բաշխումը կամ պարզեւումը Քրիստոսի ձեռքն է, ինչպէս Քրիստոսի ձեռքին մէջ են բոլոր եկեղեցիները:

Տիտղոսին երկրորդ բաժինը «եօթը հրեշտակներ» բացատրութեամբ կ'անկարկէ եօթը եկեղեցիներու առաջնորդներուն, եւ անգամ մը եւս կ'արտայայտէ այն՝ ինչ որ ըսինք արդէն, թէ Քրիստոս ինք իր եկեղեցիին կը ներկայանայ իբր անոր Քահանայապետը եւ Թագաւորն ու Դատաւորը. ան եկեղեցիներուն բացարձակ Տէրն է, իշխանութիւն ունի հաստատելու կամ իրենց տեղէն շարժելու, այսինքն պահելու կամ ջնջելու զանոնք:

Որոշապէս վերոյիշեալ տիտղոսը առնչուած է նամակին բովանդակութեան, որ Սարգիկէի եկեղեցիին կը ներկայանայ շատ խիստ յանդիմանութեամբ եւ ազդարարութեամբ մը: Անիկա իր հաւատքին մէջ մեռած է, որովհետեւ պարպուած է Աստուծոյ եւ Քրիստոսի Ս. Հոգիէն: Ս. Հոգին ինքն է եկեղեցւոյ կեանքն ու կենդանութիւնը, իսկ անոր բացակայութիւնը մահ է ու մեռելութիւն, այն վիճակը՝ որուն մէջ է Սարգիկէի եկեղեցին: Եւ եթէ չապաշխարէ՝ Քրիստոս անականալօրէն կու գայ իր ալ ճրագարանը իր տեղէն շարժելու:

«Գիտեմ քու գործերդ, եւ գիտեմ՝ որ միայն անունով ողջ ես, բայց իրականութեան մէջ մեռած ես» (նոյն): Աստուած գիտէ մեր բոլոր գործերը: Քրիստոս լաւապէս կը ճանչնայ եկեղեցիները եւ անոնց գործերը, որոնք կրնան դրական ու գովելի ըլլալ, կամ ժխտական եւ դատապարտելի: Սարգիկէի եկեղեցիին ուղղուած գովասանք չկայ,

այլ միայն դժգոհութիւն: «...միայն անուենով ողջ ես»: Քրիստոսի անուենը կը կրէ, աշխարհին կը ներկայանայ իբրեւ Քրիստոսի հետեւորդ եւ անով նոր կեանք ու կենդանութիւն ստացած, բայց ատիկա երեւոյթ է միայն. իրականին մէջ ան մեռած է: Ի՞նչ է մեռելութիւնը, եթէ ոչ՝ հաւատքի արտայայտութիւն եղող գործերու պակաս: «...ինչպէս մարմինը առանց հոգիի մեռած է, այնպէս ալ հաւատքը առանց գործերու մեռած է» (Յկ 3.26): Քրիստոսի հանդէպ իր հաւատքը մեռած է, քանի համապատասխան գործերով չ'արտայայտուիր. մինչդեռ հաւատքին կենդանութեան նշանը գործերն են:

«Արթուն եղիր եւ զօրացո՛ւր մնացեալ անդամներդ, նախքան անոնց մեռելը» (Հմր 2): Առաջին ընդհանուր դժգոհութենէն ետք այժմ խօսքը կը մասնաւորէ, լսելու համար՝ թէ «մեռած» մեծամասնութեան կողքին դեռ հաւատքով կենդանի փոքրամասնութիւն մը կայ, որ նոյն մեռելութեան մէջ կրնայ սուղուիլ, եթէ եկեղեցւոյ առաջնորդը չ'արթննայ եւ հոգեւոր արթնութեան ճիգ չ'թափէ:

«...որովհետեւ կը տեսնեմ որ գործերդ կատարեալ չեն Աստուծոյ աչքին» (նոյն): Եկեղեցին հաւատքի այն համայնքն է, որ առաջին հերթին լսողն է Աստուծոյ կոչին եւ անոր Օրէնքին, պատգամներուն ու խոստումներուն: Լսելուն կը յաջորդէ երկրորդ քայլը, որ ընդունիլն է: Իսրայէլ լսեց, չհաւատաց (Հմմտ Հռ 10. 19–21): Եկեղեցին լսեց եւ հաւատաց, այսինքն ընդունեց: Հաւատաց եւ ընդունեց մասնաւորաբար Քրիստոսի խօսքերը, պատուիրաններն ու խոստումները, որոնք իրեն փոխանցուեցան կամ աւանդուեցան բերանացի կերպով: Պօղոս առաքեալ զանոնք կը կոչէ «աւանդ» (Հմմտ Ա. Տմ 6.20: Բ. Տմ 1.14): Եկեղեցին այդ աւանդը, այսինքն՝ հաւատքի ճշմարտութիւնները ստացաւ եւ ամուր պահեց, մինչեւ անոնց զրի առնուիլը, եւ նոյնիսկ անկէ ետք ալ, որովհետեւ ամէն ինչ զրի չառնուեցաւ, շատ բան մնաց բերանացի, եւ կազմեց եկեղեցւոյ աւանդութիւնը՝ առաքեալներէն ժառանգուած:

Եկեղեցին պարտականութիւն ունի իրեն տրուած աւանդը պահելու, ինչպէս նոյն պարտաւորութիւնը ունի իւրաքանչիւր քրիստոնեայ: Պահել՝ չի՝ նշանակեր զայն թանգարանի մէջ դնել կամ՝ Յիսուսի քանքարներու առակին անպէտ ու ծոյլ ծառային պէս՝

ծրարեւել եւ հողին մէջ թաղել (Մտ 25.24-25), այլ խօսքով, չի՛ նշանակեր՝ բարեխիղճ կերպով պահպանել զայն, առանց սակայն կեանքին խառնելու: Այլ՝ կը նշանակէ զայն մեր մտքին ու սրտին մէջ առնել եւ անով ղեկավարուիլ եւ առաջնորդուիլ: Կեանքի չվերածուած պատուիրանները մեռած են, անիմաստ եւ անօգուտ. մինչդեռ կեանքի վերածուելու պարագային կը դառնան հաւատքի կենսունակութիւն եւ կեանքի իմաստալից տնտեսութիւն մը՝ Աստուծոյ եւ մարդոց ծառայութեան դրուած: Իսկ այդպիսի կեանք մը դէպի Աստուած դարձած կեանքն է:

Արդ, ի՞նչ է «ապաշխարութիւն»ը, եթէ ոչ՝ նոյնինքն դէպի Աստուած դարձած կեանքը, չարէն հրաժարումը եւ ամբողջական հետեւորդութիւն մը բարիին. կեանք մը՝ Քրիստոսի անապական արիւնովը գնուած, վերանորոգուած ու սրբուած, Հօր Աստուծոյ ընծայուած, եւ Ս. Հոգիի առաջնորդութեան տակ դրուած, եւ մնայուն հոգեւոր արթնութեամբ յատկանշուած: Այդպիսին էր Սարգիկէի եկեղեցին, երբ Քրիստոսով քալել սկսաւ. հաւատարիմ էր իր լսած Աւետարանին եւ հոգեւին փարած՝ իր ընդունած ճշմարիտ աւանդին: Բայց հիմա մեռելութեան եզրին է արդէն, եթէ ամբողջական ետդարձ մը չկատարէ մահուան ճամբայէն, ուր գինք կը տանի աշխարհը իր հրապոյրներով եւ իր հրամցուցած թմրութեան գինիով:

«Յիշէ՛ ինչ որ լսեցիր եւ ընդունեցիր. պահէ՛ զանոնք եւ ապաշխարէ՛: Եթէ արթուն չմնաս՝ գողի պէս պիտի դամ եւ ո՛ր մէկ ժամուն քեզի գալս պիտի չիմանաս» (Հմբ 3): Սարգիկէն կորսնցուցեր է հոգեւոր կեանքի մէջ արթնութիւնը: Ուստի, Քրիստոս կ'ազդարարէ եւ կը յիշեցնէ Աստուծոյ թէ՛ քաղցրութիւնը եւ թէ՛ կարծրութիւնը, ինչ որ Պօղոս առաքեալ պիտի ըսէր ուրիշ բառերով. «Տե՛ս թէ ո՛րքան բարի է Աստուած եւ խիստ՝ միաժամանակ: Խիստ է հաւատքի մէջ կործանածներուն հանդէպ, եւ բարի՝ քեզի հանդէպ, պայմանաւ որ շարունակես անոր բարութեան արժանի մնալ» (Հռ 11.22): Իսկ «անոր բարութեան արժանի մնալ»՝ կը նշանակէ միշտ արթուն մնալ եւ անոր կամքին համաձայն՝ ապրիլ արգարութեան, սրբութեան, սիրոյ, նուիրումի եւ ծառայութեան կեանք մը: Արարիչին հանդէպ բնական յարգանքը եւ Փրկիչին հանդէպ ինքնարուխ երախտագիտութիւնը միայն այդպիսի

կեանք մը կրնան թելադրել, մինչդեռ ապականած, ինքնակեղրոն եւ անտարբեր կեանք մը արհամարհանք է Աստուծոյ հանդէպ: Ուստի քուենով պէտք է տարուիլ, այլ՝ արթուն եւ պատրաստ հսկել, որովհետեւ Տիրոջ գալուստը անակնկալ պիտի ըլլայ, գողի մը գալուն պէս, որուն ո՛չ օրը եւ ո՛չ ժամը գիտենք (Մտ 24.42-43:Ա. Թս 5.2: Բ. Պա 3.10):

Անսպասելի այս գալուստը միայն երկրորդ գալուստը է, հարկաւ: Ակնարկութիւնը կրնայ նաեւ վերաբերիլ մահուան, որ որեւէ պահու կրնայ մարդուս վրայ հասնիլ եւ զայն դնել անակնկալի դիմաց, մեզմէ առնելով մեզի տրուած պատեհութեան ժամանակը: Այն ատեն, եթէ պատրաստուած ենք գալուստին, այլ խօսքով՝ եթէ պահած ենք մեզի տրուած հաւատքի եւ պատուիրաններու աւանդը եւ զայն արդիւնաւորած ենք մեր կեանքին մէջ, ապա գալուստը՝ մեզի միայն հանդիստ կրնայ խոստանալ եւ միայն մխիթարութիւն կրնայ բերել մեր ներկայ տաժանալից կեանքէն ետքը. իսկ եթէ անպատրաստ կերպով դիմաւորենք այդ պահը, անիկա մեզ կը դնէ առաւել դատաստանի դիմաց:

«Բայց Սարգիկէի մէջ քիչ թիւով մարդիկ կան, որոնք իրենց հագուստները չաղտոտեցին. անոնք ինծի հետ պիտի չըջին ճերմակ հագուստներով, որովհետեւ արժանի են» (Հմր 4): Բարեբախտաբար կան նաեւ սակաւաթիւ հաւատացեալներ, որոնք պահած են իրենց արթնութիւնը եւ իրենց անձերուն սրբութիւնը: Անոնք «իրենց հագուստները չաղտոտեցին». իսկ հագուստը նկարագրի կը խորհրդանշէ: Նկարագրի այս անարատութիւնը ցուցանիչն է ճշմարիտ հաւատքին եւ անկեղծ բարեպաշտութեան: «Հօր Աստուծոյ համար անկեղծ եւ իսկական բարեպաշտութիւնը (...) աշխարհի մէջ ապրելով հանդերձ՝ ինքզինք անարատ պահելն է» (Յկ 1.27): Անոնք որոնք հաւածանքներու կամ աշխարհէն եկող ամէն տեսակ նեղութիւններու ենթարկուելով հանդերձ նկարագրով մաքուր մնացին՝ «ճերմակ հագուստ» պիտի ունենան, որ վկայութիւնն է իրենց արդարութեան եւ սրբութեան, իրենց ցուցաբերած առաքինութիւններուն եւ փրկուած ըլլալուն (Հմտ Թյտ 3.18, 4.4, 6.11, 7.9 եւ 13, 19.14): Անոնք պիտի վայելեն բացառիկ առանձնաշնորհումը

Քրիստոսի հետ ըլլալու յաւիտեան եւ անոր հետ շրջելու (տե՛ս Յտ 7.13-17, 14.1-5):

«Ով որ յաղթանակէ՝ այսպէս ճերմակ պիտի հագնի» (Հմբ 5): Չարին ու չարիքներուն դէմ մղուող պայքարին մէջ հաւատքը պահող եւ համբերատարութիւն ու տոկուն առաքինութիւն ցուցաբերող անձերը պիտի ստանան «արդարութեան պսակը» (Հմմտ Բ. Տմ 4.8), որուն խորհրդանշն է ճերմակ հագնիլը: Բայց ճերմակը միայն արդարութեան, սրբութեան ու փրկութեան արտայայտիչ չէ, անիկա նաեւ խորհրդանշն է փառաւորութեան կամ փառքի: Քրիստոսով յաղթանակողը Աստուծոյ փառքին հաղորդակից պիտի դառնայ, եւ երկինքի արքայութեան մէջ արեգակի պէս պիտի փայլի (Մտ 13.43):

Առաջին խոստումին անմիջապէս կը յաջորդէ երկրորդը.

«...եւ անոր անունը պիտի չջնջեմ կեանքի գիրքէն» (նոյն): Այս բացատրութիւնը խորքին մէջ կը նշանակէ, թէ յաղթողը յաւիտենական կեանք պիտի ունենայ, որովհետեւ «կեանքի գիրք» հասկացողութիւնը անպայմանօրէն տոմարական հասկացողութիւն մը չէ, որուն մէջ մեր անունները տառացիօրէն կ'արձանագրուին: Ատիկա պարզապէս կը թելադրէ, որ մենք Աստուծոյ յիշողութեան մէջ դրոշմուած պիտի ըլլանք: Աստուած չի մոռնար իրենները եւ երբեք պիտի չմոռնայ անոնք՝ որոնք իրեն հաւատարիմ մնացած են եւ այդ հաւատարմութեան համար այս կեանքի մէջ ամէն տեսակի նեղութիւն՝ յանձն առած: Աստուած անպայմանօրէն պիտի պահէ զանոնք եւ վարձատրէ, եւ անոնք Աստուծմէ անբաժան պիտի ըլլան: Բարի Հովիւն է, որ կը խօսի, ըսելու համար՝ թէ ինք կը ճանչնայ իրենները եւ կը ճանչցուի անոնցմէ, եւ յաւիտենական կեանքը կ'ու տայ անոնց (տե՛ս ԹՀ 10.14):

Իսկ երկրորդ խոստումին կը յաջորդէ երրորդը.

«...եւ ես Հօրս եւ անոր հրեշտակներուն դիմաց զայն ինծի հետեւորդ պիտի դառանիմ» (նոյն): Այս խօսքերը առանձնաշնորհումին վրայ՝ կու գան նոր առանձնաշնորհում մը տալու, որ Յովհաննէս առաքեալի ժամանակակից քրիստոնեաներուն, ինչպէս բոլոր դարերու հաւատացեալներուն համար մեծագոյն մխիթարութիւնն ու քաջալերանքն են: Ատիկա կրկնութիւնն է նոյն այն խոստումին, որ Քրիստոս տուաւ

իր աշակերտներուն եւ բոլոր անոնց, որոնք իրենց կեանքով զինք կը դաւանին. «Ով որ մարդոց առջեւ դաւանի, թէ ինձի կը հետեւի, ես ալ զայն ինձի հետեւորդ պիտի դաւանիմ իմ Հօրս դիմաց, որ երկինքի մէջ է» (Մտ 10.32: Հմմտ Ղկ 9.26): Այս դաւանութիւնը, որ ուրիշ խօսքով Քրիստոսի վկայութիւնն է մեր մասին, իրեն հաւատացողներուն մասին, մեր դիմաց կը բանայ Վերջին Դատաստանի պատկերը, բայց ամբողջութեամբ հեռու անոր դատապարտողական նկարագրէն. ընդհակառակը, նոյնիսկ Դատաստանի պատկերը հաճելի եւ գեղեցիկ կը դարձնէ մեր դիմաց, իբրեւ գերագոյն երանութեան, գերագոյն երջանկութեան եւ ուրախութեան այն պահը, երբ Աստուածորդին ի՛նքը բարի վկայութիւնը պիտի տայ երկրի վրայ իրեն վկայութիւն տուողներուն մասին: Եւ եթէ մարդոց կողմէ գովասանքն ու դրուատիքը, այսինքն՝ մարդոց վկայութիւնը մեզի համար կարեւոր են, եւ կեանքի մէջ ամէնքս ալ առաւել կամ նուազ կը փնտռենք ատիկա, (որքան ալ փախչինք երբեմն անոնցմէ), որովհետեւ անոնք մեզի համար գոհունակութեան, մխիթարութեան, սրտապնդումի աղբիւր կ'ըլլան, ինչպիսի՜ գերազանց մխիթարութիւն եւ երանութիւն պիտի ըլլայ՝ Աստուծոյ բերնով տրուած դրուատիքը եւ վկայութիւնը, որուն իբրեւ կնքում՝ Քրիստոս պիտի ըսէ, «Եկէ՛ք, Հօրս կողմէ օրհնեալներ, եւ ժառանգեցէ՛ք այն արքայութիւնը, որ ձեզի համար աշխարհի սկիզբէն պատրաստուած է» (Մտ 25.34):

Նանակ Ֆիլատելֆիայի Եկեղեցիին (3.7-13)

Ֆիլիատելֆիա կը նշանակէ «եղբայրասիրութիւն»: Փոքր Ասիայի Լիդիա նահանգին մէկ քաղաքն էր, հիմնադրուած Պերգամոնի Ատտալոս Բ. Ֆիլատելֆոս թագաւորին կողմէ եւ իր անունով, որ կը նշանակէ՝ «եղբայրասէր»: Հելլենիստական մշակոյթի կարեւոր կեդրոն մըն էր: Ք. Ա. 133 թուականէն սկսեալ մաս դարձաւ հռոմէական կայսրութեան: Այսօր կը կոչուի Ալա Շէհիր: Ամենէն գեղեցիկ վկայութիւնը Քրիստոս այս եկեղեցիին է, որ կու տայ: Ո՛չ մէկ դիտողութիւն, ո՛չ մէկ դժգոհութիւն. միայն գովասանք, միայն դրուատիք ունի:

«Այսպէ՛ս կ'ըսէ Սուրբը, ճշմարիտը, ան՝ որ Դաւիթի բանալին ունի. երբ բանայ՝ չկայ մէկը որ գոցէ զայն, եւ երբ գոցէ՝ չկա՛յ մէկը որ բանայ

զայն» (Հմբ 7): Քրիստոսի երեք նոր տիտղոսները ունինք այստեղ, որոնք շատ կարեւոր են. անոր համար, որ առաջին երկուքը Հին Կտակարանին մէջ տրուած են միշտ Աստուծոյ, ինչ որ ցոյց կու տայ Հօրը եւ Որդիին անուններուն նոյնութիւնը: Այսպէս.:

1.- «Սուրբը»: Ասիկա պարզապէս Աստուծոյ տրուած ստորագիւծ մը չէ, այլ Աստուծոյ էութիւնը, Աստուծոյ բուն ինչութիւնը: Աստուած պարզապէս Սուրբ Աստուածը չէ՝ (Հմմտ Ղւ 10.3, 11.44-45, 19.2, 20.7, 21.8: Ա. Թգ 2.2: Սղ 22.3, 99.5 եւ 9: Ես 5.16: Եզ 20.41: Ա. Պտ 1.16), կամ պարզապէս սուրբ անուն ունեցողը չէ՝ (Հմմտ Ղւ 20.3, 22.32: Ա. Մն 16.10 եւ 35: Սղ 33.21, 99.3, 103.1, 105.3, 106.47, 145.21: Եզ 36.23), այլ՝ Սո՛ւրբը, իր բացարձակ առումովը (տե՛ս Սղ 78.41: Ես 1.4, 5.19, եւ 24, 10.17, 29.19, 30.11-12, 40.25, 41.16, 49.7, 54.5, 55.5: Եր 51.5: Ամբ 3.3: Ա. Պտ 1.15): Եւ Եսայիի նշանաւոր տեսիլքին մէջ սերովբէները երեք անգամ «Սուրբ» կը կոչեն Տէրը (Ես 6.3): Նոյն այս անունը կամ տիտղոսը Նոր Կտակարանին մէջ կը տրուի Քրիստոսի (տե՛ս Մր 1.24: Ղկ 1.35: Գրծ 3.14: Հմմտ Գրծ 2.27, 13.35 [Սղ 16.10]), եւ Եսայիով պատկերուած երեքսրբեանն ալ կը վերագրուի Քրիստոսի (տե՛ս Յյտ 4.8 բացատրութիւնը): Ուստի Քրիստոս ինք Սո՛ւրբն է, «Սուրբը եւ արդարը», ինչպէս պիտի ըսէր Պետրոս առաքեալ (Գրծ 3.14), «Սուրբը եւ Ճշմարիտը», ինչպէս ինք կը բնութագրէ ինքզինք (Հմմտ Յյտ 6.10):

2.- «Ճշմարիտը»: Այս մէկը եւս Հին Կտակարանին մէջ Աստուծոյ տրուած անուն մը կամ տիտղոս մըն է: Ո՛չ միայն անոր խորհուրդները, խօսքերը, պատուիրանները, յայտնութիւնները, դատաստանները, ճամբաները եւ գործերը ճշմարիտ են (Հմմտ Բ. Թգ 7.28: Գ. Թգ 17.24: Սղ 19.7, 119.86: Ես 25.1, 45.19: Ովս 5.9: Տե՛ս նաեւ Յյտ 15.3, 16.7, 19.2), այլ՝ ի՛նքը Ճշմարիտ է (Բ. Մն 15.3: ՅՎ 3.33, 7.28, 8.26, 17.3 Ա. Թս 1.9), եւ բացարձակ Ճշմարիտն է (Հմմտ Ես 65.16): Նոր Կտակարանին մէջ նոյն բաները կը գտնենք Քրիստոսի համար, որ ո՛չ միայն ճշմարիտ է (Մտ 22.16), ճշմարիտ լոյսը (ՅՎ 1.9), ճշմարիտ երկնաւոր Հացը (ՅՎ 6.32), ճշմարիտ Որթատունկը (ՅՎ 15.1), եւ Ճշմարտութիւնը (ՅՎ 14.6), այլ, ինչպէս այս դիրքը մեզի կը յայտնէ, Ճշմարիտ Վկան (Յյտ 3.14, 19.11), եւ մանաւանդ՝ Սուրբ եւ Ճշմարիտ

Տէրը (6.10): Այդ բոլորը արդէն ցոյց կու տան, թէ Քրիստոս ինք ալ իր Հօրը պէս բացարձակ Ճշմարիտն է, ինչպէս հոս կ'ըսուի: Եւ ատիկա անգամ մը եւս զօրեղապէս կը շեշտէ Հօրը եւ Որդիին նոյնութիւնը, համահաւասարութիւնն ու համապատուութիւնը աստուածութեան մէջ: Այս տիտղոսին կապակցութեամբ յատկանշական է Յովհաննէս առաքելի վկայութիւնը նաեւ իր առաջին նամակին մէջ, որուն աւարտին կ'ըսէ. «Եւ գիտենք, թէ Աստուծոյ Որդին եկաւ ու բացաւ մեր միտքերը, որպէսզի ճանչնանք Աստուածը: Մենք միացած ենք ճշմարիտ Աստուծոյ եւ Անոր Որդիին՝ Յիսուս Քրիստոսի: Ա՛ն է ճշմարիտ Աստուածը եւ յաւիտենական կեանքը» (Ա. Յճ 5.20): Յիսուս Քրիստոսի համար պարզ ու յստակ կերպով կ'ըսուի՝ «Ա՛ն է ճշմարիտ Աստուածը»: Հայրն ալ ճշմարիտ Աստուածն է, Որդին ալ ճշմարիտ Աստուածն է, այնպէս ինչպէս Նիկիական Հաւատամքը կ'ըսէ՝ «Աստուած ճշմարիտ՝ յԱստուծոյ ճշմարտէ». ճշմարիտ Աստուծմէն ծնած ճշմարիտ Աստուած է:

3.- «Ան՝ որ Դաւիթի բանալին ունի»: Բանալին ինք լիազօր իշխանութեան եւ իրաւունքի նշանն է. իսկ «երբ բանայ՝ չկա՛յ մէկը որ դոցէ զայն, եւ երբ դոցէ՛ չկա՛յ մէկը որ բանայ զայն» խօսքը աւելի եւս կ'ընդգծէ այդ իշխանութեան բացարձակութիւնը:

Նախ, այս պատկերով Քրիստոս կը յիշեցնէ Հօրմէն ստացած իր բացարձակ իշխանութիւնը (տե՛ս Մտ 28.18), որ միայն երկրի վրայ եւ երկրաւոր հասկացողութեամբ իշխանութիւնը չէ, այլ՝ բացարձակ իշխանութիւնն է ամբողջ արարչութեան վրայ, որուն ստեղծիչն է ան (հմտտ Յճ 1.3 եւ 10: Եփ 3.9: Կղ 1.16: Եբր 1.2: Յյտ 4.11), եւ իշխանութիւնը կեանքին եւ մահուան վրայ, որովհետեւ, ինչպէս տե-սանք, ինքզինք կը ներկայացնէր նաեւ իբրեւ ան՝ որ «Մահուան ու Դժոխքի բանալիները» իր ձեռքին մէջ ունի (տե՛ս 1.18): Կարգ մը յոռնարէն ձեռագիրներ «Դաւիթի բանալին» բացատրութեան փոխարէն ունին «Դժոխքի բանալին» տարընթերցուածը, իսկ որոշ հայկական ձեռագիրներու մէջ կը հանդիպի նաեւ «Դրախտի բանալին» տարընթերցուածը: Քրիստոս իր Ս. Հոգին մեզի վերստին պարգեւելով՝ լայն բացաւ շնորհքներու, այսինքն՝ Ս. Հոգիի պարգեւներուն դուռը, մեր դիմաց բացաւ յաւիտենական կեանքի դուռը եւ Աղամի

մեղանչումով մեր դիմաց փակուած դռխտին դուռը:

Երկրորդ. բանալին գոցելու եւ բանալու իշխանութիւն կը խորհրդանշէ: Աստուածաշունչին մէջ եւ Աստուծոյ խօսքին կապակցութեամբ՝ անիկա կը նշանակէ ժամանակաւորապէս փակելու, «կնքելու» կամ փակ պահելու, եւ կամ՝ յայտնելու, մեկնելու, բացատրելու իրաւունքը կամ իշխանութիւնը, որուն բացարձակ Տէրը Քրիստոս ինքն է (Հմմտ 5.1 եւ բացատրութիւնը), ինքն է որ զայն իր եկեղեցիին կու տայ: Յատկանշական է, որ իր երկրաւոր աւաքելութեան ընթացքին Քրիստոս յաճախ ուղղակի եւ անուղղակի մեկնութիւնը կատարեց Հին Կտակարանին, Օրէնքին, մարգարէութիւններուն, թէ սաղմոսներուն: Իսկ իր յարութենէն ետք վերնատան մէջ անգամ մը եւս անոնց ցոյց տուաւ իր մասին գրուած մարգարէութիւնները եւ տուաւ անոնց մեկնութիւնը, եւ «յետոյ անոնց միտքերը բացաւ, որպէսզի հասկնան Սուրբ գիրքերը» (Ղկ 24.45): Այդ առումով՝ եկեղեցիին համար Հին Կտակարանի բանալին Քրիստոսն է, եւ ով որ զայն չէ ընդունած՝ չի կրնար Հին Կտակարանը հասկնալ (տե՛ս Բ. Կր 3.14-17: Հմմտ Ա. Կր 2.14):

Իսկ Դաւիթի բանալին (Հմմտ Ես 22.22) խորհրդանշէ մըն է Դաւիթի Թագաւորութեան, եւ այդ Թագաւորութեան վրայ բացարձակ իրաւունքին եւ իշխանութեան: Դաւիթի Թագաւորութիւնը պատմութեան մէջ օրինակ մըն էր գալիք ճշմարիտ Թագաւորութեան, որ Քրիստոսինն է դարձեալ:

«Գիտեմ գործերդ: Ահա դիմացդ բանալ տուի գուռը, որ ո՛չ ոք պիտի կրնայ գոցել» (Հմր 8): Քրիստոս Ֆիլատելֆիայի եկեղեցիին գործերուն թուումը չի կատարեր, բայց ուրիշ ձեւով ցոյց կու տայ, որ այդ գործերը միայն գովելի են: Անցեալի գործերէն գոհ ըլլալուն համար է, որ կ'ըսէ՝ «դիմացդ բանալ տուի գուռը...»: «Դուռ մը բանալ» ոճական դարձուածքը կը նշանակէ՝ պատեհութիւն ընծայել, առիթ տալ, յաջողութիւն տալ (Հմմտ Գրծ 14.27: Ա. Կր 16.9: Բ. Կր 2.12: Կղ 4.3): Այս եկեղեցիին հաւատարմութեան փոխարէն, Տէրը յաջողութեան գուռը լայն պիտի բանայ անոր դիմաց, եւ ոեւէ մէկը պիտի չկարենայ արգելք ըլլալ անոր: Այդ յաջողութիւնը կը ներկայացուի 9-րդ համարին մէջ:

«Գիտեմ որ քիչ մը զօրութիւն ունիս. պահած ես խօսքերս եւ չես ուրացած զիս» (նոյն): Ոմանք «քիչ մը զօրութիւն» բացատրութեան մէջ կը փորձեն տեսնել եկեղեցիին թուական տկարութիւնը կամ փոքրութիւնը, այսինքն՝ քիչ հաւատացեալներ ունենալը, եւ կամ հոգեւոր եռանդի կամ աշխոյժի յարաբերական նուազութիւնը, թէպէտ կարծէք այս տուեալը երբեք մեղադրանքի ձեւով չի ներկայանար: Միւս կողմէ, սակայն, ժամանակի կացութեան մէջ, հալածանքներու եւ նեղութեան ժամանակի մը մէջ մեծագոյն առաքինութիւնը կամ առաւելութիւնն է՝ Քրիստոսի խօսքերը պահած ըլլալը, որ կը նշանակէ՝ անոր պատուիրանները պահած ըլլալ եւ Քրիստոսի անունն ու հաւատքը չուրանալ: Ատոր համար ալ Տէրը յատուկ դեր մը կը վերապահէ Ֆիլատելֆիայի եկեղեցիին:

«Ահաւասիկ քեզի պիտի յանձնեմ Սատանային հետեւորդներէն կարգ մը մարդիկ, որոնք իրենք զիրենք հրեայ կը նկատեն, բայց իրականութեան մէջ չեն. անոնք կը ստեն» (Հմր 9): Խօսքը որոշապէս հրեաներու մասին է, որոնք, ինչպէս նախորդ գլխուն մէջ ալ ըսինք, «Սատանայի հետեւորդներ» կոչուած են՝ ո՛չ միայն որովհետեւ զՔրիստոս չեն ընդունիր, այլ նաեւ իրենց ազգակից եւ գրեթէ հաւատակից եղբայրները անխիղճ կերպով հռոմէական կայսրութեան դատաւորներուն ու դահիճներուն ձեռքը կը յանձնեն. այլ խօսքով, ո՛չ միայն եղբայրասիրութիւն ցոյց չեն տար, այլ ընդհակառակը՝ եղբայրատեցութիւն ունին, այնպէս ինչպէս Կայէն իր եղբայրը ասեց եւ սպաննեց: Այնպիսին չի կրնար Աստուծոյ որդին ըլլալ, այլ անպայմանօրէն՝ Սատանայի որդի է եւ Սատանայի հետեւորդ մը (Հմմտ ՅՀ 8.44): Այնպիսիներ հրեայ կը նկատեն իրենք զիրենք, բայց հրեայ չեն, որովհետեւ իրականին մէջ հրեայ կը նշանակէ՝ ճշմարիտ հաւատացեալ, մինչդեռ իրենք այդպիսին չեն. անունով միայն Աստուծոյ հաւատացողներ են, բայց իրականին մէջ չեն (Հռ 2.28-29):

«Այնպէս մը պիտի ընեմ, որ անոնք դան եւ երկրպագեն ոտքերուդ առջեւ, ու դիտնան՝ թէ ես քեզ սիրեցի» (նոյն): Այս խօսքը տառացի իմաստով երկրպագութեան մասին չէ, կամ, ամէն պարագայի, բնաւ պաշտամունքային նշանակութիւն չունի: Պարզապէս կը նշանակէ՝ թէ անոնք պիտի դան եւ հնազանդին անոր, այսինքն՝ հաւանաբար ըսել

կ'ուզուի, թէ ժամանակ պիտի գայ, երբ անոնք անդրադառնան իրենց սխալին, եւ դարձի գան, դիմելով եկեղեցի: Այդ ժամանակը հեռաւորը կամ վախճանականը չէ, այլ ներկան, որ Յովհաննէս առաքեալի օրերէն կը սկսի եւ կը շարունակուի եկեղեցւոյ պատմութեան ամբողջ ընթացքին, եւ կը վերաբերի բոլոր այն հրեաներուն, որոնք կը ճանչնան Յիսուս Քրիստոսը իբրեւ Աստուծոյ Օծեալը, զայն կ'ընդունին իբրեւ Փրկիչ եւ Աստուծոյ Որդի, եւ ճշմարիտ հաւատքը որդեգրելով մուտք կը գործեն եկեղեցի, հնազանդելով Քրիստոսի:

Վերը ըսինք, որ Ֆիլատելֆիայի եկեղեցիին ցուցաբերած հաւատարմութեան համար Տէրը յատուկ դեր մը կը վերապահէ անոր.– թերեւս Ֆիլատելֆիայի եկեղեցին իր կեցողածքով ու վարքադիւծով ի'նք պատճառ պիտի դառնայ այդ հրեաներու դարձին: Այս դերը եթէ կապենք այս եկեղեցիին անունին եւ անոր ունեցած նշանակութեան, խորհրդանշական եւ մեծ ճշմարտութիւն մը կը գտնենք, եւ իւրա–յատուկ մեկնութիւն մը կ'ունենանք:

Ըսինք, որ յունարէնով «Ֆիլատելֆիա» կը նշանակէ եղբայրասիրութիւն: Եթէ Քրիստոս այս եկեղեցիին կ'ըսէ, թէ ինք պատճառ պիտի դառնայ որ Սատանայի հետեւորդներէն շատեր դառնան Քրիստոսի, մենք անունին նշանակութեան հետեւելով կրնանք ըսել, թէ եղբայրասիրութիւնը քրիստոնէական լաւագոյն մէկ վկայութիւնն է աշխարհին տրուած: Երբ Աւետարանի պատգամը եղբայրասիրութեան մէջէն կը տրուի աշխարհին, միշտ ալ պատճառ կ'ըլլայ զրաւչութեան եւ դարձի, որովհետեւ մարդիկ անոր մէջ կը տեսնեն կեանքի վերածուած ճշմարտութիւն մը, որ զօրեղագոյն վկայութիւնը կ'ըլլայ ճշմարտութեան: Պառակտուած եւ կռիւի մէջ եղող եկեղեցիները ի'նչպէս աշխարհին կրնան հրաւէր տալ եւ ըսել՝ Քրիստոսի ճշմարիտ հաւատքը ընդունեցէք, որովհետեւ ա'յս է ճշմարիտ հաւատքը: Մարդիկ անմիջապէս դիտողութիւն պիտի չընեն, եւ պիտի չըսեն՝ ի՞նչ է այդ ճշմարիտ հաւատքը, եթէ երբեք դուք իրարու հետ կը կռուիք, ի՞նչ տեսակ Աստուծոյ հաւատացեալներ էք. եթէ դուք իրար կը դաւանիք իբրեւ Աստուծոյ որդիներ, եւ եթէ Աստուծոյ որդիները իրարու հետ կը կռուին, աւելի լաւ է մենք Աստուծոյ որդի չըլլանք: Մարդիկ Յովհաննէս առաքեալին բառերով

պիտի չպատասխանե՞ն մեզի, ըսելով. «Ով որ կ'ըսէ՝ թէ ինք լոյսի մէջ է, եւ իր եղբայրը կ'ատէ, անիկա տակաւին խաւարի մէջ է», «Ով որ արդարութիւն չի գործեր՝ Աստուծոյ որդի չէ. ով որ իր եղբայրը չի սիրեր՝ նոյնպէս Աստուծոյ որդի չէ», «Այն մարդը որ կ'ըսէ՝ *Պես կը սիրեմ զԱստուած*», բայց իր եղբայրը կ'ատէ, ստախոս մըն է: Ով որ չի սիրեր իր եղբայրը՝ որ կը տեսնէ, ի՞նչպէս կրնայ սիրել զԱստուած՝ որ չի տեսներ» (Ա. ԹՀ 2.9, 3.10, 4.20):

Այո՛, հաւատքի զօրեղագոյն վկայութիւնը՝ կեանքի վկայութիւնն է՝ դրսեւորուած սիրոյ ընդմէջէն: Զուր տեղը չէ, որ Քրիստոս անդադար կրկնեց՝ «Սիրեցէ՛ք իրար», եւ Նոր Կտակարանն ալ, առաքելական նամակներն ալ «Սիրեցէ՛ք իրար» հրահանգը մնայուն կերպով կը կրկնեն, որովհետեւ Քրիստոս կ'ըսէր. «Զեր իրար սիրելով է, որ մարդիկ պիտի գիտնան, թէ դուք իմ աշակերտներս էք» (ԹՀ 13.35): Աստուծոյ եւ Քրիստոսի մասին տրուած լաւագոյն վկայութիւնը եղբայրասիրութիւնն է, եւ եղբայրասիրութիւնն է, որ բոլոր միւս կրօններուն եւ անոնց հետեւորդներուն դիմաց կրնայ լայնօրէն բանալ այն դուռը՝ որ հաւատքի դուռն է, որպէսզի անոնք դան եւ ճանչնան Քրիստոսով եւ Քրիստոսի մէջ պարփակուած ճշմարտութիւնը:

Ֆիլատելֆիայի եկեղեցիին տրուած դերը առանձնաշնորհում մըն է հարկաւ, եւ ատիկա Քրիստոսի յատուկ սիրոյն արտայայտութիւնը պիտի ըլլայ այս եկեղեցիին հանդէպ. «Անոնք պիտի գիտնան, թէ ես քեզ սիրեցի»: Որքան աւելի սիրոյ գործերու կը նուիրուինք, Քրիստոս այնքան աւելի առատօրէն կը զեղու իր սէրը մեր վրայ, եւ այդ սիրոյն վկայութիւնը կու տայ մեր կեանքերուն մէջ: Աստուածային խոստում մըն է ասիկա նաեւ, որուն քաղցր պտուղը կը վայելեն անոնք՝ որ զայն կը փորձեն գործնականացնել իրենց կեանքին մէջ:

«Եւ որովհետեւ պահած ես իմ խօսքս, որով համբերել սորվեցար, ես ալ քեզ պիտի պահեմ այն փորձութեան ժամուն, որ պիտի դայ ամբողջ տիեզերքին վրայ՝ փորձելու համար երկրի երեսին գտնուող բոլոր բնակիչները» (Հմր 10): Երկրորդ խոստում մըն է, որ Քրիստոս կու տայ, եւ այս խոստումը կը վերաբերի կարեւոր ժամանակի մը:

Իր երկրաւոր առաքելութեան վերջին օրերուն, Քրիստոս շատ կարեւոր յայտնութիւններ կատարեց Երուսաղէմի կործանման, ինչպէս նաեւ աշխարհի վախճանին եւ իր երկրորդ գալուստին մասին: Այդ յայտնութիւնները իրենց ամբողջութեանը մէջ կը կոչենք Յայտնութեանական ճառ, խօսուած Զիթենեաց լերան վրայ, իր աշակերտներէն չորսին ներկայութեան (տե՛ս Մտ 24, Մր 13, Ղկ 21): Այդ ճառին մէջ Քրիստոս իր երկրորդ գալուստը անմիջապէս կանխող ժամանակին մասին խօսելով՝ գայն որակեց «մեծ նեղութեան օրեր» կամ «մեծ նեղութեան ժամանակը», որ պիտի գայ ամբողջ աշխարհի վրայ: Այս գիրքը պիտի ներկայացնէ այդ ժամանակը (տե՛ս 9.1-էն սկսեալ):

Ֆիլատելֆիայի եկեղեցիին Քրիստոս կը խոստանայ՝ «քեզ պիտի պահեմ այն փորձութեան ժամուն, որ պիտի գայ ամբողջ տիեզերքին վրայ»: Թէպէտ փորձութիւնը որեւէ ատեն կրնայ գալ անհատին, կամ համայնքի մը, կամ ամբողջ աշխարհին վրայ, բայց այստեղ յստակ է, որ սովորական փորձութեան մասին չէ խօսքը, այլ արտակարգօրէն ծանր փորձութեան մը, որ «տիեզերական» ծաւալ պիտի ունենայ: «... այնպիսի՝ մեծ նեղութեան օրեր պիտի գան, որոնց նմանը աշխարհի ստեղծագործութեան սկիզբէն մինչեւ այսօր չէ պատահած եւ ոչ ալ պիտի պատահի» (Մտ 24.21): Իսկ «տիեզերք» բառը հոս կը նշանակէ ո՛չ թէ մեր աշխարհէն դուրս գտնուող տիեզերական մարմիններու ամբողջութիւնը, այլ՝ մեր աշխարհը, այն ժամանակուան ծանօթ բոլոր երկիրներու ամբողջութիւնը իր ընդհանուր պատկերով, որ պազապէս կը նշանակէ՝ ամբողջ աշխարհը:

Փորձութեան այդ ժամանակը պիտի գայ՝ «փորձելու համար երկրի երեսին գտնուող բոլոր բնակիչները»: Հակառակ իր համայնական երեւոյթին, «երկրի երեսին գտնուող բոլոր բնակիչները» բացատրութիւնը չի՝ վերաբերիր տառացիօրէն աշխարհի բոլոր բնակիչներուն, որոնց մէջ անշուշտ կան նաեւ եկեղեցիները, այլ խօսքով՝ Քրիստոսի հաւատացեալները, կամ Աստուծոյ ընտրեալները: Այդ բացատրութիւնը, իր աննշան տարբերակներով, Յայտնութեան գիրքին մէջ յատուկ կերպով կը գործածուի՝ Աստուծոյ ընդդիմացող չար մարդկութիւնը նշելու համար (տե՛ս նաեւ 1.7, 6.10, 8.13, 11.10,

13.8, 12 եւ 14, 14.6, 17.2 եւ 8): Ատիկա շատ կարեւոր է, գիտնալու համար՝ թէ այստեղ ազդարարուած մեծ նեղութիւնը Աստուծոյ ընտրեալները փորձելու համար չէ՝ որ պիտի դայ, այլ մեղքին եւ անօրէնութեան ծառայողները հարուածելու:

Եթէ ատիկա մէկ կողմէ ճշմարտութիւն մը հաստատելու կամ լուսաբանելու դիտումը ունի, միւս կողմէ կը միտի ապահովութիւն եւ մխիթարութիւն տալու, եւ քաջալերելու Քրիստոսի ապաւինողները, որոնք իրենց Տիրոջ պահպանութեամբ գերծ պիտի մնան այդ մեծ փորձութեան ժամանակին չար աշխարհին վրայ գալիք սոսկալի հարուածներէն: Երանական եւ խաղաղարար խոստում՝ եկեղեցիին, մանաւանդ եղբայրասիրութեան ողջ մնացող եկեղեցիին:

«Ահա շուտով կու գամ. ամո՛ւր պահէ ինչ որ ունի», որպէսզի ունէ մէկը ձեռքէդ չառնէ յաղթանակի պսակը» (Հմր 11): Մենք աշխարհի մտածողութեամբ եւ աշխարհի ժամանակով յաճախ ուշացած կը նկատենք երրորդ այս խոստումը, Տիրոջ գալուստը: Բայց խոստացողը կ'ըսէ՝ թէ պիտի չուշանայ, այլ «շուտով» պիտի ըլլայ այդ գալուստը, թէպէտ անոր ժամն ու ժամանակը մեզմէ ծածկուած կը մնան Աստուծոյ ամենիմաստուն կամքովն ու կարգադրութեամբը: Կարեւորը օրն ու ժամը գիտնալը չէ սակայն, այլ՝ այդ օրուան ու ժամուն պատրաստ ըլլալը: Գողն ու թշնամին անակնկալօրէն կու գան: Նոյնպէս կու գայ հոգիներու գողը եւ թշնամին՝ չարը, մեզ անպատրաստ վիճակով թակարդի մէջ բռնելու եւ կործանելու համար: Եւ թոյլ, անհոգ ու անպատրաստ վիճակը պատճառ կ'ըլլան, որ յանկարծ մեր ձեռքէն առնուի առաքիներութեանց երկարամեայ վաստակը եւ անոր վարձատրութիւնը հանդիսացող յաղթանակի պսակը: Ահա թէ ինչու զգուշութեան եւ զգաստութեան այս կոչը կ'ուղղուի եկեղեցիին:

«Ով որ յաղթանակէ՝ զայն սիւներէն մէկը պիտի ընեմ իմ Աստուծոյ տաճարին մէջ, ուրկէ այլեւս դուրս պիտի չելլէ: Անոր վրայ պիտի գրեմ իմ Աստուծոյ անունը, ինչպէս նաեւ իմ Աստուծոյ քաղաքին անունը, այսինքն՝ Նոր Երուսաղէմ, որ երկինքէն՝ իմ Աստուծոյ մօտէն պիտի իջնէ: Եւ անոր վրայ պիտի գրեմ նաեւ իմ նոր անունս» (Հմր 12): 8-10 համարներուն մէջ երեք խոստումներ տեսանք, իսկ այս միակ

համարին մէջ ունինք չորս խոստումներ՝ յաղթանակողին: Ընդամէնը՝ եօթ խոստումներ, կամ ուրիշ բացատրութեամբ՝ խոստումներու ամբողջութիւնը:

1.- «Զայն սիւներէն մէկը պիտի ընեմ իմ Աստուծոյ տաճարին մէջ, ուրկէ այլեւս դուրս պիտի չելլէ»: Տառական իմաստով՝ ամէն շէնք հարկաւ սիւներու վրայ կը կանգնի եւ սիւնն է, որ իր վրայ կը պահէ շէնքը: Այդ իմաստով որեւէ սիւն չինութեան մը մէջ կարեւորագոյն բաժինն է: Ասոր փոխաբերական առումով, երբ մարդու մը համար ըսենք՝ «մեր հաստատութեան, մեր կազմակերպութեան սիւներէն է», անմիջապէս կը հասկնանք՝ թէ շատ կարեւոր դեր մը կամ պաշտօն մը ունի այնտեղ. առանց իրեն՝ տուեալ հաստատութիւնը իր ներկայ կազմակերպական վիճակին, իր փայլքին, իր ծաղկուն վիճակին մէջ չ'ըլլար: Այստեղ՝ Քրիստոս Յիւստելֆիայի եկեղեցիին եւ այդ եկեղեցիի իւրաքանչիւր հաւատացեալին կը շեշտէ իրենց դերին կենսական կարեւորութիւնը Աստուծոյ ընդհանրական եկեղեցիին մէջ, մանաւանդ իբրեւ եղբայրասիրութիւնը արտայայտող եկեղեցի: Այդ եղբայրասիրութեան վէժին կամ սիւնին վրայ Քրիստոս պիտի բարձրացնէ իր շէնքը: Աստուծոյ տաճարը Քրիստոսի եկեղեցին է, եւ իր եկեղեցիին մէջ այդ դերը Քրիստոս կու տայ կամ կ'ընծայէ այս համայնքին:

Բայց խոստումը միայն երկրաւոր եւ ժամանակաւոր չէ, այլ նաեւ կը վերաբերի յաւիտենական կեանքին: Կը նշանակէ՝ թէ յաղթողը մնայուն կերպով Աստուծոյ ներկայութեան պիտի կանգնի, ինչպէս սիւն մը յաւերժօրէն կը կանգնի տաճարի մը մէջ: Աստուած ի'նքն է տաճարը (տե՛ս 21.22), որուն մէջ սիւն մը ըլլալ՝ կը նշանակէ մնայուն կերպով անոր փառքը տեսնել ու վայելել, այդ փառքին մէջ ըլլալ եւ երկնային բոլոր դասակարգութեանց հետ յաւերժօրէն փառաբանել զայն (Հմտ 4-5 գլուխներուն պատկերացումը):

2.- «Անոր վրայ պիտի գրեմ իմ Աստուծոյ անունը»: Անցեալին ծանօթ սովորութիւն էր որոշ տաճարներու սիւներուն վրայ արձանագրութիւններ պահել, որոնք տաճարին հովանաւորին կամ բարերարներուն անունը կը կրէին: Այսպէս, Եգիպտոսի տաճարներէն շատերու սիւները մեհենագիրներով ծածկուած են: Կափառնաումի մէջ

յայտնաբերուած ժողովարանը երկու այդպիսի սիւներ ունէր՝ ժողովարանին բարերարներուն անուններով: Այս պարագային՝ անձին վրայ գրուելիք անունը նուիրատու եւ բարերար մարդու մը անունը պիտի չըլլայ, այլ նոյնինքն Բարերարին՝ Աստուծոյ անունը, անոր՝ որուն կը պարտինք մեր գոյութիւնն ու կեանքը, եւ որուն կը պարտինք մանաւանդ մեր փրկութիւնը, որ իր անսահման մարդասիրութեամբը զանիկա շնորհեց մեզի: Անշուշտ տառացի հասկացողութեամբ մը չէ՝ որ այս անունը գրուած պիտի ըլլայ յաղթողին վրայ: Ինչպէս Աստուծոյ տաճարին մէջ սիւն մը ըլլալը իրականին մէջ Աստուծոյ անմիջական ներկայութիւնն ու փառքը վայելել կը նշանակէ ըսինք, այնպէս ալ Աստուծոյ անունը վրան գրուած ունենալ՝ կը նշանակէ տաճար մը դառնալ Աստուծոյ տաճարին մէջ (Հմմտ Ա. Կր 3.16-17, 6.19: Բ. Կր 6.16: Եփ 2.21-22: Ա. Պտ 2.5), եւ գլխաւորութեամբ իր մէջ ունենալ (Հմմտ ՅՏ 14.23), այլ խօսքով՝ Աստուծոյ միաւորուած ըլլալ:

3.- «Անոր վրայ պիտի գրեմ նաեւ իմ Աստուծոյ քաղաքին անունը, այսինքն՝ Նոր Երուսաղէմ, որ երկինքէն՝ իմ Աստուծոյ մօտէն պիտի իջնէ»: Աստուծոյ քաղաքը այս պարագային երկրաւոր Երուսաղէմը չէ, այլ երկնաւոր այն քաղաքը՝ որ Աստուած իր հաւատքի զաւակներուն համար պատրաստած է (տե՛ս Եբր 11.16), եւ որ Եբրայեցիներուն նամակին հեղինակը կը կոչէ «կենդանի Աստուծոյ քաղաքը, Նոր Երուսաղէմը» (12.22), որ, ինչպէս այս գիրքը իր աւարտին ցոյց պիտի տայ, երկինքէն պիտի իջնէ՝ հարսի մը պէս զարդարուած իր Փեսային՝ Քրիստոսի համար: Քրիստոնեայ մարդը այս աշխարհի մէջ ապրելով հանդերձ, գիտէ որ ինք «այս աշխարհէն չէ», այսինքն այս աշխարհին չի պատկանիր (Հմմտ ՅՏ 15.19, 17.14 եւ 16), որովհետեւ իր հոգեւոր հայրենիքը երկինքն է (Հմմտ Եբր 11.13-16). այլ խօսքով, այս աշխարհին քաղաքացի չէ, «երկինքի քաղաքացի» է (Փլպ 3.20), «սուրբերուն քաղաքակիցը եւ Աստուծոյ ընտանիքը» (Եփ 2.19): Արդ, ինչպէս որեւէ հայրենիքի բնակիչ իր քաղաքացիութիւնը ցուցնող փաստաթուղթ կամ արձանագրութիւն կ'ունենայ, նոյնպէս ալ յաղթանակողին պիտի տրուի Երկնաւոր Երուսաղէմի քաղաքացիութիւնը: Այս է անոր վրայ Աստուծոյ

քաղաքին անուներն գրուելը:

4.-«Եւ անոր վրայ պիտի գրեմ նաեւ իմ նոր անունս»: Վերջին խոստումը Քրիստոսի անուներն գրուելն է այդ «սիւն»ին վրայ: Մօտաւոր բացատրութիւն մը մենք տեսանք 2.17-ին մէջ: Բայց այստեղ կ'ըսէ՝ «իմ նոր անունս»: Հաւանաբար խօսքը նոր անունի մասին չէ, այլ՝ այն ճշմարիտ ծանօթութեան, որ իրեն հաւատացողները ունին, բայց բացարձակ յստակութեամբ ու վստահութեամբ պիտի ունենան կատարածին, երբ զայն պիտի տեսնեն «դէմ առ դէմ», իր ճշմարիտ փառքին եւ ինքնութեան մէջ (Հմմտ Ա. Կր 13.12): Հրեայ ժողովուրդը Յիսուսը ճանչցաւ միայն մարմնաւորապէս, առաւելագոյնը՝ իբրեւ մարգարէ մը: Քրիստոսի հետեւորդները նախ անոր մէջ ճանչցան Մեսիան, Աստուծոյ Օծեալը եւ աշխարհ զրկած Փրկիչը: Բայց յարութենէն ետք զայն ճանչցան ու դաւանեցան իբրեւ Տէր եւ Աստուած (տե՛ս ԹՅ 20.18: Հմմտ Յտ 21.7 եւ 11): Աշխարհի մտածողութեամբ դատող մարդուն համար միշտ ալ դժուար եղած է ճանչնալ զԱստուած մարմնաւորապէս եկած. այլ խօսքով, երկրի վրայ ապրած ու գործած պատմական անձնաւորութիւն մը ճանչնալ, եւ հաւատալ անոր աստուածութեան, ու զայն դաւանիլ Տէր եւ Աստուած: Քրիստոսի այս ճշմարիտ ինքնութիւնը այս գիրքին մէջ կը յայտնուի նոր անունով մը, կամ նոյն «Տէր» անունին նոր տարազաւորումովը, որ Հօր Աստուծոյ տրուած փառահեղ անունն է՝ Դանիէլի մարգարէութենէն առնուած (Դն 2.47: Հմմտ Ա. Տմ 6.16), եւ որուն պիտի հանդիպինք 17.14-ի եւ 19.16-ի մէջ. «Թագաւոր Թագաւորաց եւ Տէր տէրանց»: Հօր Աստուծոյ տրուած անունին Քրիստոսի եւս տրուելը անգամ մը եւս կը մատնանշէ այն նոյնութիւնը որ կայ Հօրը եւ Որդիին միջեւ՝ ըստ աստուածութեան, ըստ համապատուութեան, փառքի եւ գործունէութեան, իբրեւ մէկ եւ միակ աստուածութիւն:

Նոյն այս գիրքը կը յիշէ Քրիստոսի ուրիշ մէկ անունը, որ կը գտնենք նոյն հեղինակին արձանագրած Աւետարանին սկիզբը եւս. «Անոր անունն է՝ Աստուծոյ Խօսքը», կամ գրաբարեան ձեւով՝ «Բան Աստուծոյ» (Յտ 19.13: Հմմտ ԹՅ 1.1 եւ 14: Ա. ԹՅ 5.7):

Այդ նոր անունը ի՛նչպէս ալ հասկնանք, վերջ ի վերջոյ անիկա անջնջելի կերպով պիտի դրոշմուի յաղթանակողներուն վրայ, որոնք

իրենց կեանքով հաւատարմօրէն Քրիստոսի անունին վկայութիւնը տուին, զայն պահեցին եւ արժեցուցին, եւ ուստի այդ անունով ալ պիտի ճանչցուին թէ՛ երկրի վրայ, թէ՛ երկինքի մէջ (Հմմտ Մտ 10.32: Ղկ 12.8: Հռ 10.9-10: Հմմտ Յյտ 3.5), եւ ատիկա կրելը իրենց համար պիտի ըլլայ մեծագոյն փառքը եւ փառաւորումը:

Նամակ Լաւողիկայի Եկեղեցիին (3.14-22)

Լաւողիկիան Փոքր Ասիայի Փոփոխ Գահանգին մեծ եւ հարուստ մէկ քաղաքն էր, Գալլ գետին վրայ: Նախապէս Ջեսս չաստուածին անունով կը կոչուէր Դիոսպոլիս, բայց երբ Անտիոքոս Բ. քաղաքը ընդարձակեց, զայն վերակոչեց իր կնոջ՝ Լաւողիկիայի անունով: Ք. Ն. 65/66 թուականի երկրաշարժէն կործանեցաւ, բայց անմիջապէս վերաշինուեցաւ Մարկոս Աւրելիոս կայսեր կողմէ: Առաջին դարուն հրեայ մեծ համայնք մը կար այնտեղ, ինչպէս Յովսէփոս Պատմիչ կը վկայէ: Այնտեղի քրիստոնէական եկեղեցիին մասին կը կարդանք Պօղոս առաքնալի Կորնտացիներուն գրած նամակին մէջ (2.1, 4.13-16), ուր նաեւ կը տեսնենք, թէ առաքնալը անոնց ալ ուղղած է նամակ մը, որ մեզի անծանօթ է (թեպէտ կայ նոյնանուն անվանեք նամակ մը): Չորրորդ դարու սկիզբները, շուրջ 314 թուականին այնտեղ եկեղեցական կարեւոր ժողով մը գումարուեցաւ, որուն կանոնները կը պահուին նաեւ մեր եկեղեցւոյ Կանոնագիրքին մէջ: Անցնող դարերուն ծանօթ եղած է Էսկի Հիսար անունով, իսկ ներկայիս կը կոչուի Փամուլ Քալէ: Անցեալին քաղաքը նշանաւոր էր երեք բաներով, որոնք իւրապատուկ կերպով իրենց անդրադարձը ունին այս նամակին մէջ: Անուանի եղած է իբրեւ դրամական գործառնութեանց կեդրոն, երկրորդ՝ իր թշկական դպրոցով, երրորդ՝ իր արտադրած թաւափայլ սեւ բուրգով եւ կերպասագործութեամբ: Քաղաքը միայն ջուրով աղբաւ եղած է:

«Այսպէ՛ս կ'ըսէ Ամէնը, հաւատարիմ եւ ճշմարիտ Վկան, Աստուծոյ ստեղծագործութեան Սկիզբը» (Հմր 14): Այս նամակը եւս մեզի կ'ընծայէ քրիստոսաբանական քանի մը տիտղոսներ, որոնք կարեւոր են: Այս համարը երեք տիտղոսներ կամ անուններ կու տայ:—

1.— «Ամէնը»: *Իւրաքանչիւր քրիստոնեայ՝ եկեղեցւոյ պաշտամունքային կեանքէն զիտէ այս բառը: Անիկա երբայեւէն է, յետոյ Աստուածաշունչին ճամբով անցած՝ յունարէնին եւ միւս լեզուներուն: Իր սովորական գործածութեամբը զայն կը գտնենք առհասարակ*

րակ Աստուծոյ ուղղուած բոլոր մաղթանքներուն, աղօթքներուն, փառաբանութիւններուն եւ հաւատքի խոստովանութիւններուն աւարտին, իբրեւ եզրափակում, որովհետեւ անիկա կը նշանակէ՝ «այո», «հաստատապէս», կամ «թող ըլլայ», եւ կամ՝ «ճշմարիտ է», «ճշմարտապէս», եւ այդ իմաստով՝ ընդհանուր հաւատացեալներուն հաւանութեան դրոշմն է աղօթքներու կամ փառաբանութիւններու աւարտին: Արդ, մեր հատուածին համար ամենէն կարեւորը վերջին՝ «ճշմարիտ», կամ «ճշմարտութիւն» իմաստն է: Գործածութենէն կ'երեւի, որ անիկա հանդէս կու գայ իբրեւ յատուկ անուն կամ տիտղոս, տրուած Քրիստոսի: Այս գործածութիւնը Հին Կտակարանէն կու գայ, ուր եւ 65.16-ին մէջ երկիցս գործածուած կը գտնենք՝ Հօր Աստուծոյ համար. «Որպէսզի երկրի վրայ օրհնուողը Ճշմարիտ (եբրայերէն՝ Ամէն) Աստուծոյ օրհնուի, եւ երկրի վրայ երգում ընողը՝ Ճշմարիտ (եբրայերէն՝ Ամէն) Աստուծոյ երգում ընէ»: Հին Կտակարանին մէջ Հօրը, իսկ Նոր Կտակարանին մէջ Քրիստոսի տրուած անունին նոյնութիւնը հարկաւ կը վկայէ անոնց աստուածային բնութեան նոյնութեան, կամ ուրիշ խօսքով՝ Քրիստոսի աստուածութեան մասին:

2.- «Հաւատարիմ եւ ճշմարիտ Վկան»: Այս տիտղոսը տեսանք եւ անոր մասին խօսեցանք 1.5-ին եւ 3.7-ին մէջ: Իսկ հիմա «Ամէն» անունին կապակցութեամբ ըսինք, որ խորքին մէջ այս երեք տիտղոսներն ալ նոյնն են, կամ երեք տարբեր եղբերով կ'արտայայտեն նոյն ճշմարտութեան երեք տարբեր երեսները:

3.- «Աստուծոյ ստեղծագործութեան սկիզբը»: Վերջին այս բացատրութիւնը յաճախ ծառայած է Քրիստոսի Աստուածութիւնը մերժող աղանդաւորներուն, որոնք անոր մէջ ուզած են տեսնել վկայութիւն մը՝ թէ Քրիստոս Աստուած չէ՛, այլ՝ «արարած» մը, բոլոր արարածներուն առաջինը եւ սկիզբը: Բայց արդեօ՞ք բնագիրը այդպիսի հաստատում մը կ'ընէ Որդիին մասին: Առաջին գլխուն մէջ տեսանք, թէ ինչպէս ան ինքզինք կը կոչէր «Առաջինն ու վերջինը», «Սկիզբն ու Վախճանը» (տես 1.8 եւ 17 եւ բացատրութիւնը): Սկիզբ՝ ոչ թէ յարաբերական իմաստով մը, աշխարհին կամ ստեղծագործութեան յարաբերաբար, ինչպէս կրնայ թուիլ այստեղ, այլ՝

բացարձակ իմաստով սկիզբ մը. այսինքն սկիզբ մը՝ որ իրականին մէջ սկզբնակէտ մը չունի՝, այլ՝ լեզուական բացատրութիւն մըն է մեզի համար, որովհետեւ չունինք ուրիշ եւ աւելի յարմար որեւէ բացատրութիւն: Այսպէս, կ'ըսենք՝ Աստուած սկիզբէն է: Ի՞նչ կը հասկնանք. մինչեւ ժամանակ մը Աստուած չկար եւ յե՞տոյ եղաւ կամ սկսաւ. «սկիզբ»ը հոս ժամանակ ցոյց կու տայ: Ո՛չ. Աստուծոյ գոյութիւնը ժամանակի կապուած չէ եւ ժամանակի հասկացողութենէն դուրս է, բան մը՝ որ մենք դժուար կը պատկերացնենք եւ հետեւաբար դժուար ալ կը հասկնանք: Նոյնն է Որդին Աստուած: Անիկա բացարձակ սկիզբէն է, անժամանակ է եւ անվախճան, եւ Ի՛նքն է ամէն բանի սկիզբը: Եւ ճիշդ այս է «Աստուծոյ ստեղծագործութեան Սկիզբը» բացատրութեան ուղիղ իմաստը:

Արդարեւ, յունարէնի մէջ «սկիզբ» (արխի՛) բառը կը նշանակէ՝ «սկզբնապատճառ»: Այստեղ Քրիստոսի սկիզբին մասին չէ՝ որ կը խօսուի, այլ՝ տիեզերքին, աշխարհին, մարդուն ստեղծագործութեան, որոնց սկիզբը, այսինքն սկզբնապատճառը կամ հեղինակը Որդին Ի՛նքն է, ինչպէս Նոր Կտակարանը ա՛յնքան անգամներ կ'ուսուցանէ մեզի: Յովհաննու աւետարանը Որդիին մասին հաստատելէ ետք՝ թէ «Բանը Աստուած էր», անմիջապէս կ'աւելցնէ. «Անով էր որ Աստուած ամէն ինչ ստեղծեց. առանց անոր ո՛չ մէկ բան ստեղծեց: Կեանքը անով սկիզբ առաւ...: Աշխարհի մէջ էր անիկա, աշխարհը իրմով ստեղծուեցաւ, սակայն աշխարհը զինք չճանչցաւ» (ՅՎ 1.1, 3-4 եւ 10: Հմմտ Եփ 1.9: Կղ 1.16: Եբր 1.2-3):

Բայց տակաւին ասով չի սպառիր այս նախադասութեան իմաստը: «Սկիզբ» (արխի՛) բառը յունարէնի մէջ ուրիշ իմաստներ եւս ունի, եւ այս շրջագիծին մէջ զայն կարելի էր թարգմանել նաեւ՝ «գլուխը» կամ «իշխանը», այսինքն տէրը, իշխողը: Եւ արդարեւ Նոր Կտակարանը բազմիցս կը նշէ, թէ Քրիստոս գլուխն է ամբողջ ստեղծագործութեան, բոլոր արարածներուն (Հմմտ Եփ 1.20-22: Կղ 2.10), եւ եկեղեցիին (Եփ 1.22, 4.15-16: Կղ 1.18, 2.19): Այս իմաստը կապուած է «նոր ստեղծագործութեան» հասկացողութեան: Քրիստոս իր փրկագործութեամբ մարդն ու աշխարհը մեղքի հնութենէն դուրս բերելով նորոգեց եւ նոր ստեղծուած ու նոր մարդ դարձուց, որպէսզի

մենք Աստուծոյ ծառայենք՝ Ս. Հոգիով նորոգուած իբրեւ նոր արարածներ (տե՛ս Հռ 6.4: Բ. Կր 3.17: Եփ 4.24: Կղ 3.10), իսկ այդ նոր ստեղծագործութեան գլուխը, սկիզբը եւ առաջինը դարձեալ Քրիստոս ի՛նք եղաւ, «որպէսզի ինք առաջնութիւնն ունենայ ամէն, ամէն բանի մէջ» (Կղ 1.18):

«Գիտեմ գործերդ, դուն ո՛չ պաղ ես, ո՛չ ալ տաք: Պէտք էր կա՛մ պաղ ըլլայիր եւ կա՛մ տաք: Սակայն դուն գաղջ ես, ո՛չ տաք եւ ո՛չ ալ պաղ, ուստի քեզ բերանէս դուրս պիտի փսխեմ» (Հմր 15-16): Լաւողիկիայի եկեղեցիին գործերուն մէջ Քրիստոս գովելի բան մը չի գտներ, եւ անմիջապէս կ'անցնի իր դժգոհութիւնը արտայայտելու:

Առաջին դժգոհութիւնը այն է, որ յիշեալ եկեղեցիին գործերը «գաղջ» են, ո՛չ տաք, ո՛չ պաղ: Գիտենք, օրինակ, որ տաք ջուրը, մանաւանդ հանքային տաք ջուրը՝ բուժիչ յատկութիւն ունի, բժշկող է: Պաղ ջուրը՝ արթնցնող, գովացնող, թարմացնող, կենդանացնող յատկութիւն ունի: Լաւողիկիայի եկեղեցին կը համեմատուի ջուրի հետ, բայց ո՛չ մէկն է, եւ ոչ ալ միւսը. ո՛չ դարման կը բերէ հոգիով հիւանդացածներուն, ո՛չ ալ հոգիով ծարաւներուն յագեցում եւ գովացում կու տայ: Ուստի անպէտ է Աստուծոյ գործին համար: Գաղջ ջուրը ի՞նչ բանի կը ծառայէ. անիկա բժշկութեան մէջ յաճախ կը գործածուի՝ փսխել տալու համար: Եւ ահա Տէրը նոյն համեմատութիւնը կ'ընէ: Լաւողիկիայի եկեղեցին իր գործերով միայն սրտխառնուք կը պատճառէ, եւ ուստի Քրիստոս զայն իր բերանէն դուրս պիտի փսխէ գաղջ ջուրի պէս:

Շատ գեղեցիկ բացատրութիւն մը կու տայ Ս. Գրիգոր Աստուածաբան հայրապետը, ըսելով՝ թէ իրաւամբ մարդս «պաղ» կ'ըլլայ՝ երբ հաւատքին անհաղորդ է տակաւին, թէպէտ յոյս ունի որ մկրտուելով կը հասնի անոր. իսկ «տաք» կ'ըլլայ՝ երբ վերստին ծնունդով կը կենդանանայ իր հաւատքով: Բայց եթէ յետոյ անտեսէ հաւատքին գործերը, անօգուտ կը դարձնէ ստացած շնորհքը, ո՛չ պաղ կ'ըլլայ եւ ոչ՝ տաք, այլ կը դառնայ ծանրատաղտուկ եւ դարչելի:

«Կ'ըսես՝ թէ “Հարուստ էի եւ աւելի հարստացայ, եւ ո՛չ մէկ բանի կարօտ եմ”. սակայն չես գիտեր՝ թէ դուն ողորմելի մըն ես, խեղճ ու աղքատ, մերկ եւ կոյր» (Հմր 17): Վստահաբար բոլոր Լաւողիկիացիները,

քրիստոնեաներն ալ ներառեալ, հպարտ էին իրենց քաղաքին ունեցած առաւելութիւններով, հարստութեամբ, բժշկական դպրոցով, կերպասագործութեամբ: Եւ այստեղ առաջին արտայայտութիւնը այդ ճշմարտութիւնը կը յայտնէ: Աշխարհի հարստութեամբ եւ ճոխութեամբ պարծենալը օգուտ մը չունի, եթէ ատոնք զԱստուած մոռցնել կու տան մեզի: Հաւատքի ակնոցով դիտուած՝ մարդս փորձութեան ամենէն վտանգաւոր կէտին կը հասնի՝ երբ կը սկսի մտածել եւ ինքն իրեն ըսել՝ ?Որեւէ բանի կարօտ չեմ, ոեւէ մէկուն կարօտ չեմ»: Այնպիսին ինքն իրեն համար իր թագաւորութիւնը կը ստեղծէ եւ ի վերջոյ զԱստուած ալ կ'անտեսէ: Հոգիի կարօտութիւնը սկիզբն է փրկութեան, իսկ անկարօտութիւնը՝ սկիզբը կորուստին: Զուր տեղ չէր, որ Քրիստոս ըսաւ. «Երանի՜ հոգիով աղքատներուն, որովհետեւ անոնցն է երկինքի արքայութիւնը» (Մտ 5.3), եւ զուր տեղ չէր, որ յիշեցուց երկրաւոր հարստութեանց կառչած ըլլալուն վտանգը, որ մեզ կրնայ երկինքի թագաւորութենէն զրկել (Մր 10.23-25): Եւ այստեղ կ'ըսէ, որ աշխարհի չափանիշով Լաւոգիկիայի եկեղեցին կրնայ հարուստ ու փառքի տէր ըլլալ, բայց Աստուծոյ աչքին կը մնայ խեղճ ու ողորմելի, եւ իր ամբողջ ճոխութեանը մէջ՝ մերկ եւ կոյր: Խեղճ ու ողորմելի է, որովհետեւ չի գիտեր թէ ի՞նչ բանի պէտք ունի, չի տեսներ թէ ի՞նչ բանի կարօտ է ինք. եւ որովհետեւ չի գիտեր ու չի տեսներ, կը նշանակէ թէ կոյր է մտքով ու հոգիով, եւ արժանի է արգահատանքի. ողորմելի մըն է: Նոյնպէս մերկ է, որովհետեւ փառաւոր հագուստները չեն մարդուս իսկական զգեստը եւ զարդարանքը, այլ՝ մարդուս նկարագիրը, մաքուր վարքը, առաքինութիւնները, մտաւոր ու հոգեւոր բարեմասնութիւնները, իր ցուցաբերած սէրը, որոնցմէ կամաւորաբար ինքզինք մերկացուցած է ան, եւ ուստի դարձեալ արժանի է խղճացուելու միայն, հակառակ իր ամբողջ պարծանքին:

«Ուստի քեզի հետեւեալ խորհուրդը կու տամ.՝ Կրակէն անցած զուտ ոսկի գնէ ինձմէ, որպէսզի հարստանաս, եւ ճերմակ հագուստներ առ՝ հագնելու համար, որպէսզի մերկութեանդ ամօթը ծածկես: Նաեւ դեղ դիր աչքերուդ, որպէսզի տեսնես» (Հմր 18): Երեք խորհուրդները, որ Քրիստոս կու տայ, կապ ունին այն բաներուն հետ, որոնցմով

գլխաւորաբար կը պարծենար այս քաղաքը: Նոյնինքն այն նիւթական առաւելութիւնները, որ ունէր, հոգեւոր գետնի վրայ կը պակսէին իրեն:

1.- Լաւոդիկիան նշանաւոր էր իր դրամատուներով կամ նիւթական գործառնութիւններով: Հարուստ էր եւ ինքզինք առանձնաշնորհեալ կը նկատէր, ամբողջ աշխարհը իրեն կը նայէր, եւ ինք կը կարծէր թէ որեւէ բանի կարօտ չէ: Բայց Քրիստոս դիտողութիւն կ'ընէ, ըսելով՝ «Կրակէն անցած զուտ ոսկի գնէ ինձմէ, որպէսզի հարստանաս»: Այն դրամը, որով կը խաղար Լաւոդիկիան եւ զոր կը պաշտէ արդի աշխարհը, սկիզբն է գայթակղութեանց եւ մոլութեանց, արմատը եւ մայրն է բոլոր չարիքներուն (Ա. Տմ 6.10: Հմմտ ելք 23.8: Բ. Օր 16.19): Անիկա մարդս չի հարստացներ Աստուծոյ համար: Աստուծոյ քով մթերուող հարստութիւնը՝ միայն ազնիւ նկարագիրը, անբասիր կեանքը եւ բարի գործերը կրնան ըլլալ, որոնք սուղ ձեռք կը բերուին, յաճախ զոհողութեանց գնով, որուն համար հարկ կ'ըլլայ որ ենթական կրակի բովէն անցնի: Այդպիսի նկարագիր մը, կեանք մը եւ բարեգործութեան նուիրում մը՝ չեն կրնար ըլլալ եւ հասկցուիլ առանց հաւատքի, եւ ուստի իսկական հարստութիւնը մեզի աւանդուած ճշմարիտ հաւատքն է, հաւատքի գանձը, որ մենք կը կրենք մեր այս հողեղէն մարմիններուն մէջ՝ «կաւէ անօթներու պէս» (Բ. Կր 4.7): Այդ զուտ, կրակէ անցած ոսկին է, որ պէտք է գնենք, որովհետեւ Աստուծոյ քով միայն անով է, որ կրնանք հարստանալ: Բայց այդ հաւատքը աշխարհէն չէ՝ որ կրնանք գնել. աշխարհի սեղանաւորները այդ գանձը ո՛չ ունին, ո՛չ ալ կրնան տալ. ո՛չ կրնան գնահատել, ո՛չ ալ կրնան պահել: Այդ գանձը միայն Աստուծմէ՝ ճշմարիտ սեղանաւորէն կարելի է գնել, որ զայն «կը ծախէ» կամ կու տայ առանց դրամի (Հմմտ Ես 55.1-2). Քրիստոս՝ մեր Աստուածը ի՛նք է որ զայն կը խոստանայ եւ կու տայ ձրիօրէն, պայմանաւ որ երթանք իրեն եւ ուզենք, ըսելով. «Աւելցո՛ւր մեր հաւատքը» (Ղկ 17.5):

2.- Լաւոդիկիան անուանի էր իր թաւափայլ սեւ բուրգով եւ հիւստածեղէնի գործով: Բայց Քրիստոս կ'ըսէ. - Դուն՝ որ այդքան կը պարծենաս քու կերպաներովդ, որով աշխարհին զգեստեղէն կը

մատակարարես, նայէ՛ դուն քեզի, եւ տես թէ մերկ ես: Մանաւանդ «ճերմակ» հագուստի պէտք ունիս: Ա՛յնքան աշխարհիկ դարձեր ես քու մտահոգութիւններովդ, որ քու «զգեստ»ներդ ալ քու արտադրած սեւ բուրդիդ գոյնը առեր են: Դուն՝ զՔրիստոս հագած պէտք է ըլլայիր (Հմմտ Հո 13.12: Գղ 3.27), դուն՝ որ Քրիստոսով «նոր մարդ»ը պէտք է հագած ըլլայիր (Եփ 4.24: Կղ 3.10), դուն՝ որ Աստուծոյ սպառազինութիւնը, լոյսի զէնքերը, հաւատքի եւ սիրոյ զէնքերը պէտք էր հագած ըլլայիր (Հո 13.14: Եփ 6.11: Ա. Թս 5.8), դուն՝ որ Աստուծոյ շնորհքներու պատմութեանը վրադ պէտք է ունենայիր, կամաւորաբար հաներ ես զանոնք, եւ Աստուծոյ դիմաց մերկ ես, ո՛րքան ալ աշխարհի աչքին ճոխ զգեստաւորուած երեւիս: Արդ, վերստին եկուր ինծի, - կ'ըսէ Քրիստոս, - եւ «ճերմակ հագուստներ առ՝ հագնելու համար, որպէսզի մերկութեանդ ամօթը ծածկես»: Աստուած մարդս ստեղծած ատեն լուսազարդ շնորհքներով զգեստաւորած էր զայն, բայց մարդը իրեն տրուած պատիւին չզիտակցեցաւ ու կորսնցուց իր ունեցած փառքը, առանց Աստուծոյ շնորհքին՝ զգաց իր «մերկութիւնը» (Հմմտ Մն 3.7): Քրիստոս եկաւ մարդը վերստին զգեստաւորելու իր աստուածաստեղծ փառքի պատմութեանով, եւ դուն սուրբ աւագանէն վերստին ծնունդով այդ պատմութեանը վերստին զգեցար. բայց հիմա կը տեսնեմ որ քու անփութութեամբդ, հաւատքի կեանքիդ հանդէպ նախանձախնդրութեան պակասին հետեւանքով՝ զայն կրկին անգամ մերկացեր ես, եւ ամօթալի մերկութեամբ մը կը ներկայանաս Աստուծոյ: Դարձի՛ր, հրաժարէ՛ հպարտութենէդ ու սին պարծանքներէդ: Հարստութիւնը քեզ կենցաղային թուլութիւններու առաջնորդեր է, սրբազրէ՛ զանոնք, մաքրէ՛ կեանքդ, որովհետեւ Աստուծոյ համար մեր կեանքի զգեստն է կարեւորը, որ պէտք է անարատ «ճերմակ» ըլլայ, Աստուծոյ սրբութեան եւ փառքին իբրեւ արտացոլացումը երկրի վրայ:

3.- Ի վերջոյ՝ Լաւոդիկիան ծանօթ եւ անուանի էր իր բժշկական դպրոցով, որ իր ժամանակին համար անսովոր, բացառիկ երեւոյթ մըն էր, որ իր ընդհանուր նշանակութենէն գատ՝ ունէր նաեւ յատուկ մասնագիտութիւն մը, աչքերու որոշ հիւանդութիւններ բուժող յատուկ դեղ մը, որուն ճիշդ ինչ ըլլալը չենք գիտեր, բայց

որուն մասին պատմական վկայութիւն ունինք: Ամէն կողմէ մարդիկ այնտեղ կ'երթային իրենց աչքերու ցաւին դարման մը ունենալու համար: Եւ ասիկա պարծանք էր լաւողիկիացիներուն համար:

Քրիստոս այս առաւելութիւնը եւս Լաւողիկիայի եկեղեցիին դէմ կը դարձնէ, իր դիտողութիւնը ընելու համար: Դուն, կ'ըսէ, ուրիշներու մարմնաւոր աչքերը բուժելով կը պարծենաս, սակայն դո՛ւն պէտք ունիս քու հոգիիդ աչքերը բանալու: «Դեղ դիր աչքերուդ, որպէսզի տեսնես»: Հիւանդոտ են այդ աչքերը, եւ լաւ չեն տեսներ. ուստի պէտք ունիս դեղ դնելու: Իսկ ի՞նչ է այդ դեղը, եթէ ոչ՝ որդեգրել աշխարհը եւ կեանքը դիտելու եւ դատելու Աստուծոյ հայեացքը եւ չափանիշը: Աշխարհը եւ մեր շրջապատը կարելի է դիտել սովորական մարդու հայեացքով եւ կամ հաւատքի աչքերով, այսինքն՝ Աստուծոյ հայեացքով, նայած թէ մենք ի՛նչպէս կը դիտենք, կը կշռենք կամ կը գնահատենք մեր շրջապատը եւ մեր կեանքը:

Առաջին հերթին, հարստութեամբ պարծեցող համայնք մը կամ անհատ մը ձգտումը ունի ամէն ինչ չափելու եւ արժեւորելու նիւթական արժողութեամբ, դրամով, նիւթական շահով կամ օգուտով: Մինչդեռ մարդուս կեանքը եւ փրկութիւնը կախեալ չեն դրամէն եւ հարստութենէն. սէրը, ազնուութիւնն ու բարութիւնը, առաքինութիւնները, բարեգործութիւնն ու յօժարակամ ծառայութիւնը դրամով պայմանաւոր չեն:

Երկրորդ. աշխարհի խորհողութիւնն ու չափանիշը որդեգրած համայնք մը կամ անհատ մը ինքնաբերաբար նոյն աշխարհին կենցաղակերպը կամ ապրելակերպը կ'որդեգրէ, եւ կ'իյնայ հաւատքին հակասող երեւոյթներու մէջ: Մինչդեռ քրիստոնեան կոչուած է ո՛չ թէ այս աշխարհի մարդոց վարմունքը ընդօրինակելու, այլ՝ նորոգուած միտքով նոր մարդ ըլլալու, իր աշխարհահայեացքը փոխելու եւ նոր աշխարհահայեացք որդեգրելու, որպէսզի Աստուծոյ կամքին կատարողը ըլլայ (հմտ. Հռ 12.2):

Երրորդ. աշխարհային բաներով պարծեցող համայնք մը կամ անհատ մը երկնաւորը կամ աստուածայինը փնտռող մը չէ, կա՛մ զայն չէ ունեցած բնաւ եւ չունի, եւ կամ՝ արդէն իսկ զայն ետին ձգած է ու մոռցած: Մինչդեռ Քրիստոսի կոչուած մարդը աշխարհայինն է, որ իր

ետին պէտք է ձգէ, իր հայեացքը միշտ դարձուցած դէպի առջեւ՝ գալիքին (Հմմտ Փլպ 3.13), եւ ուշադրութիւնը դարձուցած վեր՝ Քրիստոսի եւ երկնաւոր բաներուն (Կղ 3.1-2):

Քրիստոս Լաւոդիկիայի եկեղեցիին կը թելադրէ՝ փոխել իր հայեացքը եւ չափանիշները, բայց ատոր համար անհրաժեշտ է նախ սի՛րտը փոխել, զայն Աստուծոյ ներկայութեան կրակով բռնկեցնել, մաքրել եւ Աստուծոյ բնակարան դարձնել, որպէսզի հոգեւոր մահը նահանջէ եւ Կեանքը գայ մեր սրտի սեղանին բազմելու, մեզի հետ դէմ դիմաց:

Ներածական բաժինին մէջ հաւանական ենթադրեցինք, որ այս գիրքին մէջ յիշատակուած 7 եկեղեցիները 7 տարբեր երեսներ ըլլան եկեղեցւոյ կեանքին մէջ, կամ 7 հանգրուաններ ըլլան եկեղեցւոյ հետագայ պատմութեան մէջ: Արդ, հաւանական է որ այդ 7-րդ հանգրուանը արդէն եկեղեցւոյ պատմութեան ներկայ այն հանգրուանն է, ուր կը գտնուինք մենք՝ 20-րդ դարու աւարտին, մասնաւորաբար երբ նկատի ունենանք, թէ ի՛նչպէս ներկայ ժամանակին մարդկութիւնը իր հայեացքը ուղղած է միայն նիւթական արժէքներու, եւ ամբողջ կեանքը, աշխարհը, մարդիկը եւ նոյնիսկ զԱստուած կամ հաւատքի ճշմարտութիւնները կը փորձէ դատել ո՛չ թէ իրենց յատուկ չափանիշովը կամ արժէքովը, այլ՝ նիւթին յարաբերաբար, ան-միջական շահերու յարաբերաբար, իսկ դրամը այլասերիչ է, ինչպէս կ'ըսէ Բ. Օրէնքի գիրքը, «Կաշառքը իմաստուններուն աչքը կը կուրցնէ, եւ արդարներուն խօսքերը կը թիւրէ» (Բ. Օր 16.19: Հմմտ եւլք 23.8): Եթէ մարդ կարենայ ինքզինք կտրել նիւթէն եւ նիւթը հետապնդելու ցանկութենէն, հաւանաբար կարենայ հասնիլ այնտեղ՝ ուր իսկապէս իր աչքերը բացուին եւ կարենայ ճշմարտութիւնը գնահատել իր եղած ձեւով:

Ներկայ ժամանակը իրօք ճոխութեան ժամանակն է, երբ մարդիկ կը լողան դրամի եւ ամէն բանի առատութեան, նոյնիսկ շռայլութեան մէջ, եւ այդ ճոխութիւնը իրենց մոռցնել կու տայ այն հիմնական կարիքները, որ ունին հոգեւոր գետնի վրայ: Շռայլութիւնը, դիւրակեցութիւնը, զգայարանական դիւրին հաճոյքները մէկ կողմէ, եւ կեանքը թեթեւի առնելու եւ պատա-

խանատուութիւններու տակ չմտնելու բարոյալքիչ կարգախօսներն ու յայտնի թէ ծածուկ քարոզչութիւնը միւս կողմէ, այնպէ՛ս մը կը շփոթեցնեն միտքերը, կը շլացնեն աչքերը եւ կը պղտորեն հայեացքը, որ մարդս կը զժուարանայ տեսնելու ճշմարտութիւնը: Ուստի Լաւոդիկիայի եկեղեցիին ուղղուած Քրիստոսի կոչը՝ «Դեղ դէր աչքերուդ, որպէսզի տեսնես», մեզի համար եւս իր մեծ եւ կարեւոր արժէքը եւ նշանակութիւնը կ'ունենայ:

«Ես իմ սիրած անձերս կը յանդիմանեմ ու կը խրատեմ. ուստի նախանձախնդիր եղիր եւ ապաշխարէ՛» (հմբ 19): Դիտեցինք, որ այս եկեղեցին որեւէ առաւելութիւն չի ներկայացներ, գովելի որեւէ բան չունի, այլ՝ միայն զժողհելի եւ յանդիմանելի կողմեր: Հակառակ այդ իրողութեան, Քրիստոս դարձեալ իր սէրը կը յիշեցնէ: Եւ ասիկա այն ճշմարտութիւնն է, որ յաւերժօրէն Աստուածաշունչ Մատեանը կը յիշեցնէ բոլորիս.– Մէկ կողմէ՝ մարդուն անհաւատարմութիւնը, միւս կողմէ՝ Քրիստոսով յայտնուած Աստուծոյ սէրը, որ պայման չի դնէր եւ նկատի չ'ունենար մարդուն վիճակը, նկատի չ'ունենար մարդուն մտածելակերպը, խորհելակերպը, Աստուծոյ փախուստի մնայուն հոգեբանութիւնը եւ ճիշդը, այլ, ընդհակառակը, կայուն եւ յարատեւ սիրով մը, «հաւատարիմ» սիրով մը կը սիրէ մարդ արարածը, այնպէս՝ ինչպէս Աստուծոյ յաւերժութեան, Աստուծոյ յաւիտենականութեան եւ հաւատարմութեան կը վայելէ:

Հոս նոյն սէրը կը յիշեցնէ՝ անհաւատարիմ եւ արդէն գրեթէ իր հաւատքը կորսնցուցած եկեղեցիի մը: Թէպէտ,– կ'ըսէ,– ես քեզի նեղութիւն ալ կու տամ եւ պիտի՛ տամ, եւ նեղութեան այդ ժամանակը փորձիչ պիտի ըլլայ իսկապէս, բայց նեղութիւնը, խրատը, պատիժը երբեք չեն նշանակեր՝ թէ քեզ չեմ սիրեր. ընդհակառակը աստուծոյ սիրոյ արտայայտութիւնն են: Նոյնը մեզի կը յիշեցնէ առաքեալը Եբրայեցիներուն նամակին մէջ. «Դուք նաեւ մոռցեր էք յորդորը, որ ձեզի ուղղուած է՝ իբրեւ որդիներու.– Որդեա՛կս, մի՛ արհամարհեր Տիրոջ խրատը, եւ մի՛ վհատիր երբ քեզ կը յանդիմանէ. որովհետեւ Տէրը երբ կը խրատէ՝ կը նշանակէ, թէ կը սիրէ քեզ. երբ կը պատժէ՝ կը նշանակէ թէ քեզ իբր զաւակ կ'ընդունի» (Եբր 12.5–6: Հմմտ Առ 3.11–12): Այո՛, Աստուծոյ կողմէ պատիժը սիրոյ պակաս չի՛ նշանակեր:

Տէրը իր սիրածները աւելի ո՛վ կը պատժէ: Եւ եթէ երկրաւոր մեր հայրերը մեզի ժամանակաւոր բարիք մը տալու համար մեզ կը խրատեն, մեր յաւիտենական Հայրը մեզի ամբողջ յաւիտենականութիւն մը պարգեւելու համար այդ խրատը կամ պատիժը պիտի չտա՞յ (հմտ Եբր 12.9-11): Երանի անոր, որ կ'անդրադառնայ եւ կը ճանչնայ՝ թէ իրեն ուղղուած այդ ազդարարութիւնները, հարուածներն ու նեղութիւնները Աստուծոյ սիրոյ արտայայտութիւնն են, ո՛չ թէ տհաճութեան կամ մերժումի իբրեւ նշան, ո՛չ թէ Աստուծոյ կողմէ տեսակ մը քինախնդրութեան կամ վրէժխնդրութեան իբրեւ դրսեւորում, այլ՝ ճիշդ հակառակը՝ Աստուծոյ կողմէ յաւելեալ կոչ մը, որ կրակէն անցնող ոսկիի պէս ըլլանք մենք ալ:

Փաստօրէն այդպէս ալ կ'ըսէ. «նախանձախնդիր եղիր եւ ապաշխարէ՛»: Անտարբերութիւնը մեռելութիւն է, որմէ պէտք է դուրս գայ Լաւողիկիայի եկեղեցին: Աստուած թէ՛ դատապարտութեան վճիռը լսելի կը դարձնէ, եւ թէ՛ միաժամանակ ապաշխարութեան կոչ կ'ուղղէ: Աստուծոյ համար պատիժը չէ՛ վերջնական նպատակը, այլ՝ մեղաւորին դարձը, որքան ատեն որ կայ ատոր հնարաւորութիւնը: Աստուծոյ համար ժամանակաւոր պատիժները չեն՝ կարեւորը. անոնք միջոց մըն են՝ իր ժողովուրդը կամ քրիստոնեայ անհատը առաջնորդելու այն նպատակին, որուն կանչած է, որուն կը հրաւիրէ զայն: Հետեւաբար իբրեւ սիրոյ արտայայտութիւն պէտք է ճանչնալ զանոնք եւ ապաշխարել, դառնալ չար ճամբայէն, վերադառնալ Աստուծոյ:

«Ահա ես դրան առջեւ եմ ու կը բաղխեմ: Եթէ մէկը իմ ձայնս լսէ եւ դուռը բանայ՝ ներս պիտի մտնեմ եւ անոր հետ պիտի ընթրեմ, ան ալ՝ ինծի հետ» (հմր 20): Հնագոյն ժամանակներէն մարդոց սրտին եւ մտքին խօսած դեղեցկագոյն պատկեր մըն է պատկերը Փրկիչին, որ դրան ետին կանգնած՝ պատրաստ կը սպասէ ամէն վայրկեան ներս մտնելու. կը բաւէ որ մենք իր ձայնը լսելու եւ զինք ընդունելու պատրաստակամութիւնը, տրամադրութիւնը արտայայտենք, եւ անիկա անպայմանօրէն ներս պիտի մտնէ:

Ծիշդ է որ նիւթականօրէն, տեսանելիօրէն Քրիստոս մեզի հետ է, կամ մենք զայն մեր Ֆիզիքական աչքերով կրնանք չտեսնել, բայց

անիկա հոգեւորապէս միշտ մեր կողքին է: Դժբախտաբար մե՛նք է որ յաճախ չենք տեսներ Աստուծոյ ներկայութիւնը մեր կողքին, որովհետեւ, ինչպէս քիչ վերը ըսուեցաւ, մեր հայեացքը նիւթով պայմանաւորուած է, ժամանակաւոր տարրերով մշուշուած է. ուստի եւ չենք յաջողիր տեսնել այն ներկայութիւնը, որ կը թախանձէ, կը պահանջէ, նոյնիսկ կը խնդրէ՝ որ մենք անպայմանօրէն դառնանք իրեն, լսենք իր կոչը եւ սեղանակից ըլլանք իրեն, իր արքայութեան: Ամէն օր, եւ օրը օրին, Քրիստոս մեր խղճմտանքին ընդմէջէն իր խօսքը, իր կոչը կ'ուղղէ մեզի՝ մեզ արթնցնելու համար: Անդադար կը բազխէ մեր սրտին դուռը, որպէսզի մենք տեսնենք մեր սխալը եւ այդ սխալէն նաեւ ետ դառնանք: Պատահական չէ, որ Հին եւ Նոր Կտակարանները մարդուս ներքին աշխարհին մաքրութիւնը կը կոչեն Պարտի թլփատութիւն?։ բացատրութիւն մը, որ նիւթական իր պատկերացումին տակ կը նշանակէ՝ ներքին բոլոր չար տրամադրութիւնները, չար մտածելակերպը, չար խորհելակերպը, զգալու եղանակը եւ ուրիշներու հանդէպ չար վերաբերումը ամբողջութեամբ մերժել, կտրել եւ նետել, հեռացնել մեր սիրտերէն, եւ մաքրել զայն, Աստուծոյ համար իսկապէս տաճար մը դարձնելու համար: Միայն այդպիսի մաքուր տունի մը կամ տաճարի մը մէջ է, որ Աստուած կը բնակի, եւ Քրիստոս ներս կու գայ՝ մեզի հետ ընթրիք ընելու համար:

Ընթրիք ընելու այս պատկերացումը հարկաւ ոեւէ մէկս նիւթական կերպով չենք հասկնար. բոլորս ալ գիտենք անոր հոգեւոր՝ խորհրդական նշանակութիւնը: Արդ, ի՞նչ կը նշանակէ անիկա: Միասին ընթրիք ընելը Աստուծոյ եւ մարդուն կողմէ փոխադարձ արարք մը կ'ենթադրէ: Աստուծոյ կողմէ, այդ ընթրիքը հրամցնելը մեզի՝ Տիրոջ կողմէ պարգեւուած Աստուծոյ խօսքն է, անոր վայելքը մեզի եւ անոր բերած բոլոր տեսակի բարիքները մեր կեանքին մէջ, որով մեր սովահար հոգիները կը կերակրէ, այնպէս՝ ինչպէս Եսայիի մարգարէութեան մէջ ալ կ'ըսէ. «Ո՛վ բոլոր ծարաւածներ, ջուրերուն եկէք. ո՛վ զրամ չունեցողներ, եկէ՛ք, ծախու առէք ու կերէ՛ք. եկէ՛ք, առանց դրամի, առանց գին վճարելու գինի ու կաթ ծախու առէք» (Ես 55.1): Աստուծոյ ընծայածը ո՛չ մարմնաւոր հաց է, ո՛չ նիւթական ջուր, այլ՝ իր խօսքին մատակարարումն է, իր անմահարար խօսքին հացն ու

ջուրը՝ որպէսզի մեր ներքին հոգեւոր սովը անցընէ, եւ Աստուծոյ փափաքող մեր հոգին եւ սիրտը գտնեն զԱստուած եւ յագեցնան իրմով:

Իսկ հաւատացեալին կողմէ ընծայուածը՝ Աստուծոյ կամքին կատարումն է՝ խոնարհ սրտով եւ ամբողջական հնազանդութեամբ, մնայուն գոհաբանութեամբ, օրհնութեամբ, գոհունակութեամբ, շնորհակալութեամբ եւ աղօթքով, եւ ուրիշներուն ընծայուած սիրոյ անվերապահ ծառայութեամբ: Ասոնք են Աստուծոյ կամեցած ուտելիքը եւ սնունդը իրեն համար, այնպէս ինչպէս Քրիստոս պիտի ըսէր. «Իմ կերակուրս այն է՝ որ գործադրեմ զիս զրկողին կամքը եւ լրումին հասցնեմ անոր գործը» (ՅՃ 4.34): Նոյն բանը ճշմարիտ է թէ՛ մարդուն համար եւ թէ՛ Աստուծոյ: Աստուծոյ կամքը կատարելը եթէ մեզի համար հոգեւոր սնունդ է, նոյնը Աստուծոյ համար մեր կողմէ իրեն հրամցուած ընթրիքն է, մեր կողմէ իրեն հրամցուած անուշահոտ պատարագը եւ սեղանն է, եւ այս պարագային սեղանը կը դառնայ այն իսկական հաղորդութիւնը, երբ մեր Տէրը ինք եւ մենք նոյն սեղանը կը նստինք, նոյն սեղանէն ճաշակելու համար իր հոգեւոր, խորհրդական իմաստով:

«Ով որ յաղթանակէ՝ անոր իրաւունք պիտի տամ նստելու ինծի հետ իմ գահին վրայ, այնպէս՝ ինչպէս ես յաղթեցի եւ բազմեցայ Հօրս հետ իր գահին վրայ» (Հմբ 21): Այստեղ, յաղթանակողին տրուած խոստումն է՝ գահակից ըլլալ իրեն՝ Քրիստոսի, ինչպէս նոյն խոստումը տեսանք 2.26-27-ին մէջ, թեթեւակիօրէն տարբեր բացատրութեամբ մը:

Երբոր մենք աստուծոյ խոստումին եւ հրահանգին կամ պատուիրաններուն լսողը կը մնանք, անպայման նաեւ իրաւունքը կ'ունենանք յաղթանակողներու խումբին մէջ դասուելու, եւ Աստուած կը խոստանայ իր փառքին եւ իր թագաւորութեան մասնակից դարձնել մեզ, որպէսզի ինչպէս ինք յաղթեց աշխարհին՝ մենք ալ աշխարհին յաղթող ըլլանք եւ իրեն պէս բազմինք այն գահին վրայ, որ մեզի պիտի ընծայէ: Իսկ գահ եւ աթոռ հաստատօրէն կը նշանակեն այն անվախճան, յաւիտենական, հանդերձեալ կեանքը եւ այն հանդերձեալ հանգիստը, որ Աստուած կը խոստանայ տալ բոլոր իրեններուն:

Դ. ԳԼՈՒԽ

Ա. և Բ. գլուխներուն մէջ եկեղեցւոյ ներկան, այսինքն՝ մինչեւ վերջին «մեծ նեղութիւն»ը երկարող ժամանակաշրջանը պատկերացնելէ ետք, եւ զալիք նեղութեան ժամանակը («ինչ որ տեղի պիտի ունենայ», 1.19) նկարագրելէ առաջ, այժմ միջանկեալ ձեւով մեզի կ'ընծայուի երկինքի տեսիլքը: Դ. և Ե. գլուխները սփռանալի պատկերով մը մեր առջեւ կը բանան Երկնաւոր Թագաւորին արժանիքը, ցոյց տալու համար. 1.-Աստուծոյ մեծափառութիւնը եւ երկնային պաշտամունքին վեհ պատկերը (Դ. Գլուխ): 2.- Գառնուկին յաղթական պատկերը, անոր իրագործած փրկութեան համար՝ անոր ընծայուած օրհներգութիւնները, եւ փրկագործութեան աստուածային ծրագրին մեզի համար փակ եղող վերջին երեսին՝ վերջնական հանգրուանին սկիզբը, որ կը խորհրդանշուի 7 կնիքներով կնքուած գրեւորով եւ զայն բանալու հրաւերով (Ե. Գլուխ): Այս զոյգ գլուխները տեսակ մը ներածական են յաջորդող Է.-Ի. գլուխներուն, ուր պիտի ներկայացուի վերջին նեղութիւնները կանխող ժամանակը՝ իր յատկանշական երեսներով: Տեսիլքին տարրերէն շատերը մօտաւոր նմանութեամբ կը գտնենք Նաւայի, Եզեկիէլ եւ Դանիէլ մարգարէներու գիրքերուն մէջ:

Աստուծոյ Գահը եւ Երկնային Պաշտամունք (4.1-11)

Այս բաժինը կը բացուի «եւ ահա ասկէ ետք» բացատրութեամբ, որ անցում մը ցոյց կու տայ: Անցում մը՝ **ներկայ ժամանակէն**, այսինքն՝ թէ՛ Յովհաննէս առաքելի ժամանակակից եւ թէ՛ հետագայ դարերու եկեղեցւոյ պատմութեան ներկայ հանգրուանէն, դէպի **վերջին ժամանակը**, այսինքն՝ վախճանական ժամանակները, որոնք երեք հանգրուաններով պիտի տեսնենք. ա.- **վերջին ժամանակը**, կամ՝ **մեծ նեղութիւնը** կանխող ժամանակը: Բ.- **Մեծ նեղութեան ժամանակը** (եօթը տարիներ): Գ.- **Քրիստոսի երկրորդ գալուստը**, որ կ'ընդգրկէ չարին վերջնական յաղթահարումը, մեծ դատաստանը եւ յաւիտեանական կեանքը: Ներկայ գլուխը մեզի կը պատկերացնէ Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ պարզուած աստուածային ծրագրին իրականացած պատկերը.- Աստուած իր ժողովուրդին մէջ, իբրեւ անոր Հայրը եւ Աստուածը, եւ անկա՝ իր որդիներուն ու դուստրերուն ամբողջութիւնը (հմտտ Ելք 29.45: Ղւ 26.12: Եր 31.33, 32.38: Եզ 11.20, 37.27-28: Զբ 8.8: Բ. Կր 6.18: Յյտ 21.3), որ հրեշտակային զօրքերուն միացած եւ անոնց երեւոյթեան փառաբանութեան ձայնակցելով՝ իրենց

Արարիչին յաւերժական փառքը կ'երգեն:

«Եւ ահա ասկէ ետք տեսայ երկինքի մէջ բացուած դուռ մը, եւ փողի հնչիւնին նման ձայնը՝ որ նախապէս լսած էի՝ ինծի հետ կը խօսէր ու կ'ըսէր» (հմբ 1): Թէ երկինքը նիւթական հասկացողութիւն մը չէ եւ հետեւաբար նիւթական իմաստով դուռ չի կրնար ունենալ՝ հասկնալի է բոլորիս: «Դուռ» բացատրութիւնը այս պարագային կը նշէ այն իրողութիւնը, թէ երկնային ոլորտը թէպէտ զոց եւ անթափանցելի կը թուի Աստուծոյ հոգեւոր աշխարհին անհաղորդ մարդոց համար, սակայն ունի հաղորդակցութեան իր «դուռ»ը: Նիւթեղէն զգալի եւ շօշափելի աշխարհը միշտ ալ կապուած է աննիւթական եւ իմանալի աշխարհին հետ, միշտ ալ անցք մը եւ մէկէն միւսը անցնելու կարելիութիւնը կայ: Հին Կտակարանի Ծնունդներու գիրքին մէջ կը պատմուի իր եղբօր՝ Նսաւի զայրոյթէն ու վրէժխնդրութենէն փախչող Յակոբի մասին, որ Բեթէլի մէջ գիշերեց եւ երազին մէջ տեսաւ երկրէն մինչեւ երկինք հասնող սանդուխ մը, որուն վրայէն հրեշտակները կ'ելլէին ու կ'իջնէին, եւ որուն զագաթին կանգնած էր Տէրը ինք: Եւ Յակոբ արթննալէն ետք մտածեց՝ թէ այդ վայրը «երկինքի դուռն է» (Ծն 28:17): Ատով Աստուած կը յայտնէր, թէ ինք աշխարհէն հեռու եւ մարդոցմէ կտրուած չէ, այլ կը հետաքրքրուի եւ կը նախախնամէ զանոնք, եւ փոխադարձաբար՝ զինք փնտռող եւ ճանչնալ ուզողները միշտ ալ Աստուծմէ յայտնութիւն մը պիտի ստանան: Աստուած իր խորհուրդներու վարագոյրը երբեմն երբեմն կը վերցնէ՝ յատուկ յայտնութեան համար: Ս. Ստեփանոս նախասարկաւազը հրէական ատեանին դիմաց իր տուած վկայութեան աւարտին, «Ս. Հոգիով լեցուած, աչքերը երկինք բարձրացուց եւ տեսաւ զԱստուած իր ամբողջ փառքով, ինչպէս նաեւ Յիսուսը՝ Աստուծոյ աջին կանգնած, եւ ըսաւ.՝ Ահա բացուած է երկինքը, եւ կը տեսնեմ Մարդու Որդին որ Աստուծոյ աջին կանգնած է» (Գրծ 7:55-56): Եւ Քրիստոս ինք կանխաւ յայտնած էր իր առաջին աշակերտներուն. «Վստահ եղէք, երկինքը բացուած պիտի տեսնէք, եւ Աստուծոյ հրեշտակները՝ որոնք կ'ելլեն ու կ'իջնեն Մարդու Որդիին վերեւ» (ԹՀ 1:51):

Հոս տեսիլքը նոյնը չէ հարկաւ, բայց նոյնն է կոչողը, որուն

ձայնը փողի հնչիւնին կը նմանցնէ Յովհաննէս առաքեալ (տե՛ս 1.10 եւ բացատրութիւնը):

«–Հո՛ւսել, եւ ես քեզի ցոյց պիտի տամ՝ թէ ասկէ ետք ի՛նչ պիտի պատահի» (նոյն): Ինչպէս Մովսէս Աստուծոյ կողմէ հրաւիրուեցաւ Քորեբ լեռը, «Աստուծոյ լեռը» բարձրանալու, որպէսզի Աստուծոյ Օրէնքին ամբողջութիւնը ստանայ, եւ որպէսզի Աստուած իրեն ցոյց տայ երկնային իրողութիւնները, որոնց նմանը ժամանակաւորապէս պիտի հաստատէր նաեւ երկրի վրայ՝ իր սեփական ժողովուրդին մօքին մէջ զանոնք պատկերելու համար իբրեւ ապագայ իրականութեանց, «գալիք նոր կարգերուն շուքը» (Եբր 10.1), երկնայինին սպասուածով լեցնելու համար զանոնք, այնպէս ալ հիմա Յովհաննէս առաքեալ Աստուծոյ քով կը հրաւիրուի՝ որպէսզի իրեն ցոյց տրուի թէ «ասկէ ետք ի՛նչ պիտի պատահի» (Հմմտ 1.1 եւ 19):

Նոյն այս հրաւերը յաճախակիօրէն կը գտնենք Յայտնութեանական գրականութեան մէջ, ուր տեսանողը առհասարակ «երկինք» կը կանչուի կամ կը վերցուի, որպէսզի աշխարհային–նիւթական իր անմիջական պայմաններէն դուրս գայ, եւ իրեն ցոյց տրուին ըլլալիքները, որոնք երկրաւոր պայմաններու մէջ ան չի՝ կրնար տեսնել:

«Եւ անմիջապէս Հոգին զիս վերացուց» (Հմր 2): Բնագրին մէջ նոյն այն բացատրութիւնն է, որ 1.10–ին մէջ թարգմանուած էր՝ «Ս. Հոգիով լեցուեցայ»: Երկու արտայայտութիւններուն միջեւ տարբերութիւն չկայ, եթէ «վերանալ»ը նիւթական կամ մարմնական իմաստով չհասկնանք, այլ՝ ներքին, հոգեկան: Երբ մարդս Ս. Հոգիով լեցուի, բնականօրէն մտքով եւ հոգիով կը յափշտակուի, կը վերանայ, երկրային մտածողութենէն ու պայմաններէն կը կտրուի եւ հաղորդ կը դառնայ երկնայինին: Իսկ այս վերացումը կամ յափշտակումը կարեւոր է, անոր համար՝ որ կարծէք մենք մեզ երկրաւոր պայմաններուն մէջ յաճախ կը դժուարանանք տեսնել այն, ինչ որ Աստուծոյ կամքը եւ ծրագիրն է: Այստեղ խորհրդանշականօրէն վերանալ, երկրէն վեր բարձրանալ՝ կը նշանակէ դուրս գալ մեր սահմանափակութենէն եւ ըլլալ այն վիճակին մէջ, ուր առանց մեր մօքի տեսողութիւնը խափանող արգելքի՝ մեր դիմաց բացուած պիտի

տեսնենք Աստուծոյ ամբողջ ծրագիրը: Եւ ա՛յդ է, որ կ'ուզէ ցոյց տալ հեղինակը:

«Հոն՝ երկինքին մէջ գահ մը կար, եւ գահին վրայ նստած էր մէկը՝ որուն տեսքը յասպիս եւ սարգիոն թանկագին քարերու փայլքը ունէր» (նոյն): Երկինքի մէջ Աստուծոյ գահին կամ աթոռին յիշատակութիւնը Հին Կտակարանէն եկող եւ անդադար կրկնուած տուեալ մըն է, շեշտելու համար Աստուծոյ տիեզերական թագաւորութիւնը (տե՛ս, օրինակ, Սղ 47.7-8: Հմմտ 45.6, 93.2 եւ այլն): Իսկ գահին վրայ նստողը Հայր Աստուածն է:

Շատ հետքերական է, թերեւս ոմանց համար ալ տարօրինակ, որ տեսանողը՝ Յովհաննէս առաքեալ փոխանակ ուղղակիօրէն ըսելու, թէ գահին վրայ նստողը Աստուած ինքն է, կը նախընտրէ անուղղակի ձեւով մը ըսել՝ «նստած էր մէկը՝ որուն տեսքը» եւ այլն: Ասոր մէջ կայ նախ հեղինակի մը անհատական ոճը, որ այս պարագային յատուկ է Յովհաննէս առաքեալի, ինչպէս իր աւետարանին մէջ ալ բազմիցս կը տեսնենք (տե՛ս, օրինակ, ԹՀ 1.15, 3.13-15 եւ 29-34, 8.24 եւ 28, 18.15-16, 19.26, 20.2, 21.7, 20, 23, 24): Բայց կայ նաեւ մտահոգութիւն մը, որ Հին Կտակարանեան մտածողութեան յատուկ է: Աստուածաշունչը ցոյց կու տայ, թէ Աստուած աննիւթ էութիւնն է, իմանալի, բայց ո՛չ զգալի եւ տեսանելի: Անիկա «անմատչելի լոյսին մէջ կը բնակի», եւ «մարդոցմէ ոչ ոք տեսած է եւ ոչ ոք կրնայ տեսնել» (Ա. Տմ 6.16: Հմմտ Ելք 33.20 եւ այլն): Եւ որովհետեւ կարելի չէ տեսնել, նաեւ կարելի չէ նկարագրել: Ահա թէ ինչու՝ Հին Կտակարանին եւ Յայտնութեանական գրականութեան մէջ յաճախ Աստուած կը պատկերանայ լոյսի փայլատակումով միայն, որ ո՛չ թէ Աստուծոյ էութեան, այլ պարզապէս անոր փառքին նկարագրութիւն մըն է: Արդ, ի՞նչ բանը կրնար աւելի լաւ արտայայտել Անոր ահաւոր ու փայլատակող, բայց միաժամանակ հիանալի եւ սքանչելի փառաւորութիւնը, եթէ ոչ՝ հազուադիւտ, ազնուագոյն քարերու շլացուցիչ եւ դրաւիչ փայլքը (Հմմտ Եզ 1.26-28):

Թանկագին քարերը իրենք՝ երկու բան կ'արտայայտեն միաժամանակ.-

1.- Աստուծոյ էութեան անտեսանելի եւ անթափանցելի ըլ-

լալը: Բայց Աստուած կ'ուզէ ինքզինքը յայտնել մեզի, որուն համար ալ կ'որդեգրէ տեսանելի կերպ մը, նոյնիսկ եթէ այդ տեսանելիութիւնը մասնակի եւ աղօտ պատկերացում մըն է, ինչպէս այս պարագային՝ միայն շողշողումը կամ փայլքն է տարբեր գոյնի քարերու: Այս տեսակի պատկերացում մը հարկաւ թէպէտ աղօտ կերպով, բայց կը փորձէ մեզի բան մը թելադրել, եւ այդ թելադրականութիւնն է մեզի համար կարեւորը:

2.- Այդ քարերուն փայլքն ու գեղեցկութիւնը եւ կարծրութիւնը կը թելադրեն կամ կ'արտայայտեն Աստուծոյ գերազանց վեհութիւնն ու զօրութիւնը, անոր փառքին անճառելի ճառագայթումն ու գեղեցկութիւնը, անոր կատարելութեան ստորագիծներուն անբաւականութիւնն ու անպատմելիութիւնը, անոր նախախնամութեան, մարդասիրութեան եւ իր փրկութեան ծրագրին հաւատարմութեան անշեղ եւ անբեկանելի յաւերժականութիւնը, որոնք մարդկային մտածողութեամբ ու մարդկային մեր լեզուին համար աննկարագրելի կը մնան: Եւ ուր որ լեզուն չի կրնար նկարագրել, խորհրդանշներն ու պատկերները կու գան փոխարինելու:

«Յասպիս եւ սարգիոն»: Հաւանաբար նշանակութենէ զուրկ չէ քարերու այս տեսակներուն յիշատակութիւնը: Յասպիսը կանաչ քար մըն է (թէպէտ ուրիշ գոյն ալ կրնայ ունենալ), իսկ կանաչը դալարութեան, կեանքի եւ կենդանութեան նշան է, որ այստեղ կրնայ խորհրդանշ մը ըլլալ Աստուծոյ յաւերժութեան, մշտակենդանութեան: Սարգիոնը արիւնագոյն կարմիր քար մըն է, որ խորհրդանշ կրնայ ըլլալ Աստուծոյ ահաւորութեան: Առաջինը գինք կը ներկայացնէ իր բուն էութեան մէջ, երկրորդը՝ աշխարհին հետ իր յարաբերութեան մէջ, որ այս գիրքին մէջ մասնաւորաբար անոր Դատաւորի հանգամանքն է, իբրեւ իր ընտրեալներուն «արեան մերձաւորը» եւ ուստի Փրկիչը, որ միեւնոյն ատեն «արեան վրէժխնդիրը» է իր ժողովուրդին՝ եկեղեցւոյ թշնամիներուն դէմ:

«Անոր գահին շուրջ ծիրանի գօտի մը կար՝ զմրուխտի փայլքով» (նոյն): Անցեալին ծիրանի գօտին Աստուծոյ կողմէ՝ Նոյի ցոյց տրուեցաւ իբրեւ նշան մը իր ուխտին՝ թէ անգամ մըն ալ երկիրը պիտի չբնաջնջէ ջրհեղեղով (Ծն 9.12-17), ինչ որ, հետեւաբար, կ'արտա-

յայտէր Աստուծոյ ողորմութիւնը եւ խաղաղութիւնը կամ հաշտութիւնը: Այստեղ նոյնն է իմաստը: Աստուծոյ գահը, որ իր թագաւորութեան եւ փառքին խորհրդանիշն է, իր շուրջ ունի ծիածանը, որ կը միտի ցոյց տալ՝ թէ այդ թագաւորութիւնը հիմնուած է ողորմութեան եւ արդարութեան վրայ, որ մարդոց հետ հաշտութիւն եւ անոնց փրկութիւնն ու խաղաղութիւնը կը կամենայ: Անոնք որոնք Աստուծոյ ուխտը կը ճանչնան ու կ'ընդունին եւ անոր հաւատարիմ կը մնան, ունին վստահութիւնն ու ապահովութիւնը՝ թէ Աստուծոյ խոստումը ի զօրու է միշտ իրենց համար, որովհետեւ «Աստուած հաւատարիմ է» իր խոստումներուն (Բ. Օր 7.9: Ես 49.7: Ա. Կր 1.9, 10.13: Բ. Կր 1.18: Ա. Թս 5.24: Բ. Թս 3.3: Բ. Տմ 2.13: Եբր 10.23): Աստուած երբեք թոյլ պիտի չտայ, որ իր ծառաները այս աշխարհի մէջ կորսուին, այլ պիտի ազատէ զիրենք բոլոր փորձանքներէն եւ իր խաղաղ թագաւորութեան մէջ հանգչեցնէ, ինչպէս երկնային այս տեսիլքը կը պատկերացնէ:

Հետաքրքրական է, որ գահը պատող ծիրանի դօտին կը նկարագրուի միայն զմրուխտի կանաչ փայլքով, մինչ մենք զայն կը ճանչնանք միշտ իր եօթնեակ կամ աւելի գոյներով: Այս միագոյն պատկերացումը հաւանաբար ցոյց կու տայ նախ այդ թագաւորութեան յաւիտենական եւ անվախճան ըլլալը, եւ երկրորդ՝ անով պարզեւուած փրկութեան համահաւասար ըլլալը բոլորին համար (Հմմտ Մտ 20.1-16):

«...եւ գահին շուրջ կային քսանչորս գահեր, որոնց վրայ նստած էին քսանչորս երէցներ՝ ճերմակ հագուստներ հագած եւ իրենց գլխուն՝ ոսկեղէն պսակներ» (Հմր 4): 24 թիւը ի՞նչ կը ներկայացնէ մեզի: Յիշենք, որ Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ նոյն թիւը կամ խորհրդանշական կոչուած որոշ թիւ մը՝ կրնայ ներկայանալ իր կրկնապատկումներով կամ բազմապատկումներով: Օրինակ, մենք գիտենք, որ 12 թիւը մնայուն գործածուած խորհրդանիշ մըն է՝ ամբողջականութիւն մը, կատարելութիւն մը նշելու համար: 24-ը՝ պարզապէս կրկնութիւնն է անոր: Այս պարագային այդ կրկնութիւնը իմաստաւորուած կրկնութիւն մը կրնայ ըլլալ: Հին Կտակարանի ժողովուրդը կը խորհրդանշուէր 12 ցեղերով եւ 12 նահապետներով, ինչպէս

Քրիստոսի իսկ ընտրութեամբ Նոր Կտակարանի ժողովուրդը կը խորհրդանշուի 12 առաքեալներով: Այստեղ 24 երէցները ո՛չ նահապետներ են, ո՛չ ալ առաքեալներ, բայց իրենց միացեալ թիւով՝ կը խորհրդանշեն Աստուծոյ ժողովուրդին ամբողջութիւնը: Ոմանք զանոնք մարդիկ կը նկատեն, ուրիշներ՝ հրեշտակային էակներ, որոնք ներկայացուցչաբար կը կանգնին Աստուծոյ դիմաց: Բայց որոշապէս անոնք մարդիկ են, նկատի ունենալով որ 5.9-ին մէջ (ըստ ձեռագրային տարբերակներու մեծամասնութեան) անոնք Գառնուկին ուղղած իրենց երգին մէջ կ'ըսեն՝ «արիւնովդ [մեզ] Աստուծոյ գնեցիր»:

Անոնք ճերմակ հագուստներ հագած են, ինչ որ ցոյց կու տայ թէ՛ անոնց արգարութիւնն ու սրբութիւնը, որ անոնք ձեռք բերին իրենց կեանքով, եւ թէ՛ աշխարհին վրայ անոնց տարած յաղթանակը եւ Քրիստոսով շահած փառքը: Միւս կողմէ, անոնց ճերմակ զգեստը նաեւ նմանութիւնը կը բերէ քահանայական զգեստին, որ ճերմակ կտաւ էր: Անոնք Աստուծոյ շուրջ կանգնող քահանաներ ու միաժամանակ թագաւորներ են, որովհետեւ իբրեւ Քրիստոսի հետ նոյնացած արգարներ՝ անոր հետ միասին կ'իշխեն, թագաւորական գահերու վրայ նստած են եւ թագաւորական օսկեայ թագ կը կրեն իրենց գլուխներուն, եւ Աստուծոյ ժողովուրդը կը ներկայացնեն Աստուծոյ առջեւ:

«Այդ գահէն փայլատակումներ, ձայներ եւ որոտումներ կ'ելլէին» (Հմբ 5): Բնագիրը ինք կը բացատրէ պատկերացումը եօթը ջահերուն, որոնք Աստուծոյ եօթը հոգիներն են, եւ որոնք առաջին գլխուն մէջ ալ մենք տեսանք Աստուծոյ գահին դիմաց (1.4): Տեսանք, որ 7 թիւը 7 տարբեր հոգիներու մասին չէ, որ կը խօսի, այլ՝ թիւերու խորհրդաբանութեամբ՝ կ'արտայայտէ Ս. Հոգիին շնորհներուն ամբողջութիւնը: Զահերուն «հրաբորբոք» ըլլալը նոյնպէս ցոյց կու տայ Ս. Հոգին՝ իր ամբողջական զօրութեամբը, իր ամբողջական ներգործութեամբը:

«Գահին առջեւ կար նաեւ ապակեղէն ծովու նման տարածութիւն մը՝ բիւրեղի պէս վճիտ» (Հմբ 6): Բնագիրը չունի «տարածութիւն» բառը, այլ տառացիօրէն կ'ըսէ՝ «եւ գահին առջեւ՝ ապակեայ ծովու պէս, բիւրեղի նման»: Ապակին ու բիւրեղը թէ՛ թափանցիկութիւն կ'արտա-

յայտեն եւ թէ մաքրութիւն:

1.- Առաջին հերթին ապակեայ ծովը ցոյց կու տայ, մէկ կողմէ Աստուծոյ՝ աշխարհէն բաժնուած ըլլալը, միւս կողմէ՝ անբաժան ըլլալը, մնայուն մօտիկութիւնը: Աստուած հեռու եւ անջատ չէ աշխարհէն, այլ մնայուն կերպով կապի մէջ է աշխարհին հետ եւ կը հետաքրքրուի աշխարհով, նախախնամողն է անոր. եւ աստուածային հայեացքը կտրուած չէ աշխարհէն, այլ ամէն բան պարզ ու յստակ կերպով կը պատկերանայ անոր աչքին, որովհետեւ անոր հայեացքն ու գիտութիւնը կը թափանցեն ամէն բանի. «Ձկայ արարած մը, որ Աստուծոյ տեսողութենէն վրիպի: Անիկա պարզ ու յստակ կը տեսնէ ամէն ինչ, իր ամբողջ մերկութեամբ: Եւ անոր է որ հաշիւ պիտի տանք» (Եբր 4.13):

2.- Ապակեայ ծովը ցոյց կու տայ նաեւ, թէ Աստուծոյ գահը սրբութեան վրայ հաստատուած է. անիկա միայն սրբութեան մէջ կը բնակի: Բայց, դարձեալ, այդ սրբութիւնը չէ՛, այլ միշտ աշխարհին հայող եւ աշխարհը իրեն կանչող սրբութիւնը, որ Աստուծոյ դարձող եւ Աստուծոյ հայող մարդուն մնայուն կերպով կը յիշեցնէ անոր կոչը. «Սուրբ եղէք, որովհետեւ ես՝ ձեր Տէր Աստուածը՝ սուրբ եմ» (Ղւ 19.2: Հմմտ Ա. Թս 4.3: Բ. Տմ 1.9): Սուրբ Աստուած, որ սուրբերուն մէջ կ'ուզէ բնակիլ, զանոնք իրեն տաճարացնելու համար (Հմմտ Բ. Թս 1.10: Ա. Պա 3.15: Ա. Յճ 4.15):

«Հոն՝ կեդրոնը, գահին շուրջը, չորս կողմէն կային չորս կենդանիներ՝ առջեւէն ու ետեւէն աչքերով լեցուն» (նոյն): Թէպէտ կենդանիներուն եւ անոնց դէմքերուն նկարագրութիւնը «կենդանի» բառին կապակցութեամբ կրնայ սխալ տպաւորութիւն մը յուշել, մեր մտքին մէջ անասունի պատկեր մը ստեղծելով, բայց այստեղ անիկա կը նշանակէ՝ «կենդանի էակ»: Խօսքը, ինչպէս Եզեկիէլի տեսիլքին (Հմմտ Եզ 1.6 եւ 10) եւ մանաւանդ Եսայիի տեսիլքին (Ես 6.2-3) հետ համեմատութիւնը յստակ կերպով ցոյց կու տայ, կը վերաբերի հոգեղէն էակներու, սերովբէներու, որոնք ըստ երեւոյթին հրեշտակներուն մէջ յատուկ դիրք մը կը զբաւեն, որովհետեւ Աստուծոյ անմիջական ներկայութեան եւ անոր շուրջը կը կանգնին կամ կը թեւածեն: Ինչպէս որ Աստուած ինք «կենդանի էակն» է, «կենդանի

եղողը» կամ՝ «յաւիտեանս յաւիտենից կենդանի եղողը» (տե՛ս 9-10 համարներուն բացատրութիւնը: Հմմտ Յյտ 10.6), այնպէս ալ այս հոգեղէն արարածները «կենդանի» են, եւ խորհրդանշականօրէն թարգմանն են Աստուծոյ մշտակենդանութեան:

Ասոնք նկարագրուած են՝ «առջեւէն եւ ետեւէն աչքերով լեցուն», որ երկու կարեւոր իրողութիւններ կը նշէ.՝ Մէկ կողմէ՝ զԱստուած կը դիտեն, մնայուն կերպով իրենց աչքերը սեւեռած կամ յառած են Աստուծոյ վրայ, Աստուծոյ ճշմարտութենէն իրենց աչքերը չեն շեղեր, չեն հեռացներ երբեք, այնպէս ինչպէս ինքզինք Աստուծոյ նուիրած մարդը իր հայեացքը մնայուն կերպով պէտք է ունենայ Աստուծոյ վրայ: Բայց միաժամանակ անոնք ետեւէն ալ աչքեր ունին, այսինքն՝ կը դիտեն ու կը տեսնեն նաեւ աշխարհը, տիեզերքը. անոնք ամէն բան կը տեսնեն եւ ամէն բան կը հաղորդեն Աստուծոյ: Իսկ անոնց աչքերով լեցուն ըլլալը խորհրդանշականօրէն ցոյց կու տայ՝ թէ անոնց տեսողութենէն որեւէ բան չի վրիպիր. կարծէք նոյնինքն Աստուծոյ աչքերն են, բացուած անհուն եւ անսահման տիեզերքին վրայ:

«Առաջին կենդանին առիւծի կը նմանէր, երկրորդը՝ եղի, երրորդ կենդանին դէմքը մարդու դէմքին կը նմանէր, եւ չորրորդ կենդանին թռչող արծիւի կը նմանէր» (հմր 7): Բնականօրէն մեր միտքերուն մէջ հարց կրնայ յառաջանալ, թէ ինչո՞ւ հրեշտակները, գէթ անոնցմէ երեքը, կը ներկայացուին անասուններու կերպարանքով:

Աստուածաշունչին, եւ մանաւանդ մարգարէական գրականութեան մէջ ատիկա ծանօթ խորհրդանշական լեզու մըն է, որոշ խորհուրդներ կամ ճշմարտութիւններ պատկերացնելու կամ յայտնելու համար: Կենդանական այդ խորհրդանշաններով յաճախ կը դրսեւորուի Աստուծոյ մէկ ստորոգելին կամ յատկանիշը՝ դործի մէջ, այսինքն՝ Աստուծոյ փրկութեան ծրագրին մէջ, Աստուած եւ մարդ յարաբերութեան մէջ:

Չէ՞ որ մենք ալ, ընդհանրացած գործածութեամբ մը, հօտ կամ ոչխար կը կոչուինք՝ յարաբերաբար Աստուծոյ, որ հովիւն է, ճշմարիտ հովիւը, որ ինքզինքը ամբողջապէս կու տայ իր ոչխարներուն համար: Այդ պատկերը ըսել կ'ուզէ՝ թէ Աստուած երկրի վրայ նշանակուած

վարձկան հովիւներուն չի նմանիր, որոնք ձեւականօրէն միայն պաշտօնը առած են իրենց վրայ, այլ ճշմարիտ, իսկական հովիւն է, որ ամբողջական խնամք, ամբողջական գուրգուրանք եւ առաջնորդութիւն ցոյց կու տայ, եւ մեզ՝ իր ոչխարները, կ'առաջնորդէ, կը պատսպարէ, կը սնուցանէ, կ'արբուցանէ, կը պահպանէ, փարախ կ'ամփոփէ. եւ այդ բոլորով կու տայ նաեւ յաւիտենականին ճաշակը: Նոյն ձեւով, օրինակ, Զաքարիայի մարգարէութեան մէջ երկու անգամ կը հանդիպինք չորս ձիերու, «որոնք Տէրը զրկեց երկիրը պտուտելու համար» (Ձք 1.10: Հմմտ 6.5): Պարզ ու որոշ է, որ անոնք հրեշտակներ են, եւ արդէն հոն կը բացատրուի՝ թէ «Ասոնք երկինքի չորս հովերուն հոգիներն են» (6.5): Արդ, կը հարցնենք՝ ինչո՞ւ ձիերու կերպարանքով նկարագրուած են: Ատիկա առականձեւ պատկեր մըն է պարզապէս: Ինչպէս մարգարէները եւ առաւել չափով Քրիստոս՝ առականքով կը փոխանցէին Աստուծոյ մասին իրենց բերած ճշմարտութիւնները, որովհետեւ առակին պատկերը շատ աւելի յստակ ու թափանցիկ եւ անոր թելադրած պատգամը շատ աւելի ազդու եւ տպաւորիչ էր ժամանակի մարդուն համար, քան՝ չոր բացատրութիւնները, նոյնպէս ալ Զաքարիա ձիերու պատկերացումը կը գործածէ առակաբար: Որովհետեւ մարգարէին ժամանակակից մարդուն համար թագաւորի մը պատգամը տեղէ մը ուրիշ տեղ հասցնողները սուրհանդակները կ'ըլլային իրենց սրարշաւ ձիերով: Ուստի, ձիերու կերպարանքով ներկայացուած հրեշտակները կ'արտայայտեն անոնց պատգամաբեր սուրհանդակի դերը եւ այն արագութիւնը, որով այդ պատգամը անմիջապէս կը հաղորդուի աշխարհին, եւ փոխադարձաբար՝ մարդոց վերաբերող լուրերուն անմիջական հաղորդումը Աստուծոյ:

Ճիշդ նոյն ձեւով, Աստուծոյ տարբեր յատկանիշները կ'արտայայտեն այն չորս կենդանիները, որոնց նկարագրութիւնը կ'ըլլայ այստեղ: Անոնց չորս թիւը նոյնքան խորհրդանշական ու կարեւոր է, որովհետեւ 4-ը աշխարհի չորս ծայրերը, անոր ամբողջութիւնը կ'արտայայտէ, եւ ուստի խորհրդանիշ է աշխարհին, կամ տիեզերականութեան: Արդ, այս չորս կենդանիները նախ եւ առաջ խորհրդանիշն են Աստուծոյ տիեզերականութեան եւ ամենիշխանութեան: Բայց մասնաւորապէս անոնք խորհրդանիշն են Քրիստոսի

եւ անոր տարրեր հանդամանքներուն ու պաշտօններուն, ինչպէս յաջորդ համարին մէջ պիտի բացատրենք:

«Չորս կենդանիներէն իւրաքանչիւրը վեց թեւեր ունէր՝ ներսէն ու դուրսէն աչքերով լեցուն: Այդ կենդանիները գիշեր-ցերեկ անդադար կ'ըսէին. “Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ, / Ամենակալ Տէր Աստուած, / որ էր, որ է եւ որ պիտի գայ”» (Հմր 8): Կենդանիներուն նկարագրականը տառացիօրէն նոյնն է Եսայիի տեսիլքին մէջ սերովբէներու նկարագրութեան (Ես 6.2-3): Հոն տեսիլքը կը ներկայանայ այսպէս. - «Ոգիաթափալորին մահուան տարին տեսայ Տէրը, որ բարձր ու վերացած գահի մը վրայ նստած էր: Անոր քղանցքը տաճարը կը լեցնէր: Իրմէ վեր՝ կանգնած էին սերովբէներ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը վեց թեւեր ունէր. երկուքով իրենց երեսները կը ծածկէին, երկուքով՝ իրենց ոտքերը, եւ երկուքով կը թռչէին: Եւ փոխն ի փոխ կ'աղաղակէին. “Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ է Ամենակալ [բառացի՝ Զօրքերու] Տէրը. ամբողջ աշխարհը անոր փառքովը լեցուն է”: Անոնց աղաղակին ձայնէն [տաճարին] սեմերուն հիմերը շարժեցան, եւ տաճարը ծուխով լեցուեցաւ» (Ես 6.1-4):

Սերովբէներուն կողմէ երգուած երեքսրբեան այս երգը Եսայիի մէջ ուղղուած է «Տիրոջ», այսինքն՝ եբրայերէն բնագրային իր ձեւով՝ ուղղուած է «Եհովա Աստուծոյն»: Որո՞ւ մասին կը խօսուի այստեղ՝ Յայտնութեան գիրքին մէջ: Նախքան վերջնական պատասխանը տեսնելը, դիտենք՝ որ Եսայի մարգարէի քով յիշուած երեքսրբեան փառաբանութեան վրայ պզտիկ յաւելում մը կայ այստեղ. «որ էր, որ է եւ որ պիտի գայ»: Ասոր երկու անգամներ հանդիպեցանք (1.4 եւ 8), եւ բացատրեցինք, որ Աստուծոյ Եհովա անունին («Ես եմ», կամ «Ես Ան եմ որ է») թեթեւակի ընդարձակումն է, եւ թէ՛ կը վերաբերի Որդիին, Քրիստոսի, որ իր աստուածութեանը մէջ յաւերժական ներկան է, միշտ «էր» եւ միշտ «է», բայց մեր սիրոյն համար ժամանակի սահմաններուն մէջ մտաւ, մարդացաւ եւ պատմութեան մէջ ներկայ եղաւ, եւ որ վերստին «պիտի գայ», դատելու համար ողջերն ու մեռեալները:

Թէ ճիշդ է վերոյիշեալ մեր մակաբերութիւնը՝ որ Որդին նոյնինքն Եհովա Աստուածն է, կը հաստատուի նաեւ այլ կերպով:

Նոյն այս Յայտնութեան գիրքին հեղինակը, Յովհաննէս առաքեալ, իր աւետարանի 12-րդ գլխուն վերջաւորութեան ունի շատ հետաքրքրական խորհրդածութիւն մը, որ իրականին մէջ Եսայիի տեսիլքին մեկնութիւն մըն է, եւ ուր առանց այլեւայլի աւետարանիչը կը նոյնացնէ Հին Կտակարանի Եհովան՝ Նոր Կտակարանով մեզի յայտնուած Որդիին, Յիսուս Քրիստոսի հետ: Այնտեղ կը կարդանք. «Հակառակ անոր որ Յիսուս բազմաթիւ հրաշքներ կատարած էր անոնց դիմաց, բայց անոնք չէին հաւատար իրեն, որպէսզի իրականանայ ինչ որ Աստուած ըսած էր Եսայի մարգարէին բերնով.՝

“Տէր, ո՞վ հաւատաց մեր տուած լուրին,

Տիրոջ գորութիւնը որո՞ւն յայտնուեցաւ”:

Անոնք չէին կրնար հաւատալ, որովհետեւ Տէրը դարձեալ կ’ըսէ Եսայիի բերնով.՝

“Աստուած անոնց աչքերը կուրցուց,

եւ անոնց միտքերը կարծրացուց,

որպէսզի չըլլայ որ աչքերով տեսնեն

եւ միտքով հասկնան ու դարձի դան,

եւ ես բժշկեմ զանոնք”:

Եսայի այս խօսքերը ըսաւ, որովհետեւ տեսաւ Յիսուսի փառքը եւ խօսեցաւ անոր մասին» (ՅՏ 12.37-41):

Արդ, Եսայի ե՞րբ տեսաւ «Յիսուսի փառքը»: Հին Կտակարանին մէջ բազմաթիւ կերպերով ու մարգարէութիւններով կը խօսուի դաւիթ Մեսիային կամ Փրկիչին մասին, բայց երբեք չի յիշուիր անոր «Յիսուս» անունը: Տեսիլքին մէջ մարգարէն «Ամենակալ Տէրը» կամ «Զօրքերուն Տէրը» կը տեսնէ: Եւ առաքեալը մարգարէին տեսածը մեկնելով կ’ըսէ՝ թէ Եսայի «Յիսուսի փառքը» կը տեսնէ: Անխուսափելի կը դառնայ եզրակացութիւնը.՝ Յատակօրէն, առաքեալին համար Ամենակալ Տէրը (= Եհովան) եւ Յիսուսը նոյնն են:

Այստեղ տրուած տիպոգոսները նոյնպէս ցոյց կու տան, թէ Որդին ի՞նքն է Ամենակալ Տէր Եհովան (հմմտ Ամս 3.13 [LXX], 4.13 [LXX]), Տէրը ամբողջ տիեզերքին եւ ամբողջ յաւիտենականութեան, Տէրը պատմութեան ու ժամանակին՝ ներկային, անցեալին ու ապագային (հմմտ Ես 41.4):

Բայց վերջին տողը կը յիշեցնէ Որդիին՝ Աստուծոյ Բանին տնօրինութիւնը, որ իր աստուածութեան մէջ նախապէս էր, եւ մարմնով եկաւ մեր մէջ եղաւ եւ այժմ մարմնով է երկինքի մէջ, եւ որ վերստին պիտի գայ դատելու համար ողջերն ու մեռելները: Աւետարանները մեզի կը ներկայացնեն միջին օղակը, նոյն այդ Ամենակալ Աստուծոյն կամաւոր խոնարհութիւնը եւ մարդեղութիւնը մեր սիրոյն եւ մեր փրկութեան համար:

Արդ, վերադառնալով չորս «կենդանի»ներուն, մենք մեզի հարց տանք.- Ամենակալ Աստուծոյ, այսինքն՝ Քրիստոսի աստուածային փառքը անդադար երգող այս կենդանիները ինչո՞ւ չորս են թիւով: Արդեօք բան մը կը նշանակէ՞ այդ թիւը:

Վերը ըսինք, որ անոնք խորհրդանիշ են մարմնացեալ Աստուածորդիին՝ Քրիստոսի տարբեր հանգամանքներուն ու պաշտօններուն: Ամէն մէկ կենդանի կ'արտայայտէ Քրիստոսի մէկ ստորոգելին, յատկանիշը: Եւ մենք Քրիստոսի պաշտօնները եւ անոր վերաբերող յատկանիշները կը ճանչնանք աւետարաններէն: Դարձեալ մենք մեզի հարց տանք.- Պատահակա՞ն է, որ եկեղեցին զՔրիստոս ներկայացնող միայն չորս աւետարան ընդունած է Աստուածաշունչի կանոնին մէջ, թէ ատիկա աստուածային տնօրինութիւն մըն է, յատուկ խորհուրդով կատարուած: Նոր Կտակարանին մէջ ինչո՞ւ չորս է աւետարաններուն թիւը, եւ ոչ թէ հինգ, վեց կամ տաս: Փաստօրէն անցեալին գրուեցան բազմաթիւ աւետարաններ, որոնք եկեղեցին մերժեց, նախ՝ որովհետեւ անհարազատ էին, ոմանք նոյնիսկ ազանդաւորական մտածողութեամբ մը խմորուած, եւ որովհետեւ իրականին մէջ որեւէ բան չէին աւելցներ: Եկեղեցին ընտրեց միայն չորսը որ մենք ունինք: Պատահակա՞ն ընտրութիւն մըն էր պարզապէս: Ես կը հաւատամ որ Աստուծոյ կամքն էր ատիկա, եւ Աստուծոյ կամքին ու ծրագրին մէջ պատահական բան չկայ: Եւ եթէ երբեք Աստուած չորս ընտրեց, կը նշանակէ թէ այս չորսը յատուկ կերպով մը Աստուծոյ ծրագրին եւ Քրիստոսի մարդեղութեան տարբեր երեսները կ'արտայայտէին:

Անմիջապէս կրնանք ըսել, որ աւետարաններուն մէջ ահագին կրկնութիւններ կան, շատ մը հատուածներ նոյն բաները կը

ներկայացնեն մեզի, երբեմն բառացիօրէն ալ նոյն բաները կ'ըսեն. այո՛, բայց ատով հանդերձ, եթէ իրարու հետ բաղդատենք զանոնք, պիտի տեսնենք՝ որ իրենց նմանութիւններով հանդերձ՝ այդ հորս աւետարանները շատ յատկանշական տարբերութիւններ ունին իրարմէ, նոյնիսկ կարեւոր տարբերութիւններ, որոնցմէ ամէն մէկը Քրիստոսի իւրայատուկ դիմագիծը կը ներկայացնէ մեզի, իւրաքանչիւրին մէջ Քրիստոս կը ներկայանայ յատուկ կերպով մը, յատուկ կերպարանքով մը: Այդ կերպարանքը կրնանք տեսնել՝ միայն խորագրին ընթերցումով եւ քննութեամբ: Այսպէս, օրինակ.՝

1.՝ Մատթէոսի աւետարանը ի՞նչ ձեւով կը ներկայացնէ Քրիստոսը: Ուշադիր կարդացողը եւ քիչ թէ շատ պրպտողը կը տեսնէ, որ ի տարբերութիւն միւս աւետարաններուն, այս աւետարանը կը սկսի մարդեղութեան խորհուրդով. անոր մէջ մենք կը գտնենք Քրիստոսի ծննդեան պատմութիւնը եւ ազգաբանութիւնը, որ զինք կը կապէ Դաւիթ թագաւորին եւ Աբրահամ Նահապետին: Երկրորդ. կը տեսնենք որ այնտեղ Յիսուս կը ներկայանայ որպէս կատարեալ օրինապահ Մովսիսական Օրէնքին, եւ զայն բծախնդրօրէն ու ամբողջականօրէն կատարողը, ինչ որ աւետարանիչը ամէն մէկ քայլափոխի կը յիշեցնէ՝ Հին Կտակարանի մարգարէական կանխաստութեանց կատարումը մատնանշելով: Պատահական է արդեօք, որ ամենէն աւելի մարգարէական դրութեանց յիշատակութիւնը Մատթէոսի աւետարանին մէջ կը գտնենք: Երրորդ. այնտեղ կը տեսնենք նաեւ կատարեալ ուսուցիչին՝ վարդապետին եւ մարգարէին տիպարը, որ Աստուծոյ խօսքը կ'ուսուցանէ եւ կը պատգամէ իր ժողովուրդին: Այդ բոլորով՝ Քրիստոս կը ներկայանայ իր ժողովուրդին կատարեալ տիպարը եւ միաժամանակ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԾԱՌԱՆ ու ՄԱՐԳԱՐԷՆ: Արդ, յաճախ Մատթէոսի աւետարանին խորհրդանիշ կը ներկայացուի ՄԱՐԴԷ, այլ խօսքով՝ մարդկային դէմք ունեցող «կենդանին», որ Քրիստոսի մէջ ցոյց կու տայ Աստուծոյ Որդին, որ յանձն առաւ խոնարհիլ եւ հեղութեամբ ու քաղցրութեամբ մարդոց փրկութեան ծառայել եւ ուսուցանել: Այնպէս ինչպէս հրեշտակները Աստուծոյ ծառայող հոգիներ կոչուած են (Հմմտ Սղ 103.21, 104.4: Եբր 1.7), Քրիստոս ալ հաւատարիմ ծառան եղաւ իր ժողո-

վարդին, ինչպէս Եսայի մարգարէ զայն պիտի բնորոշէր (հմմտ Ես 42.1, 52.13 եւայլն): Ուրեմն, մարդու այդ կերպարանքը լաւապէս կը պատշաճի Մատթէոսի ներկայացուցած տիպարին:

2.- Մարկոսի աւետարանին պարագային կը տեսնենք, որ անոր մէջ մասնաւոր սկիզբ եւ ծննդաբանութիւն չկայ: Այս աւետարանը ամենէն կարճ աւետարանն է, որուն մէջ յատկանշականօրէն քիչ են Յիսուսի քարոզները կամ խօսքերը, մինչ ընդհակառակը, աւելի շատ կան Յիսուսի գործերը: Հոն կը տեսնենք գործող մեսիան, մէկը՝ որ ազդու եւ զօրեղ կերպով կը գործէ, որուն հրահանգը կամ խօսքը գործ է, անմիջականօրէն կը կատարուի: Իշխան մըն է, տիրակալ մըն է, թագաւոր մըն է ան: Ամենէն կտրուկ մօտքը ունի Մարկոս: Քրիստոս ուղղակիօրէն գործի դաշտ կը մտնէ: Եւ որովհետեւ Մարկոսի աւետարանը գրուած է հռոմէացիներուն համար, որոնք շատ գործնական մարդիկ են, որոնք շատ խօսք լսելու վարժուած մարդիկ չեն, այլ ընդհակառակը՝ վաճառական եւ զինուորական մարդիկ են, այնտեղ ներկայացող Քրիստոսը ճիշդ այդ յատկանիշներով կը ներկայանայ: Հետեւաբար կը ներկայանայ իբրեւ ԹԱԳԱԽՈՐԸ: Իսկ թագաւորի մը խորհրդանիշը ընդհանրապէս առիւծն է: ԱՌԻԻԾԸ կը ներկայացնէ Քրիստոսի թագաւորական հանգամանքը եւ փառքը:

3.- Երրորդ աւետարանիչը՝ Ղուկաս առհասարակ կը ներկայացուի ԵԶ-իկամ ԶՈՒԱՐԱԿ-ի խորհրդանիշով: Եզը մէկ կողմէ կը յուշէ չարքաշ ծառայութիւնը, եւ միւս կողմէ՝ զոհը, որ մեղքերու քաւութեան եւ փրկութեան համար կ'ընծայուէր Աստուծոյ. իսկ այս վերջինը առնչուած է քահանայութեան: Արդ, Ղուկասի աւետարանին մէջ մենք կը տեսնենք իսկապէս ան՝ որ եկաւ իբրեւ ճշմարիտ ՔԱՀԱՆԱՅ, ինքզինքը համայն մարդկութեան մեղքերուն համար ՔԱԽԻԹԵԱՆ ԶՈՀ մատուցանելու: Ան՝ որ հետաքրքրուեցաւ բոլոր մարդոցմով եւ բոլոր ժողովուրդներով, եւ մանաւանդ անոնցմով՝ որոնք իրենց ժամանակին անտեսուած ու լքուած խաւերն էին, ինչպէս՝ կիները, մաքսաւորները, առհասարակ բոլոր մեղաւորները, աւազակները, զրկուածները, աղքատները, արհամարհուածները: Բոլորին զթացող եւ բոլորին համար միջնորդութիւն ընող քահանայի եւ զոհի տիպարն է, որ կը գծագրուի այնտեղ:

4.- Ի վերջոյ, չորրորդ «կենդանին»՝ ԱՐԾԻԸ խորհրդանիշն է չորրորդ աւետարանին, Յովհաննէսի աւետարանին: Որովհետեւ, ինչպէս արծիւ մը կը յատկանշուի երկինքի բարձունքին իր թռիչքով, այնպէս ալ Յովհաննէս աւետարանիչներուն մէջէն այն անձն է, որ ամենէն աւելի կը փորձէ վերէն, բարձրէն եւ խորունկէն դիտել այն խորհուրդը, որ Քրիստոսի անձով կը բացուի մեր դիմաց, եւ աստուածաբանութիւն կ'ընէ իր ամբողջ աւետարանին մէջ, ներկայացնելով Քրիստոսի աստուածութիւնը աւելի՛ քան միւս աւետարանները: Իր աւետարանը կը սկսի՝ Քրիստոսի համար հաստատելով. «Սկիզբէն էր Բանը եւ Բանը Աստուծոյ քով էր եւ Բանը Աստուած էր» (1.1), եւ մինչեւ վերջին պահը՝ ամէն մէկ քայլափոխի կը տեսնենք ակնարկութիւն մը, բացայայտում մը Քրիստոսի ճշմարիտ ինքնութեան, որ կը յայտնուի ո՛չ միայն իբրեւ մարդ, այլեւ՝ իբր ԱՍՏՈՒԱԾ:

Հետեւաբար, չորս կենդանիներու դիմանկարները կամ դիմագիծերը՝ մեզի կը ներկայացնեն Քրիստոսի քառեակ հանգամանքները.-

Մարդ = Մարգարէ,

Առիւծ = Թագաւոր,

Եղ = Քահանայ,

Արծիւ = Աստուած:

Ուստի պատահական չէ անոնց ներկայութիւնը գահին եւ Գառնուկին շուրջը, որովհետեւ անոնք զինք կ'արտայայտեն, իր խորհրդանիշներն են՝ իր շուրջը կանգնած:

«Երբ կենդանիները փառք, պատիւ եւ գոհութիւն կու տային անոր՝ որ կը նստէր գահին վրայ, անոր՝ որ կ'ապրի յաւիտեանս յաւիտենից, քսանչորս երէցները կ'իյնային գահին վրայ նստողին առջեւ եւ կ'երկրպագէին անոր՝ որ յաւիտեանս յաւիտենից կ'ապրի» (Հմր 9-10): Նախ անմարմինները փառք կու տան Աստուծոյ, եւ ապա մարմնաւորները, քսանչորս երէցները, որոնք Աստուծոյ ամբողջ ժողովուրդը կը ներկայացնեն: Ասոնք մինչեւ գետին իրենց խոնարհումով ու երկրպագութեամբ ցոյց կու տան իրենց ամբողջական պաշտումը Աստուծոյ:

«Անոր՝ որ յաւիտեանս յաւիտենից կ'ապրի»: Այս բացատ-

բութիւնը Աստուծոյ տրուած անուն մըն է Աստուածաշունչին մէջ (տե՛ս Թւ 14.21 եւ 28: Բ. Օր 5.26, 32.40: Յես 3.10: Դա 8.19: Ա. Թգ 17.26, Դ. Թգ 19.4: Սղ 42.2, 84.2: Եր 4.2, 10.10, 23.36: Դն 4.34, 6.20 եւ 26, 12.7: Ովս 1.10: Ամս 8.14: Մտ 16.16, 26.63: ՅՀ 6.58: ԳրԺ 14.14: Հռ 9.26, 14.11: Բ. Կր 6.16: Ա. Թս 1.9: Ա. Տմ 3.15, 4.10: Եբր 3.12, 9.14, 12.22: Հմմտ Յյա 10.6), որ կ'արտայայտէ անոր յաւիտենականութիւնը, մշտնջենականութիւնը, որովհետեւ անիկա «յաւիտենականութեան Հայր»ն է (Ես 9.6): Այդ անունը իր բազմաթիւ տարբերակներով կը յայտնուի այս գիրքին մէջ, մասնաւորաբար շեշտելու համար չարին ժամանակաւոր գոյութեան եւ իշխանութեան դիմաց՝ Աստուծոյ անանց բնութիւնը եւ Անոր թագաւորութեան անսահման եւ անվախճան բնոյթը: Այդ շեշտը ի յայտ կու գայ երկու համարներուն մէջ նոյն անունին կրկնութեամբը:

Հրեշտակներուն կամ մարդոց կողմէ տրուած պատիւը ի՞նչ կ'աւելցնէ Արարիչին գերազանց փառքին ու պատիւին: ԶԱստուած պատուելու միակ կերպը նախ գոհաբանութիւն ու պաշտամունք ընծայելն է իրեն. բաներ, որոնց դարձեալ պէտք չունի Աստուած, բայց որոնք երախտագէտ սրտի մը բնական բղիտումը կ'ըլլան, եւ ապա՝ մեր վայելած շնորհքին հաղորդակից դարձնելը ուրիշները, որ պատճառ կ'ըլլայ Աստուծոյ անունին ճանաչումին ու փառաւորումին:

«Անոնք իրենց պսակները կը դնէին գահին առջեւ ու կ'ըսէին.՝ «Ո՛վ մեր Տէրը եւ Աստուածը, / արժանի ես փառք ու պատիւ եւ զօրութիւն առնելու, / որովհետեւ դո՛ւն ստեղծեցիր ամէն ինչ. / քու կամքովդ ստեղծուեցան եւ գոյութիւն ունին բոլորը"» (Հմր 10-11): Անոնք ո՛չ միայն իրենց խօսքով, այլ մանաւանդ իրենց արարքով՝ իրենց պսակները գահին առջեւ դնելովը՝ կը խոստովանին, որ առանց Աստուծոյ սիրոյն, որուն անճառելի դրսեւորումն է համայն ստեղծագործութիւնը, եւ առանց Անոր անսահման գթութեան ու ողորմութեան եւ փրկադրժական ծրագրով մեղաւոր մարդոցս հանդէպ ցուցաբերած աներեւակայելի եւ անպատմելի շնորհքին՝ ոչ ոք արժանի պիտի ըլլար Աստուծոյ ներկայութեան կանգնելու, ո՛ւր մնաց՝ Աստուծոյ պատրաստած յատուկ փառքն ու երանութիւնը ժառանգելու եւ Քրիստոսի գահակից ըլլալու: Ի՞նչքան երախտիք կը պարտի մարդ արարածը այսպիսի

Արարիչի: Եւ այդ երախտիքը կարելի չէ՝ այլապէս արտայայտել, եթէ ոչ միայն՝ ընդունելով Աստուծոյ կամքը եւ ընծայած շնորհքը, եւ պաշտումով խոնարհիլ ու ծառայել անոր, անդադար փառաբանելով զայն:

Դիտելու արժանի կէտ մըն է՝ պաշտամունքին մէջ օգտագործուած ստորոգելիներու թիւը, որ այստեղ երեք է, 5.13-ինմէջ չորս է, իսկ 5.12-ին եւ 7.12-ին մէջ եօթն է: Ըսած ենք, թէ այս դիրքին մէջ թիւերը շատ կարեւոր դեր մը կը խաղան, ինչպէս քանիցս տեսնելու առիթ ալ ունեցանք: Եօթը թիւին պէս, երեքը եւս կատարելութեան խորհրդանիշ մըն է, բայց նաեւ կատարելութեան մէջ՝ միութեան: Աստուածութիւնը երրորդութիւն է. երեք եւ մէկ: Այստեղ ստորոգելիներուն երեք ըլլալը Աստուծոյ ընծայուած պաշտամունքին կատարելութիւնը կ'արտայայտէ: Իսկ այդ պաշտամունքը ընծայուած է Հօրը, Որդիին (= Գառնուկը) եւ Ս. Հոգիին (= Եօթը Հոգիները), որոնք միասին կը պատկերուին (տե՛ս 4.5, 5.6):

Շատ հետաքրքրական է, որ մեր եկեղեցւոյ հեղինակներէն մէկ երկուքը չորս կենդանիներուն մեկնութիւնը տուած ատեն՝ չորս աւետարանները կը համեմատեն Եղեմէն բղխած միակ գետէն սկիզբ առնող չորս ճիւղերուն հետ: Այդ գետը, կ'ըսեն անոնք, Քրիստոս ինքն է, կեանքի ջուրը պարգեւող գետը, որ աւետարանագիրներուն ընգմէջէն չորս ճիւղերու կը բաժնուի եւ այդպիսով կ'երթայ դէպի ամբողջ աշխարհ, աշխարհի չորս ծագերը աւետարանելու եւ զանոնք բոլորը Քրիստոսի բերելու համար (Տե՛ս, օրինակ, Անանիա Շիրակացու Մատենագրութիւնը, Երեւան, 1944, էջ 243):

Ե. ԳԼՈՒԽ

Կնքուած Գիրքը Եւ Գառնուկը (5.1-14)

«Գահին վրայ նստողին աջ ձեռքին մէջ տեսայ գիրք մը՝ ներսէն ու դուրսէն գրուած եւ եօթը կնիքներով կնքուած» (հմր 1): Գահին վրայ նըստողը Հայր Աստուածն է, ինչպէս նախորդ գլխուն մէջ տեսանք եւ այստեղ 7-րդ համարը յստակօրէն ցոյց կու տայ: Յովհաննէս

առաքելին յատուկ է, ինչպէս արդէն բացատրուեցաւ (տե՛ս 4.2 եւ բացատրութիւն), անուղղակի արտայայտութեան այս կերպը, իբրեւ անհատական նախասիրութեան եւ ոճի խնդիր:

«Գիրք» բացատրութեամբ անցեալին կը հասկնային պապիւրոսի թուղթէ կամ մագաղաթէ պատրաստուած ոլոր մը, փոքրիկ գլանի մը շուրջ փաթթուած: Արեւելքի մէջ գործածականը պապիւրոսն էր, որուն միայն մէկ կողմին՝ ներսի կողմին վրայ կարելի էր գրել, ուր թուղթին «ջիղերը» հորիզոնական կ'ըլլային, մինչդեռ գոլրսի կողմը գրեթէ անկարելի էր գրել, քանի ջիղերը ուղղահայեաց կ'ըլլային: Այստեղ տուեալ գիրքը կը ներկայանայ երկու կողմէն գրուած, իբրեւ նմանակը Աստուծոյ Օրէնքի զոյգ տախտակներուն, որոնք «երկու կողմէն գրուած էին» (տե՛ս Ելք 32.15), կամ դատապարտութեան «վայերու» այն «տոմս»ին, որ Աստուծոյ կողմէ նզեկիէլ մարգարէին տրուեցաւ (Եզ 2.9-10):

Բայց եւ այնպէս, Հօր Աստուծոյ ձեռքը գտնուող այս գիրքը խորհրդանիշ մըն է պարզապէս Աստուծոյ ամբողջական ծրագրին, որ կարեւոր մասամբ կատարուած է, բայց տակաւին ունի փակ մնացող երես մը՝ ապագային վերաբերող, որ շուտով պիտի բացուի, այլ խօսքով՝ իր կատարումը ունենայ: Այդ ծրագիրը Աստուած յայտնած է իր մարգարէներուն միջոցաւ, եւ այդ յայտնութիւնը ունի երկու երեսներ.՝

1) Յայտնի, կամ արդէն կատարուած երեսը:

2) Ծածուկ, իր իմաստով չբացայայտուած կամ դեռ գոց մնացող երեսը (տե՛ս Դն 8.26, 12.4 եւ 9: Հմմտ Եզ 12.27): Այդ իրողութեան է որ կ'ակնարկէ՝ «դուրսէն եւ ներսէն գրուած» բացատրութիւնը:

Գալով «եօթը կնիքներով կնքուած» բացատրութեան, որեւէ գիրքի, մագաղաթի կամ առարկայի վրայ դրուած կնիքը՝ նշան մըն էր վաւերականութեան, որ միեւնոյն ատեն ցոյց կու տար՝ թէ տուեալ իրը այնինչին կը պատկանի եւ միայն անիկա կրնայ բանալ զայն: Իսկ «եօթը» թիւը ամբողջականութեան կամ կատարելութեան խորհրդանիշ մը ըլլալով, կը նշանակէ՝ թէ այդ գրուածքը ամբողջութեամբ գոց է մարդոց դիմաց, չկայ մէկը որ կարենայ կարգալ ու

հասկնալ զայն, Աստուծոյ ծրագրին թաքուն երեսները, մինչեւ որ Յայտնողը ինք՝ Քրիստոս չբանայ եւ չյայտնէ զայն, ինչպէս իր մարդեղութեամբ կատարեց եւ իր լրումին հասցուց այդ ծրագրին փրկագործական ներկայ երեսը, եւ յարութենէն ետք իր աշակերտներուն ալ բացատրեց. տե՛ս Ղուկաս 24.46-ը:

Արդ, այս գիրքը Աստուծոյ կնիքները ունի իր վրայ, այսինքն՝ կատարեալ ու բացարձակ վաւերականութեան դրոշմը ունի իր վրայ: Ասիկա կը խորհրդանշէ Աստուծոյ ծրագրին ամբողջականութիւնը, որուն կարեւոր մէկ մասը արդէն իսկ կատարուած եւ մեղի ծանօթ է, յայտնուած է: Բայց կայ դեռ կարեւորագոյնը: Ինչպէս պատմութիւնը դէպի իր բարձրակէտը կ'ընթանայ, այնպէս ալ Աստուծոյ ծրագիրը դէպի իր կիզակէտը եւ լրումը կը փութայ: Շուտով պիտի գայ կատարածը՝ իր զոյգ փեղկերով, որոնցմէ մէկը պիտի բացուի ներկայ աշխարհին վրայ գալիք հարուածներով, եւ միւսը՝ Քրիստոսի երկրորդ գալուստով եւ երկինքի թագաւորութեան վերջնական հաստատումով: Առայժմ երկուքն ալ փակ են տակաւին, եւ ամբօրէն կնքուած, բայց այս տեսիլքը ցոյց պիտի տայ, թէ մօտ է ժամանակը՝ երբ կնիքները պիտի բացուին եւ դէպքերը արագօրէն պիտի ընթանան դէպի միակ բեւեռը՝ Աստուծոյ ծրագրին ուղղութեամբ:

«Եւ տեսայ զօրաւոր հրեշտակ մը, որ բարձրաձայն կը յայտարարէր. “Ո՞վ արժանի է քակելու գիրքին կնիքները եւ բանալու զայն”: Բայց չկար մէկը, ո՛չ երկինքի մէջ, ո՛չ երկրի վրայ եւ ո՛չ ալ երկրի ներքեւ, որ կարենար բանալ գիրքը, ոչ ալ նայիլ անոր» (Հմբ 2-3): Հրեշտակին հարցումը ինք արդէն կը բովանդակէ պատասխանը: Արարածներէն ո՛չ ոք արժանի է գիրքին կնիքները քակելու եւ զայն բանալու: Աստուծոյ գիրքն է անիկա, իր կնիքով եօթնիցս կնքուած, եւ միայն Ի՛նք իշխանութիւն ունի կնիքները քակելու եւ զայն բանալու: Եթէ Աստուած Ս. Հոգիով մարդոց չյայտնէ իր խորհուրդը, իր ծրագիրը, մարդոցմէ «ո՛չ ոք կրնայ գիտնալ Աստուծոյ խորհուրդները» (Ա. Կր 2.11):

Բայց հոս խօսքը միայն երկրաւոր մարդոց մասին չէ, այլ՝ բոլոր արարածներուն անխտիր: «...չկար մէկը, ո՛չ երկինքի մէջ, ո՛չ երկրի վրայ եւ ո՛չ ալ երկրի ներքեւ» բացատրութիւնը Աստուծոյ ստեղծած բանաւոր արարածներուն եռամասնեայ դասակարգումը կու

տայ (հմմտ հմր 13).

- Երկինքի մէջ եղողները երկնային հոգեղէն արարածները կամ հրեշտակներն են. երկրի վրայ եղողները՝ այս աշխարհի բնակիչներս, իսկ «երկրի ներքեւը» արտայայտութիւնը կ'ակնարկէ մեռելներու աշխարհին, որ առհասարակ կը պատկերացուէր իբրեւ երկրին տակը կամ երկրէն վար գտնուող վայր մը, երբեմն «սանդա-րամետ» ալ կոչուած (հմմտ Փլպ 2.10):

Արդ, ո՛չ միայն սանդարամետականներն ու երկրաւորներս, այլ նոյնիսկ հրեշտակները կարող չեն Աստուծոյ գիրքը բանալու. եւ տակաւին՝ ո՛չ միայն բանալու, այլ նոյնիսկ նայելու անոր: Աստուծոյ խորհուրդները Աստուծոյ էութիւնն իսկ են. եւ ինչպէս ոեւէ արարած, հրեշտակներն ալ ներառեալ (հմմտ Ես 6.2), չի՛ կրնար նայիլ Աստուծոյ կամ տեսնել անոր էութիւնը, այնպէս ալ ոեւէ արարած չի՛ կրնար նայիլ ու գիտնալ Աստուծոյ խորհուրդները:

«Ես դառնապէս կու լայի, քանի չգտնուեցաւ մէկը, որ արժանի ըլլար բանալու գիրքը եւ նայելու անոր մէջ» (հմր 4): Առաքեալը դառնօրէն կու լայ, թերեւս մտածելով, որ քանի գրքոյկին կնիքները քակող ու բացող մը չգտնուեցաւ՝ Աստուծոյ փրկագործական ծրագիրին ամբողջացումը եւ անոր թագաւորութեան հաստատումը դեռ շատ պիտի ուշանան: Մինչդեռ տեսիլքին մէջ ձեւական այդ յապաղումը նպատակ ունի աւելի ցայտուն դարձնելու Աստուծոյ Գառնուկին՝ Քրիստոսի բացարձակ յաղթանակը եւ արդէն իսկ շահուած փրկութիւնը, որ մարդիկ եւ յաճախ նոյնիսկ եկեղեցին կը մոռնան: Բայց ահա կու գայ յիշեցումը:

«Երէցներէն մէկը ըսաւ ինծի.- Մի՛ լար, ահաւասիկ Առիւծը՝ որ Յուդայի ցեղէն եւ Դաւիթի սերունդէն է՝ յաղթեց, եւ անիկա կրնայ քակել եօթը կնիքները եւ բանալ գիրքը» (հմր 5): Հետաքրքրական է տրուած պատասխան-բացատրութիւնը: Մէջտեղը առիւծ չկայ, բայց երէցը կ'ըսէ՝ «ահաւասիկ Առիւծը»: Յաջորդ համարը մեզի պիտի ներկայացնէ գահին մէջտեղ՝ չորս կենդանիներով եւ 24 երէցներով շրջապատուած Աստուծոյ Գառնուկը: Նախորդ գլուխին մէջ տեսանք չորս կենդանի էակները, որոնցմէ ամէն մէկը, ինչպէս ըսինք, Քրիստոսի մէկ յատկանիշը եւ հանգամանքը կամ պաշտօնը կը

յայտնէ: Եւ առիւծի զէմք ունեցող կենդանի էակին համար ըսինք, որ կը ներկայացնէ Քրիստոսի թագաւորական հանգամանքը եւ փառքը: Ահա այստեղ երէցը նոյն այդ թագաւորական հանգամանքը եւ փառքը կը նշէ՝ «Առիւծ» կոչելով Աստուծոյ Գառնուկը:

Այստեղ Քրիստոսի երկու նոր անունները կամ մեսիական տիտղոսները կը ներկայացուին մեզի:–

1.– Առաջինը՝ «Առիւծը՝ որ Յուդայի ցեղէն է», առնուած է Ծնունդներու գիրքէն (49.8–10), ուր մարգարէութիւնը նախ պատմականօրէն Յուդայի ցեղին եւ անկէ՛ գալիք թագաւորութեան կ'ականարկէ, բայց որ իր մէջ ունի արդէն մեսիական անկալութիւն մըն ալ («Մինչեւ որ գայ Սելովը»): Իսկ այդ սպասումը առաւել յստակ ու շեշտուած կերպով եւ արդէն իբրեւ խոստում կը գտնենք Եզեկիէլի քով (21.27):

2.– Երկրորդը՝ «[ան] որ Դաւիթի սերունդէն է», կամ բառացի՝ «Դաւիթի արմատէն է», առնուած է Եսայի մարգարէէն (11.1 եւ 10), նոյնպէս գալիք ապագայ թագաւորին կը վերաբերէր եւ Նոր Կտակաւրանը Քրիստոսի մէջ կը տեսնէ անոր կատարումը (տե՛ս Հո 15.12):

Պատահականօրէն չէ՛ որ Քրիստոսի այս տիտղոսները կը յիշատակուին այստեղ: Անոնք կապ ունին բուն ըսուելիքին հետ. «ահաւասիկ Առիւծը (...) յաղթեց, եւ անիկա կրնայ քակել եօթը կնիքները եւ բանալ գիրքը»: Քրիստոս, երկինքի արքան, իր մարմնաւոր ծնունդով իսկ թագաւոր էր, իբրեւ ժառանգորդը Յուդայի ցեղին, որմէ Աստուած միշտ խոստացած էր իշխան մը, օրէնսդիր մը տալ ժողովուրդին (Ծն 49.10). եւ՝ իբրեւ սերունդը Դաւիթի, որուն Աստուած անդառնալի երդումով խոստացած էր մնայուն ժառանգորդ տալ իր արքայական աթոռին վրայ (Սղ 132.11): Անիկա ծնած էր թագաւորելու համար, եւ իսա՛կ բարձրացաւ՝ երթալու եւ իր թագաւորութիւնը առնելով վերագառնալու համար (Հմմտ Ղկ 19.12): Եւ իր խաչով ու փառաւոր յարութեամբ՝ «յաղթեց»: Բարիով յաղթեց չարին եւ չար աշխարհին: Յաղթանակ տարաւ մահուան վրայ. յաղթանակ տարաւ անոր վրայ՝ որ մահուան իշխանութիւնը ունէր (Եբր 2.14): Կապեց Սատանան ու խորտակեց անոր իշխանութիւնը (Հմմտ Մտ 12.29: Ղկ 10.18, 11.22): Արդարեւ Աստուած «զինաթափ ըրաւ ոգեղէն

աշխարհի չար իշխանութիւններն ու պետութիւնները, յայտնապէս Քրիստոսի ձեռամբ խայտառակելով ու պարտութեան մատնելով զանոնք, անոր յարութեան ատեն» (Կղ 2.15: Հմմտ ՅՃ 12.31: Եփ 4.8): «Մեզ խաւարի իշխանութենէն ազատեց եւ բերաւ իր սիրելի Որդիին իշխանութեան տակ» (Կղ 1.13):

«Ապա գահին մէջտեղ, չորս կենդանիներով եւ երէցներով շրջապատուած Գառնուկ մը տեսայ, որ կարծես մորթուած ըլլար» (Հմր 6): Չորս կենդանիները շրջապատած են եւ կարծէք իրենց միջեւ շրջանա-կած են Գառնուկ մը, որ Աստուծոյ Որդին է, Յիսուս Քրիստոսը: Անիկա «գահին մէջտեղ»ն է: Ի՞նչ կը նշանակէ այս բացատրութիւնը, եթէ ոչ՝ Որդին Հօրը հետ բազմած է նոյն գահին, եւ Անոր հետ կը բաժնէ իշխանութիւնն ու փառքը:

Անիկա «կարծես մորթուած ըլլար»: Նկարագրութեան անսովոր կերպ մը, որ մարդկային անկատար լեզուով կը ձգտի միաժամանակ արտայայտել գոյգ իրականութիւններ.– թէ՛ Գառնուկին ողջ ըլլալը, եւ թէ՛ անոր մորթուած ըլլալը: Առաջինը անոր աստուածային բնութեան յատուկ մշտակենդանութիւնը կամ մշտնջենականութիւնն է, ճշմարիտ աստուածութեան էական յատկանիշը: Երկրորդը մեր փրկագործութեան վերաբերող կարեւորագոյն իրականութիւնն է. թէ՛ նոյն յաւիտենական Աստուածը մեզի համար եկաւ պատարագուելու, եւ իբրեւ Աստուծոյ Գառնուկը՝ մորթուեցաւ, իր սուրբ արիւնով մեզ մեր մեղքերէն լուալու եւ փրկելու համար: Առաքեալը զայն կը տեսնէ՝ թէ՛ իբրեւ յաղթական թաղաւոր, Դաւիթի ցեղէն Առիւծը, որ բազմած է Աստուծոյ գահին վրայ, եւ թէ՛ իբրեւ Աստուծոյ ընծայուած Կատարեալ Զոհը, համայն մարդկութեան մեղքերը վերցնելու համար պատարագուած Քաւութեան Զոհը (Հմմտ Ես 53.7: ՅՃ 1.29):

«Անիկա ունէր եօթը եղջիւրներ եւ եօթը աչքեր, որոնք Աստուծոյ եօթը հոգիներն են՝ աշխարհի բոլոր կողմերը զրկուած» (նոյն): Միակ համարի մը մէջ երեք անգամներ կը յիշուի 7 թիւը, երիցս շեշտելու համար կատարելութիւնը ամէն բանի՝ որ յատուկ է Աստուծոյ: Ուստի զուր պիտի ըլլար պատկերացնել գառնուկ մը, որ «եօթը եղջիւրներ» կամ «եօթը աչքեր» ունի իր գլխուն վրայ: Աստուածաշունչին մէջ եղջիւրը առհասարակ զօրութեան կամ իշխանութեան խորհրդանիշ է.

եւ այստեղ ըսել կ'ուզուի՝ թէ Գառնուկը իշխանութեան եւ գորութեան ամբողջականութիւնը ունի, որովհետեւ իր մէջ ունի «աստուածային բնութեան լիութիւնը» (Կղ 1.19: Հմմտ 2.9): Իսկ անոր աչքերը, որոնք բնագրին իսկ ընծայած բացատրութեան համաձայն «Աստուծոյ եօթը հոգիներն են», կը խորհրդանշեն թէ՛ Ս. Հոգիին ամբողջական առաքումը եւ մատակարարումը անոր կողմէ (հմմտ 1.4 եւ 3.1 եւ բացատրութիւն), եւ թէ՛ անոր ամենատեսութիւնն ու ամենագիտութիւնը (հմմտ Զք 4.10):

«Գառնուկը դնաց եւ գահին վրայ նստողին աջ ձեռքէն գիրքը առաւ: Հագիւ առած, չորս կենդանիները եւ քսանչորս երէցները ինկան Գառնուկին առջեւ» (Հմր 7-8): Կը հասնի բարձրակէտը: Դաւիթի արմատէն եղող «Աւիւծ»ը, յաղթական Գառնուկը կ'երթայ եւ Հօրը ձեռքէն կ'առնէ գիրքը: Այլ խօսքով՝

1.- Կ'առնէ իր դատաւորական իշխանութիւնը, որով պիտի դատապարտէ ու հարուածէ անխիղճ եւ անգիղջ աշխարհը՝ իր անօրէնութիւններուն համար:

2.- Կը ստանձնէ իր թագաւորական իշխանութիւնը, ձեռք առնելու համար ամբողջ աշխարհի թագաւորութիւնը, «երկաթէ մականով» խորտակելու եւ հզօր բազուկով նուաճելու համար ներկայ աշխարհի բոլոր իշխանութիւններն ու պետութիւնները, եւ հաստատելու Աստուծոյ թագաւորութիւնը, ա՛յնքան սպասուած «երկինքի թագաւորութիւն»ը:

Ահա թէ ինչու՝ հագիւ անիկա գիրքը առած՝ երկնաւոր արքունիքը անոր առջեւ կ'իյնայ, որպէս նշան յօժարակամ սիրոյ եւ բացարձակ հնազանդութեան, գոհունակութեան եւ պաշտումի:

«Անոնցմէ իրաքանչիւրը ունէր քնար մը եւ ոսկի խնկաման մը՝ խունկով լեցուն, որոնք Աստուծոյ ընտրեալներուն աղօթքներն են» (Հմր 8): Պահ մը մեր ակնարկը կը դարձնենք պաշտամունքը մատուցանողներուն, 24 երէցներուն: Անոնցմէ ոմանք իրենց ձեռքերուն քնարներն ունին, ոմանք՝ խունկով լեցուն խնկաման մը: Երկու դեղեցիկ խորհրդանիշներ՝ երկնաւոր պաշտամունքին եւ երկնաւոր քահանայութեան բնութագիրը բացայայտող:

1.- Նուագարաններուն մէջ հնագոյններէն եղող քնարը (հմմտ

Ծն 4.21) հինէն ի վեր ո՛չ միայն տաճարական ծէսին մէջ ընդունուած է, այլ նաեւ պաշտամունքէն դուրս գործածուած (Հմմտ Բ. Թգ. 6.5: Ա. Մն 15.16 եւ 28, 16.5, 25.6: Բ. Մն 5.12, 20.27-28, 29.25: Զոր 21.12: Սղ 149.3 եւ այլն): Անիկա յաճախ առնչուած է մարգարէութեան (Հմմտ Ա. Մն 25.1 եւ 3): Իր բազմալար կառոյցով եւ քաղցրալուր հնչիւններով անիկա հարուստ եւ հոգեթով, գերերկրային երաժշտութեան արտա-յայտիչ խորհրդանիշն է, եւ ուստի՝ Աստուծոյ մեծափայելուէ փառքը երգելու, անոր ստեղծագործութիւնը փառաբանելու եւ սքանչելի գործերը ներբողելու, անոր սէրն ու ողորմութիւնը պատմելու, անոր շնորհքին անպատմելի հարստութեան անհուն երանգները արտա-ցոյացնելու, եւ ընձեռած փրկութեան համար մարդկային սրտին անհուն երախտագիտութիւնն ու երջանկութիւնը արտահոսելու իտէալ գործիքն է անիկա:

15.2-ին մէջ պիտի տեսնենք մեծ նեղութեան ժամանակէն յաղթական դուրս եկած Աստուծոյ վկաները, որոնք «Աստուծոյ քնարները» բռնած են: Այստեղ 24 երէցներու քնարներուն համար նոյնը ըսուած չէ, բայց հասկացողութիւնը վստահաբար նոյնն է: Երկինքի մէջ չկայ երկրաւոր որեւէ բան, բացի փրկուած հոգիներէն, որոնք իրենք ալ դարձած են Աստուծոյ սեփականը, եւ ուստի՝ երկնային: Եւ արդէն քնարները խորհրդանիշ են, ինչպէս ըսինք: ԶԱստուած փառաբանող արարածները իրենք են ճշմարիտ քնարը, որոնք իրենց էութեան բոլոր լարերով Աստուծոյ փառաբանութիւնը կ'երգեն անդադար:

2.- Խունկը՝ Աստուծոյ պահանջած պաշտամունքին մէջ միշտ աղօթքներուն ընկերացող տարրն էր, խորհրդանշելու համար՝ իբրեւ անուշաբոյր բնծայ անոնց ընդունումը Աստուծոյ կողմէ (Հմմտ Ելք 30.7-8: Ա. Մն 23.13: Ղկ 1.9): Ընդհանրութենէն դուրս գալով, այստեղ խունկը կը բացատրուի՝ իբրեւ «Աստուծոյ ընտրեալներուն աղօթքները»: Այստեղ «ընտրեալներուն» բառը ազատ թարգմանութիւնն է «սուրբերուն» (յունարէն՝ աղի'ոն) բառին, որ Աստուածաշունչին մէջ բնաւ չի՝ վերաբերիր հաւատացեալներու մասնաւոր խումբի մը կամ ընտրանիի մը, այլ՝ Աստուծոյ ժողովուրդին ամբողջութեան, այսինքն՝ բոլոր քրիստոնեաներուն, բոլոր

հաւատացեալներուն, առանց խտրութեան, զանոնք բոլորը նկատի առնելով իբրեւ Աստուծոյ կողմէ ընտրուած (Կղ 3.12: Ա. Պտ 1.2: Բ. Պտ 1.10: Հմմտ Հռ 8.33: Ա. Թս 1.4):

Եթէ 24 երէցներուն բռնած խնկամաններով մատուցուած խունկը սուրբերու աղօթքները կը ներկայացնէ, կը նշանակէ թէ այդ աղօթքները Աստուծոյ մատուցանողը 24 երէցներն են, եւ այս պատկերացումն ու բացատրութիւնը որոշակիօրէն կը վկայեն սուրբերու բարեխօսութեան մասին:

Այս հանգրուանին, երբ Քրիստոս իր թագաւորութիւնը կ'առնէ, սուրբերու աղօթքներուն այս յիշատակութիւնը սերտօրէն կապուած է նոյնինքն այդ թագաւորութեան գալուստին կամ հաստատման: William R. Newell Յայտնութեան այս համարին կապակցութեամբ արդարօրէն կ'ըսէ. «Ինչո՞ւ քնարներն ու խունկով լեցուն խնկամանները, որոնք սուրբերու աղօթքներն են (5.8), կապուած են Գառնուկին կողմէ ժառանգութեան գիրքը առնելուն: Արդեօք անո՞ր համար, որ սուրբերու աղօթքները իրականացուցին այս պատկերը: Մեր Տէրը իր աշակերտներուն պիտի հրահանգէ՞ր աղօթել՝ *«Թող զայս արքայութիւնդ, թող կատարուի քու կամքդ. ինչպէս որ երկինքի մէջ՝ այնպէս ալ երկրի վրայ?»*, եթէ՝ 1.- Աստուած չուզէր որ ատիկա կատարուի, եւ 2.- եթէ սուրբերու աղօթքները կենսական ազդակ մը չըլլային այս փառաւոր արգիւնքը յառաջ բերելուն մէջ: Հետեւեցէ՛ք, թէ ամբողջ Յայտնութեան գիրքին մէջ ի՞նչ ըսուած է սուրբերու աղօթքներուն մասին: Օր մը պիտի անդրադառնանք, թէ փրկուած ամէն մէկ հոգի, իւրաքանչիւր սուրբի ստացած ամէն մէկ օրհնութիւն, Սատանային ամէն մէկ պարտութիւնը, Աստուծոյ ամէն մէկ յաղթանակը, ինչպէս նաեւ մեր Տիրոջ կողմէ թագաւորութեան գիրքը առնելու այս վերջնական կատարումը, բոլորն ալ իրականացած են սուրբերուն աղօթքներով, Աստուծոյ կողմէ ներշնչուած, որպէս անհրաժեշտ տարրերը Իր մեծ եւ համապարփակ ծրագրին»:

Ոմանք այս աղօթքներուն մէջ կը տեսնեն արդար վրէժ-խնդրութեան այն ազդակը, որ պիտի տեսնենք 6.10-ին մէջ: Որքան ալ գրաւիչ թուի բացատրութիւնը, բայց դժուար թէ ուղիղ ըլլայ, որովհետեւ արդէն իսկ ազդակող այդ հոգիները, Աստուծոյ խօսքին

իրենց հաւատարմութեան համար նահատակուած այդ վկաները, Աստուծոյ դիմաց գտնուող զոհասեղանին տակ կը ներկայանան (6.9): Եւ եթէ արդէն Աստուծոյ հետ եւ անոր դիմաց են, երէցները պէտք չունին անոնց աղօթքները միջնորդաբար ներկայացնելու Աստուծոյ: Մինչդեռ երէցները կը ներկայացնեն աղօթքները ա՛յն սուրբերուն, այսինքն՝ հաւատացեալներուն, որոնք երկրի վրայ են եւ պէտքը կը զգան Աստուծոյ փառաւոր ներկայութեան հասած իրենց եղբայր-ներուն միջնորդական բարեխօսութեան:

Տարօրինակ է, որ նորագոյն շատ մը եկեղեցիներ ընդունելով հանդերձ Աստուածաշնչական բացայայտ ճշմարտութիւնը, թէ սուրբեր (= հաւատացեալներ) կրնան իրարու համար աղօթք ընել, կը մերժեն երկնաւոր սուրբերու բարեխօսութեան կարելիութիւնը: Անոնք կամայ թէ ակամայ կ'անտեսեն Քրիստոսի եկեղեցին անխզելի միութիւնը, երկնաւոր՝ յաղթական եկեղեցին ամբողջապէս խզելով երկրաւոր՝ գինուորեալ եկեղեցիէն: Եթէ Աստուած կ'ընդունի միջնորդութիւնն ու բարեխօսութիւնը երկրի վրայ ապրող սուրբերուն, ինչո՞ւ պիտի չընդունի բարեխօսութիւնը երկրաւոր կեանքի իրենց ընթացքը յաղթականօրէն աւարտած սուրբերուն: Եթէ ես՝ անկատար իմ կեանքովս կրնամ աղօթել ինծի ծանօթ եւ անծանօթ բոլոր եղբայր-ներուս համար, եւ Աստուած կը վստահեցնէ՝ թէ պիտի ընդունի ու կատարէ իմ խնդրանքներս, ինչո՞ւ կատարելութեան հասած ճշմարիտ հաւատացեալ մը պիտի չկարենայ Աստուծոյ աղօթել եւ իր աղօթքով օգնել երկրի վրայ գտնուող ծանօթ թէ անծանօթ ոեւէ եղբօր: Արդեօք երկինք հասնողները այլեւս կը մոռնա՞ն երկիրը եւ հոն գտնուող Քրիստոսի եկեղեցին՝ իրենց եղբայրները: Յայտնութեան գիրքին բոլո՛ր երկնաւոր տեսիլքները, որոնց մէջ այդ սուրբերը կը պատկերանան, ճիշդ հակառակը կ'ըսեն: Անոնք երբեք չեն մոռցած երկիրը եւ հոն գործող եկեղեցին ու իրենց եղբայրները, որոնց պայքարը իրենց պայքարն է, անոնց տկարացումն ու պարտութիւնը կսկիծ է իրենց եւ անոնց քաջութիւնն ու յաղթանակը՝ իրենց յաղթանակը: Եւ ուստի անգաղար կ'աղօթեն ու կը խնդրեն, որ Աստուած ի՛նք ստանձնէ անոնց դատը, խորտակէ չարը իր գործակիցներով եւ շուտով հասցնէ իր երանական թափալուրթիւնը:

Սուրբերու բարեխօսութիւնը մերժողները կը կանգնին ու կը պնդեն Աստուածաշնչական միակ համարի մը վրայ որ կ'ըսէ. «Մէկ Աստուած կայ, եւ Աստուծոյ ու մարդոց միջեւ միակ միջնորդ մը՝ Յիսուս Քրիստոս մարդը, որ ինքզինք իբրեւ փրկագին տուաւ բոլոր մարդոց համար» (Ա. Տմ 2.5-6): Թէպէտ Քրիստոսի միջնորդութեան ու բարեխօսութեան վերաբերող ուրիշ համարներ եւս կան (տե՛ս Հռ 8.34: Եբր 7.25, 8.6, 9.15 եւ 24, 12.24: Ա. ՅՀ 2.1), սակայն վերեւ վկայաբերուածը միակն է, որուն մէջ Քրիստոս կը կոչուի «միակ միջնորդ»:

Դժբախտաբար այս համարը յաճախ չարաշահուած է, ծայրայեղ մեկնութիւններու առիթ դառնալով: Շատ մը աղանդներ զայն օգտագործած են Քրիստոսի աստուածութիւնը ուրանալու համար, «մէկ Աստուած կայ» բացատրութեան տակ տեսնելով միայն Հայրը, եւ անոր կողքին Յիսուս Քրիստոսը դիտելով իբրեւ սոսկ «մարդ». մինչդեռ առաքելը այս վերջին բացատրութեամբ կը շեշտէ Յիսուսի մարդկութիւնը, առանց երբեք մտքէ հանելու անոր աստուածութիւնը, մարդկութեան վրայ դրուած շեշտով ընդգծելու համար Քրիստոսի զոհադործութեան եւ մեր փրկութեան իրականութիւնը, որ առաջին դարու Գնոստիկեան աղանդաւորներ կը փորձէին մերժել (տե՛ս Ա. ՅՀ 4.2-3: Բ. ՅՀ 7): Եւ Քրիստոս իր մարդեղութեամբ ու խաչով էր՝ որ դարձաւ Հօր Աստուծոյ քով մեր փրկութեան միջնորդը, եւ մնայուն բարեխօսը բոլո՛ր անոնց համար՝ որոնք իր անունին ապաւինելով՝ իր արեան կնիքը կ'ընդունին իրենց վրայ, եւ իրենց մեղքերէն սրբուելով իրենք զիրենք կը յանձնեն Աստուծոյ: Հարցը, հետեւաբար, գիտնալն է՝ թէ այս համարին մէջ ճշգրիտ կերպով ի՞նչ ըսել կ'ուզէ առաքելը, երբ կը յայտարարէ՝ «Աստուծոյ եւ մարդոց միջեւ միակ միջնորդ մը [կայ]՝ Յիսուս Քրիստոս մարդը»:

Եթէ ճիշդ է, որ Աստուածաշունչին բառերը իրենց իսկական իմաստէն պէտք չէ հեռացնել ու պարպել, այսինքն՝ իւրաքանչիւր բառ իր յատուկ արժէքը եւ նշանակութիւնը ունի, սակայն միւս կողմէ պէտք չէ՝ ծայրայեղութեան երթալ եւ անհարկի կերպով բացարձակացնել միակ բառ մը, որ յաճախ յարաբերական իմաստ կրնայ ունենալ, այսինքն՝ գործածուած ըլլալ մասնայատուկ նշանա-

կուլթեամբ մը, եւ ո՛չ թէ այլամերժօրէն: Գտնելու համար «միակ միջնորդ» բացատրութեան ճիշդ իմաստը, պէտք է Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ փնտռել միջնորդ եւ բարեխօս բառերը, եթէ գործածուած են, եւ քննել թէ ի՛նչպէս եւ ի՛նչ իմաստով գործածուած են. եւ ապա՝ փնտռել նաեւ՝ թէ արդեօք այս երկու բառերուն իմաստին համապատասխան ուրիշ բացատրութիւն կա՞յ Աստուածաշունչին մէջ: Գլխաւորաբար Նոր Կտակարանին վրայ կեդրոնանալով, կը գտնենք հետեւեալը.

1.- Միջնորդ (յունարէն՝ մեսի՛թիս) բառը Նոր Կտակարանին մէջ գործածուած է 5 անգամներ, որոնցմէ չորսը Քրիստոսի համար (Ա. Տմ 2.5: Եբր 8.6, 9.15, 12.24), եւ մէկը Մովսէս մարգարէի համար (Գղ 3. 19): Այս վերջինը կ'ըսէ, թէ Օրէնքը տրուեցաւ հրեշտակներու ձեռքով եւ մարդու մը միջնորդութեամբ, ուր որոշապէս Մովսէս կը ներկայանայ իբրեւ միջնորդ Աստուծոյ եւ իր ժողովուրդին:

2.- Բարեխօս բառը թարգմանութիւնն է յունարէն երկու տարբեր եզրերու, որոնցմէ առաջինը գոյական մըն է՝ փարա՛քլիթոս, որ կը նշանակէ՝ մխիթարիչ, օգնական, քաջալերող, զօրացնող, կամ բարեխօս: Անիկա «մխիթարիչ» թարգմանութեամբ՝ Յիսուսի կողմէ Ս. Հոգիին տրուած տիտղոսն է (ՅՀ 14.16, 15.26, 16.7: Հմմտ Ղկ 24.49): Բայց նոյն այս տիտղոսը «բարեխօս» իմաստով թարգմանուած է Ա. ՅՀ 2.1-ինմէջ, որ Քրիստոսի կը վերաբերի: Երկրորդ եզրը բայ մըն է՝ իփերեմթիմիսա՛նօ, որ կը նշանակէ՝ միջնորդել, մէկու մը համար խնդրել, այսինքն՝ բարեխօսել: «Բարեխօսել» իմաստով թարգմանուած է Հռ 8.26-27-ինմէջ, որ Ս. Հոգիին կը վերաբերի, եւ ցոյց կու տայ՝ թէ անիկա մեր աղօթքները Հօր Աստուծոյ կը հասցնէ եւ բարեխօս կը դառնայ մեզի համար:

3.- Բարեխօսելուն կամ միջնորդութեան մէկ ուրիշ պաշտօնն է՝ ուրիշին համար աղօթելը. բան մը՝ որուն բազմաթիւ օրինակները կ'ընծայէ Հին Կտակարանը, իսկ ամբողջ Նոր Կտակարանը կ'ուսուցանէ զանազան կերպերով: Այսպէս.- ըստ Քրիստոսի ուսուցումին՝ Աստուծոյ հաւատացող մարդը պէտք է աղօթէ զինք հալածողներուն ու նեղողներուն համար (Ղկ 6.28): Հաւատացեալները պէտք է աղօթեն իրարու համար (Բ. Կր 13.9: Եփ 6.18: Փլպ 1.4 եւ 9: Կղ 1.3 եւ 9: Բ. Թս

1.11: Ա. Տժ 2.1-2: Յկ 5.16: Գ. ՅՀ 1.2), հիւանդներուն համար (Յկ 5.14-15), եկեղեցւոյ առաքելութեան եւ նոյնինքն առաքելներուն կամ Աստուծոյ պաշտօնեաներուն համար (Գրծ 13.3, 14.22: Եփ 6.18-20: Կղ 4.3: Ա. Թս 5.25: Բ. Թս 3.1: Եբր 13.18-19)

Ի՞նչ ցոյց կու տան վերոյիշեալ կէտերը: Թէ՛ նոյն «միջնորդ» եւ «բարեխօս» բառերը կամ հասկացողութիւնները գործածուած են ո՛չ միայն Քրիստոսի, այլ նաեւ՝ Ս. Հոգիին, Մովսէսի, կամ ոեւէ հաւատացեալի համար: Ուրեմն սխալ է այն ինչ որ Ա. Տժ 2.5-ը կ'ըսէ: Ո՛րք: Բայց պէտք է գիտնալ, որ նոյն բառերը տարբեր առումներով կրնան գործածուիլ, եւ ուստի կանխակալ տրամադրութեամբ ու հակառակասիրութեան ոգիով պէտք չէ՛ մերժել այս կամ այն բառին գործածութիւնը, այս պարագային՝ սուրբերուն բարեխօսութիւնը, որ որեւէ ձեւով չի՛ նուազեցնէր Յիսուսի միակ միջնորդութեան արժէքը:

Դիտենք հետեւեալ կէտերը. -

1.- Ըստ Ա. Տժ 2.5-ին, «Աստուծոյ եւ մարդոց միջեւ միակ միջնորդ» եղողը «Քրիստոս Յիսուս մարդ»ն է: Իր աստուածութեամբը անիկա կատարեալ միջնորդը չէր կրնար ըլլալ Աստուծոյ եւ մարդոց միջեւ. ատոր համար ալ մարդացաւ, որպէսզի իբրեւ կատարեալ Աստուած եւ կատարեալ մարդ՝ կարենայ Աստուծոյ պահանջներն ու մարդոց կարիքները դէմ յանդիման բերել եւ հաշտեցնել իր անձին մէջ, եւ ըստ այնմ, իբրեւ քահանայապետ (Հմմտ Եբր 2.17), խաչի վրայ իր պատարագումով մեր մեղքերը քաւել եւ Աստուծոյ հետ մեր հաշտարարը դառնալ (Հմմտ Եփ 2.14-16):

2.- Պէտք չէ՛ երբեք մոռնալ, որ եկեղեցին Քրիստոսի խորհրդական մարմինն է, իր Գլուխէն՝ Քրիստոսէ անբաժան (տե՛ս Եփ 1.22-23, 5.23: Կղ 1.18 եւ 24: Հմմտ Ա. Կր 12.12 եւ 27), եւ հետեւաբար եկեղեցւոյ եւ սուրբերուն բարեխօսութիւնը նոյնինքն Քրիստոսի բարեխօսութիւնն է, ինչպէս Ս. Հոգիին առաջնորդութեամբ՝ եկեղեցւոյ գործունէութիւնը Քրիստոսի գործունէութիւնն է (Հմմտ Մտ 16.19, 18.18: ՅՀ 20.23: Ա. Կր 5.4):

3.- Քրիստոսի եւ իր եկեղեցիին, կամ սուրբերուն միջնորդութիւնն ու բարեխօսութիւնը տարբեր բնոյթի են, եւ հետեւաբար՝ անշփոթելի:

Քրիստոսի միջնորդութիւնը, ինչպէս նշեցինք, իր ձեռքով եւ իր մարմնին պատարագումով մեզի համար շահուած փրկութիւնն է: Այդ զոհադործումը անկրկնելի է, միանգամընդմիշտ տեղի ունեցած եւ յաւիտենական արժէքով (Եբր 9.12 եւ 26-28, 10.10 եւ 14): Հետեւաբար Քրիստոսի միջնորդութիւնը եւ բարեխօսութիւնը եւս միանգամընդմիշտ եւ յաւիտենական են, անկրկնելի բայց մնայուն զօրութեամբ: Եւ բացի Քրիստոսէ ո՛չ ոք կրնայ փրկութիւն պարգեւել մեզի:

Մինչդեռ սուրբերուն բարեխօսութիւնը տարբեր բնոյթի է: Անոնք երբե՛ք փրկութիւն չէ, որ կը պարգեւեն: Անոնք իրենց ազօթքներով պարզապէս դործակիցներ են Աստուծոյ, եւ իրենց եղբայրներուն կ'օգնեն՝ զանոնք մօտեցնելու Աստուծոյ, կամ անոնց փոխարէն օգնութիւն մը կամ փորձանքներէ պաշտպանութիւն խնդրելու Աստուծմէ, կամ որեւէ շնորհք հայցելու անոնց համար, որպէսզի իրենց եղբայրներուն հաւատքը ամրապնդեն (Հմմտ Ղկ 21.36) եւ պատճառ դառնան Աստուծոյ անունին ճանաչման եւ առաւել փառաւորումին:

Անհրաժեշտ է արդեօք այս բարեխօսութիւնը, թէ՛ աւելորդ: Աստուած իրեն հաւատացողները իրեն մօտեցնելու, անոնց օգնելու, զանոնք պաշտպանելու կամ անոնց շնորհք մը պարգեւելու համար պէտք ունի՞ այս բարեխօսութեան: Պատասխանը կարելի է գտնել՝ նոյնպիսի հարցում մը ընելով ազօթքին մասին, որովհետեւ բարեխօսութիւնը ինքնին Աստուծոյ ուղղուած ազօթք է:– Աստուած պէտք ունի՞ մեր ազօթքներուն. չէ՞ որ ամէն ինչ գիտէ արդէն, նախքան մեր խնդրելը (Մտ 6.31-32): Բայց Յիսուս իր խօսքով ու գործով ցոյց տուաւ, թէ նոյնինքն Աստուած է, որ մեզմէ կը պահանջէ ազօթել (Մտ 26.41: Ղկ 18.1, 21.36: Հմմտ Հռ 12.12: Եփ 6.18: Կղ 4.1-2: Ա. Թս 5.17 եւ այլն): Արդ, ինչպէս որ կ'ազօթենք՝ ո՛չ թէ Աստուծոյ համար անլսելի բան մը լսելի դարձնելու համար, այլ՝ անդրադառնալու համար այն անսահման կարիքներուն, որ ունինք, եւ որոնց հոգը նախախնամող Աստուծոյ է, որ կը ձգենք, իրմէ սպասելով անոնց բաւարարումը: Նոյնպէս է բարեխօսութիւնը. ուրիշին համար մեր խնդրանքն ու ազօթքը՝ Աստուծոյ չգիտցածը իրեն գիտցնելու համար չէ՛, այլ՝ հիմնականին մէջ բնական արտայայտութիւնն է մեր սիրոյն եւ

հոգածութեան, որ ունինք մեր եղբայրներուն համար (հմտ Ա. Կր 12.25-26): Միւրոյ տրամաբանութիւնն ու պահանջքն է անիկա, որովհետեւ ճշմարիտ սէրը այլասիրութիւն է (հմտ Ա. Կր 13.5): Եւ ճշմարիտ եկեղեցին, որուն ներկայացուցիչներն են այս երէցները, հարազատ պատկերը պէտք է ըլլայ՝ ճշմարիտ սիրոյ մարմնացումը եւ կատարեալ յարացոյցը եղող իր Տիրոջ եւ Փրկիչին՝ Յիսուս Քրիստոսի:

«Անոնք հետեւեալ նոր երգը կ'երգէին ու կ'ըսէին.՝ Արժանի ես առնելու գիրքը / եւ քակելու կնիքները, / որովհետեւ մորթուեցար / եւ արինոփղ Աստուծոյ համար գնեցիր / նոր ժողովուրդ մը՝ / բոլոր ցեղերէն ու լեզուներէն, / բոլոր ազգերէն, ժողովուրդներէն: / Զանոնք դարձուցիր քահանաներու թագաւորութիւն մը՝ / ծառայելու մեր Աստուծոյ: / Անոնք պիտի թագաւորեն երկրի վրայ» (հմր 9-10): Նոր երգ մըն է, որ կ'երգեն անոնք, եւ մեզի կը տրուի այդ երգին մօտաւոր բովանդակութիւնը:

Ի՞նչ է, սակայն, «նոր երգ»ը: Մարդկային մեր հասկացողութեան մէջ նորը՝ չգիտցուածն է, չտեսնուածն ու չլսուածը, կամ՝ բնաւ չգործածուածը, մինչդեռ այստեղ անիկա կը յուշէ արդէն գոյութիւն ունեցող որեւէ բանի նորը, եւ մասնաւանդ՝ վերանորոգումը: Յիսուս եկաւ՝ հինին փոխարէն նոր վարդապետութեամբ (հմտ Մր 1.27: Գրծ 17.19), Հին Ուխտին փոխարէն՝ Նորը բերելու մեզի (հմտ Ղկ 22.20: Ա. Կր 11.25: Բ. Կր 3.6: Եբր 8.8 եւ 13), եւ նոր կեանք տալու մեղքով հինցած մարդուն (հմտ Բ. Կր 5.17: Գղ 6.15), ապաշխարութեամբ զայն նորոգելու եւ նոր մարդ դարձնելու (հմտ Հռ 12.2: Բ. Կր 4.16, 5.17: Եփ 4.23-24: Կղ 3.10: Եբր 6.6), որպէսզի արժանի ըլլայ վերանորոգուած ստեղծագործութեան, նոր երկինքին եւ նոր երկրին (հմտ Բ. Պա 3.13: Յյա 21.1), եւ Նոր Երուսաղէմին (հմտ Յյա 3.12, 21.2): Արդ, ուր որ վերանորոգում կայ, այնտեղ ամէն ինչ նոր կ'ըլլայ: Աւելի յստակացնելով խօսքը, երբ մարդս հին է՝ ամէն ինչ հին է. երբ մարդս կը նորոգուի եւ «նոր արարած» կը դառնայ՝ իրեն համար եւ իր շուրջ ամէն ինչ կը դառնայ նոր: Այդ իմաստով՝ նոր երգը արտայայտութիւնն է մարդուն նորոգութեան, մարդուն փրկութեան: Կարդացէ՛ք ամբողջ Աստուածաշունչը, եւ պիտի տեսնէ՛ք՝ որ փրկութեան երգը միշտ «նոր երգ» կոչուած է (տե՛ս Սղ 33.3, 40.3, 96.1, 144.9: Ես 42.10: Յդթ 15.15): Եւ այստեղ «նոր երգ»ը դարձեալ

փրկութեան երգն է:

Այդ երգը հիմնական չորս տարրեր ունի.–

ա.– «Արժանի ես առնելու զիրքը եւ քակելու կնիքները»: Առաջին հերթին անոնք կ'երգեն Գառնուկին արժանաւորութիւնը, ինչպէս նախորդ երգին մէջ եւս ըրած էին: Անիկա ո՛չ միայն իրենց Արարիչ Աստուածն է, այլ նաեւ իրենց Փրկիչը, իրենց փրկութեան համար իր անձը պատարագած, «մորթուած» Գառնուկը, որ ասոր համար ալ «արժանի է» յաւիտենական երախտագիտութեան: Ուստի անոնք սրտեռանդն փառաբանութիւն կ'երգեն անոր, ներբողելով զայն:

բ.– «...մորթուեցար եւ արիւնովդ (...) գնեցիր»: Տեսանք, որ 1.5-ին մէջ կ'ըսուէր՝ թէ Քրիստոս իր արիւնով (այսինքն՝ իր կեանքը տալով) փշրեց մարդս կապող ու կաշկանդող մեղքերուն ու մահուան շղթաները, եւ զայն ազատագրեց իր աստուածային սիրովն ու բերած ճշմարտութեան զիտութեամբը: «Գնել» բառը այս պարագային կապ չունի դրամի հետ, թէպէտ կը պահէ իր նիւթական իմաստը: Հին Կտակարանի օրէնքը կը սահմանէր, որ Աստուծոյ նուիրուած անդրանիկ արուեստները «փրկուին», այսինքն՝ անոնց համար փրկագին վճարուի եւ ետ առնուին, մահուընէ զերծ կացուցուին (տե՛ս Ելք 13.13 եւ 15: Թւ 18.15-16): Ատիկա նախապատկերացումն էր մեր փրկութեան, որ նոյն ձեւով տեղի ունեցաւ: Մենք մեր մեղքերուն համար մահուան արժանի էինք, բայց Քրիստոս մեր փոխարէն «մորթուեցաւ», այսինքն՝ իր կեանքը իբրեւ «փրկանք տուաւ» մեր կեանքերուն փոխարէն (Հմմտ Մտ 20.28: Մր 10.45: Ա. Տմ 2.6: Տիտ 2.14), եւ իր արեան այդ փրկագինով մեզ «գնեց» եւ ազատեց մահուան դատապարտութենէն (տե՛ս Գրծ 20.28: Ա. Կր 6.20, 7.23: Գլ 3.13, 4.5: Բ. Պտ 2.1: Հմմտ Եփ 1.7: Եբր 9.12): Այս ձեւով էր, որ անիկա Աստուծոյ համար պատրաստեց «նոր ժողովուրդ մը՝ բոլոր ցեղերէն ու լեզուներէն, բոլոր ազգերէն, ժողովուրդներէն», ինչպէս որ սկիզբէն առաջադրած էր իր յաւիտենական ծրագրին մէջ (Հմմտ Ես 49.6):

գ.– «Զանոնք դարձուցիր քահանաներու թագաւորութիւն մը՝ ծառայելու մեր Աստուծոյն»: Ինչպէս 1.6-ին մէջ բացատրեցինք, Աստուծոյ փրկագործական ծրագրին վախճանական նպատակն է ասի–

կա, եւ իր անձնական յայտնութեան առաջին իսկ պահէն Աստուած բացայայտեց իր նպատակը (Հմմտ Ելք 19.6): Աստուած կ'ուզէր աստուածապետական դրութեամբ ղեկավարուած սեփական ժողովուրդ մը ունենալ, իր ծառայութեան եւ իր պաշտամունքին նուիրուած: Ժողովուրդ մը՝ որ քահանաներով առաջնորդուէր եւ երկրի վրայ Աստուծոյ կամքը կատարէր: Հին Իսրայէլը արժանի չեղաւ Աստուծոյ կամեցած այդ ժողովուրդը դառնալու կոչումին. ուստի Աստուած Քրիստոսով նոր ժողովուրդ մը կոչեց եւ ընտրեց աշխարհի բոլոր ազգերէն ու ժողովուրդներէն, իր ծրագիրը իրագործելու համար: Այդ նոր ժողովուրդը եղաւ եկեղեցին (Ա. Պտ 2.5 եւ 9), որ ներկային մէջ մասնակիօրէն է «քահանաներու թագաւորութիւն մը», բայց ամբողջապէս գայն պիտի դառնայ Քրիստոսի երկրորդ գալուստով (տե՛ս 20.6), ինչպէս ներկայ համարը կը պատկերացնէ:

դ.- «Անոնք պիտի թագաւորեն երկրի վրայ»: Աստուծոյ ժողովուրդին մէջ անոնք, որոնք իրենք զիրենք կատարելապէս նոյնացուցին իրենց Տիրոջ հետ եւ յաղթութեան պսակը շահեցան իրենց առաքինական կեանքով, անձնուէր ծառայութեամբ ու քաջարի վկայութեամբ, արդէն Քրիստոսի աթոռակից թագաւորներ ու դատաւորներ են, հաղորդակից եւ բաժնեկից Քրիստոսի իշխանութեան, ճշմարիտ ներկայացուցիչները Աստուծոյ ժողովուրդին (Հմմտ Մտ 19.28: Ղկ 22.30: Բ. Տմ 2.12): Անոնք Քրիստոսի եկեղեցիին մէջ այդ իշխանութիւնը ունին եւ ի գործ կը դնեն արդէն, ինչպէս երկնաւոր եկեղեցիին այս տեսիլքը զանոնք կը ցուցնէ իրենց փառքի աթոռներուն բազմած:

«Տեսայ նաեւ եւ լսեցի ձայնը բազմաթիւ Հրեշտակներու, որոնք կանգնած էին գահին, չորս կենդանիներուն եւ երէցներուն շուրջ: Անոնք տասնեակ հազարներով եւ միլիոններով էին» (Հմր 11): Հրեշտակներուն անհամար գունդերը կը շրջապատեն գահին անմիջապէս շուրջը գտնուող չորս կենդանիներն ու 24 երէցները: Բոլորը միասին Աստուծոյ արքունիքին եւ Աստուծոյ ընտանիքին անդամներն են: Անոնք միասնաբար եւ բարձրագոյն կ'երգեն Գառնուկին փառքը:

Անոնք «բարձր ձայնով կ'երգէին.- Մորթուած Գառնուկը արժանի է ստանալու՝ / զօրութիւն, հարստութիւն եւ իմաստութիւն, / կարողութիւն ու

պատիւ, փառք եւ օրհնութիւն» (Հմբ 12): Երէցներու փառաբանութեան կը միանան հրեշտակները, օրհներգելով Գառնուկին արժանաւորութիւնը եւ արտայայտելով երկնաւոր զունդերուն անհուն ուրախութիւնը՝ մարդոց փրկութեան համար (Հմմտ Ղկ 15.7 եւ 10): Անոնք բարձրագոյ կ'երգեն երգ մը, որ յաւերժօրէն պիտի հնչէ երկինքի մէջ, յաւիտենական օրհնաբանութեամբ լեցնելով յաւիտեանները: Եւ այդ երգը մնայուն օրհներգութիւն եւ փառաբանութիւն է՝ որ ներբողը կը հիւսէ Աստուծոյ Գառնուկին:–

1) զօրութեան (յունարէն՝ ισχυρις), այսինքն՝ անոր մշտնջենաւոր զօրութեան, որ աստուածային բնութեան յատուկ ամենակարողութիւնն է, ոյժի եւ կարողութեան բացարձակ հասկացողութիւնը (Հմմտ Մտ 6.13: Հռ 1.19–20), յաճախ «Ամենակալ» անունով կամ տիտղոսով արտայայտուած:

2) հարստութեան (յունարէն՝ πλουσιον), այսինքն՝ անոր աստուածային փառքին ահարկու մեծութեան եւ անպատմելի ճոխութեան (Հմմտ Հռ 9.23: Եփ 3.16), անոր աստուածային գիտութեան անչափելի խորութեան (Հմմտ Հռ 11.33: Կղ 2.2), եւ անոր ցուցաբերած սիրոյն, ողորմութեան ու քաղցրութեան աներեւակայելիօրէն առատաձիր պարգեւներուն (Հմմտ Հռ 2.4: Եփ 1.7 եւ 18, 2.7, 3.8):

3) իմաստութեան (յունարէն՝ σοφια), այսինքն՝ անոր փրկութեան ծրագրին մեզի անհասկնալի խորունկ խորհուրդին, բայց անով մեզի շնորհուած սքանչելի պարգեւին (Հմմտ Հռ 11.33: Ա. Կր 1.30):

4) պատիւի (յունարէն՝ τιμη), այսինքն՝ այն անսահման երախտիքին ու յարգանքին, պատկառանքին, որ փրկուած անձը կը պարտի եւ կ'ընծայէ անոր, անոր անձին մէջ ճանչնալով իր Տէրը եւ Արարիչը, եւ զայն հռչակելով ու ճանչցնելով երկրի վրայ:

5) կարողութեան (յունարէն՝ δυναμις), այսինքն՝ անոր անպարագրելի ոյժին ու զօրութեան, որուն համար անկարելի բան չկայ (Հմմտ Ծն 18.14: Մտ 19.26: Մր 10.27: Ղկ 1.37: Գրծ 14.16: Հռ 4.21):

6) փառքի (յունարէն՝ κτιση), այսինքն՝ անոր աստուածային բնութեան յատուկ ահեղափայլ փառքին ու մանաւանդ սքանչելի

գործերուն մեծափառութեան, որոնց մասին կը պատմեն թէ՛ անշունչ բնութիւնը եւ թէ՛ բոլոր կենդանի արարածները (Հմմտ Սղ 19.1, 40.5, 66.2-5, 92.4-5, 111.2-4, 118.17, 145.3-7; Հռ 1.19-20):

7) օրհնութեան (յունարէն՝ *Էլլոկիա*), այսինքն՝ անոր անունին մատուցուած մշտական օրհնաբանութիւնը, որ երկնաւոր թէ երկրաւոր արարածները կը մատուցանեն՝ սրբաբանելով զայն (Հմմտ Ես 6.3: Յյտ 4.8):

Այստեղ «ստանալու» բայը չի՛ նշանակեր, թէ Գառնուկը չունի կարողութիւն, հարստութիւն եւ իմաստութիւն, փառք եւ պատիւ, եւ թէ ուրիշ մը իրեն պիտի տայ զանոնք: Գառնուկին համար ատոնք շահուած բաներ չեն: Անիկա յաւիտենական Աստուածն է, Հօրը համագոյակից եւ համապատիւ Որդին, որ այդ զօրութիւնը, փառքն ու պատիւը ի յաւիտենից ունի (տե՛ս ՅՃ 17.5: Հմմտ 16.15, 17.10), եւ նոյնիսկ իր մարդեղութեան մէջ զայն ցոյց տուաւ յաճախ: «Ստանալու» այստեղ կը նշանակէ՝ մարդոց կողմէ ստանալու, այսինքն՝ մարդոց կողմէ ճանչցուելու իբրեւ Ամենակալ Տէր եւ Աստուած, եւ արժանանալու այն փառքին ու պաշտամունքին, որ մարդիկ կու տան Հօրը: Ա՛յդ էր որ կ'ըսէր Յիսուս ինք, երբ երկրի վրայ իրեն տրուած իշխանութեան մասին խօսած ատեն յայտարարեց.՝ Հայրը ոեւէ մէկը չի դատեր, այլ՝ դատելու իշխանութիւնը ամբողջութեամբ յանձնած է Որդիին, որպէսզի բոլորն ալ պատուեն Որդին, ինչպէս որ Հայրը կը պատուեն» (ՅՃ 5.22-23): Եւ նոյն ճշմարտութիւնն էր, որ կը յայտնէր Պօղոս առաքեալ, երբ Քրիստոսի կամաւոր խոնարհութեան մասին իր վկայութիւնը կը կնքէր ըսելով՝ «Ատոր համար ալ Աստուած զայն շատ աւելի բարձրացուց, եւ իրեն տուաւ այն անունը, որ վեր է բոլոր անուններէն. որպէսզի Յիսուսի անունին ծոնկի զան բոլորը, երկնաւորներն ու երկրաւորները եւ սանդարամետականները, եւ ամէն լեզու դաւանի՝ թէ Յիսուս Քրիստոս Տէր է, Հայրն Աստուծոյ փառաւորելու համար» (Փլպ 2.9-11): Հետեւաբար Գառնուկը իր իսկութեան մէջ ճանչնալ եւ փառաւորել, անոր կարողութիւնն ու զօրութիւնը ճանչնալ, անոր աստուածային փառքին հարստութիւնը եւ անսահման գիտութեան եւ իմաստութեան խորութիւնն ու ճոխութիւնը խոստովանիլ՝ կը նշանակէ.՝

1) Անոր ընծայել փառք ու պատիւ եւ օրհնութիւն, որոնց արդարեւ արժանի Տէրն է անիկա, եւ ուշ կամ կանուխ ամէն լեզու պիտի դաւանի այդ փառաւոր ճշմարտութիւնը:

2) Պատուել Հօր Աստուծոյ կամքը, որովհետեւ Հօրը կամքն էր Որդին ճանչցնել: Ով որ կը պատուէ ու կը փառաւորէ Որդին, պատուած կ'ըլլայ Հայրը եւ Աստուծոյ անունն է, որ կը փառաւորէ, իսկ «ով որ չի պատուեր Որդին, չի պատուեր Հայրը, որ զայն զրկած է» (ՅՎ 5.23):

Ներկայ համարին մէջ ներկայացուած պաշտամունքը յատկանշական է նաեւ անոր համար, որ Գառնուկին կը տրուին եօթը ստորոգելիներ, որոնք վերը թուեցինք, ինչ որ անոր ընծայուած պաշտամունքին կատարեալ ըլլալը ցոյց կու տայ: Նոյնը պիտի տեսնենք նաեւ 7.12-ին մէջ, ուր նոյնպիսի պաշտամունք մը կ'ընծայուի հաւասարապէս Հօր Աստուծոյ եւ Գառնուկին:

«Ես լսեցի որ երկինքի մէջ, երկրի վրայ, երկրի ներքեւ եւ ծովու մէջ գտնուող բոլոր արարածները կ'ըսէին.– “Գահին վրայ նստողին, ինչպէս նաեւ Գառնուկին՝ / օրհնութիւն, պատիւ, փառք ու զօրութիւն՝ / յաւիտեանս յաւիտենից”։ Չորս կենդանիները կը պատասխանէին. “Ամէն”։ Եւ երէցները ինկան անոր առջեւ եւ երկրպագութիւն ըրին» (Հմր 13–14): Առաջին հերթին տեսանք, որ Աստուծոյ փառքը կ'երգէին 4 կենդանի էակները եւ երկրաւոր ու երկնաւոր եկեղեցին ներկայացնող 24 երէցները (Հմր 8). ապա օրհներգութեամբ անոնց միացան բոլոր հրեշտակները (Հմր 11). իսկ հիմա երկնաւորներուն կը միանան բոլոր արարածները անխտիր: Եւ հաւասարապէս կ'օրհներգեն գահին վրայ նստողը եւ Գառնուկը, այսինքն՝ թէ՛ Հայրը եւ թէ՛ Որդին:

Ուշադրութիւն դարձնենք «բոլոր արարածները» բացատրութեան վրայ, որ բնագիրը դիտմամբ կը մանրամասնէ, ըսելով՝ երկինքի մէջ, երկրի վրայ, երկրի ներքեւ եւ ծովուն մէջ գտնուող բոլոր արարածները: Կենդանիները ինչպէս կրնան զԱստուած փառաբանել: Կամ կը զարմանա՞նք, երբ կը լսենք, թէ երկիրն ու ծովերը լեցնող բոյսերը իրենք ալ կը միանան մարդոց եւ հրեշտակներուն Աստուծոյ ընծայած փառաբանութեան: Աստուածաշունչը ցոյց կու տայ աստուծային ամբողջ ստեղծագործութեան

ներդաշնակ միասնութիւնը: Մարդ եւ աշխարհ նոյնը չեն, բայց անխզելիօրէն կապուած են իրարու: Աշխարհը մարդուն համար գոյացաւ եւ մարդուն համար կայ: Անոնք ա՛յնքան սերտօրէն կապուած են իրարու, որ մարդուն անկումով եւ մահուան ենթարկումով՝ աշխարհն ալ ենթակայ եղաւ ապականութեան եւ փճացումի: Եւ ինչպէս մարդը փրկութեան կը կարօտի, այնպէս ալ աշխարհը կը կարօտի փրկութեան, ապականութենէ ազատագրութեան: «Արդարեւ, ստեղծագործութիւնը ինք եւս մարդուն հետ աւանդաբար պարտութեան ենթարկուեցաւ Աստուծոյ հրամանովը, որ սակայն նաեւ սա յոյսը տուաւ, թէ ստեղծագործութիւնը ինք եւս պիտի ազատագրուի փճացումի դատապարտութենէն, մասնակից դառնալու համար Աստուծոյ որդիներուն ազատութեան ու փառքին: Եւ գիտենք՝ թէ մինչեւ հիմա ամբողջ ստեղծագործութիւնը երկունքով կը հեծէ՝ այդ ազատագրութեան հասնելու համար» (Հռ 8:20-22):

Արդ, հիմա վերջնական ազատագրութեան եւ փրկութեան աւետիսն է, որ կը հնչէ երկինքի մէջ, եւ այդ աւետիսին ուրախակից կը դառնան բանական թէ անբան բոլոր արարածները, ամբողջ ստեղծագործութիւնը:

Փառաբանութեան բովանդակութիւնը գրեթէ նոյնն է նախորդող երգին հետ: Հաւասարապէս Հօրը եւ Որդիին կ'ընծայուին՝ «օրհնութիւն, պատիւ, փառք ու գօրութիւն»: Միակ տարբեր եզրը՝ վերջին «գօրութիւն»ն է: Թէպէտ հայերէնի մէջ այս ստորոգելին իբրեւ նորութիւն չ'երեւիր, որովհետեւ նախորդ շարքին մէջ ալ կը տեսնենք նոյնը, բայց ըստ բնագրին՝ գործածուած բառը տարբեր է: Հոն «գօրութիւն» թարգմանուածը՝ տի՛նամիս բառն է, մինչդեռ այստեղ ունինք՝ քրա՛թոս բառը, որ կ'արտայայտէ Աստուծոյ տիրութիւնը եւ ունեցած բացարձակ տիրապետութիւնը ամբողջ տիեզերքի վրայ, որ իր ձեռագործն է:

Դարձեալ կը դիտենք, որ այստեղ օրհնաբանութիւնը չորս ստորոգելիներ միայն կը պարունակէ: Բայց, ինչպէս թիւերու մասին մեր պատկերացումին մէջ ըսինք (տե՛ս Ներածութիւնը, եւ 4.6-7-ի բացատրութիւնը), չորսը աշխարհի ամբողջութեան եւ ուստի որեւէ երեւոյթի տիեզերականութեան խորհրդանշն է: Ուստի այստեղ անի-

կա կ'արտայայտէ թէ՛ պաշտամունքին համաշխարհային նկարագիրը, եւ թէ՛ Աստուծոյ Գառնուկին տիեզերականութիւնը կամ ամեն-իշխանութիւնը:

Այս համարները նաեւ պատկերացում մը կու տան երկնային արքունիքին կարգաւորութեան մասին, որուն պատկերը եւ նմանութիւնն է եկեղեցին՝ երկրի վրայ, ինչպէս որ էր Վկայութեան խորանին կամ տաճարին կարգաւորութիւնը՝ Հին Կտակարանին մէջ: Արդարեւ.՝

1) Այդ կարգաւորութիւնը նախ կ'երեւի անոնց դասաւորումին մէջ, ինչպէս բնագիրը կը մատնանշէ: Այդ դասաւորումին մէջ ուշա-գրաւ է եկեղեցին ներկայացնող 2A երէցներուն նախապատիւ դիրքը՝ հրեշտակներէն առաջ: Անոնք զահերու վրայ նստած են, իբրեւ Քրիստոսի զահակիցներ եւ թագաւորակիցներ, մինչդեռ հրեշտակները այդպէս չեն ներկայանար: Մարդուն վերաբերող Աստուծոյ ծրագրին հիանալի եւ ահաւոր երեսն է ատիկա, որուն համար Սաղմոսագիրը իր հիազարհուր զարմանքն ու պատկառանքը կը յայտնէ (Հմմտ Սղ 8.4): Աստուած միայն իր պատկերով ու նմանութեամբ ստեղծեց մարդը (Ծն 1.16), բանականութեամբ եւ աստուածային շունչով օժտեց զայն (Ծն 2.7), ամբողջ ստեղծագործութեան վրայ տէր եւ իշխան կարգեց (Ծն 1.28), փառքով ու պատիւով պսակեց զայն, եւ ամէն բան անոր իշխանութեան ենթարկեց (Սղ 8.5-6), այլ նոյնիսկ մեղանչումէն ետք անոր հանդէպ իր սկզբնական ծրագիրը չփոխեց, այլ՝ անոր սիրոյն եւ զայն իր անկումէն փրկելու ու բարձրացնելու համար յանձն առաւ մարմնանալ ու մարդանալ, խաչի վրայ ինքզինք պատարագել, եւ զայն փրկելէ ետք՝ անոր տալ սկիզբէն անոր վերապահուած դիրքը՝ իբրեւ Աստուծոյ ժողովուրդ եւ անոր ընտանիքին անդամը (Եփ 1.44-45, 2.19: Ա. Պտ 2.9), իբրեւ աթոռակից իշխան՝ կարգուած ամբողջ ստեղծագործութեան վրայ, որով մարդուն տրուեցաւ ո՛չ միայն հոգե-ղէն արարածները, այլ նոյնիսկ հոգեղէն էակները՝ անհնազանդ հրեշտակները դատելու իշխանութիւնը (տե՛ս Ա. Կր 6.3: Հմմտ Բ. Պտ 2.4: Յդ 6): Ահա թէ ինչու նաեւ՝ մարդիկը նախապատիւ են Աստուծոյ պաշտամունքին մէջ, իբրեւ մարմնացումը Արարիչ Աստուծոյ հանդէպ իրենց անսահման երախտադիտութեան:

2) Կանխեցինք արդէն ըսել, թէ նոյն կարգաւորութիւնը կը յայտնուի նաեւ Աստուծոյ ընծայուած պաշտամունքին մէջ: Նախ օրհնութիւն կու տան չորս կենդանիներն ու երէցները, որոնք երկնաւոր հրեշտակներուն եւ երկրաւոր եկեղեցիին ներկայացուցիչներն են, եւ ըստ այնմ ալ պատիւով առաջին կու գան, եւ յետոյ անոնց կը ձայնակցին հրեշտակներն ու երկրաւոր բոլոր արարածները (Հմբ 13): Աստուած ինք երբ Մովսէսի ձեռքով կը սահմանէր իր ժողովուրդին ընծայելիք պաշտամունքը, Սինա լեռան վրայ անոր ցոյց տուաւ Վկայութեան Խորանին եւ պաշտամունքին նախօրինակը, եւ հրահանգեց որ Մովսէս ամէն ինչ տնօրինէ այնպէս՝ ինչպէս տեսաւ լեռան վրայ (Ելք 25.8-9 եւ 40, 26.30: Գրծ 7.44: Եբր 8.5): Եւ այդ պաշտամունքը ունէր իր կարգաւորութիւնը.- Քահանայապետ եւ քահանաներ, սպասարկողներ եւ հաւատացեալ ժողովուրդ: Ծիշդ երկնաւոր այս արքունիքին պատկերացումն էր ասիկա, ինչպէս համեմատութիւնը ցոյց կու տայ: Եւ առաքեալներն ու անոնց յաջորդները իրենք Քրիստոսի եկեղեցիին պաշտամունքը կարգաւորեցին դարձեալ նոյն պատկերով, որպէսզի երկրի վրայ եկեղեցին կատարեալ նմանութիւնը դառնայ երկնաւոր եկեղեցիին:

3.- Նոյն կարգաւորութիւնը կ'ընդգծէ նաեւ Քրիստոսի եկեղեցիին միութիւնը: Եկեղեցին կ'ընդգրկէ ո՛չ միայն երկրաւորներս, այլ նաեւ երկնաւորները, այսինքն՝ հրեշտակները եւ արդէն իսկ այս աշխարհէն բաժնուած եւ Քրիստոսի միացած բոլոր ննջեցեալները, որոնք անխտիր Քրիստոսի մէկ եւ միակ հօտի անդամներն են (Հմատ Կորստուած ոչխարին առակը): Այս երկուքին միջեւ խզում կամ բաժանում չկայ: Կայ մեր կողմէ երկնաւոր ոլորտին անտեսանելիութեան ստեղծած միջոցը, որ սակայն խրամատ կամ վարագոյր չէ: Երկնաւոր եկեղեցիին հետ մեր կապն ու հաղորդակցութիւնը անմիջական է եւ մնայուն, եւ ատո՛վ է որ կը վայելենք Քրիստոսի մէկ եւ նոյն հօտին անդամակցութիւնը:

4.- Այս կարգաւորեալ պաշտամունքը մեզի կը յիշեցնէ կարեւոր ճշմարտութիւն մը մեր մասին: Քրիստոսի մեզի սորվեցուցած Տէրունական Աղօթքը «Թող կատարուի քու կամքդ» մաղթանքէն ետք ունի շատ կարեւոր բացայայտում մը. «որպէս յերկինս՝ եւ

յերկրի», ինչպէս որ երկինքի մէջ՝ այնպէս ալ երկրի վրայ: Երկինքը պատկերը եւ ուղեցոյցն է այն կերպին, որ մենք պէտք է որդեգրենք երկրի վրայ: Հոն Աստուծոյ կամքը լրիւ կերպով կը գործադրուի. մենք պէտք է նոյնը ընենք: Հոն երկինքի մէջ կատարեալ պաշտամունքը կը մատուցուի. մենք երկրի վրայ այդ երկնաւոր կատարեալ պաշտամունքին նմանութիւնը պէտք է որդեգրենք, որովհետեւ այդ պաշտամունքը ինք եւս Աստուծոյ կամքին կատարումն է:

Ճշմարիտ պաշտամունքը ծէս եւ արարողութիւնն չէ, սակայն, ո՛չ ալ դո՛ւ կամ ծոմապահութիւն, այլ՝ խոնարհ եւ բացարձակ հնազանդութիւն Աստուծոյ կամքին, որ մեր եւ աշխարհի գերագոյն բարիքը կը կամենայ՝ բոլորս ընդգրկելու համար խաղաղութեան եւ սիրոյ իր թագաւորութեան մէջ: Եւ այդ թագաւորութեան պատկերն է որ մեր դիմաց կը բանայ երկնային այս տեսիլքը, մեզ մղելով Աստուծոյ կամքին կատարման, որ ճշմարիտ փրկութեան եւ աստուածանմանութեան իսկական ուղին է:

Զ. ԳԼՈՒԽ

Ա.- Յայտնութեան 6-10 գլուխներով՝ կը ներկայացուին վերջին նեղութիւնը կանխող ժամանակին տարբեր երեսները՝ որոշակի հանգրուաններով, որոնք անպայման ժամանակագրական յաջորդականութեամբ չեն ներկայանար մեզի: Որոշ երեւոյթներ իրարու կրկնութիւնը կը թուին, կարծե՛ք մէկը միւսին ընդարձակումն է, թեպէտ մեր կարծիքով կրկնութիւններ չեն. հաւանաբար նոյն երեւոյթի տարբեր երեսներուն դրսեւորումն է, պարզապէս յաւելեալ լուսաբանութիւն մը հայթայթելու համար: Յայտնողը ինք՝ Քրիստոս կ'իւզէ պատկերացում մը տալ գալիք այն յատկանշական ժամանակին մասին, երբ ամբողջ աշխարհը խռովութեան, տագնապի եւ անգիտութեան մատնուած պիտի ըլլայ: Կը թուի, թէ սարսափի պատկերներ կը գծուին մեր դիմաց: Բայց միաժամանակ մեզի ցոյց կը տրուին երկինքը եւ երկինքի պատկերը եղող երկրաւոր եկեղեցին, ուր Քրիստոս կը թագաւորէ, եւ ուր իրենք զիրենք «այս չար աշխարհէն» անշատած ընտրեալները Քրիստոսի հետ են եւ անոր թագաւորութեան փառքին հաղորդ, վայելելով խաղաղութիւն մը՝ որ մարմիններու ապահովութիւնն ու հանգստութիւնը չէ՛, քանի անոնք մարմնաւորապէս տակաւին ենթակայ են

հալածանքի, այլ՝ հոգիի անդորրը եւ ուրախութիւնը, որ կ'արտացոլայ անոնց փառաբանական երգերուն, օրհներգութիւններուն մէջ: Բ.- Եօթը այս կնիքներուն բացումով կը սկսի բացուիլ կծիկը Աստուծոյ դատաստաններուն: Բայց այժմէն իսկ որոշ հաստատումներ անհրաժեշտ են, իբրեւ լուսարանութիւն եւ աւելի ճշգրիտ պատկերացում՝ թէ՛ գիրքին կառոյցին եւ թէ ներկայացուածին: Փաստօրէն մենք ունինք երեք եօթենակներու շարք մը. ա.- Եօթը կնիքները (6.1-8.1): Բ.- Եօթը փողերը (8.2-11.19): Գ.- Աստուծոյ բարկութեան եօթը անօթները (15.5-16.21): Շարքին կապակցութեամբ լաւ կ'ըլլայ քանի մը հաստատումներ ընել. 1.- Գիրքին ամբողջ միջին բաժինը (Դ. եւ Ե. Մասեր), որ ընդարձակագոյնն է (6-18 գլուխներ), այս երեք շարքերով կառուցուած է: Եօթերով կազմուած ըլլալը ինքնին ցոյց կու տայ, թէ անոնցմով ներկայացուած երեւոյթները մասնակի իրողութիւններ չեն, այլ՝ կը վերաբերին ամբողջ աշխարհին: Ամբողջ մարդկութեան ուղղուած պատգամ մըն են անոնք՝ իրենց զոյգ երեսներով, ազդարարութեամբ թէ աւետիսով, դատապարտութեան թէ փրկութեան պատկերացումներով: 2.- Այս երեք շարքերը իրարմէ անջատ չեն: Անոնք իրարու ազուցուած շղթայի մը կը նմանին, որովհետեւ առաջին շարքին (կնիքներուն) վերջին օղակը միաժամանակ երկրորդ շարքին (փողերուն) սկիզբը կամ առաջին օղակն է, եւ նոյնպէս՝ երկրորդ շարքին վերջին օղակը միաժամանակ սկիզբը կամ առաջին օղակն է երրորդ շարքին (անօթներուն): 3.- Երեքն ալ բովանդակութեան որոշ նմանութիւններ ունին: Հիմնականին մէջ երեքն ալ Աստուծոյ դատաստանները, կամ ամբարիշտ մարդկութեան գէմ անոր արդար գայրոյթը եւ վնասած պատիժները ցոյց կու տան, իւրաքանչիւր շարքին հետ նոր եւ աւելի լայն տարողութիւն եւ աւելի խտացած գոյներ ստանալով: Որքան ալ կենդանի մանրամասնութիւններով անոնք կը ներկայացնեն մարգարէներուն կողմէ այնքան անգամներ ծանուցուած «Տիրոջ ահեղ օրը», բայց, ինչպէս քանիցս շեշտելու առիթ եղաւ, յայտնութեան հեղինակին իսկական դիտումը չէ՝ ընթերցողը լեցնել զարհուրելի դատաստաններուն սարսափովը: Ասիկա իւրաքանչիւր ընթերցողի պէտք է տայ միայն առակայական իրականութեան մը խորաքանդակ պատկերը, որ խորքին մէջ ուրիշ թիւադրականութիւն մը ունի: 4.- Իւրաքանչիւր քաջափոխի Աստուծոյ գայրոյթին կամ վրէժխնդրութեան արդարութիւնը եւ դատապարտութեան ահաւորութիւնը ընդգծելով, հեղինակը կ'նշէ ընթերցողները մղել անմիջական եւ անյետաձգելի ընտրութիւն մը կատարելու: «Ուեւ մէկը չի կրնար երկու տէրերու ծառայել» (Մտ 6.24): «Ով որ կ'նշէ աշխարհին բարեկամ ըլլալ՝ ինքզինքն Աստուծոյ թշնամի կը դարձնէ» (Յկ 4.4): Կարելի չէ՝ միաժամանակ ծառայել Աստուծոյ եւ

Աստուծոյ Հակառակորդ Գազանին: Կարելի չէ՝ Գազանին ենթարկուիլ եւ անոր կնիքը առնել իր ճակատին, եւ միաժամանակ յաւակնիլ Աստուծոյ հետեւորդ մնալու: Աստուծոյ քարեկամ ըլլալ ուզողը պէտք է հեռանայ անհաւատ ու մեղաւոր աշխարհէն, պէտք է հրաժարի Գազանէն, անոր պահանջած գործերէն եւ անոր կամքը կատարողներէն, եւ դառնայ միմիայն Աստուծոյ, անոր լոյսին եւ անոր կամքին կատարումին, նոյնիսկ եթէ այդ ճայլը իրմէ պահանջէ գերագոյն զոհողութիւնը կատարել: 5.-Աւելի յատկանշական է, որ երեք շաբաթուան ալ աւարտը կարծէք նոյն վախճանաբանական պատկերը կը գծէ մեր դիմաց, այսինքն՝ երեքին ալ վերջաւորութեան կարծէք կը ծանուցուի ներկայ աշխարհին վախճանը եւ Աստուծոյ թագաւորութեան ու մեր փրկութեան հասած ըլլալը, եւ նոյնիսկ կը տրուի նախանշակ պատկերացումը նորոգուած ստեղծագործութեան եւ յաւիտեական կեանքին, եւ արդարեւորեւ սպասող երանութեան: Կը բաւէ բաղդատել, օրինակ, վեցերորդ կնիքին եզրափակումը (7.15-17) 21-րդ գլուխին հետ, կամ դիտել թէ ի՞նչպէս եօթներորդ փողի հնչումը կը հասկցուի իբրեւ Աստուծոյ ծրագրին ամբողջացումը, երբ Քրիստոս ձեռք կ'առնէ աշխարհի թագաւորութիւնը (10.5-7-ը եւ 11.15-17), մէկ կողմէ վարձատրելու համար իր ծառաները, եւ միւս կողմէ «կորուստի մատնելու համար անոնք՝ որոնք երկիրը կ'ապականեն» (11.18), կամ տեսնել թէ ի՞նչպէս եօթներորդ անօթին թափուելուն հետ երկինքի տաճարէն ու գահէն ձայն մը կու գայ, որ կ'ըսէ՝ «Նղա՛ւ» (16.17). այսինքն՝ Աստուծոյ ծրագիրը ամբողջացա՛ւ, ամէն ինչ իր լրումին հասաւ: Գ.- Այս բաժինը կը ներկայացնէ Զարին ոյժերուն գործունէութեան վերջին եւ աննախընթաց բոլորումը, որ եօթը կնիքներու բացումով սկիզբ կ'առնէ: Եւ առիկա, յայտնութեան կանգնուած մէջ, միշտ կը ներկայանայ իբրեւ աշխարհի պատմութեան վերջին, վախճանական հանգրուանը: Ներկայ աշխարհին մէջ չարի եւ բարիի պայքար մը կայ, որ աստիճանաբար կը զօրանայ, եւ վերջին ժամանակին պիտի յայտնուի իր զօրեղագոյն կերպովը, երբոր տեղի պիտի ունենայ այս երկուքին վերջնական բաղիւնումը: Կարծէք այս 7 կնիքներով այդ վերջնական բաղիւնումին ժամանակն է, որ կը սկսի: Այս հանգրուանին հաւանօրէն անհրաժեշտ է ընել ճշդում մը, որ կը վերաբերի ակնարկուած վերջին ժամանակին եւ 20-րդ գլուխին մէջ ներկայացուած հազարամեակին իրարու հետ ունեցած առնչութեան: Հազարամեակը Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն անմիջապէս ետք յիշատակուած հազար տարիներու թագաւորութիւնն է, իր ընտրեալներուն գահակցութեամբը: Հազարամեակ մը, որու ընթացքին Սատանան անդունդին մէջ կը կապուի: Յայտնութիւն 20.7-ին մէջ կը կարդանք. «Երբ հազար տարին լրանայ,

Սատանան ազատ պիտի արձակուի բանտէն: Անիկա պիտի ելլէ ու մոլորեցնէ երկրի չորս կողմը գտնուող բոլոր ազգերը»: Կ'ըսուի՝ թէ հազարամեակի մը համար անդունդին մէջ շղթայուած մնալէ ետք, Սատանան կարն ժամանակուայ մը համար պիտի արձակուի, եւ պիտի փորձէ բոլորը մոլորեցնել, աշխարհային բոլոր ոյժերը իր շուրջը պիտի ժողվէ՝ Աստուծոյ դէմ վերջնական պատերազմի մը համար: Արդ, պահ մը այսպէս երեւակայենք: Եթէ հազարամեակը առնենք իբրեւ ներկայ ժամանակի աւարտը, կ'ընենանք ժամանակներու հետեւեալ յաջորդականութիւնը. ա.- Ներկայ ժամանակ: բ.- վերջին նեղութեան ժամանակ: գ.- Երկրորդ գալուստ, Մեռելներու յարութիւն, Հազարամեակ: դ.- Սատանայի արձակում եւ վերջնական բաղխում, դատաստան: ե.- Յաւիտեական կեանք: Եթէ այս է ներկայ գիրքին մէջ տեսիլներով ներկայացուած իրադարձութեանց պատմական-ժամանակագրական կարգը, հոս բան մը կայ, որ մեզի համար անհամոզիչ է եւ անտրամաբանական. այն՝ որ նեղութեան ժամանակներու աւարտին հազարամեակը պէտք է նշէր արդէն Աստուծոյ թագաւորութեան գալուստը՝ իր վերջնական պատկերով: Այդ թագաւորութեան գալուստէն ետք՝ այլեւս ի՛նչպէս կարելի է պատկերացնել Սատանային ժամանակաւոր կերպով արձակումը, նորէն մարդոց մոլորութիւնը, կրկին փորձը՝ բոլորը չարին խտելէն տանելու: Ասոնք կարծէք հակասումն են նախորդներուն: Ահա թէ ինչու՝ շատեր այս հազարամեակը կը հասկնան իբրեւ ներկայ ժամանակը: Ներկան, որ մենք կը դիտենք իր երկու երեսներով կամ տարողութիւններով.- եկեղեցիէն ներս եւ եկեղեցիէն դուրս: 1.- Եկեղեցիէն ներս ներկան մեզի համար հազարամեակն է, այսինքն՝ Քրիստոսի թագաւորութիւնը, որ արքայութեան ներկայ հանգրուանն է: Եկեղեցիին յարաբերաբար Սատանան կապուած ու շղթայուած է, որովհետեւ արօժնութիւն չունի անոր վնասելու: Ինչպէս Քրիստոս Պետրոսի նշմարիտ դաւանութեան առիթով ըսաւ՝ «այդ ժայռին վրայ պիտի շինեմ իմ եկեղեցիս, զոր մահն անգամ իր ամբողջ զօրութեամբ պիտի չկրնայ յաղթահարել» (Մտ 16.18): Ահա թէ ինչու՝ եկեղեցիին ապաւինողները Քրիստոսի իշխանութեան տակ ապահովութիւն եւ փրկութիւն կը վայելեն, ինչպէս Նոյի հետ տապան մտնողները՝ հոն կատարեալ ապաստան գտան եւ հեղձուցիչ ջուրերու յորձանգներէն փրկուեցան: 2.- Իսկ եկեղեցիէն դուրս անիկա կը ներկայանայ որպէս հեթանոս աշխարհի պատկերացումը, ուր Սատանան արձակ համարձակ կը գործէ, փորձելով բոլորը մոլորեցնել եւ հեռացնել Աստուծմէ, եւ նոյնիսկ զանոնք Աստուծոյ դէմ հանել: Այս երկու երեսները համաժամանակեայ իրողութիւններ են, ներկայ ժամանակին երկու երեսները, որոնք ժամանակագրականօրէն իրարմէ առաջ կամ ետք

չեն, այլ՝ միասնաբար կը ներկայանան հիմա աշխարհի մէջ: Յոփաններէս առաջնալ զանոնք միաժամանակ կը դիտէ, բայց իր նկարագրութեան մէջ չի կրնար զանոնք միաժամանակ պատկերացնել: Նոյնն է 6-րդայա գլուխին յարաբերութիւնը նախորդ երկու գլուխներուն հետ, որոնք երկինքի տեսիլքը կու տային: Տարբեր ժամանակներու չեն վերաբերիր անոնք: Զմոռնանք, որ մեր հեղինակը երկինք եւ երկիր կը դիտէ միասնաբար, միաժամանակ. սակայն ի՞նչպէս կրնայ զանոնք արտայայտել միաժամանակ: Հարկադրաբար, եթէ նախ երկրի մասին խօսի՝ երկինքի տեսիլքը ետքը պիտի գայ, եթէ երկինքի մասին խօսի՝ երկրի բաժինը ետքը պիտի գայ: Երկուքը միասին կրնանք տեսնել եւ մտի մէջ երկուքը միասին կրնանք ունենալ, բայց խօսքով արտայայտելու պարագային կը դժուարանանք, ստիպուած կ'ըլլանք յաջորդական կարգով մը ներկայացնել այն բաները՝ որոնք խորքին մէջ կը ներկայանան միաժամանակ: Նախորդ գլուխներուն մէջ ներկայացուած երկինքի պատկերը ժամանակով ետքը գալիք բան մը չէ, այլ արդէն իսկ եկեղեցւոյ մէջ Քրիստոսի թագաւորութիւնն է եւ այդ թագաւորութեան իտեալական պատկերը, որ գծուեցաւ: Միւս կողմէ, սակայն, հարկ է ընդունիլ ժամանակի փոքրիկ տուեալ մը: Եթէ մենք հազարամեակին մէջ ենք արդէն, ինչպէս ըսինք, եւ եթէ, ինչպէս հաստատեցինք, 6-րդայա գլուխէն սկսեալ եւ եօթը կնիքներու բացումով կը սկսի աշխարհի պատմութեան վերջին՝ վախճանական հանգրուանը, երբ չարի եւ բարիի պայքարը իր զօրեղագոյն դրսեւորումը պիտի ունենայ՝ յանգելու համար այս երկուին վերջնական բաղխումին, կը նշանակէ թէ, ամէն պարագայի, կայ նաեւ դէպի բարձրակէտ ընթացող ժամանակի տուեալ մը: Եթէ այս գիրքը կը յայտնէ, թէ ներկայ հազարամեակի աւարտին (բայց ո՛չ անկէ ետքը) պիտի ըլլայ Սատանային արձակումը, եւ ասիկա դեռ գալիք իրողութիւն մըն է, կը նշանակէ՝ թէ հազարամեակը տակաւին իր աւարտին հասած չէ, եւ իսկական նեղութեան ժամանակը երբ գայ՝ Սատանան ազգերը մոլորեցնելու վերջին կատաղի փորձ մը եւս պիտի ընէ, ինչ որ պիտի պատկերացուի 11-13 գլուխներուն մէջ: Հիմա Քրիստոս թոյլ չի տար որ անիկա իր եկեղեցիին մօտենայ եւ եկեղեցիին վնասէ, սակայն վերջին այդ նեղութեան ժամանակին Սատանան վերջին թոյլտուութիւն մը պիտի ունենայ, եւ պիտի փորձէ վնասել նաեւ եկեղեցիին, արդարեւորէն, Աստուծոյ բոլոր ընտրեալներուն, եւ ի հարկին՝ պիտի փորձէ զանոնք մոլորեցնել, իր ետեւէն տանիլ ու կործանել, առանց երբեք յաջողելու: Հին Կտակարանին մէջ ատոր ամբողջական նախապատկերացումն է Յոր արդարին դէմ Զարին մղեցին եւ յուսահատ փորձը՝ զայն իր հաւատարմութենէն շեղելու եւ իր հաւատէն խախտելու, որ սակայն

կ'աւարտի անոր հաւատին դէմ իր անգորութեան եւ չարաչար պարտութեան հանդիսադրումով: Ուրեմն Սատանային արձակումը հազարամեակէն ետքը գալիք չէ, այլ՝ նեղութեան ժամանակին, որ պիտի բացուի 5-րդ փողով (9-րդ գլուխ): Եւ հիմա այս եւ յաջորդող 7-8 գլուխները նիշդ այդ ժամանակն է, որ կը նախապատրաստեն: Հոս ներկայացուած երեւոյթներուն մէջ կարելի է արդէն մասնակիօրէն տեսնել չարին արձակուած ոյժերը, որոնք անսամձ կերպով կը գործեն կամ պիտի գործեն երկրի վրայ:

Եօրը Կնիքները (6.1-14)

Անգամ մը դէպի երկինք դառնալէ եւ այնտեղ Աստուծոյ փառքին եւ բոլոր արարածներուն կողմէ մատուցուած գերերկրային պաշտամունքին հրաշագեղ պատկերը մեր աչքերուն մէջ առնելէ ետք ա՛յլ պիտի չուզէինք անկէ կտրուիլ եւ վերադառնալ այս կեանքի բիրտ իրականութիւններուն: Այլակերպութեան լեւրան վրայ Քրիստոսի աստուածային ճառագայթող փառքին քաղցրութիւնը ճաշակած Պետրոս առաքեալին պէս մենք ալ պիտի ըսէինք՝ «Լաւ է որ եռ'ս մնանք» (Մր 9.5): Բայց, ինչպէս Քրիստոս եւ առաքեալները հարկ էր որ ժամանակաւորապէս դառնային աշխարհ՝ իրենց առաքելութիւնը շարունակելու, մենք եւս, թէպէտ սրտովին կ'անձկանք վայրկեան առաջ այս աշխարհէն ելլել եւ երկնային այդ փառքին մէջ մտնել, «Քրիստոսի հետ ըլլալ» (հմմտ Փլպ 1.23), սակայն տակաւին ժամանակ մը պէտք է համբերենք, մինչեւ որ Աստուծոյ ծրագիրը իր ամբողջութեան հասնի, մինչեւ որ Աստուծոյ համբերատարութեան որոշուած սահմանակէտը հասնի, եւ Աստուած իր գորութիւնը ցուցնէ բոլոր արհամարհողներուն եւ իր խօսքը անաստողներուն: Այո, Աստուծոյ որդեգրած ճանապարհը հիմա համբերութեան եւ քաղցրութեան ուղին է, որով կը հանդուրժէ մարդոց խեղ ու քաւահան վարմունքն ու անառակութիւնները՝ փրկագործական նպատակով (հմմտ Բ. Պտ 3.9: Հո 11.22): Բայց համբերատարութիւնը տկարութեան կամ անկարութեան ճշան չէ բնաւ, այլ՝ ընդհակառակը՝ գորութեան: Եւ եթէ այդ ահեղ գորութիւնը Աստուած հիմա ցոյց չի տար, շուտով կու գայ սակայն ժամանակը, երբ իր բացարձակ կարողութիւնը, ամենայադժ գորութիւնն ու փառքը ցոյց պիտի տայ բոլոր ընդդիմացողներուն, երկնաւոր ըլլան անոնք, թէ՛ երկրաւոր, եւ «Երկաթէ մականով պիտի հովուէ զանոնք եւ կոխէ ամենակալ Աստուծոյ ահեղ քարկութեան հնձանը» (Մղ 2.9: Տե՛ս Յտ 19.15): Եւ ահա արդէն այստեղ, 6-րդ գլուխէն սկսեալ, Յովհաննէս առաքեալի կը յայտնուի, թէ հեռու չէ այդ ահաւոր դատաստանի ժամը: Ուստի տեսանողին եւ մեր հայեացքը դարձեալ կը

դառնայ դեպի երկիր, տեսնելու համար Աստուծոյ ծրագրին վերջին երեսները: Ինչպէս վերը նշուեցաւ, իրերանման եօթը դատաստաններու կամ աղետներու երեք շարքերէն առաջինն է այս գլուխին մէջ ներկայացուածը: Յատկանշական է դիտել, որ վեց կնիքներուն բովանդակութիւնը մօտաւորապէս նոյնն է Քրիստոսի Յայտնութեան կան ձառին մէջ (Մտ 24: Մր 13: Ղկ 21) նշուած վերջին ժամանակի նշաններուն հետ: Քրիստոս բառացիօրէն կ'ըսէր. «Ազգեր իրարու դէմ պիտի կռուին ու թագաւորութիւններ՝ թագաւորութիւններու դէմ: Զանազան տեղեր սով, համաճարակ ու երկրաշարժներ տեղի պիտի ունենան, բայց այս բոլորը դեռ երկունքին սկիզբն են» (Մտ 24.7-8): Համեմատութիւնը կը ներկայանայ այսպէս. 1.-Պատերազմներ՝ ազգ ազգի դէմ, թագաւորութիւն թագաւորութեան դէմ: Հմտ առաջին երկու կնիքները: 2.-Սովեր, համաճարակներ: Հմտ 3-րդ եւ 4-րդ կնիքները: 3.-Երկրաշարժներ, խաւարումներ, խռովութիւններ: Հմտ 5-րդ եւ 6-րդ կնիքները: Նոյնքան յատկանշական է, որ Քրիստոս այս նշանները չի՝ նոյնացներ մեծ նեղութեան ժամանակին հետ, այլ միայն կ'ընդգծէ՝ թէ «այս բոլորը դեռ երկունքին սկիզբն են», ճիշդ ինչպէս անոնք այս գիրքին մէջ կը ներկայանան իբրեւ երկունքին սկիզբը:

«Յետոյ տեսայ, որ Գառնուկը բացաւ եօթը կնիքներէն առաջինը, եւ լսեցի որ չորս կենդանիներէն մէկը որոտումի նմանող ձայնով մը կ'ըսէր. “Եկո՛ւր”» (Հմր 1): Առաջին կնիքին բացուելուն հետ «Եկո՛ւր» գոչող կենդանին առիւծի դէմք ունեցողը պէտք է ըլլայ, ըստ չորս կենդանի փակներուն ներկայացման կարգին (4.7), եւ թագաւորութիւն կը յուշէ. ուստի իր հրաւերը թագաւորի մը կամ թագաւորութեան մը ներկայացուցիչին ուղղուած է:

«Եւ ահա տեսայ ճերմակ ձի մը, որուն հեծեալը աղեղ մը ունէր: Անոր պսակ մը տրուեցաւ. անիկա եկաւ որպէս յաղթող եւ յաղթելու համար» (Հմր 2): Առաջին վեց համարներուն մէջ չորս ձիաւորներու պատկերացումը կու գայ Զք. 1.8-17 եւ 6.1-8-էն յատկապէս անոր երբայերէն բնագրէն (եւ ո՛չ յունարէն թարգմանութենէն): Այստեղ իւրաքանչիւր ձիու գոյնը ձիաւորին եւ անոր դերին բնութագրումը կը կատարէ: Զերմակը յաղթանակ ցոյց կու տայ, կարմիրը՝ պատերազմ եւ արիւնահեղութիւն, սեւը՝ սով, դեղինը՝ համաճարակ ու մահ: Բայց զանոնք հասկնալու հիմնական երեք կերպեր կան, որոնցմէ առաջին երկուքը պատմական բացատրութիւն մը կ'առաջարկեն, մէկը՝ անցեալ

եւ միւսը՝ ներկայ, իսկ երրորդը՝ ապագային վերաբերող: Այսպէս.-

1.- Առաջինը՝ Քրիստոսի տնօրինական կեանքին յարաբերաբար կը դիտէ ու կը բացատրէ ձիաւորները եւ անոնց տրուած խորհրդանիշները:

2.- Երկրորդը՝ ձիաւորները եւ անոնց տրուած խորհրդանիշները կը դիտէ ու կը բացատրէ եկեղեցւոյ կեանքին յարաբերաբար, որ ներկայ ժամանակն է՝ իր պատմական հասկացողութեան մէջ, այսինքն՝ առաքելական դարէն մինչեւ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը:

3.- Երրորդը՝ եկեղեցիէն դուրս՝ աշխարհին յարաբերաբար կը դիտէ եւ գալիք ժամանակին համար կը հասկնայ ձիաւորները եւ անոնց առնչուած խորհրդանիշները:

Այսպէս, առաջին՝ ճերմակ ձիուն նկարագրութեան մէջ ոմանք կը տեսնեն յաղթական Քրիստոսը՝ նախ իր առաջին գալուստին, այսինքն իր մարդեղութեան մէջ, երբ փրկութեան նժոյգը հեծաւ եւ սիրոյ աղեղով մարդիկը որսաց (հմտ Ամբ 3.8 ([LXX]), ինչպէս անիկա նոյնպէս ճերմակ ձիու վրայ նստած կը յայտնուի իր երկրորդ գալուստին՝ այս անգամ իր թշնամիները բնաջնջելու համար (տե՛ս 19.11): Այս մեկնութեան կողմնակիցներէն ոմանք 2-րդ կնիքին մէջ կը տեսնեն Քրիստոսի մկրտութիւնը, 3-րդին մէջ՝ իր աստուածային նշանները, 4-րդին մէջ՝ Պիղատոսի դիմաց կանգնիլը եւ մահուան դատապարտուիլը, 5-րդին մէջ՝ խաչուիլը, եւ 6-րդին մէջ՝ թաղումը եւ դժոխքը աւերելը:

Ուրիշներ պատմական բացատրութիւն մը կ'առաջարկեն, ըսելով թէ՝ անիկա կը ներկայացնէ Հռոմի հզօր մրցակիցը՝ պարթեւները, որոնց յարձակումը հռոմէական կայսրութեան վրայ՝ սկիզբը պիտի ըլլայ այդ կայսրութեան վրայ Աստուծոյ դատաստաններուն կամ աղէտներուն:

Դարձեալ պատմական բացատրութիւն մը առաջարկելով, ուրիշներ առաջին բացատրութիւնը կ'ընդարձակեն, Քրիստոսի յաղթարշաւ պատկերին մէջ տեսնելով նաեւ իր եկեղեցին եւ անոր յաղթանակը՝ Հռոմի բոլոր այն կայսրերուն դէմ, որոնք չարաչար հալածանքի ենթարկեցին քրիստոնէութիւնը. բայց Քրիստոս յաղթանակեց եւ քրիստոնէութիւնը ազատ եւ նոյնիսկ պետական կրօն

դարձաւ:

Աւելի հաւանական բացատրութիւնը այն է, սակայն, որ անիկա ժամանակներու վախճանին յայտնուելիք Նեոը կամ Քրիստոսի Հակառակորդն է, Քրիստոսի կեղծ նմանութիւնը իր վրայ առած (հմտ 19.11 ճերմակ ձին եւ ձիաւորը): Քրիստոս ինք սկիզբէն զգուշացուց իր աշակերտները, թէ «վախճան»էն առաջ, իր երկրորդ գալուստէն առաջ «Շատեր պիտի գան իմ անունովս եւ ըսեն՝ թէ “Ես եմ Քրիստոսը”, եւ պիտի մոլորեցնեն շատերը» (Մտ 24.5): Եւ արդէն Յովհաննէս առաքեալ իր առաջին նամակին մէջ կը հաստատէ, ըսելով. «Դուք լսած էք, թէ Նեոը՝ Քրիստոսի Հակառակորդը պիտի գայ: (...) լսած էիք թէ պիտի գայ, եւ ահա արդէն իսկ աշխարհի մէջ է» (2.18,4.3):

Ճերմակ այս ձիաւորին ինքնութիւնը հասկնալու համար կը դիտենք երկրորդ մանրամասնութիւնը.՝ Անիկա «աղեղ մը ունէր»: Աղեղը պատերազմական գէնք է, կամ որսորդական գործիք: Աստուածաշունչին մէջ անիկա գոյգ նշանակութիւններով գործածուած է. թէ՛ ժխտական խորհրդանիշ մըն է, իբրեւ Աստուծոյ դէմ ըմբոստութեան, չարիքի եւ սպանութեան գործիք (հմտ Ա. Թգ 2.4: Սղ 11.2, 37.14-15, 46.9, 76.3: Եր 9.3, 51.56: Ովս 1.5, 2.18) եւ իբրեւ Աստուծոյ դատաստանին արտայայտութիւնը եղող հարուած կամ պատիժ (հմտ Սղ 7.12: Ես 41.2: Ողբ 2.4), եւ թէ՛ դրական նշանակութիւն մը ունի՝ իբրեւ յաղթանակի գործիք (հմտ Ծն 49.24) եւ մարդիկը Աստուծոյ համար որսալու իբրեւ միջոց (հմտ Եր 16.16): Արդ, քանի երկու հակադիր նշանակութիւններով ալ կարելի է հասկընալ աղեղը, դարձեալ կարելի է՝ լլար բացարձակօրէն կռթնիլ անոր:

Այս հանգրուանին Անդրէաս Կեսարացի հետեւեալ այլաբանական բացատրութիւնը կու տայ.՝ Ճերմակ ձին հեծնողը առաքելական գունդն է, ձին՝ Ս. Հոգիին շնորհքը, որով անոնք զօրացան, աղեղը՝ քարոզութեան խօսքը, որով լսողներուն սիրտերը զարկին, իսկ պսակը՝ 12 աթոռներու խոստումը: Առաջին յաղթանակը մարդիկը հեթանոսութենէ դարձնելը կը խորհրդանշէ, երկրորդը՝ կամաւորապէս չարչարանքներու մատնուիլն ու մարմնէն ելլելը:

Յաջորդ տուեալը՝ «Անոր պսակ մը տրուեցաւ»՝ դարձեալ

չ'օգնեն որոշելու ձիաւորին ինքնութիւնը: Պսակը յաղթանակի նշանը եւ վարձատրութիւնն է, միաժամանակ իշխանական կամ թագաւորական իշխանութեան խորհրդանիշը, որ կրնայ վերաբերիլ թէ՛ Քրիստոսի՝ ճշմարիտ Թագաւորին, եւ թէ՛ Չարին, որ իրեն տրուած ժամանակաւոր արտօնութիւնը իբրեւ աշխարհի թագաւորութեանց վրայ տրուած բացարձակ իրաւունք եւ իշխանութիւն բացատրելով՝ Յիսուսը փորձած ատեն կ'ըսէր՝ «Այս բոլորին վրայ իշխանութիւն եւ անոնց փառքը քեզի կու տամ. անոնք ինծի տրուած են եւ որու որ ուզեմ՝ կու տամ» (Ղկ 4,6):

«Յաղթող եւ յաղթելու համար»: Առաջին բառով անցեալի յաղթանակներուն կ'ակնարկուի, երկրորդով՝ ապագայ յաղթանակներուն:

Եթէ ճերմակ ձիաւորով Քրիստոսը հասկնանք, այս բացատրութիւնը դրական նշանակութիւն կը ստանայ, ինչպէս է առհասարակ այս գիրքին մէջ: Ոմանք կը մատնանշեն, թէ Յայտնութեան գիրքին մէջ «յաղթել» բայը եւ յաղթանակը ընդհանրապէս Քրիստոսի եւ անոր ճշմարիտ հետեւորդներուն համար գործածուած են, եւ անգամ մը եւս կը հաստատեն՝ թէ այս ձիաւորով Քրիստոս ինք կամ առնուազն աստուածառաք զէմք մըն է, որ կը յայտնուի: Սակայն միշտ չէ որ «յաղթել» բայը եւ յաղթանակը գործածուած են Քրիստոսի կամ անոր հետեւորդներուն համար, այլ երբեմն նաեւ՝ Գազանին համար (տե՛ս 11.7, 13.7):

Եթէ նեւին համար ուզենք հասկնալ, ինչ որ մեզի աւելի ուղիղ կը թուի, այդ պարագային խօսքը իսկական յաղթանակներու մասին չէ, այլ՝ ժամանակաւոր ու խաբուսիկ յաղթանակներու մասին է: Չարը միշտ ալ յաղթողի երեւոյթը ունի եւ մարդիկը իրեն կը զրաւէ ու կը մոլորեցնէ՝ կեանքի մէջ յաջողութիւն ու յաղթանակ պարգեւելու սուտ խոստումներով, աշխարհային յաղթանակներու ճամբով մարդիկը հեռացնելու համար Աստուծոյ եւ անոր փրկութեան ծրագրէն:

«Երբ Գառնուկը երկրորդ կնիքը բացաւ, լսեցի որ երկրորդ կենդանին կ'ըսէր. “Եկո՛ւր”»: Եւ գուրս եկաւ ուրիշ ձի մը, որ կարմիր էր: Անոր հեծեալին իրաւունք տրուեցաւ աշխարհէն խաղաղութիւնը վերցնելու, որպէսզի մարդիկ իրար սպաննեն: Անոր մեծ սուր մը տրուեցաւ» (Հմբ 3-4)

Երկրորդ կենդանին, ըստ կարգի, պէտք է ըլլայ զուարակը կամ եզը, որ նահատակութիւն կը յուշէ:

Երկրորդ ձին, որ կարմիր է, արիւնի եւ արիւնահեղութեան անձնաւորումն է: Այլ խօսքով, գարձեալ պատերազմի խորհրդանիշ է, բայց այս անգամ կարծէք ներքին խռովութեանց, ապստամբութեանց, պետական հարուածներու (հմտ «պատերազմներու լուրերը», Մտ 24.6):

Անդրէաս Կեսարացին զայն կը մեկնէ եկեղեցւոյ պատմութեան դիտանկիւնէն, ըսելով՝ թէ այս կնիքը առաքեալներու յաջորդող սերունդին կը վերաբերի, որովհետեւ անոնց քարոզութեամբ վարդապետներն ու մարտիրոսները բազմացան, մարդիկ իրենց ընտանիքներէն բաժնուեցան եւ խաղաղութիւնը կորսուեցաւ, համաձայն Քրիստոսի խօսքին՝ «չեկայ խաղաղութիւն բերելու, այլ՝ սուր»: Հրակերպ կարմիր ձին ցոյց կու տայ նահատակութիւնը անոնց՝ որոնք Քրիստոսի սիրովը բորբոքեցան: Իսկ հեծեալին տրուած իշխանութիւնը ցոյց կու տայ Աստուծոյ ներողութիւնը, որ ուզեց՝ որ իր ծառանքը նեղութեանց մէջ փորձուին:

Պետրոս Աղամալեան այս ձիաւորին մէջ կը տեսնէ եկեղեցւոյ խաղաղութիւնը վրդովող աղանդաւորները՝ Արիոսը, Մակեդոնը եւ Նեստորը, եւ Լեւոն Պապը, որոնք զուտ մարդկային մտածողութեան կռթնելով՝ շեղեցան ճշմարիտ հաւատքէն. առաջինը ուրացաւ Քրիստոսի աստուածութիւնը, երկրորդը՝ Ս. Հոգիին աստուածութիւնը, երրորդը Քրիստոսի մէջ աստուածային եւ մարդկային երկու անձեր զանազանեց, եւ չորրորդը Քրիստոսի տնօրինական արարքներէն ու մանք աստուածութեան յատկացուց եւ ոմանք՝ մարդկութեան, եկեղեցւոյ բաժանումին եւ անթիւ քրիստոնեաներու խողխողումին պատճառ դառնալով:

«Երբ Գառնուկը երրորդ կնիքը բացաւ, լսեցի որ երրորդ կենդանին կ'ըսէր. “Եկո՛ւր” : Եւ ահա տեսայ սեւ ձի մը, որուն հեծեալը իր ձեռքին ունէր կշիռք մը: Ու լսեցի ձայն մը, որ կու գար չորս կենդանիներուն մէջտեղէն, եւ որ կ'ըսէր. “Բուռ մը ցորենը՝ մէկ օրավարձքի փոխարէն, երեք բուռ գարին՝ մէկ օրավարձքի փոխարէն. բայց ձէթին ու գինիին վնաս չտա՛ս”» (Հմբ 5-6): Երրորդ կենդանին մարդադէմ էակն է, որ կը յուշէ մարդկային

բնութիւնը իր տկարութիւններով:

Երրորդ ձին, որ սեւ է, սովը կը խորհրդանշէ: Մէկ դրամը մարդու մը օրավարձքն էր (Հմմտ Մտ 20.2): Մարդու մը ամբողջ օրավարձքը հազիւ մէկ հոգիի ուտելիք հացին («բուռ մը ցորեն») կը բաւէր, կամ ընտանիքի մը ուտելիք դարիի հացին («երեք բուռ դարի»):

Պատմականօրէն բացատրել փորձելով, ոմանք այս համարներուն մէջ կը տեսնեն արձագանգը Դոմեստիանոս կայսրին օրով (81-96 թ.) պատահած սովին, երբ հացի նեղութիւն կար եւ գինիի առատութիւն: Ուրիշներ կը տեսնեն ակնարկութիւնը աւելի ուշ պատահած սաստիկ սովի մը, Դեկոս կայսրին օրերուն (250-253թ.), որ քրիստոնեաներու երրորդ մեծ հալածիչը եղաւ, ինչպէս Եւսեբիոս Կեսարացի պատմիչը կը յիշատակէ: Երկու այս հալածանքներն ալ պատճառ եղան բազմաթիւ քրիստոնեաներու զլորումին: Ահա թէ ինչու՝ Անդրէաս ձիուն սեւ գոյնին մէջ կը տեսնէ զլորածներուն համար սուգը, որ ճշմարիտ հաւատացեալները ունեցան, իսկ կշիռքը կը մեկնէ իբրեւ փորձութիւնը եկեղեցւոյ, որ սկսաւ տատանիլ հաւատքի եւ անհաւատութեան միջեւ: Այլաբանօրէն մեկնելով ցորենն ու դարին, ձէթն ու գինին, կ'ըսէ՝ թէ ցորենը նահատակուողներն են, որոնց արժէքը բարձր է, որովհետեւ Քրիստոսի արքունի պատկերը անաղարտ պահեցին իրենց մէջ: Իսկ 3 կապիճ դարին ցոյց կու տայ գործերը անոնց՝ որոնք անասուններու պէս դայթակղեցան հալածիչներու կողմէ, բայց յետոյ դարձի եկան եւ արցունքով լուացին իրենց մէջ Քրիստոսի պատկերը: Իսկ ձէթ եւ գինի բացատրութիւններով կ'ակնարկուի եկեղեցիներու վերակացուններուն, որոնք Ս. Հոգին (ձէթը) եւ իմաստութիւնը (գինին) կը բաշխեն ժողովուրդին. ուստի կը հրամայէ չվնասել անոնց, այլ սիրով պահել եկեղեցւոյ մէջ:

Պետրոս Աղամալեան իրեն յատուկ պատմական բացատրութեամբ՝ սեւ ձիուն մէջ կը տեսնէ Մուհամմետի յայտնուիլը, կշիռքին մէջ՝ տաղաչափեալ Ղուրանը: Երկինքէն եկող ձայնին մէջ կը տեսնէ աստուածային թոյլտուութիւնը, բայց միաժամանակ զգուշացում մը՝ չվնասելու ձէթին եւ գինիին, այսինքն՝ քրիստոնեաներուն, ձէթը հասկնալով իբրեւ խորհրդանիշ Միւռոնին եւ

մկրտութեան, եւ Գինին՝ իբրեւ խորհրդանիշ Ս. Պատարագին:

«Եւ երբ Գառնուկը չորրորդ կնիքը բացաւ, չորրորդ կենդանիէն լսեցի ձայն մը, որ կ'ըսէր. "Եկո՛ւր": Եւ ահա տեսայ դեղնորակ ձի մը, որուն հեծեալին անունը Մահ էր: Անոր ետեւէն կ'երթար Դժոխքը՝ մեռեալներու աշխարհը: Անոնց իշխանութիւն տրուած էր աշխարհի մէկ չորրորդին վրայ, որպէսզի սպաննեն սուրով, սովով, համաճարակով եւ երկրի զազաններով» (Հմբ 7-8): Չորրորդ կենդանին արծիւն է, որ աստուածութիւն կամ աստուածային խորհուրդ կը յուշէ:

Չորրորդ ձին, որ դեղին է, Մահն է - սուր, սով, համաճարակ (Հմմտ ՂԼ 26.25-26: Բ. Օր 28.21-22): «Աշխարհի մէկ չորրորդ»ը: Յայտնութեանական գրականութեան մէջ բոլոր կէս կամ կոտորակաւոր թիւերը անկատարութիւն եւ մասնակիութիւն կ'արտայայտեն, եւ համագոր են ըսելու՝ «մաս մը», «որոշ տոկոս մը» եւայլն, ուստի զանոնք տառացի կերպով պէտք չէ հասկնալ:

«Անոր ետեւէն կ'երթար Դժոխքը՝ մեռեալներու աշխարհը»: Վերջին երկու բառերը չկան բնագրին մէջ, այլ՝ թարգմանիչին յաւելումն են, բացայայտելու համար իմաստը «դժոխք» բառին, որ յաճախ չփոթ եւ սխալ հասկացողութեանց տեղի կու տայ: Ս. Գրոց որեւէ բառարան ցոյց կու տայ, որ «դժոխք»ը (եբրայերէն՝ փօլ, յունարէն՝ հադէս) երեք տարբեր իմաստներով գործածուած է Աստուածաշունչին մէջ.-

1) Մեռեալներու աշխարհ. հակադրաբար մեր աշխարհին, որ «կենդանիներու երկիր» կամ ողջերու աշխարհ կը կոչուի:

2) Գերեզման:

3) Յաւիտեանական տանջանքի պատժավայր:

Այստեղ անիկա գործածուած է իր առաջին նշանակութեամբ, պատկերաւոր բացատրութեամբ մը ըսելու համար՝ թէ Մահը խորհրդանշող ձիաւորը ո՛ւր որ երթար՝ մահ կը սփռէր, մեռելներու անթիւ բազմութիւն մը ձգելով իր ետին:

«Անոնց իշխանութիւն տրուած էր աշխարհի մէկ չորրորդին վրայ, որպէսզի սպաննեն սուրով, սովով, համաճարակով եւ երկրի զազաններով»: Այս հաստատումը միայն վերջին՝ չորրորդ ձիաւորին եւ անոր հետեւող Դժոխքին չի վերաբերիր, այլ՝ կը վերաբերի երեք

ձիաւորներուն, ճշդելով իւրաքանչիւրին բերած աղէտը՝ սուր, սով, եւ համաճարակ ու երկրի գաղաններ:

«Անոնց իշխանութիւն տրուած էր»: Նոյն հաստատումը առանձնապէս կար արդէն 4-րդ համարին մէջ, երկրորդ ձիաւորին համար, եւ հոս կը կրկնուի բոլորին համար: Առանց Աստուծոյ թոյլ-տուութեան ոչ ոք կրնայ բան մը ընել: Չարը կը դործէ եւ մինչեւ իր ժամանակին հասնիլը դեռ պիտի շարունակէ դործել ազատօրէն, բայց ատիկա չի՝ նշանակեր՝ թէ ինքնիշխան է: Անիկա ինքզինք հաւասար ու մրցակից կը դասէ Աստուծոյ, եւ մարդիկ ալ անոր տրուած իշխանութենէն, այսինքն՝ դործելու ազատութենէն ու երեւութապէս անդիմադրելի եւ անյաղթահարելի զօրութենէն խաբուած, զայն ամենազօր կը կարծեն: Բայց իրականութիւնը այն է, որ առանց Աստուծոյ թոյլտուութեան անիկա ոչինչ կրնայ ընել: Իսկ թէ ինչո՞ւ Աստուած կը թոյլատրէ, որ չարը փորձէ մարդիկը, ատիկա Աստուծոյ արդարութեան եւ անոր դործելակերպին վերաբերող խորհուրդն է, որ երկու երեսներ ունի:—

1.— Աստուած յաճախ աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող չարը կը պատժէ նոյնինքն չարին ձեռքով. այլ խօսքով՝ գուրը փորողը ի՛նք կ'իյնայ անոր մէջ, մարդուս նիւթած չարիքը իր իսկ գլխուն կու գայ, չարին ինքզինք յանձնողը անոր ձեռքով ալ խեղդամահ կ'ըլլայ (Հմմտ Սղ 7.15, Առ 26.27, Ժդ 10.8, Գղ 6.7-8):

2.— Ինչպէս համառօտակի անդրադարձանք 2.10-ին մէջ, Աստուծոյ արդարութիւնը իրեն թոյլ չի տար ոյժով եւ զօրութեամբ յաղթելու չարին, որպէսզի արդարութիւնը ոյժի տիրապետութեամբ չընդոտնուի եւ չխեղդուի: Աստուծոյ ճամբան խոնարհութեան եւ համբերատարութեան ճամբան է. կ'ուզէ որ ճամարտութիւնը երեւան գայ, եւ արդարութիւնը վերահաստատուի՝ սիրոյ եւ առաքինութեան յաղթանակովը: Թոյլ կու տայ, որ չարը փորձէ մարդը, որպէսզի Աստուծոյ հաւատացող ու վստահող մարդը փորձաքարի զարնուելով ի յայտ բերէ իր սէրը եւ առաքինութիւնը, եւ Սատանան Աստուծոյ հաւասարելու իր ամբարիշտ յաւակնութեան մէջ պարտուի ու խորտակուի՝ ո՛չ թէ Աստուծոյ ամենազօր բազուկով, այլ՝ հող ու փոշի եղող տկար մարդոց իսկ ձեռքով:

Արդ, այստեղ չարին տրուած իշխանութիւնը ո՛չ թէ հաւատացեալները փորձելու համար է, այլ՝ նոյնինքն չարին հետեւորդ աշխարհը հարուածելու եւ պատժելու իրենց ամբարշտութիւններուն համար:

Եւ ի՞նչ են այդ պատիժները.- Սուր, սով, համաճարակ եւ երկրի գազանները: Այս չորս եզրերը, Հին Կտակարանի Օրէնքի գիրքերուն եւ մարգարէութեանց մէջ յաճախ միասնաբար յիշուած, Աստուծոյ պատիժներն են՝ իր պատուիրանները անսաստող իր ժողովուրդին (տե՛ս Ղւ 26.21-26: Եր 14.12, 24.10, 29.17-18: Եզ 5.11-17, 14.12-23, 34.27 եւ այլն): Եզեկիէլի մէջ Աստուած զանոնք կը բնորոշէ իբրեւ «Իմ չորս սաստիկ պատիժներս՝ սուրը, սովը, չար գազանները եւ ժանտախտը» (Եզ 14.21): «Սուր»ը խորհրդանշէ Կառնաբազմի ու կոտորածի: Սովն ու համաճարակը պէտք չունին որեւէ մեկնութեան: Գալով «երկրի գազաններ»ուն (Հմտ Ղւ 26.22: Բ. Օր 32.24: Եզ 5.17, 14.15 եւ 21, 33.27 եւ այլն), անպայմանօրէն տառացի հասկացողութեամբ վայրի գազանները կամ կատաղի անասունները չեն անոնք. երբեմն տառացի իմաստ կրնան ունենալ կամ արտայայտել (Հմտ Դ. Թգ 17.25: Եզ 34.25: Գրծ 28.4-5), բայց կրնան նաեւ փոխաբերական իմաստով գործածուած ըլլալ՝ չար, կատաղի, անզուսպ եւ անզուխ, գազանային նկարագիր ունեցող մարդոց համար (Հմտ Տիտ 1.12): Եւ նոյնը կրնայ ըլլալ պարագան այստեղ:

Անդրէաս Կեսարացի դարձեալ պատմական բացատրութիւն մը տալով կ'ըսէ, թէ այս դեղնորակ ձին ցոյց կու տայ Հռոմի Մաքսիմիանոս կայսրին օրով (286-305 թ.) քրիստոնեաներուն դէմ յարուցուած հալածանքները, ինչպէս կը տեղեկանանք Եւսեբիոսի պատմութենէն: Դեղին ըլլալը ցոյց կու տայ անոր շուտով դադարումը: Անոր հտեւէն գացող մահը եւ դժոխքը ցոյց կու տան այն մահը, որ Աստուծոյ կողմէ սահմանուեցաւ հեթանոսներուն վրայ, որոնք դժոխքին կողմէ կլլուեցան իրենց անհաւատարմութեան համար: Այդ ժամանակ իրօք աշխարհի մէկ չորրորդը սպաննուեցաւ սուրով, եւ մանաւանդ սովով, համաճարակով ու գազաններով, որովհետեւ, ինչպէս Եւսեբիոս կը պատմէ, հայերը յարձակեցան Հռոմայեցիներուն վրայ, եւ այնպիսի կոտորած ու սով եղաւ, որ մարդիկ չէին

Հասներ մեռելները թաղելու, եւ շուները սկսան դիակները ուտել:

Պետրոս Ազամալեան այս չորրորդ ձիաւորին մէջ կը տեսնէ թուրքերը եւ անոնց հետեւող Նեուր, որ անոնց օրինակով մահ պիտի սփռէ:

Չորս ձիաւորներուն վերաբերող պատմական բացատրութիւնները հարկաւ մասնակի ճշմարտութիւններ կը բովանդակեն, բայց այս յայտնութեանց բուն իսկութիւնը կը վերաբերի ապագային՝ աշխարհի վախճանին:

1.- Առաջին ձիաւորին մասին բաւականաչափ խօսեցանք արդէն, եւ զայն նոյնացուցինք Նեուրի հետ: Եւ թէպէտ ճերմակ գոյնը արդարութիւն ու յաղթանակ, նոր կեանք եւ յարութեան պայծառափայլութիւնը կը խորհրդանշէ, բայց այստեղ անիկա երեւոյթ է միայն, եւ կ'ուզէ մատնանիշ ընել «լուսաւոր հրեշտակի կերպարանքով ներկայացող Սատանան» (Բ. Կր 11.14), արդարութեան կերպարանքին տակ պահուած «անօրէնութեան մարմնացումը, կորուստի սահմանուած հակառակորդը», որ Քրիստոսի կեղծ նմանութիւնը իր վրայ առնելով կ'ընդդիմանայ Աստուծոյ եւ ինքզինք աստուած կը յայտարարէ (հմտ. Բ. Թս 2.3-4), այդ սուտ երեւոյթով որսալու համար պարզամիտներն ու միամիտները:

2.- Նոյնը կրնանք ըսել երկրորդ՝ կարմիր ձիաւորին համար: Եթէ յիշենք, որ թէ՛ Սատանան ինք կը ներկայանայ իբրեւ հրակարմիր (բառացի՝ շառագոյն) Հրեղէն վիշապ, եւ թէ՛ անոր բոլոր գործակիցները, Գազանը, Պռնիկ կիւնը եւ Մեծ Բաբելոնը կը ներկայանան կարմրագոյն կամ կարմիրին առնչուած գոյներով՝ ծիրանեգոյն ու որդան կարմիր (տե՛ս 12.3, 17.3-4, 18.16), դիւրին կ'ըլլայ անոր մէջ տեսնել Նեուրի նմանութիւնը, որ պիտի գայ աշխարհէն խաղաղութիւնը վերցնելու եւ կատաղի հալածանքներով նոյնիսկ եկեղեցւոյ խաղաղութիւնը առնելու, որովհետեւ պիտի գործէ թէ՛ դուրսէն եւ թէ՛ ներսէն, ամէն կերպով ու բոլոր միջոցներով պայքարելով Աստուծոյ ժողովուրդին դէմ:

3.- Երրորդ՝ սեւ ձիուն հեծեալը դարձեալ Նեուր է, այս անգամ իր գործունէութեան երրորդ մէկ երեսով, որ սովն է, կամ՝ տրուած պատկերացումին ուրիշ մէկ թելադրականութեամբ՝ հացին կշիռքը իր

ձեռքին ունեցողը: Ատիկա խորհրդանիշ մը կրնայ ըլլալ այն տնտեսական մենատիրութեան կամ բացարձակ հակակշիռին, որ Նեոը պիտի փորձէ հաստատել ամբողջ աշխարհի մէջ, որպէսզի իր կնիքը, իր հաւանութիւնը եւ արտօնութիւնը չունեցողը չկարենայ որեւէ բան գնել կամ ծախել (տե՛ս 13.7): Ամենօրեայ անհրաժեշտ սննդեղէններու գինը կամայականօրէն եւ անհամեմատօրէն պիտի բարձրացնէ, եւ հրապարակը լեցնէ «ձէթով ու գինիով», այսինքն՝ երեւութական հանգրստութեամբ ու աժան վայելքներով (ձէթ) եւ բորբոքած անառակ ցանկութիւններով ու ստոր հաճոյքներով (գինի), այդ ձեւով՝ մէկ կողմէ աղքատութեան ու թշուառութեան մատնելու համար մարդիկը, եւ միւս կողմէ ստիպելու համար զանոնք որ լքեն զԱստուած եւ հետեւին ու երկրպագեն իրեն:

4.- Իսկ չորրորդ ձիւաւորը կրկին Նեոն է, որ իր գործունէութեան վերոյիշեալ եւ այլ բոլոր երեսներով՝ Ֆիզիքայէս ու բարոյապէս մահուան պիտի մատնէ մարդիկը, իրենց աստուածային պատկերին մէջ այլափոխելէ ետք զանոնք:

Չորս ձի, չորս գոյն, չորս մահադէմ պատկեր, քառապատիկ ու քառակերպ բնութագրում, որոնք Նեոին իսկական բնութագիրը կը կազմեն (հմտ 13-րդ գլուխը):

«Երբ Գառնուկը հինգերորդ կնիքը բացաւ, զոհասեղանին տակ տեսայ հոգիները այն բոլոր մարդոց, որոնք սպաննուած էին Աստուծոյ խօսքին իրենց հաւատարմութեան եւ իրենց տուած վկայութեան համար» (հմր 9): Այս կնիքը թէպէտ մեր ուշադրութիւնը ձիւաւորներէն եւ անոնցմով գալիք հալածանքներէն կը դարձնէ դէպի հալածողները, բայց տակաւին կը շարունակէ պատկերացնել նահատակութիւնը քրիստոնեաներուն, որոնք կը ներկայացուին իբրեւ Աստուծոյ ընծայուած զոհեր, որովհետեւ անոնք «զոհասեղանին տակ» կը ներկայացուին, ինչպէս Հին Կտակարանի քառութեան զոհերուն արիւնը զոհասեղանին տակ կը թափուէր (տե՛ս Ելք 29.12: Ղւ 4.7, 18, 25, 30 եւ 34, 5.9 եւայլն):

Ակնարկուած զոհասեղանը նիւթական հասկացողութեամբ սեղան մը չէ, որովհետեւ երկինքի մէջ չկայ տաճար (տե՛ս 21.22-ի եւ 7.15-ի բացատրութիւնը): Ամբողջ երկինքը, իբրեւ Աստուծոյ բնակա-

վայր, երկնային տաճարն է, իսկ «զոհասեղան» բացատրութիւնը խորհրդանշականօրէն կ'արտայայտէ Աստուծոյ սրբազնասուրբ էութիւնը, որ «Լոյս է, բնաւ խաւար չկայ անոր մէջ» (Ա. ԹՅ 1.5: Հմմտ Բ. Կր 6.14: Կղ 1.12: Ա. Տմ 6.16: Եբր 1.3: ԹՅ 1.17: Ա. Պտ 2.9: Յյտ 21.22), որ «մաշող կրակ է» (Բ. Օր 4.24 եւ 36, 9.3: Հմմտ Ելք 3.2, 19.18, 24.17: Եբր 12.29): Այս ճշմարտութեան նիւթեղէն բայց խորհրդանշական մէկ պատկերացումն էր Վկայութեան Խորանին կամ Երուսաղէմի տաճարին զոհասեղանը (Հմմտ Ելք 25.8-9): Այնպէս ինչպէս Վկայութեան Խորանին կամ տաճարին զոհասեղանը միշտ «սուրբ կրակ»ով բոցավառ կը մնար, Աստուած ինք, ճշմարիտ տաճարը, նաեւ ճշմարիտ զոհասեղանն է, սրբութեան կրակով յատկանշուող, որուն կ'ընծայուին բոլոր ճշմարիտ աղօթքները, Աստուծոյ ընդունելի բանաւոր պատարագները, ինչպէս այստեղ՝ նահատակներու աղօթքները:

Ոմանք պատմական որոշակի իրադարձութեանց կապելով այս Համարին բացատրութիւնը, կ'ըսեն՝ թէ կը վերաբերի Մաքսիմիանոս եւ Դիոկղետիանոս կայսրերու սաստիկ հալածանքներուն եւ բազմաթիւ սուրբերու նահատակութեան:

«Անոնք բարձրաձայն կ'ըսէին. “Մինչեւ ե՞րբ պիտի սպասես, սուրբ եւ ճշմարիտ Տէր, ե՞րբ պիտի դառնաս երկրի բնակիչները եւ մեր արեան վրէժը լուծես անոնցմէ”» (Հմր 10): Այս աղաղակը բողոքի կանչ մըն է, բայց միաժամանակ աղօթական ողբ մը, Սաղմոսական գրականութենէն ծանօթ համայնական ողբերու նմանութեամբ (Հմմտ Սղ 74.10, 80.5, 90.13):

«Տէր» տիտղոսը այստեղ թարգմանութիւնն է յունարէն բառի մը (ἡγεμὼν), որ կը նշանակէ՝ բացարձակ տէր, ամենիշխան, ամենատէր: Անիկա իսկական տէրն է իր ծառաներուն, որոնց հանդէպ իր վերաբերումը անարդար եւ անիրաւ չէ, ինչպէս յաճախ կ'ըլլայ երկրաւոր տէրերուն վարմունքը իրենց ծառաներուն հետ. այլ՝ սուրբ եւ ճշմարիտ է անիկա իր բնութեամբ, եւ իր գործերը հարազատ հայելին են իր սրբութեան եւ ճշմարտութեան:

Այստեղ կեցած է վերամշակումը բանաւոր սերտողութեան:

Մնացեալ բաժինը

ձայնների զննարկում վրայ արձանագրուածին խմբագրումն է:

«Երկրի բնակիչները» բացատրութիւնը կը վերաբերի ոչ թէ հաւատացեալներուն, այլ՝ անհաւատներուն: Անով՝ Աստուծոյ ընդդիմացող մարդկութիւնը կը հասկցուի:

Ոմանք այս աղաղակը կը հասկնան հետեւեալ ձեւով.՝

Նկատի ունենալով, որ շրջագիծը կը ներկայացնէ վերջին ժամանակներու սուրբերուն նահատակութիւնը, ապա ըսուածը սա է, թէ այդ սուրբերը Աստուծոյ կը դիմեն եւ կը խնդրեն՝ որ Ան եկեղեցիին դէմ հալածանքները արգիլէ եւ խաղաղութիւնը գայ հաստատուի: Անդրէաս Կեսարացի կ'ըսէ, թէ հալածանքները կասած են եւ խաղաղութիւնը հաստատուած է Կոստանդիանոս կայսրի իշխանութեան գալով, այսինքն՝ երբ եկեղեցին իր պաշտօնական ճանաչումը եւ խաղաղութիւնը գտաւ: Ուրիշներ տարբեր ձեւերով կը հասկնան: Ոմանք Քրիստոսի առաջին գալուստին կապելով, կ'ըսեն թէ՝ ակնարկուած սուրբերը Հին Կտակարանի սուրբերն են, զի խաղաղաբար մարգարէները: Որոնք երբ տեսան Քրիստոսի խաչելութիւնը՝ աղաղակեցին:

Բայց մենք այս համարին մէջ կը տեսնենք բոլոր ժամանակներու սուրբերուն աղաղակը, որ իբր մէկ ձայն պիտի բարձրանայ Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն առաջ:

«Եւ անոնցմէ իւրաքանչիւրին ճերմակ պարեգօտ մը տրուեցաւ եւ անոնց ըսուեցաւ՝ որ կարճ ժամանակ մը եւս հանգիստ ընեն, մինչեւ որ ամբողջանայ թիւը իրենց ծառայակիցներուն եւ եղբայրներուն, որոնք իրենց նման պիտի սպանուին» (Հմբ 11): Այս համարը ցոյց կու տայ, որ Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն առաջ ալ, Աստուծոյ խօսքին նկատմամբ իրենց հաւատարմութիւնը արեան նահատակութեամբ կնքողներ պիտի ըլլան:

Երբ «ամբողջանայ թիւը» Աստուծոյ հաւատարմներու նահատակութեան՝ Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը պիտի կատարուի: Աստուած համբերատար է: Ոմանք Աստուծոյ համբերատարութիւնը կը տեսնեն որպէս ուշացում Անոր խոստումներուն: Սակայն Աստուածաշունչը մեզի կու գայ ըսելու, որ Աստուած իր խոս-

տումներուն տէրն է եւ զանոնք լրիւ կերպով պիտի կատարէ:

Մենք կ'անտեսենք սա իրականութիւնը նաեւ, որ Աստուծոյ փրկագործական ծրագիրը մեզմով չէ որ վերջ կը գտնէ: Մեզմով վերջ գտնելու պարագային, Աստուած անարգար պիտի ըլլայ ուրիշներու հանդէպ՝ որոնք մեզի պէս արժանի են փրկութեան:

Նահատակներուն աղաղակը նաեւ ըսել կ'ուզէ, թէ Աստուած իրեն հաւատարիմներուն դատը չէ մոռցած: Եւ երբ ժամանակը գայ՝ զանոնք պիտի լեցնէ այն ուրախութեամբ, որուն կը սպասեն:

«Եւ տեսայ որ Գառնուկը վեցերորդ կնիքը բացաւ: Եւ ահա զօրաւոր երկրաշարժ մը տեղի ունեցաւ. արեւը այծի մազէ շինուած կարպետի մը նման սեւ դարձաւ, եւ լուսինը ամբողջութեամբ արիւնի գոյն առաւ» (Հմր 12): Աստուծոյ զայրոյթին տեսանելի նշանները ցոյց կը տրուին մեզի: Ասոնք նշաններն են վախճանին՝ որ կը մօտենայ: Քրիստոս իր յայտնութենական ճառին մէջ (տե՛ս Մտ 24-ը) ականարկած էր այս բոլոր պատահելիքներուն: Եւ ականարկած էր անոնց՝ որպէս կատարում մարգարէներու նախաձայնութիւններուն: Օրինակ՝ Յովէլի մարգարէութեան. «Այն օրերը իմ Հոգիս պիտի թափեմ: Երկինքի մէջ ու երկրի վրայ նշաններ պիտի դնեմ, արիւն, կրակ եւ ծովի սիւներ: Արեւը խաւարի պիտի դառնայ ու լուսինը՝ արիւնի, դեռ Տիրոջ մեծ ու ահեղ օրը չեկած» (Եվ 3.29-31):

Մենք պէտք է փորձենք այս նշանները ճիշդ հասկնալ: Հետեւաբար որոշ զգուշութիւն մը կարեւոր է: Ընդհանրապէս հասկացողութեան երկու կերպեր կան: Մէկը տառացի հասկացողութիւնն է, իսկ միւսը՝ փոխաբերական:

Այս բնագիրը մեզի կը ստիպէ, որ տառացիօրէն չառնենք իր մէջ ըստածները, այլ փոխաբերականօրէն: Այսպէս՝ երկրաշարժը մարգարէական գրականութեան մէջ կը նշանակէ երկրի վրայ ընկերային կարգ ու կանոնի խախտում: Արեւուն «այծի մազէ շինուած կարպետի մը նման» սեւ դառնալը կը նշանակէ հեռացումը անոնց՝ որոնք զԱստուծոյ կը մերժեն: Իսկ լուսինին «արիւնի գոյն» առնելը՝ կը նշանակէ խռովութիւնները եւ անոնց արդիւնք՝ արիւնահեղութիւնները:

«Երկինքի աստղերը երկիր ինկան, այնպէս՝ ինչպէս կը թափին ուժգին հովէն ցնցուող թզենիին խակ պտուղները» (Հմր 13): Դարձնալ

պէտք չէ տառացիօրէն հասկնալ: Գիտութեան մէջ ծանօթ է, որ ամենէն պզտիկ աստղը մեր երկրագունդէն բազմիցս մեծ է: Մէկ աստղի իյնալը երկրագունդին վրայ՝ զայն կ'ոչնչացնէ: Հետեւաբար, աստղերուն թափուիլը այստեղ կը նշանակէ, թէ աշխարհի ղեկավարները եւ անոնց հետեւող բազմութիւնները պիտի տապալին եւ կործանին: Յիշեցէք Յովսէփ Գեղեցիկի երազը (Ծն 37.9): Ան երազին մէջ կը տեսնէ տասներկու աստղեր եւ արեւն ու լուսինը, որոնք իրեն կ'երկրպագեն: Երազին աստղերը խորհրդանշներն են Իսրայէլի ժողովուրդի ցեղապետներուն եւ անոնց ժողովուրդներուն:

«Երկինքը մագաղաթէ գլանի պէս ոլորուեցաւ, եւ բոլոր լեռներն ու կղզիները իրենց տեղերէն շարժեցան» (Հմր 14): Մենք մեզի հարց կու տանք, թէ արդեօք իսկապէ՞ս երկինքն ու երկիրը պիտի կորսուին:

Յայտնութենական բոլոր խօսքերն ալ մեզի չեն խօսիր երկրի եւ երկինքի նիւթական հասկացողութեամբ կորսուելուն մասին, այլ՝ անոնց փոխակերպումին: Ուրիշ խօսքով, անոնց ներկայ կերպարանքը պիտի փոխուի, սակայն անոնց մարմինները պիտի մնան: Այդ փոխակերպումն է, որ Եսայի մարգարէ կոչած է Նոր Երկինք եւ Նոր Երկիր:

Ակնարկուած լեռները, ըստ մարգարէական գրականութեան, թաղաւորութիւնները կը խորհրդանշեն: Իսկ կղզիները կը խորհրդանշեն բոլոր հեռաւոր ազգերը, բոլոր հեռաւոր ժողովուրդները: «Հեռաւոր» ըսելով կը հասկնային հեթանոս ազգերը: Արդ, ըսուածը այն է, թէ անոնք պիտի կորսուին:

«Երկրի թաղաւորները, իշխանները, հրամանատարները, հարուստները, զօրաւոր մարդիկը, եւ ծառայ թէ ազատ՝ բոլորը պահոււթեցան քարայրներու եւ լեռներու ժայռերուն մէջ» (Հմր 15): Նախորդ համարին նշանակութիւնները այս համարին մէջ բացայայտօրէն կ'ըսուին:

«Անոնք կ'ըսէին լեռներուն եւ ժայռերուն. “Մեր վրայ ինկէք ու ծածկեցէ՛ք մեզ անոր աչքէն, անոր՝ որ գահին վրայ կը նստի. ազատեցէ՛ք մեզ Գառնուկին բարկութենէն, որովհետեւ անոր բարկութեան ահաւոր օրը եկաւ, եւ ո՞վ կրնայ անոր առջեւ դիմանալ”» (Հմր 16-17): Այս համարները շատ զգալի նմանութիւն ունին նախ Ովսէի մարգարէութեան 10.8-ին հետ եւ այն խօսքերուն, որ Քրիստոս երկու անգամ գործածեց. մէկը իր յայտնութենական ճառին մէջ, որուն ակնարկեցինք, եւ որ արտա-

սանեց Ձիթենեաց լերան վրայ, երբ իրեն հարցումներ տրուեցան, թէ ե՞րբ պիտի պատահին Երուսաղէմի կործանումը եւ աշխարհի կատարածը: Ան հարցումներուն անջատ անջատ չպատասխանեց, այլ՝ միաժամանակ: Կարծէք դիտումնաւոր կերպով այդպէս պատասխանեց, ըսելու համար մօտաւորապէս թէ՛ այն ինչ որ տեղի պիտի ունենայ շատ շուտով, այսինքն՝ 70 թուականի Երուսաղէմի կործանման օրերուն, նմանը աշխարհի կատարածին պիտի կրկնուի, անշուշտ աւելի տարածուն կամ տիեզերական ահաւոր տարողութեամբ: Յիսուս իր պատասխանին մէջ ըսաւ. «Այդ օրերուն վա՛յ է եկեր յղիներուն եւ ստնտու կիներուն: Աղօթեցէք որ ձեր փախուստը ձմեռ ատեն կամ Շաբաթ օր չպատահի: Որովհետեւ այնպիսի՝ մեծ նեղութեան օրեր պիտի գան, որոնց նմանը աշխարհի ստեղծագործութեան սկիզբէն մինչեւ այսօր չէ պատահած եւ ոչ ալ պիտի պատահի: Եւ եթէ Աստուած այդ օրերուն թիւը նուազեցուցած չըլլար՝ ո՛չ մէկը պիտի փրկուէր: Բայց իր ընտրեալներուն համար Աստուած այդ օրերը պիտի նուազեցնէ» (Մտ 24.19-22):

Յիսուս աշխարհի վախճանին մասին մարգարէական խօսքը վերջիչեց նաեւ դէպի Գողգոթայ իր ճամբուն վրայ, երբ տեսաւ որ կիներ կու լային ու կ'ողբային իր վրայ: Ան ըսաւ. «Երուսաղէմի՛ աղջիկներ, մի՛ լաք իմ վրաս, այլ լացէք դուք ձեր եւ ձեր զաւակներուն վրայ: Որովհետեւ օրեր պիտի գան, երբ մարդիկ պիտի ըսեն. “Երանի ամուլներուն, այն կիներուն” որոնք զաւակ չծնան եւ չդիեցուցին”: Այն ատեն մարդիկ լեռներուն պիտի ըսեն՝ “Մեր վրայ ինկէք” . “Մեզ ծածկեցէք” , - պիտի ըսեն բլուրներուն» (Ղկ 23.27-30):

Այստեղ յատկանշական կոչ է՝ «ազատեցէ՛ք մեզ Գառնուկին բարկութենէն, որովհետեւ անոր բարկութեան ահաւոր օրը եկաւ, եւ ո՞վ կրնայ անոր առջեւ դիմանալ»ը: Հարցումը ըսել կ'ուզէ, թէ այն ահաւոր օրը դիմանալիք պիտի չըլլայ: Բայց կարելի է դիմանալ կերպով մը՝ որ հաւատքի ճամբան է, ինչպէս յաջորդ գլուխն ալ ցոյց կու տայ, ուր Աստուծոյ ընտրեալները մեծ նեղութենէն կու գան. հետեւաբար փրկուածներն են Գառնուկին արդար զայրոյթէն:

Է. ԳԼՈՒԽ

Այս գլուխը 6-րդ կնիքէն ետք եւ 7-րդ կնիքէն առաջ՝ միջանկեալ տեսարան մը կը պարզէ։ Հիմնական նպատակը պատասխան մը տալ է այն հարցումին, որով նախորդ գլուխը կը փակուէր. «...անոր բարկութեան ահաւոր օրը եկաւ, եւ ո՞վ կրնայ անոր առջեւ դիմանալ» (6.7)։ Այս հարցումը միշտ ալ կ'ունենանք։ Այս գիրքը վարձատրութիւններ եւ դատապարտութիւններ կը նկարագրէ։ Եւ վարձատրութիւններուն պատկերները որքան ալ փառաւոր, որքան ալ սքանչելի ըլլան, մարդկային մտքին վրայ սակայն, յաճախ աւելի զօրեղ ազդեցութիւն կը գործեն դատապարտութիւններու պատկերները։ Նկատի ունենալով, որ Աստուծոյ դատաստանները այնքան ահեղ են ու սպառնալիք այնքան մեծ, ապա ո՞վ կրնայ փրկուիլ։ Մարդկային նիգերով կարելի չէ փրկութիւնը ձեռք ձգել. անիկա Աստուծոյ ձրի պարգեւն է։ Սակայն այս չի նշանակեր, թէ մարդը ոչինչ պիտի ընէ։ Մարդը աստուածային այն պարգեւը ստանալէ առաջ պարտաւոր է ինքզինք ազատել նիւթականի կապուածութենէն (յիշել Յիսուսի խօսակցութիւնը հարուստ երիտասարդին հետ. Մտ 19.16-22, Մկ 10.17-22, Ղկ 18.18-23)։ Նաեւ ան պէտք է տոկայ եւ համբերատար ըլլայ իր հաւատքին մէջ։ Ան որ կը տոկայ եւ կը համբերէ մինչեւ վերջ՝ ան պիտի յաղթէ, պիտի արժանանայ փրկութեան պարգեւին։

Աստուծոյ Ընտրեալները (7.1-8)

«Ասկէ ետք չորս հրեշտակներ տեսայ, որոնք կեցած էին երկրի չորս անկիւններուն եւ բռնած էին երկրի չորս հովիւրը, որպէսզի անոնք չփչեն երկրի վրայ, ո՛չ ալ ծովուն վրայ եւ ոչ ալ ծառերուն վրայ» (Հմբ 1)։ Ուշագրաւ է, որ երեք անգամ 4 թիւը կը նշուի. 4 հրեշտակներ, երկրի 4 անկիւններ եւ 4 հովեր։

4-ը խորհրդանշէն է աշխարհին, ամբողջ աշխարհին։

Իսկ 4 հրեշտակներուն ներկայութիւնը ինչո՞ւ համար է։ Ըստ Թալմուտի, որ եբրայական մեկնողական դրականութիւնն է, Աստուած իր ստեղծագործութեան ամէն մէկ տարրը կը խնամէ հրեշտակով մը։

Համարին ընթերցումը մեզի կը թելադրէ, որ հրեշտակները պարտականութիւն ունին աշխարհին աւերումը ուշացնելու։ Թէ ինչո՞ւ. որպէսզի Աստուծոյ ծրագիրը իրականանայ։

«Տեսայ ուրիշ հրեշտակ մըն ալ, որ արեւելքէն ելաւ» (Հմբ 2): «Արեւելք»ը Աստուածաշնչական մտածողութեան մէջ կը նշանակէ Աստուծոյ ներկայութիւնը: Ուրեմն, ըսել ուզուածը այն է, թէ հրեշտակը Աստուծոյ կողմէ առաքուած է: Այս հրեշտակը «կենդանի Աստուծոյ կնիքը ունէր» (նոյն): «Կնիք»ը երկու բան կը թելադրէ. անիկա իշխանութեան իմաստ ունի, այլեւ՝ անաղարտ պահպանումի: Հրեշտակը պաշտօն ունի Աստուծոյ ծառաներուն ճակատները կնիքով դրոշմելու: Աստուած կ'ուզէ իր ծառաներուն վրայ հրեշտակին միջոցով իր պահպանութեան խորհրդանիշը դնել, որպէսզի զանոնք պահպանէ այն վերահաս փորձանքներէն, որոնք պիտի գան:

Ընտրեալներու կնքումի պատկեր կը կարգանք Եզեկիէլի 9-րդ գլխուն մէջ: Ինչո՞ւ այն պատկերը յիշեցի. որպէսզի յստակացում մը վեր հանեմ անկէ: Երբ Եզեկիէլի յիշեալ գլուխը հայերէնով կարդանք, կնքումի աստուածային խօսքն է. «հառաչող ու ողբացող մարդոց ճակատներուն վրայ նշան դիր» (Եզ 9.4): Եբրայերէն բնագիրը «ճակատներուն վրայ քաւ մը դիր», կ'ըսէ: «Թաւ»ը «թ» գիրն է, որ սակայն եբրայերէնի 22-րդ տառն է, այսինքն՝ վերջինը: Տառը կը հրահանգուի ընտրեալներու ճակատին դնել: Անիկա Աստուծոյ անուան նշանագիրն է: Աստուած իր ընտրեալներու ճակատին իր ստորագրութիւնը կը ձգէ:

Այստեղ հետաքրքրական բան մը կայ, որ կ'արժէ գէթ նշել: Հին ժամանակ «թաւ» տառը խաչի ձեւը ունէր. ասիկա պատահակա՞ն է արդեօք: Անկասկած՝ ոչ: Աստուածային խաչը սկիզբէն նշանն է փրկութեան: Նոյն նշանն է, որ գառնուկի արեամբ Եգիպտոսի մէջ իւրաքանչիւր Իսրայէլացի իր տան ճակտին եւ դրանթիքներուն կը դնէ, որպէսզի երբ Աստուծոյ հրեշտակը անցնի՝ իր տունը աղէտալի փորձանքին չենթարկուի: Հաւանաբար նոյն այն նշանագիր-խորհրդանշանով է, որ Աստուած կ'ուզէ իր ծառաներուն ճակատները կնքել, որպէսզի անոնք վերջին աղէտներէն փրկուին:

«Անիկա բարձր ձայնով աղաղակեց չորս հրեշտակներուն, որոնց իշխանութիւն տրուած էր երկրին ու ծովուն վնասելու, եւ ըսաւ. “Վնաս մի՛ հասցընէք երկրին, ո՛չ ալ ծովուն եւ ո՛չ ալ ծառերուն, մինչեւ որ կնիքով դրոշմեմ իմ Աստուծոյս ծառաներուն ճակատները”» (Հմբ 2-3): (Այս

համարները չեն սերտուած – ԳՔ):

«Եւ լսեցի, որ Իսրայէլի տասներկու ցեղերէն կնքուածներուն թիւը հարիւր քառասուն չորս հազար էր:– Յուդայի ցեղէն տասներկու հազար, Ռուբէնի ցեղէն տասներկու հազար, Գադի ցեղէն տասներկու հազար, Ասերի ցեղէն տասներկու հազար, Նեփթաղիմի ցեղէն տասներկու հազար, Մանասէի ցեղէն տասներկու հազար, Շմաւոնի ցեղէն տասներկու հազար, Ղեւիի ցեղէն տասներկու հազար, Իսաքարի ցեղէն տասներկու հազար, Զաբուլոնի ցեղէն տասներկու հազար, Յովսէփի ցեղէն տասներկու հազար, եւ Բենիամինի ցեղէն տասներկու հազար» (Հմր 4–8): Յակոբ Նահապետ 12 գաւաղներ ունէր, որոնցմէ 12 ցեղեր ծնան: Երբ Իսրայէլի թագաւորութիւնը երկուքի բաժնուեցաւ, Հիւսիսի թագաւորութիւնը կազմեցին 10 ցեղեր, իսկ հարաւի թագաւորութիւնը կազմեցին 2 ցեղեր՝ Յուդայի ցեղը եւ Բենիամինի ցեղը: Հիւսիսի թագաւորութիւնը ծանօթ է Իսրայէլի թագաւորութիւն անունով, իսկ հարաւի թագաւորութիւնը՝ Յուդայի թագաւորութիւն անունով, որովհետեւ անիկա աւելի մեծ էր քան Բենիամինի ցեղը: Ն. Ք. 722 թուականին Հիւսիսի թագաւորութեան Ասորեստանի ձեռքով կործանումէն ետք, Իսրայէլի 10 ցեղերը Ասորեստան աքսորի տարուեցան եւ այնտեղ ձուլուեցան: Իսկ այն կոտորակները որ մնացին իրենց հողին վրայ՝ խառնուեցան Ասորեստանէն բերուած հեթանոսներուն եւ գրեթէ կորսուեցան: Արդ, 12 ցեղերէն մնացին միայն հարաւի երկուքը: Այս էր պատկերը Քրիստոսի ժամանակ, այս էր պատկերը Յայտնութեան գիրքին դրուած ատեն: Ուստի, «Իսրայէլի տասներկու ցեղեր» ըսելը՝ արդէն խորհրդանշական արժէք առած էր այն օրերուն:

Ոմանք «Իսրայէլի տասներկու ցեղեր» բացատրութեան վրայ, այս գլխուն մէջ բաժանում մը կը տեսնեն: Առաջին 8 համարներուն մէջ կը տեսնեն պատկերացումը այն Իսրայէլացիներուն, որոնք նեղութեան վերջին ժամանակին, այսինքն՝ Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն անմիջապէս առաջ զՔրիստոս ճանչցողները եւ փրկուողները պիտի ըլլան: Իսկ երկրորդ բաժինն մէջ կը տեսնեն պատկերացումը աշխարհի այլ ժողովուրդներէ եւ ազգերէ դարձի եկողներուն: Ուրիշներ կը մերժեն այս բաժանումը եւ կ'ըսեն, որ թէ՛ առաջին բաժինը եւ թէ՛ երկրորդը՝ խորքին մէջ նոյն ճշմարտութիւնը կ'ար-

տայայտեն. կը խօսին երկրի վրայ փրկուածներուն եւ երկինքի մէջ փրկուածներուն մասին:

Ի՞նչ կը նշանակէ կնքուածներուն 144,000 թիւը: Անիկա եւս խորհրդանշական է:

Գիտենք, որ 12 թիւը երկու բան կ'արտայայտէ. Նախ, Իսրայէլի ցեղերու պարագային գործածուելով՝ ներկայացուցչական իմաստ ունի, եւ ապա՝ ամբողջականութեան: 144,000 թիւը 12 խորհրդանշական թիւին ինքնիրմով բազմապատկումն է նախ, եւ յետոյ՝ բազմապատկումն է 1000-ով: 144,000 թիւով ըսուածը՝ համազօր է հսկայական թիւ ըսելու:

Կարգ մը աղանդաւորներ կ'ըսեն, թէ 144,000-ը պիտի ըլլան առանձնաշնորհեալներ, որոնք Քրիստոսի հետ երկինքը պիտի գտնուին. մինչդեռ միւս բազմութիւնը, որ անհաշուելի է, կը ներկայացնէ այն մարդկութիւնը, որ թէպէտ պիտի փրկուի, սակայն պիտի չըլլայ առանձնաշնորհեալ 144,000-ինմէջ: Բազմութիւնը երկրի վրայ պիտի ըլլայ եւ՝ ենթակայ 144,000-ի իշխանութեան: Թէ այն աղանդաւորները ուրկէ՞ կ'առնեն այս բացատրութիւնը՝ չենք գիտեր. սակայն յստակ է, թէ Աստուածաշունչէն չեն առներ: Այս գլխուն մէջ ըսուածը ճիշդ հակառակն է. այստեղ կը տեսնենք, որ 144,000-ը երկրի վրայ են, իսկ բազմութիւնը՝ երկինքի մէջ:

Իսկ ինչո՞ւ համար ցեղերուն անունները տրուած են, եթէ խորհրդանշական արժէք կը ներկայացնեն:

Ցեղերու անուններուն թուարկումը անկասկած նշանակութիւն ունի: Հին Կտակարանին մէջ ցեղերը թուարկող երբեմն խիտ, երբեմն լայն ցանկերը մեծ մասամբ նոյն բովանդակութիւնը ունին: Իսկ Յովհաննէս առաքեալի ցանկը ամբողջութեամբ նոր ցանկ մըն է: Ինչո՞ւ:

Ցանկին առաջին անունն է Յուդան: Երկրորդ անունն է Ռուբէնը: Եթէ Յակոբ Նահապետի զաւակներու անդրանկութեան շարքով կազմուած ըլլար այս ցանկը, ապա Ռուբէնի անունը առաջինը պիտի ըլլար: Սակայն Ռուբէն հօրը հանդէպ իր յանցանքով՝ կորսնցուց իր անդրանկութիւնը. Յակոբ Նահապետ Ռուբէնի անդրանկութիւնը փոխանցեց Յովսէփի, ժամանակաւորապէս: Ժամանա-

կաւորապէս՝ որովհետեւ Նահապետը իր օրհնութեան մէջ Յուդային համար ըսած էր, թէ ան առիւծի ձագ է (Մն 49.9), որով իր որդիներուն մէջ անդրանկութիւնը նախասահմանած էր Յուդայի, որովհետեւ անոր ցեղէն պիտի գար թագաւորութիւնը եւ անոր ցեղէն է, որ պիտի ծնէր մեր Փրկիչը, մեր Թագաւորը՝ Քրիստոս։ Ռուբէնէն հտք եկող երեք ցեղերը՝ Գադի ցեղը, Ասերի ցեղը եւ Նեփթաղիմի ցեղը Յակոբ Նահապետի երկու կիներուն՝ Լիայի եւ Ռաքէլի զաւակներ են։ Գադը եւ Ասերը Լիայի աղախին՝ Զեդփայէ ծնան, իսկ Նեփթաղիմը՝ Ռաքէլի աղախին՝ Բաղդայէ։ Գաղատացիներու Նամակին մէջ Պօղոս առաքեալ գրած է, թէ ալ խտրութիւն չկայ ստրուկի եւ ազատի միջեւ (Գղ 3.28)։ Արդ, աղախիններու զաւակներուն յիշատակումը կը ծառայէ ըսելու, թէ այլեւս խտրութիւն չկայ ստրուկի եւ ազատի միջեւ, թէ Քրիստոս ջնջած է այն խտրութիւնը։

Հին ցանկերուն մէջ դուրս մնացած է Ղեւիի անունը, որովհետեւ Ղեւի եւ իր ժառանգորդները դարձան քահանայական ցեղ մը։ Միւս ցեղերու ցանկէն դուրս մնացին նաեւ, որովհետեւ մինչ միւսները յատուկ երկրամասի մը ժառանգութիւնը պիտի ունենային, Ղեւիի եւ իր սերունդները հողամաս պիտի չունենային, այլ ցրուած պիտի ըլլային բոլոր միւսներուն մէջ։ Աստուած ըսած էր, թէ Ղեւիի եւ իր սերունդներուն ժառանգութիւնը ինքն իսկ է։ Աստուած ինքն է քահանաներուն կամ կրօնականներուն ժառանգութիւնը։ Ղեւիի ցեղին առնուիլը ցանկին մէջ ըսելու համար է, թէ Աստուծոյ նոր ժողովուրդին մէջ եւս այդ քահանայութիւնը կայ եւ պիտի չարունակուի մինչեւ երկնային կատարեալ քահանայութեան հաստատումը։

Յանկին մէջ կը տեսնենք, որ Եփրեմի անունը չկայ եւ տեղը դրուած է Յովսէփի անունը։ Նաեւ չկայ Դանի անունը։ Ինչպէ՞ս կարելի է բացատրել ասիկա։

Երկուքն ալ պատմութեան ընթացքին հանդէս եկան իբրեւ Աստուծոյ հանդէպ անհաւատարմութեան ախոյեաններ։ Եփրեմի ցեղը հիւսիսի թագաւորութիւնը ստեղծեց եւ կռապաշտութեան հակեցաւ. Ագաաբի եւ Յեզաբելի ժամանակ ամբողջ երկիրը Բաաղ չաստուծոյ պաշտամունքին մէջ թաղուեցաւ եւ յետոյ ատիկա մնայուն դիժ մը դարձաւ հիւսիսի թագաւորութեան մէջ։ Հիւսիսի թագաւորութիւնը

հակադրուելու համար Երուսաղէմի՝ պաշտամունքային երկու կեդրոն ստեղծեց. մէկը Բէթէլի մէջ, իսկ միւսը Դանի: Երկուքն ալ ունեցան իրենց քահանայութիւնը, որոնք մաս չէին կազմեր Ղեւիի ցեղին քահանայութեան, այսինքն՝ մաս չէին կազմեր Աստուծոյ քահանայութեան, այլ հեթանոսական քահանայութեան մը կը նմանէին: Ասիկա պատճառ եղաւ, որ Եփրեմի անձը նոյնանայ անհաւատարմութեան հետ եւ դուրս ձգուի ցանկէն:

Դանի ցեղը սկիզբէն հանդէս եկաւ անհաւատարմութեամբ: Եւ Դան քաղաքին մէջ քահանայութեան մը հաստատումը արդէն ցոյց կու տայ այդ ցեղին հեռացումը Աստուծոյ Օրէնքէն եւ Տաճարէն: Յակոբ Նահապետի օրհնութեան մէջ Դանը նմանցուած է ճամբու վրայ պառկող օձի (Ծն 49.17): Կ'երեւի այդ օձը համեմատուած է առաջին օձին հետ՝ Սատանային եւ այն պատճառով Դանի անունը դուրս ձգուած է ցանկէն: Ըստ Գ. դարու հայրապետ Երանոսի, Դանի անունը ցանկէն դուրս դրուած է, որովհետեւ Քրիստոսի հակառակորդը՝ Նեոք անոր ցեղէն պիտի գայ:

Մեծ Բազմութիւն (9-17)

9-17 համարները մեզի կու տան ապագայ փրկեալներու պատկերացում մը: Անոնցմով ուզուածը այն է, թէ ժամանակակից քրիստոնեաները փաշալերուին ու միսիթարուին, որովհետեւ ապագայ փրկեալներուն թիւը շատ մեծ պիտի ըլլայ, անհամար:

Փրկեալները պիտի ըլլան «բոլոր ազգերէն, բոլոր ցեղերէն, բոլոր լեզուներէն եւ բոլոր ժողովուրդներէն» (հմր 9):

Անոնք ճերմակ պարեգօտներ հագած եւ իրենց ձեռքին արմաւենիի ճիւղեր բռնած՝ պիտի կանգնին երկնային դահլիճ եւ Գառնուկին դիմաց (նոյն համարին շարունակութիւնը): Ճերմակ պարեգօտները մաքրութեան նշան են. Քրիստոսի հաւատացողները՝ անոր արեամբ կը մաքրուին: Իսկ արմաւենիի ճիւղերը նշան են անոնց յաղթանակին. Քրիստոսի հաւատացողները մեծ նեղութիւններէ անցնելով հանդերձ՝ պիտի յաղթեն:

«Անոնք բարձրաձայն կ'աղաղակէին, ըսելով. «Փրկութիւնը կու գայ

մեր Աստուծո՞ւմ, / որ կը բազմի գահին վրայ, / կու գայ նաեւ Գառնուկէն” : Բոլոր հրեշտակները որոնք գահին, երէցներուն եւ չորս կենդանիներուն շուրջ կանգնած էին, իրենց երեսին վրայ գետին ինկան գահին առջեւ եւ երկրպագեցին Աստուծոյ, ըսելով.- “ Ամէն. օրհնութիւնը, փառքն ու իմաստութիւնը, / զոհութիւնն ու պատիւը, կարողութիւնն ու զօրութիւնը / մեր Տէր Աստուծոյ կը պատկանին, / յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն” » (Հմր 10-12): (Այս համարները չեն սերտուած-ԳԹ):

Երէցներէն մէկը կը հարցնէ.

«Որո՞նք են այս ճերմակ պարեգօտ հագած մարդիկը եւ ուրկէ՞ կու գան» (Հմր 13):

Պատասխանը կ’ըլլայ, թէ անոնք կու գան «մեծ նեղութենէն» եւ թէ անոնք իրենց պարեգօտները լուացած են եւ ճերմկացուցած Գառնուկին արիւնով (Հմր 13-14): Այլ խօսքով, անոնք այն մարդիկն են, որոնք ընդունելով եւ խոստովանելով Քրիստոսի խաչը, մեծ դժուարութիւններէ պիտի անցնին եւ սակայն պիտի արժանանան երկնային փրկութեան պարգեւին, կատարեալ փրկութեան:

«...Աստուծոյ գահին դիմաց կանգնած են եւ գիշեր-ցերեկ զայն կը պաշտեն իր տաճարին մէջ» (15): Ի՞նչ տեսակ տաճարի մասին է խօսքը:

Երուսաղէմի տաճարի պարագային, երբ «տաճար» ըսէին, կը հասկնային «Սրբարան»էն կամ «Սրբութիւն սրբոց»էն դուրս գըտնըւող ամբողջ կառոյցը: Սակայն երկինքի մէջ այդպիսի բան չկայ: Երկինքի մէջ «տաճար»ը «սրբարան»ն է, այսինքն՝ այն «վայր»ը ուր է Աստուած: Ամէն մէկը որ Գառնուկին դիմաց կը գտնուի, ինքզինք կը զգայ Աստուծոյ աննիւթական տաճարին մէջ, Աստուծոյ ներկայութեան: Երկրի վրայ Աստուած կը բնակի մարդուն մէջ, իսկ երկինքի մէջ՝ մարդը կը բնակի Աստուծոյ մէջ:

«...գահին վրայ բազմողը հովանի պիտի ըլլայ անոնց» (նոյն): Հայերէն թարգմանութիւնը մեզի քիչ կ’օգնէ այն գեղեցիկ պատկերացումին, որ բնագիրը ունի: Բնագիրը մէկ բառով կ’ըսէ, թէ գահին վրայ բազմողը ինք տաղաւար պիտի ըլլայ անոնց կամ պիտի տաղաւարի: Ամէն բառ իր թելադրականութիւնը ունի, եւ այս բառը մեզի կը թելադրէ, որ մենք Նոր Տաղաւարահարաց տօնի մը առջեւ ենք: Տօն մը՝ որ այս անգամ երկինքին մէջ կը պատկերացուի: Հոն

աշխարհի բոլոր ժողովուրդները մէկտեղուած պիտի ըլլան եւ բնակին տաղաւարի մը մէջ, Աստուած-Տաղաւարին մէջ:

«Անոնք ո՛չ պիտի անօթենան եւ ո՛չ ալ ծարաւնան. ո՛չ արեւը եւ ո՛չ ալ այրող տաքը վնաս պիտի տայ իրենց: Եւ Գառնուկը, որ գահին մէջ տեղն է, հովիւի պէս պիտի արածէ զիրենք եւ առաջնորդէ կեանքի աղբիւրի կենսատու ջուրին, եւ Աստուած անոնց աչքերէն ամէն արցունք պիտի սրբէ» (Հմբ 16-17): (Այս համարները չեն սերտուած-ԳԻ):

Ը. ԳԼՈՒԽ

Նախորդ գլուխը միջանկեալ մը կը ներկայացնէ. 6-րդ գլուխի առաջին համարով սկսած կնիքներու բացուիլը՝ 7-րդ գլուխին մէջ պահ մը դադրած է: 6-րդ գլուխը կ'աւարտի եօթ կնիքներէ վեցերորդին բացուելով: Եւ ահա այս գլուխով մեզի կը նկարագրուի 7-րդ կնիքին բացումը: Այս կնիքին բացումը մեր դիմաց կը պարզէ գերբնական աղէտներու պատկերացում մը: Աղէտներ՝ որոնց հետեւանքները շատ աւելի աղիտաբեր են եւ որոնք համաշխարհային մակարդակով մը տեղի կ'ունենան:

Եօթներորդ Կնիքը (8.1-6)

«Երբ Գառնուկը բացաւ եօթներորդ կնիքը, երկինքի մէջ լռութիւն տիրեց կէս ժամի չափ» (Հմբ 1): Այս կէս ժամուայ լռութիւնը շատ խորհրդաւոր պահ մը կը ստեղծէ. մէկ կողմէ մեզի կը զգացնէ գալիք կացութեան լրջութիւնը, եւ միւս կողմէ՝ սաստիկ ողբերգականութիւնը: Կէս ժամուայ լռութիւնը յատկանշական է երկու իմաստներով. 1.- Կարծէք կ'ուզէ տարբերութիւնը ցոյց տալ նախորդ հարուածներուն եւ 7-րդ կնիքին հետեւող հարուածներուն: Նախորդները՝ մեծ նեղութիւնը կանխող հարուածներ էին, իսկ 7-րդ կնիքին հետեւող հարուածներով արդէն մեծ նեղութեան ժամանակը կը սկսի: 2.- Նախորդ հարուածներուն եւ 7-րդ կնիքին հետեւող հարուածներուն միջեւ՝ բովանդակութեան շատ յստակ տարբերութիւն մը կայ: Վերջին կնիքին հետեւող աղէտները իրարու նման չեն, այլ կատարեւապէս տարբեր են: Ասոնց տարբերութիւնը աւելիով շեշտուած է, որովհետեւ մեծ նեղութեան ժամանակի աղէտներ են. անոնք

տիեզերական տարողութիւն ունին:

«Եւ տեսայ եօթը հրեշտակները, որոնք Աստուծոյ դիմաց կանգնած էին, եւ անոնց տրուեցան եօթը փողեր» (Հմբ 2): Փողը շատ մը բաներու նշանակ է: Ամէն բանէ առաջ ազդարարող գործիք մը կը նշանակէ անիկա:

Եօթ հրեշտակները եօթը փողերով Աստուծոյ դատաստանը կ'ազդարարեն: Աստուծոյ դատաստանը զոյգ նշանակութիւն ունի. արդարեւորուն համար՝ անիկա փրկութեան ժամն է, իսկ մեղաւորներուն համար՝ դատապարտութեան ժամն է. ուստի եօթ փողերը այստեղ ունին կրկնակ նշանակութիւն. ուրախութեան եւ դատապարտութեան:

«Ուրիշ հրեշտակ մըն ալ, որ ձեռքին ոսկի խնկաման մը ունէր, եկաւ եւ կեցաւ զոհասեղանին մօտ: Անոր առատ խունկ տրուեցաւ, որպէսզի Աստուծոյ ընտրեալներուն աղօթքները մատուցանէ ոսկեղէն զոհասեղանին վրայ, որ կը գտնուի գահին դիմաց: Եւ խունկին ծուխը, որ Աստուծոյ ընտրեալներուն աղօթքն է, հրեշտակին ձեռքէն բարձրացաւ Աստուծոյ առջեւ» (Հմբ 3-4)

Այսօր երբ մենք «խնկաման» ըսենք՝ կը հասկնանք այն ամանը, որուն մէջ խունկ կայ: Մինչդեռ այստեղի «խնկաման»ը աւելի խնկանոցն է, այսինքն՝ այն ամանը, որուն վրայ կրակ կը վառէին եւ կրակին վրայ խունկ կը դնէին՝ ծխելու համար: Խնկանոցը բուրվառին հետ չչփոթենք. անիկա պարզապէս աման մըն է, որ Վկայութեան Խորանին մէջ կը գործածուէր: Զայն խունկի սեղանին վրայ կը դետեղէին: Տարին մէկ անգամ քահանայապետը անոր հետ Սրբութիւն Սրբոց կը մտնէր. Սրբարանը խունկին ծուխով պէտք է լեցուէր, որպէսզի, ինչպէս բնագիրը կ'ըսէ, քահանայապետը չմեռնի:

Այստեղ կ'ուզեմ յիշել 5.8 համարը: Այնտեղ խունկը ներկայացուած է իբր սուրբերուն աղօթքները: Այստեղ նոյն բանը կը տեսնենք: Հոն ընծայողները 24 երէցներն էին, այստեղ հրեշտակը առանձինն է, որ կ'ընծայէ: Սակայն թէ՛ երէցները եւ թէ՛ հրեշտակը նոյն դերին մէջն են:

«Ապա հրեշտակը խնկամանը լեցուց զոհասեղանին կրակէն եւ նետեց զայն երկրի վրայ: Եւ ահա փայլատակումներով զօրաւոր երկրաշարժ

մը եղաւ, եւ խուեցան որոտումներ ու ձայներ» (Հմր 5): Մեր լեզուին մէջ ալ կ'ըսենք՝ «Գլխուս կրակ թափեցաւ»: Պատկերաւոր բացատրութիւն մըն է, որով ըսել կ'ուզենք, թէ մեր գլխուն մեծ փորձանք մը եկաւ:

Կրակը Աստուծոյ ճշմարիտ հետեւողներուն համար սրբարար է, իսկ անոնք որ Աստուծոյ ճշմարիտ հետեւողներ չեն՝ անոնց համար կործանարար է անիկա:

Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ. «(Յիսուս Քրիստոս) հիմին վրայ շինուածը կրնայ ոսկի, արծաթ կամ թանկագին քար ըլլալ, եւ կամ կրնայ փայտ, խոտ կամ եղէգ ըլլալ: Իւրաքանչիւրին դործը դատաստանի օրը պիտի յայտնուի, եւ ատիկա կրակը պիտի յայտնէ, որովհետեւ իւրաքանչիւրին գործին որակը կրակով պիտի փորձուի» (Ա. Կր 3.12-13): Ուրեմն, կրակը նաեւ յայտնի կը դարձնէ «շինուած»-ին կամ իւրաքանչիւրի գործին իրական արժէքը:

«Փայլատակումներ»ը կ'արտայայտեն Աստուծոյ կամքին գերազանցութիւնը եւ վեհութիւնը: Նաեւ կ'արտայայտեն այն ահաւորութիւնը, որ գալիք հարուածները պիտի ունենան:

«Եօթը հրեշտակները, որոնք եօթը փողերը ունէին, պատրաստուեցան հնչեցնելու դանոնք» (Հմր 6): (Այս համարը չէ սերտուած-ԳԳ):

Առաջին Չորս Փողերը (8.7-13)

Փողերուն հնչումները, որ կը սկսին 7-րդ համարով, կ'ազդարարեն երկրի վրայ ապրող մարդոց գլխուն գալիք կործանարար փորձանքները. միաժամանակ փրկութիւնը՝ Աստուծոյ ապաւինողներուն: Ելփի գիրքը, ինչպէս յաճախ ըսուած է, եկեղեցւոյ կամ փրկութեան պատկերն է: Ամբողջ Ելփի գիրքը եթէ կարդանք քրիստոնէական հայեացքով, անոր մէջ քաջ առ քաջ կը տեսնենք մեր փրկութեան պատմութիւնը: Թէպէտ «մարգարէութիւն» անունով չէ գրուած այս գիրքը, սակայն Աստուծոյ ժողովուրդի կեանքին մէջ այնպիսի դրուագ մը կը ներկայացնէ, որ մարգարէական կատարումներ ունի եւ պիտի ունենայ: Առաջին կատարումը եղաւ, որ «Մեծիական կատարում» կը կոչուի. Քրիստոսի փրկագործութիւնը կ'ընդունուի իբր այս աշխարհէն ելք մը դէպի յաւիտեանական կեանք կամ խոստացուած երկիր: Յայտնութեան գիրքով մեզի կը խօսուի երրորդ ելքին մասին: Նոյն երեւոյթները, որ Ելփի գիրքին մէջ կան, աշխարհի վախճանին՝ համաշխարհային տարողութեամբ պիտի

յայտնուին: Եգիպտոսի տրուած հարուածները մեզի կը յիշեցնեն Աստուծոյ դատաստանները թէ՛ Եգիպտոս երկրին, թէ՛ անոր աստուածներուն, թէ՛ Փառաւոնին եւ անոր իշխաններուն ու ժողովուրդին վրայ. նոյնպէս պիտի ըլլայ Աստուծոյ վախճանական դատաստանը աշխարհի վրայ, որ նոր Եգիպտոս մըն է, անոր աստուածներուն կամ աշխարհի վրայ Սատանայի գործակատարներուն: Դատաստանը պիտի գայ չարին գործակից բոլոր պետութիւններուն եւ աշխարհի բոլոր չարին ծառայողներուն: Եգիպտոսի եւ Յայտնութեան գիրքի դատաստաններուն միանութիւնը պատահական չէ: Եսայի եւ Ովսէ մարգարէները Եգիպտոսէ ելքը կը ներկայացնեն որպէս նախապատկերացում մը ապագայ փրկութեան: Իսկ Եզեկիէի 38.17-22-ին մէջ կը գտնենք աստուածային դատաստաններուն բովանդակութիւնը: Աստուծոյ ժողովուրդին վերջնական ելքը կամ ազատագրումը մօտ է. ուստի Քրիստոսի հետեւողները ամէն պատճառ ունին ուրախանալու: Աշխարհի վախճանին պատահելիք չարիքներուն համար չէ, որ անոնք պիտի ուրախանան: Անոնց ուրախութեան պատճառը այլոց չարչարանքը եւ կորուստը չէ, որ պիտի ըլլայ, այլ իրենց սպասումներուն կատարումը, որ սկիզբն է յաւիտեանական երանութեան՝ ուր պիտի մտնեն: Այնպէս՝ ինչպէս իսրայէլացի ժողովուրդը գերծ մնաց այն դատաստաններէն, որոնց ենթարկուեցաւ Եգիպտոս եւ Եգիպտացի ժողովուրդը, նոյնպէս ալ Քրիստոսի հետեւողները պիտի փրկուին այն բոլոր հարուածներէն, որոնք աշխարհի վախճանին պիտի պատահին:

«Առաջին հրեշտակը հնչեցուց փողը, եւ արիւնով խառնուած կարկուտ ու կրակ տեղաց երկրի վրայ եւ այրեց երկրին մէկ երրորդ մասը, ինչպէս նաեւ այրեց ծառերուն մէկ երրորդը եւ բոլոր դալար խոտերը» (Հմր 7) : Այս համարը կը յիշեցնէ Եգիպտոսի վրայ եկած մէկ հարուածը (տե՛ս Ելք 9.22-26):

Ի՞նչ կը նշանակէ այս «մէկ երրորդ»ը: Պարզապէս թէ՛ աղէտները ամէն ինչ չփճացուցին. մասնակիութեան նշանակ է «մէկ երրորդ»ը: Նաեւ թէ՛ աստուածային դատաստանը տակաւին պիտի չարունակուի:

«Ապա փողահարեց երկրորդ հրեշտակը, եւ ահա հսկայ լերան նմանող կրակէ դանդուած մը ծով ինկաւ, եւ ծովուն մէկ երրորդ մասը արիւն դարձաւ. ծովային կենդանիներուն մէկ երրորդը սատկեցաւ եւ նաւերուն մէկ երրորդը ընկղմեցաւ» (Հմր 8-9): Ի՞նչ է այս կրակէ դանդուածը: Ոմանք

ուղեկով պատմական բացատրություն տալ, ըսած են, թէ ասիկա հռոմէական կայսրությունն է: Նկատի ունենալով, որ մարդարէական գրականութեան մէջ «լեռ»ը թագաւորութիւն կը նշանակէ, ապա՝ «հսկայ լեռ»ը հռոմէական կայսրութեան ակնարկութիւն հասկցուած է: Ուրեմն, այս համարը կը խօսի հռոմէական կայսրութեան ահաւոր անկումին մասին: Իսկ ծովուն արիւն դառնալը կը բացատրեն, որպէս այն անկումին առիթով պատահած արիւնահեղութիւնները:

Սակայն կրնայ ըլլալ նաեւ, որ այստեղ ներկայացուած «հսկայ լեռ»ը խորհրդանիշ մըն է այն «աստղին» կամ հրեշտակին, որ յաջորդ համարին մէջ երկինքէն պիտի իյնայ:

«Երրորդ՝ հրեշտակն ալ փողը հնչեցուց: Մեծ աստղ մը, որ ջահի մը նման կը բորբոքէր, երկինքէն ինկաւ գետերուն եւ աղբիւրներուն մէկ երրորդ մասին վրայ» (հմր 10): Ինչպէս առաջին դլխու վերջին համարին մէջ տեսանք, աստղը խորհրդանիշ է նաեւ հրեշտակի:

Ոմանք փորձելով պատմական բացատրութիւն տալ այս համարին, երկրաւոր այլ իշխանութեան մը անկումը կ'ուղեն տեսնել եւ ենթադրութիւններու մէջ կ'իյնան: Ուրիշներ ալ կ'առաջարկեն, թէ Մեծ աստղը ակնարկութիւն է ազանդաւորի մը կամ ազանդի մը: Ինչ ալ ըլլայ առարկայական ակնարկութիւնը, մեղի համար յստակ է այն, որ Մեծ աստղին անունը «Դառնութիւն» է, ինչպէս կ'ըսէ 11-րդ համարը. «Աստղին անունը Դառնութիւն էր»:

«Զուրբուն մէկ երրորդը լեղի դարձաւ եւ մարդոցմէ շատեր մեռան դառն ջուրէն» (հմր 11): Զուրբըր խորհրդանիշն են ժողովուրդներու: Թելադրուածը այն է, թէ Մեծ աստղին անկումը ժողովուրդներուն մէկ մասին կեանքը մեծ աղէտի պիտի ենթարկէ:

«Յետոյ չորրորդ հրեշտակը փողահարեց եւ արեւուն մէկ երրորդ մասը զարնուեցաւ, ինչպէս նաեւ՝ լուսինին մէկ երրորդը եւ աստղերուն մէկ երրորդը, եւ անոնց մէկ երրորդ մասը մթադնելով՝ ցերեկին, ինչպէս նաեւ գիշերուան մէկ երրորդ մասը խաւարեցաւ» (հմր 12): Տե՛ս Եգիպտոսի շօշափելի խաւարը (Ելք 10.21-23)

Խաւարը հաւատքի պակասի խորհրդանիշն է. անոնք որ Աստուծոյ ներկայութիւնը կը մերժեն, անոնք խաւարի մէջ են: Խաւարը Աստուծոյ հեռու ըլլալու խորհրդանիշն է:

Նաեւ չարին իշխանութիւնը կոչուած է խաւարի իշխանութիւն: Արդ, խաւարումը կը նշանակէ չարին իշխանութեան հաստատումը:

Խաւարը կամ չարին իշխանութիւնը, սակայն պիտի չկրնան իրենց մէջ առնել Աստուծոյ հաւատարմները, որովհետեւ Աստուած զանոնք կը պահէ իր լոյսին մէջ ու զանոնք կ'առաջնորդէ իր լոյսով:

«Ապա երկինքի բարձունքին տեսայ եւ լսեցի թռչող արծիւի մը կանչը, որ բարձրաձայն կ'ըսէր. “Վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ երկրի վրայ բնակող-ներուն՝ երբ հնչէ ձայնը մնացեալ երեք փողերուն, որ հրեշտակները պիտի հնչեցնեն”» (Հմր 13): «Վայ»երը կը վերաբերին անոնց՝ որոնք Քրիստոսի հօտին կամ եկեղեցիին մաս չեն կազմեր: «Վայ»երը կ'ըսուին, որովհետեւ գալիք հարուածները խիստ ահարկու պիտի ըլլան, որոնց պարզ ընթերցումն իսկ կը բաւէ, որ սոսկանք:

Թ. ԳԼՈՒԽ

Հինգերորդ Փողը (9.1-12)

«Հինգերորդ հրեշտակն ալ փողը հնչեցուց: Եւ տեսայ մեծ աստղ մը, որ երկինքէն ինկաւ երկիր, եւ այդ աստղին տրուեցաւ անդուռդի գութին բանալին» (Հմր 1): Յունարէն բնագրին մէջ «երկինքէն ինկաւ երկիր»ին տեղ զրուած է «երկինքէն երկիր ինկած»: Հայերէն թարգմանութեան մէջ այն տպաւորութիւնը կրնանք ունենալ, որ աստղը նոր ինկաւ, այսինքն՝ այն ատեն, երբ Յովհաննէս առաքեալ կը դիտէր՝ տեսաւ աստղին իյնալը: Յունարէն բնագրին թելադրութիւնը այն է, թէ առաքեալը ոչ թէ աստղին իյնալը կը տեսնէ, այլ կը տեսնէ արդէն ինկած աստղ մը: Կարեւոր տարբերութիւն մըն է ասիկա:

Նախ եւ առաջ ըսեմ, որ այս աստղը նիւթական կամ տիեզերական մարմին մը չէ, եւ ասոր բերելիք աղէտը այն վնասը չէ, որ աստղի մը անկումը կը պատճառէ. նիւթական աստղի մը անկումը երկրին կը վնասէ, մինչդեռ այս աստղին բերելիք վնասը մարդկութեան կը հասնի միայն: Եւ յետոյ այս աստղը 11-րդ համարին մէջ պիտի կոչուի «անդուռդին հրեշտակ»ը, կամ «թագաւոր»ը անոնց՝

որոնք անդունդէն եկող մարախներն են: Եւ մարախներուն առնչութեամբ ալ պիտի տեսնենք, որ դիւական ծագում ունեցող արարածներ են:

Արդ, այստեղ «աստղ» խորհրդանշին ետին շատ հաւանական է տեսնել Սատանան: Եսայի 14.12-ին եւ Եզեկիէլ 28.12-ի, 14-ի, 15-ի մէջ Սատանային անցեալի վիճակը կը ներկայացուի իբր առաւօտուն ծագող արուսեակ, կատարելութեան կնիք, պահապան քերովբէ եւ կատարեալ էակ: Սակայն երբ անօրէնութիւն գտնուեցաւ անոր վրայ, ան ինկաւ. այսինքն՝ երբ հպարտութեամբ Աստուծոյ դէմ մեղանչեց՝ անհնազանդ գտնուեցաւ Աստուծոյ, Աստուած ալ զինք զրկեց պատիւէն, որ ունէր, եւ նաեւ զինք դուրս դրաւ երկնային թա՝ դաւորութենէն ու երկիր ձգեց:

Արդ, այդ աստղին երկինքէն երկիր անկումը ե՞րբ տեղի ունեցաւ: Անոր ճշգրիտ պահը չենք գիտեր, սակայն հաւանական է, որ անիկա տեղի ունեցած է կամ տիեզերքի ստեղծման առաջին հանգրուանին կամ տիեզերքի ստեղծումէն անմիջապէս առաջ: Այս անկումին մասին մեզի կը վկայէ նաեւ Քրիստոս ինք, մասնաւորաբար 72 աշակերտներու քարոզութենէ վերադառնալէն ետք: Ան ըսած է. «Տեսայ Սատանան՝ կայծակի նման երկինքէն վար ինկած» (Ղկ 10.18): Այս խօսքը մեզի կը թելադրէ, որ Սատանային անկումը շարունակական ընթացք մըն է: Թէ Սատանան մէկ անգամ չէ, որ ինկած է, այլ անիկա ինկած է Քրիստոսի փրկագործական առաքելութեամբ եւ ամէն անգամ՝ կ'իյնայ եկեղեցւոյ առաքելութեամբ եւ ամէն մէկ մարդու փրկութեամբ:

«...այդ աստղին տրուեցաւ անդունդի գուրին բանալին», կ'ըսուի: Մենք գիտենք, որ բանալին լիազօր իշխանութեան խորհրդանշն է, նաեւ իրաւասութիւն կը նշանակէ: «...տրուեցաւ», կ'ըսուի: Ո՞վ է տուողը: Ըստ Աստուածաշունչին, Հայրն Աստուած ինքն է, կամ Քրիստոս ինքն է, որ լիազօր իշխանութիւն կու տայ: Համաձայն այս համարին, «անդունդի գուրին բանալին» տուողը Քրիստոս ինքն է:

Իսկ ինչո՞ւ Քրիստոս այն աղէտաբեր բանալին կու տայ: Ինչո՞ւ ան թոյլ կու տայ, որ հարիւրները պատահին, ինք՝ որ ամենաբարին է:

Չարիքներն անգամ՝ մեր հասկացողութեան հակառակ՝ կը ծառայեն Աստուծոյ փրկագործական նպատակին: Թէ աստուածային կամքը իր նպատակը ինչպէ՞ս կ'իրագործէ, անիկա մեզի համար մեծ խորհուրդ մըն է. մենք չենք կրնար զայն կատարելապէս հասկնալ, անիկա մեր հասողութենէն վեր կը մնայ: Սակայն շնորհիւ Աստուածաշունչին, մենք կ'իմանանք, որ չարիքները եւս կը ծառայեն աստուածային ծրագրի իրագործման:

«Անդունդ» բառը Աստուածաշունչին մէջ երեք նշանակութիւններ ունի:

Նախ կը նշանակէ «ովկիանոս» (այսօր մեր լեզուին մէջ այս նշանակութեամբ չէ, որ կը գործածենք «անդունդ»ը. անիկա այսօր կը նշանակէ լեռներուն միջեւ բացուած հսկայ վիհը) կամ ջուրերու ընդարձակ եւ խորունկ տարածութիւն մը: Երկրորդ կը նշանակէ ծովերու խորքը կամ խորունկ տեղը: Եւ երրորդ կը նշանակէ այն ժամանակաւոր վայրը, ուր կը գտնուին Սատանան եւ իր գործակիցները: Այս համարին «անդունդ»ը այն վայրին կ'ակնարկէ:

«Աստղը բացաւ անդունդին գուքը եւ ահա ծուխ ելաւ հոնկէ, նման մեծ հնոցի մը ծուխին: Օդը լեցուեցաւ այդ ծուխով եւ արեւը խաւարեցաւ» (Հմր 2): Այս խաւարումը կատարումն է Եգիպտոսի վրայ եկած խաւարումին (Ելք 10.21-29): Այստեղ խաւարումը կը խորհրդանշէ Աստուծոյ վախճանական դատաստանը: Մարգարէական գրականութեան մէջ Աստուծոյ դատաստանին օրը կը բնորոշուի իբրեւ «խաւարի օր»: Յիսուս ինքն ալ բազմիցս ակնարկած է «արտաքին խաւարին»՝ իբր դատապարտութեան վայր, ուր պիտի ըլլայ լալ եւ ակռաներու կրճատում:

«Ծուխին մէջէն մարախներ ելան երկրի վրայ, որոնց իշխանութիւն տրուեցաւ խայթելու, այնպէս՝ ինչպէս կարիճները կը խայթեն» (Հմր 3): Անիկա Տիրոջ օրուան մէջ կատարումն է Եգիպտոսի մէկ այլ հարուածին, որ մարախներու արշաւանքն է (Ելք 10.1-20):

Գիտենք, որ մարախները ընդհանրապէս անապատային երկիրներու միջատներ են. անոնք Մարտի վերջերը կը յայտնուին, այսինքն՝ դարնան սկիզբը. եւ կը յայտնուին յաճախ մեծ երամաներով: Երբեմն այդ երամաները այնքան մեծ կ'ըլլան, որ կրնան խաւարեցնել

երկիրը: «Ծուխ»ը այս պարագային հաւանաբար կը նշանակէ անթիւ, անհամար մարախներու ստեղծած խաւարը: Մարախները թէեւ երեւութապէս տկար արարածներ են, սակայն իրենց հսկայական եւ կանոնաւոր բանականերով մեծ աղէտ կը պատճառեն: Թէեւ հոս մարախներու արշաւանքը կը ներկայացուի բնական աղէտի պէս, սակայն միտք բանին բնական երեւոյթի մը մասին չէ: Այս մարախները դիւակաւ ծագումով արարածներ են, որոնց իշխանութիւն տրուած է խայթելու այն մարդիկը, «որոնք իրենց ճակատին վրայ Աստուծոյ կնիքը չունին» (Հմր 4):

«Մարախներուն հրամայուեցաւ որ չսպանեն այդ մարդիկը, այլ՝ հինգ ամիս չարչարեն դանոնք» (Հմր 5): Մարախները հինգ ամսուայ կեանք ունին: Հինգ ամիսը երկար ժամանակ չէ. ուստի ըսել կ'ուզուի, թէ անոնց պատճառելիք ցաւերը երկար պիտի չտեւեն, թէեւ անոնց խայթոցները կամ պատճառած տանջանքները այնքան սոսկալի պիտի ըլլան, որ «Այն օրերուն մարդիկ մահը պիտի փնտռեն, բայց պիտի չգտնեն, պիտի ուզեն մեռնիլ, բայց մահը իրենցմէ պիտի փախչի» (Հմր 6):

«Մարախները կը նմանէին պատերազմի պատրաստուած ձիերու. անոնց գլխուն պսակներ կային, ոսկիէ պսակի նման, եւ անոնց դէմքը մարդու դէմքի կը նմանէր» (Հմր 7): Յովէլ 2.4-11-իմէջ մարախներու պատկեր մը կայ, որ այնքան կը նմանի այս գլուխին մէջ մեզի տրուած մարախներու նկարագրութեան:

«...ոսկիէ պսակի նման»: Պսակը յաղթանակի նշան է: Իսկ ոսկին՝ փառաւոր յաղթանակի: Սակայն այստեղ մեզի նկարագրուածը ոսկիէ պսակ մը չէ, այլ ոսկիէ պսակի կը նմանի. ուրեմն, կեղծ յաղթանակ կը նշանակէ ասիկա: Արդ, մարախներուն գլխուն եղած պսակները մեզի կը թելադրեն, որ անոնց յաղթանակը իրական պիտի չըլլայ կամ այլ խօսքով, անոնց յաղթանակը վերջնական յաղթանակը պիտի չըլլայ, այլ՝ ժամանակաւոր յաղթանակ մը:

Նաեւ կ'ըսուի, թէ անոնք մարդու նմանութիւն ունէին: Զ'ըսեր՝ մարդկային դէմք ունէին, այլ թէ՝ մարդու նմանութիւն ունէին, որ ըսել է, թէ անոնց նկարագիրը խաբեբայական էր, կը ծառայէր մարդիկը մոլորեցնելու:

«Անոնց մազը կնոջ մազերու կը նմանէր եւ ակռաները՝ առիւծի ակռաներու» (Հմր 8): Կը տեսնենք, որ մեղի նկարագրուած դէմքը տարօրինակ եւ դժուար հասկնալի է: Զիազլուխ են ասոնք. սակայն սովորական ձի մը իր գլխուն բաշ կ'ունենայ եւ ոչ թէ կնոջական մազ: Բան մը մեզի կ'ըսուի: Որոշ տարրեր եթէ իրարու կցենք՝ բացատրութիւն մը կրնանք ունենալ:

Տարրերը անջատեմ:

Հոս ունինք չորս տարրեր. ձի, մարդ, կին եւ առիւծ:

Հիմա կ'ուզեմ, որ ասիկա բաղդատենք: 4.7-ի մէջ տեսանք, որ երկնաւոր գահին դիմաց կամ գահին անմիջապէս կողքին կանգած չորս կենդանի էակներ կային, որոնք չորս դէմքեր ունէին. առիւծի դէմք, զուարակի կամ եզի դէմք, մարդու դէմք եւ արծիւի դէմք:

4.7-ին մէջ նկարագրուածը քերովբէներու դէմքերու կը վերաբերէր, իսկ այստեղ նկարագրուածը դիւական ծագում ունեցող արարածներու: Այս տարրերուն մէջ միայն երկուքին՝ մարդու եւ առիւծի պատկերներուն մէջ մասնակի նմանութիւն մը կայ: Այստեղ առիւծի նմանութիւնը միայն անոր ակռաներուն տարրն է, որոնք պատառողի, բզկտողի նշանակութիւն ունին: Մինչդեռ առիւծի պատկերը թագաւորական խորհրդանիշ է, նաեւ վեհութեան, փառքի՝ որ այս պարագային չկայ: Երկրորդ. մարդու կերպարանքը որ կայ՝ խառնուրդ մըն է գազանականի եւ մարդկայինի: Ասիկա կը թելադրէ մեղի, թէ անոնք անմարդկայնացած ուժեր են: Երրորդ. ձին պատերազմի խորհրդանիշ է, նաեւ խորհրդանիշ է յաղթանակի: Այստեղ, սակայն, ձիու գլուխը կայ, բայց զուարակի պատկերը չկայ. զուարակը խորհրդանիշն է զոհի, զոհագործումի, նուիրումի, հեզութեան եւ խոնարհութեան. անիկա նաեւ Աստուծոյ եւ մարդուն միջեւ հաշտութեան եւ խաղաղութեան խորհրդանիշ մըն է, որ սակայն այստեղ բացարձակապէս չենք տեսներ. այս եկող արարածները՝ պատերազմով խուլութիւն եւ աղէտ բերելու համար են:

Ուշագրաւ է, որ պատկերացումին մէջ նաեւ կը պակսի արծիւը:

Արծիւը՝ երկնային ճշմարտութիւններու կամ աստուածային խորհողութեան նշան է: Արծիւի խորհրդանիշին տեղ՝ կնոջ պատկերը

կայ այստեղ, որ (թող չնեղանան մեր իգական սեռի ներկայացուցիչները) երկրաւոր ցանկութեանց խորհրդանիշն է: Կնոջ խորհրդանիշով, ուրեմն, ըսել կ'ուզուի, թէ այն արարածներուն բերած պատիժը արդիւնքն է երկրաւոր մտածողութեանց:

Արդ, այս չորս տարրերու համեմատութեամբ յստակ կ'երեւի, որ Սատանան եւ իր արբանեակները յաճախ կը ներկայանան ճիշդ այն պատկերներով, որով Քրիստոս եւ հրեշտակները կը ներկայանան: Այդպէս կ'ընեն, որպէսզի մարդիկը խաբեն ու մոլորեցնեն: Թէեւ անոնք չեն կրնար Քրիստոսի եւ հրեշտակներուն կատարեալ պատկերները առնել. քանի որ անոնց առած պատկերները անկատար են:

«Ունէին զրահներ, որոնք կարծես երկաթէ էին. անոնց թւերուն ձայնը նման էր բազմաթիւ ձիերու եւ կառքերու ձայնին, երբ պատերազմի կ'արշաւեն» (Հմր 9): Այս զրահները իրական չեն: Իսկ «կարծես երկաթէ էին» բացատրութիւնը կը նշանակէ, որ անոնց զօրութիւնը մնայուն չէ: Թէեւ անոնք պիտի կործանեն սարսափազդու արշաւանքներով, սակայն անոնց բերած չարիքը պիտի չըլլայ մեծ նեղութեան ժամանակին վերջին արտայայտութիւնը:

«Անոնց պոչերը կը նմանէին կարիճի պոչերուն, որոնց ծայրը խայթոց կայ եւ որոնց միջոցաւ իշխանութիւն ունէին մարդիկը հինգ ամիս պատուհասելու» (Հմր 10): Կարիճները առհասարակ կը բնակին ամայի վայրերու մէջ կամ մասնաւորաբար աւերակներու մէջ, փլատակներու տակ: Յիշեցէք Յիսուսի մէկ բացատրութիւնը, որ կ'ըսէ. «Երբ չար ոգին դուրս կ'ելլէ մարդու մը մէջէն, կ'երթայ եւ անջրդի վայրեր կը շրջի՝ հանդիստ տեղ մը գտնելու համար» (Մթ 12.43): Յիսուսի խօսքը մեզի կը թելադրէ, որ մեր այս համարին «կարիճի պոչեր» ունեցողները չար ոգիներ են:

«Անոնք իրենց վրայ թագաւոր ունէին՝ անդունդի հրեշտակը, որուն անունը եբրայերէն Աբադդոն էր, որ հայերէնով կը նշանակէ՝ Կորուսիչ» (Հմր 11): «Կորուսիչ» անունը մեզի կը յիշեցնէ այն հրեշտակը, որ ելքի գիշերը Եգիպտոսէն անցաւ՝ հարուածելու համար բոլոր եգիպտացիներուն անդրանիկները:

Վեցերորդ Փողը (9.13-21)

«Յետոյ վեցերորդ հրեշտակը փողը հնչեցուց. եւ լսեցի ձայն մը՝ որ կու գար Աստուծոյ դիմաց գտնուող ոսկիէ զոհասեղանին չորս անկիւններէն» (հմբ 13): Բնագրին մէջ «անկիւններ» բառին տեղ կայ «եղջիւրներ» բառը:

Տաճարի զոհասեղանին չորս կողմը եղջիւրի նման ցցուածքներ կային, որոնք փրկութեան կը ծառայէին: Ուրկէ՝ եղջիւրին խորհրդանիշ ըլլալը փրկութեան: Այս նշանակութիւնը կը քաղենք անոր երկու գործածութենէն. 1.- Քահանաները կամ քահանայապետները զուարակի արիւնէն մատով կը քսէին եղջիւրներուն վրայ՝ ի նշան քաւութեան (Ելք 29.12, 30.10: ՂԼ 4.6-7, 18, 34, 8.15: Եղ 43.20). եւ 2.- Այդ եղջիւրները կը ծառայէին փրկուելու. երբ մէկը ակամայ սպանութիւն մը գործէր եւ ենթակայ ըլլար վրէժխնդրութեան կամ հալածանքի, մէկ կարելիութիւն ունէր՝ եթէ կարենար հասնիլ զոհասեղանին եւ այդ եղջիւրներէն բռնել, որեւէ մէկը իրաւունք չէր ունենար զինք սպանելու, մինչեւ դատաւորներով հաստատուէր անոր անմեղ ըլլալը կամ չըլլալը: Անմեղ ըլլալուն պարագային ան կ'ազատէր, այլապէս մահուան կը պատժուէր (տե՛ս Գ. Թգ 1.50-52):

Ուրեմն, ականարկեալ ձայնը փրկութեան ձայն է:

«Ձայնը փող ունեցող վեցերորդ հրեշտակին կ'ըսէր. ?Արձակէ՛ եփրատ մեծ գետին վրայ կապուած չորս հրեշտակները: Եւ արձակուեցան չորս հրեշտակները, որոնք ճիշդ այս ժամուն, օրուան, ամսուան եւ տարուան համար պատրաստ կեցած էին, որպէսզի սպաննեն մարդկութեան մէկ երրորդ մասը» (հմբ 14-15): Ինչպէս կը տեսնուի, այս ձայնը փրկութեան հրաւէր չէ. անիկա սպաննելու կամ պատիժի ձայն է: Ինչո՞ւ սակայն: Աստուած որ ողորմութեան աղբիւրն է, ինչպէ՞ս կրնայ ոչ թէ ողորմութեան ձայնը հնչեցնել, այլ սպաննելու կամ պատիժի: Բայց Աստուծոյ ողորմութիւնը իր սահմանը ունի: Յամառ հակառակութիւնը Աստուծոյ պատուիրաններուն՝ ինքնադատապարտում է. այնպիսիներուն Աստուած իր ողորմութիւնը ժամանակաւորապէս կը կտրէ եւ պատիժ կը սահմանէ:

Եփրատ գետին վրայ կապուած չորս հրեշտակները որո՞նք են:

Նախ ըսեմ, որ Եփրատ գետը ժամանակին մերթ ընդ մերթ բաժանման դիժը եղած է արեւելքի եւ արեւմուտքի կայսրութեանց: Մարգարէական գրականութեան մէջ Եփրատը խորհրդանշէ մըն է արշաւող բանակներու եւ զանգուածային կոտորածներու: Այստեղ անիկա նշանակն է դիւական զօրքերու արշաւանքներուն, որոնք պիտի սպաննեն «մարդկութեան մէկ երրորդ մասը»:

«Եւ իմացայ որ անոնց հեծեալ զօրքերուն թիւը հարիւր հազարներով ու միլիոններով էր» (Հմր 16): Յունարէն բնագրին մէջ «երկու հարիւր միլիոն» կ'ըսէ: Ինչպէս այլ թիւերու պարագային ըսի, այս թիւը եւս տառացի պէտք է հասկնալ:

Զիերը եւ հեծեալները զրահաւորուած են. անոնք «հագած էին կրակի գոյն, յակինթի գոյն եւ ծծումբի գոյն զրահներ» (Հմր 17): Ասոնք մարախներու բանակին կը նմանին: Այս ձիերու նկարագրութեան մէջ ալ դիւական ինչ մը կայ. անոնց «գլուխը առիւծի գլուխի կը նմանէր եւ անոնց բերանէն կրակ, ծուխ եւ ծծումբ կ'ելլէր» (Հմր 18): Այստեղ առիւծի պատկերը մեզի կը յիշեցնէ Սատանան, որ «առիւծի պէս մռնչելով կը շրջի եւ կլլելու համար մէկը կը փնտռէ» (Ա. Պտ 5.8): Ասոնց բերնէն ելլող կրակի ծուխը եւայլն խորհրդանշանքն են մահուան եւ տանջանքի. թէ՛ Փիղիքական եւ թէ՛ Հոգեւոր մահուան ու տանջանքի:

«Անոնց պոչերը օձերու կը նմանէին եւ ունէին գլուխներ, որոնցմով կը պատուհասէին» (Հմր 19): Օձը ինքը նմանութիւնն է Սատանային, որ այս դիրքին մէջ կոչուած է «մեծ վիշապը». կը կոչուի նաեւ «առաջին օձը»: Ուրեմն, այս ձիերուն օձ պոչերով խայթոցները կը նշանակեն ասոնց պաճառելիք մոլորութիւնը մարդոց կեանքին մէջ, այլեւ՝ մարդոց հոգեւոր եւ ֆիզիքական մահուան պատճառ ըլլալը:

«Մարդկութեան մնացեալ մասը, որ չսպաննուեցաւ այս հարուածներէն, չապաշխարեց եւ իր կատարած գործերէն ետ չգարձաւ» (Հմր 20): Աստուծոյ այս հարուածները, որքան ալ որ աղէտներ են, բայց դարձեալ ունին երես մը, որ կրնանք ըսել՝ Աստուծոյ սիրոյն եւ գթութեան արտայայտիչն է: Աստուածաշունչին մէջ միշտ պատիժը կը կոչուի խրատ: Խրատը մեր բարիքը կ'ուզէ: Աստուծոյ խրատը մեր բարիքին համար է: Ծիշդ է, որ ոմանք կը սպաննուին, բայց Աստուած

կ'ուզէ, որ անոնց սպաննութիւնը ազդարարութիւն դառնայ, փրկութեան հրաւէր դառնայ: Դժբախտութիւնը հոն է, որ մարդը ուրիշին փորձառութենէն չ'օգտուիր: Մինչեւ որ իր մորթին վրայ չկրէ, մարդը օրինակ չ'առնէր: Հակառակ անոր որ մարդիկ կը տեսնեն այն բոլոր երեւոյթները, որոնք կու գան իբրեւ աստուածային պատիժ կամ հարուած, բայց դարձեալ չեն ապաշխարեր: Կամ այն է, որ անոնք այն երեւոյթներուն մէջ չեն յաջողիր տեսնել Աստուծոյ ձեռքը եւ կամ այն է, որ ինչպէս յաճախ կը կարծենք՝ ամէն դժբախտութիւն ուրիշին գլխուն կրնայ գալ, բայց ոչ մեր գլխուն: Իսկ երբ փորձանքը դայ, այն ատեն անտանելի ցաւին դիմաց մահը կը փնտռուի եւ մահը չի գար:

«Անոնք չգաղտնեցան երկրպագելէ դեւերուն, ոսկիէ, արծաթէ, անագապղինձէ, քարէ եւ փայտէ կուռքերուն, որոնք ո՛չ կրնան տեսնել, ո՛չ լսել եւ ո՛չ ալ քալել» (Հմբ 20): Մենք յաճախ կը կարծենք, որ կռապաշտութիւնը միայն հեթանոսական ժամանակներուն կար: Կռապաշտ ըլլալը չի նշանակեր միայն հեթանոսական այս կամ այն կրօնքին հետեւող ըլլալ: Ի՞նչ է կռապաշտութիւնը: Խորքին մէջ նոյնիսկ հեթանոսական ժամանակներուն մարդիկ պաշտամունքի առարկաներուն ետին ուրիշ բաներ կը տեսնէին. անոնք այս կամ այն առարկան չէ, որ կը պաշտէին: Աստուածաշունչին մեզի ըսածը այն է, որ այն առարկաներուն ետին տեսնուածները դիւական են: Անիկա մեզի կ'ըսէ, որ կռապաշտութիւնը ըստ էութեան դիւապաշտութիւն է: Կռապաշտութիւնը կայ դեւերուն դրդումով: Դեւերը մարդոց մտքերուն եւ հոգիներուն կռապաշտութիւն կը թելադրեն, որպէսզի մարդիկ Աստուծմէ հեռանան: Անոնք հազար ու մէկ երեւոյթներով մեզ կը տանին չարին ենթարկուելու:

Այսօր աշխարհը ստեղծած է նոր չափանիշներ, նոր աստղեր կամ նոր աստուածներ, որոնք ընդհանուրի պաշտամունքին կ'արժանանան: Իսկական կռապաշտութիւն մըն է ասիկա, որ մարդոց մտքերը կը դերեվարէ եւ զանոնք Աստուծմէ կը հեռացնէ, ինչպէս նաեւ կը հեռացնէ երկնային կամ յաւերժական արժէքներէն ու կ'ենթարկէ վաղանցիկ կամ կորստական արժէքներու:

«Անոնք չապաշխարեցին իրենց կատարած մարդասպանութեան, կախարդութեան, պոռնկութեան եւ գողութեան համար» (Հմբ 21): Այս

բոլոր մեղքերը արդիւնքն են կռապաշտութեան: Դիւական գործունէութիւնը սկիզբէն մարդասպանութեան, կախարդութեան, պոռնկութեան եւ գողութեան կը տանի՝ մարդիկը անջատելու համար Աստուծմէ: Այս մոլորութիւնները չարութեան սերունդներուն կողմէ առաւել եւ առաւել տարածում պիտի գտնեն, մինչեւ որ աշխարհի վախճանը գայ:

Ժ. ԳԼՈՒԽ

6-րդ եւ 7-րդ փողերուն միջեւ՝ այստեղ միջանկեալ մը ունինք. տեսիլք մըն է, որ կը բացուի: Զօրաւոր հրեշտակ մը կ'երևի, որ կ'աւետէ, թէ երբ եօթներորդ հրեշտակը իր փողը հնչեցնէ, այն ատեն Աստուծոյ ծրագիրը պիտի կատարուի, համաձայն մարգարէներու կանխասացութեանց: Յաջորդ գլուխը պիտի գայ շարունակելու միջանկեալը եւ հոն պիտի տեսնենք վկաներ, որոնք Աստուծոյ կամ Քրիստոսի վկաներն են եւ կը կատարեն իրենց պարտականութիւնը: Ամբողջ միջանկեալը նպատակ ունի եւ կ'նշէ մեզի ըսել մէկ բան: Երբ 5-րդ փողը հնչեց եւ անկէ առաջ կէս ժամ լուսին մը տիրեց, ըսինք, որ այն կէս ժամուայ լուսեմէն սկսեալ սկիզբ կ'առնէ մեծ նեղութեան ժամանակը: 11-րդ գլուխը մեզի կը յայտնէ, թէ այդ մեծ նեղութեան ժամանակը քանի տարիներ պիտի տեւէ: Երկու անգամ «երեքուկէս օր» քաջատրութեան կը հանդիպինք այն գլխուն մէջ, որուն գումարումը եթէ ընենք՝ կ'նկենանք եօթ «օր»: Դանիէլի մարգարէութեան 9.27-ին մէջ գրուած է. «Ու եօթնեակ մը շատերուն հետ ուխտը պիտի հաստատէ եւ եօթնեակին մէջտեղը գոհն ու պատարագը պիտի դադրեցնէ: Ու աւերողը պղծութեան տաճարին վրայ պիտի ըլլայ, մինչեւ որ աւերուածին վրայ նախասահմանեալ կորուստը թափուի»: Եթէ այս համարը առանց նախորդներուն կարդացուի, կը թուի՝ որ ուխտը հաստատող եւ եօթնեակին մէջտեղ գոհն ու պատարագը դադրեցնող ենթական՝ Օծեալն է: Մինչդեռ ակնարկութիւնը կընայ վերաբերիլ ուրիշ անձի մը, իշխանաւորի մը, որ ամբողջ թագաւորութիւնը պիտի յափշտակէ: Մեկնիչները այս առնչութեամբ երկուքի կը բաժնուին: Եթէ այս համարը կը վերաբերի յափշտակիչին, ապա անիկա Նեոն է: Եւ Նեոնը մեծ նեղութեան ժամանակ Աստուծոյ ժողովուրդէն շատերուն հետ դաշինք պիտի հաստատէ, այլ խօսքով պիտի մոլորեցնէ զանոնք եւ հեռացնէ Աստուծմէ եւ պիտի յաջողի գոհն ու պատարագը դադրեցնել, այսինքն՝ Աստուծոյ նշմարիտ

պաշտամունքը պիտի դադրեցնէ: Եւ անոր տեղ պիտի հաստատէ իր աւերող պղծութիւնը, մինչեւ որ իր վրայ գայ նախաստիմանուած կորուստը: Արդ, եթէ այս մեկնութիւնը որդեգրենք, մեծ նեղութեան ժամանակը կը հասկցուի իբրեւ 7 տարիներու գումար մը:

Հրեշտակը եւ Գորոյկը

«Ապա տեսայ ուրիշ գորաւոր հրեշտակ մը, որ երկինքէն կ'իջնէր՝ ամպի մը մէջ փաթթուած եւ գլխուն՝ ծիրանի գօտի: Անոր երեսը արեւու կը նմանէր եւ ոտքերը՝ կրակէ սիւներու» (Հմբ 1): Ուրեմն, «գորաւոր հրեշտակ»ը

1.- Ամպի մը մէջ փաթթուած է:

Ես չեմ յիշեր Աստուածաշունչի էջերուն մէջ այլ տեղ տրուած պատկերացում մը, ուր հրեշտակ մը ամպի մէջ փաթթուած ըլլայ: Իւրայայտուէկ պատկեր մըն է ասիկա:

Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ Աստուած կը յայտնուի ամպերով, կամ ամպերու մէջ կամ ետին: Աստուծոյ երեւումներուն մէջ ամպը միաժամանակ երկու բան կը խորհրդանշէ. ա.- Աստուծոյ անհասանելի ըլլալը. եւ բ.- Աստուծոյ կամքը ինքզինք մօտեցնելու եւ յայտնելու մարդուն: Ուրեմն, այս հրեշտակը անհասանելի գոյութիւն մըն է, եւ ինք է, որ ինքզինք կը յայտնէ:

Ամպի մէջ փաթթուած «գորաւոր հրեշտակ»ը կը յիշեցնէ Յիսուսի այլակերպութեան դէպքը, ուր ան Մովսէսի եւ Եղիայի հետ «լուսաւոր ամպ»ով մը ծածկուեցաւ (Մտ 17.5: Մկ 9.7: Ղկ 9.34)

2.- Ծիրանի գօտի մը գլխուն:

4.3-ի մէջ տեսանք ծիրանի գօտի մը, որ Աստուծոյ զահին շուրջ կը գտնուէր: Եւ ըսինք, որ նախ անիկա Աստուծոյ յաւիտեանական Ուխտին նշանն է, եւ ապա՝ կը նշանակէ մարդ արարածին հետ Աստուծոյ հաշտութիւնը եւ խաղաղութիւնը:

Ուրեմն, այս հրեշտակը Աստուծոյ յաւիտեանական Ուխտին, եւ Աստուծոյ ու մարդուն միջեւ հաշտութեան, խաղաղութեան «հրեշտակ» մըն է:

3.- Դէմքը արեւու նման է:

Այս գիրքի առաջին գլխուն մէջն ալ նոյն պատկերացումը

տեսանք, երբ կը կարդայինք 1.16-ը(տե՛ս բացատրութիւնը):

4.- Ոտքերը կրակէ սիւներու նման են:

Ասիկա ալ կը յիշեցնէ ելքի պատմութեան ամպի եւ կրակի սիւները. գրուած է՝ «Տէրը անոնց առջեւն է՝ կ'երթար, ցորեկը ամպի սիւնով՝ անոնց ճամբայ ցոյց տալու համար ու գիշերը կրակի սիւնով՝ անոնց լոյս տալու համար, որպէսզի ցորեկ ու գիշեր երթան» (Ելք 14.21): «Զօրաւոր հրեշտակ»ի ոտքերուն կրակէ ըլլալը, կը թելադրէ որ՝ Աստուծոյ նոր ժողովուրդը փոխաբերական իմաստով գիշերուան մէջ կը յաջողի քալել շնորհիւ հրեշտակին առաջնորդութեան:

Ըստ Հին Կտակարանի քրիստոնէական մեկնութեան, այնտեղ մերթ Եւ մերթ յայտնուած Աստուծոյ կամ Տիրոջ հրեշտակը՝ Յիսուս Քրիստոս ինքն է. այսպէս՝ Աբրահամի հանդիպած «երեք մարդեր»էն կամ հրեշտակներէն մին, Յակոբ Նահապետի հետ մարտնչող հրեշտակը, Եգիպտոսէ ելքի՝ աւելի ճիշդ՝ Կարմիր ծովէ անցքի պատմութեան հրեշտակը, Մովսէսի կողքին կանգնած հրեշտակը՝ երբ մարդարէն ժայռէն ջուր բխեցուց եւ այլն:

«Իր ձեռքին մէջ բացուած գրքոյկ մը ունէր» (Հմր 2): Շատ մը մեկնիչներ տարբեր բացատրութիւններ կը փորձեն տալ: Կ'ենթադրեմ, սակայն, որ ամենէն ճիշդը դայն կապելն է 5.1-ին, ուր մենք կարդացինք մազաղաթի մը մասին, որ եօթը կնիքներով փակուած է: Եւ այնտեղ տեսանք, թէ Քրիստոս է միայն, որ կարող է այն կնիքները բանալ, եւ որ կը բանայ: Ըսինք, որ անոր բովանդակութիւնը մարդարէնութիւններն էին, որոնք կը վերաբերէին Աստուծոյ ծրագրին եւ մասնաւորաբար Տիրոջ օրուան կամ ահեղ դատաստանի օրուան:

«...ան իր աջ ոտքը դրաւ ծովուն վրայ, իսկ ձախը՝ ցամաքին վրայ» (նոյն): Զիշդ է որ Աստուծոյ բնակութիւնը երկինքն է, բայց նաեւ ան երբեք հեռու կամ անջատ չէ եղած երկրէն: Կը յիշենք Եսայի մարգարէի 66.1-ը, ուր Աստուած ինք կը խօսի եւ կ'ըսէ. «Երկինքն իմ աթոռն է ու երկիրը իմ ոտքերուս պատուանդանն է»: Այստեղ ճիշդ այդ պատկերը կը ներկայացուի մեզի: Թէեւ Աստուած երկինքին մէջ կը բնակի, սակայն ան հոգ կը տանի խոնարհին, սրտաբեկին եւ իր խօսքէն երկնչողին (Ես 66.2):

«...եւ բարձրաձայն աղաղակեց, ինչպէս առիւծը կը մռնչէ» (Հմր 3):

Առիւծը խորհրդանշին է Քրիստոսի:

«Երբ աղաղակեց՝ եօթը որոտումները թնդացին իրենց ձայներով» (նոյն): Քանի մը անգամ ըսինք, որ որոտումները Աստուծոյ երեւումներուն կ'ընկերանան. անոնք Աստուծոյ մեծափառութիւնը կ'ուզեն ցոյց տալ, եւ նոյն ատեն՝ Անոր դատաստանը:

«...եւ երբ եօթը որոտումները ձայնեցին՝ կ'ուզէի գրի առնել: Բայց երկինքէն լսեցի ձայն մը, որ կ'ըսէր.՝ Մի՛ արձանագրեր ինչ որ եօթը որոտումները ըսին. գրի մի՛ առնեք» (Հմբ 4): Առաջին հարցում. Ինչո՞ւ համար Յովհաննէս առաքեալի կ'արգելուի գրի առնել այն ինչ որ կը լսէ: Բնագրին մէջ «Մի՛ արձանագրեր» խօսքը տարբեր դրուած է. հոն ըսուած է՝ «կնքէ՛»: «Կնքելը»՝ «գոցել» կը նշանակէ, ըսինք, կամ «փակել»: Բացատրեցինք, որ կնքելը՝ գիրքի պարագային կը նշանակէ՝ փակել այնպէս, որ ոչ ոք կարենայ գայն բանալ եւ կարդալ: Այստեղ սակայն, որովհետեւ որոտումներու արտայայտութիւնը գրաւոր խօսք չէ, որ կարելի ըլլայ կնքել՝ ինչպէս գիրք մը կամ գրութիւն մը կը կնքուի, ուրեմն այստեղ ըսուած «կնքել»ով, որոտումներուն յայտնածը՝ ուրիշներուն չյայտնել կը նշանակէ:

«Յետոյ հրեշտակը, որ մէկ ոտքը դրած էր ծովուն վրայ եւ միւսը՝ ցամաքին, իր աջ ձեռքը երկինք բարձրացուց եւ երդում ըրաւ յաւիտեանս յաւիտենից կենդանի Աստուծոյ անունով, անոր՝ որ ստեղծեց երկինքն ու երկիրը եւ ծովը եւ ինչ որ կայ անոնց մէջ» (Հմբ 5-6): Աջ ձեռքը երկինք բարձրացնելը՝ երդումի նշան մըն էր. բնագիրը կ'ըսէ արդէն, թէ երդում ըրաւ: Եւ երդումը կ'ընէ «յաւիտեանս յաւիտենից կենդանի Աստուծոյ»: Հին Կտակարանին եւ յատկապէս Նոր Կտակարանին մէջ Աստուծոյ տրուած որակումներէն մէկն է «յաւիտեանս յաւիտենից կենդանի» որակումը: Ինչո՞ւ համար վերստին կը յիշեցնէ Աստուծոյ յաւիտենական կամ մնայուն կերպով կենդանի ըլլալը: Եթէ Աստուած ժամանակաւորը չէ, անցողակին չէ, այլ մնայունն է, յաւիտենականն է, անվախճանն է, միշտ ապրողն է, կը նշանակէ նաեւ որ այնպէս ալ մնայուն եւ յաւիտենական են իր Ուխտը եւ իր տուած խոստումները: Եւ հետաքրքրական է, որ այս խօսքը մենք բառացիօրէն կը գտնենք Բ. Օրէնքի 32.39-40-ինմէջ, ուր Տէրը ինք կ'ըսէ. «Հիմա նայեցէք, որ միայն ես եմ ու ինձմէ ուրիշ Աստուած չկայ. ես կը մեռցնեմ ու ես

կ'ապրեցնեմ. Ես կը զարնեմ ու ես կը բժշկեմ ու իմ ձեռքէս ազատող մը չկայ: Քանզի ձեռքս երկինք վերցնելով կ'ըսեմ. “ Ես յաւիտեան կենդանի եմ ”»: Այս խօսքը, ինչպէս անցեալին, նաեւ Յովհաննէս առաքեալի ժամանակ՝ հալածանք ապրող եկեղեցիին մեծագոյն ապահովութիւնն է, որ կը տրուի քաջալերելու համար:

«...ու ըսաւ. “ Այլեւս ուշացում պիտի չըլլայ ” » (Հմր 6): Բառացիօրէն՝ «Այլ ժամանակ պիտի չըլլայ»: Ասիկա կը թուի թէ պատասխան մըն է Աստուծոյ կողմէ այն խօսքին, որ մենք 6-րդ գլխուն մէջ տեսանք: Այնտեղ զոհասեղանին տակ հաւաքուած հոգիները բարձրաձայն կ'աղաղակէին եւ կ'ըսէին. «Մինչեւ ե՞րբ պիտի սպասես, սուրբ եւ ճշմարիտ Տէր, ե՞րբ պիտի դատես երկրի բնակիչները եւ մեր արեան վրէժը լուծես անոնցմէ» (Յյտ 6.10): Այստեղ պատասխանը մեզի կ'ըսէ, որ արդէն ժամանակը աւարտած է եւ հասած է Տիրոջ վրէժխնդրութեան կամ հատուցման ժամանակը: Հետեւաբար անոնք կրնան հանգիստ ըլլալ, որովհետեւ նոր աշխարհակարգ մը պիտի հաստատուի՝ Աստուծոյ թաղաւորութիւնը պիտի հաստատուի երկրի վրայ:

«Երբ եօթներորդ հրեշտակը իր փողը հնչեցնէ, այն ատեն Աստուծոյ ծրագիրը պիտի կատարուի, ինչպէս որ անոր ծառաները մարգարէները աւետեցին» (Հմր 7): Յովհաննէս առաքեալի ժամանակաւոր կերպով արգելուեցաւ յայտնել այն՝ ինչ որ եօթը որոտումները յայտնեցին իրեն: Եթէ եղեկիէլ մարգարէի մէկ բացատրութիւնը որդեգրենք, ապա այդ որոտումներուն բովանդակութիւնը ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ ողբ, հառաչանք եւ վայ (Եզ 2.10): Բայց այս գորաւոր հրեշտակը կամ Քրիստոս վերստին կու գայ մեզի յիշեցնելու, որ որոտումներուն յայտնածը, միայն աղէտները չեն, այլեւ աւետիս մը. անշուշտ աւետիսը Քրիստոսի հաւատարիմներուն կամ եկեղեցիին համար է:

«Ապա այն ձայնը որ լսած էի երկինքէն, գարձեալ ինծի խօսեցաւ եւ ըսաւ.՝ Գնա՛, ա՛ռ այդ գրքոյկը, որ ծովուն եւ ցամաքին վրայ կանգնած հրեշտակը իր ձեռքին մէջ բացուած ունի: Ես գացի հրեշտակին մօտ եւ իրմէ խնդրեցի որ ինծի տայ գրքոյկը: Ասիկա ըսաւ ինծի.՝ Ա՛ռ եւ կե՛ր ասիկա. ստամոքսիդ մէջ լեղի պիտի դառնայ, բայց բերանիդ մէջ մեղրի պէս քաղցր պիտի ըլլայ: Հրեշտակին ձեռքէն առի բացուած գրքոյկը եւ կերայ: Բերանիս

մէջ մեղրի պէս քաղցր էր, բայց երբ կլլեցի՝ ստամոքսիս մէջ լեղի դարձաւ» (Հմբ 8-10): Շատ հետաքրքրական դրուագ մըն է ասիկա. նմանակը մենք կը գտնենք Եզեկիէլի գիրքին մէջ: Եզեկիէլի առաջին գլուխը մեզի կը ներկայացնէ տեսիլք մը, որմէ առնուած էր չորս կենդանի էակներուն նկարագրականը: Տեսիլքին վերջաւորութեան մեզի կ'ըսուի, թէ յայտնուողը նոյնինքն Տէրն էր: Երկրորդ գլխու վերջաւորութեան եւ երրորդ գլխու սկզբնաւորութեան, նոյն Տէրը տոմս մը կամ մագաղաթի կտոր մը կը հրամցնէ իրեն, որուն վրայ ներսէն ու դուրսէն գրուած էր. զայն կու տայ, որպէսզի մարգարէն «ուտէ»: Մարգարէն կ'ըսէ, թէ երբ զայն կերաւ, անիկա մեղրի պէս քաղցր էր (Եզ 2.8-3.3): Այս նմանութիւնը կը թելադրէ խօսողին ինքնութիւնը:

Եզեկիէլի տեսիլքին մէջ խօսողը Տէրն է. ան կը ներկայանայ մարդու կերպարանքով: Անիկա մէջքէն վեր ոսկեպղինձի նման էր, իսկ ոտքերը կրակի նմանութեամբ: Ան պայծառութեամբ շրջապատուած էր, որ կը համեմատուէր ամպին մէջ երեւցող ծիրանի գօտիի պայծառութեան (Եզ 2.26-28): Յայտնութեան գիրքի մեր հատուածը եղածին պէս նոյնն է: Հետեւաբար անգամ մը եւս կը հարցնենք. Ո՞վ է երեւցողը այստեղ: Հրեշտա՞կ մըն է պարզապէս, թէ Որդին՝ Յիսուս Քրիստոս ինքը: Կասկածէ վեր է, որ այստեղ երեւցողը Որդին՝ Յիսուս Քրիստոս ինքն է:

«Բերանիս մէջ մեղրի պէս քաղցր էր, բայց երբ կլլեցի՝ ստամոքսիս մէջ լեղի դարձաւ» (նոյն): Եզեկիէլի փորձառութիւնը Յովհաննէս առաքեալ ինքն ալ կ'ունենայ: Նոյնպիսի փորձառութիւն մը Երեմիա մարգարէն ալ ունեցած է: Բայց կը հարցնենք, որ ինչո՞ւ բերնին մէջ քաղցր բանը՝ ստամոքս երթալէն վերջ լեղի կը դառնայ:

Ըսինք, որ վախճան կամ կատարած հասկացողութիւնը երկու երես ունի. դատապարտութիւն եւ հատուցում: Առաջինը ժխտական է, իսկ երկրորդը՝ դրական: Աստուծոյ ծրագրին իրականացման պահն է. անարդարները պիտի դատապարտուին, իսկ արդարները արժանի պիտի ըլլան Աստուծոյ հատուցման:

«Ապա հրեշտակը ըսաւ ինծի.- Այս մարգարէութիւնը եւս պէտք է յայտնես բազմաթիւ ժողովուրդներու, ազգերու, լեզուներու եւ թագաւորներու» (Հմբ 11): Իբրեւ մարգարէական պատգամ ասիկա ամբողջ

աշխարհին պէտք է հասնի, որպէսզի զայն լսողները՝ եթէ հաւատքի աչք ու ականջ ունին՝ տեսնեն եւ լսեն ու դարձի գալով փրկուին:

ԺԱ. ԳԼՈՒԽ

Այս գլուխը երկու մաս ունի. առաջին մասը՝ 1-14 համարները կը կազմեն: Միջանկեալը տակաւին կը շարունակուի մինչեւ 14-րդ համարը: Այստեղ Յովհաննէս առաքեալ կը հրաւիրուի չափելու տաճարը եւ զոհասեղանը: Ինչպէս անմիջապէս պիտի տեսնենք, չափելը՝ մէկ համարժէք բացատրութիւնն է մարդոց նակատին կնիք դնելուն: Մարդիկը փրկելու համար անոնց նակատին դրոշմ կը դրուի: Այստեղ՝ տաճար եւ զոհասեղան քառերը անմիջակացօրէն ակնարկութիւնն են եկեղեցիին: Տուեալ նեղութեան ժամանակը, ըսինք՝ որ կը բաշխանայ երկու երեւոյթի տարիներէ: Այս բաժնով, առաջին երեւոյթի տարուայ մասին պիտի խօսուի: Առաջին երեւոյթի տարիները երկու տարբեր կերպերով յիշուած են: Անգամ մը իբրեւ «բառասուններու ամիս» եւ անգամ մըն ալ իբրեւ «հազար երկուհարիւր վաթսուն օր»: Այն տարիներուն պիտի յայտնուին «երկու վկաներ»ը:

Երկու Վկաները (11.1-14)

«...ինծի տրուեցաւ եղէգ մը, որ չափելիք գաւազանի կը նմանէր» (Հմր 1): Անցեալին եղէգը երբեմն կը գործածուէր չափելու համար: Երկու կերպ կար չափելու. կամ լար կը գործածէին կամ ալ եղէգ:

Այստեղ եղէգը տուողը Տիրոջ հրեշտակն է, որ կ'ըսէ.

«Հրեշտակը ըսաւ ինծի.՝ Ե՛լ եւ չափէ Աստուծոյ տաճարն ու զոհասեղանը եւ հաշուէ՝ հոն գտնուող երկրպագողները» (նոյն): Հին Կտակարանին մէջ մէկ երկու տեսիլք ունինք (եզ 40, 41: Զք 2), ուր Աստուած կը պատուիրէ, որ տեսանողը կամ մարդարէն տաճարը կամ երուսաղէմ քաղաքը չափէ: Այս չափումը հարկաւ ճարտարապետական մտահոգութիւնն չունի, այլ խորհրդանշական իմաստ մը կ'արտայայտէ: Ի՞նչ է այն իմաստը:

Աստուածաշունչին մէջ չափելը եւ հաշուելը մօտաւորապէս նոյն իմաստով կը գործածուին: Անոնցմով ըսել ուզուածը այն է, թէ ինչ որ Աստուծոյ կողմէ չափուած կամ հաշոււած է, ենթակայ է

Աստուծոյ պաշտպանութեան: Անկասկած, Աստուած սկիզբէն գիտէ անոնց չափը կամ հաշիւը, բայց երբ մարդոց միջոցաւ կատարել կու տայ չափելը կամ հաշուելը, պարզապէս կ'ուզէ զգացնել տալ, թէ ինք գիտէ չափն ու թիւը չափուածին կամ հաշուուածին եւ զայն ամբողջ պիտի պահէ: Ասոր հակառակը, մարդոց սեփական որոշումով, երբեմն ալ չարին թելադրութեամբ հաշուելու ելլելը հասկցուած է որպէս անվստահութիւն Աստուծոյ հանդէպ: Եւ որուն հետեւանք տեսնուած է Աստուծոյ արարքը՝ իր պաշտպանութենէն զրկելու յանդգնողները: Արդ, տաճարին կամ զոհասեղանին չափումը ուրիշ բան չի նշանակեր, եթէ ոչ ըսել՝ թէ Աստուծոյ տաճարը Անոր մնայուն հովանին ունի:

«...չափէ Աստուծոյ տաճարն ու զոհասեղանը»: Երբ Յովհաննէս առաքեալ այս տեսիլքը ունեցաւ, արդէն տաճարը գոյութիւն չունէր: Ք. Ա. տաճարը երկու անգամ աւերուեցաւ եւ վերանորոգուեցաւ: Վերջին անգամ Մեծն Հերովդէս վերանորոգեց: Ինչպէս Քրիստոս մարգարէացած էր, 66-70 հրեաները մեծ պատերազմ մը մղեցին Հռոմի դէմ, եւ այդ պատերազմի տւարտին՝ 70 թուականին Տիտոս Երուսաղէմ մտաւ, տաճարը այրեց եւ կործանեց: Հետեւաբար, առաքեալի տեսիլքին ժամանակ ոչ տաճար կար եւ ոչ ալ զոհասեղան: Ուստի, «տաճար»ով եւ «զոհասեղան»ով ի՞նչ կ'ըսուի: Յստակ է, որ նիւթական չէ իմաստը: Այլ՝ գուտ խորհրդանշական: Անոնցմով կը խորհրդանշուի Աստուծոյ մատուցուած պաշտամունքը կամ Աստուծոյ պահպանութիւնը իր ժողովուրդին:

«Իսկ գաւիթը, որ տաճարէն դուրս կը գտնուի՝ ձգէ՛, մի՛ չափեր, որովհետեւ անիկա հեթանոսներուն տրուած է, որոնք քառասունեակու ամիս ոտնակոխ պիտի ընեն Սուրբ Քաղաքը» (Հմր 2): Անցեալին «գաւիթ» կը կոչուէր տաճարին շրջափակը. շրջափակը այն ատեն երեք իրարու միացած բակերէ կազմուած էր: Եւ տակաւին՝ կային սիւնասրահները, որ այդ բակերու եզերքին կը գտնուէին: Հրեաները թոյլ տուած էին, որ շրջափակին մէջ բոլոր ազգերէ մարդիկ մտնեն: Հոն արտօնած էին առեւտուրը: Բայց բուն տաճարին սահմանէն ներս մտնելը արգելուած էր, յանդգնողը մահուամբ կը պատժուէր: Ուրեմն, սկիզբէն գաւիթը հեթանոսներուն սահմանուած բակ էր: Երբ հռոմէական բանակներուն կողմէ Երուսաղէմը գրաւուեցաւ եւ տաճարը կործանեցաւ, Հրեաները

եւս բուն տաճարէն դուրս մնացին, աւելի ճիշդ՝ իրենց արգիլուեցաւ Երուսաղէմ մուտքն իսկ:

Ըստ այս համարին, Հեթանոս ազգերուն տրուած բաժինը պէտք է չհափուի, որովհետեւ Աստուած պիտի չպահպանէ զայն:

«Ես պիտի պատուիրեմ երկու վկաներուս, որ քուրճ հագած՝ մարգարէանան այդ հազար երկու հարիւր եւ վաթսուն օրերու ընթացքին» (Հմբ 3): Այս «օրեր»ը երեքուկէս տարիներ կ'ընեն: Իսկ որո՞նք են այս երկու վկաները:

Հրեաները Նոր Կտակարանէն առաջ եւ Հին Կտակարանի գիրքերէն ետքը գրականութիւն մը ունին, որ Աստուածաշունչին մաս չի կազմեր: Անիկա «Յայտնութենական գրականութիւն» կը կոչուի: Յայտնութենական գրականութիւնը մեզ չի հետաքրքրեր իր պատգամով, սակայն որոշ լուսաբանութիւններու համար օգտագործելի է:

Անոր մէջ տուեալ մը կը վերաբերի երկու վկաներուն, որոնք Աստուծոյ վերջնական դալուստէն առաջ կը յայտնուին: Անոնք Ենովքն ու Եղիան են: Ենովքը այն անձն էր, որ «երեք հարիւր տարի Աստուծոյ հետ քալեց» եւ վերջը չգտնուեցաւ, «քանզի Աստուած առաւ զանիկա» (Ծն 5.22, 24): Իսկ Եղիան Հին Կտակարանի երկրորդ անձնաւորութիւնն է, որ մահ չտեսաւ: Առանց Ֆիզիքական մահ տեսնելու հրեղէն կառքերով երկինք յափշտակուեցաւ (Դ. Թգ 2.11): Արդ, այս երկուքը որ Ֆիզիքական մահ չճանչցան, Տիրոջ դալուստէն առաջ պիտի վերադառնան երկիր եւ իրենց պատգամները պիտի տան: Արդեօք անո՞նց մասին է մեր այս համարին ակնարկութիւնը: Չենք զիտեր: Քրիստոնեայ մեկնիչները եւ յատկապէս անոնք՝ որ բնագրին մօտիկ կը կանգնին, այսինքն՝ բնագրին տուեալներէն կ'ուզեն հասկնալ երկու վկաներուն ինքնութիւնը, աւելի տրամադիր են երկու այլ անձեր ճանչնալու «երկու վկաներ» ակնարկութեան մէջ. մէկը Եղիան է կ'ըսեն, իսկ միւսը՝ Մովսէս մարգարէն: Մեր համարի չըջագիծին մէջ արձանագրուած կան շատ մը տարրեր, որոնք Մովսէսի եւ Եղիայի երկրաւոր կեանքերուն մէջ կը գտնենք: Եւ եթէ մեզի արտօնուած է նմանութիւններու վրայ անձերուն անունները որոշել՝ գտած կրնանք ըլլալ անձերուն ինքնութիւնը: Ամէն պարագայի, կան երրորդ մեկնութեան մը կողմնակիցներ, ըստ որոնց՝ պայման է որ

մենք Մովսէսը եւ Եղիան տեսնենք «երկու վկաներ»ու ետին: Կարելի է խորհիլ, կ'ըսեն, թէ երկու նոր անձնաւորութիւններ են անոնք, որոնք պիտի գան Մովսէսի եւ Եղիայի նմանութեամբ: Ժիշդ այնպէս՝ ինչպէս Յովհաննէս Մկրտիչ երբ եկաւ՝ Եղիայի հոգիով եւ Եղիայի զօրութեամբ եկաւ: Եղիան չէ որ եկաւ: Այլ մէկը՝ որ ամէնինչով կը յիշեցնէր Եղիան:

Կրնանք հարցնել, թէ անձերուն ով ըլլա՞լն է կարեւորը, թէ՛ անոնց դերը:

Անոնք մեզի կը ներկայանան քուրճ հագած: Քուրճը այծի կամ ուղտի մազէ շինուած զգեստն է: Եւ ասիկա տիպականօրէն մարգարէներուն վրայ կը տեսնենք (տե՛ս օրինակ՝ Զք 13.4 կամ Մկ 1.6: Մտ 3.4): Քուրճը ապաշխարութեան նշանակութիւն ունէր:

Արդ, վկաները կը ներկայանան իբրեւ մարգարէներ: Ի՞նչ է անոնց պատգամը: Աստուծոյ հարուածները ազդարարել: Բայց միաժամանակ՝ ապաշխարութեան կոչել, ինչպէս իրենց զգեստը կը թելադրէ: Անոնց պատգամն է նաեւ, որ Աստուած իր երկայնամտութեամբ կը սպասէ Իրմէ հեռացած զաւակներու դարձին:

Այս մարգարէներուն կարեւորագոյն դերն է ըլլալ Քրիստոսի վկաները:

«Ասոնք երկու ձիթենիներն ու երկու ճրագներն են, որոնք կը կանգնին երկրի Տիրոջ առջեւ» (Հմր 4): Այս պատկերացումը առնուած է Զաքարիայի մարգարէութեան 4-րդ գլուխէն: Զիթենին կապուած է ձէթի գաղափարին: Իսկ ձէթը խորհրդանիշ մըն էր Աստուծոյ Հոգիին, ինչպէս մարգարէութեան ականարկեալ գլուխն ալ կը յայտնէ (Զք 4.6): Իսկ ճրագը կապուած է լոյսին կամ տեսողութեան. ասիկա խորհրդանիշն է աստուածային ամենատեսութեան (տե՛ս դարձեալ Զք 4.10): Արդ, այս համարով մեզի կը թելադրուի, որ վկաներուն տալիք պատգամը՝ Ս. Հոգիին ներշնչումով է:

«Եթէ ոեւէ մէկը ուզէ անոնց վնասել, կրակ պիտի ելլէ անոնց բերանէն ու ոչնչացնէ իրենց թշնամիները. եւ այսպէս պիտի սպաննուին բոլոր անոնք՝ որոնք կ'ուզեն վնաս հասցնել անոնց» (Հմր 5): Վկաները Աստուծոյ պատուէրով յատուկ ճիգ կը թափեն չարին կողմէ մարդոց փակեալ աչքերը բանալու, որպէսզի անոնք տեսնեն այն

ճշմարտութիւնը, որ Աստուած իրենց կ'ընծայէ, եւ մանաւանդ՝ որպէսզի իրենց անձերը չտան չարին, այն գազանին՝ որ շուտով պիտի դայ իր կնիքը դրոշմելու մարդոց վրայ, որպէսզի զանոնք Աստուծոյ խլէ եւ իր տիրապետութեան ենթարկէ: Բայց արդեօք պիտի արդիւնաւորուի՞ իրենց ճիգը: Մեր բնագիրը բացարձակապէս չի խօսիր այն մասին: Ասոնց անձերուն ալ կը պատշաճի Եսայի մարգարէի այն խօսքը, որ Յովհաննէս Մկրտիչ իրեն համար հասկցաւ կամ ինչպէս Աւետարանը կը հասկնայ Յովհաննէս Մկրտիչի համար. «Անապատին մէջ կանչողին ձայնը» (Ես 40.3): Ուրեմն, անոնք իրենց կոչը կ'ուղղեն աշխարհին, որ անապատացած է կարծէք, ուր հոգիները չորցած են, այնքան մը կարծրացած, որ Աստուծոյ ցօղը կամ ճշմարտութեան ցօղը իրենց վրայ առնելու, դաւարանալու, կենդանանալու նշան երեւք չեն ցուցաբերեր: Եւ այդ պատճառով, երկու վկաները կը ստիպուին տալ նոյն այդ կարծր կեցուածքին յարմար պատասխանը. «կրակ պիտի ելլէ անոնց բերանէն ու ոչնչացնէ իրենց թշնամիները»: Ասիկա կը յիշեցնէ Եղիայի կեանքին կապուած այն պահը, երբ մարգարէն Ոքողիայի երեք անգամ իր վրայ դրկած յիսնապետներէն եւ անոնց հետեւող զինուորներու խումբերէն առաջին երկուքին գլխուն՝ աղօթեց որ կրակ տեղայ (Դ. Թգ 1.9-14):

«Երկու վկաները իշխանութիւն ունին երկինքը փակելու, որպէսզի իրենց մարգարէացած ժամանակամիջոցին անձրեւ չտեղայ» (Հմբ 6): Այս նշանին մենք կը հանդիպինք նաեւ Եղիայի գործունէութեան մէջ, երբ մարգարէն փակեց երկինքը, որ անձրեւ չգայ (Գ. Թգ 17.1):

«Անոնք իշխանութիւն ունին նաեւ ջուրերուն վրայ՝ զանոնք արիւն դարձնելու, ինչպէս նաեւ երկիրը աղէտներով պատուհասելու՝ քանի՜ անգամ որ ուզեն» (Հմբ 6): Այս երկու իշխանութիւններն ալ կը յիշեցնեն Մովսէս մարգարէն, որ Եգիպտոսի գլխուն եկած տասը հարուածներուն միջնորդը եղաւ: Առաջին հարուածը ջուրերու արիւնի փոխուելու հարուածն էր (Ելք 7.19-25):

Այս եւ նախորդ տուեալներէն մեկնելով, շատ մը մեկնիչներ «երկու վկաներ»ով կը հասկնան Եղիա եւ Մովսէս մարգարէները կամ անոնց նման գալիք անձեր:

«Եւ երբ իրենց վկայութեան ժամանակաշրջանը աւարտի, այն ատեն

անդունդէն ելլող դազանը պիտի պատերազմի իրենց դէմ, պիտի յաղթէ անոնց եւ սպաննէ զանոնք» (Հմր 7): Վկայութեան ժամանակը ըսինք՝ «երեքուկէս օր» կամ երեքուկէս տարի է: Անոնց դէմ պատերազմողն է «անդունդէն ելլող դազանը»: Ո՞վ է այս անդունդէն ելլող դազանը: Ամբողջական նկարագրութիւն մը մենք պիտի գտնենք 13-րդ դարուն մէջ, որուն կէսը այս դազանին մասին է, իսկ երկրորդ կէսը՝ այլ դազանի մը:

«...անդունդէն ելլող դազանը»: Անդունդէն ելլող դազանը չար ոգի մըն է, որ վերջին ժամանակներուն հանդէս պիտի գայ իբրեւ Սատանային մէկ գործակատարը եւ եկեղեցւոյ կատաղի հակառակորդը: «Գազան» անունը, ուրեմն, բառացիօրէն չենք հասկնար. անիկա պարզապէս նկարագիրը ցոյց կու տայ այն չար ոգիին: Այստեղ անիկա երկու վկաներուն դէմ պատերազմ կը մղէ: Տիրոջ վկաներուն դէմ անոր յաղթանակը ի՞նչ տեսակ է: Այդ յաղթանակը իսկական յաղթանակ մը չէ: Որովհետեւ անով դազանը պիտի չկարենայ իր նպատակին մէջ յաջողիլ: Վկաներուն դէմ իր պատերազմը պիտի չծառայէ իր նպատակին հասնելու: Քանի որ վկաները միայն իրենց կեանքերը պիտի կորսնցնեն. հետեւաբար պատրանքային պիտի ըլլայ դազանին յաղթանակը:

«Անոնց մարմինները փռուած պիտի մնան հրապարակին վրայ այն մեծ քաղաքին՝ ուր իրենց Տէրը խաչուեցաւ եւ որ խորհրդանշական անունով Սողոմ եւ Եգիպտոս կը կոչուի» (Հմր 8): Հոս մեծ քաղաքի մը ակնարկութիւն կայ: Ամենէն ճիշդը այն կ'ըլլայ, որ մենք բնագրին մեզի ընծայածը՝ «ուր իրենց Տէրը խաչուեցաւ» նախադասութիւնը բառացի հասկնանք: Ըսուածը՝ ակնարկութիւն կը թուի ըլլալ Երուսաղէմ քաղաքին: Թէպէտ ոմանք, որոնք պատիկ թիւ մը չեն, տրամադիր են ըսելու, որ անիկա հռոմէական կայսրութեան մէջ որեւէ մեծ քաղաք մը կրնայ ըլլալ, կրնայ նոյնիսկ կայսրութեան մայրաքաղաքը ըլլալ՝ Հռոմը, որովհետեւ ամէն մէկ քաղաքի մէջ քրիստոնեաները արդէն ունէին իրենց կեդրոնը եւ իրենց դէմ կատաղի պայքար կար: Հետեւաբար ամէն տեղ ալ հաւատացեալներուն խաչը՝ Քրիստոսի վերստին խաչուիլն էր: Ուստի, այս հասկացողութեամբ՝ Քրիստոսի խաչուած տեղը որեւէ տեղ կրնար ըլլալ:

Բայց բնագրին ամենէն մօտիկն է՝ Երուսաղէմ քաղաքը հասկնալը: Անիկա խորհրդանշականօրէն կ'անուանուի Սողոմ եւ Եգիպտոս: Գիտէք, որ Սողոմը (այժմ ծածկեալ Մեռեալ ծովուն տակ) անունն էր այն քաղաքին, ուր անբարոյութիւնը տիրապետած էր: Եւ այդ պատճառով ալ Աստուծոյ պատիժին ենթարկուեցաւ: Հին Կտակարանին եւ Նոր Կտակարանին մէջ բազմաթիւ անդամներ այդ անունը կը գործածուի իբրեւ հոմանիշ ծայրահեղ անբարոյութեան: Եգիպտոս անունը Ելքի գիրքին մէջ մեզի ներկայացուած է իբր ստրկութեան վայր: Անիկա խորհրդանշին է հոգեւոր ստրկութեան: Անիկա նաեւ չարին ծառայութեան խորհրդանշին է:

«Բոլոր ցեղերէն, ժողովուրդներէն, լեզուներէն եւ ազգերէն մարդիկ՝ երեքուկէս օր անոնց դիակները պիտի տեսնեն եւ թոյլ պիտի չտան, որ անոնց դիակները գերեզմաններու մէջ դրուին» (Հմբ 9): Քրիստոսի այս վկանները «երեքուկէս օր» անթաղ պիտի մնան: Հետաքրքրական է չլրջուած ձեւով բաղդատական մը Քրիստոսի հետ: Քրիստոս՝ հակառակ այն ժամանակի կրօնական իշխանութեան պայքարին՝ ունեցաւ հաւատարիմներ, որոնք քաջութեամբ յանձն առին թաղել իր մարմինը: Մինչ ասոնք անթաղ պիտի մնան: Սա կը թելադրէ, որ եկեղեցիին դէմ հալածանքը այնպիսի կատաղութեամբ պիտի ըլլայ, որ նոյնիսկ պիտի չգտնուի մէկը՝ որ վկաներուն մարմինները թաղէ: Թերեւս ալ ասիկա Աստուծոյ յատուկ կամեցողութեամբ է, որպէսզի վկաներուն յարութիւնը կամ վերակենդանացումը նոյնքան ցնցիչ ըլլայ, որքան անոնց մահը եղաւ:

«Երկրի վրայ ապրողները անոնց մահուան համար պիտի ուրախանան եւ ցնծան, մինչեւ իսկ նուէրներ պիտի տան իրարու, որովհետեւ այս երկու մարգարէները շատ չարչարեցին երկրի բնակիչները» (Հմբ 10): Սովորական ճշմարտութիւնն է, որ Քրիստոս իր աշակերտներուն յայտնեց, երբ իր ձերբակալութենէն առաջ անոնց ըսաւ. «Լա՛ւ գիտցէք, թէ դուք պիտի լաք ու ողբաք, բայց աշխարհը պիտի ուրախանայ» (ՅՀ 16.20): Ամէն անգամ որ եկեղեցին հալածանքներու տակն է, բնականօրէն եկեղեցւոյ անդամները կու լան, կը սգան, բայց աշխարհը կը ցնծայ: Թէ ինչո՞ւ աշխարհը կ'ուրախանայ բարիին կորուստին վրայ:

Չար մարդը երբեք չի կրնար հանդուրժել բարիին ներկայութիւնը: Քանի որ այդ ներկայութիւնը իրեն յանդիմանութիւն է: Այդ պատճառով ալ չարը կ'ուզէ, որ բարին իր աչքէն հեռու ըլլայ:

«Երեքուկէս օր ետք՝ անոնց մէջ մտաւ կեանք տուող Հոգին, որ Աստուծոյ կու գայ, եւ երկու վկաները ելան ու ոտքի կանգնեցան: Եւ ահ ու սարսափ ինկաւ բոլոր տեսնողներուն վրայ» (Հմր 11): Նմանութիւններ Քրիստոսի հետ. 1, անոնց մահը «երեքուկէս օր» կը տեւէ. 2, անոնց գործունէութիւնը եւս «երեքուկէս օր» կը տեւէ: Քրիստոսի մահուան տեւողութիւնը ներկայացուած է երեք օր երեք գիշերուայ վրայ, իսկ գործունէութիւնը՝ երեքուկէս տարիներուն:

Անոնք ալ Քրիստոսի օրինակով յարութիւն կ'առնեն: Այս անսպասելի յարութիւնը ահ եւ սարսափ կը ձգէ բոլոր տեսնողներուն վրայ: Յիշենք Քրիստոսի գերեզմանը պահող զինուորները, որոնք երբ լուսապայծառ հրեշտակը գերեզմանին քարը գլորեց՝ մեռելի պէս եղան, քանի որ տեսան անպարտելի թուացող գազանին պարտութիւնը, եւ որուն պարտութեան մէջ տեսան նաեւ իրենց սեփական պարտութիւնը եւ վախցան այն պատիժէն, որ կրնայ իրենց վրայ գալ:

«Յետոյ երկու մարգարէները երկինքէն ուժգին ձայն մը լսեցին, որ իրենց կ'ըսէր. «Ելէ՛ք, հո՛ս եկէ՛ք»: Անոնք ամպերու մէջ երկինք բարձրացան, մինչ իրենց թշնամիները կը դիտէին գիրենք» (Հմր 12): Ուրիշ նմանութիւն մը եւս Քրիստոսի հետ: Քրիստոսի համարձուժը յիշենք. ան ամպերով երկինք բարձրացաւ, մինչ իր աշակերտները կեցած կը դիտէին: Այստեղ տարբերութիւնը այն է, որ թշնամիներն են դիտողները: Արդ, «երկու մարգարէները» Քրիստոսի նմանողներ են:

«Նոյն պահուն զօրաւոր երկրաշարժ մը տեղի ունեցաւ եւ քաղաքին մէկ տասներորդ մասը կործանեցաւ. այս երկրաշարժէն մահացան եօթը հազար հոգի: Մեծ սարսափ մը պատեց մնացեալները, որոնք երկնաւոր Աստուծոյ փառք կու տային» (Հմր 13): Վկաներուն յարութեան եւ համբարձման առնչուած երրորդ նշանն է այս երկրաշարժը: Հետաքրքրական է վերջին խօսքը. «մնացեալները (...) երկնաւոր Աստուծոյ փառք կու տային»: Արդեօք ինչպէ՞ս պէտք է հասկնանք այս փառք տալը: Զղջումի եւ ապաշխարութեան նշան է: ԶԱստուած ճանչնալու նշան է: Կրնայ այդպէս թուիլ, սակայն այդպէս չէ:

Գիտէք. ամէն անձ, նոյնիսկ ամենէն անհաւատ մարդը, նեղութեան վայրկեանին յանկարծ Աստուծոյ անունը կու տայ, զԱյն կը կանչէ: Կրնա՞նք ըսել, որ անիկա իսկական առումով զղջալ կամ ապաշխարել, կամ զԱստուած ճանչնալ է: Փորձառութիւնը ցոյց կու տայ, թէ երբ նեղութեան ժամանակը անցնի, նեղութեան մէջ միայն զԱստուած կանչողները՝ շուտով կը մոռնան իրենց նեղութիւնն ալ, Աստուծոյ անունն ալ:

Ուստի, այստեղ սարսափով բռնուած մարդոց «փառք տալը» զղջումի կամ ապաշխարութեան, կամ զԱստուած ճանչնալու նշան չէ: Կը յիշեցնեմ դարձեալ, 9-րդ դլխուն վերջաւորութեան ըսուած է, որ հարուածներէն ազատած մարդիկը չապաշխարեցին, այլ ընդհակառակը շարունակեցին իրենց մոլութիւնները: Այս մարդերն ալ չեն ապաշխարեր:

Ու այսպէս կը փակուի երկրորդ աղէտը:

Եօթներորդ Փողը (11.15-19)

«Երբ եօթներորդ հրեշտակը փողը հնչեցուց» (Հմբ 15): Ասով կը բացուի վերջին հարուածը: Ծանր աղէտի մը նախագուշակութիւնը կ'ըլլայ:

«...երկինքի մէջ ուժգին ձայներ լսուեցան, որոնք կ'ըսէին. “Այլեւս ամբողջ աշխարհի թագաւորութիւնը կը պատկանի մեր Տիրոջ եւ իր Օծեալին, որ պիտի թագաւորէ յաւիտեանս յաւիտենից”» (նոյն): Այս յայտարարութիւնը կ'ըլլայ՝ հակառակ երկրի վրայ հեթանոս աշխարհի տիրապետութեան: Եւ մեզի կը նկարագրուի երկնային պաշտամունք մը.

«Քսանչորս երէցները, որոնք իրենց դահերուն վրայ նստած էին Աստուծոյ դիմաց, իրենց երեսին վրայ գետին իյնալով՝ երկրպագեցին Աստուծոյ եւ ըսին.՝ Ամենակա՛լ Տէր Աստուած, / դուն որ է-նես եւ միշտ էիր. / շնորհակալութիւն քեզի, / որ մեծ զօրութիւնդ առիր եւ թագաւորեցիր» (Հմբ 16-17): 24 երէցներուն պաշտամունքը՝ երկնային պաշտամունքի կատարեալ օրինակ մըն է:

Ըստ այս համարին, Աստուած արդէն թագաւորած է: Բայց մենք կը հարցնենք. Իրապէ՞ս:

Քրիստոս՝ մահուան վրայ իր տալած յաղթանակով, այսինքն՝

յարութեամբ եւ համբարձմամբ Հօր աջ կողմը նստաւ եւ իր թագաւորական զօրութիւնը առաւ: Արդ, Տիրոջ թագաւորութիւնը արդէն իրապէս սկսած է:

Եկեղեցին իբր մարմինը Քրիստոսի՝ այս աշխարհի մէջ մանրանկարն է Աստուծոյ թագաւորութեան: Եկեղեցին այն վայրն է, ուր Աստուծոյ կամքը կ'ըլլայ: Հաւատացեալները Աստուծոյ կամքը կը կատարեն, թէպէտ յաճախ անկատար ձեւով: Եւ հոն ուր Աստուծոյ կամքին կատարումը կայ, այնտեղ կայ Աստուծոյ թագաւորութիւնը: Կը յիշեցնեմ «Հայր մեր» աղօթքը. «Եկեսցէ արքայութիւն քո, եղիցին կամք քո, որպէս յերկինս եւ յերկրի»: Եւ այս երկու ճշմարտութիւնները իրարու ամբողջացուցիչ են: «Թող քու կամքդ ըլլայ, ինչպէս երկինքի մէջ՝ այնպէս ալ երկրի վրայ» խօսքը՝ անմիջականօրէն միացած է «Թող քու թագաւորութիւնդ գայ»ին: Ե՞րբ է որ Աստուծոյ թագաւորութիւնը կու գայ: Ծիշդ այն ատեն՝ երբ Աստուծոյ կամքը կը գործադրուի: Մենք գիտենք, որ եկեղեցիէն դուրս Աստուծոյ կամքը տակաւին եկած չէ ամբողջ աշխարհի վրայ: Եւ այդ իմաստով, Աստուծոյ թագաւորութիւնը գալիք իրականութիւն մըն է: Հետեւաբար, այստեղ տրուած երկինքի պատկերացումը եւ նաեւ կոչը՝ թէ Աստուծոյ թագաւորութիւնը հաստատուած է, իրականութեան մէջ նախապատկերացում մըն է: Այսինքն՝ կանոնադէսը կը յայտարարուի ինչ որ պիտի վերջնականօրէն տեղի ունենայ:

«Ամենակա՛լ Տէր Աստուած, Դուն որ է-նես եւ միշտ էիր»: Գոհաբանական այս օրհնեղութեան մէջ, անգամ մը եւս կը հանդիպինք Աստուծոյ՝ «Դուն որ է-նես եւ միշտ էիր» անուանին: Անիկա աւելի ամբողջական ձեւով մը տրուած էր. «Դուն որ ես, որ էիր եւ որ պիտի գաս» կամ երրորդ գէմքով՝ «որ էր, որ է եւ որ պիտի գայ»: «Դուն որ է-նես» կը յայտնէ այն խորագոյն իրականութիւնը, որ Աստուած մնայուն ներկան է. իրեն համար չկար ժամանակ, երբ գոյութիւն չունէր: Եւ պիտի չըլլայ ժամանակ որ պիտի գոյութիւն չունենայ: Մարդկային մտածողութեան յարաբերաբար կան անցեալը եւ ապառնին: Աստուծոյ համար անցեալ եւ ապառնի գոյութիւն չունին:

«Դուն որ է-նես եւ միշտ էիր» անուանին մէջ կը տեսնենք, որ

կայ ներկան եւ անցեալը, իսկ ապառնին՝ չկայ: Ապառնիի չըլլալը կը թելադրէ, որ Աստուծոյ թագաւորութիւնը հասած է: Ալ գալիքի մասին խօսք չկայ: Սակայն ապառնիին չըլլալը ոչ թէ կ'ուզէ թելադրել երկրի վրայ Աստուծոյ թագաւորութեան հասած ըլլալը, այլ պարզապէս կը յայտնէ, որ երկինքի մէջ յաւերժական ներկան է. երկինքի բնակիչները Աստուծոյ թագաւորութեան ներկան կը տեսնեն: Իսկ մենք որ երկրի վրայ ենք եւ տակաւին այն թագաւորութեան սպասումը ունինք, Աստուծոյ անուան մէջ ապագայի տարրը կը շարունակէ մնալ:

«Ազգերը զայրացան, / սակայն հասաւ բարկութիւնդ / եւ մեռելները դատելու ժամանակը» (Հմբ 18): Առաջին երեսը այդ թագաւորութեան գալուստին, ճիշդ այս երեսն է՝ դատաստանի երեսը, որ Աստուծոյ զայրոյթով կամ բարկութեամբ կ'արտայայտուի եւ որ այստեղ երկրորդ բացատրութեամբ մըն ալ կ'ըսէ. «մեռելները դատելու ժամանակը»: Հարկաւ «մեռելները դատել» լայն բացատրութիւն մըն է եւ կը վերաբերի բոլորին, բայց եթէ դատաստանի պատկերն ալ տեսնէք 20-րդ գլուխին մէջ, պիտի տեսնէք որ այնտեղ եւս այս արտայայտութիւնը անմիջականօրէն կապուած է երկրի վրայ բնակիչներուն. հետեւաբար կը վերաբերի բոլոր անոնց՝ որոնք Հարիւր դործողներն են: Ուստի, անոնց դատաստանն է: Նոյն ժամանակը իր երկրորդ երեսով՝ վարձատրութեան ժամանակն է. այդ պատճառով կ'ըսէ.

«...հասաւ ժամանակը՝ վարձատրելու / ծառաներդ՝ մարգարէները / եւ քու ընտրեալներդ, / եւ անոնք՝ որոնք կ'ակնածին քեզմէ, մեծ ու փոքր» (նոյն): Արդեօք մենք ընտրեալներու շարքի՞ն ենք, թէ ոչ: Բոլոր անոնք, որոնք կ'ակնածին Աստուծմէ, անոնք Աստուծոյ ընտրեալներն են:

«Հասաւ ժամանակը կորուստի մատնելու անոնք՝ / որոնք երկիրը կ'ապականեն» (նոյն): Մենք գիտենք, որ Աստուծոյ ստեղծագործութիւնը մեզի կը ներկայանայ որոշակի կարագաւորութեամբ մը: Սկիզբը քառասային պատկեր մը կը նկարագրուի, յետոյ Աստուած կը ստեղծէ կարգաւորեալ տիեզերքը, իբրեւ արտայայտութիւն իր բանական ըլլալուն: Գիտենք, որ ստեղծագործութիւնը ներկայիս կը գտնուի վիճակի մը մէջ, որ թէպէտ իր կարգաւորութիւնը կը պահէ,

բայց ոչ կատարելապէս. անոր մէջ խանգարումներ կան: Ատոնք պատճառուած են մարդոց կողմէ: Հոն ուր մարդկային ձեռքը եկեր է միջամտելու՝ ստեղծագործութեան կարգաւորութեան մէջ խանգարում յառաջ եկած է անպայմանօրէն: Եւ սակայն այստեղ միայն խանգարումի մասին չէ, որ կը խօսի, այլ ապականումի: Այն մարդը որ ակնածանք ունի Աստուծոյ հանդէպ, բնականօրէն ակնածանք ունի Աստուծոյ ստեղծագործութեան հանդէպ: Իսկ անոնք՝ որոնք առ Աստուած ակնածանք չունին, անխղճօրէն կը վարուին անոր ստեղծագործութեան հետ: Անպատասխանատու վարմունքը ոչ թէ միայն կը խանգարէ աշխարհը, այլ նաեւ կ'ապականէ զայն: Այդ պատճառով ալ Աստուած կորուստի պիտի մատնէ աշխարհը ապականողները:

«Եւ ահա երկինքի մէջ Աստուծոյ տաճարը բացուեցաւ ու հոն երեւցաւ Աստուծոյ Ուխտին Տապանակը» (Հմբ 19): «Երկինքի մէջ Աստուծոյ տաճար» բացատրութիւնը կը նշանակէ Աստուծոյ կամ Գառնուկին ներկայութիւնը: Իսկ «Ուխտի Տապանակ»ը:

Անոր պատրաստութեան համար եւ բովանդակութեան մասին տե՛ս Ելքի 25.10-22-ը:

Ուխտի Տապանակը, որ տաճարի Սրբութիւն Սրբութեանց բաժինն մէջ կը պահուէր, երբ Ք. Ա. 587 թուականին տաճարը աւերուեցաւ՝ կորսուեցաւ: Տաճարը վերաշինուեցաւ ետքը, սակայն Սրբութիւն Սրբութեանց բաժինը մնաց առանց Ուխտի Տապանակին: Արդեօ՞ք երկինքի մէջ է անիկա, ինչպէս կարգ մը մեկնիչներ կը կարծեն: Բայց Աստուածաշունչին մէջ որեւէ տեղ այդ մասին բան չէ գրուած, հետեւաբար աւելորդ հաւատալիք մըն է անիկա: Թէ՛ «երկինքի մէջ Աստուծոյ տաճար» եւ թէ «Ուխտի Տապանակ» խորհրդանիշները՝ Աստուծոյ ներկայութեան ու փառքին նշանակ են: Արդէն հետեւող համարը եւս այն կը թելադրէ.

«Եղան փայլատակումներ, ձայներ, որոտումներ, երկրաշարժ եւ սաստիկ կարկուտ» (Հմբ 19): Աստուծոյ ներկայութեան նշան երեւոյթներ են ասոնք:

ԺԲ. ԳԼՈՒԽ

Այս գլուխով կը բացուի հետաքրքրական տեսիլք մը։ Եւ այս տեսիլքը կը կարծեմ, որ Աստուծոյ փրկագործական ամբողջ ծրագիրը կ'ամփոփէ՝ խորհրդական պատկերացումով։ Կարելի է այս ծրագիրը հինգ կէտերով ներկայացնել։ 1.- Աստուած մարդու մեղանշումէն հտփ կամ անկման պահուն իսկ տուաւ փրկագործական առաջին խոստումը, այսինքն՝ երբ իր դատապարտութիւնը սահմանեց օձին, կնոջ ու մարդուն։ Դատապարտութեան առաջին խօսքը բաժին ինկաւ օձին։ Եւ Աստուած ըսաւ. «Քու եւ կնոջ միջեւ, քու սերունդիդ եւ անոր սերունդին միջեւ հակառակութիւն պիտի դնեմ։ Ան քու գլուխդ պիտի ջախջախէ եւ դուն անոր գարշապարը պիտի խայթես» (Մն 3.15)։ Խօսք մը՝ որ իրականին մէջ փրկագործական առաջին խոստումն է Աստուածաշունչ Մատեանին։ Այստեղ մեզ հետաքրքրողը երկու եզրեր են. օձը եւ կնոջ սերունդը։ Աստուածաշունչին մէջ օձը խորհրդանշէ եւ Սատանային։ Իսկ «սերունդ» անունը՝ կը նշանակէ որդի կամ զաւակ։ Կրնայ նաեւ յոգնակի նշանակութիւն ունենալ, եւ կարելի է զայն հասկնալ իբրեւ ամբողջ ժողովուրդ մը։ 2.- Փրկագործական ծրագրին նախօրինակ կատարումը կը նակարագրուի Հին Կտակարանին մէջ. անկա եգիպտոսէ ելփի պատմութիւնն է։ Աստուծոյ փրկագործական ծրագրին ամենէն կարեւոր իրադարձութիւնն է անիկա, զոր Աստուած յետագայ կամ վախճանական փրկութեան պատկերացումին համար տուաւ։ 3.- Փրկագործութեան ծրագրին լրումը՝ Քրիստոսի երկրաւոր կեանքին մէջ տեղի ունեցաւ։ Այս լրումը կը կարդանք այս գլխու 5-րդ համարին մէջ, ուր կ'ըսուի՝ «Կինը արու զաւակ մը ծնաւ»։ Ասիկա յստակօրէն մէկ հոգիի մասին է եւ այդ մէկ հոգին, ըստ առաքելին, Քրիստոս ինքն է, որ «սահմանուած էր հովուելու բոլոր ազգերը՝ երկաթէ մականով»։ Եւ ամփոփապէս ակնարկութիւնը կ'երթայ երկրորդ սաղմոսին, որ մեսիական սաղմոս մըն է, գալիք մեսիային թագաւորութեան մասին կը խօսի եւ այդ թագաւորութիւնը կը պատկերացնէ ոչ միայն իբրեւ խաղաղութեան թագաւորութիւն մը, այլեւ զօրեղ թագաւորութիւն մը, որ իր «երկաթէ մականով» պիտի հովուէ ազգերը, այսինքն՝ պիտի խորտակէ Սատանային գերի դարձած իշխանութիւնները։ 4.- Աստուծոյ թագաւորութիւնը երկրի վրայ արդէն սկսած է, անիկա կը գտնուի Եկեղեցւոյ մէջ։ Եւ անոր համար չարը կատաղի պայքար կը մղէ եկեղեցւոյ դէմ։ Պատերազմ մըն է ասիկա, որ Սատանային յաղթանակով պիտի չաւարտի։ Սատանային համար կորսուած պատերազմ մըն է ասիկա։ 5.-

Փրկագործութեան ծրագրին ներկայ հանգրուանը կարելի է կոչել «Եկեղեցւոյ ժամանակաշրջան»։ Այս հանգրուանը պիտի յատկանշուի այն հալածանքներով, որոնք Սատանային ձեռամբ պիտի գան։

Կինը եւ Վիշապը

«Եւ ապա մեծ նշան մը երեւցաւ երկինքի մէջ» (Հմր 1)։ Ասիկա կարեւորագոյն համարներէն մէկն է։ «Նշան» բառը այստեղ յատուկ իմաստով մը գործածուած է։ Գիտենք, որ անիկա կրնայ նշանակել Աստուծոյ կողմէ ցոյց տրուած դէպք մը, երեւոյթ մը, արարք մը, անձ մը՝ որուն ետին խորհուրդ մը կայ։ Նշան մը՝ պատկերացում է, որուն ետին ճշմարտութիւն մը կայ։ Աստուած կ'ուզէ, որ իր տուած նշանին խորհուրդը տեսնենք։ Աստուած յաճախ նշաններ գործածած է՝ իբր վկայութիւն իր խօսքին եւ գործին. երբեմն ալ՝ իբր ապացոյց։ Մերթ գալիք իրականութիւններուն մասին՝ սկիզբէն տրուած վկայութիւն, որպէսզի կատարումէն ետք վստահ ըլլանք, որ կատարուածը Աստուծոյ ձեռամբ է։ Երբեմն նշանները կրնան պարզ երեւոյթներ ըլլալ, երբեմն ալ կրնան բացառիկ կամ գերբնական երեւոյթներ ըլլալ։ Հիմա որպէսզի շատ չկորսուինք. այստեղ տրուած նշանը, ըստ երեւոյթին, անսովոր նշան մըն է։ Կին մըն է պատկերացուածը։ Սակայն կին մըն է անիկա, որ իւրայայտուկ ձեւով մը կը ներկայացուի։ Ինչպէ՞ս կը ներկայացուի անիկա եւ ի՞նչ կ'արտայայտեն այն պատկերները, որոնցմով կը նկարագրուի ան։ Կ'ըսուի, թէ ան

«արեւը հագած էր, լուսինը առած իր ոտքերուն տակ, եւ գլխուն ունէր տասներկու աստղերով պսակ մը» (նոյն)։ Կնոջ այս պատկերին մէջ մեկնիչները Աստուածամայրը կը տեսնեն, ոմանք ալ եկեղեցին։

Արդ, «արեւը հագած»։ Արեւը ընդհանրապէս խորհրդանշիչ մըն է Աստուծոյ, նաեւ Քրիստոսի։ Այս գիրքին մէջ Քրիստոսի երեսը երկու անգամ նկարագրուած է արեւու ճառագայթներով։ «Արեւը հագած» փոխաբերութիւնը այս կինը կը մօտեցնէ Քրիստոսի. ուրեմն այս կինը Մարիամ Աստուածամայրն է։

Իսկ ի՞նչ կը նշանակէ «լուսինը առած իր ոտքերուն տակ»։ Լուսինը խորհրդանշիչն է մայրութեան։ Հետեւաբար մեզի ըսուածը այն է, թէ մենք ոչ թէ միայն կնոջ մը առջեւ ենք, այլեւ՝ մօր մը։

Գալով աստղերուն, անոնցմով հրեշտակները կրնանք հասկնալ: Անոնք կրնան նաեւ փառք խորհրդանշել: Թէպէտ աստղերուն մէջ պիտի փորձեմ այլ բան մը կարգալ:

Յիշեցէք Յովսէփի երկու երազները (Ծն 37.5-7,9): Երկրորդ երազին մէջ Յովսէփ կը տեսնէ արեւը, լուսինը եւ տասնմէկ աստղեր, որոնք երկրպագութիւն կ'ընէին իր աստղին: Եւ հայրը Յակոբ անմիջապէս կ'ըսէ. «Ի՞նչ է այս քու տեսած երազդ. միթէ ես ու մայրդ եւ եղբայրներդ պիտի գանք եւ քեզի՞ պիտի երկրպագենք» (Ծն 37.10): Այս խօսքը կը թելադրէ, որ Յակոբ աստղերը հասկցած է իբր Յովսէփի 11 եղբայրները: Այնտեղ, լուսինը կը ներկայանայ իբր մայրը, իսկ արեւը՝ իբր հայրը: Արդ, Յակոբի խօսքը լուսաբանութիւն մը կը հայթայթէ այս կնոջ առնչուած պատկերներուն: Անոր գլխուն աստղերն ալ կրնան նշանակել, որ անկէ է սերունդը:

Անցեալին՝ Հին Իսրայէլը տասներկու ցեղերէ կը բաղկանար: Աստուծոյ նոր ժողովուրդը եւս տասներկու առաքեալներով կամ ցեղերով կը ներկայանայ: Տասներկու ցեղերը կը խորհրդանշեն Աստուծոյ ժողովուրդին ամբողջութիւնը: Ուրեմն, Աստուծոյ ժողովուրդը Աստուածամօր պսակն է:

«Անիկա յղի էր եւ երկունքի ճիշեր կ'արձակէր ու ծնանելու մօտ ըլլալուն՝ սաստիկ ցաւեր կը քաշէր» (Հմր 2): Այս երկունքի ցաւերը անշուշտ խորհրդանշական են: Ինչպէ՞ս հասկնանք ականարկուած երկունքը: Աստուած իր ժողովուրդը Եգիպտոսէն փրկեց, եւ ուզեց անկէ նոր ժողովուրդ մը, իրեն սեփական ժողովուրդ մը կերտել: Այդ երկունքը դիւրին չէր: Երկունքի երկար ընթացք մը եղաւ, մինչեւ որ այդ ժողովուրդը ծնաւ այնպէս՝ ինչպէս Աստուած կը կամենար: Քրիստոսով կերտուելիք նոր ժողովուրդը եւս՝ դիւրին պիտի չկերտուի: Անիկա եւս երկունքէ մը պիտի անցնի:

«Ուրիշ նշան մըն ալ երեւցաւ երկինքի մէջ: Տեսուեցաւ հրեղէն մեծ վիշապ մը, որ եօթը գլուխ եւ տասը եղջիւր ունէր եւ թագ մը՝ իւրաքանչիւր գլխուն վրայ» (Հմր 3): Վիշապը բոլոր հին ժողովուրդներու առասպելաբանութեան մէջ ներկայ տարր մըն է: Միայլ հասկցուիմ. ըսել չեմ ուզեր, թէ այս հատուածը առասպելաբանական է: Պարզապէս վիշապին առասպելաբանական իմաստը նշելու համար այս շեղումը

կ'ընեն: Ընդհանրապէս վիշապը խորհրդանշած է չարը կամ մութ ուժը: Նաեւ կը ներկայանայ իբրեւ տուեալ ժողովուրդի մը անձնաւորեալ թշնամին: Պարզ օրինակ մը տամ մեր ժողովուրդի առասպելաբանութենէն: Մովսէս խորենացի կը յիշէ Տիգրան Երուանդեանը, որ Մեծն Տիգրանն է: Ան չորս պատերազմներ մղեց: Մարաց թագաւորին Աժդահակի դէմ իր մղած պատերազմի նախօրեակին տեսիլք մը կ'ունենայ, որուն մէջ Աժդահակը կը ներկայանայ վիշապի նման: Այս շեղումը կ'օգտագործեմ ըսելու համար, որ Աստուածաշունչին մէջ եւս վիշապը առհասարակ կը ներկայանայ իբրեւ Աստուծոյ ժողովուրդին թշնամին:

Այստեղ վիշապը կը նկարագրուի հրեղէն. կարծէք կրակէ է կամ կարմիր դոյն ունի: Իսկ երկինքի մէջ ներկայացուիլը կը թելադրէ, որ անոր ծագումը երկինքէն է: Ան երկնային արարած մըն էր:

«Եօթը գլուխ եւ տասը եղջիւր»: Արդէն գիտենք, որ Եօթ թիւը խորհրդանշիչն է կատարելութեան: Իսկ «գլուխ» բառը կրնայ երկու բան նշանակել. մէյ մը իշխանութիւն եւ մէյ մըն ալ բանականութիւն կամ իմաստութիւն: Արդ, «Եօթը գլուխ»ը կրնայ նշանակել, թէ ան կատարեալ իշխանութիւն ունէր, կամ կատարեալ բանականութիւն կամ իմաստութիւն ունէր: Իսկ տասը եղջիւրը: Տաս թիւը եւս կատարելութիւն կը նշանակէ, իսկ եղջիւրը՝ զօրութիւն, երբեմն ալ իշխանութիւն: Հետեւաբար տասը եղջիւրը կատարեալ զօրութեան կամ իշխանութեան նշանակ է: Ուստի ըսել կ'ուզուի, թէ այս վիշապը կատարեալ չարն է:

«Իր պոչով կը քաշէր կը տանէր երկինքի աստղերուն մէկ երրորդ մասը, որ նետեց երկրի վրայ» (հմր 4): Ըսինք, որ աստղերը կրնան խորհրդանշիչ ըլլալ հրեշտակներու: Սատանան Եսայի 14-րդ եւ Եղեկիէլի 28-րդ գլխուն մէջ կը ներկայանայ իբրեւ հրեշտակ մը: Ան հրեշտակներուն մէջ բարձրագոյն դիրք ունէր, որ իր անկումէն ետք իրեն հետ տարաւ նաեւ անոնք, որոնք իրեն կամակից եղած էին: Անոնք եւս իրեն հետ ինկան:

Ոմանք այս համարի բացատրութեան մէջ կը փորձեն տեսնել, ոչ թէ Սատանային գործակիցները, այլ հեթանոս ժողովուրդները, որոնք իրեն կամակիցներն են երկրի վրայ: Պոչով քաշել տանիլը՝

կամքի ենթարկել կը նշանակէ:

Առաջին բացատրութիւնը աւելի ճիշդ կը թուի ինծի:

«Անիկա ծնանելու մօտ եղող կնոջ դիմաց կանգնեցաւ, որպէսզի երբ կինը զաւակը ծնի՝ կլլէ զայն» (նոյն): Ասիկա կը յիշեցնէ Յիսուսի մանկութեան Հերովդէսի ձեռքով պատահած աղէտը: Քրիստոնեայ մեկնիչները Հերովդէսի ոճիրին հտեւ՝ անձնական նախանձէ աւելի՝ Չարին գրգռմը կը տեսնեն. Հերովդէս կամակատարն էր Սատանային, որ ուզեց սկիզբէն վերցնել ան՝ որ փրկիչը պիտի ըլլար: Քրիստոսի երկրաւոր կեանքին եւ առաքելութեան մէջ բազմաթիւ անգամներ կը գտնենք խափանումի նոյն փորձը: Օրինակ՝ մկրտութենէն անմիջապէս ետք անապատ տարուիլը եւ այնտեղ փորձուիլը: Սատանան ճիշդ ըրաւ որ Քրիստոս հրաժարի իր փրկագործական ծրագրէն: Քրիստոսի խաչելութիւնը եւս խափանման նոյն փորձին ենթակայ եղաւ: Սատանան ըսաւ. «եթէ Աստուծոյ Որդի ես՝ դուռ քեզ ազատէ եւ վար իջիր խաչէն» (Մտ 27.40): Խաչէն իջնել, պիտի նշանակէր փրկագործական աստուածային ծրագրէն հրաժարիլ եւ որդեգրել այն կերպը՝ որ Սատանան կ'ուզէր: Նոյն փորձութիւնը հարկաւ Աստուծոյ նոր ժողովուրդի, այսինքն՝ եկեղեցւոյ կեանքին մէջ ալ բազմաթիւ կերպերով ներկայ է:

«Կինը արու զաւակ մը ծնաւ» (Հմբ 5): Այս «արու զաւակ»ը Քրիստոսը կրնայ նշանակել, «որ սահմանուած էր հովուելու բոլոր ազգերը՝ երկաթէ մականով» (նոյն): «Երկաթէ մական»ին օրինակ մըն է Մովսէսի գաւազանը: Մովսէս զայն գործածեց Աստուծոյ բոլոր նշանները ցոյց տալու համար: Մասնաւորաբար Աստուծոյ զօրութիւնը յայտնելու համար: Եւ Աստուծոյ հարուածները բերելու համար Աստուծոյ հակառակորդներուն վրայ: Նոյնը Քրիստոս ինք պիտի գործածէ, երբ թագաւորութիւնը առնէ: Եւ այդ թագաւորութեան մէջ Քրիստոս իրեն գահակից պիտի դարձնէ բոլոր ընտրեալները, ինչպէս գրուած է այս գիրքին սկիզբը (2.26-28):

«Արու զաւակ»ը կրնայ նաեւ Քրիստոսի մարմինը նշանակել, այսինքն՝ եկեղեցին: Այս պարագային «կինը» կրնայ նշանակել՝ առ Աստուած հաւատքը, հնազանդութիւնը եւ հաւատարմութիւնը:

«Բայց կնոջ զաւակը յափշտակուելով տարուեցաւ Աստուծոյ եւ

անոր գահին մօտ» (նոյն): «Յափշտակուիլ»ը այստեղ կարելի է հասկնալ իբր Բրիստոսի Համբարձումը: Բրիստոս իր յարութենէն քառասուն օրեր ետք երկինք համբարձաւ եւ գնաց Հօր աջ կողմը բազմեցաւ:

Այն պարագային, երբ «կնոջ գաւակ»ը իբր Աստուծոյ նոր ժողովուրդը հասկցուի, ապա՝ աշխարհի վախճանին, ինչպէս Պօղոս առաքեալ գրած է Ա. Թղ 4.17-ի մէջ, անիկա երկինք պիտի յափշտակուի «Տէրը դիմաւորելու համար» եւ այնուհետեւ Տիրոջ հետ միասին պիտի ըլլայ յաւիտեան:

«Կինը անապատ փախաւ, ուր իրեն համար տեղ պատրաստուած էր Աստուծոյ կողմէ, որպէսզի հոն կերակրուի հազար երկու հարիւր վաթսուն օրեր» (հմր 6): Հին Իսրայէլը Եգիպտոսէ ելլելէ ետք անապատ տարուեցաւ, որպէսզի այնտեղ մնայ այնքան ժամանակ՝ որ պատրաստ ըլլայ խոստացուած երկիր մտնելու: Անապատին մէջ Աստուած իր օրէնքները տուաւ անոնց եւ զանոնք իբր ազգ կազմակերպեց: Նաեւ զանոնք պատրաստեց յետագայ պատերազմներուն:

Աստուծոյ Նոր ժողովուրդին համար՝ նոյնն է պարագան: Մկրտութեամբ մարդիկ Աստուծոյ կը կանչուին: Անոնք ապաշխարութեան «անապատ»ը կը մտնեն, որպէսզի այնտեղ պատրաստուին հոգեւորապէս եւ կարող ըլլան հոգեւոր պատերազմը մղելու:

Եւ «անապատային» ժամանակը «հազար երկու հարիւր վաթսուն օրեր» պիտի տեւէ: «Հազար երկու հարիւր վաթսուն օրեր»ը կ'ընեն երեքուկէս տարի: Այն տարիները մեծ նեղութեան ժամանակին առաջին կէսն են: Երկրորդ կէսին՝ եկեղեցին պիտի դիմադրաւէ Սատանային շղթայազերծած հայածանքը:

«Եւ պատերազմ տեղի ունեցաւ երկինքի մէջ: Միքայէլ եւ իր հրեշտակները կռուեցան վիշապին դէմ, որ իր կարգին իր հրեշտակներով կը պատերազմէր» (հմր 7): Միքայէլը Աստուածաշունչին մէջ հազիւ երկու անգամ կը ներկայանայ. Դանիէլի գիրքին մէջ իբր Աստուծոյ դատին եւ Աստուծոյ ժողովուրդին պաշտպան: Իր անունը կը նշանակէ «Ո՞վ կայ Աստուծոյ նման»:

Պայքարը ի՞նչ արդիւնք կ'ունենայ: Յաջորդ երկու համարները կ'ըսեն. «... վիշապը եւ իր հրեշտակները պարտուեցան: Այլեւս

իրենց համար տեղ չմնաց երկիրքի մէջ: Մեծ վիշապը, այն առաջին օձը, որ Բանսարկու եւ Սատանայ կը կոչուի եւ որ ամբողջ աշխարհը մոլորեցուց, երկիր ձգուեցաւ: Անոր հրեշտակներն ալ միասին վար ձգուեցան» (Հմր 8-9):

Սատանան երկիրքի մէջ պարտուած ցոյց կը տրուի, որպէսզի Աստուծոյ ժողովուրդը քաջալերուի: Հակառակ անոր որ Չարին հաւածանքները սաստկօրէն պիտի գան եկեղեցիին գլխուն, բայց Աստուծոյ ժողովուրդը անպաշտպան պիտի չմնայ, Աստուած պիտի շարունակէ իր ժողովուրդին պաշտպան մնալ: Թէեւ թոյլ պիտի տայ, որ Չարը անոր անդամները փորձի ենթարկէ: Սակայն փորձի ենթարկելու թոյլտուութիւնը՝ դանոնք լքել չի նշանակեր:

«Մեծ վիշապ»ը այլ երեք անուններով եւս ներկայացուած է. առաջին օձը, Բանսարկուն, Սատանան: «Առաջին օձ»ով կ'ակնարկուի դրախտի օձին, որ մարդու մեղանշումին պատճառ եղաւ: «Բանսարկու» բառը գրաբարեան է. իմաստը բացատրուած է այն երգին մէջ, որ քիչ ետք պիտի տեսնենք («Ինկաւ մեր եղբայրներուն չարախօսը», Հմր 10). Բանսարկու կը նշանակէ չարախօս: Իսկ «Սատանայ» անունը՝ հակառակորդ կը նշանակէ, որովհետեւ նախապէս երկնաբնակ այն հրեշտակը ինքզինք Աստուծոյ կամքին հակառակորդ դարձուց:

«Եւ երկիրքի մէջ ուժեղ ձայն մը լսեցի, որ կ'ըսէր. “Հիմա հասաւ մեր Աստուծոյն փրկութիւնը, / զօրութիւնը եւ արքայութիւնը. / Հասաւ իր Օծեալին իշխանութիւնը. / որովհետեւ ինկաւ մեր եղբայրներուն չարախօսը, / ան՝ որ գիշեր-ցերեկ Աստուծոյ դիմաց չարախօսութիւն կ'ընէր անոնց դէմ”» (Հմր 10): Ինչպէս կը տեսնուի անցեալ կատարեալով ներկայացուած է պատկերը: Թէեւ խորքին մէջ կը նշանակէ, թէ շուտով պիտի ըլլայ: Այս օրհներգութիւնը կարծէք պատգամ մըն է երկրաւոր եկեղեցիին, որպէսզի անիկա երկնայինին օրինակով զինուի՝ իր պայքարը յաջողապէս մղելու համար:

«Մեր եղբայրները անոր վրայ յաղթանակ տարին / Գառնուկին արիւնով եւ իրենց տուած վկայութեամբ, / որովհետեւ անտեսեցին իրենց կեանքը / եւ յանձն առին մահը» (Հմր 11): Ըսել կ'ուզուի, թէ այն փրկութիւնը որ իրենք շահեցան, իրենց զօրութեան, կարողութեան կամ արժանիքներուն արդիւնքը չէր: Այլ անիկա Աստուծոյ մեծագոյն

եւ ձրի պարգեւն էր իրենց տրուած: Քրիստոս իր զոհաբերծումով զայն ձրիօրէն շնորհեց: Բայց նաեւ իրենք «Գառնուկին արիւնը» իրենց վրայ առին: Քրիստոս ամբողջ աշխարհի փրկութեան համար թափեց իր արիւնը: Բայց անոնք միայն այդ փրկութեան ժառանգորդները եղան եւ պիտի ըլլան, որոնք այդ արիւնը իրենց վրայ առին ու պիտի առնեն. «Գառնուկին արիւն»ը կը սպառագինէ եւ Քրիստոսի հաւատարիմ վկաներ կը դարձնէ: Եւ վկայութիւնը միայն խօսքով վկայութիւն չէ, այլեւ կեանքով՝ նահատակութեամբ, կամ կենդանի նահատակութեամբ, այսինքն՝ աշխարհի վրայ առաքինի կենցաղով:

«Այս պատճառով՝ ուրախացէ՛ք, ո՛վ երկինք, / եւ դուք բոլորդ՝ որ հոն կը բնակիք: / Վա՛յ ձեզի, երկիր ու ծով, / որովհետեւ Բանսարկուն ձեր մէջ ինկաւ. / անկա զայրոյթով լեցուած է՝ / զիտնալով որ կարճ ժամանակ մը ունի» (Հմր 12): «Երկինք»ը այստեղ ակնարկութիւն է այնտեղ բնակողներուն, որոնք յաղթական եկեղեցին կը կազմեն: Այսինքն՝ անոնք որ այս կեանքի փորձութիւններէն ետք՝ խաղաղութեան ափունքը հասած են: Անոնք որ վերջին նեղութեան ժամանակը պիտի չտեսնեն եւ ուստի երանելի են. այդ պատճառով ալ կ'ըսէ. «ուրախացէ՛ք»: Իսկ երկրի վրայ գտնուողներուն վիճակը ծանր պիտի ըլլայ, որովհետեւ Բանսարկուն զիտնալով, որ կարճ ժամանակ ունի իր աւերը գործելու, պիտի փորձէ զայն օգտագործել իր ամբողջ զայրոյթը թափելու համար մարդկութեան գլխուն: Ոչ միայն իր կամքին հակառակողներուն, այլեւ անոնց՝ որոնք իր կամքին կ'ենթարկուին: Բոլորին՝ անխտիր:

«Երբ վիշապը տեսաւ թէ ինք երկիր ձգուեցաւ, սկսաւ հետապնդել այն կինը, որ արու զաւակ մը ծնաւ» (Հմր 13): Ակնարկութիւն է Սատանային շղթայագերծած հալածանքներուն՝ թէ՛ Քրիստոսի կեանքին մէջ եւ թէ՛ եկեղեցւոյ:

«Կնոջ տրուեցան մեծ արծիւի մը երկու թիւերը, որպէսզի թռչի անապատին մէջ իր տեղը, ուր պիտի կերակրուէր որոշ ժամանակ մը, երեքուկէս տարի, օձին ներկայութենէն հեռու» (Հմր 14): Այսպէս կ'աւարտին առաջին երեքուկէս տարին, որոնք Աստուծոյ անմիջական պաշտպանութիւնը կը վայելեն: Միւս երեքուկէս տարին՝ փորձութիւններու տարիներ պիտի ըլլան:

«Երեքուկէս տարի»ն բնագրին մէջ ուրիշ ձեւով արտայայտուած է. հոն կ'ըսուի. ժամանակ մը, ժամանակներ եւ կէս ժամանակ: Դանիէլի մարգարէութեան մէջ «ժամանակ մը» կը նշանակէ «տարի մը»:

«Ապա օձը իր բերանէն հեղեղի պէս ջուր թափեց կնոջ ետեւէն, որպէսզի հոսանքը առնէ տանի վայն: Բայց երկինքը օգնեց կնոջ. երկիրը բացաւ իր բերանը եւ կլլեց այն ջուրը, որ վիշապը թափած էր իր բերանէն» (Հմբ 15-16): Երկու բացատրութիւն: Առաջին. վիշապը իր բերանէն հեղեղի պէս ջուր թափեց, որպէսզի «կին»ը սպաննէ: Ի՞նչ է այս թափած ջուրը: 17.15-ին մէջ ջուրերը կը բացատրուին իբր ժողովուրդներ, բազմութիւններ, ազգեր եւ լեզուներ: Եթէ այս իմաստներով առնենք ջուրերը, ապա վիշապին թափած ջուրը կրնայ նշանակել այն ժողովուրդներն ու ազգերը, որոնք չարին կամքը կը կատարեն եւ անոր հալածանքի միջոցը կ'ըլլան եկեղեցիին դէմ: Ի՞նչ կը նշանակէ «երկինքը օգնեց կնոջ»: Երկինքը ըսելու կերպ մըն է, եբրայաբանութիւն մըն է: Եբրայեցիները յաճախ կը խոստովէին Աստուծոյ անունը շատ գործածելէ, որպէսզի անարգած չըլլան զԱստուծո: Այդ պատճառով արտայայտութեան այլ ձեւեր կը գործածէին, ինչպէս այստեղ «երկինք» բառը, որ Աստուծոյ կը նշանակէ: Հետեւաբար այստեղ ըսուածն է, թէ Աստուծոյ ինք կ'օգնէ «կնոջ»:

«Երկիրը բացաւ իր բերանը եւ կլլեց այն ջուրը»: Մարդոց՝ հողի մէջ կլլուելու պատկերի կը հանդիպինք միայն մէկ տեղ. Թուոց գիրքի 16.31-33-ը կ'ըսէ, թէ երկիրը Մովսէսի եւ Ահարոնի հեղինակութեան դէմ արտոնջացող մարդիկն ու անոնց ինչքերը «կլլեց»:

Նոյնը պիտի պատահի անոնց՝ որոնք Աստուծոյ ժողովուրդը պիտի հալածեն:

Յիշենք, որ Կարմիր ծովուն որձանքները կրնային Աստուծոյ ժողովուրդը իրենց մէջ առնել եւ բոլորն ալ խեղդել, եթէ Աստուծոյ թոյլ տար: Ծիւղ այնպէս՝ ինչպէս երբ Աստուծոյ ժողովուրդին անցնելէն ետք՝ Աստուծոյ թոյլ տուաւ, որ ջուրերը իրենց տեղերը վերադառնան եւ Փառաւոնին կառքերը եւ հեծելազօրքը ընկղմին, մինչ իր ժողովուրդին պարագային, Աստուծոյ պատի պէս սառեցուց ջուրերը եւ իր ժողովուրդը ցամաքին մէջէն անցաւ դէպի փրկութեան

ափուկները: Նոյն այն օրինակով, Աստուծոյ նոր ժողովուրդը մեծ նեղութեան ժամանակ առանց վնասուելու պիտի անցնի, եւ հարուածները պիտի դան անոնց գլխուն, որոնք կ'ուզէին Աստուծոյ ժողովուրդին վնաս հասցնել:

«Վիշապը զայրացաւ կնոջ դէմ եւ դնաց պատերազմելու անոր միւս զաւակներուն դէմ, որոնք Աստուծոյ պատուիրանին կը հնազանդէին եւ Յիսուսի համար իրենց վկայութիւնը կու տային» (Հմր 17): Երկու բացատրութիւն: Առաջին. երբ սատանան բան չկրցաւ ընել Քրիստոսի, ելաւ պատերազմելու Քրիստոսի հետեւորդներուն դէմ՝ եկեղեցիին: Երկրորդ. երբ վիշապը առաջին եկեղեցիին չկրցաւ արգելք ըլլալ, ու անիկա երկրի վրայ հիմնաւորուեցաւ, հաստատուեցաւ եւ տարածուեցաւ եւ անոր սպասարկուները երկինքի մէջ այսօր յաղթական եկեղեցին են, վիշապը իր պատերազմը դարձուց երկրի վրայ՝ այժմ գործող եկեղեցւոյ:

«Եւ վիշապը կանգեցաւ ծովու աւազին վրայ» (Հմր 18): Թէ՛ ծովը եւ թէ՛ աւազը կարգ մը մեկնիչներ կ'առնեն իրը խորհրդանիշ ժողովուրդներու: Վիշապը, ուրեմն, օգտագործեց հեթանոսները, որոնք իր կամակատարը դարձան:

ԺԳ. ԳԼՈՒԽ

Գլուխը կը խօսի երկու գազաներու գործունէութեան մասին: Գազաններու՝ որոնք կը ներկայանան իբր Սատանային գլխաւոր գործակալները: Պիտի տեսնենք, որ այս գլխուն մէջ վիշապը կայ, առաջին գազանը կայ եւ երկրորդ գազանը կայ: Ուրեմն, ունինք երեք դէմքեր, որոնք երրորդութիւն կը կազմեն. կեղծ երրորդութիւն մը:

Երկու Գազանները

«Ապա տեսայ, որ ծովէն գազան մը կ'ելլէր, որ եօթը գլուխ եւ տասը հզօղիւր ունէր, իւրաքանչիւր հզօղիւրին վրայ՝ թագ մը եւ իւրաքանչիւր գլխուն վրայ՝ հայհոյալից անուն մը: Գազանը որ տեսայ՝ յովազի կը նմանէր, ոտքերը՝ արջի ոտքերուն, բերանը՝ առիւծի բերանին: Վիշապը անոր տուաւ իր զօրութիւնը, իր գահը եւ մեծ իշխանութիւնը» (Հմր 1-2): Բարդ պատկեր

մըն է գազանին տրուածը: Շատ դժուար է գայն մտքով ըմբռնել: Հետաքրքրուողները թող կարդան Դանիէլի 7.2-7 համարները, ուր չորս գազաններ կը նկարագրուին, որոնք չորս տիրապետութիւններ կը ներկայացնեն. բարեխաւանը, մարական կամ պարսկականը, մակեդոնական կամ յունականը եւ հռոմէականը:

Այստեղ չորս գազաններ չկան, այլ կայ գազաններու միաւորեալ պատկեր մը, այսինքն՝ գազաններու մարմնամասերով գազան մը նկարագրուած է: Հետեւաբար ըսել կ'ուզուի, որ բոլոր տիրապետութիւններու ժխտական ուժերը միաւորուած են չարի այս դէմքին մէջ: Քրիստոնէական գրականութեան մէջ այս գազանը հինէն ի վեր առհասարակ հասկցուած է երկու տարբեր կերպերով. մէկ՝ իբր հռոմէական կայսրութիւնը, եւ երկու՝ իբր Նեոք: Կան այլ բացատրութիւններ ալ, որոնց պիտի ականարկեմ ետքը:

Խորքին մէջ այս երկու բացատրութիւնները իրարմէ տարբեր չեն սակայն, այլ իրարու լրացուցիչ են, որովհետեւ բոլոր երեւոյթներուն ալ մէջ կայ թէ՛ անոնց պատմական նշանակութիւնը եւ թէ՛ ապագայ նշանակութիւնը:

Առաջին համարին, որ կը նայինք, կը տեսնենք, որ այս գազանը ծովէն դուրս կու գայ: Ի՞նչ կը խորհրդանշէ ծովը: Նախքան այդ ըսեմ, որ այս գազանին մենք հանդիպեցանք նախորդ 11.7 համարին մէջ: Եւ այնտեղ գազանը ներկայացուած է որպէս «անդունդէն ելլող»: Այստեղ գազանը «ծովէն» կ'ելլէ: Տարբեր գազաններու մասի՞ն կը խօսուի արդեօք: Ոչ: Եթէ յիշէք բացատրութիւնը, որ տուի «անդունդ» բառին կապակցութեամբ, եւ ըսի որ անիկա կը նշանակէ նաեւ ջուրի ընդարձակ տարածութիւն մը, նաեւ՝ այն վայրը ուր չարը եւ չարին գործակատարները կը մնան (տե՛ս 9.1-ի բացատրութիւնը): Արդ, «անդունդ»ը եւ «ծով»ը կը նոյնանան իրարու:

«Վիշապը անոր տուաւ իր գորութիւնը եւայլն»: Ուրեմն, անիկա կու գայ Սատանային գորութեամբ:

Երկու բացատրութիւններ առաջարկեցի: Կայ երրորդ մըն ալ, որ ոչ միայն կը նշանակէ հռոմէական կայսրութիւնը, որ պատմութեան մէջ իր վախճանը ունեցաւ, այլ նաեւ մինչեւ ներկայ

ժամանակի երկրաւոր այն բոլոր իշխանութիւնները, որոնք մենատիրութիւն կամ ամբողջատիրութիւն են: Եւ այս բացատրութիւնը կը վերաբերի այն վարչակարգերուն, որոնք անհատին ազատութիւնը երբեք չեն յարգեր, այլ միայն կը հետապնդեն իշխանութեան ամբողջատիրական նպատակները: Այդպիսի իշխանութիւններ, ոչ միայն մարդոց ազատութեան եւ իրաւունքներուն ընդդիմացող են, այլ նաեւ խորհրդանիշ են անաստուածութեան:

«...իւրաքանչիւր գլխուն վրայ՝ հայհոյալից անուն մը»: Հոռմի կայսրեր իրենք զիրենք աստուած հռչակեցին: Օրինակի համար, Յովհաննէս առաքեալի ժամանակակից կայսրը՝ Դոմէտիանոս կը պաշտօնէր իբր «մեր տէրը եւ աստուածը»: Արդ, կայսրեր յաւակնելով Աստուծոյ անունը, իրաւասութիւնները եւ փառքը իւրացնել՝ «հայհոյալից» ընթացք որդեգրեցին: Ուստի, «հայհոյալից անուն»ը պէտք չէ հասկնալ բառացիօրէն, այլ պէտք է հասկնալ որպէս ականակութիւն Աստուծոյ անուան նկատմամբ կայսրերու անյարգալից ընթացքին: Կայսրեր Աստուած ըլլալու յաւակնութեամբ ուրիշ բան չէին ըներ քան Սատանային ցանկութիւնը», որ իր կարգին կ'ողգէ Աստուծոյ տեղը առնել (տե՛ս օրինակ Ես 14.14):

Գազաններու հետ անոր նմանութիւնները («յովազի կը նմանէր, ոտքերը՝ արջի ոտքերուն, բերանը՝ առիւծի բերանին») նշանակ են անոր վայրագութիւններուն:

«Գազանին գլուխներէն մէկը կարծես թէ մահացու կերպով վիրաւորուած էր, սակայն անոր մահացու վէրքը բուժուեցաւ» (Հմբ 3): Բնագիրը երկու տարբեր բան կ'ըսէ. արդեօք անոր տասը գլուխներէն մէկն է, որ վիրաւորուեցաւ, թէ գազանը ինք վիրաւորուեցաւ եւ բուժուեցաւ:

«Ամբողջ երկիրը զարմացաւ ու հետեւեցաւ գազանին եւ երկրպագեց վիշապին, որ իր իշխանութիւնը տուած էր գազանին, ու երկրպագեց նաեւ գազանին, ըսելով. “Ո՞վ կայ նման այս գազանին, ո՞վ կրնայ կռուիլ անոր դէմ”» (Հմբ 3-4): Քրիստոս Սատանային ամբողջ գործունէութիւնը ստութիւն կամ սուտ կոչած է: Քրիստոս կ'ըսէ, թէ ան սուտ է եւ հայրն է ստութեան: Ան կը փորձէ մարդիկը գրաւել՝ զանոնք խաբելով: Այստեղ վիշապը կը յայտնուի իբր կապկումը Միքայէլ հրեշտա-

կապետին: Վիշապը երբ կ'ըսէ՝ «Ո՞վ կայ նման այս դազանին», զայն կը նմանցնէ Միքայէլ հրեշտակին, որուն անունը ըսինք, թէ կը նշանակէ «Ո՞վ կայ անոր նման» (տե՛ս 12.7-ի բացատրութիւնը):

«Եւ անոր խօսելու լեզու տրուեցաւ՝ մեծ-մեծ խօսքեր եւ հայհոյութիւններ ընելու համար: Անոր գործելու իշխանութիւն տրուեցաւ քառասուներկու ամսուան համար» (հմբ 5): «Խօսելու լեզու տրուեցաւ»ը այս-տեղ կը նշանակէ, թէ անոր ուսուցում տրուեցաւ աշխարհը խաբելու, որպէսզի մարդիկ զԱստուած անարգեն: «Քառասուներկու ամիս»ը կ'ընէ երեքուկէս տարի եւ ասիկա երկրորդ երեքուկէս տարին է:

«Անիկա բերանը բացաւ՝ Աստուծոյ դէմ հայհոյութիւններ ընելով, եւ հայհոյեց անոր անունին, բնակարանին եւ երկինքի բնակիչներուն» (հմբ 6): Առաջին դազանին հիմնական գործունէութիւնը Աստուծոյ անունը վարկաբեկել է, անարգել է: Նաեւ հայհոյել ամէն բանի որ սուրբ է, որ Աստուծոյ կը վերաբերի կամ Աստուծոյ կապուած է: Գործունէութեան այս երեսը կապուած է աշխարհի չար մարդկութեան, որ անոր ուսուցածներուն կը հետեւի: Նաեւ անոնց՝ որոնց մտքին մէջ ճշմարտութիւնը յստակ չէ եւ կը տատանին:

«Անոր արտօնուեցաւ պատերազմիլ Աստուծոյ ընտրեալներուն դէմ եւ պարտութեան մատնել զանոնք: Նաեւ իշխանութիւն տրուեցաւ բոլոր ցեղերուն, ժողովուրդներուն, լեզուներուն եւ ազգերուն վրայ» (հմբ 7): Նախապէս, երկու վկաներուն կապակցութեամբ ըսինք, թէ իրական պարտութիւնը կ'ըլլայ այն պարագային, երբ ենթակաները կ'ընդունին չարին կամքը: Իսկ եթէ մերժեն զայն եւ շարունակեն Աստուծոյ կապուած մնալ՝ պիտի չպարտուին: Բայց Աստուած թոյլ կու տայ, որ չարը փորձէ զանոնք, ինչպէս Յոբի պարագային եղաւ: Չարը կրնայ Աստուծոյ ընտրեալներուն մարմնապէս վնասել, սակայն եթէ անոնք հոգեւորապէս ամուր մնան՝ պիտի յաղթեն: Աշխարհի աչքին Աստուծոյ ընտրեալներուն ֆիզիքական խորտակումը կրնայ պարտութիւն համարուիլ, որ սակայն իրական պարտութիւն չէ: Յիշենք Քրիստոսի խօսքը. «Մի՛ վախնաք անոնցմէ, որոնք մարմինը կը սպանեն եւ սակայն հոգին չեն կրնար սպաննել: Բայց դուք վախցէք մանաւանդ անկէ, որ կրնայ թէ՛ հոգին եւ թէ՛ մարմինը կորուստի

մատնել զժողովքի մէջ» (Մտ 10.28): Այն ինչ որ չարը նեղութեան երկրորդ շրջանին պիտի ընէ, անոնց մարմինին վնասել է, որպէսզի Քրիստոսական ցաւերու մէջ ընտրեալները ենթարկուին իր կամքին եւ զԱստուած ուրանան: Աստուած երբ կ'արտօնէ որ ընտրեալները փորձութիւններու ենթարկուին, կ'ուզէ ցոյց տալ՝ թէ անոնք ընտրեալ են:

«Եւ անոր պիտի երկրպագեն երկրի բոլոր բնակիչները, անոնք՝ որոնց անունը աշխարհի ստեղծագործութենէն սկսեալ չէ գրուած մորթուած Գառնուկին պատկանող կեանքի գիրքին մէջ» (Հմբ 8): Արդ, անոր պիտի երկրպագեն միայն անոնք՝ որոնց անունը չէ գրուած Քրիստոսի պատկանող «Կեանքի գիրքին մէջ»: Իսկ միւսները պիտի շարունակեն Աստուծոյ լոյսին մէջ մնալ: Չարը ամենէն առաջ իրեն ենթարկողներուն է, որ վնաս կը հասցնէ:

«Ով որ ականջ ունի՝ թող լսէ» (Հմբ 9): Ժողովրդային ասութիւն մըն է: Քրիստոս ինքն ալ գործածեց: Ըսել կ'ուզուի թէ՝ Ով որ պատգամին նշանակութիւնը կրնայ հասկնալ՝ թող հասկնայ եւ պահէ զայն:

«Ով որ գերութեան տարուելիք է՝ գերութեան պիտի երթայ եւ ով որ սուրով սպաննուելիք է՝ սուրով պիտի սպաննուի: Ահա հո՛ս է Աստուծոյ ընտրեալներուն համբերութիւնը եւ հաւատքը» (Հմբ 10): Զկարծէք, որ ճակատագրապաշտութիւն կայ այստեղ: Աստուծոյ մօտ ճակատագրապաշտութիւն չկայ: Մարդուն ազատ կամքն է իր փրկութեան հիմքը: Ով որ զԱստուած կ'ընդունի՝ անիկա փրկութեան որդի մըն է: Աստուած ինքը չէ, որ կ'որոշէ՝ թէ այս մարդը գերութեան պիտի տարուի, այն մարդը պիտի սպաննուի: Այլ մարդը ինք կ'որոշէ չարին ձեռամբ իր գերութիւնը եւ սպանութիւնը: Շատ կարեւոր տարր մը կայ այս համարին մէջ: Համբերութիւնը հաւատքէն առաջ գրուած է: Ոչ թէ որովհետեւ համբերութիւնը հաւատքէն աւելի առաջ է, այլ որովհետեւ անիկա աւելի կարեւոր տեղ կը գրաւէ մարդու կեանքին մէջ: Հարկաւ եթէ մէկը հաւատքը չունենայ, համբերութիւն չի ցուցաբերեր: Բայց հաւատքը ունեցողներուն մէջն ալ պիտի դիմանան անոնք՝ որոնք մինչեւ վերջը կը համբերեն, ինչպէս Քրիստոս ալ ըսած է (տե՛ս Մտ 24.13):

«Յետոյ տեսայ ուրիշ գազան մը, որ կ'ելլէր երկրէն: Անիկա գառնուկի եղջիւրներուն նման երկու եղջիւրներ ունէր եւ վիշապի նման կը

խօսէր» (Հմբ 11): Այս գիրքին մէջ «երկիր»ը բազմաթիւ անգամներ կը նշանակէ այն մարդկութիւնը, որ անօրէնութեան գործերով յատկանշուած չարին հետեւող աշխարհն է:

Այս երկրորդ գազանը առաջին գազանին ենթակայ անձ մըն է: Ասոր պատկերին մէջ գառնուկի նմանութիւնը պարզապէս կը նշանակէ անոր երեւութական հեզութիւնը, խաղաղասիրութիւնը, հաշտարարութիւնը, որոնք ստութիւն են սակայն, եւ որոնց ետին պահուած է իր ճիշդ ինքնութիւնը՝ վիշապի նման ինքնութիւնը («ան վիշապի նման կը խօսէր»): Այս գազանը վիշապին ամբողջ զօրութիւնը ունի: Քիչ անդին պիտի կարգանք, որ առաջին գազանը իր ամբողջ զօրութիւնը տուած է անոր: Եւ նախապէս տեսանք, որ առաջին գազանն ալ իր զօրութիւնը առած է վիշապէն: Անոր երեւոյթը խաբէական է: Իսկ իսկութիւնը՝ գազանային: Առաջին գազանին ծագումը մարդկային է: Այս երկրորդ գազանին ալ ծագումը մարդկային է: Եւ հաւանաբար արտայայտիչն է կրօնական իշխանութեան մը: Կարգ մը մեկնիչներ փորձութեան մէջ ինկած են, սակայն մենք պէտք չէ փորձուինք այս գազանի խորհրդանշով թելադրուածը նոյնացնելու այս կամ այն եկեղեցիին հետ: Հաւանաբար անիկա արտայայտիչն է կրօնական ընդհանուր դրութեան մը, որ կրնայ քրիստոնէական անունը կրել, բայց ըլլալ անոր կեղծ մէկ պատկերը:

Կրօնական այն դրութիւնը գործիք մը պիտի դառնայ ժամանակակից քաղաքական իշխանութեանց ձեռքը, եւ պիտի ծառայէ անոնց շահերուն, որոնք շահերն են չարին:

Արդ, նախորդ գլուխին եւ 13-րդայս գլուխին մէջ չարութեան երեք անձեր կան: Անոնք Ս. Երրորդութեան կապկումն են, սուտ երրորդութիւն մըն են: Անոր մէջ ունինք հրեղէն վիշապը կամ Սատանան, որ ամէնինչով կը փորձէ Հօր Աստուծոյ նմանիլ: Ունինք առաջին գազանը, որ Նեռն է կամ՝ հակա-Քրիստոսը, որ կը փորձէ կապկել Որդին (Նեռ անունը մենք՝ հայերէնի մէջ կը գործածենք, իսկ յունարէն անունը մեզի կ'ըսէ՝ հակա-Քրիստոս): Նեռին դերն է անարգել ճշմարիտ Աստուածը եւ Սատանան պաշտելի դարձնել: Նեռը՝ մահուան եւ յարութեան Քրիստոսի փորձառութիւնն ալ կը կապկէ,

որպէսզի իր նպատակին մէջ յաջողի եւ Սատանային հետ ինքն ալ պաշտուի: Երբորդ գազանն ալ կը ներկայացնէ վիշապին լեզուն: Այս գազանը ստուկեան խօսնակն է եւ կը կապկէ Ս. Հոգիին դերը:

«Անիկա առաջին գազանին ամբողջ իշխանութիւնը ի գործ կը դնէր անոր դիմաց եւ կը ստիպէր որ երկիրը եւ անոր բոլոր բնակիչները երկրպագեն առաջին գազանին, որուն մահացու վէրքը բուժուեցաւ: Այս երկրորդ գազանը բազմաթիւ հրաշքներ գործեց եւ մինչեւ իսկ երկինքէն կրակ իջեցուց երկիր՝ մարդոց աչքերուն առջեւ» (Հմբ 12-13): Մեզմէ շատերու մտքին մէջ հրաշք բառը յաճախ միակ հասկացողութիւն ունի: Հրաշք մը միայն Աստուծոյ կողմէ կը գործուի. հետեւաբար՝ երբ հրաշքի դիմաց կը գտնուինք՝ Աստուծոյ դիմաց կը գտնուինք: Որքան ալ ասիկա տրամաբանական թուի, սակայն ամբողջապէս ճիշդ չէ: Թէ Հին Կտակարանը եւ թէ Նոր Կտակարանը բազմաթիւ օրինակներ կ'ընծայեն մեզի եւ զգուշացում կը թելադրեն: Ի՞նչպէս զանազանել իրաւ մարգարէն սուտ մարգարէէն: Նշանները կրնան գործուիլ թէ՛ Աստուծոյ զօրութեամբ, եւ թէ՛ չարին զօրութեամբ: Մենք այս երկրորդը յաճախ կը մոռնանք եւ կը մոլորինք: Մարգարէ մը ճշմարիտ մարգարէ է, եթէ մեզ ճշմարիտ Աստուծոյ կ'առաջնորդէ: Կատարուած հրաշքով ի՞նչ կ'ուզէ զայն կատարողը: Կ'առաջնորդէ՞ Աստուած-գիտութեան, զԱստուած պաշտելու, հնազանդութեան: Չարը կրնայ աստուածաշնչական հրաշքներուն պէս հրաշքներ ընել եւ մարդիկը մոլորեցնել:

Այստեղ յիշուած երկինքէն կրակ տեղացնելու հրաշքը մեզի կը յիշեցնէ Եղիա մարգարէին հրաշքը (Գ. Թգ 18.30-39): Ուրեմն, չարը այդպիսի հրաշք ալ կրնայ գործել իր նպատակին հասնելու համար:

«Անիկա իր կատարած հրաշքերով երկրի բոլոր բնակիչները մոլորեցուց առաջին գազանին դիմաց, անոնց ըսելով՝ որ կանգնեն արձանը գազանին, որ սուրով վիրաւորուեցաւ, բայց բուժուեցաւ» (Հմբ 14): «...երկրի բոլոր բնակիչները» բացատրութիւնը իր մէջ չ'առնէր Աստուծոյ ընտրեալները:

Ո՞րք պիտի ըլլայ առաջին գազանի արձանին կեդրոնը: Եթէ ուզենք հասկնալ Քրիստոսի յայտնութենական ճառին եւ Դանիէլի մարգարէութեան լոյսին տակ, ապա այն կեդրոնը պիտի ըլլայ

նոյնինքն երուսաղէմ քաղաքը, տաճարին վայրն իսկ:

Գազանի արձանին կեդրոնը թէեւ տաճարը պիտի ըլլայ, սակայն անոր պաշտամունքը սահմանափակուած պիտի չըլլայ այն վայրով: Մարդիկ ամենուրեք պիտի պաշտեն զայն եւ պիտի հնազանդին անոր: Թէեւ այս պաշտամունքը պիտի վերցուի վերջաւորութեան:

«Եւ անոր իշխանութիւն տրուեցաւ գազանին արձանին շունչ տալու, որպէսզի արձանը խօսի, եւ ով որ չերկրպագէ գազանին արձանին՝ սպաննէ զայն» (Հմբ 15): Բոլոր հրաշքներուն շարքին, որ պիտի կատարէ ան, այստեղ կ'աւելցնէ ուրիշ հրաշք մըն ալ, թէ արձանին խօսիլ պիտի տայ: Ոմանք փորձեր են ասիկա բացատրել, թէ իսկական խօսելուն մասին չէ նիւթը: Գիտենք, որ կուռքերու տաճարներուն մէջ որովայնախօսներ կային, որոնք աստուածներուն բերնով խօսիլ կը կեղծէին եւ ժողովուրդն ալ կը կարծէր, թէ արձանները կը խօսին: Արդեօք այդպիսի երեւոյթի՞ մըն է ակնարկութիւնը: Հաւանաբար ոչ: Գուցէ արձանին խօսիլը փոխաբերութիւն է չարին յառաջացնելիք սուտ կրօնականութեան:

«Գազանը կը ստիպէր որ բոլորն ալ՝ փոքր թէ մեծ, հարուստ թէ աղքատ, ազատ թէ ծառայ՝ իրենց աջ ձեռքին եւ ճակատին վրայ կնիք դնեն» (Հմբ 16): Ան մարդիկը մոլորեցնելու համար ոչ միայն արձանին խօսիլ պիտի տայ, այլեւ բռնամիջոցներ ի գործ պիտի դնէ, նոյնիսկ պիտի մահ սպառնայ, որպէսզի մարդիկ արձանին երկրպագեն իրենց անձը փրկելու համար: Գազանը պիտի ստիպէ բոլոր մարդիկը՝ ամէն տարիքի եւ ամէն դասակարգի:

Կնիքը թէ՛ պատկանելիութիւն եւ թէ՛ պաշտպանութիւն կը նշանակէ: Այստեղ եւս չարը կը կապկէ Աստուծոյ ըրածը եւ կը ստիպէ որ ամէն ոք կնիք դնէ իր աջ ձեռքին եւ ճակատին՝ իբր նշան Սատանային իր պատկանելուն եւ ենթարկուելուն:

«Եւ ոչ ոք կարենայ գնել կամ ծախել՝ եթէ չունենայ այդ գրողմը, այսինքն՝ գազանին անունը եւ կամ անոր անունին տառերուն թիւերուն համապատասխան գումարը» (Հմբ 17): Գնելը եւ ծախելը ընկերային կեանքին ամենէն գործօն մէկ երեսը կը կազմեն: Եւ թերեւս ամենէն ազդեցիկ գօտին է, որուն մէջ մարդոց վրայ ազդեցութիւններն ի գործ

կը դբուին՝ երբեմն հակառակ մարդոց գիտութեան: Գիտենք, որ աշխարհը հետզհետէ կ'ընթանայ դէպի ամէն ինչի նիւթականացումը: Նեոին ժամանակ՝ գնելը եւ ծախելը պիտի ըլլան ամենէն ահարկու զէնքերէն: Ի՞նչ է կնիքին նշանակութիւնը. «... գազանին անունին տառերուն թիւերուն համապատասխան գումարը»:

Անցեալին՝ այբուբենները կը գործածուէին իբրեւ թուանշան եւս: Արդ, անուն մը բաղկացած է տառերով, եւ եթէ այդ տառերէն իւրաքանչիւրին թուական արժէքը առնենք եւ գումարենք, կրնաք ըսել, որ ամէն մէկ անուն թիւ մը կը ներկայացնէ: Օրինակ՝ Արա անունը. եթէ զայն թիւերու վերածեմ, կ'ունենամ $1 + 5000 + 1$, հետեւաբար՝ 5002: Բազմաթիւ անուններ կան, որոնց բաղկացուցիչ տառերուն գումարը նոյն արդիւնքը կու տայ: Հետեւաբար նոյն թիւը կրնայ բազմաթիւ անուններ նշանակել: Եւ ճիշդ ասիկա եղած է պատճառը, որ այստեղ տրուած 666 թիւը վերջնական եւ միակ բացատրութիւն չունի: Կ'ենթադրենք, որ այն օրերուն՝ երբ գրուեցաւ Յայտնութեան գիրքը եւ ուղղուեցաւ եօթ եկեղեցիներուն, ծանօթ էր այդ թիւին տակ ծածկուած անունը: Յաջորդ սերունդները զայն կորսնցուցին: Երանոս հայրապետ, որ առաքեալներուն անմիջապէս յաջորդած սերունդէն է, 666-ին համար երեք տեսակ առաջարկ կ'ընէ: Ուստի, հայրապետին ժամանակ իսկ մէկ եւ միակ բացատրութիւն չէ եղած: Առաջին սերունդին հետ՝ միակ անունը (եթէ միակ էր) կորսուեցաւ:

Ոմանք պատմական բացատրութիւններ փնտռած են՝ 666 թիւին տակ կարգալ փորձելով ծանօթ տիրակալի մը անունը: Օրինակ.-

Ոմանք տեսեր են եկեղեցւոյ ամենէն կատաղի հալածողներէն Ներոն կայսրին անունը: Ուրիշներ կարգ մը ձեռագիրներու ընծայած 616 տարբերակը նկատի ունենալով, թիւին հստիկ կարգացած են Կալիգուլա կայսրին անունը:

Երանոս հայրապետ 666-ինտակ կը կարդայ յունարէն Լատինոս անունը՝ իբր նշանակ հռոմէական կայսրութեան:

Նոր մեկնիչներ 666-ինմէջ կը տեսնեն Դոմետիանոս կայսրին անունը, որովհետեւ անոր կտրել տուած դրամներէն մէկուն վրայի

տառերուն թուահամարը 666 կու տայ:

Նորագոյն ժամանակներուն՝ մեկնիչներ ուզած են տեսնել կանխագուշակումը պապութեան եւ կաթողիկ եկեղեցիին, Մարթին Լուտերի եւ անոր շարժումին, 1789 թուականի Փրանսական յեղափոխութեան, Նափոլէոնի, Սիոնիզմի, Լենինի եւ Համայնավարութեան, հերոսական տնտեսական շուկային եւ այլոց:

Պատմական այս բացատրութիւններէն զատ կան դեռ ընդհանուր ու վախճանաբանական բացատրութիւններ:

Այսպէս, ըստ ոմանց՝ 666-ը ունի նշանակութիւն մը, որ կը պատշաճի բոլոր ժամանակներուն մէջ Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ Հակառակորդներուն.-

1. Անդրէաս Կեսարացի՝ Հիպոդոլիտոսի հետեւողութեամբ անոր մէջ կը կարգայ յունարէնի ուրանալ բային ներկայ ժամանակի եզակի առաջին դէմքը: Անոր հետեւողութեամբ՝ Գրիգոր Տաթեւացի Հայերէն այբուբենով գրուած 666-ը կամ ՈԿԶ թիւը կը կարգայ՝ «ուրանամ կամաւ զարարիչն երկնի եւ երկրի»:

2. Ընդհանուր նշանակութիւն մը փնտռող ուրիշ բացատրութիւն մըն է այն՝ որ մինչ 7 թիւը կատարելութեան խորհրդանիշ է, 6-ը անկատարութեան խորհրդանիշ մըն է, եւ իբրեւ այդպիսին կ'արտայայտէ արարածի վիճակը եւ անկատարութիւնը: Արդ, այստեղ ունինք երիցս 6՝ 6 6 6, որ բացարձակ անկատարութիւն կը նշանակէ:

3. Նոյն այս անկատարութեան Հասկացողութիւնը աւելի մասնաւոր երեսով մը յատուկ է մարդուն եւ մարդ արարածը կը նշանակէ, մանաւանդ եթէ յիշենք որ անիկա ստեղծագործութեան 6-րդ օրը գոյացաւ: Ուստի, Յայտնութեան գիրքը կ'ըսէ՝ թէ յիշեալ թիւը «մարդու մը անունին տառերուն թիւն է» (տե՛ս Հմբ 18), ինչ որ ցոյց կու տայ Նեոին մարդկային ծագումը: Արձանին առնչութեամբ Դանիէլի մարգարէութեան մէջ (Դն 3.1) Նաբուգոդոնոսորի կողմէ կանգնուած եւ պաշտամունքի համար պարտադրուած արձանին բարձրութիւնը 60 կանգուն եւ լայնութիւնը 6 կանգուն նշուած են, եւ այդ արձանը նախապատկերացումն է այս գազանին, որուն արձանը պիտի կանգնուի եւ անոր պաշտամունքը պարտադրուի բոլոր

մարդոց:

4. Ճորճ Ուիլիլմս կու տայ նաեւ ուրիշ բացատրութիւն մը, թէ՛ 666 թիւին համապատասխան յունարէն տառերն են՝ յսի-ն, քսի-ն եւ սիկմա-ն, որոնց առաջին եւ երրորդ տառերը Քրիստոսի անունին կրճատումը կը ներկայացնեն, իսկ անոնց մէջ միջանկեալ կերպով մտած է օճաճեւ քսի տառը, հաւանաբար խորհրդանշելու համար սուտ Քրիստոսը:

ԺԴ. ԳԼՈՒԽ

14-16-րդ գլուխները տեսիլներու շարք մը կու տան մեզի: Մէկ կողմէ ներկայացնելով երկինքը իր ընտրեալներու բազմութեամբ, միւս կողմէ չարէն խաբուած աշխարհը եւ աստուածային պատուհասները: Այս գլուխով ներկայացուած դէպքերը տեղի պիտի ունենան 18-րդ, 19-րդ եւ 20-րդ գլուխներուն մէջ: Բայց հիմակունէ գալիք դատաստանները կը յայտարարուին իբրեւ արդէն կատարուած իրողութիւն:

Գառնուկն Ու Իր Ընտրեալները (14.1-5)

«Յետոյ նայեցայ եւ տեսայ՝ որ Գառնուկը կանգնած էր Սիոն լեռան վրայ, եւ իրեն հետ կային հարիւր քառասունչորս հազար հոգի, որոնց ճակատներուն վրայ գրուած էր իր եւ իր Հօր անունը» (Հմր 1): Ուրեմն, Քրիստոս կը տեսնուի երկնային Երուսաղէմին մէջ: Թէպէտ Գառնուկի կերպարանքով, սակայն ան իրեն հաւատարիմներուն հովուապետն է. հովուապետ որ ինքզինք նոյնացուցած է իր հօտին հետ:

Եւ «հարիւր քառասունչորս հազար»ը, որոնց հանդիպելը էինք երկրի վրայ, անոնք կանխաւ կը ներկայացուին երկինքի մէջ:

Սիոնը լեռան անունն էր, իսկ Երուսաղէմը լեռան վրայ շինուած քաղաքն էր: Երուսաղէմ ըսելով յաճախ կը հասկնային ամբողջ լեռը կամ Սիոն ըսելով կը հասկնային ամբողջ քաղաքը: Միաժամանակ Սիոն լեռը Հին Կտակարանի բազմաթիւ գիրքերուն մէջ Աստուծոյ բնակարան կոչուած է, որովհետեւ Աստուծոյ տաճարը անոր վրայ կը գտնուէր: Եւ անիկա կը ներկայանայ խորհրդանշիչ

Աստուծոյ թագաւորութեան: Այս Սիրոն լեռը՝ երկնաւորն է:

«Երկինքէն ձայն մը լսեցի, որ կը նմանէր առատ ջուրերու կամ ուժգին որոտումի ձայնին: Զայնը կը հնչէր երաժշտութեան մը պէս, որ քնարահարները կը նուագեն իրենց քնարներուն վրայ: Անոնք գահին, չորս կենդանիներուն եւ երէցներուն դիմաց կ'երգէին նոր երգ մը, որ ո՛չ ոք կրնար սորվիլ, բացի հարիւր քառասունչորս հազար հոգիէն, որոնք փրկուած էին երկրի բնակիչներուն մէջէն» (Հմր 2-3): Շատ որոշ է, որ փրկութեան հասածներու այս երգը, իրենց փրկութեան երգն է: Փրկութիւնը երեւոյթ մըն է, որ մեզի համար իբրեւ բառ միայն կայ: Շատերուն համար անոր իսկական նշանակութիւնը չկայ: Այն պատճառով, որ մենք արդէն մեր ծնունդով քրիստոնեայ ենք: Այլ խօսքով, անիկա ընկերութեան կողմէ մեզի տրուած է: Աչքերնիս կը բանանք եւ մենք մեզ քրիստոնեայ կը գտնենք: Փրկութիւնը մեր կեանքին մէջ անկիւնադարձ մը չէ: Յանկարծական փոփոխութիւն մը չէ: Անիկա կ'ընկալուի, կը դիտուի իբր սովորական երեւոյթ մը: Պահ մը սակայն նկատի առնենք փորձառութիւնը այն մարդոց, որոնք կը դառնային Քրիստոսի: Աշխարհ մըն էր՝ որ կը փոխուէր իրենց համար: Իրենց կեանքը ամբողջապէս կը փոխակերպուէր: Նոր ստեղծուած կ'ըլլային: Նոր ստեղծուածի գաղափարը, որ առաքեալները կը գործածէին, որքան ալ այսօր մենք շեշտենք, անիկա մեր մտքին մէջ մեծ արձագանգ չի գտներ: Ի՞նչ կը նշանակէ նոր ստեղծուած: Ով որ նորոգումի փորձառութիւնը ունեցած չէ, չի կրնար ճշմարտապէս հասկնալ զայն: Քրիստոնեայ ներկայ միջավայրին մէջն ալ մարդիկ կրնան այն փորձառութիւնը ունենալ, եթէ մինչ այդ իրենց կեանքը եղած է հակասումը աւետարանի պատուիրաններուն: Եւ երբ անոնք փրկութեան մասին կը խօսին, ոչ թէ տարբեր բառեր կը գործածեն, այլ նոյն բառերը կը գործածեն, սակայն տարբեր բովանդակութեամբ: Մենք կը լսենք զիրենք եւ կրնայ ըլլալ որ տարբեր բան կը հասկնանք, սակայն իրենք՝ որ իրենց ներքին փորձառութիւնը կը փորձեն արտայայտել մեզի ծանօթ բառերով, կը խօսին փորձառութեան մը մասին, որ անկրկնելի է: Եւ այդ եզակիութիւնը կայ իրենց արտայայտութիւններուն մէջ: Նոյնն է պարագան փրկուածներուն այս երգին, զոր «ո՛չ ոք կրնար սորվիլ»: Կարելի է, սակայն, հետեւեալ

հարցը տալ: Լաւ, Յովհաննէս առաքեալ որ նոյն փորձառութիւնը ունեցած մարդ մըն էր, արդեօք չէ՞ր կրնար անոր բովանդակութիւնը նկարագրել մեզի: Բայց առաքեալը մեզի ըսել կ'ուզէ, թէ խօսքերով ինչքան ալ փրկուածներու երգին բովանդակութիւնը տար, մենք պիտի չկարենայինք զայն իր իսկական իմաստով հասկնալ՝ առանց փրկութեան փորձառութեան: Բառերը տկար միջոցներ են բան մը փոխանցելու: Աղօտ պատկերացումի միջոցներ են բառերը: Փրկութեան փորձառութիւնը ունեցած մարդն է, որ զանիկա կը հասկնայ:

Յունարէն բնագրին մէջ «փրկուած էին» չէ ըսուած, այլ ըսուած է «գնուած էին»: «Փրկուած ըլլալ»ը կրնայ մտածել տալ, թէ մէկը իր անձնական ճիգերով փրկուած է: Սակայն աստուածաշնչական փրկութիւնը՝ անձնական ճիգով չ'ըլլար. անիկա Աստուծոյ ընծան է, թէեւ այդ ընծային արժանաւորութեան ապացոյց մը հարկաւոր է, որ մեր կեանքը ըլլայ: «Գնուած ըլլալ»ը՝ Քրիստոսի արեամբ մեր փրկութիւնը կը թելադրէ:

«Ասոնք այն մարդիկն են՝ որոնք չխառնակուեցան կիներու հետ. անոնք կոյս են: Անոնք կը հետեւին Գառնուկին, ո՛ր որ երթայ անիկա» (Հմր 4): Խառնակուելով երբեք չի հասկցուիր ամուսնութիւնը: Ամուսնութիւնը Աստուծոյ կողմէ կամեցուած, տնօրինուած եւ օրհնուած միութիւնն է այր եւ կնոջ: Անիկա սուրբ է: Մինչդեռ խառնակուիլը կը վերաբերի այն բոլոր սեռային յարաբերութիւններուն, որոնք ապօրինի են: «Կոյս» բառը այստեղ ցոյց կու տայ հոգիի անաղարտութիւնը: Կուսութիւնը հոգեւոր իր հասկացողութեան մէջ մարմնաւոր վիճակ մը չէ, այլ հոգիին, մտքին, սրտին վիճակ մըն է, անաղարտութեան վիճակ մըն է: Որ կը նշանակէ՝ Աստուծոյ հանդէպ բացարձակ հնազանդութիւն եւ հաւատարմութիւն:

«Ասոնք մարդոց մէջէն փրկուեցան իբրեւ երախայրիք՝ ընծայուած Աստուծոյ եւ Գառնուկին. անոնք բնաւ սուտ չխօսեցան, անբիծ են» (Հմր 4-5): 7-րդ դուիսը երբ կը բացատրէի եւ 144,000 փրկեալներու մասին կը խօսէի, ակնարկեցի Տաղաւարահարաց տօնին: Այստեղ նոյն 144,000-ին կապուած ուրիշ պատկերացում մըն է որ կը տրուի, այս անգամ Հին Կտակարանի ուրիշ մէկ տօնին առնչաբար: Հին Կտակարանի

երեք գլխաւոր տօներն են. 1) Զատիկը, 2) Պենտեկոստէն եւ 3) Տաղաւարահարաց տօնը: Զատիկը գիտէք, Տաղաւարահարացին ականարկեցինք: Բացատրեմ Պենտեկոստէն: Անիկա յունարէն անունն է տօնին: Այսօր մենք զայն կը գործածենք Հոգեգալուստի տօնին համար, սակայն եբրայեցիներուն մօտ Ս. Հոգիի գալստեան կապուած բան չկար: Անիկա եբրայերէնին մէջ կը կոչուէր Շաբաթներու տօն, որովհետեւ ըստ կանոնին պէտք է տեղի ունենար Զատիկի տօնէն եօթը շաբաթներ ետք: Եօթը շաբաթները կ'ընեն 49 օրեր. անոնց յրանալու յաջորդ օրը կը կատարուէր այս տօնը: Յունարէն լեզուով պենտիկոսթա կը նշանակէ յիսուներորդ օրը: Ի՞նչն էր այդ տօնին ամենէն յատկանշական երեսը: Թէ՛ Ղեւտացւոց գիրքին եւ թէ Թուոց գիրքին մէջ կը ներկայացուի տօնը: Զատիկէն յիսուն օրեր ետք կը սկսէր ցորենի հունձքը: Յորենի առաջին հունձքին առաջին պտուղները պէտք է ընծայուէին Աստուծոյ: Առաջին պտուղը՝ զրաբարով կը կոչուի երախայրիք: Մեր ներկայ լեզուին մէջ ալ զայն ունինք, թէպէտ քիչ կը գործածուի: Երախայրիքը պէտք է ընծայուէր Աստուծոյ, եւ այդպէս՝ տարուան ամբողջ բերքը օրհնուած կ'ըլլար Աստուծմէ: Եւ յետոյ ժողովուրդը կը վայելէր Աստուծոյ օրհնութիւնը, այլ խօսքով՝ իր քաղած պտուղները:

Հիմա այս 144,000-ը կը կոչուի երախայրիք: Ուրեմն, ինչպէս ըսի, փրկուածները միայն 144,000 չեն եւ պիտի չըլլան: Այլ անհամար պիտի ըլլան, ինչպէս 7-րդ գլխուն երկրորդ մասը մեզի կը ներկայացնէ: Արդէն ըսի, որ 144,000-ը խորհրդանշական թիւ է եւ կ'արտայայտէ Աստուծոյ ժողովուրդին ամբողջութիւնը: Եւ ասոնք կարելի է առաջին պտուղներ հասկնալ երկու իմաստով. 1) իբր երկրի վրայ առաջին սերունդը, 2) իբր այն փրկեալները՝ որոնք մեծ նեղութեան ժամանակի նահատակները պիտի ըլլան, այսինքն՝ վերջին ժամանակի Աստուծոյ բերքին երախայրիքը:

Նախորդ համարը վկայութիւն մը կու տար այս փրկեալներուն մաքրութեան մասին: Այս համարը նոր վկայութիւն մը կու տայ անոնց մաքրութեան մասին՝ երբ կ'ըսէ. «ասոնք բնաւ սուտ չխօսեցան»: Լեզուն մարդու հոգիին եւ մտքին թարգմանն է: Թէեւ մարդ կրնայ իր հոգիին եւ մտքին մէջ եղածը չըսել նաեւ, այսինքն՝ կեղծիքը

սրտին մէջ ունենալ: Սակայն կեղծիքը որքան ալ ծածկուի՝ աւերիչ է: Իսկ Աստուծոյ միացած մարդը միշտ պէտք է ըլլայ բացարձակ ճշմարիտին կողմը: Ասիկա Աստուծոյ հետ ըլլալու յայտարար նշանն է:

Երեք Հրեշտակներ (14.6-13)

«Յետոյ երկինքի բարձունքէն թռչող ուրիշ հրեշտակ մը տեսայ, որ յաւիտենական աւետիս մը ունէր քարոզելու հրկրի վրայ բնակող բոլոր ազգերուն ու ցեղերուն, լեզուներուն ու ժողովուրդներուն» (հմր 6): Հրեշտակը մեզի կը նկարագրուի երկինքի բարձունքին մէջ թռչելու վիճակով, որ կը նշանակէ, թէ ան Աստուծմէ կու գայ եւ իր պատգամն ալ յաւիտենական է, որովհետեւ Աստուծմէ է: Այստեղ յիշուած մարդկութիւնը տակաւին Աստուծոյ չգարձած մարդկութիւնն է, որուն առիթ պիտի ընծայուի՝ առ Աստուած դարձի: Իսկ ի՞նչ է այս աւետիսը, ի՞նչ՝ անոր բովանդակութիւնը: Յաջորդ համարը մեզի կու տայ անոր պատասխանը:

«Ասիկա բարձրաձայն կ'ըսէր. “Վախցէ՛ք Աստուծմէ եւ փա՛ռք տուէ՛ք անոր, որովհետեւ հասաւ ժամանակը որ անիկա դատէ մարդկութիւնը: Երկրպագեցէ՛ք երկինքի, հրկրի, ծովու եւ ջուրի աղբիւրներու Արարիչին”» (հմր 7): Նախորդ գլխուն մէջ տեսանք երկու գազաններ, երկրորդ գազանը կը փորձէր առաջինին մարգարէն ըլլալ, եւ ամբողջ աշխարհը հրաւիրել եւ նոյնիսկ ստիպել՝ որ անիկա առաջին գազանին երկրպագէ, անոր՝ այսինքն՝ Նեոխն կամքը կատարէ:

Հիմա մեզի կը ներկայացուի Գառնուկին թագաւորութիւնը: Եւ Գառնուկին պատգամաբերը՝ հրեշտակը կու գայ նոր աւետիս մը բերելու: Յաւիտենական աւետիսը ապաշխարութեան կոչ մըն է, հրաւէր մըն է ապաշխարութեան:

Քանի մը կէտեր այս առիթով:

Առաջին. հրաւէր կ'ըլլայ զԱստուած պաշտելու: Աստուած մարդոց երկրպագութեան, փառքին եւ պատիւին պէտք չունի: Բայց մարդ արարածը իր կենցաղին մէջ երկու ճամբայ ունի. կամ գազանին առջեւ երկրպագութիւն պիտի ընէ, փառք տայ անոր եւ պատիւ, կամ ալ՝ Աստուծոյ: Միջին ճամբայ չկայ: Յիսուս շատ պարզ ձեւով ըսաւ, թէ եւ դրամի առնչաբար, որ ոչ ոք երկու տէրերու կրնայ ծառայել:

Մարդը որպէսզի դրսեւորէ իր ինքնութիւնը պէտք է երկրպագէ, փառաւորէ եւ պատուէ զԱստուած կամ չարը: Աստուծոյ պաշանջքը պաշտամունքի՝ թէ մէկ կողմէ՝ որպէսզի մարդը կարենայ իր ներսը եղածը արտայայտել, եւ թէ՝ որպէսզի իր ընտրութիւնը արտայայտէ: Աստուած մարդոց սիրտերը կը կարգայ, հետեւաբար մարդոց պաշտամունքը իրենց ներաշխարհին վկայութիւնն է, իրենց ներաշխարհը կը յայտնէ իրենց իսկ համար: ԶԱստուած պաշտելու ընտրութիւնը ազատ է, իսկ Սատանան պաշտելու ընտրութիւնը բռնադատուած է: Աստուած կը կամենայ որ աստուածապաշտութեան ընտրութիւնը բացարձակ ազատ ըլլայ, որովհետեւ այդ ընտրութիւնը սիրոյ ընտրութիւն է: Բռնութեան մէջ՝ սէր չի կրնար ըլլալ: Բռնադատուած ընտրութիւնը սիրոյ ընտրութիւն չէ:

Երկրորդ. այստեղ կ'ըսուի՝ «Վախցէ՛ք Աստուծմէ»: Շատերուն համար շփոթեցուցիչ արտայայտութիւն մը: Այն տպաւորութիւնը կ'ունենանք, որ յաւիտեանական աւետիս բերող այս հրեշտակը կ'ուզէ մարդոց պարտադրել բան մը, որ ոեւէ մէկուն համար հաճելի պիտի չըլլայ: Վախը եւ սէրը միատեղ չեն կրնար ըլլալ: Վախը սիրոյ մերժումն է: Ինչպէ՞ս Աստուած կրնայ մարդոցմէ պաշանջել, որ մարդիկ իրմէ վախնան, երբ ինք սիրոյ աղբիւր է: Աստուածաշունչին մէջ հազարաւոր անգամներ Աստուծմէ վախնալու խօսքը կայ: Սակայն մենք «Վախ» բառը պէտք չէ առնենք սովորական իմաստով: Աստուած երբ մարդուն կը խօսի, միշտ վախ կը պաշանջէ: Բայց ի՞նչ կը հասկնայ աստուածաշնչական լեզուն անոր տակ: Աստուածաշնչական լեզուն դայն չի գործածեր այն իմաստով, որ մենք այսօր կը հասկնանք:

Աստուածաշունչին մէջ վախը ամենէն աւելի սահմանումի վերածող գիրքը Առակացն է. «Սկիզբն իմաստութեան երկիւղ Տեառն է», կ'ըսուի (Առ 1.7): Ինչպէ՞ս կրնայ սակայն Աստուծմէ վախնալը իմաստութեան սկիզբը ըլլալ: Բայց երբ կը դարձնենք 8-րդ դարը կը տեսնենք այնտեղ բացատրութիւն մը, որ կ'ըսէ. «Տիրոջ վախը չարութիւնը ատել կը նշանակէ» (Առ 8.13): Ի՞նչ ըսել է «Տիրոջմէ վախնալ»: Կը նշանակէ չարէն հեռու մնալ: Ատել չարը: Ամէն անձ որ Տիրոջմէ կը վախնայ՝ պէտք է չարէն հեռանայ: Աստուած իբրեւ բարի

ծնող, երբեք չուզեր՝ որ իր զաւակները ըլլան սխալ ճամբու մէջ: Ինչպէս ինք չարը կ'ատէ, կ'ուզէ որ իր զաւակներն ալ չարին հանգէպ նոյն խորշանքը ունենան: Եւ իրենց կեանքը ըլլայ լոյսին, բարութեան, ազնուութեան արտայայտութիւն: Նկատի ունենալով, որ խօսքը ուղղուած է անոնց, որոնք տակաւին աշխարհի վրայ են եւ որոնք տակաւին փրկութեան կամարէն ներս մտած չեն, արդ՝ ըսել կ'ուզուի՝ թէ բարին չճանչցողը չարը պիտի ճանչնայ, բարիին պտուղէն ճաշակել չուզողը չարին պտուղէն պիտի ճաշակէ: Այստեղ ըստածը այն է նաեւ, որ Աստուած իբրեւ բարութեան Հայր՝ կը հրաւիրէ, որ մարդիկ հրաժարին չարութեան ճամբաներէն եւ ապաշխարեն: Ապաշխարութիւնը կեանքի կերպ մը չէ՝ իբրեւ կատարում կանոններու. «այսպէս պիտի ապրիս, այնպէս պիտի ապրիս» չէ ապաշխարութիւնը: Հիմնական ուղղութիւն մըն է, Աստուծոյ դարձած կեանքն է: Եւ Աստուծոյ դարձած կեանքը լուսաւոր կեանքն է:

Երրորդ. աւետիս բառը ոչ միայն կը պատմէ Աստուծոյ փրկագործութիւնը եւ կոչ կ'ուզուի, որ մարդիկ հրաժարին չարութեան ընթացքէ եւ գործերէ, այլ միաժամանակ յիշեցում է Աստուծոյ այն անսահման համբերութեան, որ Աստուած կը ցուցաբերէ սպասելով մարդոց փրկութիւնը: Հակառակ այն յամառ ընդդիմութեան, որ մարդիկ կը ցուցաբերեն եւ կը շարունակեն մնալ իրենց յոռի ճամբուն մէջ: Խաչին վրայ աւազակներէն մէկուն գիտակցումը այն աւետիսին՝ զինք փրկեց: Այստեղ յաւիտենական աւետիսը կ'ուղղուի անոնց, որոնք փրկութեան առումով անյոյս վիճակի մէջ կը գտնուին: Բայց Աստուծոյ համար երբեք անյոյս պարագայ չկայ: Մենք կրնանք փրկութեան բոլոր դռները փակ տեսնել: Բայց Աստուծոյ համար մեր փրկութիւնը տակաւին կարելի է: Աստուած յոյսի Աստուածն է եւ կը սպասէ անառակին դարձը:

Եւ չորրորդ. ասով Աստուած նաեւ ազդարարութիւն կ'ուղղէ: Արդարեւ, աւետիսը կամ փրկութեան յոյսը կայ, սակայն միւս կողմէ կայ նաեւ յիշեցում մը, որ եթէ մարդոց կողմէ դարձի կամեցողութիւնը չցուցաբերուի այն ատեն կը մնայ մէկ ելք, Աստուած պարտադրաբար կը փակէ իր ներողամտութեան եւ համբերութեան դռները:

Երբ 11-րդ դիտուն մէջ խօսեցանք Աստուծոյ երկու մարգարէ-

ներուն մասին, ըսինք որ անոնք մեծ նեղութեան ժամանակի առաջին կէսին մէջ փրկութեան եւ ապաշխարութեան պատգամը ուղղեցին մարդոց: Նոյն գերը կը կատարէին ինչ որ այստեղ հրեշտակը կը կատարէ: Երկրորդ երեքուկէս տարին՝ երբ գաղանին գործունէութիւնը իր բարձրակէտին կը հասնի, ալ մարդկային ձայնը կը լռէ եւ վերջին երեքուկէս տարուայ ժամանակին Աստուած ոչ միայն մարդոցմէ, այլ երկինքէն հրեշտակ մըն է, որ կը ղրկէ որպէսզի այդ յաւիտենական աւետիսը հնչեցնէ: Կը յիշեցնեմ Քրիստոսի խօսքը, թէ վախճանէն առաջ Աւետարանը բոլոր ազգերուն պիտի քարոզուի (Մտ 24.14): Այդ է որ Աստուած կը կատարէ այստեղ:

Պզտիկ համեմատութիւն մըն ալ ընեմ: Հին եւ Նոր Կտակարաններուն միջեւ կարճ ժամանակ մը կայ, որ Աստուածաշունչին մէջ կը ներկայանայ իբրեւ բաց մը: Վերջին մարգարէները մեզի կու գան հինգերորդ դարէն. Եզրաս եւ Նէեմիա: Մարգարէութեան ձայնը անոնցմէ վերջ կը լռէ մինչեւ Քրիստոսի գալը: Եւ Քրիստոսի գալէն անմիջապէս առաջ Յովհաննէս Մկրտիչ կը յայտնուի իբրեւ մարգարէ: Եւ անմիջապէս անկէ ետք կու գայ Տէրը: Յայտնութեան գիրքին մէջն ալ մեզի յայտնուածը այն է, թէ մարգարէական ձայնին լռութենէ մը ետք՝ նախքան Աստուծոյ Որդւոյն երկրորդ գալուստը՝ Աստուած դարձեալ պիտի ղրկէ իրեն պատգամաբեր մը, որ փրկութեան եւ ապաշխարութեան պիտի հրաւիրէ աշխարհի բոլոր ժողովուրդները:

«Այս հրեշտակին կը հետեւէր երկրորդ հրեշտակ մը, որ կ'ըսէր. «Ինկաւ, ինկա՛ւ մեծ Բաբելոնը, ան՝ որ իր պոռնկութեան բարկ գինիէն արդեցուց բոլոր ժողովուրդները»» (Հմր 8): Ուրախութեան «ինկաւ»ներ են յայտարարուածները: Այս հրեշտակն ալ Բաբելոնի անկումը կ'աւետէ: Բաբելոնի անկումին մասին պիտի խօսին 17-րդ եւ 18-րդ դարերը: Այստեղ կանխաւ յայտարարելով անոր անկումը, ըսել կ'ուզուի՝ թէ անոր անկումին մազ մը մնացեր է: Անիկա շուտով պիտի իյնայ:

Թէ ի՞նչ է այս մեծ Բաբելոնը: Քանի մը բացատրութիւններ կարելի է տալ: Ոմանք անոր մէջ կը տեսնեն Նոյն այն քաղաքը, որ այդ անունով կը ճանչցուի: Պատմականօրէն Բաբելոն քաղաքը քաղդէացիներու աշխարհին կեդրոնն էր: Անիկա ասորեստանեան

կայսրութեան մայրաքաղաքն էր: Որ իր հռչակին հասաւ Նաբուգո-
ղոնոսոր արքային ժամանակ: Մեղ հետաքրքրողը այստեղ այն է, որ
այդ քաղաքը հին աշխարհի վաճառականական ամենէն կարեւոր
կեդրոններէն մէկն էր: Իբրեւ կայսրութեան մը կեդրոն, հոն տեղ
ունէին նաեւ աշխարհի բոլոր պաշտամունքները: Այնտեղ տարած-
ուած էր նաեւ բարոյական թուլութիւնը: Աշխարհի բոլոր մայրա-
քաղաքներն ալ նոյն նկարագիրը ունին: Մանաւանդ կայսրութեանց
մայրաքաղաքները: Մեկնիչներէն ոմանք կ'ըսեն, որ հին Բաբելոնը
պիտի վերականգնի եւ դարձեալ պիտի դառնայ Աստուծոյ դէմ
մարտնչողներուն խորհրդանիշը եւ ըլլայ անոնց կեդրոնը:

Ոմանք սակայն հին Բաբելոնի մասին չեն խօսիր,
մասնաւորաբար հին մեկնիչները: Բոլորն ալ անոր մէջ կը տեսնեն
հռմէական կայսրութիւնը: Այն կայսրութեան մայրաքաղաքը՝ Հռոմն
ալ կը ներկայանայ այն յատկանիշներով, որ Բաբելոնը ունէր:

Երրորդ խումբի մեկնիչները անոնք են, որ Բաբելոն անուան
մէջ կը տեսնեն ոչ թէ մասնաւոր քաղաք մը, այլ դրութիւն մը, ապա-
զայ նոր կարգ մը:

Բաբելոն անունը խորքին մէջ վախճանական իրականութեան
մը կը վերաբերի:

«Երրորդ հրեշտակ մըն ալ կը հետեւէր անոնց եւ բարձրաձայն
կ'ըսէր. “ Ով որ կ'երկրպագէ գազանին եւ անոր արձանին, կամ որ անոր
դրոշմը կ'առնէ իր ճակատին կամ ձեռքին վրայ, անիկա Աստուծոյ
բարկութեան գինին պիտի խմէ. այն անխառն գինին, որ լեցուեցաւ
Աստուծոյ բարկութեան բաժակին մէջ” » (Հմր 9-10): Առաջին հրեշտակը
փրկութեան դարձի կոչ մը կ'ողջէր, երկրորդը՝ Բաբելոնին կամ
գազանին թագաւորութեան անկումը կը նախագուշակէր, իսկ
երրորդը մեզի կ'ըսէ, թէ այդ թագաւորութեան հնազանդողները պիտի
կանգնին Աստուծոյ դատաստանին դիմաց: «Աստուծոյ բարկութեան
գինին».. նախորդ համարին մէջն ալ գինիէն խմցնելու խօսք մը կայ,
այստեղ ալ: Այնտեղ Բաբելոնի պոռնկութեան բարկ գինիէն, այստեղ՝
Աստուծոյ բարկութեան գինիէն: «Գինին խմել» կը նշանակէ բանի մը
մասնակից դառնալ, թէ՛ կամաւոր կերպով, թէ՛ ակամայ: Աստուծոյ
դատաստանի պատկերացումը հատուցման պատկերացում մըն է: Ով

որ Տիրոջ ուրախութեան բաժակէն չի խմեր, անիկա ստիպուած պիտի ըլլայ Տիրոջ դառնութեան բաժակէն խմել: Աստուծոյ բարկութեան բաժակը «անխառն» է:

Անցեալին որպէսզի մարդիկ կարենան շատ գինի խմել՝ կը փորձէին զայն թեթեւցնել կամ համեմներով մեղմացնել: Անխառն գինին անիկա է, որուն մէջ ջուր կամ համեմներ չեն խառնուած: Անխառն գինին թունդ կ'ըլլայ եւ ծանր:

Աստուծոյ բարկութիւնը կամ վրէժխնդրութիւնը երբեք ժըխտումը չէ Անոր սիրոյն, ներողամտութեան եւ ողորմութեան: Ինչպէ՞ս կարելի է Աստուծոյ պարագային այս երկու եզրերը իրարու հաշտեցնել:

Արդարութեան հասկացողութիւնը փորձենք մեր մտքի կշիռքին մէջ դնել եւ պիտի տեսնենք, որ այս երկու եզրերը Աստուծոյ պարագային իրարու կը հաշտուին: Խոստովանինք, որ Աստուծոյ արդարութիւնը մեր իմացութենէն վեր է: Բայց Աստուած որ մեր սիրտը կը թափանցէ, կը տեսնէ մարդուն մէջ բարին ու չարը: Հետեւաբար Ան չի կրնար ընդունիլ ինչ որ մարդուն մէջ չարն է: Թէեւ ներողամտութիւն եւ համբերութիւն ցոյց կու տայ, սակայն երբեք յանցաւորը չ'արդարացնէ: Յանցանքը միշտ ալ Աստուծոյ առջեւ յանցանք է, որքան ատեն որ յանցաւորը իր գործած սխալը ընդունած չէ եւ չէ սրբազրած: Յանցանքին դիտակցումը ինքնաբերաբար ենթական կ'արժանացնէ Աստուծոյ ներումին: Բայց միւս կողմէ, երբ մարդը կը շարունակէ իր յանցանքին մէջ մնալ, ան դատապարտուած կ'ըլլայ իր արարքին համապատասխան հատուցումը ստանալու: Ով որ Աստուծոյ սէրը կը մերժէ՝ դատապարտուած է Աստուծոյ սէրէն զրկուած ըլլալու, ով որ Աստուծոյ լոյսը կը մերժէ՝ դատապարտուած է խաւարին մէջ մնալու: Ով որ Աստուծոյ ներողամտութիւնը կը մերժէ՝ դատապարտուած է առանց ներողամտութեան մնալու: Հետեւաբար, Աստուած չէ որ խորքին մէջ կը դատապարտէ, այլ մենք՝ մեր արարքներով մենք զմեզ կը դատապարտենք: Մեր դատապարտութեան պատիժը մենք կ'որոշենք: Մեր գործած չարիքն ալ մեզի կը դառնայ, մեր գործած բարիքն ալ:

«...անիկա պիտի տանջուի կրակով եւ ծծումբով՝ Աստուծոյ սուրբ

հրեշտակներուն եւ Գառնուկին դիմաց» (նոյն): «Կրակ»ը եւ «ծծումք»ը կ'արտայայտեն Աստուծոյ դատաստանն ու բարկութիւնը, նաեւ՝ անոնց հետեւանքը, որ տանջալից պիտի ըլլայ: Յիշենք Սողոմ եւ Գոմոր քաղաքներուն հետ պատահածը: Աստուած դիտումնաւոր կերպով տուած է այն քաղաքներուն դատաստանի օրինակը, որպէսզի մենք դաս առնենք եւ փրկուինք յաւիտենական պատիժէն:

Արդեօք «կրակ»ը եւ «ծծումք»ը այլաբանակա՞ն նշանակութիւն ունին, թէ իրական: Կ'ենթադրեմ, որ շատերու մտքին մէջ այս հարցումը կայ: Ասիկա մարմնակա՞ն տանջանք մը պիտի ըլլայ, թէ հոգեկան (տե՛ս 2.11-ի մեկնաբանութիւնը): Մեր անդրադարձները մեզ կը հասցնեն այն մտքին, թէ դժոխքի տանջանքը՝ ներքին զրկանք է. Աստուծոյ ներկայութենէն զուրկ ըլլալու տուայտանքը ամենէն ահարկուն է, եւ անիկա է՝ որ պիտի ունենան չարին ենթարկուածները: Արդէն յաջորդ համարն ալ կ'ըսէ.

«Անոնց տանջանքին ծուխը յաւիտեանս յաւիտենից պիտի ելլէ: Գիշեր ու ցերեկ հանգիստ պիտի չունենան անոնք՝ որոնք երկրպագեցին զազանին ու անոր արձանին եւ անոր անունին զրոյժը կրեցին» (հմր 11): Այստեղ պարզապէս կ'աւելցնէ այն՝ թէ անոնց տանջանքը կարճ պահու մը համար պիտի չըլլայ, այլ յաւիտենականութիւն մը: Թէեւ յաւիտենականութեան մէջ գիշեր ու ցերեկ չկայ, սակայն այստեղ այն ժամերուն անուանումը՝ շարունակականութիւն թելադրելու համար է պարզապէս, թէ յաւիտենականութեան մէջ չարին ենթարկուածները՝ տեւականօրէն հանգիստ պիտի չունենան:

«Ահա հո՛ս է համբերութիւնը Աստուծոյ ընտրեալներուն, որոնք կը պահեն Աստուծոյ պատուիրանները եւ Յիսուսի հանդէպ իրենց հաւատքը» (հմր 12): Ասիկա եզրակացութիւն է: Աստուծոյ ընտրեալներուն համբերութիւնը վարձատրուած ցոյց կը տրուի:

Եւ ահա գեղեցկագոյն մէկ արտայայտութիւնը այս գիրքի եօթ երանիներէն երկրորդին՝

«Ապա երկինքէն ձայն մը լսեցի, որ ինծի կ'ըսէր.- Գրէ՛ ըսածս. “Երանի՛ այն մեռելներուն, որոնք այժմէն սկսեալ կը ննջեն” Տիրոջ հնազանդ ըլլալով: Այո՛,- կ'ըսէ Հոգին,- որովհետեւ անոնք հանգստացան իրենց աշխատանքէն, եւ իրենց գործերը կը վկայեն իրենց մասին» (14.13):

Երկինքէն հնչող ձայնին համար՝ սկիզբը չ'ըսուիր, թէ ո՞վ է, բայց համարի կէսին կը յայտնուի, թէ ձայնը Աստուծոյ Հոգիին ձայնն է: Այս «երանի»ն մեծ նեղութեան ժամանակին մէջ ազատած Աստուծոյ հաւատարիմներուն ուղղուած է, որոնք «այժմէն սկսեալ կը ննջեն՝ Տիրոջ հնազանդ ըլլալով»: Հարկաւ բոլոր Քրիստոսով ննջեցեալները Քրիստոսի հետ են, Քրիստոսի միացած են: Բայց յատուկ «երանի» մը կը կապէ անոնց՝ որոնք նեղութեան ժամանակի սկիզբէն՝ իրենց հաւատարմութիւնը կը ցուցաբերեն. աւելի դժուար ժամանակի մը մէջ՝ աւելի մեծ հաւատարմութիւն մը կը ցուցաբերեն: Բայց կարելի է զայն հասկնալ՝ բոլոր ժամանակներուն մէջ Քրիստոսով ննջողներուն համար եւս: Այս գիրքին մէջ միշտ զանազանութիւն կը դրուի գազա-նին հետեւորդներուն եւ Քրիստոսի հետեւորդներուն միջեւ: Ի՞նչպէս կը ներկայանայ մահը գազանին հետեւորդներուն համար, ինչպէ՞ս կը ներկայանայ մահը Աստուծոյ հետեւորդներուն համար: Ինչպէ՞ս կը ներկայանայ մահը Աստուծոյ չհաւատացող մարդուն համար, եւ ինչպէ՞ս կը ներկայանայ մահը Աստուծոյ հաւատացողին համար: Առաջինին մահը՝ անյոյս մահ է, որովհետեւ ան մահը կը դիտէ իբրեւ վերջնական կորուստ մը, ուստի կը փորձէ այս աշխարհի կեանքը առաւել չափով «վայելել»: Քրիստոնեային տրամաբանութիւնը ուրիշ է. Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «... ինծի համար կեանքը Քրիստոս է, եւ ուստի մեռնիլ՝ այդ կեանքը շահիլ կը նշանակէ» (Փլ 1.21): Առաքեալը այսպէս կ'ըսէ, որովհետեւ կը հաւատայ, թէ վայրկեան առաջ Քրիստոսի պիտի միանայ: Մենք կը հաւատանք, որ կեանքէն մահ չենք երթար, այլ կեանքէն կեանք կ'երթանք: Մենք օր մը պիտի ննջենք եւ երբ արթննանք՝ մենք մեզ յաւիտենականութեան մէջ պիտի գտնենք: Քրիստոսի մէջ եզոդը երէկ եւ այսօր եւ յաւիտեան Քրիստոսի հետ է: Ընդմիջում չկայ Քրիստոսի հետ իր ըլլալուն: Հետեւաբար անոնք որ այս հաւատքով կը ննջեն, անոնք Քրիստոսով կը հանգստանան իրենց գործերէն եւ իրենց գործերը կը վկայեն իրենց մասին:

Երկրի Հունչը Եւ Քաղիանը (14.14-20)

«Յետոյ տեսայ ճերմակ ամպ մը, որուն վրայ Մարդու Որդիին

նմանող մէկը նստած էր: Անիկա իր գլխուն ունէր ոսկի պսակ մը եւ ձեռքին՝ սուր գերանդի մը» (Հմբ 14): Ճերմակ ամպի վրայ նստած Մարգու Որդիի պատկերացումը առնուած է Դանիէլի մարգարէութեան 7.13-էն: Յայտնութեանական գրականութեան մէջ Մարգու Որդիի այս պատկերացումը աւելի զարգացուած ձեւով կը ներկայանայ: Իսկ աւետարաններուն մէջ Քրիստոս միշտ «Մարգու Որդի» կը կոչէ ինքզինք: Փոխանակ ես ըսելու, կ'ըսէ՝ «Մարգու Որդի»: Բոլոր պարագաներուն մէջ ալ կը յայտնէ Մարգու Որդիին եւ իր անձին նոյնութիւնը:

Այս գիրքը եւս մեզի կը յիշեցնէ, որ Մարգու Որդին՝ Քրիստոս ինքն է:

«Անիկա իր գլխուն ունէր ոսկի պսակ մը». «ոսկի պսակ»ով կը թելադրուի, որ Մարգու Որդին կը ներկայանայ իբրեւ թագաւոր եւ դատաւոր (անցեալին թագաւորները դատաւորի պաշտօն ալ ունէին): Նաեւ՝ իբրեւ յաղթական:

«...ձեռքին՝ սուր գերանդի մը». գերանդին մանգաղին մեծ տեսակն է եւ կապուած է հունձքի գաղափարին: Հունձքը Աստուածաշունչին մէջ խորհրդանշին է դատաստանի: Յիշել Որոմներուն առակը (Մտ 13.24-30)

«Երկինքի մէջ գտնուող տաճարէն ելաւ ուրիշ հրեշտակ մը, որ բարձրաձայն աղաղակեց ամպին վրայ նստողին, ըսելով. “Ղրկէ՛ գերանդիդ եւ հնձէ՛, որովհետեւ հնձելու ժամանակը հասաւ եւ երկրի հունձքը պատրաստ է”» (Հմբ 15): Երկինքի բարձունքէն կու գայ այս հրեշտակն ալ: Քիչ առաջ ըսի, որ երկինքէն կամ երկինքի բարձունքէն գալը՝ կը նշանակէ Հօր քովէն գալ: Հունձքը, ուրեմն, կ'արտայայտէ դատաստանի երկու երեսները. մէկ կողմէ՛ դրական երեսը եւ միւս կողմէ՛ ժխտական երեսը: Ընտրութիւնը՝ որ բարիներուն եւ չարերուն միջեւ պիտի ըլլայ, եւ հատուցումը՝ որ բարիներուն եւ չարերուն միջեւ պիտի ըլլայ: Կարգ մը մեկնիչներ երկու երեսները կ'ուզեն միաժամանակ առնել: Բայց կը կարծենք, որ բնագրին մէջ, երբ երկրի հունձքը կ'ըսուի, կը նշանակէ՝ թէ միայն մէկ երեսը նկատի ունի, այսինքն՝ նկատի հունի արդարներուն հունձքով ժողովուրդը, այլ չարերուն կապուած դատաստանը: Դատաւորը ոչ թէ գերանդին երկիր պիտի ձգէ բոլոր մարդիկը հնձելու եւ ընտրութիւնը կատարելու համար, այլ կարծէք բարիներուն

ընտրութիւնը եղած է եւ անոնք երկինքի ընտրեալներուն մէջն են: Ան գերանդին երկիր պիտի ձգէ անարգարները հնձելու համար: Այս յոյսին տակ պէտք է նայիլ «հունձքը պատրաստ է» խօսքին: Եթէ երբեք մենք զայն կարգանք բնագրին մէջ, այսինքն՝ յունարէն լեզուով, հետաքրքրական պճլիկ բանալի մը կ'ընծայուի մեզի: «Պատրաստ» բառին տեղ՝ բնագրին մէջ գրուած է «չորցած»: Իսկ «հունձքը չորցած է»ն՝ անպայման կը նշանակէ՝ «հունձքը պատրաստ է»: Հարկաւ կարելի է այսպէս ենթադրել: Տորենը որպէսզի հնձուի՝ պէտք է իր կաթնային վիճակէն որոշ չափով մը չորցած ըլլայ: Բայց միաժամանակ այս բառը մեզի կրնայ յիշեցնել, որ աշխարհի խորշակը կամ նեղութիւնը թոյլ չեն տուած, որ այս հունձքը իր հասունութեան հասնի, ժամանակէն առաջ չորցածի պատկերը կրնայ թելադրել բնագիրը: Հետեւաբար «հունձքը պատրաստ է»ն կրնայ ըսել, որ Աստուծոյ գործին չծառայող հասկեր են գերանդին ենթարկուելիքները, որովհետեւ անոնք ժամանակէն առաջ չորցած են: Եւ հոս կրնանք նորէն հարցումը ուղղել. Ի՞նչ բանը կ'որոշէ, թէ հունձքի ժամանակը հասած է:

Աստուածաշունչէն մի քանի օրինակներ.–

Աստուած Աբրահամին քանի մը խոստումներ տուաւ: Այն խոստումներէն կ'առնեմ անիկա, որ կը վերաբերի խոստացուած երկրին: Հազիւ խոստումը տուած՝ Աստուած կ'ըսէ, թէ անիկա անմիջապէս չէ որ պիտի կատարուի, այլ չորս հարիւր տարիներ ետք, քանի որ ամորհացիներուն գործած մեղքերը տակաւին իրենց պատիժը գտնելու աստիճանին հասած չեն: Բառացիօրէն կ'ըսէ. «Ամորհացիներուն անօրէնութիւնը դեռ լեցուած չէ» (Մն 15.16): Արդ, Աստուած իր խոստումի կատարումին ժամանակ մը կը սահմանէ: Ե՞րբ է ժամանակը: Ժամանակի հասկացողութիւնը այստեղ կապուած է գործուած մեղքերու չափին անցնելուն: Մենք ժողովրդային բացատրութիւն մը ունինք, կ'ըսենք՝ «Չափը անցաւ»: Այստեղ ժխտական ընթացքի մը լրումին յարաբերաբար կ'որոշուի ժամանակը:

Նոյնը մենք կը գտնենք Դանիէլի մարգարէութեան մէջ, ուր խոյի եւ քօշի օրինակներով մարերու ու պարսիկներու, եւ յոյներու մասին կը խօսուի: Եւ քօշին մասին խօսելով կ'ըսէ. «յոյներու

Թագաւորն է ու անոր աչքերուն մէջտեղի մեծ եղջիւրը առաջին թագաւորն է: Ան կոտորեցաւ ու անոր տեղը չորսը ելաւ (...) Անոնց թագաւորութեան վերջը՝ երբ ամբարիշտները իրենց ամբարշտութեան չափը լեցնեն՝ պնդերես ու խորամանկ թագաւոր մը պիտի ելլէ» (Դն 8.21-23):

Յիսուս Մատթէոսի աւետարանին մէջ փարիսեցիներուն եւ դպիրներուն կ'ըսէ. «...դուք արդէն իսկ կը վկայէք, թէ որդիներն էք անոնց, որոնք մարգարէները կոտորեցին: Գացէք ամբողջացուցէ՛ք ձեր հայրերուն կիսատ ձգած գործը» (Մտ 23.31-32): Անոնց հայրերուն կիսատ ձգած գործը՝ անոնց անօրէնութիւններն էին: Թէ մարգարէութենէն եւ թէ Աւետարանէն մէջբերումը մեզի կ'ըսեն, որ անօրէնութիւններուն լրումին պահուն է, որ ժամանակը հասած պիտի ըլլայ:

Պօղոս առաքեալ թեսաղոնիկեցիներու առաջին նամակին մէջ գրած է. «Եւ ամբողջացնելու համար այն մեղքերը, որ միշտ ալ գործած են, ուզեցին արգիլել, որ մենք հեթանոսներուն չխօսինք փրկութեան մասին: Բայց Աստուծոյ ամբողջական բարկութիւնը հասած է իրենց վրայ» (Ա. Թղ 2.16): Առաքեալը Աստուծոյ բարկութեան հասած ըլլալը կը բացատրէ մեղքերու ամբողջացումով:

Մենք չենք գիտեր, թէ մարդոց մեղքերը ե՞րբ իրենց լրումին կը հասնին: Բայց Աստուած գիտէ:

Արդ, Աստուած ինք գիտէ, թէ երբ է հունձքի ժամանակը, եւ երբ իր գերանդին երկիր պիտի ձգէ՝ հնձելու համար:

«Ան որ ամպին վրայ նստած էր, իր գերանդին ձգեց երկրի վրայ եւ հնձեց երկրի բոլոր բնակիչները» (Հմր 16): Այս «հնձեց»ը կանխաւ կը նշէ հունձքի այն պատկերը, որ 19-րդ դարուն մէջ ամբողջականօրէն պիտի ներկայացուի:

Այս համարով հունձքի փոխաբերութիւնը կը լմննայ եւ կը սկսի այգեկութքի փոխաբերութիւնը:

«Ուրիշ հրեշտակ մը հետ դուրս եկաւ երկինքի մէջ գտնուող տաճարէն. ասիկա ալ սուր գերանդի մը ունէր» (Հմր 17): Այս հրեշտակն ալ Աստուծոյ քովէն կու գայ: Այս ալ իր ձեռքին մէջ սուր գերանդի մը բռնած է: Որոմներու առաւելով Յիսուս յայտնած է, որ հնձողը Մար-

դու Որդին կամ Աստուած ինք պիտի չըլլայ, այլ «հնձուորները» կամ Աստուծոյ հրեշտակները: Հոս Աստուծոյ հրեշտակը այն պաշտօնին մէջն է:

«Յետոյ ուրիշ հրեշտակ մը, որ կրակին վրայ իշխանութիւն ունէր, զոհասեղանէն դուրս ելաւ եւ բարձրաձայն աղաղակեց սուր գերանդի ունեցող հրեշտակին, ըսելով. “Ղրկէ՛ սուր գերանդիդ եւ քաղէ՛ երկրի այգիին ողկոյզները, որովհետեւ խաղողը հասունցած է”» (Հմբ 18): Երկնաւոր սրբաբանէն դուրս եկող այս հրեշտակը, որ կրակի վրայ իշխանութիւն ունի, ո՞վ է: Եւ «կրակի վրայ իշխանութիւն ունենալ»ը՝ արդեօք ի՞նչ կը նշանակէ: Թէպէտ կարելի չէ ամէն մէկ տարրին բացատրութիւն մը տալ, բայց գիտենք՝ որ կրակը դատաստանի խորհրդանիշն է եւ հրեշտակներն ալ Աստուծոյ կամքը կամ վճիռները գործադրողներն են: Ապա ուրեմն՝ այս հրեշտակը կը ներկայանայ իբրեւ Աստուծոյ դատաստանը գործադրութեան դնող մը:

Հունձքի այս գերանդին կը գործածուի երկրորդ նպատակի մը համար: Այս անգամ երկրի այգիին ողկոյզները կթելու: Ուշագրաւ է, որ չ’ըսեր «այգիին», այլ՝ «երկրի այգիին», որով կը թելադրէ, թէ այս հունձքն ալ բարիներուն հունձքը չէ: Եւ ատոր համար ալ դրուած է 20-րդ համարին մէջ, թէ քաղաքէն դուրս պիտի կոխուի:

«Հրեշտակը իր գերանդին ձգեց երկրի վրայ եւ քաղեց խաղողը ու նետեց Աստուծոյ բարկութեան մեծ հնձանին մէջ» (Հմբ 19): Այստեղ տեղի կ’ունենայ «այգեկութք մը». սահմուկեցուցիչ է պատկերացումը, որովհետեւ երկրի «խաղողը» կը նետուի Աստուծոյ բարկութեան մեծ հնձանին մէջ: Հնձանը Աստուածաշունչին մէջ միշտ դատաստանի խորհրդանիշն է: (Հնձանը ի՞նչ է: Խաղողէն գինի կամ ռուպ պատրաստելու համար դայն կը ճզմէին յատուկ փոսի մը մէջ, որ ամրացուցած կ’ըլլային քարերով եւ ծեփով: Այն փոսը կը կոչուէր հնձան: Անոր մէջ ոտքերով կը ճզմէին հաւաքուած խաղողը եւ հիւթը խողովակէ մը անցնելով կը լեցուէր երկրորդ աւազանի մը մէջ: Աւազանին մէջ լեցուած հիւթը ապա կը գտէին եւ անկէ կը պատրաստէին գինին կամ ռուպը):

«Խաղողը կոխուեցաւ քաղաքէն դուրս, եւ հնձանէն արիւն հոսեցաւ եւ բարձրացաւ մինչեւ ձիերու սանձը, շուրջ երեք հարիւր քիլոմետր

տարածութեան վրայ» (Հմբ 20): Քաղաքի մը մասին կը խօսուի: Անիկա երուսաղէմին ակնարկութիւն մըն է, հաւանաբար: Կոխկրտել խաղողը՝ կը նշանակէ մարդիկը զատապարտել: Եւ որովհետեւ երուսաղէմը Աստուծոյ սուրբ քաղաքն է, զայն մեղաւորներուն արիւնով չպղծելու համար՝ քաղաքէն դուրս կոխուեցաւ խաղողը՝ կ'ըսուի: «...արիւնը հոսեցաւ եւ բարձրացաւ մինչեւ ձիերու սանձը», այսինքն՝ միջին հասակով մարդու մը չափ արիւն հոսեցաւ: «...չուրջ երեք հարիւր քիլոմեթր տարածութեան վրայ». ոմանք այս չափին ետեւ Պաղեստինի ակնարկութիւն տեսած են. ուստի Պաղեստինը՝ բացի երուսաղէմէն՝ մարդաչափ հասակով արեամբ պիտի ծածկուի:

Եսայիի մարգարէութեան մէջ, Աստուած ինք կը կոխէ հնձանը (Ես 63.3), այսինքն՝ թէ Աստուած ինքն է, որ իր բոլոր հակառակորդները պիտի ընկճէ:

Պօղոս առաքեալ այս առնչութեամբ առաւել լուսաբանութիւն մը կը հայթայթէ՝ Կորնթացիներու առաջին նամակին մէջ ըսելով. «Քրիստոս պիտի թափաւորէ՝ մինչեւ որ Աստուած բոլոր թշնամիները անոր ոտքերուն տակ դնէ իբրեւ պատուանդան: Վերջին թշնամին որ պիտի բնաջնջուի՝ մահը պիտի ըլլայ (...) Իսկ երբ ամէն բան ենթարկուի Որդիին, այն ատեն Որդին ալ ինքզինք պիտի ենթարկէ Աստուծոյ, որ ամէն բան իրեն ենթարկեց, որպէսզի Աստուած ըլլայ ամէն ինչ՝ ամէն բանի մէջ» (Ա. Կր 15.25-26,28):

ԺԵ. ԳԼՈՒԽ

Վերջին Պատուիասները

Նախքան վերջին հարուածները, այս գլուխը նախապատրաստական հանգրուան մը կը ներկայացնէ: Անգամ մը եւս, ըստ մեր հեղինակի նախապիքած կերպին՝ որ փոխ-նիփոխ երկինք եւ երկիր ցոյց կու տայ, վերստին մեր հայեացքները կ'նւղղուին երկինք, ուր կը տեսնենք վերջին հանգրուանի նախապատկերները, որոնք զազանին դէմ իրենց պայքարը մղած եւ անկէ յաղթական դուրս եկած են: Եւ ասոնք Աստուծոյ ողորմութիւնը եւ քաղցրութիւնը կ'երգեն քնարներով, որ իրենց ձեռքերուն մէջ ունին: Երգին երկու տարբեր անուն կը տրուի. Մովսէսի երգ եւ Գառնուկին երգ: Եր-

գին հիմնականն Գիւթը ազատագրութիւնը եւ փրկութիւնն է. Գաեւ՝ Աստուծոյ դատաստանը:

«Յետոյ երկինքի մէջ տեսայ մեծ եւ զարմանալի ուրիշ նշան մը: Եօթը հրեշտակներ տեսայ, որոնք ունէին վերջին եօթը պատուհասները, որոնցմով պիտի աւարտէր Աստուծոյ բարկութիւնը» (Հմր 1): Հարուածներու կամ պատուհասներու երեք տարբեր շարքեր կան Յայտնութեան գիրքին մէջ: Եւ մենք արդէն պիտի սկսինք վերջին շարքին: Երկուքը տեսանք: Նախորդ երկու շարքերը եօթական էին. եօթը կնիքներ, եօթը փողեր եւ եօթը անօթներ: Բայց տեսանք, որ իւրաքանչիւր շարքի վեցերորդը կար, իսկ եօթներորդը չկար: Կ'ըսուէր՝ եօթներորդ կնիքը բացուեցաւ եւ յանկարծ մեր դիմաց կը գտնէինք եօթը փողերը: Սա կ'ամ ըսել է, որ եօթներորդ կնիքը եւ փողերու շարքը կը նոյնանան, կամ ալ ըսել է թէ՝ առաջին երկու շարքերը մեզի կը ներկայանան իբր անկատար շարքեր: Յիշենք, որ վեց թիւը անկատար թիւ է:

Իսկ հիմա՝ ներկայ շարքը պիտի ունենայ իր եօթներորդը. այս շարքը իր ամբողջութեան պիտի հասնի: Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ ասիկա: Պարզապէս ցոյց կու տայ, թէ նախորդները կատարածը կամ վախճանը չէին: Այժմ է, որ կատարածը կամ վախճանը մօտ է եւ շուտով պիտի գայ:

Ըստ կարգ մը մեկնիչներու, այս երեք շարքերն ալ նոյնն են: Անոնք երեք տարբեր կերպերով կամ հանգրուաններով մեզի կը ներկայացնեն ինչ որ բացարձակապէս նոյնն է: Եւ մենք հարց կու տանք, թէ իսկապէ՞ս մեր հեղինակը ամէն անգամ դարձ մը կը կատարէ նոյն բանը քիչիկ մը տարբեր բառերով ըսելու համար: Արդեօ՞ք ամբողջապէս կրկնութիւն մըն է, որ ունինք, թէ այստեղ մեզի տարբեր պատկեր մըն է, որ կը ներկայացուի եւ տարբեր բան մըն է, որ կ'ըսուի: Այն մեկնիչներուն հայեացքը կու գայ անկէ, որ հարուածներուն մէջ բազմաթիւ տարրեր շատ նման են իրարու: Բայց զգոյշ. «նման» եւ «նոյն» նոյն բաները չեն նշանակեր: Նմանութիւնները նոյնութիւններ չեն: Ոչ միայն ըստ բովանդակութեան տարբեր են, այլեւ ըստ տարողութեան: Ըստ իս, մենք կը տեսնենք բոլորովին

տարբեր հարուածներու շարք մը, տարբեր ժամանակներու հարուածներ են անոնք:

Առաջին համարին եօթը հրեշտակները նկարագրած ատեն՝ առաքեալը կ'ըսէ. «տեսայ մեծ եւ զարմանալի նշան մը»: Շատ մը բաներ ան «նշան» կոչած է: 12-րդ գլխուն մէջ մենք տեսանք, որ զարմանալի նշան կոչեց յայտնուիլը այն կնոջ, որ թէ՛ Աստուածամօր եւ թէ՛ եկեղեցւոյ պատկերն է: 13-րդ գլխուն մէջ վիշապին յայտնուիլը երկինքին մէջ՝ դարձեալ նշան կը կոչէ: Այստեղ եւս նշան կը կոչէ երկինքին մէջ յայտնուիլը եօթը հրեշտակներուն, որովհետեւ եօթը հրեշտակներէն իւրաքանչիւրը նշանակ է այն պատիժներուն, որոնք պիտի իրականանան: Որովհետեւ անոնք մէկ կողմէ կը յայտնեն Աստուծոյ զօրութիւնը եւ կարողութիւնը, ինչպէս՝ մարդկային մտքին համար Աստուծոյ անհասանելի ծրագիրը. իսկ միւս կողմէ՝ Աստուծոյ արդարութիւնը: Եւ Աստուծոյ արդարութիւնը՝ իրեն հետ եղողներուն համար պիտի ըլլայ լոյս, խաղաղութիւն, երանութիւն: Իսկ չարին հետ եղողներուն համար՝ դատապարտութիւն:

«Տեսայ կրակով խառն ապակիէ ծովու նմանութեամբ տարածութիւն մը: Անոնք որոնք յաղթեցին զազանին եւ անոր արձանին, անոր՝ որուն անունին գումարը թիւով գրուած էր, կեցած էին ապակեղէն ծովուն վրայ՝ Աստուծոյ տուած քնարները բռնած» (Հմր 2): Երբ 4-րդ գլուխը բացուեցաւ՝ նախ Աստուծոյ փառաւոր պատկերը տեսանք. հոն ալ ապակեղէն ծով մը նկարագրուած էր (տե՛ս 4.6-ի բացատրութիւնը): Այս ապակիէ ծովը նախորդին բաղդատաբար յաւելեալ տարր մը ունի: Ասոր մէջ կրակ խառնուած է: Կրակի այս տարրը ցոյց կու տայ աշխարհի գալիք դատաստանը:

Նկատի ունենալով, որ «ծով»ը ժողովուրդ կը խորհրդանշէ, ապա ապակեայ այն տարածութիւնը ակնարկութիւն է նաեւ այն անհամար սուրբերուն եւ մարտիրոսներուն կամ նահատակներուն, որոնք Աստուծոյ գահին դիմաց կը կանգնին: Անոնք փրկութեան գինը վճարած են իրենց արիւնով եւ «Աստուծոյ տուած քնարները բռնած»:

«Անոնք Աստուծոյ ծառային՝ Մովսէսի երգը կ'երգէին, ինչպէս կ'երգէին Գառնուկին երգը» (Հմր 3): Երկու տարբեր երգերու

ակնարկութիւն չէ ասիկա, այլ նոյն եւ մէկ երգին: Մովսէս ե՞րբ է, որ իր երգը երգեց. Ելքի 15-րդ գլուխը մեզի կ'ըսէ, որ Հազիւ Կարմիր ծովէն անցած եւ Սինա հասած, մարգարէն եւ ամբողջ ժողովուրդը կը սկսին երգել իրենց ազատագրութիւնը: Այն երգին մէջ կայ նաեւ ապագայ հայեացք մը, որ Աստուծոյ խոստումին վրայ կը հիմնուի: Աստուած գիրենք ճամբայ հանած էր ո՛չ թէ որպէսզի անապատին մէջ մնան, այլ հասնին խոստացուած երկիրը: Մովսէսի երգը ամբողջական ազատագրութեան կամ փրկութեան երգն է:

Իսկ Գառնուկի երգին առնչութեամբ: Նոր Կտակարանի էջերուն մէջ «Գառնուկին երգը» անունով բան չկայ: Ի՞նչ երգի մասին կը խօսուի: Արդեօք՝ ինչպէս Սինայի անապատին մէջ երգողը Մովսէսն էր, այստեղ ալ երգողը Աստուծոյ Գառնուկն է: Յստակ է, որ այստեղ երգողը Գառնուկը չէ: Երգին առարկան կամ նիւթն է Գառնուկը: Եւ Գառնուկը հոգեւոր փրկութիւնը կը խորհրդանշէ: Արդ, այս երգողները իրենց հոգեւոր փրկութիւնը կ'երգեն, այն փրկութիւնը՝ որ Գառնուկին արիւնով ունեցան: «Գառնուկին երգը» կ'ըսուի ազատագրութեան կամ փրկութեան այս երգին, որովհետեւ Գառնուկը ինքն է այս երգին փառաբանութեան առարկան:

«Ամենակա՛լ Տէր Աստուած, / մե՛ծ են գործերդ եւ սքանչելի. / ո՛վ թագաւոր բոլոր ազգերու, / արդար եւ ճշմարիտ են քու ճամբաներդ» (նոյն): «Ամենակա՛լ Տէր Աստուած»ը եւ «թագաւոր»ը Գառնուկը ինքն է: Ան Տէրն է եւ թագաւորը բոլոր ազգերուն: Անոր համար բոլոր ազգերը կարեւոր են: Եւ երբեք կարելի չէ պատկերացնել զԱստուած այնպիսի կեցուածքի մէջ, որ միայն մէկը կ'ընտրէ ազգերէն եւ միւսները կ'անտեսէ: Աստուծոյ կողմէ երբայեցիներուն ընտրութիւնը իբր իր սեփական ժողովուրդը՝ չի նշանակեր, թէ անիկա միակ ընտրուածն է: Անիկա պարզապէս առաջինն է Աստուծոյ կողմէ ընտրուած եւ ընտրելի բոլոր ժողովուրդներուն: Աստուած տեղէ մը պիտի սկսէր, ինչպէս մարդկային մեր քայլերը. աշխարհի վրայ որեւէ քայլ տեղէ մը կը սկսի:

Կարգ մը ձեռագիրներու մէջ կը կարդանք «թագաւոր բոլոր սուրբերու» կամ «թագաւոր բոլոր ժամանակներու»: Այս բոլոր տարբերակներն ալ վերջ ի վերջոյ նոյն իմաստը կ'արտայայտեն:

Աստուած ժամանակին մէջ չի սահմանափակուիր: Աստուած մնայուն յաւիտենականութիւնն է, հետեւաբար բոլոր ժամանակներու Աստուածն է: «Թագաւոր բոլոր սուրբերու» կոչումը մեզի յատկօրէն կ'ըսէ, որ Աստուած գերազոյն Սուրբն է, եւ կը թագաւորէ սուրբերու հոգիներուն վրայ:

«Ո՞վ պիտի չվախնայ քեզմէ, Տէ՛ր, / եւ չփառաւորէ քու սուրբ անունդ. / քանի դո՛ւն միայն սուրբ ես: / Բոլոր ազգերը պիտի դան / եւ երկրպագեն քեզի, / որովհետեւ յայտնուեցան արդար գործերդ» (Հմր 4): «Ո՞վ պիտի չվախնայ քեզմէ» նախադասութիւնը կը վերաբերի անոնց՝ որոնք սխալի մէջ են եւ կը շարունակեն յամառօրէն մերժել զԱստուած: Անոնք կրնան փառաւորել զԱստուած, սակայն այդ չի նշանակեր, թէ անոնց սրտերը Աստուծոյ դարձած են:

«...դո՛ւն միայն սուրբ ես»: Աստուծոյ Գառնուկն է միակ ճշմարիտ Սուրբը: «Բոլոր ազգերը պիտի դան / եւ երկրպագեն քեզի, / որովհետեւ յայտնուեցան արդար գործերդ» նախադասութիւնները մեկնելի են Փլպ 2.9-10-ովուր կ'ըսուի. «... Աստուած զայն շատ աւելի բարձրացուց եւ իրեն տուաւ այն անունը, որ վեր է բոլոր անուններէն. որպէսզի Յիսուսի անունին ծունկի գան բոլորը, երկնաւորներն ու երկրաւորները եւ սանդարամետականները, եւ ամէն լեզու դաւանի թէ Յիսուս Քրիստոս Տէր է, Հայրն Աստուածը փառաւորելու համար»:

«Ասկէ ետք տեսայ, որ բացուեցաւ երկինքի տաճարը, ուր կը գտնուի վկայութեան խորանը» (Հմր 5): Երկինքին մէջ տաճարը նիւթեղէն տաճար չէ, ինչպէս ըսինք, այլ Աստուծոյ ներկայութիւնը կը նշանակէ:

Հին Կտակարանեան ժամանակներուն՝ Սողոմոնի շինել տուած տաճարը՝ Մովսէսի կանգնած վկայութեան խորանին նմանութիւնն էր պարզապէս: Մովսէսի կանգնածը շարժական էր: Հոն ուր կայք կը հաստատէր ժողովուրդը, այնտեղ կը լարէր վկայութեան խորանին վրանը եւ զԱստուած կը պաշտէին: Սողոմոնի շինել տուած տաճարով՝ Աստուծոյ Սրբարանը հաստատուեցաւ Երուսաղէմի մէջ: Այլ կարելի չէր վկայութեան խորանը, այսինքն՝ Աստուծոյ ներկայութեան խորհրդանիշը տեղափոխել:

Վկայութեան խորանին հաստատումը տաճարին մէջ, մտայնութեան փոփոխութիւն մը յառաջ բերաւ երբայեցի ժողովուրդին մօտ, եւ տաճարը դարձաւ խորհրդանշան Աստուծոյ ներկայութեան: Երբ եկան ժամանակներ՝ որ երբայեցի ժողովուրդի երկու հատուածները իրենց թագաւորութիւնները կորսնցուցին եւ Ասորեստան աքսորուեցան, այն տպաւորութիւնը ունեցան, թէ Աստուծոյ ներկայութենէն հեռացած են. կարծեցին թէ Աստուած ալ իրենց հետ չէր:

Մեզի տրուած համարը կ'ըսէ, թէ Աստուած մէկ տեղ չէ, որ կը բնակի, այլ ամէն տեղ է ան: Աստուածաշունչին մէջ «երկինք» բառը սերտօրէն կապուած է Աստուծոյ ամենուրեքութեան գաղափարին: Աստուած անբաժան է բոլոր իրեններէն: Եւ անոր ներկայութիւնը կը տեսնեն բոլոր անոնք, որոնք հաւատարիմ են իրեն: Անոնք են նաեւ, որ պիտի հասնին Աստուծոյ ներկայութեան եւ Անոր մէջ կանգնին:

«Եօթը հրեշտակները, որոնք եօթը պատուհասները ունէին, տաճարէն դուրս ելան՝ մաքուր ու փայլուն կտաւէ շապիկ հագած եւ իրենց կուրծքերուն ոսկեղէն գօտիներ կապած» (հմբ 6): Հրեշտակներուն նկարագրութիւնը անոնց պաշտօնը կը յայտնէ: Անոնց հանդերձը քահանաներուն զգեստաւորումը կը յիշեցնէ: Քահանաները ճերմակ կտաւ կը հագնէին, որ Աստուծոյ տաճարին մէջ ըլլալու եւ պաշտօնավարելու խորհրդանշան էր: Իսկ քահանայապետը լանջապանակ ունէր, որ ոսկի շղթաներով կապուած էր:

Ուստի, հրեշտակները կը ներկայանան իբրեւ Աստուծոյ քահանաները կամ պաշտօնեաները: Անոնք Աստուծոյ կամքը պիտի գործադրեն. եւ այստեղ Աստուծոյ կամքը իր դատաստաններն են: Հրեշտակներուն այստեղ տրուած թիւը կը յայտնէ, թէ Աստուծոյ այս դատաստանները վերջինները եւ ամբողջականը պիտի ըլլան:

«Չորս կենդանիներէն մէկը եօթը հրեշտակներուն եօթը ոսկեայ անօթներ տուաւ, որոնք լիցուն են յաւիտեանս յաւիտենից կենդանի եղող Աստուծոյ բարկութեամբ» (հմբ 7): Միակ նշումը, որ կ'ուզեմ կատարել, Աստուծոյ տրուած տխրոսն է՝ «յաւիտեանս յաւիտենից կենդանի եղող»: Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ այնքան հասկնալի էր ասիկա: Մեզի համար նուազած է անոր կարեւորութիւնը, որովհետեւ

այսօր՝ ամէնքս ալ միաստուածեան ենք արդէն, ճշմարիտ Աստուածը ճանչցողներ ենք: Այս խօսքին բուն գորութիւնը կարծէք նուազած է մեզի համար: Մինչդեռ անցեալին՝ երբ մարդիկ նոր է, որ քրիստոնէութիւնը պիտի որդեգրէին, այնտեղ «յաւիտեանս յաւիտենից կենդանի եղող» բացատրութեամբ, զԱստուած կը հակադրէին բոլոր չաստուածներուն: Այլ խօսքով, Աստուծոյ համար տրուած այն տիտղոսը ջատագովական նկարագիր ունէր:

Այս տիտղոսը նաեւ յիշեցում մըն է այսօրուայ այն մարդուն, որ տարբերակ կռապաշտութեան մը մէջ է, թէ ճշմարիտ Աստուածը իր պաշտածը կամ պաշտածները չեն, այլ Աստուածաշունչի Աստուածն է:

«Տաճարը լեցուեցաւ Աստուծոյ փառքին եւ գորութեան ծուխով, եւ ո՛չ ոք կրնար տաճար մտնել՝ եթէ չհեշտակներուն բերած եթէր պատուհասները չաւարտած» (Հմր 8): Աստուծոյ ներկայութեան խորհրդանիշն է «ծուխ»ը: «Տաճար մտնել»ը կը նշանակէ Աստուծոյ ներկայութեան կանգնիլ: Եբրայական պաշտամունքին մէջ Աստուծոյ ներկայութեան վայրը Սրբութիւն Սրբոցն էր: Մովսէս մարգարէն եւ քահանաները այնտեղ մտնելով կը բարեխօսէին ժողովուրդին համար: Արդ, այստեղ մեզի կ'ըսուի, թէ ոչ մէկ բարեխօս պիտի կարենայ Աստուծոյ ներկայութեան կանգնիլ պատուհասներու աւարտելէն առաջ: Ոեւէ բարեխօսի չկարենալ մտնելը կը թելադրէ, որ բարեխօսութեան ժամանակը դադրած է: Ալ Աստուած բարեխօսութիւն չ'ընդունիր, որովհետեւ անօրէնութեան չափը սահմանը անցած է:

Երկրորդ բացատրութեամբ մը. Եսայիի մարգարէութեան 6-րդ գլխուն տեսիլքը յիշեցինք: Այնտեղ մեզի կը թելադրուի, որ Աստուծոյ փառքին առջեւ չի կրնար մարդ կենալ: Եսայի մարգարէ Աստուծոյ փառքը տեսնելու եւ ողջ մնալու շնորհքին կ'արժանանայ: Աստուած կը խնայէ մարգարէին եւ իր փառքը ակնարկի մը տեւողութեամբ կը յայտնէ: Աստուած իր փառքին այս յայտնութիւնը անմիջապէս ծուխով կը ծածկէ մարգարէին աչքերէն, որպէսզի ան դէպի իր ժողովուրդը դառնայ եւ լծուի իր առաքելութեան: Աստուած կ'ուզէ, որ մարգարէն երթայ իր ժողովուրդին, եւ անոր կատարած անօրէ-

նութիւնները յիշեցնէ: Եսայիի տեսիլքը կը լուսաբանէ, թէ մեր համարին մէջ տաճարին ծուխով լեցուիլը հրաւէր է մեր աչքերը երկիր դարձնելու, ուր Աստուծոյ կամքը պիտի կատարուի:

Երրորդ բացատրութիւն մըն ալ կարելի է տալ: Եբրայեցիներու նամակին 11-րդ գլխուն վերջաւորութեան առաջեալը կ'ըսէ. «Ասոնք բոլորը իրենց հաւատքով վկայուած ըլլալով հանդերձ՝ չստացան Աստուծոյ խոստումը. որովհետեւ Աստուած մեզի համար աւելի լաւ բան մը նախատեսած ըլլալով՝ չուզեց որ անոնք խոստումին իրականացման հասնին առանց մեզի» (Եբր 11:39-40): Ուստի, որքան ատեն որ սուրբերուն թիւը ամբողջացած չէ, սրբաբանին դուռը մեզի համար փակ պիտի ըլլայ: Որ սակայն շուտով պիտի բացուի, երբ Աստուծոյ վերջնական դատաստանը հասնի երկրի վրայ:

ԺԶ. ԳԼՈՒԽ

Աստուծոյ Բարկութեան Եօրը Անօրները

Այս գլխու հարուածներու բացատրութեան ատեն, դուք ձեր մտքին մէջ միշտ ունեցէ՛ք այն, որ բոլոր վախճանական հարուածներուն ատեն Աստուծոյ ժողովուրդը պիտի գերծ ըլլայ անոնցմէ, ինչպէս Եգիպտոսի մէջ եղաւ: Գալիի հարուածներուն նկարագրութիւնը, ինչպէս նախորդ հարուածները, երբեք այլաբանութիւններ չեն: Բոլորն ալ տառացիօրէն հասկցուած՝ իրական հարուածներ են: Մինչ նախորդ հարուածները մարդիկը ապաշխարութեան բերել կ'ուզէին, կամ առնուազն ապաշխարութեան տրամադրութիւն կ'ուզէին ստեղծել մարդոց մէջ. այստեղ կայ այլ նպատակ մը՝ որ է աշխարհը մաքրել կամ սրբել: Յովհաննէս Մկրտիչ Քրիստոսի մասին հետեւեալը ըսաւ. «Հեծանոցը իր ձեռքին, ան պիտի մաքրէ իր կալը, ցորենը հաւաքէ շտեմարանին մէջ, իսկ յարդը այրէ անշէշ կրակով» (Մտ 3:12: Ղկ 3:17): Հեծանոցը եռաժանի այն գործիքն է, որ կը գործածէին (կարգ մը տեղեր դեռ կը գործածուի) կալին մէջ հարթը ցորենէն զատելու համար: Եռաժանիով կ'առնէին դէզը եւ կը նետէին օդը, հովը հարթը անդին կը թափէր, իսկ ցորենը վար կ'իյնար: Քրիստոսի ընելիքը նոյնը պիտի ըլլայ: Համարին միտք բանին այն է, որ աշխարհի անօրէնութիւնը այնքան քարճացիր է, որ Աստուած ժամանակը եկած կը համարէ զայն վերջնական դատաստանի ենթարկելու: Անցեալին դատաստան մը ըրաւ

ջրհեղեղով, իսկ հիմա դատաստան պիտի ընէ արիւնի հեղեղով մը, եւ անով պիտի մաքրէ աշխարհը: Որքան ալ անընդունելի բուի ասիկա, կայ արդարութեան հասկացողութիւն մը, որ Աստուած իր Օրէնքով տուած էր: Առաջին հերքին, ելի գիրքի 21-րդ գլխուն մէջ կը կարդանք, թէ, ով որ ուրիշի մը վնաս կը հասցնէ, իր հասցուցած վնասը ինք պիտի կրէ. կեանքի փոխարէն՝ կեանք, աչքի փոխարէն՝ աչք, ականյի փոխարէն՝ ականյ, ձեռքի փոխարէն՝ ձեռք, ոտքի փոխարէն՝ ոտք եւայլն (ելի 21.24-25): Մարդիկ օրէնքին դիտումը սխալ հասկցան սակայն: Մենք ալ յաճախ այս օրէնքը սխալ ընկալումով կը գործածենք: Սակայն Աստուծոյ ըսածը այն է, որ դուն յանցանքիդ համապատասխանը պիտի ստանաս: Այս օրէնքը, ուրեմն, համապատասխանութեան օրէնքն է: Աստուած ինք վրէժխնդրութիւն բորբոքել չէ, որ կ'ուզէր: Աստուած իր Օրէնքը տուաւ վերջ տալու համար վրէժխնդրութեան: Վերջ տալու վրէժխնդրութեան մարդկային հասկացողութեան, որ մարդս արիւնարբու գազան կը դարձնէ: Մենք գիտենք, ինչպէս Քրիստոս յիշեցուց մեզի, անմեղ Աբելի արիւնէն մինչեւ հիմա, եւ մինչեւ Աստուծոյ Որդիին երկրորդ գալուստը, մարդիկ այդ անմեղ արիւնը թափեցին եւ կը շարունակեն թափել եւ պիտի թափեն ու պղծեն երկիրը: Ատոր համար է, որ Աստուած կ'ըսէ, թէ անմեղներուն արեամբ ապականած երկիրը միայն մէկ ձեւով կարելի է մաքրել, սրբել. պէտք է որ անմեղ արիւն թափողներուն արիւնը թափի, բայց ոչ թէ մարդկային որոշումով. մարդկային վրէժխնդրութիւնը անարդար է: Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը շատ խիստ կ'երեւի, բայց արդարութեան կատարումն է անիկա:

«Յետոյ տաճարին մէջէն գորաւոր ձայն մը լսեցի, որ եօթը հրեշտակներուն կ'ըսէր. “Գացէք եւ Աստուծոյ բարկութեան եօթը անօթները պարպեցէք երկրի վրայ”» (Հմր 1): Տաճարէն որո՞ւ ձայնը կրնայ հնչել, եթէ ոչ միայն Աստուծոյ: Արդ, Աստուած իր դատավճիռը կ'արձակէ, որուն գործադրողները պիտի ըլլան հրեշտակները:

«Առաջին հրեշտակը գնաց եւ իր անօթին պարունակութիւնը թափեց երկրի վրայ: Անոնք որոնք գազանին կնիքը ունէին կամ երկրպագած էին անոր արձանին, ծածկուեցան գէշ եւ մորմոքող պալարներով» (Հմր 2): Այս մէկուն նախօրինակը կը գտնենք Ելքի դիրքի այն դրուագին մէջ, ուր Մովսէս Աստուծոյ հրամանով հնոցի մոխիր կ'առնէ եւ Փառաւունին առջեւ դէպի երկինք կը ցանէ եւ Եգիպտոսի ամբողջ տարածքին՝ մարդոց մարմիններուն վրայ անսահման ցաւ պատճառող պալարներ

կ'ելլեն (Եւք 9.8-12):

«Երկրորդ հրեշտակը իր անօթը պարպեց ծոփուն վրայ. ծոփուն ջուրը մեռելի մը արիւնին նման լերդացաւ եւ հոն գտնուող բոլոր ապրող արարածները սատկեցան» (Հմր 3): Այս մէկուն նախօրինակը եւս կը գտնենք Եւքի զիրքին մէջ: Անիկա Եգիպտոսի գլխուն եկած առաջին հարուածն է (Եւք 7.19-21):

Համարին պատկերը աւելի ահռելի իրականութիւն մը կը ներկայացնէ. «Ծոփուն ջուրը մեռելի մը արիւնին նման լերդացաւ», կ'ըսէ: «Ծով»ը Աստուածաշունչին մէջ երբեմն խորհրդանշին է Աստուծոյ ընդդիմացող ժողովուրդներուն, հետեւաբար նաեւ՝ մեղքի: Աստուած այս աշխարհը ջրհեղեղով սրբեց մէյ մը: Իսկ այս զիրքի վերջին գլուխին մէջ մենք պիտի տեսնենք, որ «ծով» գոյութիւն չունի: Աստուած իրեն ընդդիմացող մարդկութիւնը եւ մեղքը պիտի վերցնէ այս աշխարհէն:

Մեղքին հետեւանքը մահ է, ինչպէս Պօղոս առաքեալ ալ կ'ըսէ (Հռ. 6.16): Մեռելի արիւնը պարզապէս խորհրդանշէ մահուան: Մեղքին իբր պատիժ՝ Աստուած մահ կու տայ: Եւ ասիկա չապաշխարող մարդկութեան վրայ անպայման պիտի դայ:

«Երրորդ հրեշտակը իր անօթը պարպեց դետերուն եւ ջուրի աղբիւրներուն վրայ, եւ անոնք արիւն դարձան: Եւ լսեցի որ ջուրերուն վրայ իշխանութիւն ունեցող հրեշտակը կ'ըսէր. “Արդար ես դուն, որ ես եւ էիր, / դուն՝ Սուրբդ, քանի այսպէս դատաստան ըրիր: / Որովհետեւ անոնց՝ որոնք Աստուծոյ ընտրեալներուն / եւ մարգարէներուն արիւնը թափեցին, / խմել տուիր բան մը՝ որուն արժանի են”» (Հմր 4-6): Թէ՛ պատիժին մեծութիւնը եւ անխուսափելի ըլլալն է, որ ցոյց կը տրուի այստեղ, եւ թէ՛ աստուածային դատաստանին արդարութիւնը:

«Յետոյ զոհասեղանէն լսեցի ձայն մը, որ կ'ըսէր. “Այո՛, ո՛վ ամենակալ Տէր Աստուած, արդար եւ ճշմարիտ են վճիռներդ”» (Հմր 7): Զոհասեղանէն եկած ձայնը՝ ձայնն է այն նահատակներուն կամ մարտիրոսներուն, որոնք Աստուծոյ խօսքին կամ Քրիստոսի համար իրենց վկայութեան պատճառով նահատակուեցան կամ մարտիրոսացան: Ահա անոնք Աստուծոյ վրէժխնդրութեան իրենց սպասումը կատարուած կը գտնեն եւ կը յայտարարեն Աստուծոյ վճիռներուն

արդարութիւնը եւ ճշմարտութիւնը:

Ձոհասեղանը նաեւ կարելի է երկրորդ իմաստով մը առնել, ինչպէս կարգ մը մեկնիչներ մեզի կ'ըսեն: Ոչ միայն նահատակներու կամ մարտիրոսներու արեան հեղումին նշանակ է, այլեւ Հին Կտակարանէն սկսեալ խորհրդանիշ մըն է քաւութեան, Աստուծոյ ներումին: Սակայն աշխարհի վախճանին՝ Աստուած քաւութիւն կամ ներում չէ, որ կը հրամցնէ, այլ պատիժ, որովհետեւ մեղաւորները ալ արժանի չեն Աստուծոյ քաւութեան եւ ներումին:

«Չորրորդ հրեշտակը իր անօթին պարունակութիւնը թափեց արեւուն վրայ. եւ արեւուն արտօնութիւն տրուեցաւ մարդիկը խանձելու» (Հմբ 8): Աստուածաշունչը եւ մասնաւորաբար Հին Կտակարանը բազմաթիւ կերպերով մեզի կը յիշեցնէ, որ տիեզերքի բոլոր տարրերը Աստուծոյ հրամաններուն ենթակայ են: Անոնք բոլորը կը ծառայեն Աստուծոյ կամքը կատարելու համար: Արեւը այն տարրերէն մէկն է: Անիկա Ծննդոց դիրքի առաջին դիւանն մէջ մեզի կը ներկայանայ Աստուծոյ կողմէ կամեցուած՝ թէ՛ երկիրը լուսաւորելու, թէ՛ ջերմութիւն տալու (գիտէք որ ջերմութիւնը կեանքի ծնունդին կը ծառայէ) եւ թէ՛ նոյն ատեն ժամանակները որոշելու համար: Ուրեմն, արեւը Աստուծոյ նախախնամութեան տարրեր երեսներուն արտայայտութիւն է: Բայց այն աշխարհին համար, որ Աստուծոյ նախախնամութիւնը չ'ընդունիր, տարրերը չի ճանչնար իբր Աստուծոյ պարգեւը, այլ ընդհակառակը զանոնք իր պաշտամունքին առարկայ կը դարձնէ կամ զանոնք կ'ապականէ, Աստուած անոնց պաշտօնը պիտի փոխէ եւ զանոնք պիտի ծառայեցնէ իր դատաստանին համար: Այս համարին մէջ արեւուն կը տրուի «արտօնութիւն» տարապայման ուժգնութեամբ մը այրելու, խանձելու եւ մրկելու բոլոր արարածները:

«Սաստիկ տաք եղաւ եւ մարդիկ այրեցան եւ հայհոյեցին Աստուծոյ, որ իշխանութիւն ունի այս պատուհասներուն վրայ. եւ սակայն չապաշխարեցին եւ փառք չտուին Աստուծոյ» (Հմբ 9): Արդեօք զարմանալի՞ է մարդոց այս վարմունքը: Թերեւս մենք զարմանանք: Բայց իրականին մէջ այնքան ալ զարմանալի չէ: Որովհետեւ Աստուծոյ պատիժները յաճախ միջոց են ապաշխարութեան հրաւիրելու: Սակայն անոնք ուղղիչ կրնան ըլլալ միայն այն մարդոց

Համար, որոնք ուղղուելու տրամադրութիւնը ունին: Դաստիարակիչ կրնան ըլլալ անոնց համար, որոնք դաստիարակուելու տրամադրութիւնը ունին: Եւ արդարացուցիչ կրնան ըլլալ անոնց համար, որոնք արդարութեան ցանկութիւնը իրենց սրտին մէջ կը պահեն: Իսկ անոնք որ ուղղուելու տրամադրութիւնը չունին, պատիժի վրայ՝ աւելի եւս կ'արմատաւորեն իրենց ժխտական կեցուածքը եւ յամառօրէն կ'ընդդիմադրեն Աստուծոյ ու կը հայհոյեն Անոր: Այս մարդիկը ոչ թէ չեն ճանչնար զԱստուած, այլ ճանչնալով հանդերձ արարիչը՝ իրենց յոռի վերաբերումը կը շարունակեն: Այդ պատճառով է, որ անոնց համար Աստուծոյ գթութիւնը որեւէ նշանակութիւն չունի:

Ասոնք զԱստուած մերժող մարդիկն են, հետեւաբար՝ զԱյն չճանչցող չեն:

Յաճախ կը լսենք եւ կը խօսինք մարդոց մասին, որոնք անաստուած են: Եւ կը հարցնենք. արդեօք իրական հասկացողութեամբ անաստուած մարդ կա՞յ: Իրական հասկացողութեամբ անաստուած չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ բանական մարդ արարածը ինքզինքին եւ զինք շրջապատող բնութեան մասին կը մտածէ: Եւ ո՞վ որ ինքզինք կամ իր կազմուածքը եւ աշխարհը կը դիտէ ու կը խորհի անոնց մասին (եւ չկայ մէկը որ չի խորհիր. ամենէն պարզ մարդը ամենէն պարզ ձեւով կը խորհի, իմաստասէր մարդը իրեն յատուկ ձեւով կը խորհի եւայլն) չի կրնար երբեք չմտածել, որ այս սքանչելի բնութիւնը իր կարգ կանոնով, չունենայ արարիչ մը, ըլլայ պարզ գուգադիպութեան կամ պատահականութեան ծնունդ: Ներկայ մարդկութեան մէջ անոնք՝ որ կը մերժեն Աստուծոյ գոյութիւնը, չեն ուզեր ընդունիլ՝ թէ այդ մերժելը ինքնին՝ իրենց մերժածին ծանօթութեան մը հասած ըլլալ կ'ենթադրէ: Որովհետեւ բան մը մերժողը անպայման իր մերժած առարկային գոյութիւնը պէտք է ընդունի, որ մերժէ: Ես ինչ պէտք ունիմ մերժելու բան մը, որուն գոյութիւնը չեմ ճանչնար: Այս մարդիկը ինքնաբերաբար զԱստուած ճանչցող մարդիկ են, հետեւաբար՝ զԱյն չընդունելով՝ կ'ուրանան զԱյն: Ուստի անգիտակից կամ ակամայ անաստուածութիւն գոյութիւն չունի. անաստուածութիւն եթէ կայ, անիկա գիտակից եւ կամաւոր ուրացում է:

Գազանին երկրպագողներուն կամ գազանին ենթարկուած մարդոց մէջ Աստուծոյ գիտակցութիւնը երբեք մեռած չէ: Գիտակցութիւնը կրնայ աղօտիլ, կրնայ մշուշոտիլ, բայց անիկա իր աղօտ եւ մշուշոտ վիճակին մէջ իսկ կը պահէ արարիչին գիտակցութիւնը: Գազանը երբեք չի կրնար մարդոց մօքէն ջնջել զԱստուած:

Թէեւ կը թուի, որ գազանը երկրի վրայ ամէն իշխանութիւն ունի, սակայն անիկա բացարձակ չէ: Եւ այդ պատճառով ալ գազանը վախճանական պատուհասները չի կրնար ջնջել:

Մարդիկ, կ'ըսէ, «չապաշխարեցին եւ փառք չտուին Աստուծոյ»:

Ապաշխարութիւն:

Կրնայ ըլլալ, որ մենք այս վայրկեանին տէրն ենք, բայց վաղուան տէրը չենք: Հարցը մահը չէ միայն, որ որեւէ ատեն կրնայ գալ եւ մեզ իր ճիրաններուն մէջ առնելով մեր կեանքը խլել: Հարցը ուրիշ բան մըն է. մարդը գիտակցութիւն ունի: Եւ անիկա մինչեւ որոշ ժամանակ մը կրնայ արթուն ըլլալ, գործօն ըլլալ: Կու գայ ժամանակ, երբ մարդուն բոլոր կարողութիւնները կամաց կամաց կը սկսին նահանջել: Տակաւին առանց խօսելու յանկարծակի հասած հիւանդութեանց մասին, որոնք մեր կարողութիւնները նահանջի կը մատնեն եւ մենք կը զրկուինք մեր կամքը իրադրծելու ուժէն ու կը դառնանք մարմնի մէջ կենդանի դիակ մը, մինչեւ այն օրը՝ երբ այս աշխարհէն ելլենք: Արդ, որքան ատեն որ ժամանակը մեր ձեռքն է մեր մեղքերու քաւութեան համար զղջանք, բարիք գործենք եւ Աստուծոյ փառք տանք:

«Հինգերորդ հրեշտակը իր անօթը պարպեց գազանին գահին վրայ, եւ անոր թագաւորութիւնը խաւար դարձաւ. մարդիկ ցաւէն իրենց լեզուները կը խածնէին» (Հմբ 10): Ի՞նչ կը նշանակէ «գազանին գահ»ը: Ինչպէս Աստուծոյ գահը, գազանին գահն ալ վայր մը չունի: Անիկա խորհրդանիշն է Սատանային հետեւորդներուն:

Գահը դիտենք, որ իշխանութիւն կամ թագաւորութիւն կը նշանակէ: Իսկ իշխանութիւն կամ թագաւորութիւն միայն թագաւորը ինքը եւ իր գահը չեն, այլ ամբողջ հպատակները:

Արդ, ըսուածը այն է, թէ այս հրեշտակը անօթին բովանդա-

կութիւնը թափեց Սատանային հպատակներուն վրայ:

«...եւ անոր թագաւորութիւնը խաւար դարձաւ», կ'ըսէ: Ուշագրաւ է, որ գազանին թագաւորութիւնը խաւարով կը հարուածուի:

Խաւարով հարուածը կը յիշեցնէ Եգիպտոսի հարուածներէն մէկը (Ելք 10.21-23) եւ այդ խաւարը թէ՛ Փառաւորնը պատժելու համար էր եւ թէ՛ անոր ժողովուրդը: Աստուած խաւարի իշխանն ու անոր հետեւորդները խաւարով կը պատժէ: Եգիպտոսի մէջ խաւարի հարուածը միաժամանակ երկու բան յայտնելու համար էր. 1) Եգիպտոսի չաստուածներուն վրայ Ճշմարիտ Աստուծոյ իշխանութիւնը ցոյց կու տար, այլ խօսքով՝ ցոյց կու տար, թէ անոնք ոչնչութիւն են, եւ 2) Սեփական ժողովուրդին ցոյց կու տար՝ թէ ի՞նչ է ճշմարիտ աստուածապաշտութիւնը:

Արդ, աշխարհի վախճանին՝ գազանի թագաւորութեան խաւարով հարուածովը եւս՝ ցոյց կու տար, թէ գազանը անկարող է խաւարի հարուածը ջնջելու. այլեւ՝ որպէսզի աստուածապաշտները իրենց ճանապարհին մէջ առաւել ամրանան:

Թէ որքան ժամանակ պիտի տեւէ խաւարը, չենք գիտեր: Բայց անկասկած, ժամանակաւոր պիտի ըլլայ անիկա:

«...մարդիկ ցաւէն իրենց լեզուները կը խածնէին, իրենց ցաւէն ու վէրքերուն կոտտանքէն կը հայհոյէին երկինքի Աստուծոյն եւ սակայն չապաշխարեցին իրենց գործերէն» (Հմր 10-11): Ցաւը կապուած է խաւարին: Յիշենք, որ տակաւին նախորդ հարուածներուն ցաւերը կան: Եւ հիմա աւելցած են խաւարին բերածները:

Այստեղ եւս կը տեսնենք՝ հարուածներու ենթարկուած մարդոց անուղղայ ընթացքը:

Ուղղուելու տրամադրութիւն ունեցողներուն համար ցաւը այն նեղ դուռն է, ուրկէ պէտք է անցնիլ Աստուծոյ անդորրը գտնելու համար:

«Վեցերորդ հրեշտակը իր անօթը պարպեց Եփրատ մեծ գետին վրայ, եւ անոր ջուրերը ցամքեցան, որպէսզի արեւելքի թագաւորներուն համար ճամբայ պատրաստուի» (Հմր 12): Եփրատը, ինչպէս ակնարկած ենք, Միջին Արեւելքի տարածքին մէջ սահմանն էր արեւելքի եւ արեւմուտքի: Մեծ գետ ըլլալուն պատճառով, դժուար էր անկէ անցնիլ,

նոյնիսկ մեծ բանականորեն համար: Այդ պատճառով արեւելքի եւ արեւմուտքի թագաւորութիւններուն սահմանը կը համարուէր:

Համարին մէջ մէկ երկու տարրեր կան, որոնք դժբախտաբար անորոշ են: Առաջինը՝ «արեւելքի թագաւորներ»ն է: Որո՞նք են անոնք: Ոմանք պատմական բացատրութիւն փորձած են տալ, ըսելով՝ որ ասիկա կը վերաբերի Յովհաննէս առաքեալի ժամանակակից Եփրատէն անդին գտնուող պարթեւ թագաւորներուն: Ըստ այս բացատրութեան, Աստուած պարթեւներու արշաւանքին ճամբայ կը պատրաստէ, դէպի «Բաբելոն», այսինքն՝ հռոմէական կայսրութիւն: Բայց պատմական այդ բացատրութիւնը ճիշդ չէ, որովհետեւ այստեղ պատկերուածը վերջին ժամանակներուն կը վերաբերի եւ յստակ կերպով կը ներկայացնէ մեզի (ինչպէս պիտի ներկայացնէ նաեւ 19-րդ դիւիզիոն մէջ) բախումը Աստուծոյ ուժերուն եւ Աստուծոյ ընդդիմացող չար աշխարհին:

Ուրիշներ «արեւելքի թագաւորներ» անունին տակ կը տեսնեն ակնարկութիւն արեւելքի այն պետութիւններուն, որոնք թէպէտ Քրիստոսի մասին պիտի լսեն, սակայն պիտի չընդունին զայն, եւ պիտի գան Պաղեստին ու Նեոին հետ՝ Աստուծոյ դէմ պիտի պատերազմին:

Ոմանք ալ, յատկապէս հին մեկնիչներ, ասոր մէջ զլիաւորաբար կը տեսնեն Նեոը եւ անոր միացած զինակից թագաւորներ:

Մէկ խօսքով, անոնց ինքնութիւնը յստակ չէ: Իսկ նպատակը երկրաւոր թիրախ մը չէ, այլ յստակօրէն կռիւ է Աստուծոյ դէմ եւ Անոր ուժերուն:

«Եւ տեսայ որ վիշապին բերանէն, գաղանին բերանէն եւ սուտ մարգարէին բերանէն գորտերու նմանող անմաքուր երեք ոգիներ կ'ելլէին: Անոնք դիւային ոգիներ էին, որոնք հրաշքներ կը գործէին եւ կ'երթային երկրի բոլոր թագաւորներուն՝ պատերազմի հաւաքելու զանոնք, ամենակալ Տիրոջ մեծ օրուան համար» (Հմբ 13-14): Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ տեսած ենք, որ անմաքուր ոգիները չարին արբանեակներն են: Այստեղ յիշուող երեք ոգիները կը պատկերացունեն՝ իբր վիշապին, գաղանին եւ սուտ մարգարէին բերաններէն ելլող: Այսինքն՝ իբր անոնց բերանը կամ խօսնակը: Գորտի նմանցումն է, որովհետեւ

գորտը անմաքուր կենդանի համարուած է՝ ճահճներու մէջ բնակիլ սիրելուն համար:

Մարդիկ երեւոյթներուն շատ կարեւորութիւն կու տան, մասնաւորաբար ներկայ ժամանակի մարդերը, այս երեք ոգիները մոլորութեան ցանցին մէջ պիտի առնեն երկրի բոլոր թագաւորները, զանոնք միացնելու համար իրենց չար պայքարին մէջ:

«...ամենակալ Տիրոջ մեծ օր»ը վստահաբար դատաստանի եւ վրէժխնդրութեան օրն է, որ 14-րդ դիւտուն մէջ հունձքի եւ այգեկութիւնի պատկերով մեզի նկարագրուեցաւ:

«Որովհետեւ այսպէս ըսաւ Տէրը. “Ահա ես գողի պէս կու գամ: Երանի՜ անոնց՝ որոնք արթուն կը մնան եւ իրենց հագուստները կը պահեն, որպէսզի մերկ չընկնեն եւ իրենց ամօթոյքը չերելի”» (Հմբ 15): Մինչ չար ոգիները իրենց գործունէութիւնը կը ծաւալեն, Տէրը՝ Քրիստոս իր ընտրեալներուն ազգարարութիւն կու տայ, որ նոյն ատեն երանի մըն է եւ կոչ մը արթնութեան:

Քրիստոս այս աշխարհէն իր ելքի նախօրեակին, աշակերտները Գեթսեմանի տարաւ եւ այնտեղ իր սեփական մօտալուտ մահուան անձկութեան մէջ՝ պատուիրեց անոնց արթուն կենալ եւ աղօթել՝ փորձութեան մէջ չիյնալու համար: Հիմա նոյն կոչն է, որ Քրիստոս կ'ուղղէ իր հետեւորդներուն, որովհետեւ պահը որ կու գայ՝ մեծ փորձութեան պահն է: Քրիստոս նաեւ կը յիշեցնէ իր անակնկալ դալուստը:

Հագուստները պահելու պատուէրով ըսել կ'ուզուի՝ քրիստոնէական նկարագիրը եւ հաւատքը պահել:

«Ապա ոգիները թագաւորները հաւաքեցին տեղ մը, որ եբրայերէնով Արմազեդոն կը կոչուի» (Հմբ 16): Այս անունին բացատրութեան մէջ պիտի երկար բարակ չմտնեմ: Պատմական կարգ մը դէպքեր կան, որոնք կապուած են այն բլուրին, որ կը կոչուի Մակեդովի կամ Մէճիթոյի բլուր: Սամարիայի մէջ, ծովեզերքին մօտիկ՝ Կարմեղոս լեռան շարունակութեան վրայ պզտիկ բլուր մըն էր անիկա, որուն վրայ բերդաքաղաք մը կար:

Թէ ինչո՞ւ համար Աստուծոյ դէմ վերջնական պատերազմը կը ներկայացուի այդ բերդաքաղաքին եւ անոր շրջակայքին անունով:

Աշխարհագրական նեղ տարածք մըն է անիկա: Անկարելի է, որ առարկայական հասկացողութեամբ յիշեալ բոլոր թագաւորները իրենց զօրքերով հոն հաւաքուին: Ուրեմն, խորհրդանշական անուանի մը առջեւ ենք պարզապէս, ինչպէս մեկնիչները կ'ըսեն:

«Եօթներորդ հրեշտակը իր անօթին պարունակութիւնը թափեց օդին մէջ, եւ երկինքի տաճարէն ու դահէն բարձր ձայն մը եկաւ, որ կ'ըսէր. «Եղաւ»» (հմր 17): Աստուծոյ կամքը եւ ծրագիրը արդէն գրեթէ իրականացած ու ամբողջացած է:

«...անօթին պարունակութիւնը թափեց օդին մէջ»: Պօղոս առաքեալ Եփեսացիներու նամակին մէջ Սատանային իշխանութիւնը կը կոչէ «այս օդին իշխանութիւնը» (Եփ 2.2): Այս օդը ըսելով կը հասկնայ մեզ շրջապատող չարին ուժերը:

Արդ, հրեշտակը իր անօթին պարունակութիւնը օդին վրայ թափելով, չարին ուժերը պարտութեան կ'ենթարկէ:

«Եւ ահա փայլատակումներ, ձայներ ու որոտումներ եղան. եւ ա'յնքան զօրաւոր երկրաշարժ մը՝ որուն նմանը չէր եղած երկրի վրայ մարդուն ստեղծուելէն ի վեր. այդքան զօրաւոր երկրաշարժ չէր պատահած» (հմր 18): Եւ երկրաշարժին հետեւանքը. «Մեծ քաղաքը երեք մասի բաժնուեցաւ, եւ բոլոր երկիրներու քաղաքները կործանեցան: Աստուած յիշեց մեծ Բաբելոնը եւ անոր տուաւ իր սաստիկ ցասումի գինիին բաժակէն, որ խմէ» (հմր 19): Կը հարցնենք՝ Ո՞րն է մեծ քաղաքը: Մեծ քաղաքը Երուսաղէմն է, որ երեք մասերու պիտի բաժնուի, այսինքն՝ կատարելապէս քայքայուի: Իսկ «մեծ Բաբելոն»ը Աստուծոյ ընդդիմացող ամբողջ աշխարհն է, որ սոսկալի կործանման պիտի ենթարկուի:

«Բոլոր կղզիները կորսուեցան եւ լեռները անյայտացան մէջտեղէն» (հմր 20): Ասիկա ըստ ոմանց, կը վերաբերի այն թագաւորներուն, որոնք չարին պայքարը մղելու համար պիտի հաւաքուին: Սակայն անոնց զինակցութիւնը պիտի խորտակուի:

«Երկինքէն աներեւակայելի մեծութեամբ կարկուտ տեղաց մարդոց վրայ: Եւ մարդիկ Աստուծոյ հայհոյեցին երկինքէն տեղացող այս կարկուտի պատուհասին համար, քանի ահաւոր եւ սաստիկ էր պատուհասը» (հմր 21): Այս կարկուտը կը յիշեցնէ Եդիպոսի վրայ եկած հարուածներէն

մէկը, որուն կարկուտ խառնուած էր (տե՛ս Ելք 9.13-26)

ԺԷ.-ԺԸ.ԳԼՈՒԽՆԵՐ

Պիտի փորձեմք այս գլուխները իրենց ընդհանուր պատկերովը տեսնել: Ամէն մէկ գլուխի բովանդակութեան եւ կառոյցին մասին քանի մը խօսք: Այս գլուխները կը ներկայացնեն Աստուծոյ անհատարիւմ իշխանութիւններուն խորտակումը: Ասկէ առաջ տեսանք, որ երկու անգամ յայտարարուեցաւ կամ նախաձայնուեցաւ Բաբելոնի անկումը: Բայց հիմա է, որ հասած է անոր անկումին ժամը: 17-րդ եւ 18-րդ գլուխներուն մասին զգուշացուցիչ առաջին խօսք մը: Երկու գլուխներն ալ «Բաբելոն»ը կը ներկայացնեն. 17-րդգլայն «Մեծ Պոռնիկը» կը կոչէ: Արդեօք երկու գլուխներն ալ նոյն բա՞նը կը ներկայացնեն: Ըստ իս, ներկայացուածը նոյն իրականութեան երկու տարբեր երեսներն է: 17-րդ գլուխին վերաբերիլը Մեծ Պոռնիկին սպանութեան, եւ 18-րդին վերաբերիլը Բաբելոնի անկման՝ կը թելադրեն, որ երկու տարբեր երեւոյթներու դիմաց ենք: 17-րդ գլուխը՝ աւելի կը վերաբերի կրօնական համաշխարհային դրութեան մը: Իսկ 18-րդգլուխը՝ աւելի կը վերաբերի քաղաքական եւ տնտեսական համաշխարհային դրութեան մը:

17-րդ Գլուխ

Պոռնիկ Կինը

«Եօթը անօթները ունեցող հրեշտակներէն մէկը ինծի եկաւ, խօսեցաւ հետս եւ ըսաւ.- Հո՛ւս եկուր, եւ ես քեզի ցոյց պիտի տամ այն դատապարտութիւնը, որուն պիտի ենթարկեմ հռչակաւոր պոռնիկը, այն քաղաքը՝ որ շատ ջուրերու վրայ կը նստի: Երկրի թագաւորները պոռնկութիւն ըրին անոր հետ եւ երկրի բնակիչները անոր պոռնկութեան գինիով գինովցան» (հմր 1-2): Հին Կտակարանին մէջ մասնաւորաբար Աստուծոյ հետ անհաւատարմութեան, զԱյն ուրանալու կամ հերքելու խորհրդանիշ մըն է պոռնկութիւնը: Անիկա հասկցուած է իբր սուտ կրօնք մը:

Այս համարները մեզի կ'ըսեն, թէ աշխարհը իր բոլոր ղեկավարներով եւ ժողովուրդներով Աստուծոյ հետ անհաւատարմութեան մէջ եղաւ, զԱյն ուրացաւ եւ հերքեց: Ոմանք ալ Աստուծոյ կողքին ունեցան այլ աստուածութիւններ կամ կուռքեր, եւ փորձեցին ճշմարիտ հաւատքին եւ հեթանոսութեան միջեւ հաշտութեան եզր ստեղծել, եւ այնպէս՝ իրենք զիրենք օտարացուցին Աստուծմէ:

«Հրեշտակը հոգիով վերացուց զիս ու տարաւ անապատ, ուր տեսայ կին մը, որ նստած էր կարմիր գազանի մը վրայ, որ ծածկուած էր հայհոյալից անուկներով: Գազանը, որ տեսայ, եօթը գլուխ եւ տասը եղջիւր ունէր» (Հմր 3): Ուրեմն հրեշտակը զինք բարձրացնելով (ասիկա հոգիով լեցուելու հետ կամ հոգիով փոխադրուելու հետ կապ չունի) կը տանի անապատ, որպէսզի ցոյց տայ դատապարտութիւնը:

«Կարմիր գազան»ը ըստ ամբողջ գլուխի բացատրութեան՝ ուրիշ մէկը չէ քան նոյն այն առաջին գազանը կամ Նեոը: Այստեղ կարմիր հագուած կը ներկայացուի, հաւանաբար խորհրդանշականօրէն ակնարկելու այն արեան, որ ան անմեղները կոտորելով թափեց:

«Կինը ծիրանի եւ կարմիր հագուստ հագած էր եւ զարդարուած ոսկիով, մարգարիտներով եւ թանկագին քարերով: Զեռքին ունէր ոսկիէ գաւաթ մը, որ լեցուն էր գարշելի բաներով, պոռնկութեան աղտոտութիւններով» (Հմր 4): Կնոջ ամբողջ հանդերձանքը կրնանք կոչել «կայսերական»: Զուր տեղը չէ, որ անցեալի մեկնիչները, բոլորն ալ այս պատկերին մէջ տեսած են հռոմէական կայսրութիւնը կամ անոր անձնաւորումը խորհրդանշող մայրաքաղաքը՝ Հռոմը: Անիկա շքեղ էր, պճնուած:

«Գաւաթ»ին յունարէնը (փոթէրիոն) կրօնական թելադրութիւն ունեցող բառ է: Առհասարակ կը գործածուի քրիստոնէական շրջանակներու մէջ Ս. Հաղորդութեան բաժակին համար: Իսկ հրէական շրջանակներուն մէջ կը գործածուէր այն բաժակներուն համար, որոնք Տիրոջ տաճարին մէջ կը գործածուէին, անոնցմով հեղուկ ընծաներ հեղելու համար Տիրոջ Սեղանին վրայ:

Հետեւաբար, այս կինը կ'անձնաւորէ կրօնական դրութիւն մը:

Գաւաթին բովանդակութիւնը եւս այդ մասին ըսելիք ունի: «Գարշելի բաներ» եւ «պոռնկութեան աղտոտութիւններ» են, որ գաւաթին բովանդակութիւնը կը կազմեն: Հին Կտակարանը ճանչցողը եւ մասնաւորաբար անոր բառապաշարին ծանօթ եղողը գիտէ, թէ «գարշելի» բառը իբր ածական այնքան չէ գործածուած, որքան՝ իբր գոյական: «Գարշելիք» կ'ըսէին հրեաները կուռքերուն համար: Ընդդինչպէս Աստուծոյ անունը չգործածելու համար, կամ խուսափելու

Համար անոր շատ գործածութենէն յաճախ այլ անուններ կու տային «Աստուած» անուան տեղ (օրինակ՝ «երկինք» կամ «Տէր»)։ Նոյնպէս՝ կուռքերուն անունը բերան չառնելու համար արհամարհական անուանումով մը զանոնք «գարշելիք» կը կոչէին։

Հետեւաբար, երբ այստեղ գաւաթի բովանդակութեան համար կ'ըսէ, թէ գարշելիքներով լեցուն է, ըսել կ'ուզէ, որ կռապաշտական պաշտամունքով լեցուն է։

«Պոռնկութեան աղտոտութիւններ» նախադասութիւնը, կրօնական այլասերում եւ Աստուծոյ հանդէպ անհաւատարմութիւն կը թելադրէ։

«Անոր ճակատին գրուած էր խորհրդաւոր անուն մը - Մեծ Բաբելոն, մայր պոռնիկներու եւ երկրի գարշելիքներուն?» (Հմր 5)։ Ըստ մեկնիչի մը, անցեալին՝ Հռոմի մէջ սովորութիւն մը կար, որ անբարոյ կիները կամ պոռնիկները իրենց ճակատին կը գրէին նշան մը, որ կը յայտնէր իրենց պոռնիկ ըլլալը։ Այն օրինակով է, որ հրեշտակը կը ներկայացնէ «Մեծ Բաբելոն»ը, որուն ճակատին պոռնիկ ըլլալը գրուած էր։

«Տեսայ որ այդ կինը գինովցած էր Աստուծոյ ընտրեալներուն եւ Յիսուսի վկաներուն արիւնով» (Հմր 6)։ Արիւնով գինովնալը կը նշանակէ, թէ «կին»ը արիւնահեղութենէն հաճոյք կ'առնէր։

«Երբ զայն տեսայ՝ շատ զարմացայ։ Հրեշտակը ինծի ըսաւ. - Ինչո՞ւ զարմացար. քեզի պիտի ըսեմ իմաստը կնոջ եւ զայն կրող գազանին, որ եօթը գլուխ ու տասը եղջիւր ունի» (Հմր 6-7)։ Հաւանաբար զարմանքը կու գայ կնոջ տեսքէն եւ բոլոր ազգերուն եւ ժողովուրդներուն վրայ անոր ունեցած մեծ ազդեցութենէն. կարծէք անպարտելի ուժ մըն է։ Եւ միաժամանակ անոր ճակատին գրուած անունէն՝ որ ոչ թէ միայն անոր ինքնութիւնը ցոյց կու տայ, այլեւ տեսակ մը դատապարտութեան գիր է։

«Գազանը որ տեսար՝ կ'ապրէր, բայց այլեւս չ'ապրիր. անիկա անդունդէն կրկին պիտի ելլէ՝ իր կորուստին երթալու համար։ Բոլոր անոնք որ երկրի վրայ կ'ապրին եւ որոնց անունները աշխարհի սկիզբէն ի վեր չէին գրուած կեանքի գիրքին մէջ՝ պիտի զարմանան, տեսնելով գազանը որ կ'ապրէր, բայց այլեւս չ'ապրիր, եւ սակայն մօտ է վերստին յայտնուելու»

(հմբ 8): Նայեցէ՛ք, որ երկու անգամներ նոյն բացատրութիւնը կը գործածուի գաղանին համար. կ'ըսուի՝ «կ'ապրէր, բայց այլեւս չ'ապրիր», եւ թէ կրկին պիտի յայտնուի: Բնագրին մէջ այս անունը քիչ մը աւելի հանելուկային է: Բայց աւելի մօտիկ է մեր ըսելիքին: Անոր համար կ'ուզեմ յիշել: Բնագիրը մեզի կ'ըսէ. «Գաղանը որ էր եւ չէ եւ կրկին պիտի ելլէ անդունդէն»: Ինչո՞ւ ուզեցի իր բնագրային ձեւով յիշել: Որովհետեւ իր այս ձեւով մեզի կը յիշեցնէ ուրիշ անուն մը, եւ որ Աստուծոյ անունն է. «Ան որ էր, որ է եւ որ պիտի գայ»: Ճիշդ անոր ժխտական ձեւն է գաղանին տրուած անունը: Ուրիշ անգամ մըն ալ ըսի, որ այս գաղանը կը ներկայանայ իրր հակասիպը Քրիստոսի: Նեոն է ասիկա կամ սուտ Քրիստոսը, որ կը փորձէ իր վրայ առնել Քրիստոսի ե՛ւ պաշտօնը եւ անունները: Ու ահա այստեղ կը տեսնենք, որ Քրիստոսի անունը կ'առնէ: Այս անունը ցոյց կու տայ, որ ինք Աստուած չէ եւ չի կրնար ըլլալ: Մինչ Քրիստոսի տրուած «Ան որ էր, որ է եւ պիտի գայ» անունը ցոյց կու տայ անոր յաւիտենականութիւնը:

Այս համարին կապակցութեամբ պատմական հետեւեալ բացատրութիւնը տրուած է: Ներոն 68 թուականին անձնասպան եղաւ: Անձնասպանութենէն ետք սակայն, ժողովուրդին մէջ տակաւին շշուկներ կը շրջէին, թէ ան ողջ է: Անոր ստեղծած սարսափը առասպելի վերածուեցաւ: Եւ անոր յաջորդած կայսրերը շարունակեցին Ներոնեան ոգիով կոտորել քրիստոնեաները: Եւ մինչեւ առաջին դարու վերջաւորութիւնը, այսինքն՝ մինչեւ Յովհաննէս առաքելի օրերը, երբ կայսրն էր Դոմետիանոս, այն հաւատալիքը կը տիրէր, թէ Ներոնի յաջորդած կայսրերը վերակենդանացումն էին Ներոնի: Ամէն մէկ կայսր կարծէք նոր Ներոն մըն էր:

«Հո՛ս է ահա, որ իմաստութիւն ունեցող միտք պէտք է» (հմբ 9), կ'ըսէ հրեշտակը եւ մանրամասնութիւններուն կ'անցնի:

«Եօթը գլուխները եօթը լեռներ են, որոնց վրայ կինը նստած է: Անոնք միաժամանակ եօթը թագաւորներ են» (նոյն): «Եօթ լեռներ» խորհրդանիշը առաւել եւս պատճառ եղած է, որ պատմական բացատրութիւն փնտռողները գայն նոյնացնեն Հռոմ քաղաքին հետ: Պատմական Հռոմ քաղաքը կառուցուած էր եօթ բլուրներու վրայ եւ

այն պատճառով ալ ճանչցուած էր նաեւ «եօթը բլուրներու քաղաքը» անունով:

Սակայն այս դիրքին պատգամը անցեալ իրականութեան մը մէջ չէ: «Եօթ լեռներ»ը, որոնց վրայ նստած է «պոռնիկ կին»ը, կը խորհրդանշեն ապագայ տէրութեանց եւ անոնց ենթակայ ժողովուրդներուն անհաւատարմութիւնը Աստուծոյ հանդէպ:

«Այս եօթը թագաւորներէն հինգը ինկան, մէկը ներկայիս կ'ապրի, իսկ միւսը տակաւին չէ եկած: Երբ դայ, միայն կարճ ժամանակ մը պիտի իշխէ» (հմբ 10): Այստեղ ունինք ծածկաբանութիւն մը, որ բազմաթիւ մեկնութեանց առիթ եղած է: Շատեր փորձած են այս հանելուկը լուծել: Որոշնք են այս եօթը թագաւորները, որոնցմէ հինգը անցեր գացեր են, վեցերորդը հիմա կ'ապրի, իսկ եօթներորդը պիտի գայ կարճ ժամանակ մը իշխելու համար: Երկու համար ետքը պիտի տեսնենք, որ ութերորդ մըն ալ պիտի աւելնայ:

Ոմանք փորձած են կայսրերու անուններ գտնել (ես հիմա անունները կը զեղչեմ) պարզապէս ըսելու համար, թէ հաւանաբար ակնարկութիւնը այն կայսրերուն է, որոնց շարքին մէջ Դոմետիանոս վեցերորդն է, եւ որմէ ետք գալիքը կը մնայ անորոշ: Ենթադրած են, թէ գալիքը՝ Նեոը պիտի ըլլայ: Բայց եթէ Նեոը պատմականօրէն պիտի բացատրենք, պիտի փնտռենք պատմական անձ մը կամ տէրութիւն մը, որուն հետ նոյնանայ: Պատմական մեկնութիւն տուողներ փորձած են բազմաթիւ բացատրութիւններ առաջարկել. եօթներորդին համար տեսած են բիւզանդական կայսրութիւնը, արաբական կայսրութիւնը, պապական իշխանութիւնը, մինչեւ իսկ՝ նորագոյն ժամանակներու պետութիւններ:

Ուրիշներ այս եօթ թագաւորներուն մէջ կ'ուզեն տեսնել իրարու յաջորդ եօթ կայսրութիւններ: Ոչ միայն անցեալի, այլեւ ներկայի:

Մեզի համար ամենէն կարեւոր հայեացքը վախճանաբանական հայեացքն է: Այսինքն՝ այն հայեացքը, որ այս խօսքերուն մէջէն կը դիտէ գալիք եւ վախճանական ժամանակը:

Այս եօթ թագաւորները կը ներկայացուին իբր գաղանին եօթը գլուխները: Ինչ որ ցոյց կու տայ, թէ նոյն գաղանին իշխանութեան տարբեր արտայայտութիւններն են: Գազանը իր գործունէութեամբ

մէկ տեղ չէ, այլ ամենուր, ինչպէս «եօթ» խորհրդանշական թիւը կրնայ թելադրել: Ան աշխարհի բոլոր տէրութիւններուն վրայ իր կամքը պիտի պարտադրած ըլլայ աշխարհի վերջին օրերուն:

«Եւ այն գազանը որ կ'ապրէր, բայց այլեւս չ'ապրիր, ութերորդ թագաւորն է, որ առաջին եօթէն մէկն է եւ որ իր կորուստին կը դիմէ» (Հմր 11): Այս թագաւորները եթէ պատկերացնենք իբր գազանէն անկախ թագաւորներ, ամբողջ պատկերը անհասկնալի կը մնայ մեզի համար: Գազանին պատկերացման մէջ չկայ ութերորդ գլուխ: Իսկ ուրկէ՞ այս ութերորդ թագաւորը: Իրապէս հանելուկի առջեւ ենք: Բայց այս թագաւորներու ինքնութեան հանելուկը լուծած չըլլալով հանգերձ, կրնանք վստահօրէն ըսել, թէ անոնք բոլորն ալ գազանին յայտնութիւններն են: Եթէ եօթը թագաւորութիւնները հասկնանք աշխարհի բոլոր իշխանութիւնները, ապա ութերորդը կը վերաբերի աշխարհի բոլոր իշխանութիւններու վախճանէն ետք գալիք չար իշխանութեան: Ութերորդը պիտի ըլլայ զօրութիւն մը, որուն ներքեւ պիտի համախմբուին աշխարհի այլ իշխանութիւններ, դառնալով անոր զինակից:

Զիշդ այդ զինակցութեան կ'ակնարկէ 12-րդ համարը, երբ եղջիւրներու մասին կը խօսի:

«Տասը եղջիւրները որ տեսար, տասը թագաւորներ են, որոնք տակաւին չեն թագաւորեր, բայց իշխանութիւն պիտի ստանան եւ մէկ ժամուան համար թագաւորեն գազանին հետ» (Հմր 12): Այս տասը՝ գազանին հետ չեն նոյնանար: Ասոնք աշխարհի տարբեր իշխանութիւններ են, գալիքի բոլոր իշխանութիւններն են: Ասոնք գազանին կամքը կատարողներ պիտի ըլլան: Ասոնց իբր եղջիւր ներկայանալը գազանին մարմնին վրայ՝ ցոյց կու տայ, թէ գազանին մտքերով պիտի շաժին:

«Անոնք միակամ են եւ իրենց զօրութիւնն ու իշխանութիւնը գազանին կու տան» (Հմր 13): Անոնք, ուրեմն, իրենց շահերուն համար միակամ են եւ ամբողջապէս յանձնուած գազանին:

«Անոնք Գառնուկին դէմ պիտի պատերազմին, բայց Գառնուկը պիտի յաղթէ անոնց, որովհետեւ ի՛նքն է տէրերուն Տէրը եւ թագաւորներուն թագաւորը. իր կողքին պատերազմողները կանչուածներն են, ընտրեալները եւ հաւատարիմները» (Հմր 14): Պատերազմին ելքը հիմակուրեւէ կը

ներկայացուի արդէն: Միւս կողմէ նշանակալից է Գառնուկին տրուած անունը, որուն պիտի հանդիպինք նաեւ 19-րդ դլուխին մէջ: Ան «տէրերուն Տէրը եւ Թագաւորներուն Թագաւորն» է: Առաջին հերթին այս անունը ցոյց կու տայ Գառնուկին Տէր եւ Թագաւոր ըլլալը, որուն զօրութեան ենթակայ են աշխարհի բոլոր տէրերը եւ Թագաւորները, զայն ճանչնան կամ ոչ, ընդունին կամ ոչ: Երեւութապէս աշխարհը ենթակայ է Սատանային եւ չար իշխողներուն, սակայն Աստուածաշունչը կու գայ մեզի շեշտելու, որ իրականութեան մէջ՝ աշխարհը Աստուծոյ կամքին ենթակայ է:

Կարեւոր եւ նշանակալից է այս անունը: Որովհետեւ ասիկա Հին Կտակարանին մէջ Հօր Աստուծոյ տրուած անուն է: Ուրեմն, այս տիտղոսին գործածութիւնը թէ՛ Հօր Աստուծոյ համար եւ թէ՛ Քրիստոսի՝ կը նշանակէ, թէ անոնք համապատիւ են եւ հաւասար: Հետեւաբար, Քրիստոս կամ Գառնուկը Աստուած է:

«...իր կողքին պատերազմողները կանչուածներն են, ընտրեալները եւ հաւատարիմները»: Այս համարը կարեւոր է մէկէ աւելի իմաստներով: Նախ, ցոյց կու տայ, որ Գառնուկը իր պատերազմին մէջ առանձին չէ: Հարց չեմ դնել, թէ ան պէտք ունի՞ ուրիշներու օգնութեան, թէ պէտք չունի: Այդ չէ կարեւորը: Կարեւորը այն է, որ թէ՛ հոս եւ թէ՛ 19-րդ դլուխին մէջ, իրեն հետ իբր բանակ կը ներկայանան թէ՛ հրեշտակները եւ թէ՛ Աստուծոյ ընտրեալներն ու իր հաւատարիմները:

Գառնուկին կողքին պատերազմողներուն համար գործածուած է երեք բառ. 1) Կանչուածներ (մենք գիտենք, որ Աստուծոյ խօսքը ուղղուած է բոլորին: Բոլոր մարդիկը կանչուածներ են: Բայց բոլորը չեն, որ ականջ կու տան Աստուծոյ խօսքին: Եւ ուստի բոլորը չեն, որ այն խօսքի կատարած հրաւերին կ'ընդառաջեն: 2) Ընտրուածներ (ընտրուածները՝ կանչուածներէն անոնք են, որոնք Աստուծոյ խօսքը կը լսեն եւ որովհետեւ իրենց հոգին պարարտ հողի նման է, Աստուծոյ խօսքը այնտեղ կ'աճի եւ բազում պտուղներ կու տայ, ըստ Սերմնացանի առակին հաստատումին: Եւ 3) Հաւատարիմներ (ի՞նչ կարեւորութիւն կը ներկայացնէ այստեղ այս բառը: Մենք տեսանք, որ Յայտնութեան գիրքը կը գրուի ժամանակի մը մէջ, երբ

եկեղեցիները Հալածանքի մէջ են: Հալածանքի ժամանակ կանչուած ըլլալը բաւարար չէ, ընտրուած ըլլալն ալ բաւարար չէ դեռ: Ընտրուած ըլլալը անեղծ կամ հաւատարմութեամբ պահպանելը ամենակարեւոր բանն է):

Այս համարին եկեղեցին, որ կը պայքարի չարին դէմ, երկնաւոր եկեղեցին չէ, այլ երկրի վրայ ապրող եւ գործող եկեղեցին է: Մենք յաճախ եկեղեցին կը պատկերացնենք կրաւորական վիճակի մէջ: Կայ չար աշխարհը, որուն մէջ կ'ապրինք, եւ որուն դէմ շատ բան չունինք ընելիք: Կարծէք ձեռնպահ մնալու դատապարտուած ենք: Սակայն քանի Քրիստոսի կողքին կը պատկերանան կանչուածները, ընտրեալները եւ հաւատարիմները, ապա անոնք Քրիստոսի հետ նոյն պայքարը պիտի մղեն երկրի վրայ, որպէսզի Աստուծոյ դատը յաղթանակէ, որպէսզի Աստուծոյ կողքին իրենք ալ յաղթանակեն: Այդ պատերազմը երբեմն տեսանելի է, բայց երբեմն՝ անտեսանելի: Մենք ոգեղէն աշխարհի մը դէմ պատերազմ ունինք մղելու: Բայց որպէսզի կարենանք մղել այդ պատերազմը, պէտք է սպառազինուինք Աստուծով: Սուրով եւ գէնքով չէ, որ պիտի պատերազմինք, այլ կամքով եւ նուիրումով, հաւատքով եւ տոկուն յոյսով, որոնք անընկճելի կը դարձնեն մեզ: Եւ այդ բոլորին միացող քրիստոնէական սիրով:

«Հրեշտակը նաեւ ինծի ըսաւ.– Այս ջուրերը որ կը տեսնես եւ ուր պոռնիկը կը նստի՝ ժողովուրդներն են, բազմութիւնները, ազգերն ու լեզուները» (Հմբ 15): Այս ժողովուրդները եւ բազմութիւնները, ազգերն ու լեզուները անոնք են, որոնք գազանին տուած են իրենց հաւատարմութիւնը եւ անոր ենթարկուած են:

«Եւ գազանին տասը եղջիւրները որ տեսար՝ անոնք պիտի ասեն պոռնիկը, պիտի ամայացնեն զայն ու մերկացնեն, պիտի ուտեն անոր միսերը եւ մնացորդը այրեն կրակով» (Հմբ 16): Այստեղ անակնկալ մըն է, որ մեր դիմաց կը գտնենք: Այս կինը կը ներկայանար ամբողջական զինակից մը գազանին եւ տասը թագաւորներուն: Մէկ օրէն միւսը ինչպէ՞ս իրենց զինակիցին դէմ կը դառնան անոնք:

Ըսինք, որ այս կինը կը ներկայացնէ Աստուծոյ անհաւատարիմ կրօնական դրուժիւն մը: Գազանը որ կրօնական որեւէ հաւատալիք

չունի, ինչպէս Պօղոս առաքեալ Բ. Թղ 2.4-ին մէջ կ'ըսէ. «(ան) պիտի ընդդիմանայ աստուած կոչուած եւ մարդոցմէ պաշտուած ոեւէ բանի: Մինչեւ իսկ Աստուծոյ տաճարին մէջ պիտի նստի եւ ինքզինքին համար պիտի յայտարարէ՝ թէ աստուած է»: Ժամանակ պիտի գայ, երբ գազանը եւ իր զինակիցները ըստ իրենց շահին պիտի հրաժարին սուտ կրօնքէն: Մինչ այդ պիտի շահագործեն զայն՝ իրենց դիրքը ամրապնդելու համար: Իսկ երբ իրենց նպատակին հասած ըլլան, զայն պիտի մէջտեղէն վերցնեն:

«Որովհետեւ Աստուած անոնց միտքին մէջ դրաւ՝ որ անոր կամքը կատարեն, այսինքն՝ միակամ ըլլան եւ գազանին տան իրենց թագաւորութիւնը, մինչեւ որ Աստուծոյ խօսքերը իրականանան» (Հմբ 17): Նոյն-իսկ զինք չընդունողներուն գերիշխան Թագաւորն է Աստուած: Աստուած իր կամքը չ'ուզեր պարտադրել: Այստեղ մեզի կը յայտնուի, որ Աստուած իր կամքը կը պարտադրէ միայն անոնց, որոնք իր հակառակորդներն են: Աստուած իր ծրագրին կը ծառայեցնէ աշխարհը:

«Եւ այն կինը որ տեսար՝ մեծ քաղաքն է, որ երկրի թագաւորներուն վրայ կը թագաւորէ» (Հմբ 18 : (ԶԷ սերտուած-ԳՔ):

18 րդ Գլուխ Բաբելոնի Անկումը

«Ասկէ ետք տեսայ ուրիշ հրեշտակ մը, որ երկինքէն կ'իջնէր. անիկա մեծ իշխանութիւն ունէր, եւ իր փառքէն երկիրը լուսաւորուեցաւ: Հրեշտակը հզօր ձայնով աղաղակեց. — “ Ինկա՛ւ, ինկա՛ւ մեծ Բաբելոնը, / եւ բնակավայր եղաւ դեւերու / եւ արգելարան՝ ամէն տեսակի պիղծ ոգիներու. / բանտ եղաւ բոլոր անմաքուր թռչուններուն / եւ անմաքուր ու ատելի դազաններուն ” » (Հմբ 1-2): 14-րդ գլխուն մէջ կ'աւետուէր Բաբելոնի դատապարտութիւնը աւերումի եւ կործանումի: Այստեղ եւս նոյնը կը յայտարարուի: Սակայն Բաբելոնի դատապարտութիւնը միայն անոր աւերումը եւ կործանումը չ'են: Այլեւ անոր բնակավայր դառնալը դեւերու, արգելարան դառնալը ամէն տեսակ պիղծ ոգիներու, բանտ դառնալը բոլոր անմաքուր թռչուններուն եւ անմաքուր ու ատելի գազաններուն:

«Որովհետեւ բոլոր ազգերը / անոր պողոտաներէն բարկ գինիէն

արբեցան / եւ երկրի թագաւորները / անոր հետ պոռնկութիւն ըրին. / այս աշխարհի վաճառականները / անոր անչափ գեղխութենէն / անհամեմատ հարստացան» (Հմր 3): Բաբելոնի անկման պատճառն է, որ կը տրուի:

«Ապա երկինքէն ուրիշ ձայն մը լսեցի, որ կ'ըսէր. – “Դո՛ւրս ելէ՛ք այդ քաղաքէն, ո՛վ իմ ժողովուրդս, / որպէսզի չըլլայ թէ / մասնակից ըլլաք անոր մեղքերուն, / որպէսզի չըլլայ թէ / դուք ալ ընդունիք անոր պատիժը: / Որովհետեւ անոր մեղքերը / մինչեւ երկինք դիզուեցան. / Աստուած յիշեց անոր ամբարիշտ գործերը”» (Հմր 4–5): Աստուծոյ ձայնն է ասիկա: Այս կոչը փոխառութիւն մըն է Երեմիայի մարգարէութենէն: Եր 51.6–9. «Բաբելոնի մէջէն փախէ՛ք: Եւ իւրաքանչիւրը թող ինքզինք ազատէ, որպէսզի անոր անօրէնութեամբ չկործանի: Որովհետեւ ասիկա Տիրոջ վրէժխնդրութեան ժամանակն է: Ինք անոր հատուցում պիտի ընէ: Բաբելոն Տիրոջ ձեռքին մէջ բոլոր երկիրը գինովցնող ոսկի դաւաթ մը եղաւ: Ազգերը անոր գինիէն խմեցին եւ այդ պատճառով ալ յիմարացան: Բաբելոն յանկարծ ինկաւ, կործանեցաւ: Ողբացէ՛ք անոր վրայ: Անոր վէրքին համար բալասան առէ՛ք, թերեւս բժշկութիւն գտնէ: Բաբելոնի դեղ դրինք, բայց բժշկութիւն չգտաւ: Թողէ՛ք զայն: Եւ մեղմէ իւրաքանչիւրը իր երկիրը թող երթայ, որովհետեւ անոր դատաստանը մինչեւ երկինք հասաւ, մինչեւ ամպերը ելաւ»:

Կայ նաեւ ուղղակի կապ մը Քրիստոսի այն թելադրութեան, որ ան իրեններուն ուղղեց, երբ Երուսաղէմի կործանման մասին խօսելով, ըսաւ. «այն ատեն անոնք՝ որոնք Հրէաստանի մէջ են՝ թող լեռները փախչին, ան որ տանիքն է՝ վար իջնելէ հտք թող տուն չմտնէ բան մը առնելու համար, եւ ան որ դաշտն է՝ թող ետ չդառնայ վերարկուն առնելու համար» (Մտ 24.16–18: Մկ 13.14–16: Ղկ 21.21):

Այս մէջբերուածներուն վախճանաբանական իրականցումն է, որ մեզի կու տայ Յայտնութիւնը:

Բայց «Դո՛ւրս ելէ՛ք այդ քաղաքէն» պատուէրը տառացի իմաստով պէտք է լսուի: Պարզապէս քաղաքէն դուրս ելլելու չի վերաբերիր խօսքը: Բաբելոնը այստեղ քաղաք մը չի նշանակեր, ինչպէս յաճախ ըսի, այլ անիկա ամբողջ դրութեան մը, չար աշխարհի մը խորհրդանիշն է: Այստեղ խորքին մէջ ըսուածը այն է, թէ Աստուծոյ կոչին ականջ տուող մարդը պէտք է թօթափէ իր վրայէն

այն ազդեցութիւնները, որ չար աշխարհը կրնայ բերել իր վրայ: Աստուծոյ հաւատարիմ մարդը պէտք է որ դուրս գայ չարին ազդեցութիւններէն եւ բաժնեկից չդառնայ անոր ընկերութեան եւ գործակից չըլլայ անոր, որպէսզի անոր ճակատագրին չենթարկուի:

Ի վերջոյ այս կոչը միայն ազգարարութիւն մը չէ Աստուծոյ ժողովուրդին, այլ մանաւանդ՝ աւետիս մըն է փրկութեան: Այս Բաբելոնէն դուրս ելլելը՝ պիտի ըլլայ Աստուծոյ ժողովուրդին վերջնական ազատագրութիւնը:

«Արդ, դուք ալ Բաբելոնին հատուցէք / այնպէս՝ ինչպէս ինք վարուեցաւ ձեզի հետ, / կրկնապատիկը տալով անոր՝ / իր գործերուն փոխարէն: / Այն բաժակը որ պատրաստեց ձեզի համար՝ / լեցուցէ՛ք զայն կըրկնապատիկ սաստկութեամբ» (Հմբ 6): Աստուծոյ ժողովուրդին ուղղուած երկրորդ կոչ մըն է ասիկա, որ Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը եւ դատապարտութիւնը ի գործ դնել կը հրամայէ:

Շատ մը մեկնիչներ կ'ըսեն, որ այս խօսքերը շատ դժման են, հետեւաբար կարելի է հաշտեցնել քրիստոնէական ներողամտութեան ոգիին հետ. սիրոյ Վարդապետը՝ որ թշնամիներուն ներել սորվեցուց՝ ինչպէ՞ս կրնայ այսպիսի բաներ ըսել: Բայց պէտք չէ մոռնալ, որ այստեղ Աստուծոյ վերջնական դատաստանին մասին է խօսքը: Հետեւաբար խօսքին շրջագծը ամբողջութեամբ տարբեր է: Եւ խօսք մը իր շրջագծէն պէտք չէ անջատել ու զայն պէտք չէ ընդհանուր գաղափարի մը վերածելով քննարկել: Աստուծոյ այս կոչը բնաւ նպատակ չունի անձնական վրէժխնդրութեան մղելու մարդիկը: Ոխակալութեան կամ քինախնդրութեան մղել չէ Աստուծոյ միտքը: Այս հարցին անդրադարձայ 16-րդ գլխուն մէջ, երբ խօսեցայ փոխհատուցման սկզբունքին մասին: Աստուծոյ օրէնքը պիտի կիրարկուի, անխուսափելի է ատիկա. բայց ո՞վ է որ պիտի կիրարկէ: Դատաւորը Աստուած է: Սակայն դատաւոր մը երբ յանցաւոր մարդուն դատապարտութեան վճիռ տայ՝ ինք յանցաւոր է: Մենք կրնա՞նք մեղադրել դատաւոր մը, որ յանցանքին համապատասխան պատիժ կ'որոշէ:

Այս համարը մեզի կ'ըսէ, թէ Աստուծոյ ժողովուրդը ինքն ալ կոչուած է Աստուծոյ հետ դատաւոր ըլլալու: Յիշենք Քրիստոսի մէկ

խօսքը. «դուք որ ինծի հետեւեցաք՝ պիտի բազմիք տասներկու գահերու վրայ, դատելու համար Իսրայէլի տասներկու ցեղերը» (Մտ 19.28): Պօղոս առաքեալ ալ եկեղեցւոյ ներքին վէճերուն անդրադառնալով եւ զանոնք լուծելու համար հեթանոս իշխանութիւններու ոմանց դիմելու երեւոյթը անընդունելի համարելով, կը յանդիմանէ եւ կ'ըսէ. «Միթէ չէ՞ք գիտեր, թէ Աստուծոյ ժողովուրդն է, որ պիտի դատէ աշխարհը: Եւ եթէ աշխարհը դուք պիտի դատէք, ի՞նչպէս կ'ըլլայ, որ չնչին դատ մը իսկ չէք կրնար տեսնել: Չէ՞ք գիտեր, թէ հրեշտակներն իսկ մենք պիտի դատենք, ալ ո՛ւր մնաց՝ այս աշխարհի խնդիրները» (Ա. Կր 6.2-3):

Աստուծոյ ժողովուրդը դատաւորական այդ պաշտօնին կոչուած է: Եւ եթէ երբեք Աստուծոյ վերջնական դատաստանին իր ընտրեալները կը ներկայանան Գառնուկին հետ կամ Դատաւորին, բոլորը միասին իրենց դատաւորական դերն է, որ պիտի կատարեն: Հետեւաբար այդ դատաստանին միանալով, Աստուծոյ կամակից դառնալով, Աստուծոյ դատավճիռը բաժնելով՝ երբեք հակաքրիստոնէական կամ ոչ-ներողամիտողի մը որդեգրած պիտի չըլլան, այլ պարզապէս Աստուծոյ արդար դատաստանին կամակից եղած պիտի ըլլան: Աստուած կ'ուզէ, որ իր ժողովուրդը անմասն եւ անտարբեր չմնայ արդարութեան եւ անոր պահանջին հանդէպ:

«Այնքան՝ որքան ինքզինք փառաւորեց / եւ զեղիւթեամբ ապրեցաւ / նոյնքան իրեն սուգ ու տանջանք հատուցէք, / քանի կ'ըսէր ինքնիրեն.- “Միշտ թագուհի պիտի մնամ, / ես այրի չեմ եւ սուգ բնաւ պիտի չտեսնեմ”» (Հմր 7): Նախորդ միտքն է, որ կը շեշտէ: Որովհետեւ Բաբելոնը ինքզինք փառաւորեց եւ զեղիւթեամբ ապրեցաւ՝ այդ փառքին եւ զեղիւթեան համապատասխան սուգ եւ տանջանք պիտի հատուցուի իրեն: Եւ ինք՝ որ ինքզինք կ'ուզէր աշխարհի թագուհի դարձնել, ընդհակառակը պիտի սուգի ու տանջանքի ենթարկուի:

«Այս պատճառով՝ մէկ օրուան մէջ / անոր վրայ պատուհասներ պիտի գան, / եւ մահ եւ սուգ եւ սով, / ու պիտի հրկիզուի կրակով, / որովհետեւ հզօր է Տէր Աստուածը, / որ զայն կը դատէ» (Հմր 8): Երեւոյթներէն պէտք չէ խափուիլ: Աշխարհի վրայ տիրապետողը Աստուած ինքն է: Եւ իր ուզած ատեն կրնայ իր դատավճիռը արձակել: Վերյիշենք Պետրոս

առաքեալի բացատրութիւնը, որ եթէ Աստուած Հիմա ցոյց չի տար իր զօրութիւնը եւ անմիջապէս չի միջամտեր աշխարհի եւ մարդոց գործերուն, ատիկա՝ որովհետեւ կը համբերէ եւ մեղաւոր մարդուն դարձը կը սպասէ (Բ. Պտ 3.9):

«Աշխարհի թագաւորները, որոնք անոր հետ պոռնկութիւն ըրին ու զուարճացան, պիտի ողբան, լաց ու կոծ ընեն, երբ տեսնեն անոր հրկիզման ծուխը» (Հմր 9): Այս համարով կը սկսի դատաստանի պատկերին կեդրոնական մասը, որ երեքի կը բաժնուի. թագաւորներ, վաճառականներ եւ նաւավարներ կ'ողբան Բաբելոնի անկումը:

Անցեալի ժողովուրդներուն մէջ ընդհանրացած էր ողբասացութիւնը: Ներկայիս հետզհետէ կը չքանայ անիկա, բարեբախտաբար թերեւս: Ողբասացութիւնը պահանջուած արարողութիւն մըն էր, ժողովրդական ծէս մըն էր: Մեռեալներուն վրայ ողբ կ'ըսէին թէ՛ ծանօթներ եւ թէ՛ պաշտօնով ողբացող մարդիկ, մանաւանդ՝ կիներ: Ողբագին բառեր կը հիւսէին, երբեմն ալ բառերուն համաձայն եղանակ կը յօրինէին կամ պատրաստի եղանակներու կը պատշաճեցնէին այն բառերը: Միաժամանակ որոշ արարքներ կ'ընէին. այսպէս՝ իրենց մազերը կը փետտէին, իրենց կուրծքերը կը ծեծէին, իրենց գլուխներուն հող կը ցանէին:

Դիտելի երեւոյթ է, որ թէ՛ թագաւորները, թէ՛ վաճառականները եւ թէ՛ նաւավարները մէկ կողմէ կ'ողբան իրենց շահու աղբիւրին անկումը, սակայն միւս կողմէ Աստուծոյ դառնալու ճիգ չեն ըներ երբեք: Ապաշխարութեան որեւէ արտայայտութիւն չէք գտներ ամբողջ ողբերուն մէջ:

Կ'անցնիմ 20-րդ համարին:

Առանց ներածականի, առանց ըսելու՝ թէ ո՞վ կը խօսի, ո՞վ խօսքը եւ հասցէատէրերը կը փոխէ, յանկարծ կ'ըսուի.

«Ուրախացի՛ր անոր դատապարտութեան վրայ, / ո՞վ երկինք, / եւ դուք՝ սուրբեր, առաքեալներ, մարգարէներ, / որովհետեւ Աստուած դատապարտեց զայն / եւ ձեր վրէժը անկէ լուծեց»: Հաւանաբար, Յովհաննէս առաքեալ ինքն է, որ նախկին պատկերին դիմաց յանկարծական ցնծութեամբ մը կու գայ իր ընթերցողները բաժնեկից դարձնելու այն ուրախութեան, որ կը զգայ Բաբելոնի վերջնական կործանումին ի

տես: Նկատի ունենալով, որ անոր կործանումը միաժամանակ փրկութեան ազդարար նշան մըն է Աստուծոյ ժողովուրդին համար: Խօսքը երկու հասցէներու ուղղուած է: Առաջին՝ «ո՛վ երկինք», կ'ըսէ: Երկրորդ՝ «դուք՝ սուրբեր, առաքեալներ, մարգարէներ»:

Գիտենք, որ Աստուածաշունչին մէջ «Աստուած» անուան փոխարէն գործածուած է «երկինք» անունը: Սակայն այստեղ «երկինք»-ը Աստուծոյ անունը փոխարինելու համար չէ: Այլ անիկա եկեղեցւոյ մէկ մասին անունն է, այսինքն՝ այստեղ յաղթական եկեղեցին նշանակող անուն է անիկա:

(21-24 համարներուն սերտողութիւնը ձայներիզի վրայ չէ արձանագրուած-ԳՔ)

ԺԹ. ԳԼՈՒԽ

Յաղթական Երգեր (1-4)

Այս գլուխը կը սկսի օրհնաբանութիւններով, որոնք երկնաւոր եկեղեցւոյ փառաբանման մեզի կը յայտնեն: (Այս համարները չեն սերտուած -ԳՔ):

Գառնուկին Հարսանեկան Խրախճանքը (5-10)

Այս համարներուն մէջ առաջին հերթին մենք կը լսենք գահէն եկող ձայն մը, որ հրահանգ կու տայ.

«Օրհներգեցէ՛ք մեր Աստուածը, / բոլոր անոր ծառաներդ, / դուք՝ փոքրեր ու մեծեր, / որ կը վախնաք իրմէ» (հմր 5): Գահին շուրջ գտնուող էակներէն մէկն է, որ այս հրահանգը կու տայ, հրաւիրելով Աստուծոյ ծառաները անխտիր, որ օրհնաբանութիւնն երգեն Աստուծոյ:

Աստուծոյ վախնալու խօսքը, ինչպէս ծանօթ է, կը նշանակէ չարիքներէ հրաժարեալ եւ Աստուծոյ ընծայեալ կենցաղ մը ունենալ: Ուրիշ բացատրութեամբ մը, երբ «աստուածավախ» կ'ըսենք, չենք հասկնար այն անձը, որ Աստուծոյ կը սարսափի, այլ ան՝ որ բարեպաշտ է:

«Ապա լսեցի մեծ բազմութեան մը ձայնը, նման առատ ջուրերու

շառաչին եւ զօրաւոր որոտումի գոռումին, որ դարձեալ կ'ըսէր. – «Ալէլուիա՛, / որովհետեւ թագաւորեց Տէրը, / մեր ամենակալ Աստուածը»» (Հմր 6): Այս մեծ բաղմութեան առաջին անգամ մենք հանդիպեցանք 7-րդ դարի մէջ: Անոր ձայնը՝ «նման առատ ջուրերու շառաչին եւ զօրաւոր որոտումի գոռումին»։ այս պատկերը կու գայ նոյն այն խորհրդանշէն, որ 17-րդ դարի մէջ բացատրուած էր. ժողովուրդները փոխաբերաբար կոչուած են ջուրեր: Այստեղ մեզի կը նկարագրուի երգչախումբ մը, որ կ'օրհնեցէ: «Ալէլուիա» կը նշանակէ փառաբանեցէք կամ օրհնեցէք Տէրը: Բայց միաժամանակ փառաբանութեան հրաւէր մըն է անիկա: Այս փառաբանութիւնը կամ օրհնեցութիւնը՝ որովհետեւ Քրիստոսի թագաւորութեան ժամանակը հասած է արդէն: Ժամանակը հասած է՝ ոչ թէ որպէսզի Քրիստոս թագաւորէ (Քրիստոս արդէն իսկ կը թագաւորէ), այլ որ՝ այդ թագաւորութիւնը համատիեզերական առումով մը իր ճանաչումը գտնէ: Որպէսզի Աստուած իր արարչութեան հետ ըլլայ մէկ ամբողջութիւն եւ մեղքով ապականած աշխարհը մաքրուելով իր արարիչին հետ միութիւնը գտնէ:

«...ուրախանանք, ցնծանք եւ փառք տանք իրեն, / որովհետեւ անոր Գառնուկին հարսանիքի ժամը հասաւ, / եւ իր հարսը ինքզինք պատրաստեց» (Հմր 7): Ինչպէս մեկնաբանենք մեր ուշադրութեան կը յանձնեն, առաջին անգամն է այս գիրքին մէջ, որ մենք կը հանդիպինք հրամայական կոչերու, որոնք առաջին դէմքով կ'արտայայտուին: Երկինքէն եկող ձայնը եկեղեցիին է, որ կ'ուղղէ իր խօսքը:

«Հարսանիք»ը երկրաւոր կեանքի համախումբ ամենէն բարձր ուրախութեան առիթ մըն է: Անցեալի կեանքին մէջ հարսանիքը ամբողջ գիւղին համար, ամբողջ շրջանին կամ թաղին համար ուրախութիւն կ'ըլլար: «Գառնուկին հարսանիք»ի ժամուն հասած ըլլալը՝ հասած ըլլալն է համամարդկային ուրախութեան ժամուն:

«Գառնուկին հարսանիք»ը փոխաբերութեան՝ ա՛յս գիրքին մէջ կը հանդիպինք:

Յիրաւի, հարսանիքը ուրախութեան առիթ մըն է: Սակայն միայն ուրախութեան առիթ մը չէ, այլեւ ուխտի մը: Ուխտի մը՝ ոչ թէ միայն երկու անձերու միջեւ կնքուած, այլեւ Աստուծոյ աչքին առջեւ

կնքուած ուխտի մը:

Առաւել, պատահական չէ, որ Հին Կտակարանին մէջ Աստուած իր եւ իր ժողովուրդին կապը կը նմանցնէ այր եւ կնոջ կապին: Աստուծոյ եւ իր ժողովուրդին կապը ուխտի կապ մըն է: Այսինքն թէ՛ երկու կողմերն ալ յանձնառութիւն ունին: Աստուած իր կողմէ, որ իր ժողովուրդը ամբողջապէս պաշտպանէ եւ անոր տէր կանգնի, եւ հարկաւ ժողովուրդին կողմէ՝ որ Աստուծոյ անունին հանդէպ միշտ մնայ հաւատարիմ: Երկուստեք հաւատարմութեան ուխտ մըն է: Բայց մինչ Աստուած հաւատարիմ է միշտ իր ուխտին հանդէպ, մարդը սակայն իր բնութեան իսկ բերումով յաճախակիօրէն ուխտէն շեղումի եւ հեռացումի ենթակայ է: Աստուծոյ հետ մեր ուխտը կը սկսի ներկայ կեանքով, բայց իր կատարումին պիտի հասնի միայն յաւիտենականին մէջ: Մեր այս համարին ակնարկը յաւիտենականութեան մէջ կատարումին կը վերաբերի: Երկնաւոր եկեղեցիին մէջ է, որ կը յայտարարուի Գառնուկին հարսանիքը:

«...հարսին տրուեցաւ մաքուր եւ լուսափայլ բեհեզ՝ / հագնելու համար» (հմր 8): Եւ կարծէք ծանօթագրութեան մը պէս անմիջապէս կ'աւելցուի՝

«Բեհեզը կը խորհրդանշէ / Աստուծոյ ընտրեալներուն արդարութիւնը» (Նոյն): Բեհեզը ճերմակ թանկագին կերպասն է, որ մաքուր զգեստ բացատրութեան համազօր է: Եւ մենք տեսանք, որ այդպիսի զգեստ կը կրէին Աստուծոյ գահին շուրջ բազմած 24 երէցները: Եւ նման զգեստ կը կրէին նաեւ այն նահատակները, որոնց հանդիպեցանք: Բոլոր անոնք նաեւ՝ որոնք այս աշխարհի մէջ յաղթող կը հանդիսանան, ինչպէս առաջին եւ երկրորդ գլուխներու նամակներուն մէջ ըստուած էր. անոնց կը խոստացուէր ճերմակ զգեստ մը: Հոս կ'ըսուի, թէ հարսին տրուած է «մաքուր եւ լուսափայլ բեհեզ»: Եւ կը բացատրուի, թէ անիկա կը խորհրդանշէ Աստուծոյ ընտրեալներուն արդարութիւնը: Հետեւաբար հարսին տրուած զգեստը կը հաւասարեցուի Աստուծոյ ընտրեալներու արդարութեան: Որ կը նշանակէ, թէ հարսը ուրիշ մէկը չէ, եթէ ոչ Աստուծոյ ընտրեալներու ամբողջութիւնը՝ եկեղեցին: Աստուծոյ ժողովուրդին բոլոր անդամները այս պատկերին մէջ կը մտնեն: Մենք ոչ թէ միայն

հարսնեւորներ ենք, այլ հարսն իսկ ենք, Քրիստոսի եկեղեցին ենք:

Երբ կ'ըսենք «Աստուծոյ ընտրեալներուն արդարութիւնը», ի՞նչ կը հասկնանք: Իրենց ունեցա՞ծ արդարութիւնը, թէ իրենց տրուած արդարութիւնը: Բնագրին մէջ գործածուած բառը ենթադրել չի տար մեզի այն արդարութիւնը, որ մեզմէ իւրաքանչիւրը կրնայ ունենալ իր սեփական կեանքով կամ գործերով: Այստեղ արդարութիւնը նշանակ է արդար վարձատրութեան, որ Աստուած պիտի տայ իր բոլոր սուրբերուն, այսինքն՝ եկեղեցիին:

«Հրեշտակը ինծի ըսաւ. - Ըսածս գրէ՛. “Երանելի են բոլոր անոնք, որոնք Գառնուկին հարսանեկան ընթրիքին հրաւիրուած են” » (Հմբ 10): Գիտենք, որ այս գիրքին մէջ եօթ երանիններ կան, հիմա կը լսենք չորրորդ «երանի»ն: Ամէն մէկ «երանի» յատուկ պատգամ մըն է՝ թէ՛ եկեղեցիին եւ թէ՛ անհատ քրիստոնեային ուղղուած: «Հրաւիրուած են»էն հտք, յունարէն բնագիրը կ'աւելցնէ. «ասոնք Աստուծոյ ճշմարիտ խօսքերն են»: Այս յաւելումը՝ որպէսզի մեր ուշադրութեան յանձնէ այս խօսքին կարեւորութիւնը:

Մենք կը յիշենք, որ առիթով մը երբ Յիսուս փարիսեցիի մը տունը ճաշի հրաւիրուած էր, յանկարծ սեղանակիցներէն մէկը խանդավառուած ըսաւ. «Երանի անոր որ Աստուծոյ արքայութեան մէջ ճաշ պիտի ուտէ» (Ղկ 14.15): Եւ Յիսուս այդ «երանի»ին մասին խօսեցաւ, բացատրելով թէ ատիկա ի՞նչ կը պահանջէ մարդ արարածէն: Մեր այս համարին մէջ, կարծէք այդպիսի ցանկութեան մը արտայայտութիւնն է, որ կ'ըլլայ: Բայց աւելին ալ կայ բնագրին մէջ, որովհետեւ մէկ կողմէ ատիկա կը յիշեցնէ, որ մեր այս կեանքին մէջ իսկ մենք Քրիստոսի ներկայութիւնը կրնանք ունենալ Աստուծոյ պատգամին հետեւելով, եւ երկրորդ՝ իւրաքանչիւր Քրիստոսի հետեւորդ երկինքի մէջ առանձնաշնորհումը պիտի ունենայ վայելելու Գառնուկի հարսանիքին սեղանէն: Այն առանձնաշնորհումը կատարումն է Քրիստոսի խօսած առակին: Քրիստոս կ'ըսէր. «Կանչուածները չատ են, բայց ընտրուածները՝ քիչ» (Մտ 22.14): Յիշենք առակին ըովանդակութիւնը: Հրաւիրեալներէն ոեւէ մէկը չգնաց ընթրիքին: Առակը մեզմէ իւրաքանչիւրին ուղղուած զգաստացուցիչ կոչ մըն է: Բոլորս ալ կը լսենք Քրիստոսի

պատգամները: Բոլորս ալ կեանքին մէջ ունինք մեր գործերը եւ պարտաւորութիւնները: Աստուած չ'ուզեր, որ մենք լքենք մեր գործերն ու պարտաւորութիւնները: Երկու բաներ պէտք է հաշտեցնենք մեր կեանքին մէջ. առօրեայ զբաղումները եւ Աստուծոյ արքայութեան սպասումը: Մէկը պէտք է մոռցնէ միւսը:

«Ես անոր ոտքերուն առջեւ ինկայ՝ երկրպագելու համար իրեն, բայց անիկա ըսաւ ինծի.- Զգո՛յշ, մի՛ երկրպագեր ինծի, որովհետեւ ես ալ ծառայակից եմ քեզի եւ եղբայրներուդ, որոնք Յիսուսի համար վկայութիւն կու տան: Միայն Աստուծոյ երկրպագէ: Որովհետեւ Յիսուսի մասին վկայելն է բուն մարգարէութեան հոգին» (նոյն): Բաւական կարեւոր համար մըն է ասիկա: «Երան»ին այնքան քաղցր է, եւ նաեւ արքայութեան մէջ Քրիստոսի հարսանեկան խրախճանքին սպասումը այնքան երանական յափշտակութեան մէջ կը դնէ տեսանողը՝ Յովհաննէս առաքեալը, որ ան ուրախութենէն տարուած եւ կարծէք շնորհակալութեան զգացումով մը լեցուած՝ կը մտածէ իր զգացումը թարգմանել երկրպագութեամբ:

Երկրպագութիւն բառը Աստուածաշունչին մէջ երկու տարբեր կերպերով գործածուած է. 1) իբր դրսեւորում մարդու մը նկատմամբ խորին յարգանքի, պատկառանքի կամ շնորհակալութեան: 2) Նաեւ իբր դրսեւորում առ Աստուած խորին յարգանքի, պատկառանքի կամ շնորհակալութեան: Այս երկրորդ իմաստով երկրպագութիւնը համագոր է պաշտամունքի: Առաքեալին արտայայտութիւնը յստակօրէն պաշտամունքային նշանակութիւն չունի: Բայց որովհետեւ պաշտամունքային այս երկրպագութեան առարկան Աստուած է, այլ հրեշտակը, ուստի ան անմիջապէս կը զգուշացնէ առաքեալը, ըսելով՝ «մի՛ երկրպագեր, որովհետեւ ես ալ ծառայակից եմ քեզի եւ եղբայրներուդ»: «Ծառայակից» կը նշանակէ «պաշտօնակից» կամ «նոյն պաշտօնը ունեցող»: Հրեշտակները խօսնակն են Աստուծոյ: Առաքեալը ինքն ալ Աստուծոյ խօսնակն է. ան Աստուծոյ իրեն յայտնածը մարդոց փոխանցելու պաշտօնը ունի: Հետեւաբար հրեշտակին պաշտօնը ունի, պաշտօնակից է անոր: Այդ պատճառով, հրեշտակը կը զգուշացնէ առաքեալը, որ ան չերկրպագէ իրեն:

Ճերմակ Ձին Եւ Ձիաւորը (19.11-21)

Այս հատուածը եւս մեզի բացուած ցոյց կու տայ երկինքը: Մենք այսպիսի սկիզբ մը տեսանք 4-րդ գլխուն մէջ: 4-րդ գլխուն առաջին համարը կ'ըսէր. «Երկինքին մէջ բացուած դուռ մը տեսայ»: Այստեղ Քրիստոս պիտի յայտնուի երկրորդ անգամ ըլլալով: Այս գլխուն սկիզբը՝ բացատրականին մէջ ըսի, որ գլուխը հիմնականին մէջ մեզի կը ներկայացնէ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը: Հիմա ճիշդ այդ երկրորդ գալուստը ներկայացնող հատուածին հասանք: Եկեղեցւոյ ամբողջ պատմութիւնը կը յատկանշուի այն երկրորդ գալուստով: Առաջին հինգ համարներուն մէջ ունինք յայտնութիւն մը, որ կը կոչենք «Քրիստոսաբանական»: «Ճերմակ ձիաւոր» մը կը նկարագրուի մեզի, որուն ինքնութիւնը կը պարզուի տիտղոսներով:

«Եւ ահա երկինքը բացուեցաւ եւ տեսայ ճերմակ ձի մը, որուն վրայ նստող ձիաւորը կը կոչուի Հաւատարիմ եւ Ճշմարիտ. անիկա արդարութեամբ կը դատէ եւ կը պատերազմի» (Հմր 11): «Ճերմակ ձիաւոր»ը Քրիստոս ինքն է: «Ճերմակ ձի»ն կ'արտայայտէ յաղթանակ: Ձին ինքնին յաղթանակի խորհրդանիշն է, խորհրդանիշն է նաեւ թագաւորի: Ճերմակը խորհրդանիշն է յաղթանակի, փառքի, սրբութեան եւ արդարութեան: Ուրեմն, «ճերմակ ձիաւոր»ը ան է, որ իբր թագաւոր յաղթական ու փառքով կու գայ. ան յաղթական է իր սրբութեամբ եւ արդարութեամբ:

Քրիստոս Երուսաղէմ մուտքի ատեն նստաւ կենդանիի մը վրայ, որ կատարումն էր Զաքարիա մարգարէի կանխասացութեան: Ան Երուսաղէմ մտաւ իշու մը եւ անոր աւանակին վրայ, ինչպէս մարգարէն կ'ըսէր (Զք 9.9): Այնպէս մուտքը՝ որովհետեւ ան կու գար իբր հեզ եւ խոնարհ թագաւոր: Իսկ մեր այս Համարին մէջ, դարձեալ ան իբր թագաւոր կու գայ, բայց կու գայ իբր յաղթող: Անոր վախճանական գալուստը՝ պատերազմելու Համար է Հարին դէմ, նաեւ զայն վերջնական պարտութեան ենթարկելու:

Նկատի ունենալով, որ դատաստանը, պատերազմը եւ յաղթանակը մեր մտածողութեան մէջ նաեւ ժխտական նշանակութիւն ունին, մեզի կը յիշեցնեն աշխարհի անիրաւութիւնը, բնագիւղը մեզի կ'ըսէ, թէ «ճերմակ ձիաւոր»ը «արդարութեամբ կը դատէ եւ կը

պատերազմի»։ Քրիստոսի թէ՛ դատաստանը եւ թէ՛ պատերազմն ու յաղթանակը արդարութեան սկզբունքը ունին։ Քրիստոս պիտի գայ թէ՛ մէկ կողմէ աշխարհի անիրաւութեանց վրէժը լուծելու համար եւ թէ՛ վերահաստատելու երկրէն կորսուած իրաւունքը եւ արդարութիւնը։

«Անոր աչքերը կրակի բոցի պէս էին եւ գլխուն ունէր բազմաթիւ թափեր եւ իր վրայ գրուած ունէր անուն մը, որ իրմէ զատ ո՛չ ոք գիտէ» (Հմր 12)։ Կրակի բոցի նմանող աչքերով՝ կ'ականարկուի Քրիստոսի ամենատեսութեան։

Անոր գլխուն վրայ կը տեսնենք բազմաթիւ թափեր։ Արդ, կը հարցնենք. Մէկ թափ բաւարար պիտի չըլլա՞ր նշելու համար ձիաւորին թագաւորական հանգամանքը։ Թէ՛ այս գլխուն մէջ եւ թէ՛ յաջորդին՝ Քրիստոս կը ներկայացուի իբր տէրերու Տէրը եւ թագաւորներու թագաւորը։ Ուստի, բազմաթիւ թափերը արտայայտիչն են այն իրողութեան։

Անոր անունին առնչութեամբ։ Այս հատուածին մէջ մենք երեք անգամ «անուն» բառը կը գտնենք։ Երկրորդ անունը տրուած է. «Աստուծոյ խօսքը»։ Երրորդ անունն ալ տրուած է. «Թագաւորներուն թագաւորը եւ Տէրերուն Տէրը»։ Առաջին անունն է միայն, որ չկայ։ Ինչո՞ւ միայն առաջին անունն է, որ չկայ։ Առաջին անունը մեզի չէ՞ յայտնուած արդեօք։ Կարելի է բացատրութիւն մը առաջարկել։

Այս գիրքին մէջ քանիցս տեսանք, որ Հօր Աստուծոյ եւ Քրիստոսի համար կը գործածէ անուն մը, որ երեք բաժիններէ կը բաղկանայ. Ան որ էր, ան որ է եւ ան որ պիտի գայ։ Ըսի, որ այս անունը ելքի գիրքին մէջ Մովսէսի յայտնուած Աստուծոյ անունն է. Աստուած Մովսէսի յայտնեց իր անունը իբր ԵԱՀՎԷ, որուն իմաստն է Ան որ է։ Հետեւաբար, այս գիրքին մէջ տրուած աստուածային անունին հետ նոյնն է, պճլիկ տարբերութեամբ մը։ Արդ, եթէ «Ան որ էր, ան որ է եւ ան որ պիտի գայ» անունին երեք բաժինները անջատենք իրարմէ, մենք կրնանք հետեւեալը ըսել։ «Ան որ էր»։ Քրիստոս իբր Քրիստոս յայտնուելէ առաջ (նոր Կտակարանին մէջ է, որ մենք Քրիստոս անունը կը ճանչնանք Յիսուսի անձին մէջ եւ գործին)։ Քրիստոսի անունները մեզի ծանօթ են այնքանով, որքան

կայ փրկագործական պատմութիւնը: Ի՞նչ դերով որ կը յայտնուի՝ այն անունով է որ կը ճանչնանք զինք: Բայց փրկագործութեան պատմութեամբ մեզի եկող անունները անոր իսկական անունները չեն, այլ յարաբերական անուններն են: Ի՞նչ է Աստուծոյ Որդիին իսկական անունը, ի՞նչ է անոր իսկութիւնը կամ ինքնութիւնը: Անիկա անծանօթ է մեզի: Երբ Մովսէս ուզեց աւելին գիտնալ, Աստուած պատասխանեց թէ՝ ոչ մարգարէն եւ ոչ ալ ուրիշ ոեւէ մէկը կրնայ գինք տեսնել:

Մենք աստուածութիւնը չենք կրնար սահմանել: Մեր բոլոր բառերը տկար կու գան: Հիմա մենք միայն կրնանք աղօտ կերպով գիտնալ: Երբ այս մարմնէն դուրս գանք եւ յաւիտենականութեան հասնինք, եւ երբ Աստուած մեզ արժանի ընէ, որ իր փառքին մէջ գտնուինք, այն ատեն հաւանաբար մեզի տրուի Աստուծոյ իսկութիւնը ճանչնալու կարողութիւնը, ու զԱյն ճանչնանք իր իսկութեան մէջ. եթէ ոչ ամբողջապէս, գէթ այնքանով, որ արարածի մը համար բաւարար պիտի ըլլայ՝ Աստուծոյ հետ միութիւնը ունենալու համար:

«Հագած էր պատմուճան մը, որ արիւնով ներկուած էր» (Հմր 13): Պատմուճան: Այս բառին համապատասխանող յունարէն բառը (հիմաթիոն) երկու իմաստ ունի եւ այն երկու իմաստն ալ կարելի է գտնել Նոր Կտակարանին մէջ: Կրնայ «զգեստ», «հանդերձ» կամ «հագուստ» նշանակել: Կամ նշանակել՝ «բաճկոն», «վերարկու», «թիկնոց»: Այս բառը հրեաներուն մօտ կը գործածուէր մասնաւորաբար այն վերարկուին համար, որ առանց թելի կ'ըլլար: Զայն պարեգօտին վրայէն կը հագուէին: Եւ որ երբեմն ճամբորդին համար իր գիշերուան վերմակը կ'ըլլար: Ակնարկեցի Եսայի մարգարէի 63-րդ զրուիի այն հատուածին, ուր Մեսիան կը ներկայացուէր իբր Աստուծոյ բարկութեան հնձանը կոխող եւ այդ հնձանէն ցայտած գինիով իր պատմուճանը կարմրցուցած անձը: Այս պարագային, պատմուճանին արիւնով ներկուած ըլլալը՝ դատաստանի նշանակութիւն ունի:

«...իր անունն է՝ “Աստուծոյ Խօսքը” » (Նոյն): Քիչ առաջ մասամբ բացատրեցի, հիմա կ'ամբողջացնեմ: Գրաբար լեզուին մէջ «բան» կը

նշանակէ «խօսք»։ Բայց միայն խօսք չէ, որ կը նշանակէ։ Դժբախտաբար, ամէն թարգմանութիւն ստիպուած է բազմաթիւ իմաստներէն մէկը կամ միւսը առնելու, մէկ կողմ դնելով այն միւս իմաստները՝ որ բառի մը մէջ կրնան ըլլալ։ Գրաբարի «բան» բառը շատ աւելի հարուստ է քան աշխարհաբարի «խօսք» բառը, որովհետեւ նոյն «բան»ը կը նշանակէ նաեւ «բանականութիւն», «միտք», «իմաստութիւն»։ Աստուած մարդը օժտեց բանականութեամբ, որպէսզի կարենայ անոր հետ հաղորդակցիլ։ Աստուած կենդանական աշխարհին հետ չի կրնար հաղորդակցիլ, որովհետեւ կենդանական աշխարհը բանականութիւն չունի։ Սակայն Աստուած մարդը իր պատկերով եւ իր նմանութեամբ ստեղծեց, որպէսզի անոր հետ կարենայ հաղորդակցիլ։ Այդ իմաստով, «բան»ը նաեւ արտայայտիչն է Աստուծոյ յայտնութեան, Աստուծոյ պատգամին։ Հետեւաբար, Աստուածաշունչին մէջ կան երկու կարեւոր իրողութիւններ, որ մենք պէտք չէ մոռնանք։ Առաջին, Աստուծոյ խօսքը նոյնինքն ստեղծագործութիւն է։ Երբեմն կ'ըսենք. «Աս մարդուն խօսքը՝ գործ է»։ Ասիկա ամենէն աւելի ճշմարիտ է Աստուծոյ պարագային։ Աստուծոյ խօսքը՝ գործ է կամ ստեղծագործութիւն է։

Աստուածաշունչը այդպէս կը ներկայացնէ Աստուծոյ խօսքը։ Քանի մը օրինակ. Ծննդոց գիրքը երբ կը ներկայացնէ աստուածային ստեղծագործութիւնը, զայն միշտ կը ներկայացնէ Աստուծոյ խօսքով իրագործուած. Աստուած ըսաւ եւ եղաւ (տե՛ս Ծն 1-ը եւ 2-ն)։ Սաղմոսագիրը գուր տեղը չէ, որ կ'ըսէ՝ «Ան ըսաւ եւ աշխարհը գոյացաւ. հրամայեց եւ անիկա հաստատուեցաւ» (Սղ 33.9)։ Աստուծոյ խօսքին ստեղծագործութիւն ըլլալը՝ նոր Կտակարանը եւս կը յիշեցնէ։ Յովհաննէս աւետարանիչ ըսած է. «Անով (այսինքն՝ Բանով) էր որ Աստուած ամէն ինչ ստեղծեց. առանց անոր ո՛չ մէկ բան ստեղծեց» (ՅՀ 1.3)։ Աստուծոյ խօսքը Քրիստոս ինքն էր։

Աստուծոյ խօսքը վերջին դատաստանին վերաբերող այս հատուածին մէջ յատուկ նշանակութիւն ունի. այստեղ Աստուծոյ խօսքը նաեւ դատաւորն է։

Քրիստոս ըսած է. «Ես չեմ դատապարտեր ան՝ որ իմ խօսքերս կը լսէ եւ սակայն չի գործադրեր (...) կայ մէկը, որ պիտի դատապարտէ

զիս անարգողը եւ խօսքերս չընդունողը: Աստուծոյ խօսքը, որ ես ձեզի խօսեցայ, անիկա՝ պիտի դատապարտէ վերջին օրը» (ՅՏ 12.47, 48): Արդ, Աստուծոյ խօսքը նաեւ մեր դատաւորը պիտի ըլլայ: Իր երկրաւոր օրերուն Քրիստոս չէր եկած դատելու: Այլ եկած էր մարդիկը Աստուծոյ հրաւիրելու եւ փրկելու: Սակայն երկրորդ դալուստը պիտի չըլլայ հրաւիրելու եւ փրկելու համար, այլ դատաստանի ենթարկելու անոնք՝ որ Աստուծոյ ընդդիմացողներն են, եւ իր քով առնելու անոնք՝ որ իր հաւատարիմներն են:

«Երկինքի զօրքերը ճերմակ ձիերով իրեն կը հետեւէին՝ սպիտակ եւ մաքուր բեհեզներ հագած» (Հմր 14): Այսինքն՝ հրեշտակները եւ յաղթական եկեղեցին կը հետեւէին «Հաւատարիմ եւ Ժշմարիտ»ին:

«Իր բերանէն սրուած սուր մը կ'ելլէր՝ անով հարուածելու համար ազգերը: Անիկա երկաթէ մականով պիտի հովուէ զանոնք եւ կոխէ ամենակալ Աստուծոյ ահեղ բարկութեան գինիի հնձանը» (Հմր 15): Գիտենք, որ բերանէ ելլող սուրը խորհրդանշիչ է իշխանութեան եւ դատաւորութեան: Այստեղ անիկա խորհրդանշիչն է Աստուծոյ խօսքին: Երբայեցիներուն ուղղուած նամակին հեղինակը 4.12-ին մէջ կ'ըսէ. «Աստուծոյ խօսքը կենդանի է եւ ազդու, աւելի հատու՝ քան՝ որեւէ երկսայրի սուր»:

Այստեղ Տէրը չի նկարագրուիր միայն իբր իշխան եւ դատաւոր, այլեւ՝ իբր հովիւ: Հովիւ կրնայ նշանակել նաեւ թագաւոր, որովհետեւ անցեալի թագաւորները նաեւ հովիւներ եղած են. յիշենք Դաւիթ թագաւորը:

«Անիկա երկաթէ մականով պիտի հովուէ զանոնք»: Երկրորդ Սաղմոսէն առնուած այս պատկերացումը բառացիօրէն մեզի կ'ըսէ հետեւեալը. «Խնդրէ՛ ինձմէ, եւ ազգերը քեզի պիտի տամ իբրեւ ժառանգութիւն, ամբողջ աշխարհը քեզի պիտի տամ իբրեւ ստացուածք: Զանոնք երկաթէ դաւազանով պիտի հովուես, կաւէ անօթի պէս պիտի փշրես զանոնք» (Սղ 2.8-9): Հովուել բառը երբայական բնազդին մէջ չկայ: Ատիկա Եօթանասնիցին մէջ կայ: Յամենայնդէպս, անոր իմաստը նաեւ «թագաւորել» կը թելադրէ: Ուստի հարց մը չկայ այստեղ:

Սակայն ի՞նչ կը նշանակէ երկաթէ մականով հովուել: Հովիւները առհասարակ երկաթէ մական չեն գործածեր, այլ փայտեայ գաւազան կը գործածեն: Երկաթէ մականը ոչ միայն իշխանութեան խորհրդանիշն է, այլեւ կոտորելու, հարուածելու եւ փշրելու: Եւ որովհետեւ խօսքը ազդերու կամ հեթանոսներու մասին է, ցոյց կու տայ այն դատաստանը՝ որ Աստուած պիտի հատուցանէ անոնց:

«Անոր պատմութեանն եւ ազգրին վրայ գրուած էր՝ “Թագաւորներու Թագաւոր եւ Տէրերու Տէր”» (Հմբ 16): Նախ, յիշեցնեմ, որ Հին Կտակարանին մէջ այս անուանումը տրուած է Հօր Աստուծոյ: Իսկ այստեղ Քրիստոսի համար գործածուելը բան մը կը նշանակէ, անկասկած. ցոյց կու տայ Քրիստոսի աստուածութիւնը:

Ուշագրաւ է տեսնել, որ այս անուանումը գրուած է ոչ թէ միայն անոր պատմութեանն վրայ, այլեւ անոր ազգրին:

«Ազգը»ը մարմնին նշանակ է: «Մարմին»ը կարելի է հասկնալ տառացիօրէն կամ իբր խորհրդանիշ: Տառացի առնելու պարագային, դժուար թէ կարելի ըլլայ երեւակայել, որ այդ անուանումը մարմնին վրայ գրուած է: Ինչ որ մտածել կու տայ, թէ «ազգը»ով կը նշուի Քրիստոսի խորհրդական մարմինը՝ եկեղեցին: Հետեւաբար, նոյն անունը գրուած է Քրիստոսի եկեղեցիին վրայ. «Թագաւորներու Թագաւոր եւ Տէրերու Տէր»: Արդ, այն յաղթանակը, որ Քրիստոս տարաւ մահուան վրայ, հաղորդուած է եկեղեցիին: Եկեղեցին զՔրիստոս կը ճանչնայ իբր «Թագաւորներու Թագաւոր եւ Տէրերու Տէր», սակայն միաժամանակ եկեղեցին արտայայտիչն է այն տիրութեան, այն թագաւորութեան որ Քրիստոս ունի: Եկեղեցիին մէջ այդ անուանումը յաւերժօրէն կը ճանչցուի: Եկեղեցւոյ մարմնին վրայ անիկա անջնջելիօրէն գրուած եւ զրոյմուած է: Եկեղեցւոյ մարմնին վրայ գրուած ըլլալը՝ ցոյց կու տայ նաեւ այն բաժնեկցութիւնը, որ եկեղեցին ունի Քրիստոսի թագաւորութեան մէջ: Ինչպէս տեսանք, սուրբերը կոչուած են Քրիստոսի հետ գահերու վրայ նստելու եւ իրեն պէս թագաւորելու: Եւ այն բաժնեկցութիւնը միայն աշխարհի վախճանին համար չէ: Այժմ ալ՝ եկեղեցւոյ ներկայ կեանքին մէջ եւս այն բաժնեկցութիւնը կ'ըլլայ:

«Յետոյ արեւուն վրայ կանգնած ուրիշ հրեշտակ մը տեսայ, որ

բարձրաձայն աղաղակեց երկիրքի մէջ թեւածող բոլոր թռչուններուն, ըսելով. «Եկէ՛ք, հաւաքուեցէ՛ք Աստուծոյ մեծ ընթրիքին համար, որպէսզի ուտէք թագաւորներու, զօրավարներու, հզօր մարդոց, ձիերուն եւ անոնց հեծեալներուն մարմինները, ազատներուն եւ ծառաներուն, մեծերուն ու փոքրերուն մարմինները» (Հմբ 17-18): Այս համարներէն սկսեալ մեզի կը ներկայացուի այն նշանաւոր պատերազմը, որուն ականարկութիւն եղաւ 16-րդ դլխուն մէջ. Արմագեդոնի պատերազմը: Ամբողջ Արմագեդոնի պատերազմը այստեղ կը տեսնուի 17-21 համարներուն մէջ, որ սակայն երբեք իսկական պատերազմի մը նկարագրականը չէ: Այստեղ պատերազմի մը նկարագրութիւնը չենք տեսներ:

Այս համարները գրեթէ վերարտադրութիւնն են Եզեկիէլ 39.17-20-ի:

Երկիրքի թռչուններուն պատկերացումը կրնանք հասկնալ փոխաբերաբար: «Թռչուններ» բառին տակ կարելի է հրեշտակները տեսնել, ինչպէս որոշ մեկնիչներ ալ մեզի կ'ըսեն: Հրեշտակները աստուածային դատաստանին վկաները պիտի ըլլան:

Վերի ընթրիքի պատկերացումը եւ այս ընթրիքի պատկերացումը կատարեալ գուգահեռ մը կը կազմեն, բայց իրարու հակադիր գուգահեռ մը: Վերը Աստուծոյ սուրբերուն տրուած ընթրիքի մը հրաւէրն է: Իսկ այս ընթրիքին հրաւէրը ուղղուած է հրեշտակներուն՝ որպէսզի վկաները ըլլան մարդկային զիականերու կամ մեղաւոր մարդկութեան դատաստանին:

«Յետոյ տեսայ որ գազանը եւ երկրի թագաւորներն ու անոնց զօրքերը հաւաքուեցան, պատերազմելու համար ճերմակ ձիուն վրայ նստող հեծեալին եւ անոր զօրքին դէմ» (Հմբ 19): Պատերազմի նկարագրութիւն բացարձակապէս չկայ: Այլ միայն նշում կայ: Այստեղ մեզի ցոյց կը տրուի, որ չարին զօրքերը կը փորձեն եկեղեցին կորուստի մատնել:

«Գազանը բռնուեցաւ, ինչպէս նաեւ իրեն հետ եղող սուտ մարգարէն, որ հրաշքներ կը գործէր անոր ներկայութեան եւ այդ հրաշքներով կը մոլորեցնէր անոնք՝ որ դազանին կնիքը առած էին իրենց վրայ եւ անոր արձանին կ'երկրպագէին: Ապա գազանն ու սուտ մարգարէն ողջ-ողջ նետուեցան կրակէ լիճին մէջ, որ կը բոցավառէր ծծումբով» (Հմբ 20): Դարձեալ, պատերազմի նկարագրական չկայ, հակառակ այն մեծ

պատրաստութեան որ տեսնուած էր: Կը բաւէ, որ Քրիստոս՝ «ճերմակ ձիաւոր»ը երեւի ռազմաճակատի վրայ եւ արդէն զազանին զօրքերը կ'ոչնչանան: Քրիստոսի մէկ խօսքը, որ գործ է, կը բաւէ՝ որ իր բոլոր թշնամիները եւ զինք ատողները դադրին գոյութիւն ունենալէ:

«Իսկ զազանին զօրքերը սպաննուեցան ձիուն վրայ հեծեալին սուրով, որ կ'ելլէր անոր բերանէն: Եւ ամբողջ թռչունները անոնց մարմինները ուտելէն կշտացան» (Հմբ 21): Երկու իրողութիւններ կարելի է այստեղ մատնանշել: Առաջին. այս պատերազմի յաղթանակին մէջ երբեք բաժին չունի այն զօրքը, որ Քրիստոսի հետ է, Քրիստոսի հետ կը տեսնուի, բայց պատերազմին մէջ որեւէ մասնակցութիւն չունի: Պարզապէս անոնք Քրիստոսի կողքին ըլլալով, Քրիստոսի դատին իրենց կամակցութիւնը կ'արտայայտեն: Այս օրերուն շատ գործածուած բառով մը՝ իրենց զօրակցութիւնը ցոյց կու տան Քրիստոսի դատին: Երկրորդ. Քրիստոսի պատերազմը գէնքերով չէ: Միակ զէնքը իր խօսքն է, որ ամէն ինչի բաւարար է: Քրիստոս իր խօսքով կը պատերազմի:

Ի. ԳԼՈՒԽ

20-րդ դուիսը կը խօսի այս աշխարհի վրայ Քրիստոսի եւ իր սուրբերուն հազարամեայ թագաւորութեան մասին, որմէ ետք ժամանակաւորապէս կապուած Սատանան վերստին պիտի արձակուի կարճ ժամանակի մը համար եւ վերջին փորձ մը պիտի ընէ բոլոր ազգերը մոլորեցնելու եւ Աստուծոյ դէմ ապստամբութեան մղելու՝ իր օրինակով: Բայց ինք ալ եւ իր հետեւորդներն ալ կրակի լիներ պիտի ձգուին, եւ ապա նոր երկինքն ու նոր երկիրը պիտի հաստատուին: Արդ, ի՞նչ է այս հազարամեայ թագաւորութիւնը: Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ զայն. որովհետեւ, նախ, Նոր Կտակարանին մէջ միակ տեղն է ուր այս հազարամեայ թագաւորութիւնը կը յիշատակուի, եւ երկրորդ, անիկա որոշ հարցեր կը ստեղծէ, որոնք իրենց պատասխանը պէտք է ունենան: Այսպէս. 1.- **Քրիստոսի երկրորդ գալուստը եւ թագաւորութիւնը:** Քրիստոս մէկ եւ միակ գալուստի մը եւ հաստատուելիք միակ թագաւորութեան մը մասին խօսեցաւ միշտ, մինչդեռ եթէ Հազարամեան ընդունինք՝ թե՛ գալուստը երկու հանգրուաններու կը վերածուի, եւ թե՛ թագաւորութեան

հաստատումը, որովհետև հաստատելիք հազարամեայ թագաւորութիւնը դարձեալ առժամեայ հանգամանք կը ստանայ, երկրաւոր եւ դեռ մահկանացու բնոյթով, մինչեւ հասնի Սատանային վերջնական դատապարտութիւնը եւ կրակի լիճը ձգուիլը, որմէ ետք պիտի սկիզբ առնէ բուն արքայութիւնը՝ անմահական կեանքով: **2.-Չարին վերջնական դատապարտութիւնը:** Արմագեդոնի պատերազմը ցոյց կու տար աշխարհի բոլոր իշխանութեանց խորտակումն ու բնաջնջումը եւ Քրիստոսի թագաւորութիւնը ամբողջ աշխարհի վրայ (19-րդ գլուխ): Այժմ Սատանային ժամանակաւոր արձակումով անգամ մը եւս կը տեսնենք ազգերու եւ թագաւորներու վերջին ապստամբութիւն մը կամ ազգերու վերջին մոլորութիւն մը, Գոգի եւ Մագոգի առաջնորդութեամբ ներկայացուած, որմէ ետք կու գայ չարին վերջնական կորուստը եւ արքայութեան վերջնական հաստատումը՝ Նոր Երկինքով ու Նոր Երկիրով: **3.-Մեռելներու յարութեան հարցը:** Յիսուս միայն մէկ յարութեան մասին կը խօսի, արդարեւորապէս եւ մեղաւորներուն համար միաժամանակ (տե՛ս Յի 5.28-29). մինչդեռ եթէ 20-րդ գլխուն բացատրութիւնը տառացիօրէն հասկնանք՝ երկու յարութիւններ կան. առաջին յարութիւնը տեղի պիտի ունենայ հազարամեայ թագաւորութեան սկիզբը, երբ միայն Քրիստոսի հաւատարիմ վկաները եւ իր անունին համար նահատակուածները յարութիւն պիտի առնեն եւ իրեն հետ միասին թագաւորեն, իսկ Հազարամեակի աւարտին տեղի պիտի ունենայ երկրորդ յարութիւնը եւ վերջին դատաստանը, այսինքն՝ երբ բոլոր մնացեալ մեռելները յարութիւն պիտի առնեն եւ դատուին իրենց գործերուն համաձայն, եւ Կեանքի գիրքին մէջ անուն չունեցողները պիտի դատապարտուին յաւիտեանական կորուստի: Տառացի հասկացողութեան բերած այս դժուարութիւնները ցոյց կու տան, թէ Հազարամեակի հասկացողութիւնը պարզ եւ դիւրին չէ, եւ ատոր համար ալ զայն հասկնալու տարբեր փորձեր եղած են: Ումանք կը պահեն տառացի իմաստը, զայն հասկնալով իբրեւ հազար տարուան շրջան մը: Ուրիշներ զայն կը մեկնեն ալլաբանօրէն, անոր տակ հասկնալով երկար եւ անսահմանելի ժամանակ մը: Այս կապակցութեամբ, եկեղեցւոյ անցեալի մեկնիչները երեք խումբի կը բաժնուին. **1.-** Ումանք հազար տարին կը հասկնան տառականօրէն իբրեւ հազար տարի, որու ընթացքին Քրիստոսի հետեւորդները երկրի վրայ պիտի իշխեն, որմէ ետք տեղի պիտի ունենայ ընդհանուր յարութիւնը: Այս հեղինակներու կարգին են.- Արեւելի մէջ Պապիստ (2-րդ դարու սկիզբ), Յուստինիանոս Վկայ (2-րդ դարու կէս), Իրէնէոս Հայրապետ (2-րդ դարու վերջ), իսկ Արեւմուտի մէջ՝ Տերտուլիանոս (3-րդ դարու սկիզբ) եւ Վիկտորիանոս (4-րդ դարու կէս): **2.-** Ուրիշ մեկնիչներ դարձեալ տառացի

մեկնութեամբ մը՝ անով կը հասկնան ստեղծագործութեան 7-րդ հազարամեակը, որ ամբողջ ներկայ ժամանակն է, մինչեւ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը: Այս հեղինակներու շարքին են.- Բառնաբասի նամակին հեղինակը (2-րդ դարու սկիզբ), Հիպոլոլիտոս Հոռմայեցի (3-րդ դարու առաջին կէս), Որոգինէս (3-րդ դարու կէս), Մեթոտիոս Ոլիմպացի (3-րդ դար): 3.- Երրորդ խումբ մը կը կազմեն այն մեկնիչները, որոնք Օգոստինոսէն (5-րդ դարու առաջին կէս) սկսեալ, հազար տարին կը հասկնան խորհրդականօրէն, իբրեւ ճշգրտօրէն չսահմանուած ժամանակ մը, եկեղեցւոյ ժամանակաշրջանը, որ Քրիստոսի առաջին գալուստէն կը սկսի եւ կ'երկարի մինչեւ երկրորդ գալուստը: Եկեղեցւոյ հետագայ մեկնիչները գլխաւորաբար այս ուղղութեան կը հետեւին, եւ մինչեւ հիմա անկա կը մնայ եկեղեցւոյ հիմնական հասկացողութիւնը: Ներկայ ժամանակացեան մեկնիչները իրենք ալ գլխաւոր երեք խումբերու կը բաժնուին, մօտաւորապէս նոյն հասկացողութիւններով եւ հետեւեալ անուանումներով. 1.- **Նախա-Հազարամեայ հասկացողութիւն** (Premillennialism): Ըստ այս մեկնութեան, որ տառացի է, ներկայ ժամանակի վախճանին, որ Քրիստոսի երկրորդ գալուստով պիտի ըլլայ, նախ տեղի պիտի ունենայ մեռելներու առաջին յարութիւնը, եւ արեւոյտեան ներկայ վիճակը պիտի թեւակոխէ նոր հանգրուան մը, որ պիտի ըլլայ տառացիօրէն հազար տարուան թագաւորութեան նոր շրջան մը՝ այս աշխարհի վրայ, խաղաղութեամբ եւ արդարութեամբ յատկանշուած: Հազար տարի ետ տեղի պիտի ունենան վերջնական յարութիւնը եւ վերջին դատաստանը, երկինքն ու երկիրը պիտի նորոգուին, եւ հազար տարուան այդ թագաւորութիւնը յաւիտեական թագաւորութեան մէջ պիտի լուծուի: 2.- **Յետ-Հազարամեայ հասկացողութիւն** (Postmillennialism): Ըստ այս մեկնութեան, որ դարձեալ տառացի է, ներկայ աշխարհը աստիճանաբար պիտի ճանցնայ եւ ընդունի Քրիստոսը, եւ երբ բոլորը քրիստոնէութիւնը ընդունին՝ պիտի գայ խաղաղութեան եւ քարոքութեան հազարամեայ ժամանակ մը, որու աւարտին տեղի պիտի ունենան Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, մեռելներու յարութիւնը, վերջին դատաստանն ու յաւիտեական կեանքի սկիզբը: 3.- **Ապա-Հազարամեայ հասկացողութիւն** (Amillennialism): Ըստ այս մեկնութեան, որ այլաբանական է եւ սահմանուած չէ տարիներու որոշակի թիւով, Հազարամեակը Աստուծոյ թագաւորութեան ներկայ հանգրուանը կը պատկերացնէ, երբ արդարներուն հոգիները Քրիստոսի հետ կը թագաւորեն երկինքի մէջ: Այս հանգրուանին պիտի յաջորդէ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, երբ տեղի պիտի ունենան մեռելներու ընդհանուր յարութիւնը եւ վերջին դատաստանը, եւ սկիզբ պիտի առնէ

յաւիտեանական թագաւորութիւնը՝ նոր երկիւնքով ու նոր երկիրով: Վերը նշեցինք, որ եկեղեցւոյ հիմնական հասկացողութիւնը հազար տարիներուն խորհրդական (կամ Ապա-Հազարամեայ) հասկացողութիւնն է: Մեր եկեղեցին (մէկ կամ երկու հեղինակաւոր մեկնիչներու կողմէ յայտնուած տեսակէտ է պարզապէս. Հայ եկեղեցին ինքը՝ իբր դաւանութիւն հաստատուած տեսակէտ չունի, որ պարտադիր ըլլայ բոլորին. իւրաքանչիւր հաւատացեալ կրնայ ըմբռնելու իր կարողութիւնը բաց պահել, թէպէտ հարկ է որ Ս. Գրային եւ եկեղեցական աւանդութեան ամբողջութիւնը ի մտի ունենայ. եւ այստեղի տեսակէտը Ս. Գրային եւ եկեղեցական աւանդութեան ամբողջութիւնը ընդգրկած տեսակէտ է) Հազարամեակը կը հասկնայ ո՛չ թէ Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն ետք գալիք ժամանակաշրջան մը, այլ՝ առաջին գալուստին յաջորդող ժամանակաշրջանը, այսինքն՝ ներկայ ժամանակաշրջանը, երբ Քրիստոս իր յարութենէն ետք երկրին համբարձումով՝ Հօրը աջ կողմը բազմած է, իր թագաւորութիւնը առած է արդէն եւ հոգեւորապէս կ'իշխէ, այսինքն՝ իր թագաւորութեամբ եկած է արդէն եկեղեցիին համար, ուր մեղքով մեռած մարդիկ հոգեւորապէս յարութիւն առած են եւ իր ընտրեալ սուրբերը իրեն հետ միասին կը թագաւորեն: Հետեւաբար Հազարամեան տառացիօրէն հազար տարի չէ՛, այլ յարաբերաբար երկար ժամանակահատուած մը, որ Քրիստոսի եկեղեցւոյ ժամանակն է: Այս պատկերացումը հասկնալու համար լաւ կ'ըլլայ յիշել, որ Աստուածաշունչը աշխարհը ստեղծուած կը ներկայացնէ վեց օրուան մէջ (= անկատարութիւն), իսկ եօթներորդ օրը (= կատարելութիւն) կը կոչէ Տիրոջ հանգիստի օրը, երբ Աստուած դադար առաւ ստեղծագործելէ: Արդ, խորհրդական մեկնութեամբ՝ ներկայ աշխարհի ժամանակաշրջանը 6,000 տարի նկատուած է, ստեղծագործութեան իւրաքանչիւր օրուան դիմաց՝ հազար տարի: Այս 6,000 տարիներու աւարտին եկաւ Քրիստոս, եւ իր գալուստին յաջորդող հազարամեակը (ո՛չ տառացի) պիտի ըլլայ Աստուծոյ կամփին ու ծրագրին կատարումը կամ ամբողջացումը: Այս հազար տարիներու աւարտին տեղի պիտի ունենան Քրիստոսի երկրորդ գալուստը եւ անոր կապուած բոլոր մեռելներու մարմնաւոր յարութիւնը, վերջին դատաստանը եւ յաւիտեանական կեանքի սկիզբը:

Հազարամեան (1-6)

«Եւ տեսայ ուրիշ հրեշտակ մը, որ երկինքէն կ'իջնէր եւ ձեռքին ունէր անդուռդի բանալին եւ մեծ շղթայ մը» (Հմբ 1): Այս համարը նոր տեսիլք մը մեզի կը ներկայացնէ: Ենթադրաբար կրնանք ըսել, որ

խօսքը կը վերաբերի նոյն հրեշտակին, որ տեսանք 9.1-ին մէջ:

«Անիկա բռնեց վիշապը, այն առաջին օձը, որ Բանասարկուն եւ Սատանան է, եւ հաղար տարուան համար շղթայեց զայն» (Հմբ 2): Երեք կարեւոր հաստատումներ կ'ըլլան այստեղ: Առաջին՝ վիշապին ինքնութեան մասին: Այն անունները որ այս համարին մէջ տրուած են վիշապին համար, բացատրած են նախապէս: Սակայն ամէն անգամ երբ նոյն անունները տարբեր շրջագիծի մէջ կը դրուին, անպայմանօրէն նոր նշանակութեամբ կը գործածուին: Այստեղ շրջագիծը այնպիսին է, որ կը թուի կապ մը ստեղծել Աստուածաշունչի առաջին գիրքին՝ Ծննդոցի հետ: Եւ այդ կապը մեր մտքին մէջ յանկարծ ուրիշ բան մը կ'արթնցնէ: Պարզապէս անուններ չեն, որ մեզի կը տրուին, այլ անուններուն ընդմէջէն ամբողջ գործունէութիւն մը կը յիշեցուի մեզի: Այսինքն՝ այն գործունէութիւնը, որ Սատանան ունեցաւ դրախտին մէջ: Սատանան Ծննդոց գիրքին մէջ կը ներկայանայ իբր բանասարկու մը. ան Աստուծոյ խօսքերը սուտ կը հռչակէ եւ կասկած կը ձգէ մարդու մտքին մէջ: Յետոյ շարունակելով իր ստախօսի պաշտօնը՝ մարդը մարդուն դէմ կը հանէ (Ծն 3.4):

Արդէն «Սատանայ» անունը եբրայերէն լեզուին մէջ հակառակորդ կը նշանակէ: Քանի ան կը յայտնուի իբր այն անձը, որ Աստուծոյ մրցակից կը ներկայանայ, կ'ուզէ Աստուծոյ դիրքը զրաւել:

Շատ արագ կը նկարագրուի վիշապին բռնուիլը եւ անդունդին մէջ շղթայուիլը: Արագութիւնը կը զարմացնէ, որովհետեւ չարին գոյութիւնը գիտցող եւ անոր զօրութիւնը իր կեանքին մէջ զգացած մարդը զիտէ, թէ անյաթահարելի կամ դժուար յաղթահարելի զօրութիւն մըն է անիկա: Այս համարը սակայն մեզի ցոյց կու տայ, թէ այն անյաղթահարելի կամ դժուար յաղթահարելի զօրութիւնը յանկարծ, արագօրէն անդունդին մէջ կը բանտարկուի: Այս արագութիւնը մեզի կը յայտնէ Աստուծոյ ամենազօրութիւնը: Աստուծոյ համար ոչինչ է Սատանան: Սատանան պարզապէս կ'օգտուի այն հանազամանքէն, որ Աստուած չուզէր զօրութեան ճամբով, ուժի ցուցադրութեամբ ընկճել զինք: Նաեւ կը մտածենք, թէ եթէ Աստուծոյ մէկ պաշտօնեան՝ հրեշտակը կրնայ այսքան դիւրութեամբ շղթայել Սատանան, ալ Աստուած ինչ կրնայ ընել:

Հրեշտակը «Հազար տարուան Համար» կը շղթայէ վիշապը: Տե՛ս այս գլխու սկզբնաւորութեան բացատրականը:

«Հրեշտակը զայն անդունդ նետեց, կղպեց եւ կնքեց կղպանքը, այնպէս որ այլեւս չմոլորեցնէ ազգերը, մինչեւ լրանայ Հազար տարին: Անկէ ետք կարճ ժամանակուան մը Համար պէտք է ազատ արձակուի» (Հմր 3): Ե՞րբ է, որ պիտի շղթայուի Սատանան:

Քրիստոսի աշխարհ առաջին գալուստը, մկրտութիւնը, խաչելութիւնը, մահը եւ յարութիւնը եղան այն իրողութիւնները՝ երբ Սատանան շղթայուեցաւ: Վերնատան մէջ Քրիստոս իր աշակերտներուն կը յիշեցնէր, թէ հիմա դատաստանի պահն է, հիմա աշխարհի իշխանը դուրս պիտի ձգուի: Ան կ'ականարկէր իր մահուան: Մահը որ պարտութիւն պիտի թուէր իր աշակերտներուն եւ աշխարհին, իրեն համար՝ անիկա պիտի ըլլար իր յաղթանակը՝ իր մահուամբ Սատանան պիտի կաշկանդուէր: Քրիստոս թէ՛ իր առաքեալներուն եւ թէ՛ բոլոր իր հետեւորդներուն տուաւ իշխանութիւնը Սատանան եւ անոր ուժերը ընկճելու: Մինչեւ այսօր եւ մինչեւ աշխարհի վախճանը եկեղեցին այդ իշխանութիւնը ունի եւ կը կիրարկէ: Եկեղեցին զայն կու տայ հոգեւորականներուն, նաեւ բոլոր անոնց՝ որոնք արժանի են: Այդ իշխանութիւնը եկեղեցական բառամթերքին մէջ կը կոչուի «երդմնեցուցութիւն»: «Երդմնեցնել» կը նշանակէ՝ երդումով կապել, երդումով կաշկանդել: Չար ոգիներուն վրայ իշխանութիւնն է անիկա, որ եկեղեցին ունի եւ կու տայ իր պաշտօնեաներուն: Հետեւաբար, Սատանային կապուիլը նոր չէ, որ պիտի ըլլայ, ոչ ալ ապագային է, որ պիտի ըլլայ, այլ կու գայ Քրիստոսի երկրաւոր առաջին գալուստէն եւ մասնաւորաբար կու գայ իր յարութենէն: Ուստի, այս Համարով, գալիք բանի մը մասին չէ, որ կը խօսուի, այլ արդէն կատարուած եւ ներկայիս ի գորտ եղող իշխանութեան մը մասին:

«Յետոյ տեսայ գահեր, որոնց վրայ նստան անոնք՝ որոնց իշխանութիւն տրուեցաւ դատելու: Տեսայ նաեւ այն հոգիները, որոնք Յիսուսի եւ Աստուծոյ խօսքին իրենց տուած վկայութեան համար չարաչար գլխատուած էին: Ասոնք չէին երկրպագած գազանին եւ անոր կնիքը չէին դրոշմած իրենց ճակատներուն եւ ձեռքերուն վրայ: Անոնք վերակենդանացան եւ Քրիստոսի հետ Հազար տարի թագաւորեցին» (Հմր 4):

Դարձեալ հազար տարիներու թագաւորութեան մասին է, որ կը խօսուի: 4-րդ եւ 5-րդ գլուխներուն մէջ կայ երկնային տեսիլք մը: Եւ այնտեղ կան երկու խումբ մարդիկ. Առաջին՝ մեծ նեղութեան ժամանակի երկրէն եկող սուրբերը կամ նահատակները, եւ երկրորդ՝ անհամար բազմութիւն մը արդէն իսկ երկինք առնուած մարդոց, որոնք 24 երէցներու առաջնորդութեամբ երկնային պաշտամունք կը մատուցանեն Աստուծոյ:

Այս համարի պատկերացումին մէջ մենք ունինք Քրիստոսի մէկ խոստումին կատարումը: Քրիստոս խոստացած էր յաղթողներուն իրեն հետ միասին գահերու վրայ բազմեցնել եւ թագաւորութեան իշխանութիւն տալ:

Որո՞նք են այստեղ նշուած նստողները:

Առաջին խումբը մասնաւոր անուն մը կամ բնութագրում մը չունի: Պարզապէս ընդհանուր բացատրութեամբ մը կ'ըսուի. «Անոնց իշխանութիւն սրուեցաւ դատելու»: Կարելի է ըսել եկեղեցին է այս մէկը: Երբ եկեղեցի կ'ըսուի, պէտք է հասկնալ՝ թէ երկրի վրայ գործող եկեղեցին եւ թէ երկնաւոր եկեղեցին:

Երկրորդ խումբը կը բաղկանայ անոնցմէ, որոնք մեծ նեղութեան ժամանակի նահատակները եւ մարտիրոսներն են:

«Անոնք վերակենդանացան» խօսքը ի՞նչ կը նշանակէ: Մարմնաւորապէս յարութիւն առին, թէ ուրիշ տեսակի կենդանացման մը մասին է ըսուածը: Այլ խօսքով, հազար տարուան իշխանութիւնը որ պիտի ստանան յաղթողները, երկրի՞ վրայ պիտի կիրարկեն, թէ երկինքի մէջ: Յստակ է մեր եկեղեցւոյ հայրերուն հակացողութիւնը: Մարմնաւոր յարութեան խօսք չկայ: Այս անձերը մարմնաւորապէս չէ, որ պիտի վերակենդանան: Արդէն յունարէն բառը չ'ըսեր՝ վերակենդանացան, այլ ապրեցան: Ապրեցան կրնայ նաեւ նշանակել, թէ շարունակեցին ապրիլ: Հոգեւորապէս ապրիլ:

«Մնացեալ մեռելներէն ո՛չ ոք կենդանացաւ, մինչեւ լրացաւ հազար տարին: Ասիկա մեռելներու առաջին յարութիւնն է» (հմր 5): Հարցին կեղրոնը կու գանք: Նախ, յիշեմ մեր եկեղեցւոյ հայրերէն մէկուն՝ Գր. Տաթեւացիի մէկ խօսքը, որ կ'ըսէ. «Անոնք որ մարմնով մեռան եւ հոգիով Աստուծոյ քով չբարձրացան՝ յարութիւն չարին»: Ուրեմն,

առաջին յարուժիւնը հոգեւոր յարուժիւն է: Երբ «առաջին յարուժիւն» կ'ըսէ, ի՞նչ բանի յարաբերաբար զայն «առաջին» կը կոչէ: Ժամանակագրական իմաստով, թէ որակական իմաստով, այսինքն՝ յարուժեան տեսակի իմաստով: Տեսակի հարցը կը վերաբերի մարմնաւոր կամ հոգեւոր յարուժեան հարցին: Թէ՛ մեր եկեղեցիին եւ թէ՛ աւանդական բոլոր եկեղեցիներու հաւատալիքին մէջ, առաջին յարուժիւնը հոգեւոր է: Ներկայ աշխարհին եւ ժամանակին կը վերաբերի այդ հոգեւոր յարուժիւնը: Այսինքն՝ մեղքով մեռած մարդը երբ կը վերարթննայ կամ գիտակցութեան կու գայ, եւ Քրիստոսով վերստին կը ծնի իբր նոր արարած, յարուժիւն առած կ'ըլլայ:

Առաջին յարուժիւնը հոգեւոր յարուժիւնն է, որ մարդիկ կ'ունենան այս կեանքին մէջ, այսինքն՝ իրենց ֆիզիքական մահուընէն առաջ: Յետոյ՝ մարմնաւոր մահէն ետք կու գայ երկրորդ յարուժիւնը, որ իր որակով տարբեր է. մարմիններու յարուժիւնն է անիկա: Անկէ ետք միայն կրնայ գալ կամ կրնայ չգալ երկրորդ մահը, որ հոգեւոր մահն է եւ որ բոլորին չի վերաբերիր: Հետաքրքրական է համեմատութիւնը նաեւ այսպէս. ինչ որ հոգեւոր է՝ յատուկ է ոմանց միայն: Հոգեւոր իրականութիւնները նոյնը չեն բոլորին համար: Ինչ որ մարմնաւոր է՝ ընդհանրական է, յատուկ է բոլորին, ինչպէս որ ֆիզիքական մահը յատուկ է բոլորիս: Ոչ ոք կրնայ խուսափիլ անկէ, բացի անոնցմէ՝ որոնք Տիրոջ գալուստի օրը պիտի տեսնեն եւ ֆիզիքական մահը պիտի չճաշակեն, եւ ուղղակի պիտի փոխակերպուին: Հոգեւոր մահը պիտի ճաշակեն անոնք՝ որոնք Աստուծոյ կամեցած ձեւով ապրած չեն: Մարմիններու յարուժիւնը ընդհանուր է: Բոլորն ալ մարմիններով յարուժիւն պիտի առնեն: Կարգ մը ազանդաւորներ այս ճշմարտութիւնը չեն ընդունիր, սակայն Աստուածաշնչական որեւէ հիմք չունի իրենց մերժումը: Աստուածաշունչը կ'ըսէ, թէ բոլորն ալ մարմիններով յարուժիւն պիտի առնեն:

Արդ, այստեղ կը խօսուի հոգեւոր յարուժեան մասին, որ է ներկայ կեանքին մէջ դարձը դէպի Քրիստոս, Քրիստոսով հոգեւորապէս վերակենդանացումն է անիկա:

«Երանելի եւ սուրբ են անոնք, որոնք բաժնեկից են մեռելներու

առաջին յարույթեան: Երկրորդ մահը ասոնց վրայ իշխանութիւն չունի. ասոնք Աստուծոյ եւ Քրիստոսի քահանաները պիտի ըլլան եւ Քրիստոսի հետ հազար տարի թագաւորեն» (Հմբ 6): Հինգերորդ երանին է, որ այս գիրքին մէջ կը կարդանք: Ինչո՞ւ համար երանի կը տրուի մեռելներու առաջին յարույթեան մասնակիցներուն:

Նախ, «երանելի» կը կոչուին, որովհետեւ նեղութիւններու եւ փորձութիւններու կրակէն անցան եւ Աստուծոյ ներկայացան իբր ընտիր անձեր: Անոնք «սուրբ» կը կոչուին, որովհետեւ ապրեցան այնպիսի միջավայրի մը մէջ, որ կեղտի ու ապականութեան վայր է, բայց անով հանդերձ իրենք զիրենք կրցան մաքուր պահել, աշխարհի պատկերը կամ մասնաւորաբար գազանին պատկերը չառին: Այլ պահեցին իրենց անձերուն վրայ Աստուծոյ կնիքը, Աստուծոյ պատկերը: Եւ երկրի վրայ արժանի եղան Աստուծոյ անունը արժանաւորապէս կրելու: Նաեւ սուրբ են անոր համար, որ ներկայ կեանքին մէջ իսկ յաւիտենականութիւնը շահեցան, եղան ժառանգորդ յաւիտենութեան: Մահկանացու օրերուն մէջ իսկ, անոնք իբր անմահներ ապրեցան, որովհետեւ գիտցան, թէ որո՞ւ կը հաւատային: Այլեւ երանելի են, որովհետեւ Տիրոջ՝ Քրիստոսի խոստումներուն պիտի արժանանան, պիտի ըլլան սուրբ ժողովուրդ եւ թագաւորելու արժանի քահանաներ:

Անոնք իբր քահանաներ Քրիստոսի հետ թագաւորելով, երկրի վրայ ապրող իրենց եղբայրներուն համար մնայուն կերպով իրենց բարեխօսութիւնը կ'ընեն եւ իբր թագաւորներ կը հովուեն Քրիստոսի սուրբ եկեղեցին:

Սաղմնային Պարտութիւնը (7-10)

«Երբ հազար տարին լրանայ, Սատանան ազատ պիտի արձակուի բանտէն: Անիկա պիտի ելլէ ու մոլորեցնէ երկրի չորս կողմը գտնուող բոլոր ազգերը, Գոգն ու Մագոգը, եւ զանոնք պիտի հաւաքէ պատերազմելու համար. անոնց թիւը ծովու աւազին չափ անհամար է» (Հմբ 7): 19-րդ դլխուն մէջ Քրիստոս կը ներկայանար իբր զօրավարը իր եկեղեցիին, եւ իր հետ կը ներկայանար բանակ մը՝ զօրքը իր հրեշտակներուն: Բայց նաեւ՝ իրեն մարտակից, զօրակից եկեղեցին: Քրիստոսի եւ իր

զօրքին դիմաց այս համարով մենք կը տեսնենք Սատանային զրդումով ոտքի ելած ազգերու բազմութիւն մը, որոնց խորհրդանիշներն են Գոգն ու Մագոգը:

Այս անունները առնուած են Եգեկիէլի մարգարէութեան 38-39 գլուխներէն: Անոնց մէջ Գոգ անունը կրող անձը կը ներկայանայ իբր Փոքր Ասիայի մէկ տիրակալը, որ «Մագոգ» ազգին Լիտիա նահանգին իշխանն էր: Եւ որ կը տիրապետէր Պոսքերու եւ Պոնտացիներու աշխարհին: Եգեկիէլ կ'ըսէ, թէ ան իր շուրջ խմբած էր Պարսկաստանի, Եթովպիայի, Լիպիայի, Կիմմերներու (Սեւ ծովու հիւսիսը ապրող ժողովուրդ) եւ Թորգոմայ տունին, այսինքն՝ Հայաստանի բանակները:

Եգեկիէլի մարգարէութեան այս պատկերացումը օրինակն է Աստուծոյ ժողովուրդի այն թշնամիներուն, որոնք վերջին ժամանակներուն՝ բանսարկուին առաջնորդութեամբ ոտքի պիտի ելլեն:

Արդ, ե՞րբ է այս պատերազմը: Հոս կ'ըսէ՝ հազար տարուայ լրանալէն ետքը: Եթէ «հազար տարի»ով մենք կը հասկնանք եկեղեցւոյ պատմութեան ամբողջ ժամանակաշրջանը, կը նշանակէ՝ թէ այդ ժամանակի աւարտին (որ մեծ նեղութեան ժամանակի աւարտն է) պիտի ըլլայ: Սատանան այս գործողութեան պիտի ձեռնարկէ երկու դազաններուն կապուելէն եւ կրակի լիճը ձգուելէն ետքը, ուրեմն «եօթ տարիներու աւարտին» կամ Քրիստոսի գալուստէն անմիջապէս առաջ: Կամ Քրիստոսի գալստեան իսկ ժամանակ: Այնպէս կը թուի ինծի, որ Արմազեդոնի պատերազմը եւ այս մէկը երկու տարբեր պատերազմներ չեն, այլ նոյն պատերազմին ականարկութիւն են տարբեր անուանումով:

«Անոնք ամբողջ երկրի վրայ տարածուեցան եւ շրջապատեցին Աստուծոյ ընտրեալներուն բանակավայրը եւ սիրելի քաղաքը» (Հմբ 8): «Բանակավայր» անունը կու գայ եբրայեցի ժողովուրդին թափառումներու կեանքէն: Անոնք անապատին մէջ ուր որ կ'իջեւանէին, այնտեղ բանակավայր կը հաստատէին: Եբրայեցիներու նամակին 13.13-ը Աստուծոյ ժողովուրդը կամ քրիստոնեաները Աստուծոյ բանակավայրը կը համարէ:

«Սակայն երկինքէն, Աստուծմէ կրակ տեղաց եւ լափեց զանոնք»

(Հմր 9): Քրիստոսի խօսքը բաւարար է սպառելու համար իրեն դէմ ելած Սատանային զօրքերը:

«Իսկ Բանսարկուն, որ զանոնք մոլորեցուց, կրակի եւ ծծումբի լիճը ձգուեցաւ, ուր գաղանք եւ սուտ մարդարէն արդէն ձգուած էին. այնտեղ պիտի չարչարուին գիշեր ու ցերեկ, յաւիտեանս յաւիտենից» (Հմր 10): Ի վերջոյ կը հասնի չարին դատապարտութեան պահը: Բանսարկուն «կրակի եւ ծծումբի լիճը» ձգուի:

Նախապէս բացատրեցի, որ «կրակի եւ ծծումբի լիճը» անվախճան բնութիւն ունի: Հոն նետուածները կը տանջուին յաւիտեանս յաւիտենից, եւ «գիշեր ցերեկ», այսինքն՝ առանց դադարի:

Վերջին Դատասանը (11-15)

11-15 համարներուն մէջ ունինք վերջին դատաստանի պատկերացումը: Անոնք որոնք Քրիստոսի առակներուն եւ առաքելական նամակներուն մէջ դատաստանի մասին այնքան քան կարդացեր են, պիտի ակնկալէին, որ այս գիրքին մէջ դատաստանը շատ աւելի վառ եւ երեւակայութիւնները գրգռող պատկերացումով մը տրուէր: Բայց զարմանալի է, որ առաքելը երբեք այդ ակնկալութիւնը չի գոհացներ: Որովհետեւ ամոր նպատակը հետաքրքրութիւն գոհացնել չէ եղած: Առաքելը ցոյց տուած է դատաստանին պարզութիւնը եւ այն պարզութեան մէջ ամոր դաժանութիւնը:

«Յետոյ տեսայ ճերմակ մեծ գահ մը եւ անոր վրայ բազմած մէկը, որուն ներկայութենէն փախան երկինքն ու երկիրը՝ առանց հետք մը ձգելու» (Հմր 11): Այս տեսիլքը կը նկարագրէ մեծ եւ ճերմակ գահ մը: Առաքելայը ըստ իր ոճին, փոխանակ ըսելու՝ թէ գահին վրայ նստողը ո՞վ է, կ'որդեգրէ բացատրութեան կերպ մը, որ անուղղակի է. երբորդ դէմքով կը ներկայացուի գահին վրայ նստողը: Մեծ գահը բնականօրէն Աստուծոյ գահն է, որ ճերմակ է: Ճերմակը սրբութեան, յաղթանակի եւ փառքի խորհրդանիշն է: Այս պարագային անիկա յիշեցումն է Աստուծոյ անհասանելի սրբութեան, անոր ամենա-զօրութեան եւ աննկարագրելի փառքին: Բայց միւս կողմէ բան մըն ալ կ'ըսէ Աստուծոյ դատաստանին բացարձակ արդարութեան վրայ:

Միշտ ընթերցող մը երկու կարելիութեան առջեւ կը գտնուի. կամ իր կարդացածը պիտի հասկնայ բառացի կերպով, կամ պէտք է հասկնայ փոխաբերական կամ այլաբանական ձեւով: Արդ, «(անոր) ներկայութենէն փախան երկինքն ու երկիրը՝ առանց հետք ձգելու» խօսքը պէտք է հասկնալ բառացի^օրէն, թէ փոխաբերականօրէն կամ այլաբանականօրէն. այսինքն՝ երկիրն ու երկիրը այլեւս պիտի չքանա^ն: Բայց յաջորդ գլուխը կը սկսի «նոր երկինք եւ նոր երկիր» բացատրութիւնը տալով: Արդեօք ներկայիս գոյութիւն ունեցող երկինքն ու երկիրը պիտի ամբողջապէս դադրի^ն գոյութիւն ունենալէ եւ Աստուած անոնց տեղ նոր երկինք մը եւ նոր երկի^ր մը պիտի ստեղծէ:

Արդեօք այստեղ կարելիութիւնը կա[՞]յ այլ ձեւով հասկնալու ըստածը:

Ընդհանուր կերպով ըսեմ, որ Աստուածաշունչը առաջին դիրքէն սկսեալ յաճախ մեզի ցոյց կու տայ այն կապը, որ մենք երբեմն կը մոռնանք: Մարդ եւ աշխարհ սերտօրէն կապուած են իրարու: Ժողովրդային բացատրութեամբ՝ մարդ եւ աշխարհ ճակատագրակից են իրարու: Այնպէս ինչպէս մարդը Աստուծոյ կողմէ փառաւոր ստեղծուած էր, այնպէս փառաւոր ստեղծուած էր նաեւ աշխարհը: Մարդուն մեղանչումով եւ անկումով՝ նաեւ աշխարհը կորսնցուց իր փառքը: Մարդուն մեղանչումին դիմաց Աստուած ըսաւ. «Քու պատճառովդ անիծեալ ըլլայ երկիրը» (Ծն 3.17): Հետեւաբար աշխարհը ենթարկուեցաւ այն բոլոր չարիքներուն, որուն ենթարկուեցաւ մարդը:

Մարդ արարածը Քրիստոսէ առաջ ալ, Քրիստոսէ ետք ալ փրկութեան կարօտ է: Թէ՛ մարմնաւոր եւ թէ՛ հոգեւոր փրկութեան: Մարմնաւոր փրկութեան կարօտ է, կ'ըսեմ՝ որովհետեւ ոչ թէ միայն հոգին, այլեւ մարմինը ենթակայ է մեղքին: Աստուած մարդը ստեղծած էր փառաւոր եւ զօրաւոր: Անկումէն ետք սակայն, մարդ արարածը կորսնցուց իր փառաւորութիւնը եւ զօրութիւնը. տկարացաւ, ենթարկուեցաւ զանազան հիւանդութիւններու, թերութիւններու, խեղութիւններու, դարձաւ մահկանացու: Սակայն մարդ արարածը Քրիստոսի շնորհիւ պիտի վերադառնէ իր սկզբնական

փառաւորութիւնն ու զօրութիւնը, իր անմահութիւնը:

Մարդու հոգին եւս՝ մարմինն պէս նոյն անկեալ վիճակին մէջն է: Նախ հոգին պէտք է ապրի յարութեան փորձառութիւնը, որպէսզի ետքը՝ երբ մարմնի յարութիւնը պատահի՝ փառաւորեալ հոգի եւ մարմին կարենան իրարու միանալ:

Նոյն է աշխարհի պատմութիւնը եւ ճակատագիրը: Աշխարհը ինքն ալ, կ'ըսէ Պօղոս առաքեալ, Հռ. 8. 21-ինմէջ մինչեւ հիմա կը հեծէ սպասելով մարմիններու նորոգութեան: Թէեւ աշխարհը իբր նիւթեղէն իրականութիւն՝ զիտակցութիւն չունի, սակայն նոյն բանին կարօտը անիկա ալ ունի: Նորադոյն մեկնիչներէն մէկը կ'ըսէ, թէ Ադամի եւ Եւայի մեղանշումով առաջին երկինքն ու երկիրը չքացան: Այն երկինքն ու երկիրը որ հիմա կան՝ երկրորդ երկինքը եւ երկիրն են: Սակայն ասոնք ալ պիտի անցնին եւ պիտի գան նոր երկինքն ու նոր երկիրը, որոնք պիտի ըլլան երրորդ երկինքը եւ երրորդ երկիրը: Ան մեզի կը յիշեցնէ Պօղոս առաքեալի մէկ խօսքը, որ Բ. Կր 12-ինմէջ արձանագրուած է: Առաքեալ կը խօսի դէպի երրորդ երկինք յափշտակութեան մասին: Առհասարակ մենք երրորդ երկինքը կը պատկերացնենք իբր երկինքի յարկերէն մէկը: Սակայն մեկնիչը յափշտակութեան փորձառութեան վայր երրորդ երկինքին ուրիշ բացատրութիւն մը կ'առաջարկէ եւ կ'ըսէ, թէ Աստուած Պօղոս առաքեալը կը փոխադրէ այն երրորդ հանգրուանի երկինքին ու երկրին մէջ, ուր ան իր տեսածները չի կրնար ըսել, որովհետեւ անոնք անպատմելի են:

«Եւ տեսայ մեռելները՝ մեծ ու փոքր, որոնք դահին դիմաց կանգնած էին: Գիրքերը բացուեցան եւ ապա բացուեցաւ ուրիշ գիրք մը - Կեանքի գիրքը: Մեռելները դատուեցան իրենց գործերուն համաձայն, որոնք արձանագրուած էին անոնց մէջ (այսինքն՝ գիրքերուն - ԶԵ)» (Հմր 12): «Մեծ ու փոքր»ը ականարկութիւն չէ տարիքներու, այլ իշխանութեան կամ ընկերային դիրքի: Աստուծոյ դահին առջեւ ամէն ոք հաւասար է:

Կը խօսուի երկու տեսակ գիրքերու մասին. խումբ մը՝ որ պարզ «գիրքեր»ը անունով կը ներկայացուի, եւ գիրք մը՝ որ կը ներկայացուի՝ «Կեանքի գիրքը» անունով: Ասոնք երկու տարբեր բաներ են: Մեռելներուն համար առհասարակ կ'ըսէ՝ «գիրքերը

բացուեցան» եւ վերջաւորութեան կը կրկնէ՝ դատուեցան իրենց գործերուն համաձայն, որոնք արձանագրուած էին անոնց մէջ»։ Այստեղ Կեանքի գիրքի մասին չի խօսուիր։ Կեանքի գիրքը ուրիշ բան է։

Դժուար է երեւակայել, որ Աստուած արձանագրութեան տոմար ունի իր քով, ուր մարդոց գործերը մէկ առ մէկ նիւթական հասկացողութեամբ կ'արձանագրուին։ Երկինքը աննիւթական ոլորտն է, հետեւաբար նիւթական պատկերացում մը՝ ուղիղ հասկացողութիւնը չըլլար երկնային իրականութեան։ Կարգ մը մեկնիչներ կ'առաջարկեն, այս «գիրքեր»ը կը խորհրդանշեն իւրաքանչիւր մարդու խղճմտանքը։ Մեր խիղճը, մեր միտքը, մեր յիշողութիւնները գիրքերու նմանցուած են։ Հետաքրքրական է, որ այսօր մարդկային գիտութիւնը կու գայ մեզի մօտաւորապէս նոյն բանը ըսելու։ Օրինակ՝ հոգեբանական գիտութիւնները մեզի շատ յստակ կ'ըսեն, թէ մինչ մենք կը կարծենք, որ մեր կեանքին մէջ շատ բան մոռնալով կը կորսնցնենք, սակայն իրականութիւնը այդպէս չէ։ Մարդու փորձառութեան մէջ որեւէ բան չի կորսուիր։ Ամենէն պզտիկ փորձառութիւնը («փորձառութիւն» երբ կ'ըսեմ, կը հասկնամ եւ արաբք, եւ խորհուրդ եւ խօսք) մեր յիշողութեան մէջ կ'արձանագրուի։ Մենք գիտակից միտք մը ունինք, որ իր մէջ կը պահէ բոլոր այն տարրերը, որոնք միշտ գործածելի են. բայց ունինք նաեւ երկրորդ միտք մը՝ որ ենթագիտակից կը կոչուի։ Սա քնացած աշխարհն է, ուր գտնուող տեղեկութիւնները շուտ շուտ երեւան չեն գար։ Դատաստանի պահուն՝ երբ մենք մեր հոգեղէն պայմաններէն դուրս եկած պիտի ըլլանք, պիտի յիշենք մեր կեանքի բոլոր փորձառութիւնները, զորս Աստուած գիտէ, եւ մենք պիտի դատուինք այդ բոլոր արձանագրուածներուն հիման վրայ։ Եթէ երբեք այդ արձանագրուածները Տիրոջ շնորհքի լոյսին տակ դրած չենք, այսինքն՝ աստուածային գութին առջեւ չենք պարզած, անոնք մեզի դէմ իբր դատաւճիռ պիտի արձակուին։

Իսկ Կեանքի գիրքը այս գիրքին մէջ երկու անգամ յիշուած է իբր Գառնուկին պատկանող։ Կեանքի գիրքը կը խորհրդանշէ աստուածային յիշողութիւնը։ Եւ անոր մէջ արձանագրուողները անոնք են, որ Աստուծոյ հաւատարմութիւն ցուցաբերած եւ Աստուծոյ

հետ միասին չարին դէմ պայքար մղած են: Անոնք Աստուծոյ ընտրեալներն են եւ անոնք մնայուն կերպով Աստուծոյ յիշողութեան մէջ են:

«Ապա ծովը յանձնեց իր մէջ գտնուող մեռելները. նոյնը ըրին մահն ու դժոխքը, եւ իւրաքանչիւր մեռեալ դատուեցաւ իր գործերուն համաձայն» (Հմր 13): Նախ, խօսուեցաւ երկրի մեռելներուն մասին, իսկ հիմա ծովու մեռելներուն: «...նոյնը ըրին մահն ու դժոխքը» նախադասութիւնը, կը նշանակէ մահուան իրականութիւնը: Մահը եւ դժոխքը անձնաւորեալ ձեւով ներկայացուած են, սակայն անոնք անձեր չեն. եթէ անձնաւորեալ մէկը կայ մահուան եւ դժոխքին առնչուած, անիկա ալ Սատանան է: Ինչպէս կեանքի պատճառը՝ զԱստուած մենք «Կեանք» կը կոչենք, նոյնպէս ալ մահուան պատճառը՝ Սատանան «մահ» կամ «դժոխք» կը կոչենք: Այստեղ, սակայն, ըսուածը կը վերաբերի մահուան պարզ իրականութեան: «Դժոխք» բառով նաեւ կը թելադրուի մինչեւ դատաստանի օրը բոլոր մեռածներու հոգիներուն սպասողական վիճակը:

«Յետոյ մահն ու դժոխքը կրակի լիճը ձգուեցան: Այս է երկրորդ մահը, որ կրակի լիճն է: Եւ ան՝ որուն անունը չկար Կեանքի գիրքին մէջ՝ կրակի լիճին մէջ ձգուեցաւ» (Հմր 14-15): Խորհրդանշականօրէն մեզի կ'ըսուի, թէ մահը եւ դժոխքը կամ մահուան իրականութիւնը եւ հոգիներու սպասումը իրենց վախճանին հասած են: Հոն ուր նետուած էին վիշապը, գազանը եւ սուտ մարգարէն, հիմա կը նետուին՝ մահը եւ դժոխքը:

ԻԱ. ԳԼՈՒԽ

Այս եւ յաջորդ գլուխները կը ներկայացնեն Նոր կամ Վերին Երուսաղէմի տեսիլք: Նոր կամ Վերին Երուսաղէմը կը ներկայանայ իբր կատարեալ կամ ամբողջական հակադրութիւնը այն միւս փաղափին, որ մենք տեսանք 17 եւ 18 գլուխներուն մէջ: Այս փաղափն ալ կնոջ տիպարով կը ներկայանայ, սակայն Բաբելոնէն բոլորովին հակադիր պատկերով մը: Երկուքին մէջ ալ «կին» բառը խորհրդանշուած է բնակիչներուն: Բաբելոնը ներկայացուած էր իբր պոռնիկ մը, իսկ 21 եւ 22 գլուխներուն մէջ

ներկայացուած կինը հարս մըն է, որ կոչուած է «Գառնուկին կինը»։ ասիկա սրբութեան, անապականութեան խորհրդանիշ մըն է։ 17 եւ 18 գլուխներուն մէջ ներկայացուած քաղաքը՝ Բաբելոնը՝ նկարագրուած է իբր «արգելարան ամէն տեսակ պիղծ ոգիներուն», «քանոր անմաքուր թռչուններուն եւ գազաններուն»։ Մինչդեռ Նոր կամ Վերին Երուսաղէմը ներկայացուած է իբր Աստուծոյ բնակարան։ Բաբելոնը կոչուած է ազգերու նզովքի առարկան, մինչդեռ Նոր կամ Վերին Երուսաղէմը ազգերուն ուրախութիւնը պիտի ըլլայ (Նս 65)։ 20-րդ գլուխէն սկսեալ շատ հետաքրքրականօրէն վերստին կ'առնուին Ծննդոց գիրքին առաջին երեք գլուխները։ աշխարհի ստեղծագործութիւնը, դրախտային վիճակը, մարդուն անկումն ու դատապարտութիւնը, եւ արտաքսումը դրախտէն։ Սակայն կ'առնուին շրջուած ընթացքով մը. կը տեսնենք չարին դատապարտութիւնը, մարդուն եւ աշխարհին վերանորոգումը, մարդուն ազատագրումը ցաւի ու մահուան տիրապետութենէն, Նոր Դրախտը կամ Աստուծոյ Սուրբ Քաղաքը։ այս ընթացքը կ'աւարտի Նոր ստեղծագործութեան սպասումով։

Նոր Երկինք Եւ Նոր Երկիր (1-8)

«Ապա տեսայ նոր երկինք մը եւ նոր երկիր մը, որովհետեւ նախկին երկինքն ու երկիրը անհետացան եւ ա'լ ծով չկար» (Հմր 1)։ Երկինքին եւ երկրին անհետանալը եւ կորսուիլը՝ անոնց բնաջնջում չեն նշանակեր, այլ որակական փոփոխութիւն մը կը նշանակեն։

Շատ մը մեկնիչներ եւ յատկապէս նորագոյն մեկնիչներ, երբ երկինքի եւ երկրի մասին կը խօսին՝ կ'ըսեն, թէ անոնց անհետացումը փոխաբերական իմաստ ունի եւ ոչ թէ իրական։ Իսկ ծովը կ'առնեն իբր խորհրդանշիչ ժողովուրդներու, եւ ծովուն կորսուիլը կը մեկնաբանեն՝ իբր կորսուիլը աշխարհիկացած եւ խառնակ կեանք ապրող ժողովուրդներուն։

«Եւ տեսայ սուրբ քաղաքը՝ Նոր Երուսաղէմը, որ Աստուծոյ մօտէն, երկինքէն կ'իջնէր՝ զարդարուած ու պատրաստ, ինչպէս հարսը՝ ամուսինին համար» (Հմր 2)։ Նախապէս բացատրեցի, թէ ինչո՞ւ Աստուած իր ժողովուրդը նաեւ կ'ընէ մը կամ հարսի մը պատկերով կ'առնէ։ Քանի որ ընտանիքի մտերմագոյն կապը կը խորհրդանշեն անոնք եւ Աստուած իր եւ իր ժողովուրդին կապը կ'ուզէ ցոյց տալ մարդկային

կեանքին ծանօթ մտերմագոյն սիրոյ կապի այդ խորհրդանշներով:

Երկինքէն իջնող Երուսաղէմը երկրաւոր Երուսաղէմին յատկանիշներէն ունի, սակայն անիկա՝ աւելի տաճարի կը նմանի: Անոր տրուելիք նկարագրութիւնը քիչ անդին, կը թելադրէ սրբավայր մը, քան սովորական քաղաք մը:

Նաեւ՝ Նոր Երուսաղէմը Դրախտի որոշ յատկանիշներով կը ներկայանայ:

«Երկինքէն ձայն մը լսեցի, որ կ'ըսէր. "Ահաւասիկ Աստուծոյ բնակութիւնը մարդոց միջեւ է. Աստուած անոնց հետ պիտի բնակի եւ անոնք իր ժողովուրդը պիտի ըլլան, եւ ինքը՝ Աստուած՝ անոնց հետ պիտի ըլլայ իբրեւ անոնց Աստուածը"» (Հմբ 3): Երբ Աստուած ժողովուրդ մը իրեն կանչեց՝ նպատակ մը ունէր: Իր նպատակը, որ ուխտով մըն ալ կ'ըսեց, միութիւնն էր իր կանչած ժողովուրդին հետ: Աստուծոյ ժողովուրդը իր մտերմագոյն ընտանիքն է: Մտերմագոյն այդ կապը Աստուած արտայայտեց կերպով մը, որ նիւթական էր, որովհետեւ մարդիկ ուրիշ կերպ չունէին զայն հասկնալու: Աստուած իր սրբավայրը կամ վկայութեան խորանը իր ժողովուրդին մէջ հաստատեց, որպէսզի անոր մէջ բնակի (Ելք 25.8): Բայց ատիկա վերջնական կերպը չէր: Աստուած կ'ըզէր մարդ արարածը դաստիարակել, որպէսզի ան իր նախնական վիճակէն աստիճանաբար դուրս գար, ազնուանար իր մտածողութեամբ եւ հոգիով, ու հասնէր ճշմարիտ իմացութեան, որ յատուկ է ճշմարիտ երկրպագուներուն: Քրիստոս ինք իբր Բանն Աստուած եկաւ տաղաւարեցաւ կամ բնակեցաւ մարմնի մէջ, որպէսզի ինքզինք մարմնապէս նաեւ ներկայ դարձնէ մեր պատմութեան մէջ. ըլլայ իր ժողովուրդին մէջ Աստուած: Բայց մարդիկ ի վիճակի չեղան զայն հասկնալու: Եւ մինչեւ այսօր՝ 2000 տարիներ ետք, տակաւին նոյնիսկ Քրիստոսի եկեղեցւոյ անդամներէն չատեր զայն դժուար կ'ընկալեն: Հետեւաբար, Աստուծոյ ծրագիրը տակաւին իրագործելի կը մնայ: Մենք ներկայիս կը պատրաստուինք այն վախճանական հանգրուանին, երբ Աստուած իր բնակութիւնը վերջնականապէս պիտի հաստատէ: Ուր այլեւս պատնէշ պիտի չըլլայ իր եւ իր ժողովուրդին միջեւ: Քանի որ այն ատեն ամէնքն ալ դուրս եկած պիտի ըլլան մարմնաւոր սահմանափակութիւններէն, պիտի կարենան

զԱստուած ընկալել իրենց մէջ, որովհետեւ իրենք ալ Աստուծոյ մէջ հաստատուած պիտի ըլլան:

«Անոնց աչքերէն ամէն արցունք պիտի սրբէ. այլեւս ո՛չ մահ գոյութիւն պիտի ունենայ, ո՛չ սուգ, ո՛չ ողբ, ո՛չ ցաւ եւ ո՛չ ալ յոգնութիւն, որովհետեւ նախկինները անցան դացին» (Հմր 4): Ապաստուած երանութիւն մը կայ, որ կ'ըսուի, թէ պիտի գայ: 7-րդ դլուխին մէջ այս ակնկալութիւնը մասնակիօրէն տրուած է արդէն, երբ փրկուածներու անհամար բազմութիւնը կը ներկայացուէր:

«Ան՝ որ գահին վրայ նստած էր, ըսաւ. / – Ահաւասիկ ամէն ինչ նոր կը դարձնեմ: / Ապա ըսաւ ինծի. / – Գրէ՛ ասոնք, որովհետեւ ճշմարիտ եւ վստահելի խօսքեր են» (Հմր 5): Մեզի ծանօթ ստեղծագործութիւնը՝ ամբողջ տիեզերքը Աստուծոյ հրամանով կը վերափոխուի դառնալու համար նոր երկիրք եւ նոր երկիր: Աստուած է միայն որ հինցածները կրնայ վերանորոգել եւ խախտածները վերահաստատել իրենց սկզբնական վիճակին մէջ, որովհետեւ ինքն է Սկիզբը եւ Վախճանը, ինչպէս անմիջապէս պիտի ըսէ:

«Եւ ըսաւ. / – Եղաւ. ես եմ Այբը եւ Ֆէն, Սկիզբն ու Վախճանը» (Հմր 6): Աստուած սպասուած իրականութիւնը պիտի ընէ այնպէս՝ ինչպէս ամէն ինչ էր սկիզբը, որովհետեւ ինք՝ իբր Սկիզբը սկզբնաւորեց ստեղծագործութիւնը կամ տիեզերքը: Այն ատեն Աստուած պիտի ըլլայ ամէն ինչ՝ ամէն բանի մէջ, որովհետեւ ինք Վախճանն է:

«Եղաւ»ով ըսել կ'ուզուի, թէ բան չմնաց, մօտ է ժամանակը, երբ Աստուծոյ ծրագիրը իր վախճանական կատարումին պիտի հասնի:

«Ես ծարաւին կեանքի ջուրի աղբիւրէն ձրի ջուր պիտի տամ» (նոյն): Կարեւորագոյն մէկ խոստում մըն է ստիկա: Հաւատացեալին կեանքը այս աշխարհի մէջ ներկայացուած է ջուրին պապակ եղող կենդանիին պատկերով, որ միշտ զէպի աղբիւրը կ'երթայ իր պապակը յագեցնելու համար: Հաւատացեալ մարդը աշխարհով չի կրնար բաւարարուիլ: Իրեն համար աշխարհէն աւելին պէտք է, որպէսզի ինք կարենայ իր պապակը յագեցնել: Եւ Աստուած, ինչպէս սաղմոսը կ'ըսէ, իրենները կ'արածէ դալար արօտավայրերու մէջ եւ հանգստեան ջուրերու քով (Սղ 23.2): Քրիստոս նոյն խոստումը կրկնեց, երբ սամարացի կնոջ ըսաւ. «Եթէ դիտնայիր Աստուծոյ պարգեւը եւ թէ ո՛վ

է որ քեզի կ'ըսէ՝ ջուր տուր ինծի, հաւանաբար դո՛ւն իրմէ ջուր պիտի ուզէիր, եւ անիկա քեզի կենսատու ջուր պիտի տար» (ՅՏ 4.10): Արդ, նոյն խոստումը վերստին կ'ըլլայ այստեղ:

«Ով որ յաղթանակէ՝ այս բոլորը պիտի ժառանգէ եւ ես անոր Աստուածը պիտի ըլլամ եւ ինք՝ իմ որդիս» (Հմր 7): Բոլոր խոստումները հաւատացեալներուն համար են: Այս խօսքին մէջ կարելի է կարգալցանկը բոլոր «երանի»ներուն:

«Բայց վախկոտներուն, անհաւատներուն, պիղծերուն, մարդասպաններուն, պոռնիկներուն, կախարդներուն, կռապաշտներուն եւ բոլոր ստախօսներուն բաժինը՝ կրակով եւ ծծումբով այրող լիճն է, որ երկրորդ մահն է» (Հմր 8): Ասիկա ազդարարութիւն մըն է: Կարելի է իւրաքանչիւր բառին վրայ երկար խօսիլ: Սակայն համառօտաբար բացատրեմ զանոնք: Որո՞նք են վախկոտները: Բոլորս ալ կրնանք վախ ունենալ: Բայց այստեղ ըստւածը սովորական վախ ունենալուն չի վերաբերիր: Յայտնութեան գիրքի շրջածիրին մէջ վախկոտները անոնք են՝ որոնք իրենց հաւատքին մէջ քաջութիւնը չեն ունենար վկայելու իրենց հաւատքին մասին: Այդ է պատճառը՝ որ յաջորդ բառը անհաւատներն է: Վախկոտները եւ անհաւատները սերտօրէն իրարու կապուած են: Պիղծերը եւ պոռնիկներն ալ իրարու կապուած են: Մարդկային մարմինը պէտք է ըլլայ բնակարան եւ տաճար Աստուծոյ: Ուստի, բոլոր անոնք՝ որ այդ տաճարը կը սրբապղծեն, չեն կրնար արժանի ըլլալ խոստացուած երանութեան, ուր որեւէ պիղծ եւ նզովեալ բան գոյութիւն պիտի չունենայ: Մարդասպանները, կախարդները եւ կռապաշտները ուղղուած են մարդ անհատին դէմ. մարդ անհատին դէմ ուղղուած ամէն արարք կամ ընթացք Աստուծոյ դէմ ուղղուած է: Այս ցանկին մէջ ամենէն «թեթեւ» պարագան ստախօսներն են: Ստախօսութիւնը պզտիկ բան կրնայ թուիլ, բայց ճամբան կը պատրաստէ մեծամեծ անկումներուն: Զառիթափ մըն է ստախօսութիւնը, որուն վրայ մարդը չի կրնար կանգ առնել մինչեւ վերջնական կորուստ: Այս գիրքին մէջ սուտը եւ ստախօսութիւնը կը ներկայանան իբր նկարագիրը վիշապին, գազանին եւ սուտ մարգարէին: Ստախօսը Աստուծոյ պատկերէն հեռացած մըն է:

Նոր Երուսաղէմ (9-27)

«Ապա քովս եկաւ մէկը այն հօթը հրեշտակներէն, որոնք վերջին հօթը պատուհասներով լեցուն հօթը անօթները ունէին, եւ հետս խօսելով՝ ըսաւ ինծի. / - Եկ'ւր, քեզի ցոյց պիտի տամ հարսը՝ Գառնուկին կինը» (Հմր 9): Ընդհանուր պատկերացում մը ունեցանք Աստուծոյ քաղաքին կամ վերին Երուսաղէմի մասին. իսկ այս հանգրուանին հրեշտակ մը կու գայ անոր մանրամասնեալ պատկերը տալու համար: Ան Աստուծոյ այդ քաղաքը կը ներկայացնէ իբր «Գառնուկին կինը»: Այս հրեշտակը մէկն է այն հօթը հրեշտակներէն, որոնք աշխարհին վերջին պատուհասները տուին: Եւ հիմա եկած է պահը Աստուծոյ քաղաքին կամ յաւիտեանական կեանքը ներկայացնող քաղաքին նկարագրութիւնը տալու:

Մեզի ամէն կերպով նիւթական քաղաք մը կը նկարագրուի: Բայց որոշ է, որ ասիկա նիւթական քաղաք մը չէ:

«Անիկա Հոգիով զիս վերացուց եւ առաւ տարաւ բարձր եւ հսկայ լերան մը վրայ ու ցոյց տուաւ սուրբ քաղաքը՝ Երուսաղէմը, որ երկինքէն, Աստուծոյ մօտէն կ'իջնէր» (Հմր 10): Հոգիով վերացուց. այսինքն՝ Ս. Հոգիին ներշնչմամբ ներքին կամ հոգեւոր վերացում մըն է, որ առաքեալը բարձրացուցած է ոլորտ մը՝ այնտեղ ցոյց տալու համար Նոր Երուսաղէմը:

Լերան մը վրայ կը տարուի ան: Ըստ ոմանց, այստեղ քաղաքն է, որ լերան վրայ կ'իջնէ: Բնագիրը, սակայն, մեզի կ'ըսէ, որ հրեշտակը եւ առաքեալը իրենք կը գտնուին լերան բարձունքին վրայ, իսկ քաղաքը կ'իջնէ ո՛չ թէ լերան վրայ, այլ վարը՝ երկրի վրայ:

Թէ ինչպէ՞ս էր այդ քաղաքը:

«Անիկա Աստուծոյ փառքով կը փայլէր եւ անոր փայլքը կը նմանէր շատ թանկագին քարի մը փայլքին, ինչպէ՞ս յասպիս քարը, բիւրեղի պէս թափանցիկ» (Հմր 11): Յասպիս քարը կրնայ կանաչորակ ըլլալ, կրնայ նաեւ կարմրադոյն ըլլալ: Յասպիս քարը Աստուծոյ ներկայութեան խորհրդանիշն է:

«Քաղաքը մեծ ու բարձր պարիսպ մը ունէր՝ տասներկու դռներով, որոնց վրայ կային տասներկու հրեշտակներ: Դռներէն իւրաքանչիւրին վրայ

գրուած էր Իսրայէլի տասներկու ցեղերէն իւրաքանչիւրին անունը» (Հմր 12): Քաղաքին այս կերպ նկարագրութիւնը կը նմանի այն պատկերացումին, որ կը գտնուի Եզեկիէլի մարգարէութեան մէջ. 48.30-35:

Տասներկու դռներ, որոնցմէ իւրաքանչիւրին վրայ հրեշտակ մը կար եւ ամէն մէկուն վրայ անուն մը գրուած էր. եւ անունները եբրայեցի ժողովուրդի տասներկու ցեղերուն անուններն են: Իւրաքանչիւր դռան վրայ ցեղի մը անունն գրուած ըլլալը ուրիշ նշանակութիւն մը չունի քան անոր ինքնութեան, նկարագրին ու առաքելութեան բնորոշում: Տասներկու ցեղերուն անունները խորհրդանշին են Աստուծոյ ժողովուրդին:

Աստուած իր հին ժողովուրդը մերժեց, սակայն անկէ մնացորդ մը դարձուց թթխմորը այն նոր ժողովուրդին, որ Քրիստոսով կանչեց եւ իրը ըրաւ: Հին Իսրայէլին տեղ՝ Աստուած իր ժողովուրդը դարձուց Նոր Իսրայէլը, որուն ներկայացուցիչները տասներկու առաքեալներն են:

«Արեւելքէն երեք դռներ կային, հիւսիսէն՝ երեք, հարաւէն՝ երեք եւ արեւմուտքէն՝ երեք» (Հմր 13): Քառակուսի ներկայացուած է քաղաքը, որ իւրաքանչիւր կողմի վրայ երեք դռներ ունի: Երեք դռները կրնա՞ն մեզի բան մը թելադրել: Քառակուսի քաղաքը խորհրդանշին է աշխարհի: Իսկ երեք դռները կը խորհրդանշեն Ամենասուրբ Երրորդութիւնը: Աստուծոյ արքայութիւնը պիտի տարածուի աշխարհի չորս կողմերուն վրայ, այսինքն՝ ամբողջ աշխարհի վրայ. իսկ անոր դռներն են՝ Հայրն Աստուած, Որդին Աստուած եւ Ս. Հոգին Աստուած:

«Քաղաքին պարիսպը տասներկու հիմեր ունէր եւ անոնց վրայ գրուած էին Գառնուկին տասներկու առաքեալներուն անունները» (Հմր 14): Պօղոս առաքեալ Կորնթացիներու եւ Եփեսացիներու նամակներուն մէջ եկեղեցւոյ հիմ կը ներկայացնէ Յիսուսի առաքեալները: Հետեւաբար, այստեղ յիշուած հիմերը տասներկու առաքեալներն են:

«Ան որ ինծի հետ կը խօսէր՝ ձեռքին ունէր ոսկեայ եղէգ մը իրրեւ քանակ, չափելու համար քաղաքը, անոր դռներն ու պարիսպը» (Հմր 15): Զափումը, ինչպէս տեսանք, կը նշանակէ Աստուծոյ հովանաւորութիւնը եւ պաշտպանութիւնը: Ի՞նչ որ Աստուծոյ կողմէ

չափուած է, կը նշանակէ թէ անիկա Աստուծոյ հովանիին եւ պաշտպանութեան տակն է:

Ուրեմն, Աստուծոյ քաղաքը Անոր հովանին եւ պաշտպանութիւնը կը վայելէ: «Քաղաքը քառակուսի էր, հաւասար երկայնութեամբ եւ լայնութեամբ: Հրեշտակը եղէգով չափեց քաղաքը, որ երկու հազար երկու հարիւր քիլոմետր էր: Անոր երկայնքը եւ լայնքն ու բարձրութիւնը հաւասար էին» (Հմր 16): Եթէ այս քաղաքը Աստուծոյ ամբողջ ժողովուրդը պիտի պարփակէ իր մէջ, յայտնապէս չափերը շատ շատ պզտիկ են: Փոխաբերական են այստեղ տրուած բոլոր չափերը: Եւ որովհետեւ քառակուսի կը նկարագրուի քաղաքին տարածքը, ուրեմն կը թելադրուի, թէ կարգաւոր քաղաք պիտի ըլլայ անիկա: Նաեւ նկատի ունենալով, որ քաղաքին քառակուսի ըլլալը՝ աշխարհի խորհրդանիշն է, ուստի քաղաքը տիեզերական իմաստ ունի: Չափին համար (հազար երկու հարիւր քիլոմետր) բնագիրը «տասներկու հազար ասպարէզ», կ'ըսէ: Տասներկու թիւին օգտագործումը կը տեսնենք: Տասներկուին հազարով բազմապատկումն է հազար երկու հարիւրը: Տասներկու թիւին օգտագործումը կը տեսնենք նաեւ քաղաքին բարձրութեան չափին մէջ. անիկա հարիւր-քառասունչորս կանգուն էր, կ'ըսուի. որ կը նշանակէ, թէ բարձրութիւնը տասներկու կանգուն անգամ տասներկու կանգուն էր: Արդ, նկատի ունենալով, որ տասներկու կատարելութեան խորհրդանիշն է, այստեղ տրուած չափերը կը թելադրեն, որ Աստուծոյ քաղաքը կատարեալ քաղաքը պիտի ըլլայ:

«Հրեշտակը չափեց նաեւ պարիսպը, որուն բարձրութիւնը վաթսուհինգ մետր էր: Հրեշտակին գործածած չափը մարդոց գործածած չափն էր» (Հմր 17): Ըսել կ'ուզուի, թէ հրեշտակը իր առաքելութիւնը կը կատարէ ըստ մարդոց հասկնալու կարողութեան:

«Պարիսպը շինուած էր յասպիս քարէ, իսկ քաղաքը զուտ ոսկի էր, մաքուր եւ յստակ ապակիի պէս» (Հմր 18): Յասպիսի առնչութեամբ խօսած ենք: Ոսկին իբր ամենէն ազնուագոյն մետաղը՝ Աստուծոյ տաճարին համար յարմարագոյնը եւ արժանագոյնը տեսնուած է: Ոսկին խորհրդանշանն է Աստուծոյ կատարելութեան եւ սրբութեան: Ուստի Աստուծոյ իջած քաղաքը եւս կատարեալ պիտի ըլլայ եւ սուրբ:

«Քաղաքին պարիսպի հիմերը բոլոր տեսակի թանկագին քարերով զարդարուած էին: Առաջին հիմը յասպիս էր, երկրորդը՝ շափիւղայ, երրորդը՝ կարկեհան, չորրորդը՝ զմրուխտ, հինգերորդը՝ եղնգաքար, վեցերորդը՝ սարգիոն, եօթներորդը՝ ոսկեքար, ութերորդը՝ բիրեղ, իններորդը՝ տպագիոն, տասներորդը՝ քրիսոպրասոս, տասներմէկերորդը՝ յակինթ եւ տասներկուերորդը՝ մեղեսիկ» (հմր 19-20): Ոմանք այս քարերուն խորհրդաբանութեան մէջ կը մտնեն, անոնց դոյներուն առնչաբար նշանակութիւններ առաջարկելով եւ բարոյական իմաստի մըն ալ յանգելով: Մէկ բան սակայն կարելի է ըսել: Տասներկու քարերը յիշեցում մը ունին. անոնք կը յիշեցնեն քահանայապետին լանջապանակը: Լանջապանակը յատուկ նպատակի մը կը ծառայէր: Անիկա շինուած էր չորս կարգ քարերով, որոնք տասներկու թանկագին քարեր ունէին իրենց վրայ: Այդ տասներկու թանկագին քարերը գրեթէ նոյն այս քարերն են: Արդ, այս քարերը ներկայացուցչական նշանակութիւն ունին: Ինչպէս քահանայապետի կողմէին լանջապանակը իր ժողովուրդը կը ներկայացնէր (քահանայապետը Աստուծոյ դիմաց կ'երթար իբր իր ժողովուրդին ներկայացուցիչը): Այստեղ եւս անոնք ներկայացուցչական են եւ անոնցմով ըսել կ'ուզուի, որ Աստուծոյ նոր ժողովուրդը մնայուն կերպով Աստուծոյ քաղաքին մէջ հաստատուած է:

«Տասներկու դռները տասներկու մարդարիտներով շինուած էին, իւրաքանչիւր դռուը՝ մէկ կտոր մարդարիտով, եւ քաղաքին հրապարակը զուտ ոտկի էր՝ թափանցիկ ապակիի պէս» (հմր 21): Պատկերացումը աննիւթական է դարձեալ:

«Քաղաքին մէջ տաճար չտեսայ, որովհետեւ ամենակալ Տէր Աստուածը եւ Գառնուկը իրե՛նք էին տաճարը» (հմր 22): Տաճարը Աստուծոյ բնակարանն է: Ներկայ աշխարհին մէջ տաճարները կամ եկեղեցիները անկատար օրինակն են այն գալիք տաճարին՝ որ Տէր Աստուած եւ Գառնուկը, այսինքն՝ Քրիստոս պիտի ըլլան:

«Քաղաքը լուսաւորուելու համար պէտք չունէր արեւու եւ լուսինի, որովհետեւ Աստուծոյ փառքը ի՛նք կը լուսաւորէր գայն, եւ անոր ճրագը Գառնուկն էր» (հմր 23): Կրօնական լեզուին մէջ Աստուած կը պատկերացուի իբր լոյս: Ժամանակ պիտի գայ, երբ ոչ արեւը պիտի

ըլլայ եւ ոչ ալ լուսինը եւ ոչ ալ աստղերը. բայց Աստուած ինք պիտի ըլլայ լոյսը:

«Ժողովուրդները անոր լոյսով պիտի առաջնորդուին եւ երկրի թագաւորները իրենց փառքը անոր պիտի բերեն: Քաղաքին դռները բնաւ պիտի չգոցուին, որովհետեւ հոն գիշեր պիտի չըլլայ: Ազգերու փառքն ու պատիւը իրեն պիտի բերուի» (Հմբ 24-26): Լոյսը՝ որով ժողովուրդները պիտի առաջնորդուին՝ Տէր Աստուած ինքն է եւ Գառնուկը: Իսկ թէ փառքը եւ պատիւը որո՞ւ պիտի բերուի: Կարելի է հասկնալ թէ՛ Տէր Աստուծոյ եւ Գառնուկի լոյսին համար եւ թէ՛ Նոր Երուսաղէմին:

«...Հոն պիտի չմտնէ ոեւէ պիղծ բան, ո՛չ ալ պղծութիւն գործող կամ ստախօս մարդ, այլ միայն անոնք՝ որոնց անունները գրուած են Գառնուկին Կեանքի գիրքին մէջ» (Հմբ 27): Աստուծոյ քաղաքը սուրբ է: Ուստի անոր համար անյարիր է որեւէ պիղծ կամ սուտ բան, եւ ընդունելի է միայն անիկա, կամ ինչ որ Աստուծոյ սրբութեան հաղորդ է Յիսուս Քրիստոսի շնորհիւ:

ԻՐ. ԳԼՈՒԽ

Կենսապու Ջուրը Եւ Կեանքի Ծառը (1-5)

Առաջին հիմգ համարները կը շարունակեն քաղաքին պատկերացումը՝ տալ եւ անոր կը միացնեն այլ տարր մը՝ որ Աստուծոյ Դրախտն է:

«Հրեշտակը ինծի ցոյց տուաւ կենսատու ջուրին բիւրեղի պէս փայլուն գետը, որ Աստուծոյ եւ Գառնուկին գահէն կը բղխէր» (Հմբ 1): Մեկնաբանները առհասարակ գետին վրայ կանգ կ'առնեն զայն համեմատելու համար Ս. Հոգիին հետ, որ, ինչպէս Քրիստոս ալ ըսաւ, մարդուն մէջէն բղխող գետի ջուրերու պէս պիտի ըլլայ (Հմմտ ՅՀ 4.14): Առաջին հերթին այս իմաստին երթալու պէտք չկայ: Նախ, յարմար է կանգ առնել նիւթական նմանութեան վրայ: Ծննդոց դիրքի առաջին երեք գլուխներուն մէջ եւ մասնաւորաբար երրորդ գլխուն մէջ մեզի կը տրուի Դրախտի որոշ պատկերացում մը, եւ կը խօսուի հոնկէ բղխող գետի մը մասին, որ չորս ճիւղերու կը բաժնուէր՝

երթալու համար աշխարհի չորս կողմերը: Այնտեղը «Աստուծոյ գահ» բացատրութիւնը չկայ թէեւ, սակայն աւելորդ է ըսել, թէ Աստուծոյ տէրութիւնը հոն է: Այստեղ Աստուծոյ գահին յիշատակումը կը թելադրէ վերստեղծուած Դրախտը, որ Աստուծոմով տաղաւարուած է:

Իսկ գե՞տը ինչ կը խորհրդանշէ: Կարելի է Ս. Հոգիին ակնարկութիւն տեսնել անոր մէջ (ՅՆ 7.37-39):

«Քաղաքին հրապարակին մէջտեղը եւ գետին այս ու այն կողմը կար կեանքի ծառը որ տարին տասներկու անգամ պտուղ կու տար, ամէն ամիս՝ իր պտուղը, իսկ տերեւները կը ծառայէին ազգերուն բժշկութիւն տալու» (Հմբ 2): Հոս Հին Կտակարանէն առնուած երկու տարբեր պատկերացումներ կան: Առաջինը՝ Դրախտին պատկերացումն է: Դրախտի կեդրոնին կը տեսնենք բարիի ու չարի գիտութեան ծառը եւ Կեանքի ծառը: Այստեղ չկայ բարիի ու չարի գիտութեան ծառը, որովհետեւ այն ատեն մարդը հասած պիտի ըլլայ որակի մը, որ պիտի վայելէ «Կեանքի ծառ»ին ամենուր ներկայութիւնը եւ օրհնութիւնը:

Ինչպէս հին դրախտին մէջ կեանքի ծառը մէկ է, այստեղ ալ մէկ է: Այս մէկութիւնը կը սեւեռեմ, որովհետեւ՝

Աստուծոմէ հեռացած աշխարհը պիտի վերադառնայ Աստուծոյ: Վերադարձող աշխարհին հետ պիտի վերայայտնուին նոյն այն վիճակները, որ Աստուծոյ կողմէ առաջին ստեղծագործութեան մէջ կային, երբ տակաւին մեղքը թափանցած չէր այնտեղ: Հոս մարդը կը վերադառնայ իր անմեղութեան՝ իր դրախտային վիճակին: Մարդը անմահ էր: Սակայն անմահ էր ոչ թէ բնութեամբ: Աստուած մարդը անմահ չէր ստեղծած: Հոգէն ստեղծած էր զայն, հետեւաբար մարդը մահուան կարելիութիւնը ունէր, սակայն մարդը անմահ էր այնքան ատեն, որ Աստուծոյ պատուիրաններուն մէջ կը մնար եւ կը ճաշակէր կեանքի ծառէն: Կեանքի ծառին նպատակն էր միշտ կեանք տալ մարդուն: Բայց մարդը մեղքով կորսնցուց իր անմահութիւնը: Աշխարհի վախճանին՝ Աստուած դարձեալ անմահութեան պիտի արժանացնէ մարդը. անկասկած՝ Աստուծոյ պատուիրաններուն հաւատարիմ մարդը: Եւ այն ատեն մարդը անփոփոխելի վիճակ մը պիտի ունենայ:

Աստուած դիտմամբ մարդը անմահ ստեղծած չէր, որպէսզի ան մեղքին մէջ արմատացած չմնայ, այլ կարենայ մեղքէն ազատիլ: Եթէ

մարդը անմահ ստեղծուած ըլլար, ապա ան մեղքին մէջ կրնար արմատանալ եւ յաւիտենապէս կորսուիլ:

Աստուած անմահ ստեղծեց հոգեղէն արարածները՝ հրեշտակները: Անոնցմէ խումբ մը մեղանչեց եւ մեղանչումէն ետք մնաց մեղքին մէջ եւ իր ունեցած անմահութիւնը պատճառ եղաւ, որ անիկա միշտ մնայ մեղքին մէջ:

Սակայն հոգեղէն արարածին համար Աստուած կամեցաւ, որ ան միշտ ալ կարելիութիւնը ունենայ դարձի: Եւ դրախտի ճամբան փակեց, որպէսզի մարդը իր մեղաւոր վիճակին մէջ կեանքի ծառէն ճաշակելով անմահ չմնայ եւ մեղքն ալ իրեն հետ չյաւիտենականանայ: Այլ որպէսզի ան կարենայ յաղթահարել իր մեղաւոր վիճակը եւ արժանանայ անմահութեան Աստուծոյ պարգեւին:

Կեանքի ծառը ծառ մը չէ: Այլ անիկա Քրիստոսի այլաբանութիւն մըն է. Քրիստոս ինք է կեանքի ծառը: Քրիստոս ծառէն ճաշակողները անմահութիւն կ'ունենան:

«...անոր տերեւները կը ծառայէին ազգերուն բժշկութիւն տալու»: Արդեօք կեանքը ուրի՞շ բան է, իսկ բժշկութիւնը՝ ուրի՞շ:

Ներկայ կեանքին մէջ, այսինքն՝ այնքան ատեն որ մարմնաւոր կեանքին մէջն ենք, բոլոր ազգերն ալ, բոլոր ժողովուրդներն ալ տակաւին պէտք ունին բժշկութեան: Այն բժշկութեան, որ Քրիստոս կը պարգեւէ իր խօսքով: Տերեւի խորհրդանշով՝ Աստուծոյ խօսքին կ'ակնարկուի:

«Քաղաքին մէջ նզովեալ բան գոյութիւն պիտի չունենայ. Աստուծոյ եւ Գառնուկին գահը այնտեղ պիտի ըլլայ եւ անոր ծառաները զայն պիտի պաշտեն» (Հմր 3): Այս պարագային, «նզովեալ բան»ը առարկայ մը չի նշանակեր, այլ վիճակ մը: Ներկայ աշխարհը կը յատկանշուի վիշտով, նեղութեամբ, անձկութեամբ, թշուառութեամբ: Ասոնք մարդուն ստեղծած վիճակներն են: Ասոնք պատճառ են ողբերու կամ աղաղակներու, որոնք մինչեւ երկինք կը հասնին: Աստուած կը լսէ տառապող մարդկութեան ձայնը: Եւ այն ձայնը անէծք մըն է, որ աշխարհը կը լեցնէ: Աշխարհը լեցնող անէծքի վիճակը Աստուծոյ համար ցանկալի չէ: Եւ ատոր համար Աստուած պիտի ուզէ աշխարհի անէծքը ջնջել: Աշխարհի այս պատկերին դիմաց է, որ կը դրուի Աստուծոյ նոր

քաղաքը, ուր այս աշխարհը յատկանշող երեւոյթները պիտի չըլլան: Մեղքը ջնջուած պիտի ըլլայ: Եւ պիտի ըլլան միայն խինդը եւ ուրախութիւնը, օրհներգութիւնը եւ փառաբանութիւնը, երախտիքի եւ շնորհակալութեան արտայայտութիւնը, որոնք մարդոց կամ Աստուծոյ ծառաներու սրտերէն պիտի բարձրանան դէպի իրենց փրկարար Տէրը: Այն ատեն պիտի ըլլայ Աստուծոյ ճշմարիտ պաշտամունքը:

«Անոնք իր դէմքը պիտի տեսնեն եւ իր անունը անոնց ճակատներուն վրայ պիտի գրուի» (Հմբ 4): Հին աշխարհին մէջ, որեւէ մէկը որ յանցանք գործած էր թագաւորին կամ պետութեան օրէնքին դէմ՝ թագաւորին երեսը չէր կրնար տեսնել:

Աստուծոյ ժողովուրդին անգամները՝ իբր հաւատարիմները իրենց արարչին եւ Անոր պատուիրաններուն՝ արժանի պիտի ըլլան Անոր երեսը տեսնելու: Մինչ մահացու կերպով մեղանշողները պիտի գրկուին Անոր դէմքէն:

Եւ հաւատարիմներու այն քաղաքին մէջ

«...այլեւս գիշեր պիտի չըլլայ, եւ ա՛լ պէտք պիտի չունենան ճրագի եւ արեւու լոյսի, որովհետեւ Տէր Աստուած ինք պիտի լուսաւորէ զանոնք. անոնք պիտի թագաւորեն յաւիտեանս յաւիտենից» (Հմբ 5):

Յիսուսի Փալուստը (6-21)

Այս համարները Յիսուսի գալուստը կը ներկայացնեն:

«Հրեշտակը ըսաւ ինծի. / - Ըսած խօսքերս վստահելի եւ ճշմարիտ են: Տէրը՝ մարգարէներուն հոգիներուն Աստուածը, իր հրեշտակը զրկեց՝ որպէսզի իր ծառաներուն ցոյց տայ այն՝ ինչ որ շուտով պիտի պատահի» (Հմբ 6): Երեք բաներ կան այստեղ, որ բացատրութեան արժանի են:

Առաջին. հրեշտակը հաւաստիք մը կու տայ, թէ իր յայտնածները բոլորն ալ վստահելի եւ ճշմարիտ են: «Վստահելի» բառը հին հայերէնին մէջ «հաւատարիմ» բառով արտայայտուած է: Կը տեսնենք, որ այս խօսքերուն վստահելիութեան վրայ շեշտ կայ, որովհետեւ հրեշտակը առաքեալին եւ առաքեալը իր ընթերցողներուն կ'ուզէ փոխանցել մէկ բան՝ թէ այս գիրքին մարգարէական

պատգամները իրենց կատարումը պիտի ունենան: Պատգամները՝ որոնք յաճախ տեսիլքներու ձեւով տրուած են՝ երեւակայութեան արգասիք չեն, անիրական երեւոյթներ չէ, որ կը պարզեն մեր առջեւ: Անոնք ճշմարտութիւններ կ'արտայայտեն: Պատգամներուն՝ պատկերներով կամ պատկերաւոր տրուիլը՝ զանոնք երեւակայական չի դարձներ. պատգամները պատկերները չեն, այլ պատկերներով արտայայտուածներն են: Պատգամները պիտի իրականանան անպայման. այս է, որ առաջին հերթին մեզի կ'ըսուի: Անոնք վստահելի են, որովհետեւ ոչ թէ հրեշտակին խօսքերն են, այլ Քրիստոսի իսկ խօսքերն են: Աշխարհի վախճանին մասին խօսելով Քրիստոս ըսած էր. «Նոյնիսկ եթէ երկինքն ու երկիրը անհետանան, խօսքերս պիտի չանհետանան» (Մտ 24.35: Մկ 13.31: Ղկ 21.33): Կը նշանակէ, թէ այդ խօսքերը պիտի կատարուին կէտ առ կէտ: Մարդուն համար ինքնախաբէութիւն է որոշել, թէ պատգամներուն այսինչ տարրերը պիտի ըլլան, այսինչ տարրերը պիտի չըլլան:

Երկրորդ. հրեշտակը այստեղ մեզի կը յայտնէ Քրիստոսի մէկ նոր տիտղոսը՝ «Տէրը՝ մարգարէներուն հոգիներուն Աստուածը»: Այս տիտղոսը ի՞նչ կ'արտայայտէ: «Տէրը» ծանօթ է մեզի: Սակայն «մարգարէներուն հոգիներուն Աստուածը» բացատրութիւնը առաջին եւ միակ անգամ գրուած է այստեղ: Հրեշտակը շատ յստակ մեզի կ'ըսէ, որ մարգարէներուն յայտնած Աստուածը ուրիշ ոչ ոք է, եթէ ոչ Գառնուկը: Որոշ է, որ Քրիստոսի աստուածութիւնն է, որ զօրեղ կերպով կը շեշտուի այստեղ: Մարգարէները միայն անոնք չեն, որ Հին Կտակարանի էջերուն կ'երեւան: Այլեւ անոնք են, որ Քրիստոսի եկեղեցիին մէջ Աստուծոյ կողմէ երբեմն նոր յայտնութիւն կը բերեն, երբեմն Աստուծոյ յայտնութիւնը կը բացայայտեն կամ կը բացատրեն կամ կը քարոզեն: Մարգարէներուն պաշտօնը առ Աստուած առաջնորդել է, Աստուծոյ ճշմարիտ գիտութիւնը տալ է ժողովուրդին:

Երրորդ. ի՞նչ է այս յայտնութիւններուն նպատակը: Գիրքի առաջին գլխուն մէջ ըսուած էր, եւ յետոյ երրորդ գլխուն վերջաւորութեան ըսուեցաւ՝ թէ այս գիրքին նպատակն է շուտով ըլլալիքները կանխաւ ըսել:

«Ահա շուտով կու գամ» (հմր 7): Քրիստոս ինքն է, որ այդ

«չուտով»ը կ'ըսէ: Բոլոր պատահելիքներուն մէջ բարձրակէտն է այս գալուստը, որուն ակնկալութեամբ կը յորդի այս գիրքը: Յայտնութեան գիրքը Քրիստոսի գալուստը ակնկալող եւ զայն պատրաստող գիրքն է:

«Երանի՛ անոր որ կը պահէ այս գիրքին մարգարէութեան խօսքերը» (նոյն): Այս գիրքի վեցերորդ երանին է ասիկա: «...այս գիրքին մարգարէութեան խօսքերը» պահելը ոչ թէ միայն յիշողութեան մէջ ամբարել կը նշանակէ, այլեւ անոնց գործադրութեան լծուիլ: Ինչպէ՞ս կարելի է մարգարէական պատգամ մը գործադրել: Անոր հնազանդելով եւ Քրիստոսի գալուստին պատրաստուելով:

«Ես, Յովհաննէս, անձամբ լսեցի եւ տեսայ այս բոլորը. եւ երբ լսեցի ու տեսայ՝ գետին ինկայ հրեշտակին ոտքերուն առջեւ՝ երկրպագելու համար անոր, որ ինծի այս բոլորը ցոյց կու տար: Բայց անիկա ըսաւ ինծի. / - Զգո՛յշ, մի՛ ըներ, որովհետեւ ես ալ ծառայակից եմ քեզի եւ եղբայրներուդ, այսինքն՝ մարգարէներուն եւ անոնց՝ որոնք այս գիրքին պատգամները կը պահեն: Աստուծո՛յ երկրպագէ՛» (հմր 8-9): Նախորդ գլխուն մէջ, առաքելը խանդավառութեան որոշ պահու մը յանկարծ փորձութիւնը կ'ունենայ իր ապրած ուրախութիւնը, եւ երախտագիտութեան եւ շնորհակալութեան տրամադրութիւնները դրսեւորելու կերպով մը՝ որ երկրպագութիւնն է: Եւ կ'ուզէ հրեշտակին ոտքերուն առջեւ իյնալ եւ երկրպագել անոր: Բայց հրեշտակը կը զգուշացնէ: Հոս ալ նոյնը կ'ըլլայ: Հրեշտակը կը յիշեցնէ, որ երկրպագութիւնը միայն Աստուծոյ կը պարտի արարածը: «...եւ ծառայակից եմ քեզի եւ եղբայրներուդ», այսինքն՝ մարգարէներուն եւ անոնց՝ որոնք այս գիրքին պատգամները կը պահեն: Այս մարգարէները Հին Կտակարանի մարգարէները չեն, այլ եկեղեցւոյ մարգարէները: Մարգարէները իրարու եղբայրներ եւ ծառայակիցներ են: Հրեշտակը ինքզինք յարաբերաբար Քրիստոսի իբր ծառայ մը կը սահմանէ: Տիրոջ յարաբերաբար բոլոր արարածները ծառաներ են:

«Ապա շարունակեց. / - Այս գիրքին մարգարէութեան խօսքերը կնքուած մի՛ պահեր, որովհետեւ ժամանակը մօտեցած է» (հմր 10): «Կնքել» բային մասին բազմաթիւ անգամ բացատրութիւն տուի, մասնաւորաբար 10. 4-րդ համարին առիթով: Կնքելուն իմաստը այն է, թէ

կնքեալին յայտնութեան ժամանակը դեռ չէ հասած: Կնքուած բան մը կը յայտնուի, երբ իր ժամանակը կու գայ: Այստեղ կ'ըսուի՝ «կնքուած մի՛ պահեր», որովհետեւ յայտնութեան ժամանակը հասած է: Ալ իւրաքանչիւր քրիստոնեայ պէտք է ծանօթանայ անոր բովանդակութեան, պէտք է գիտնայ ինչ որ շուտով պատահելիքն է, որպէսզի պատրաստուի անոր:

Թէ մենք այդ վախճանին մօտեցե՞ր ենք: Առաքեալները իրենց ժամանակ կ'ըսէին, թէ աշխարհի վախճանը մօտեցեր է: Արդ, մենք աշխարհի վախճանին մօտիկ ենք: Բայց տակաւին արդեօք մեծ նեղութեան ժամանակին հասե՞ր ենք, կամ մօե՞ր ենք անոր սահմանները. չենք գիտեր:

«Ամբարիշտը կրկին թող իր ամբարշտութիւնը ընէ, գէշ մարդը՝ իր գէշութիւնը, ով որ արդար է՝ թող արդարութիւն ընէ, եւ սուրբը՝ իր սրբութիւնը պահէ» (Հմր 11): Արտայայտութեան այս կերպը կրնայ թիւրիմացութեան պատճառ ըլլալ եւ մտածել տալ, թէ Աստուած այսպէս կամ այնպէս շարժիլ կը թելադրէ: Այստեղ ըստածը սակայն սա է, թէ եթէ մեղքի մէջ եղողը կ'ուզէ մեղքի մէջ մնալ, թող երթայ մնայ, իսկ արդարը թող շարունակէ արդարութիւն գործել, եւ սուրբը՝ թող շարունակէ իր սրբութիւնը պահել: Ասիկա չի նշանակեր, որ Աստուծոյ հայեացքը յոռետեսական է կամ յուսահատ: Նոյնիսկ ամենէն յոռետես եւ յուսահատ կացութեան մէջ, Աստուած դրական հայեացքով մը կը դիտէ եւ կը սպասէ, որ մեղաւոր էակը դէպի բարին փոխուի:

Այս խօսքերը կը յիշեցնեն հետեւեալը. Աստուած Մովսէսի բերնով հետեւեալը կ'ըսէ իր ժողովուրդին. «Նայէ՛, ես այսօր կեանքը եւ բարին, մահը եւ չարը քու դիմացդ դրի: Որովհետեւ ես այսօր քեզի կը պատուիրեմ, որ քու Տէր Աստուածդ սիրես, անոր ճամբաներուն մէջ քալես եւ անոր պատուիրանները, կանոններն ու դատաստանները պահես, որպէսզի ապրիս ու շատնաս ու քու Տէր Աստուածդ քեզ օրհնէ այն երկրին մէջ ուր կ'երթաս զայն ժառանգելու համար» (Բ. Օր 30.15-16): Աստուած ընտրութեան մը մասին կը խօսի: Մարդուն կ'ըսէ, որ երկու ճամբաներ կան. այս ճամբուն մէջ ալ կարելի է երթալ, այն ճամբուն մէջ ալ: Բայց լուեկայն նաեւ կը թելադրէ, որ մարդը անպայման բարին ընտրութիւնը կատարէ. կեանքի ճամբան ընտրէ՝

որպէսզի ապրի: Որովհետեւ Աստուած մեղաւորին մահը չի կամենար, այլ՝ անոր դարձը եւ փրկուիլը:

Նկատի ունենալով, որ այս գիրքը սահմանուած էր եկեղեցիներու մէջ ընթերցանութեան համար: Ապա առաջնահերթաբար ուղղուած էր եւ կ'ուղղուէր անոնց՝ որոնք եկեղեցիներուն մէջ հոգեւոր իմաստով կենդանի չէին եւ չեն: Այս գիրքը կոչ է զգաստանալու, արթննալու եւ աստուածային պատգամները լսելու: Ասիկա կը հրաւիրէ նախանձախնդիր ըլլալու եւ անդրադառնալու, որ քրիստոնեաները իրենց սպասող ժառանգութիւն ունին, հետեւաբար պէտք է կատարեն ինչ որ անհրաժեշտ է Աստուծոյ վերջնական եւ ամբողջական օրհնութիւնը ժառանգելու համար:

«Ահա շուտով կու գամ եւ վարձատրութիւնս հետս պիտի բերեմ՝ իւրաքանչիւրին իր գործերուն համաձայն հատուցանելու համար» (Հմր 12): Դարձեալ կը յիշեցնէ, որ կու գայ: Այս անգամ կը յիշեցնէ, որ գործերու վարձատրութիւնը իրեն հետ պիտի բերէ: Գործերու վարձատրութեան մասին խօսեր եմ: Նոր Կտակարանեան բոլոր գիրքերն ալ կը յիշեցնեն, որ իւրաքանչիւրիս հատուցումը Աստուծոյ կողմէ՝ պիտի ըլլայ իւրաքանչիւրիս գործերուն համաձայն:

«Ես եմ Այբը եւ Ֆէն, Առաջինը եւ Վերջինը, Սկիզբն ու Վախճանը» (Հմր 13): Այս շրջագիծին մէջ Քրիստոս կը յիշեցնէ իր անունը, ըսելու համար՝ որ ինք ժամանակին մէջ չէ, այլ ժամանակէն վեր է, ուստի ժամանակին ենթակայ չէ: Ինչ որ գոյութիւն ունի՝ իրմով կը սկսի եւ Աստուծոյ մէջ կը վերջանայ: Եւ Աստուած անվախճան է:

«Երանելի են անոնք՝ որոնք անոր պատուիրանները կը պահեն: Անոնք իրաւունք պիտի ունենան ուտելու կեանքի ծառէն եւ դռներէն քաղաք մտնելու» (Հմր 14): Անոնք որ այս գիրքին մարգարէական պատգամները կը լսեն, կը հնազանդին անոնց եւ Աստուծոյ կամեցած ձեւով կ'ապրին իրենց կեանքը՝ նոր քաղաքը պիտի ժառանգեն:

Այս համարին տարրնթերցուած մը կայ. բնագիրներուն կէսը այսպէս կը կարդայ, իսկ միւս կէսը կը կարդայ. «Երանելի են անոնք՝ որոնք իրենց պատմութեանները կը լուան»: Այս պատկերը կայ նաեւ 7-րդ գլխուն մէջ, ուր նահատակներուն առնչուած է: Այնտեղ ըսուած է, թէ անոնք Գառնուկին արիւնով իրենց պատմութեանները լուացին

եւ ճերմկցուցին: Այսինքն՝ Գառնուկին արիւնը կամ անոր պարզեւած փրկութիւնը իրենց վրայ առին, իրենց մեղքերէն սրբուեցան:

«Կեանքի ծառ»ը Քրիստոս ինքն է, ըսինք: Իսկ «դռներէն քաղաք մտնել»ը հաւանաբար ակնարկութիւն է այն առանձնաշնորհումին, որ երանելիները ձեռք պիտի բերեն իրենց հաւատքով, իրենց ամբողջանուէր սիրով, իրենց ապրած կեանքով եւ իրենց ընծայած ծառայութեամբ:

«Իսկ դուրս պիտի մնան շնացողներն ու կախարդները, պոռնիկներն ու մարդասպանները, կռապաշտները եւ բոլոր անոնք՝ որոնք սուտը կը սիրեն եւ կ'ընեն» (Հմր 15): Ասոնք երկիրքի քաղաքացիութիւնը ունենալու պայմանները չյարգողներն են: Եւ այդ պատճառով դուրս պիտի մնան «նոր քաղաք»էն, այսինքն՝ Աստուծոյ ժողովուրդէն եւ Աստուծոյ երեսը պիտի չտեսնեն:

«Ես, Յիսուս, իմ հրեշտակս ղրկեցի՝ որպէսզի այս վկայութիւնը տայ ձեզի եկեղեցիներուն մասին: Ես Դաւիթի արմատը եւ անոր սերունդն եմ. առաւօտեան պայծառ աստղը» (Հմր 16): Քրիստոս ինքզինք կը կոչէ թէ՛ «Դաւիթի արմատը եւ թէ՛ անոր սերունդը»: Արմատն է իբր Աստուած, որովհետեւ ինքն է Դաւիթի թագաւորութեան ծնունդ տուողը: Ըստ մարդկային բնութեան, գիտենք, որ Յիսուս Դաւիթի սերունդէն եղաւ:

«...առաւօտեան պայծառ աստղը»: Այս փոխաբերութիւնն անունը կը տեսնուի նախ այս գիրքի առաջին գլուխին մէջ: Հին հեղինակներէն մէկը անունը այլաբանականօրէն կը բացատրէ, ըսելով. «Քրիստոս ինք երրորդ օրուան առտուն ծագեցաւ (կ'ակնարկէ յարութեան): Այս կեանքի երեկոյէն ետք, ընդհանուր յարութեան առաւօտուն, արեւու պէս պիտի ծագի սուրբերուն համար, անվախճան օրը բերելով մեզի»:

«Եւ Հոգին ու հարսը կ'ըսեն.՝ Եկո՛ւր: Ով որ կը լսէ՝ թող ըսէ.՝ Եկո՛ւր: Ով որ ծարաւ է՝ թող գայ, եւ ով որ կ'ուզէ՝ թող ձրիաբար առնէ կեանքի ջուրէն» (Հմր 17): Քրիստոսի խօսքէն անմիջապէս ետք, Ս. Հոգիին եւ Քրիստոսի եկեղեցիին կանչը կը լսենք. «Եկո՛ւր»: Քրիստոս ինք կենսատու ջուրին աղբիւրն է (Հմմտ ՅՀ 4.10):

Կանչը հրաւէր է հարսանեկան խնճոյքի: Հարսանիքը Քրիստոսի եւ իր եկեղեցիին հարսանիքն է: Այնտեղ գինիին տեղ պիտի

ըլլայ Քրիստոս-կեանքի ջուրը: Ան որ ծարաւ պիտի ըլլայ Քրիստոս-ջուրին՝ պիտի արժանի ըլլայ ըմպելու անկէ:

«Եւ ես, Յովհաննէս, կ'ազգարարեմ բոլոր անոնց՝ որոնք այս գիրքին մարգարէութեան խօսքերը կը լսեն: Եթէ ոեւէ մէկը բան մը աւելցնէ ասոր վրայ, Աստուած անոր տրուելիք պատիժին վրայ պիտի աւելցնէ այս գիրքին մէջ նկարագրուած պատուհասները: Եւ եթէ ոեւէ մէկը բան մը պակսեցնէ այս գիրքին մարգարէութեան խօսքերէն, Աստուած ալ այս գիրքին մէջ նկարագրուած Կեանքի ծառէն եւ Սուրբ Քաղաքէն իր բաժինը պիտի նուազեցնէ» (Հմբ 18-19): Առաքեալը առաջի՛ն անգամ «ես»ով կը խօսի, որովհետեւ մինչեւ Հիմա ինչ որ կը յայտնէ՛ր՝ իր խօսքը չէ, որ կ'ըսէր: Ինք տեսանող մըն էր, ինք միջնորդ մըն էր, ինք պատմող մըն էր: Ասիկա ի՛ր խօսքն է, թէեւ ասոր տակ ալ կայ Աստուծոյ հեղինակութիւնը:

Այս խօսքը կարեւոր է:

«Այս գիրքին» ըսելով, ի՞նչ կը հասկնայ: Անմիջական իմացումը այն է, որ ակնարկութիւն է Յայտնութեան գիրքին: Շատեր այս խօսքով կ'ուզեն հասկնալ ամբողջ Աստուածաշունչը: Եւ կարելի է ըսել, որ ճշմարտութիւն կայ այս հասկացողութեան մէջ:

Պետրոս առաքեալ իր երկրորդ նամակին մէջ ակնարկելով Պօղոս առաքեալի նամակներուն գրած է. «Այդ նամակներուն մէջ կարգ մը դժուար հասկնալի մասեր կան, որոնց իմաստը չարափոխումի կ'ենթարկուի տգէտ եւ փոփոխամիտ մարդոց կողմէ» (Բ. Պտ 3.16): Յովհաննէս առաքեալ եւս տեղեակ էր նման չարափոխումներու: Եւ այդ է պատճառը իր ազդարարութեան: Պէտք չէ չարափոխել Աստուածաշունչը: Ըստ կամս փոփոխողները կորուստի պիտի ենթարկուին, ինչպէս Քրիստոս ալ ըսած է (տե՛ս 5.19):

Առաքեալներու ժամանակէն ետքն ալ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ շատ ծանօթ են այնպիսի պարագաներ. կարգ մը աղանդաւորներ սկսան համարներ գեղչել Աստուածաշունչէն, ոմանք որոշ գիրքեր սկսան գեղչել Հին Կամ Նոր Կտակարանէն, ոմանք ամբողջ Հին Կտակարանը գեղչեցին:

Առաքեալին խօսքը չի վերաբերիր թարգմանական կամ մեկնողական իմաստի փոխանցման կամ պարզաբանման կամ ընդլայնման արտայայտութիւններու: Մինչեւ այն ատեն, որ թարգմանութիւն

մը կամ մեկնութիւն մը Աստուածաշնչական իմաստը չի չարափոխեր, ապա կը մնայ գերծայն ազդարարութենէն, որ առաքեալը ըսած է:

«Այո՛, շուտով կու գամ» (Հմր 20): Քրիստոս երրորդ եւ վերջին անգամ ըլլալով կ'ըսէ. «Այո՛, շուտով կու գամ»: Եւ առաքեալը անմիջապէս սրտաբուխ կը պատասխանէ. «Ամէն: Եկո՛ւր, Տէր Յիսուս»: Այս կանչը առաջին եկեղեցւոյ ծիսական կեանքին մէջ շատ կը գործածէին:

«Մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի շնորհքը թող Աստուծոյ ամբողջ ժողովուրդին վրայ ըլլայ: Ամէն» (Հմր 21): Հետաքրքրական բան մը գտայ: Նորագոյն մեկնիչներէն մէկը մեզի կ'ըսէ, թէ Հին Կտակարանի վերջին գիրքը՝ որ Մաղաքիայի մարգարէութիւնն է՝ անէծքի սպառնալիքով կը վերջանայ: Իսկ այստեղ՝ շնորհքի խօսքով կը վերջանայ գիրքը: Այսպէս՝ Աստուած կ'ուզէ մեզ վերադարձած տեսնել այն շնորհքին, որով մեզ ստեղծեց:

Վ Ե Ր Զ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՍՐՏԻ ԽՕՍՔ, էջ 7

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ, էջ 11

ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐՔԸ ՍԵՐՏԵԼՈՒ ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, էջ 17

ՍԵՐՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐՔԻ / ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ, էջ 20

ՍԵՐՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ, էջ 40

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՆ
ՆԱԽՈՐԴ ԹԻԻԵՐԸ

- Թիւ 1 - Գրիգոր Պըլտեան, Ի Գործ Արկանել, Մոնթրէալ, 2003:
- Թիւ 2 - Զարեհ Արք. Աղնաւորեան, Աստուածաշունչ / Թարգմանութիւն
եւ Սերտողութիւն, Մոնթրէալ, 2004:
- Թիւ 3 — Vigen Guroian, How Shall We Remember? Montreal, 2005: